תנ״ך · דרשות ודרושים · ליקוטי חבר בן חיים

ליקוטי חבר בן חיים ו

רבי חזקי' פייבל פלויט

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ליקוטי חבר בן חיים ו

רבי חזקי' פייבל פלויט

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ליקוטי-חבר-בן-חיים-ו/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

ה 4
ליקוטי חבר בן חיים חלק ה 4
ו 187
ליקוטי חבר בן חיים חלק ששי 187
בסוגי' דמשרת מה"ב 263
דרוש לער"ח אלול פ' שופטים 275
דרוש לז' אדר ראשון פ' תצוה תרמ"ג 284
דרוש לז' אב פ' דברים תרמ"ג 289
דרוש לז' אדר פ' תצוה תרמ"ד פה שוראן 294
דרוש לער"ח אלול פ' ראה תרמ"ג מרחץ איינאטשקא 303
דרוש לחינוך ס"ת 313

ה

ליקוטי חבר בן חיים חלק ה

בע"ה מבוא הספר:

קורא נעים! ספר מעלות המדות המובא לפניך מחברו אחד מן הקדמונים הובאו דבריו בס' של"ה בשער האותיות אות ז' כ' שם ובמעלות המדות כ' דעו בני כי מדת הזריזות וכו' וכל דבריו יוצאין בס' הנוכחי במעלת הזריזות ואודה לנותן התורה ית"ש שזכני בס' הנכבד הזה ולא מצאתיו עד הנה בשום אוצר מאוצרות הספרים אשר ראיתי עד למרבה והספר הזה הוא מוסר השכל מעורר כל המדות הטובות באדם ומונע את האדם משכנגדם והוא חבר לס' אורחת צדיקים ונוסף הספר בזה שהוא מייסד על פי מאמרי ומדרשי רז"ל ולא נתנני לבי לנוח מלהדפיסו ולחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל: ואמרתי לספוח עליו במבוא השער מגלת אתל"ר כתבתי תיבת אתל"ר באותיות אלו ר"ת לא תאנה אליך רעה כך יצא מפי הגאון קדוש ישראל אב"ד בסיגעט זי"ע ע"ד שאמר דהע"ה שיחו בכל נפלאותיו ובסוף מגלה זאת אגרת השבתי אותו לאדון נכבד אשר הוציא לאור מכתב בראשירע יידישעס לעבען נגד האנטיסעמיטען ואחרי כלות הספר ספחתי אליו הגהות על שו"ע יו"ד ממורי הגאון חתם סופר זי"ע אבל לא העתקתים בעצמי מכ"י קדשו כ"א באו לידי מחבר א' נוח נפש שמו היה מנחם מענדל ע"ה מישוב מאניק ובזה יצאו לאור ההגהות ממורי זי"ע על ג' שו"ע דהיינו יו"ד אה"ע וחו"מ שנים האחרונים ימצאו בספרי ליקוטי חבר ח"ד וח"ה וההגהות על או"ח אשר הרבה יגעתי בהם ומסרתים להגאון בנש"ק מו"ה שמואל עהרענפעלד זצ"ל החל להדפיס אותם ולא הדפיס אפי' מחציתם בספרו חתן סופר ובמטותא מבניו היקרים ובפרט מבנו הגאון מו"ה בונם היושב על כסא אביו במאטערסדארף לברך על המוגמר ולהדפיס החלק הנשאר ואם ירפו ידם מהמלאכה הזאת אתאמץ אנכי להדפיס מראש ועד סוף בלי נדר בע"ה כל ההגהות על שו"ע או"ח: וספחתי עוד ליקוטי תרתי לריעותא בקיצור נמרץ מס' בית יצחק ואיזו שמעתתא ודרושי אגדה ממני ובפרט דרוש א' שדרשתי לזכר אשר אין מקום להועיל בבית הספר ראבינענשוהל שהוקם בימינו ואסיים החיבור בדרוש לחינוך ס"ת כדרכי בכל ספרי ליקוטי חבר ואחרי כי מכספי הדפסתי הס' הנחמד הנ"ל אבטח כי לא יעבור איש על דינא דמלכותא וידפיס ח"ו הספר פעם שנית בלתי רשותי ומה גם כי הוא נכוה בנחלת הר עיבל ארור מסיג גבול רעהו. גם ספחתי בסוף הספר עוד הפעם תוכן עניני חמשה ספרי ליקוטי חבר אולי ימצאו עוד אוהבי תורה שלא נגה עליהם ידיעת תוכן

ומציאת ספרי אלה ובהוודעם יספחוהו אל ביתם דברי אלה מרחץ ערדע בעניע לסדר למען ייטב לך והארכת ימים תרמ"ד:

חב"ר בן חיים:

אמר המגיה ישראל הלוי ריכטער מהספר הנכבד הלזו שנתן הרב המלבה"ד בבה"ד הי' נחסר הקדמת מחברו ואנכי מצאתי וראיתי בספר מעלות המדות אשר יש באמתחת ספרים של ידידי הרבני החו"ב מו"ה משה שפיטצער ני' שם נדפס הקדמת מחברו אשר היא כי לו נאה כי לו יאה ע"כ ברשיון הרב המלבה"ד העתקתי אותה אות באות והצגתי' על מקומה הראוי'. הקדמת בעל המחבר ספר מעלות המדות בשפת עט אגידה חידות אבעה מלות נכבדות משלי חכמות עליו אבנה במליצות שכל מוסרות מאמרי מפז נחמדים ויקרים מאבני פטדות מתוקים מנופת צופים וערבים ממור יקרות בה יחכמו כל משכילים ישכילו תורת ותעודות וערומים יכתירו דעת ופתאים יבינו סודות אשרי אדם יהגה תמיד אלה החקים והעדות החורתים על ספר נקרא בשמו מפר מעלות מדות: חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו לא תשובה קדמנוה הטיבנו ומאין ליש המציאנו עור ובשר הלבישנו ובעצמות וגידים סוככנו ובקומה זקופה הקימנו וגוף שלם בתכלית השלמות יצרנו וכל כליו אשר ישרתו אותו בהם הכינו ונשאנו וגדלנו ובצלמו בראנו ונפש משכלת השכילנו אשר בה הורנו להכיר ולידע את קוננו ולמאוס ברע ולבחור בטוב הביננו וגדלנו ונשאנו ועל כל בריותיו רוממנו ועילנו בהרכבה נכבדת ומזג ישר ומכמן ומעלות עליוני' העלנו. אשר בם משאר בעלי החיים הפרישנו. ורב טוב בהמון רחמיו וחסדיו השביענו וזננו ופרנסנו ועד הנה עזרנו וחננו כן יחננו ויברכנו אל יעזבנו ואל יטשנו עד יביאנו אל המנוח' ואל הנחלה יאר פניו אתנו סלה. על כן אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי ירונו וסעיפי ישיבוני ויאמרו לי בן אדם מה לך נרדם. קום להתחנן ולהתפלל להודות ולהלל. לשבח ולפאר ולמלל. לנצח לרון ולזמר יום וליל לבורא הכל אשר יצר את האדם בחכמה ובראו בעצמה בצלם ודמות וקומה ועשהו ויכוננהו ממאומה ויפח באפיו נשמת חיים. היא הנשמה העליונ' החכמ' השואפת דעה בינה והשכל מזיו עוטה אור כשלמה. אשר בעבור' לאדם מעלה ויתרון מן הבהמ' וחלק אבריו מהם נעים ומהם נחים ומהם סתומים ומהם פתוחים ואם ינוח הנע ויתנועע הנח. לא ימצא מנוח. וכרגע יאנק ויאנח ואם יסתם הפתוח או הסתום יפתוח. וסוגר ואין פותח לכן רוב תהלות לאלהינו. וברכות והודאות לשמו הגדול שבראנו לכבודו וגמלנו כל טוב ברחמיו וחסדיו הרבים. אמנם אחרי שבח האל ותהלותיו נאמר בעבור אשר ראיתי הדור פורץ מרובה על העומד, וגדר חכמיו נהרסה. והנה קמנו תחת אבותינו תרבות

אנשים חטאים דור מה ראו עיניו ועפעפיו ינשאו דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ דור חרבות שיניו מאכלו' מתלעותיו להכרית עניים מארץ ואביוני' מאדם דור תהפוכות. דור סורר ומורה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו ורובם הולכים אחרי שרירות לבם ואינם חוששים לתקן נפשותם. ולכוין דעותם אחרי החכמה והמוסר וליישר מעגלותם ולהכשיר גופותם בהנהגות להתנהג במעלות מדות הטובות אשר ראוי לכל משכיל להתנהג בהם למען ייטב להם בעוה"ז ולעולם הבא. בינותי:

אני יחיאל בר יקותיאל בר בנימין הרופא ז"ל בכתבי הקודש ובספרי ובדברי רבותינו ז"ל ועיינתי גם בדברי הפילוסופים והחכמים ובמשליהם ובמוסרם וראיתי לחבר חיבור בהנהגת האדם כל ימי חיי הבלו למען ייטב לו בעה"ז ולעוה"ב ופתחתי בו תחלה בדברים יקרים המועילים באמונתינו ומחזיקים את דתינו והם הם שרשי הדת ויסודות האמונ' ועליה' נתונו' כל פינו' התור' ואחרי כן כתבתי בו דברי' נחומי' המתקבלי' ומתיישבי' בלבו' הבחורי' והתלמידים התאבים וחושקים ללכת בדרכי החכמ' והמוסר החרדי' לתקן נפשות' ולהכשי' גופות' בהנהגו' נכבדות אשר ראוי לאדם להתנהג בהם בעולם לטוב לו ואם אשר ראוי להתרחק מהם כדי למנוע מהזיקם וכאשר מצאה ידי הבאתי על כל מעל' ומעל' ראיות מן המקרא מדברי רבותינו ז"ל בדרך קצר' ולשון קל למען ירוץ קורא בו כמו שאמרו חכמים ז"ל לעולם ילמד אדם לתלמידו דרך קצרה ועם כל זה לא נמנעתי מלהזכיר בהם דברי הפילוסופים ומשליהם ומוסרם כדי להמשיך לבות הבחורי' בדרכי החכמ' והמוסר ולשאר מעלות המדות הכתובות בספר הזה ואע"פ שיודע אני בעצמי שאני לא חכם ולא נבון ולא משכיל ולא בעל תורה ומעשים טובים ואף לא בעל דרך ארץ לחבר חבור כזה ושמא מקצת מן האנשי' ידברו אחרי לאמר מה יועילנו זה הסכל השוטה איש דל ונבזה. אשר הפליג לדבר ומלין לחבר אעפ"כ לא נמנעתי מלחברו כי האלהים יודע מחשבות ולפניו גלוים כל סתרי הכליות והלבבות. הוא היודע כי עיקר כוונתי בחבור זה לצורך הבחורים והתלמידי'. כדי ללמדם יראת שמים ודרך ארץ ובו יירשו חיי העולם הזה וינחילנו חיי העולם הבא וימצאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם ואמרתי בלבי אכתוב להם חבור בהנהגת האדם כדי שיעיינו בו תמיד ויסייעם ללכת בדרכי החכמ' והמוסר ולשאר מעלות המדות. כמה שנאמר ישמע חכם ויוסיף לקח ונבון תחבולת יקנה וכמו שאמרו חכמינו ז"ל בא ליטהר מסייעין אותו ובו יתקנו מעלות מדותיהם בעזרת שדי ולא חברתיו לצורך הגדולי' ממני בחכמה ובמוסר ובדרך ארץ ובשאר מעלות המדות אף לא לצורך הסכלי' חסרי המוח ועניי הדעת הבועטים במוכיחיה' ומתעתעי' ומלעיבי' במלמדיהם כמו שאמר חכם אחד אל תשליכו את

התאנים לפני החזירים כי אינם יודעים לעשות בהם מאומה ואל תמסרו החכמ' לפני מי שאינו יודע מעלתה כי החכמ' יקר' מפנינים ומי שאינו דורש אותה רע מן החזיר אף לא חברתי כדי להתפאר בו ולא כדי ליטול עטר' לעצמי כי כל מה שפעלתי בחבור זה לא בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי כי אם כמו שקבלתי מפי סופרים ומפי ספרי' אשר חברו המחברים אשר היו לפנינו ומי באריהם דליתי וממקוה מימיהם שתיתי ומורם אריתי ויערם עם דבשם אכלתי ופריים מתוק לחכי כי דבריהם וחידותם משמחי' הלבבו' ומשעשעי' הגוייו' העלובות ומנחמי' הנשמו' הנכאבו' וקבצתי דבריה' בכל אשר מצאתי וחברתי מהם ספר זה בחמלתי על התלמידים הבחורים התאבים לשמוע בקול מוריהם וחרדים להטו' אזנם אל מלמדיהן כדי לתקן נפשותם ולהכשיר גופותם במעלות מדות טובות והנהגות מיוחסים וקראתי שם הספר הזה מעלות המדות בעבור אשר נכללו בו מקצת מעלות מדות החשובות והמיוחסות אשר ראוי לאדם להתנהג בהם כל ימי חיי הבלו לטוב לו ולתיקון נפשו והכשר מדותיו וחיי גופו ולהתרחק מהפכם וחלקתיו לכ"ד מעלות למען ירוץ קורא בו וכל מי שמעיין בספר הזה ידינני לזכות באם ימצא בו דבר שגיאה ודבר בלי מתוקן יתלה שגיאתי בעצמי ולא באחרים ויגיה השגיאה ויתקן המעות ויקבל שכר וגמול טוב מאת המקום ברוך הוא ואם ימצא בו דבר מתוקן ומכוון בו ידע כי לא מלבי בדיתיו ולא מעצמי חברתיו כי משדי אנשי התבונות לקטתיו וכעמיר גורנה קבצתיו ועל ספר כתבתיו ואם ימצא בו דבר המשמח הלב ומשעשע הנפש ומוצא בו קורת רוח והנאה וברכני בחסדו ויזכירני לטובה ונשתדלתי לכתוב הספר הזה ולהביאו אל הפועל בעזרת שדי כי יראתי מתהפוכות הזמן וטרדת הבלי העולם ושבוש העניינים וימי הזקנה והשכחה ושמא לא יהיה העולם בידי לפיכך נשתדלתי עליו ואולם קויתי לאל כי יש שכר לפעולתי בעולם הזה ולעולם הבא בכתבי את הדברים אשר אני עתיד לכתוב על ספר כדי שילמוד בו רב הבחורי' והתלמידי' ובאלהים אבטח ובו אשען וממנו אבקש סמך ועזר עזרני במלאכתי כי היא מלאכת שמים ויצליחני וידריכני באור' מישו' וישי' בפי דברים טובי' דברי' נחומים נכוחים וערבים המשמחי' לבבות מאנחות' ומנחמים הגויות מיגון' ויצילני משגיאו' ומנסתרות ינקני כמו שאמר משיחו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני והאלהים יורנו דרך הטובה וידריכנו בנתיבה:

מעלת ידיעת האל יתברך:

בעבור שמעלת המדה הזאת היא מבחר כל המעלות וכל מי שהגיע אל מעלת המידה הזאת נקל להגיע אחרי כן אל כל שאר מעלות המדות הרוחניות והגופניות מעלה אחר מעלה לפיכך הקדמתי אות' אל כל שאר המעלו' הכלולו' בספר הזה וכללתי עם מעלת

המד' הזאת דברי' שהם עיקרי' גדולי' מיוסדים על שרשי האמונ' ועליהם התור' עומדת מפני שגם הם מביאין את האדם לידע ולהכיר את בוראו. בני באו ואלמדכם מעלת האל ית' דעו בני כי תחילה אנו צריכין להאמין ולידע ידיעה ברורה בלי שום ספק וגימגום שיש אלוה בעולם והוא ברוך הוא בורא הכל והוא ברא את השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם והוא מחיה את כולם ברוב רחמיו וחסדיו ולא מטובה קדמו לו בריותיו כי אם בטובו וחסדיו עליהם כענין שנאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו ואומר זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה וכן הוא אומר מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא ואמרו חכמים ז"ל באגדה עתיד בת קול להיות מפוצצת בראשי ההרים ואומרת מה פעל ה' כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו ורוח הקודש אומר' מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי בו נשמה מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן זכר מי עשה לפני ציצית עד שלא נתתי לו טלית מי עשה לפני מזוזה עד שלא נתתי לו בית מי עשה לפני מעקה עד שלא נתתי לו בית גג מי עשה לפני סוכה עד שלא נתתי לו חצר מי הניח לקט שכחה ופאה עד שלא נתתי לו שדה מי הפריש לפני תרומה ומעשר עד שלא נתתי לו גורן מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה עלי לשלם שכרו ואמרו עוד מאי דכתיב והאלהים מלכי מקדם פועל ישועות בקרב הארץ שהקדים לי שכר פעולתי עד שלא נבראתי כיצד גן עדן נברא בשלישי ואדם בשישי הוי שהקדים לי שכר פעולתי עד שלא נבראתי ומי לחשך שבגן הוא עסוק שנאמר ויטע אלהים גן בעדן מקדם מהו מקדם שמא אתה סבור קודם לברייתו של עולם ואינו כן אלא קודם לברייתו של אדם הראשון שהקדים עד שלא נברא וכן הוא אומר הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו כלומר שהקדים שכרו של אדם עד שלא תעשה הפעולה הואיל והקדוש ברוך הוא ברא את השמים וכל צבאם והארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם כענין שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אם כן צריכין אנו להאמין שהוא לבדו ברא את העולם בחכמתו וברצונו ומחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית כענין שנאמר אתה ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחוים ואין אלהי אחר זולתו כענין שנאמר אתם עדי נאום ה' ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה ואומר למען ידעו ממזרח שמש וממערב כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה וכן הוא אומר כה אמר ה' גואלך ויוצרך מבטן אנכי האל עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי ואמרו חכמים ז"ל באגדה מאתי כתיב שלח

תאמר מיכאל מותח מכאן וגבריאל מכאן שעדיין לא נבראו המלאכים לכך כתיב מאתי כלומר מי היה שותף עמי במעשה בראשית והלא לא נבראו המלאכים עדיין וכל מי שאינו מודה בדבר זה ואומר שיש אלוה זולתו הרי זה כופר בעיקר וכופר בכל התורה כולה הרי זה כופר בעיקר שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכופר בכל התורה כולה שנאמר וכי תשגו ולח תעשו מכל מצות האלה ואמרו חכמים ז"ל שבע"ז הכתוב מדבר ששקולה כנגד כל המצות כולן דאמר מר חמורה ע"ז שכל המודה בה כאילו כופר בכל התורה כולה וכל הכופר בע"ז כאילו מודה בכל התורה כולה ואמרו עוד מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו מאי וחושבי שמו שאף על פי שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' ומפורש בירושלמי דווקא בישראל אבל בגוים עע"ז חילוף מחשבה טובה שלהן אין הקב"ה מצרפה למעשה ומחשבה רעה שלהן מצרפה למעשה זולתי ישראל שממהר לעבוד ע"ז שהקב"ה מצרפה למעשה שנאמר בה למען תפוש את ישראל בלבם וכל כך למה מפני שהיא חמורה הרבה ששקולה כנגד כל מצות שבתורה הלח תראו בני כמה חמורה ע"ז שאפילו אם היה האדם מסוכן ונוטה למות אסור להתרפאות בע"ז שכך אמרו חכמי' בכל איסורין שבתור' מתרפאין חוץ מע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים ע"ז מנלן דכתיב ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

אפילו נוטל את נפשך וכו' וכן אנו צריכין להאמין ולעמוד על הודאי כי אלוה זה אשר ברא הכל הוא אחד ושמו אחד כענין שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד בלשון והשמיע' הזאת היא קבלת הלב שנכוין בלבינו ונקבל בשכלינו שהקב"ה נמצא תמיד כלומר היה והווה ויהיה היה קודם שנברא העולם והווה תמיד בעוד שהעולם מתקיים ויהיה אחד שישוב העולם לתוהו ובוהו וכתי' אלהינו לומר שצריכין אנו לקבל עלינו אלהותו ואחר כך כתיב אחד לומר שצריכין אנו להאמין שהוא אחד ומיוחד בכל מין ייחוד בלא שותף ובלא דמיון ולא יצטרף אחר עמו למנין וגם הוא אחד בלי הרכב' ושינוי מעשה ובלי שינוי גזרה כי כל גזירותיו נגזרות וידועות וגלויות לפניו ואין נמצא בעולם כאחדותו וכן הזהירנו המקום בתורתו הקדושה לידע ולבחון בשכלינו את ייחוד השם כמה שנאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד וכן הוא אומר אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו והוא ברוך הוא ראשון בלי ראשית וקדמון לא קדמו אחר כמה שנאמר מעונה אלהי קדם

והוא ברוך הוא אחרון בלי אחרית וסוף שנאמר אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא ואומר אני ראשון ואני אחרון ואין מבלעדי מושיע והוא חי וקים לעולמים ונצח נצחים ואין חקר ומספר לשנותיו כענין שנא' הן אל שגיא ולא נדע ומספר שניו לא יחקר ואומר ואתה הוא ושנותיך לא יתמו צריכין אנו להבין ולידע שאין לבורא יתברך לא גוף ולא גושם ולא תמונה ולא שום דמות כענין שנאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול ואומר ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו וכן הוא אומר ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש ואע"פ שמצינו בתורה מקראות רבים כתובים בהם מלות גשמיות אצל הבורא ית' כענין שנ' בכל מקום עיני ה' אף ידי יסדה ארץ ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כתובים באצבע אלהים ומקראות רבים כיוצא באלה לא נכתבו כ"א להבין לבני אדם במה שיוכלו להבין ועל כיוצא בזה אמרו חכמים ז"ל דברה תורה בלשון בני אדם והכל כנוים ומשלים אצל הבורא ועיקר האמת שהוא בלי גוף ותמונה גשמיות והרבה הזהירנו בתורה להרחיק ממנ' מן הגשמיות כענין שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד כי לא ראיתם כל תמונה ועוד צריכין אנו להאמין בלי ספק כי העולם וכל אשר בו חדשו הבורא ובראו בחכמתו וייעד לו עת וזמן קבוע לקיומו ואחרי כן יחזירהו לקדמותו לתהו ובהו כמו שאמרו חכז"ל שיתא אלפא שני הוין עלמא וחד חרוב וכו' ואל ישיאכם לבכם שהיה העולם קדמון לא מחודש כאשר יחשבו הסכלים והפתאים והמינים והכופרים בתורת משה רבינו ע"ה הואיל והדבר כן שה' הוא האלהים הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד מלבדו והוא אחד ושמו אחד א"כ חייבין אנו להשתדל להכירו ולידע אותו במה שנוכל להשיגו בדעתינו מצד פעולתיו ולא מצד עצמו כי מצד עצמו אין כל בריה יכולה לידע אותו כענין שנ' כי לא יראני האדם וחי ואיך יוכל אדם להכי' ולידע מה שלא ראה לעולם לא דמות ולא תמונה שאילו ראה האדם אדם אחר או דבר אחר מקבל הצורה ההיא בשכלו וכשזוכרו נראה בעיניו כאילו רואה אותו לפניו וכן הוא אומר החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא וכן צונו בתורתו להכירו ולידע אמיתתו כענין שנאמר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים כלומר דעו אותי אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים ואם יאמר אדם האיך יכיר וידע האדם את הבורא והוא נעלם מעיני כל חי הנה לכם עיקר ידיעת הבורא יתברך תחילה צריך לכם בני להשתדל להבין כח הבורא ותשכילו האיך מנהיג העול' בחכמתו ותחשבו בלפלאותיו והתבוננו בפעולותי' אשר פעל ועש' ומחדש תמיד בכל יום אחרי כן צריך לקבלו עליכם לאלוה ולאדון ולקבל עליכם גזרותיו וחוקותיו ולעשות מצותיו וללכת בדרכיו וזאת היא עיקר ידיעת הבורא יתברך כענין שנאמר אחרי

ה' אלהיכם תלכו ואותו תראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו ובו תדבקון ואמרו חכמים ז"ל וכי אפשר לו לאדם לידבק בשכינה והלא נאמר כי ה' אלקיך אש אכלה הוא אל קנא אלא הדבק בדרכיו מה הוא גומל חסדים אף אתה גומל חסדים מה הוא בקר חולי' אף אתה בקר חולים וכן צריך לו לאדם להדבק אחר השכינה בשאר כל המצות וכן מצינו במשה רבע"ה שבקש מא' הקב"ה שיודיעו דרכי מצותיו ואז ידעהו וישיג אמיתתו כענין שנא' הודיעני נא את דרכיך ואדעך כלומר כשאדע דרכי מצותיך אז אדעך ואשיג אמיתך וכן מצינו שהודיעו הקב"ה דרכי מצותיו כענין שנאמר יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו ואין לו לאדם להתפאר ולהתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא: בעושר ולא בנכסים אשר קנה בעולם כי לא לחכמים לחם ולא לגבורים המלחמה ולא לנבונים עושר אך בידיעת האל ללכת בדרכיו ולקיים מצותיו יתפאר ויתהלל וזה נאה לו כענין שנא' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל העשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל השכל וידוע אותי וכן צוה דוד לשלמה בנו על דרך תוכחה ומוסר לידע ולהכיר את בוראו כענין שנ' ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש יי' וכל יצר מחשבות מבין וכן אמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך ואמ' בכל דרכיך דעהו אפי' לדבר עבירה זוכר את בוראו ויודעו מיד נותן אל לבו שהקב"ה רואה אותו ופורש מן העבירה מתל' מתלין גנבא במחתרת' רחמנא קרי זאת היא עיקר ידיעת הבורא ית' ואמר חכם אחד לכל מעשה השלימה והשלמת העולם להזהר מן העברות וידיעת הבורא רם ונשא ולהאמין בו לפיכך צריכין אנו להיות זהירין וזריזין על קידוש ה' הנכבד והנורא הזה שאם יאמר גוי לישראל בפני עשרה מישראל אפי' שלא בשעת השמד לעבור על מצוה אח' מכל מצוה האמורות בתורה ואפי' על קלה שבקלות או אפי' לשבות מנהג ידוע ממנהגו' היהודים ואם לאו יהרגנו והגוי מתכוין להעבירו על הדת ואין מתכוון להנא' עצמו יהרג ואל יעבור אבל אם נתכוון הגוי להנאת עצמו ואין מתכוין להעבירו על הדת יעבור ואל יהרג שנא' במצות התורה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ופירשו חכמי' זכרונם לברכ' וחי בהם ולא שימות בהם אבל בשעת השמד יהרג ואל יעבור אבל אם אמר הגוי לישראל אפילו בינו לבינו בין בשעת השמד בין שלא בשע' השמד לעבוד ע"ז או לבא על אשת איש או להרוג אחד ואם לאו יהרגנו בכלל אילו יהרג ואל יעבור שכך אמרו חכמי' ז"ל כל עבירות שבתו' אם אומרים לו לאד' עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים ואם נהרג ולא עבר הרי זה קדש את ה' ונקר' עבד האל וחסיד כענין שנ' נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחייתו ארץ וכן

הוא אומר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח ואמרו חכמי' באגדה ז"ל לעתיד לבוא אומר הק' אספו לי דורו של שמד היאך היו עושין מעמידין ישראל לפני הדיין ואומר לו כפור באלהיך ואומר אינו כופר לעולם מיד מרבין עליו צערים שנ' ירבו עצבותם ואעפ"כ אינו שומע וממהרין עוד להוסיף אחר שנ' אחר מהרו אמר לו נסך לטעות והוא אומר בל אסיך נסכיהם מדם אמר לו השבע לצלם ואתה נפנה והוא אומר ובל אשא את שמותם על שפתי וכל מי שמקדש שם שמים בסתר הקב"ה נותן לו שכרו ומפרסמו בגלוי שכך אמרו חכמי' ז"ל יוסף שקידש שם שמים בסתר זכה והוסיפו לו אות אח' משמו של הקב"ה שנ' עדות ביהוסף שמו יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא זכה ונקר' כולו שמו של הקב"ה ואמרו חכמים ז"ל גדול קידוש השם מחלול השם בחילול השם כתיב לא תלין נבלתו על העץ ובקידוש השם כתיב עד נתך מים עליהם מי"ז בניסן עד י"ז במרחשון היו אומות העולם רואים ואמרו תורתן של אלו פלסתר היא כתיב בתורתן לא תלין נבלתו על העץ ואלו תלויין שבעה חדשים כתיב בתורתן שאין דנים שנים ביום אחד ואילו ויפלו שבעתים יחד כתיב בתורתן לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ואילו מתים בעון אבותם אמרו להן ישראל אבותיהן של אילו המיתו את אילו אמרו להן וכי מה טיבן של אילו אמרו להן אילו הגרים שנתגיירו בימי יהושע אמרו להן וכי בשביל הגרים האילו עשה הקב"ה לעמו כך ודאי אין אלוה כאלהיכם ואין אומה כאומה זו אין לנו להדבק אלא באומה זו שאלקיה גדול מכל האלוקים שנאמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים מיד נתגיירו מאומות העולם מאה וחמשים אלפים שנאמר ויספר שלמה את כל האנשים הגרים אשר בארץ אחרי הספר אשר ספרם אליו וימצאו מאה וחמישים אלף ושלש מאות וכל כך למה להודיע שבחו של הקב"ה שהוא מקרב את הרחוקים כדי שיתקדש שמו בעולם:

בני צאו וראו כמה קידוש ה' גדול מצפרדעים ומה צפרדעים שלא נצטוו על קידוש ה' כתיב בהן בתנוריך ובמשארתך אנו נצטוינו על קידוש ה' על אחת כמה וכמה ואמרו חכמים ז"ל קל וחומר זה דנו בעצמם חנניה מישאל ועזריה שלא הטמינו עצמם כששמעו הכרוז ששלח נבוכדנצר שישתחוו לצלם וכל מי שמקדש שמו של הקב"ה לא בישראל בלבד הוא מקדש שמו אלא אפי' בפני אומות העולם שמו מתקדש שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם שהעמיד נבוכדנצר שנתקדש שם של הקב"ה על ידיהם אפילו בפני אומות שכן כתיב בענין נבוכדנצר מלכ' לכל עממיא אומייא ולשנייא שלומכן ישגא מני שים טעם דכל אינש דיימר שלו:

על אלההון די שדרך מישך ועבד נגו הדמין יתעבד וגו' וכן מצינו בדניאל שמסר עצמו בקידוש ה' בגוב אריות מה כתיב בענין דריוש מלכא לכל עממיא אומייא ולשנייי וכו' וכן במרדכי הצדיק שמסר עצמו על קדושת ה' שלא השתחווה להמן מפני שחקק לו ע"ז בלבו מה עלתה בידו ורבים מעמי הארץ מתייהדים וכולן נתעלו בפני האומות חנניה מישאל ועזריה כתיב באדין הצלח מלכ' נבוכדנצד לשדרך מישך ועבד נגו ובדניאל כתיב ודניאל דנא הצלח במלכות דריוש ובמרדכי כתיב כי גדול מרדכי בבית המלך ולא עוד אלא אפילו אומות העולם כשהם מקדשים שמו של הקב"ה משלם להם שכרן שכן מצינו בנבוכדנצר שבשכר ארבע פסיעות שפסע בכבודו של מקום זכה לכל אותה הגדולה וכן מצינו בעגלון שבשכר שעמד מכסאו בכבודו של מקום זכה ויצא ממנו שלמה דכתיב ביה וישב שלמה על כסא ה' אשריהן בני אדם שנותנין עצמן על קידוש ה' שכל מי שמוסר עצמו על קדושת ה' זוכה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות וזכה לישב במחיצתן של עשרה הרוגי מלוכה ועליהם נאמר ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים וגו' וכל הפורש עצמו מעבירה מכל העברות שבתורה עבור אהבת הבורא או הוא עושה מצוה אחת מכל המצות שבתורה כדי לקיים מצות הבורא וחוקותיו הרי זה קידש את ה' כמו כן כל העובר על מצוה מכל מצות האמורות בתורה מדעתו בלי שום שגגה ושום אונס אלא שעושה ביד רמה במזיד הרי זה חלל את ה' ועל דבר זה נאמר והזהירה תורה כענין שנאמר ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל ואמרו חכמים ז"ל ממשמע שנ' ולא תחללו הרי קידוש ה' אמור כשהוא אומר ונקדשתי בתוך בני ישראל אמר' תורה מסור את עצמך וקדש את שמי יכול ביחידי ת"ל בתוך בני ישראל במרובין אני ה' מקדשכם מוסיף אני על קדושתכם:

מדות חילול השם:

בני דעו כי קשה היא חילול השם לפני המקום שאפילו למשה רבינו ע"ה לא חיסך הכתוב שנאמר יען לא האמנתם בי להקדישני גילה הכתוב שאילמל' חטא זה בלבד היה נכנסים לארץ וכל כך למה מפני שהיה במעמד כל ישראל ולא עוד אלא שמצינו שויתר הקב"ה על ע"ז ולא ויתר על חילול ה' כענין שנ' ואתם בני ישראל כה אמר יי' אלהים איש גלוליו לכו עבודו ואחר אם אינכם שומעים אלי ואתם חללת' את שם קדשי לא תחללו עוד במתנותי' ובגילוליכ':

בני צאו וראו כמה קשה חילול ה' שכך אמרו חכמים ז"ל באגדה כביכול הקב"ה לא הזכיר שמו עד שאמר שתי תיבות שנאמר בראשית ברא אלהים וכן אומר משה רבינו ע"ה לא הזכיר את ה' עד שאמר עשרים ואחת תיבות שנאמר האזינו השמים ואדברה עד

כי שם ה' אקרא ואפילו להזכיר שם שמים לבטלה אסור שכך אמרו חכמים ז"ל השומע הזכרה מפי חבירו צריך לנדותו ואם לא נידהו הוא עצמו יהא בנידוי שכל מקום שהזכרה מצויה שם עניות מצויה ובכל מקום שאין הזכרה ה' מצויה לבטלה זוכה להתעדן מזיו שכינה לעולם הבא שכך אמרו חכמים ז"ל מאי דכתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה מרפא בכנפיה אילו בני אדם שיראים להזכיר שם שמים לבטלה שהקב"ה מזריח להם שמש צדקה לעולם הבא ולא עוד אלא שמתעדנין בה שנאמר ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק ורשעים נידונין בה שנאמר הנה יום בא בוער כתנור ואפילו כשאדם מתכוון לבר' שמו של הקב"ה צריך להזהיר שלא יוציא מפיו ברכה שאינה צריכה שכן אמרו חכמים ז"ל כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא ואפילו כשהוא צריך להזכיר שם שמים על דבר מצוה לא יהא פותח בהשם תחילה שמא לא יעלה בפיו לגמור דבורו עד שבא לדברים אחרים ונמצא מוציא שם שמים לבטלה שכך אמרו חכמים ז"ל מנין שלא יאמר אדם לה' מנחה לה' שלמים לה' עולה לה' תודה ת"ל קרבן לה':

בני צאו וראו כמה קשה חילול ה' שאפילו בדבר המותר לעשותו אסרו אותו במקום שיש בו חילול ה' שכך אמרו חכמים ז"ל גזל גוי אסור שנאמר ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בזמן שמסורין בידיך ולא בזמן שאינן מסורין בידך אבדתו מותרת וכן תעשה לכל אבדת אחיך אבדת אחיך אתה מחזיר ואין אתה מחזיר אבידת גוי ואף על פי כן אמרו ובמקום שיש חילול ה' אף אבידתו אסורה אוי לו למי שחילל שם שמים שכך אמרו חכמים ז"ל כל מי שיש בידו חילול ה' אין לו כח לא בתשובה לתלות ולא ביום הכיפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת הכפרה כמה שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון ועוד אמרו חכמים ז"ל אין מקיפין לחילול אחד שוגג ואחד מזיד ופירשו שאין עושין לו כחנוני המקיף כלומר שאין:

ממתינין לו מן השמים לפרוע ממנו אלא שנפרעין ממנו מיד אי נמי שאם היה מחצה זכאי ומחצה חייב ונמצא בין עונות שלו חילול השם אותו העון מכרעת כף החובות ומתחייב בדין ועוד אמרו כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחילול ה' אבל על שאר עברות שבתורה אין נפרעין על שוגג כמזיד תדע שבכל החטאות כתיב ונפש כי תחטא בשגגה ונפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה ואילו גבי שמיעת קול אלה ושבועה גזילות בכל הפרשה כולה לא נאמר שם שגגה לפי שנפרעין ממנו בין בשוגג בין מזיד מה הוא חילול ה' אדם גדול בתורה ובמצות וידוע ביראת ה' ופרישות שעושה דבר שלא כהוגן ושאר האנשים לומדין ממנו ונמצא שם

שמים מתחלל על ידו וכן אם יאמרו על אדם גדול בתורה הבורא ימחול לו לפלוני שכך וכך עשה וכן תלמיד חכם שאין משאו ומתנו עם הבריות והוא בעל ריב וקטטה והולך בקומה זקופה ומרבה סעודה אצל עמי הארץ הרי אילו כולו בכלל חילול השם שכך אמרו חכמים ז"ל כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את בניו ותלמודו משתכח ומחלוקת רבות עליו ודבריו אינם נשמעים ומחלל שם שמים ושם אביו ושם רבו וגורם רע לבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות ועוד אמרו חכמים ז"ל באגדה כל תלמיד חכם שנתחלל בו שם שמים אין מספיקין בידו פתח לשוב שנאמר אח נפשע מקרית עוז ומדייני' כבריח ארמון ומה ת"ל ומדיינים כבריח ארמון אלא שהמדיינ' באין וסוגרין עליו כבריח ארמון וכן הוא אומר מעוות אשר לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן מתחלה ונתעות ואיזהו זה תלמיד חכם שפורש מן התורה וכל תלמיד חכם שפורש מן התורה עליו הפסוק אומר כצפור נודדת מן קינה כן איש נודד ממקומו ואמרו חכמים ז"ל כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי השכינה שנא' כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אבל אם אינם יכול לכוף את יצרו טוב שיעבור בסתר ואל יחלל שם שמים בפרהסיא אוי לו למי שמקלקל את דרכיו ומעקש את אורחותיו ומגנה את מעשיו מפני שמחלל שם שמים בפני הבריות אוי למי שפוסל את זרעו ופוגם את משפחתו וגורם לו גנאי ולדורותיו עד סוף כל הדורות ולא לדורות הבאים אחריו גורם גנאי אלא אפילו לדורות של אחרים שלפניו שנאמר נוצר תורה בן מבין ורועה זוללים יכלים אביו ואמרו חכמים ז"ל האי מאן דסני שומעניה שרי ליה לגנוי בגימל ושין פי' לומר לו בן גויה בן שפחה ואמר עוד כמאן קרינן לרשיעיי' בן צדיק' רשיעא כמאן כי האי תנא לפיכך צריך לו לאדם לקדש את שמו ועצמו במעשיו הנאים ובמפעליו ההגונים ולכוין את כל מעשיו לשם שמים כדי שיתקדש שם שמים ותורתו על ידו וימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם שאם היה תלמיד חכם ונוהג שלא כשורה הרי זה מחלל את ה' שמבזה את תורתו ומה הבריות אומרי' ראו פלוני שלמד תורה כמה מגונים מעשיו וכמה מקולקלים דרכיו נוח לו שלא למד תורה אלא בזמן שתלמידי חכמים נוהגים כשורה הרי זה מקדש את השם ומכבד את התורה מה הבריות אומרים עליו אשרי אדם שלמד תורה ראו מעשיו ההגונים וכמה מתוקנים דרכיו ואף הקב"ה מתפאר בו שנאמר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר לכן בני הזהרו בכם שלא יתחלל שם שמים על ידיכם בין במשא ומתן בין בדברים בעלמ' בין עם ישראל בין עם האומות במקום שיוכל להיות שום חילול ה' שאף עם הגוי אסרו חכמים ז"ל לבא עליו בעוקפין מפני חילול ה' וצריכין אנו לידע

על האמת והנכון כי תורת משה רבינו ע"ה הוא אמת ומצוותיה אמת וכולה היא מפי הגבורה בלי מגרעת ותוספות ולא אמרה משה רבינו מדעתו היא אמת כמה שנאמר צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת ואומר תורת ה' משיבת נפש עדות ה' נאמנה וכן הוא אומר כל אמרת אלוה צרופה ומצותיה אמת כענין שנאמר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו ואומר מעשה ידיו צדק ומשפט נאמנים כל פקודיו וכולה היא מפי הגבורה ולא אמרה משה רבינו מדעתו כענין שנאמר ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי והקב"ה בעצמו העיד עליו ע"י נביאיו כמו שהתורה היתה מפי כענין שנ' זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב אל כל ישראל חוקים ומשפטים וכל האומר אין תורה מן השמים אלא שאמר משה רבינו מדעתו עליו הכתוב אומר כי דבר ה' בזה ואת מצותיו הפר ואמרו חכמים ז"ל שאפילו אמרו כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזירה שוה זו הרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה וכן מי שאין מאמין בתורה שבעל פה והוא התלמוד שהוא פירש כל המצות שבתורה ואומר שלא נאמר למשה רבינו מפי הגבורה הרי הוא בכלל כי דבר: ה' בזה והוא הנקר' מין ואפיקורס והתורה הזו הקדושה עומדת לעולם ולעולמי עולמים כענין שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ואומר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת ואומר חוקת עולם לדורותיכם וכן הוא אומר סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר וכל מי שאומר שכל מצות התורה אינן נוהגין לעולם ולדורי דורות הרי זה נקרא כופר בכל התורה וכן צריכין אנו לידע ידיעה גמורה שאין להוסיף על התורה ואין לגרוע ממנה אפילו אות אחת כענין שנאמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם היום לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו ואמרו חכמים ז"ל אלה החקים והמשפטים והתורות שאין נביא רשאי לחדש בה דבר מעתה ועוד אמר מה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל לא פיחתו ולא הותירו להן לישראל על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגילה כלומר שחכמים שבאותה הדור חייבו והתקינו לקרות ביום ובלילה כשאר התורה שכתוב בה והגית בו יומם ולילה וחייבין אנו להגות וללמד בתורת האל יומם ולילה בין בתורה שבכת' בין בתורה שבעל פה כי ממנה תוצאת חיים ובידיעתה ועשית מצותי' נדע ונכיר את בוראינו ונצליח בכל ענינינו ונירש שני משיח ונזכה לחיי העולם הבא כענין שנ' ויצונו יי' לעשות את כל החקים האלה לטוב לנו כל הימים לחיותינו כיום הזה ואומר וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המעשה הזאת לפני יי' אלהינו כאשר ציונו וכן הוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות כל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכיך

ואז תשכיל ואמרו חכמים ז"ל שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות כתר כהונה זכה בו אהרן והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן אל כל מי שירצה יבוא ויטול שנ' תור' צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב ועו' אמרו גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות ואמרו ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ שנ' יקרה היא מפנינים יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים:

בני בואו וראו כמה גדול תלמוד תורה שכך אמרו חכמים ז"ל גדול תלמוד תורה שהתלמו' קודם למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ועוד אמרו אין תחילת דינו של אדם נידון לעתיד לבוא אלא על ביטול תורה שנ' פיטר מים ראשית מדון כלומ' מי שפוטר עצמו מדברי תורה שנמשלה למים כענין שנ' הוי כל צמא לכו למים ואינו עוסק בה הוא תחלת דינו לעתיד לבוא שבתחלה אומר' לו למה לא עסקת בתורה וכשם שדינו קודם למעשה כך שכרו קודם למעשה שנא' ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו הללויה ועוד יש לנו להאמין אמירה ברורה שמשה רבי' ע"ה היה נביא אמת ליי' וכל נבואותיו ודבריו קבל מאת הבורא והוא היה רבן של נביאים אשר קדמו לפניו ואשר קמו אחריו שנ' הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם העיד עליו כענין שנ' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו י"י פנים אל פנים וכן כל הנביאים שנתנבאו אחריו הם אמת ונבואתם אמת וכולם קבלו מאת הבורא ועידותם ידוע בתורה ובנביאים ובכתובים וכל מי שאינו מוד' בדבר זה הרי זה כופ' בכל התורה כולה בכת' ועל פה וראו בני כי הבורא ית' יודע ורואה כל מעשה בני אדם בסתריהם ונגליה' ומבין את כל מחשבותם אם טוב ואם רע כענין שנ' יי' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים ואומר היוצר יחד לבם ומבין אל כל מעשיהם וכן הוא אומר בכל מקום עיני יי' צופות רעים וטובים לפיכך צריכים אנו להודות עכ"פ שכל מי שהולך בדרכי יי' ומקיים מצות התורה יקבל שכר וגומל טוב מאת הבורא ופעמים אוכל הפירות בעולם הזה שכך אמרו ז"ל זכות יש לה קרן ויש לה פירות שנא' אמרו צדיק כי פרי מעלליהם יאכלו עבירה יש לה קרן ואין לה פירות אוי לרשע כי גמול ידיו יעשה לו ועיקר הקרן והגמול הטוב שמור לו לעולם הבא כענין שנ' בשילוח הקן שהיא ממצו' קלות שבתורה שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים ואמרו חכמי' למען ייטב לך לעולם שכולו טוב והארכת ימים לעולם שכולו ארוך והוא חיי העולם הבא וכן מצינו שאוכל פירות בעולם הזה כענין שנ' והיה אם שמע תשמע לקול יי' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו

ושמרת כל חוקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יי' רופאיך ואם בחוקתי תלכו ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם והשיג לכם דיש את בציר וכן הרבה בתורה וכל שאינו הולך בדרכי יי' ומבטל מצות התורה ביד רמה במזיד:

ועובר עליהן בידוע שהקב"ה נפרע ממנו לפעמים בחייו כפי העבירו' שעשה ועניניו ועונשו במיני חולאים ויסורים ונגעי' משונים ובחרב וברעב ובדבר ובכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא בעולם כענין שנ' ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחוקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשו' את כל מצות יי' להפרכם את בריתי אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפ' ואת הקדחת ועיקר עונשו אחרי מותו שהקב"ה מאבד ומכרית את נפשו מן העולם הבא כענין שנ' בעובר על המצות הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ואמרו חכמים ז"ל הכרת לעולם הזה תכרת לעולם הבא ואומר הנפש החוטאת היא תמות השם יזכנו להיות מן הנכתבים לעולם הבא ועוד יש לנו להאמין בלי ספק כי עתיד הקב"ה לשלוח גואל לגאלינו ולקבצינו מכל העמים אשר נפוצתינו שם ולהושיבנו על אדמתינו והיא נקרא ארץ ישראל ויבוא בזמן שייעד לו הבורא י"ת והוא היודע ואין אתנו יודע מה יהיה הזמן ואין לנו לסמוך על שום חשבון שבודים בני אדם מלבם שכך אמרו חכמי' ז"ל תיפח רוחן של חושבי קיצין אלא נבטח ברחמי שדי ונשען עליו ועל דברי נביאנו כענין שנ' אם יתמהמה חכה כי בוא יבוא ולא יאחר והגואל הזה הוא נקרא מלך המשיח שכן כתוב בתורה ושב יי' אלהיך את שבותך וריחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה ואומר אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יי' אלהיך ומשם יקחך והקבוץ הזה הוא צריך להיות על ידי מאסף ומקבץ והוא המלך המשיח כענין שנ' והביאו את כל אחיכ' מכל הגוים מנחה לייי' ואומר וישבו עלי' המה ובניה' עד עולם ודוד עבדי נשיא להם ומלך המשיח הזה יהי' בן אד' מזרע דוד ולא יהי' אלוה כענין שנ' ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרח ואומר ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי' וכן הוא אומר ואני אהי' להם לאלהים ועבדי דוד נשיא בתוכ' אני יי' דברתי ומקראו' רבות במקרא יעידו על זה והמלך הזה ימלוך על כל העולם כולו ומלכותו תכון לעולם הוא וזרעו וזרע זרעו עד סוף כל הדורות כענין שנ' והיה ביום ההוא שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו והיתה מנוחתו כבוד ואומר הנה ימים באים נאם יי' והקימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ וכן הוא אומר בדניאל וליה יהיב שולטן ויקר ומלכו' וכל עממיא אומייא ולשניה ליה יפלחון

וישתמעון שולטלי עד די לא תיעדי ומלכותיה די לא תתחבלי ואומר יקום אלה שמים מלכו דלעלמין לא תתחבל ומלכותיה לעם אחרון לא תשתביק תדיק ותסיף כל אילן מלכוותא והיא תקום לעלמייא כלומר שימלוך הוא וזרעו וזרע זרעו עד סוף כל הדורות ובביאת מלך המשיח הזה ינקום האל נקמת עמו ישראל מכל העמים אשר שעבדו בהן כענין שנ' ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה וגו' ואמר וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה וכן הוא אומר קודש ישראל ליי' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבוא אליהם נאום ה' ובביאת מלך המשיח הזה תשב ירושל' כענין שנאמר עורי עורי לבשי עוז בגדי תפארתך ירושלים כי לא יוסיף יבא בך ערל וטמא ואומר והיתה ירושלים וזרים לא יעברו בה לעולם תשב וירושלים לדור ודור וכן אמר דוד ע"ה כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה ובימי מלך המשיח הזה יהיה שלום בכל העולם כולו אחר מלחמת גוג ומגוג ולא יצטרכו בני אדם לכלי זיין כענין שנ' וכתתו חרבות' לאיתים וחניתותיה' למזמירות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה ואף החיות והבהמות יהיו בשלום כמו כן זה עם זה ולא יזיקו זה לזה ואף לאנשים כמו כן לא יזיקו כענין שנאמר וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתם לבטח ואומר ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורות צפעוני גמול ידו הדה וכן הוא אומר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים ובימי מלך המשיח הזה תהיה אמנה אחת בעולם להאמין ביי' אלהים והיא אמונת ישראל כענין שנ' כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד ואומר ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך נאום ה' וכן הוא אומר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ועוד אנו צריכין להאמין באמת שיחיו המתים בזמן שיעד הקב"ה להחיותם כענין שנאמר על ידי יחזקאל היתי' עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' וכל אות' הפרש' ואומר יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר ואומר אל תראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם ה' וכן הוא אומר ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו:

ואמרו חכמים ז"ל מנין לתחיית המתים מן התורה שנ' ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן וכי אהרן קיים שנותנין לו תרומ' והא לא נתחייבו מעש' אלא לאחר כניסתם לארץ אלא מכאן לתחיית המתים מן התורה וכן הוא אומר והקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחיית המתי' מן התור' וכן הוא אומר אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה הללך לא נאמר אלא יהללוך לעתיד לבוא מכאן לתחיית

המתים מן התורה וכל מי שאינו מודה בדבר זה כאלו כופר בכל התורה ואין לו חלק לעולם הבא שכל מדותיו של הקב"ה מידה כנגד מידה ומי שכופר בתחיית המתים לא יהיה לו חלק בתחיית המתים וכל שאר ישראל המודים בתחיית המתים יזכו ויחיו ויש להן חלק לעולם הבא כענין שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ לכן בני שימו לבבכם ונפשיכם לידיעת הבור' ותודו ותאמינו בכל אלו הדברים אשר כתבתי במעלת המידה הזאת מפני שכולם גופי תורה ושורשי האמונה וכולן מביאין את האדם לידע ולהכיר את בוראו יתברך והאלהים יפתח לנו דרך ידיעתו ויורנו דרכיו ונלכה באורחותיו למען רחמיו הרבים:

המעלה השנית מעלת אהבת האל ובכללה אהבת הריע:

בני בואו ואלמדכם מעלת אהבת הבור' בני דעו כי מעלת אהבת הבור' ית' היא מעלה גדולה ונכבדות עד מאד שכל העובד לבורא מאהבה נקרא אוהבו שכן מצינו באברהם אבינו ע"ה שעבד לבור' מאהבה ונקר' אוהבו שנ' זרע אברהם אוהבי ומנין שעבד אברהם אבינו לבור' מאהבה שנ' וישכם אברה' בבקר ויחבש את חמרו וכי לא היו לאברהם אבינו עבדים ובני בית שיחבשו לו החמור אלא מכאן אמרו חכמי' שאהבה מקלקלת את השורה שמתוך שרצה לעבוד לקונו באהבה תיקן הוא בעצמו את החמור ולא צוה לא' מבני ביתו לתקנו מעלת המדה הזאת נמצא בצדיקים המפורסמים והידועים בחסידות ובפרישות שעובדים לקונם מאהבה לא על מנת לקבל שכר וגמול טוב ממנו וגם אינם פורשים עצמם מן העבירות מיראת עונש ופורענות אלא הכל מאהבת הבור' וכדי לקיים מצותיו כעבד שמקבל מצות רבו וגזירתו כמה שאמרו ז"ל אל תהיו כעבדי' המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס לפי שאינו דומ' העוש' אצל רבו מאהבה לעוש' מיראת שמי' שהעושה אצל רבו מיראה כשהוא מטרי' עליו מניחו והול' לו אבל העוב' מאהב' אינו כך שאין לך אהבה במקו' יראה וירא' במקו' אהבה אלא במדת הקב"ה בלבד שכך אמרו חכמי' ז"ל עשה מאהב' ועשה מירא' עש' מאהבה שאם באתה לשנו' אין אוה' שונא עשה מיראה באם באתה לבעוט אין ירא' מבעט וכן משה רבי' מזהיר את יש' ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך שכל העושה מאהבה אין שכרו מקופח כענין שנ' ועושה חסד לאלפי' לאוהביי ולשומרי מצותי ואמרו חכמי' ז"ל ואהבת את ה' אלהיך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע בכל לבבך שלא יהא לבך חלוק עליך אם לעבוד לבור' אם לאו בכל נפשך אפי' נוטל את נפשך כענין שנ' כי עליך הורגנו כל היום ואמרו חכמי' ז"ל וכי אפשר לו לאדם ליהרג בכל יום אלא אוהביהו עד מיצוי נפש שכן מצינו בר"ע שהיו

מסרקין בשרו במסרק של ברזל והיו שוקלין את בשרו במקולין ואותה שעה זמן ק"ש היתה והי' מקבל עליו עול מלכו' שמי' כדי לקיי' ואהבת את ה' אלהך בכל לבבך ובכל נפשך אפי' נוטל את נפשך ויצתה נשמתו בא' ועו' אמרו בכל נפשך בכל נפש ונפש שברא בך שעל כל נשימ' ונשימ' שאדם מעלה חייב לקלס ליוצרו כענין שנ' כל הנשמה תהלל יה על כל נשימ' ונשימה בכל מאודך בכל ממונך ואמרו חכמים ז"ל אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאודך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך משל לאוהבו של מלך שכיבד את המלך בדורן כל זמן שהוא מכבדו במה שהוא חביב עליו הוא ערב עליו ביותר אבל אם מכבדו במה שאינו חביב עליו כלום ערב לו ד"א בכל מאדך בכל מידה ומידה שהוא מודד לך בין במידה טובה בין במידת פורענות בכל הוי מודה לו ומברך לו מאד מאד כענין שאמר דוד ע"ה כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא וכן הוא אומר חסד ומשפט אשירה כלומר אם גמילות חסדים עושה עמי הקב"ה אשירה ואברך אותו ואם משפט:

עשה עמי כמו כן אשירה ואברך אותו ואמרו חכמים ז"ל חייב אדם לברך על הרעה ברוך דיין האמת כשם שמברך על הטובה ברוך הטוב והמטיב והכל יקבל מאת הבור' מאהבה ובשמחה ובטוב לבב כענין שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך ואמר ואתה מרום לעולם ה' לעולם ידך העליונה כענין שנ' ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך בין נתן בין לקח יהי שם ה' מבורך:

בני הוו זהירין באהבת הבור' יתברך שכל מי שאוהב את האל בכל לבו ותכלה נפשו אליו ותכסוף לאהבתו תמיד הוא המכירו והדבק בדרכיו כענין שנאמר ואהבת את ה' אלהיך וסמיך לי' והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך כלומר מתוך שאדם אדוק וקשור באהבת הבור' יהיו מצותיו חקוקים על לבו תמיד וראוי לכם בני לידע במה יגיע האדם לאהוב את בוראו תחלה צריך לכם לחשוב על רוב הטובות שגמלכם הבו' היית' מוכרחים להקשר באהבתו ולאהוב אותו אהבה עזה כ"ש למלך מלכי המלכים הקב"ה ועוד צריך לכם בני למאוס העולם הזה ולעזוב כל ההנאות הגופניות עבור אהבת הבור' ולמאוס כל מה שימאוס ולאהוב כל מה שיאהב כדי שלא תבא עליכם שום סיבה להפר אהבת המקום מכם ויהיו פיותיכם ולבכם שוין באהבתו וכל מעשיכם במפעל ומבטא ובשבתכם בבית ובלכתכם בדרך וכל ענייניכם במשא ובמתן בכולם תהיה כוונתכם בהם לזכר אהבתו ובענין הזה תקבע אהבת המקום בלבבכם ותאהבוהו אהבה עזה בל תסור מכם לעולם לפיכך צריך לכם בני לתקן כל רעתכם וליישר כל ענייניכם שיהיו כולם עבור

אהבת הבורא לא כדי להראות לאנשים כדי שיחזיקו אתכם חסידים וירא שמים ולא כדי שיכבדו אתכם בני האדם ולא כדי שיעלו אתכם לשום מעלה שבעולם שכך אמרו חכמים ז"ל שלא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר ובשביל שאקר' רבי בשביל שאקבל שכר טוב לעולם הבא תלמוד לומר לאהבה את ה' כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה ועוד אמרו אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו ואמר עשה דברים לשם פועלם ודבר בהם לשמם ואל תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קורדם לאכול מהם:

בני בואו וראו כמה גדול שכרו של אוהב את המקום שכן זכותו עומדת לעד אלפים דורות כענין שנאמר ועושה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי או לאלפים שומע אני לאלפים שנה תלמוד לומר דור דורים לאין חקר ואין מספר לאהבי ולשמרי מצותי אילו שנותנים נפשם על המצות מה לך יוצא להרוג על שמלת את בנך מה לך יוצא לצלב על שאכלת את המצה מה לך לוקח מאה רצועות על שנטלת את הלולב מה לך אתה נסקל על שאהבת להקדוש ברוך הוא וכן הוא אומר ואמרת אליו מה המצות האלה אשר בין ידיך ואמר אשר הוכתי בית מאהביי המצות האלה גרמו לי לאהוב לאבי שבשמים והוא רבי אליהו אמר כפרת' של ישראל בכל מושבותיה' שאין מלין ואין קורין ואין שונין ואין נכנסין לברית אלא באהבת אביהם שבשמים ולפיכך אמר הקדוש ברוך הוא אפילו יעמדו כל אומות העולם ויתנו את כספיהם וזהבם וכל מחמדיהם הטובים ויאמרו תן לנו כתר אהרן כתר בית דוד איני נותן להם אפילו דבר אחד מכזיתה של תורה שנ' מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא אפילו יעמדו אומות העולם ויבנו לי בית המקדש יותר מכם ויאמרו תן לנו כתר בית אהרן כתר בית דוד איני נותן להם אפילו דבר אחד מכזיתה של תורה שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בז יבוזו לו ושנו חכמים במשנה כל אהבה שהיא תלוייה בדבר בטל דבר בטילה אהבה ושאינה תלוייה בדבר אינה בטילה ואי זו היא אהבה שהיא תלוייה בדבר כגון אהבת בלעם בן בעור ובלק בן צפור מלך מואב ושאינה תלויה בדבר אינה בטילה לעולם כגון אברהם יצחק ויעק להם ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות ומה היא האהבה שיאהב אדם את המקום וישמע בקולו וידבק באהבתו דיבוק יותר כענין שנאמר לשמע בקולו ולדבקה בו לכן בני הוו זהירין מאד באהבת המקום כמו שאתם נזהרים בחייכם לפני שהאדם נקרא עולם קטן וכל מי שאינו אוהב את בוראו אהבה שלימה מאבד את נפשו וכאילו מאבד את כל העולם כולו וכמו שחייב אדם לאהוב את בוראו כך חייב אדם לאהוב איש

את חבירו שהרי ישראל הן חביבין לפני הקדוש ברוך הוא יותר מכל האומות ומתוך חיבתו קראו בניו כענין שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם ואומר בני בכורי ישראל ולא עוד שמתוך חיבתן ייחד שמו עליהן מה שלא עשה לאחת משאר האומות אלא לישראל בלבד כענין שנאמר כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני:

אחרון ואומר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ולא עוד אלא שקנה אותם לחלקו כענין שנאמר כי חלק ה' עמו ואומר הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך ומתוך חיבתן קראן מלכים וקדושים כענין שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ואומר והתקדשתם והייתם לי קדושים כי קדוש אני ומשלו חכמים באגדה משל לבני המדינה שעשו שלש עטרות למלך מה עשה המלך נתן א' בראשו ושתים בראש בניו כך בכל יום מכתירי' העליונים לפני הקב"ה שלש קדושת ואומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו מה הקדוש ברוך הוא עושה נתן בראשו אחת ושתים בראשן של ישראל שנאמר והתקדשתם והיית' קדושים כי קדוש אני הרי שתי קדושות לישראל ולקדוש ברוך הוא קדושה אחת ומתוך חיבתן נתן להן את התורה שהיא סם חיים וכל זמן שהם עוסקין בה אין כל אומה שולטת בהן משלו חכמים באגד' משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן יחידי מאשתו והיו לו בני פלגשים הרגיש המלך בבני פלגשים שהיו מקנאין על בנו ומבקשין להזיקו אמר המלך בלבו אם ח"ו יעלה בידם מה שהן חושבין על בני על מי תתקיים מלכותי מה עשה המלך עמד ודיבק את בנו אצלו ותלה לו קמיע בצווארו שאפילו נפל בידם אינ' יכולים להזיקו ופיטם מאכלו ומשקהו ומלבושו וכל כלי תשמישו ומרכבתו בטרייקי שלא יהא סם המות מזיקו כך כל זמן שישראל עוסקין בתור' שהי' סם חיים אין כל אומה ולשון שולטת בהן:

בני בואו וראו כמה חיבתן של ישראל לפני המקום שקראן בשמות הרבה של חיבה שבתחילה קראן בני בכרי כענין שנאמר בני בכורי ישראל בכור לירושה שכשם שהבכור נוטל פי שנים בירושת אביו כך ישראל יורשין העולם הזה והעולם הבא וקראן בן יקיר כענין שנאמר הבן יקיר לי אפרים כאדם שיש לו בן יחידי ואוהבו אהבה עזה וקראן ילד שעשועים כענין שנ' כי נער ישראל ואוהביהו שכשם שהנער אינו ראוי לעונשין כך ישראל אינן נענשין לידון בכלייה כענין שנ' כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שם ואותך לא אעשה כלה היא החיבה שחיבב הקב"ה את יש' שאף בתוך גלות' אינו עוזב' ביד האומו' כענין שנא' ואף גם זאת באר' אויביה' לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם ולא עוד אלא שהק' מוש' חוט של חסד מליהן בפני האומו' כענין שנ' ויתן אות' לרחמי' לפני כל שוביה' הלא תראו מה שנ' ביוס' הצדי' ויהי ה' את

יוסף ויט אליו חסד וגו' במרע"ה כתי' האי' משה גדו' מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם במרדכי ואסת' כתי' ויאה' המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו ואומר כי גדול מרדכי בבית המלך בדניאל כתיב ודניאל בתרע מלכא בחנניה מישאל ועזריה כתיב באדון מלכא הצלח לשדרך משך ועבד נגו במדינת בבל ואמרו חכמי' ז"ל בחמשה לשונות של חיבה חיבב הקדוש ברוך הוא את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה באהבה בדיבור בדביקה שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם בחשיקה דכתיב לא מרובכם מכל העמי' חשק ה' בכם בחפיצה שנ' ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות באהבה שנ' אהבתי אתכם אמ' ה' בדיבור שנ' דברו על לב ירושל' וכולן אנו למדין מפרשתו של אותו רשע והוא שכם בן חמור בדביקה שנ' ותדבק נפשו בדינה בחשיקה שנ' שכם בני חשקה נפשו בבתכם בחפיצה שנ' כי חפץ בבת יעקב באהבה שנ' ויאהב את הנערה בדיבור שנ' וידבר על לב הנערה ולא עוד אלא מתוך חיבתן של ישראל לפני המקום אפילו המלאכים אינן רשאין לומ' שירה עד שיאמרו ישראל תחלה כענין שנ' וקרא זה אל אל זה ואמר קק"ק ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו מלא כל העולם לא נאמר אלא מלא כל הארץ זה שירן של ישראל שעולה מן הארץ וכיון שהק' אוהב את ישראל ביותר א"כ יש להן לכל אחד ואחד מישראל לאהוב איש את חבירו כגופו וכן משה מזהיר את ישראל ואומר ואהבת לרעך כמוך מכאן אמרו חכמי' ז"ל זהו כלל גדול בתורה דעלך סני לחבר' לא תעבד ותנ' דבי אליהו שהקב"ה יהי שמו לעולם מבורך ולעולמי עולמי' אוהב את ישראל בכל מקום מושבותיהם ואוהב תלמידי חכמים ביותר כענין שנ' אהבתי אתכם אמר ה' ואומר ואת עשו שנאתי כך יהא אדם אוהב את ישראל בכל מושבותיהם ואוהב תלמידי חכמי' ביותר ואמרו ז"ל הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה שכל זמן שהבריות אוהבין זה את זה מקרבין זה את זה לתורה ולמצות ושמא יאמר אדם הריני אוהב את חבירי ביותר אבל אם סרח עלי איני מוחל לו ת"ל ואהבת לרעך כמוך שכשם שאם סרחת על חבירך אתה רוצה שימחול לך על עלבונו כך אם סרח עליך תמחול לו על עלבונך יכול אפי' בזמן שאינו נוהג כשורה ת"ל כמוך:

לא אמרתי אלא בזמן שהוא נוהג כשורה ושמא יאמר אדם הריני אוהב את המקום ואת התורה ואת חכמי התורה וכל אדם שנוהג כשורה ואוהב כל אדם שעוסק במצות ובמעשים טובים אבל מותר לי להחניף את הרשעים ולהתערב עמם בשעה שרואה אותן שאינן נוהגין כשור' ת"ל אוהבי ה' שנאו רע ולא עוד אלא שמצוה לשנא את הרשעים ולהתקוטט עמהן בשעה שרואה אותן שאינן נוהגין כשורה כענין שנ' הלא משנאך ה'

אשנא ובמתקוממיך אתקוטט ושמא יאמר אדם הרי כבר נאמ' לא תשנא את אחיך בלבביך הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא לא דב' הכתו' אלא במי שרואה נוהג שלא כשורה שאסור לשנאתו עד שלא יוכיחנו שאם יוכיחנו שמ' יחזור בו ועל זה אמר הכתו' הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא מי שאתה נושא חטא על שנאתו שאם אתה מוכיחו חוזר בו יצא מי שאתה מוכיחו וחוזר ומוכיחו ואינו מקבל תוכח' ואינו חוזר בו שמצוה לשנאותו שכל האוהב את הרשעים סופו להיות לוקה עמהם שכן אמ' במשל בהדי הוצא לקיא כרבא וכן מצינו ביהושפט מלך יהודה שהלך למלחמה עם אחאב כדי לעזרו נקנסה עליו מיתה שנאמר ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו אך מלך מלך ישראל הוא ויסבו עליו להלחם ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסתם אלהים ממנו ומנין שנקנסה עליו מיתה שנאמר ויצא אל פניו יהוא בן חנני החוזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב וכזאת עליך קצף מלפני ה' מה כתיב שם אבל דברים טובים נמצאו בך כי בערת האשירות מן הארץ מלמד שנקנסה עליו מיתה אלמלא לא נמצאו לו זכות וכן צריך לו לאדם לאהוב את הגרים כענין שנא' ואהבתם את הגר ואמרו חכמים ז"ל אתה מוצא מ"ח פעמים הזהיר הקדוש ברוך הוא על הגרים וכנגדן הזהיר על עבודה זרה אמר הקדוש ברוך הוא מי שהניח עבודה זרה שלו ובא אצלי לפיכך אני מזהירך עליו שלא תוניהו שאני אוהבו שנאמר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה ובמה יגיע האדם לאהוב את חבירו אהבה שלימה שיזכריהו ה' לטובה בכל שעה ובכל עת וירא' אותו תמיד לפניו בכבודו ומספר בטובתו ומעלים עיניו מגנותו ומכסה פשעיו ומוכיחו בינו לבינו כשרואהו נוהג שלא כשורה ושמח בזכירתו וערבים עליו דבריו ואינם עליו למשא וירא מאהבתו שלא תבוא עליו שום סיבה להפרידו ממנה ומתוך אהבתו משפיל עצמו לפניו ומכניע את לבו לעובדו ומחזר להתרצות אליו במעשיו ואוהב את אוהביו ושונא את שונאיו ומדריכו בדרכי התורה והמצות וכל מי שנוהג כמנהג הזה בידוע שאוהב את חברו אהבה שלימה. בני אהבו נשותיכ' כגופיכ' כמו שתרצו שתאהבנה גם הן אתכם ותכבדו אותן במלבושן ובתכשיטין יותר מגופיכם. כענין שנא' איילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבת' תשג' תמיד ותאהבו גם את בניכם ואחיכם וקרוביכ' כענין שנא' ומבשרך אל תתעלם ותאהבו גם את ריעכ' ושכינכ' הטובים כי לפעמים יועילו לכם יותר מקרוביכם כענין שנא' בכל עת אהוב הריע ואח לצרה יוולד ואומר טוב שכן קרוב מאח רחוק:

בני התנהגו עם כל אדם במוסר הזה כי בדבר הזה הרבה עליכם אהבת בני אדם כמו שאמר חכם אחד מי שרוצה להיות אהוב לבני אדם יתנהג עמם במוסר הטוב שכשם

שהנזק מביא את האדם לידי שנאה כך ההנאה מביאה לידי אהבה ותאהבו התורה והמצות כענין שנאמר מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי ותאהבו גם את העוסקי' בתורה ובמצות ביותר כענין שנ' אני אוהבי אוהב ומשחריי ימצאונני אוהביה כתיב ויש אם למסורת כלומר אוהבי התורה והמצות ואומר כל מי שמעורב עם הבריות ונושא ונותן עם הבריות באמונה וביושר ובאהבה ובשלום זורע האהבה בלבות האדם ומפיק ממנו כל רצונו ונאמר כי אדם אחד שאל את חבירו שהיה אוהב אותו ביותר ואמר לו מדוע תאהביני ואני איני קרובך ולא שכינך והשיב לו בראותי אותך מעורב עם כל אדם ואינך מבזה הקטנים ממך במעלה ובשנים וראיתך נוהג בדרכי הענוה והמוסר הטוב אז נקשרה אהבתך בלבי ואהבתיך אהבה שלימה ואומר אין דבר שישיב האויב אוהב כענוה והמוסר הטוב לכן בני הוו זהירין באהבת הבורא ובאהב' כל הבריות להתרצות לכל אדם בדברים הנעימים והעריבים ובמעשים הטובים כדי שיאהבו אתכם בני אדם ולא ישנאו אתכם כמו שאמרו חכמינו ז"ל מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך ואם בני ישנאו אתכם בידוע שתשנאו אותם ועל הדבר הזה הזהיר' התורה ואומר' לא תשנא את אחיך בלבבך ואמר חכם אחד מי שזרע השנאה יקצור החרטה ואמר חכם אחד אין ברעת כשנאת בני אדם בין שנאת אנשים נכבדים בין שנאת אנשים נקלים כי פעמים שיחנק: האדם הגדול בזבוב ואם יש לכם שונאים ובקשתם להנקם מהם השתדלו להוסיף מעלו' יתירות על מעלותיכם הטובים כמו שאמר חכם אחד כששאלו אותו במה יתנקם אדם משונאו והשיב שיוסיף מעלה יתירה בעצמו וצוה אריסטוטלוס לאלכסנדר המלך היותר שאני מצווה אותך ואזהרך עליו שלא תשנא לשום אדם בעולם שברא האל כי ראש השכל אחר אמיתת האל הוא אהבת כל ההמון רע וטוב והאלהי' יצליחנו באהבתו כדי שנזכה ונירש שני המשיח וחיי העולם הבא כענין שנאמ' להנחיל אוהבי יש ואוצרותיה' אמלא: המעלה השלישית מעלת ירא שמים ובכללה יש מורא וכבוד אב ואם: בני בואו ואלמדכ' מעלת יראת שמים דעו בני כי יראת שמים מעלה גבוה ומעלה האדם אל כל שאר מעלות המידות החשובות ומפני חשובתה נתנה הקב"ה ברשות האדם והשליטו עליה שכך אמרו חכמים ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנא' ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את יי' אלהיך חביבה היא יראת שמים לפני המקום שהיא שקולה כנגד כל מצות התורה שכל העוסק בתורה ובמצות לשם שמים מביאין אותו לחיי העולם הבא כענין שנאמ' יראת יי' מקור חיים לסור ממוקשי מות ואומר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם כלומר שמור ועשה את המצות ביראת שמים ואם יעשה אדם כל המצות כולן שלא לשמן ושלא ביראת שמים

לא די שאינן עולין למצוה אלא שעולין לו לחובה כענין שנאמר ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך ואמרו חכמים ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ואיזו חכמה שתחילתה היתה לשם שמים כגון חכמתו של רבי עקיבה דאמר רבי עקיבה זו היתה תשמישי לפני חכמים מצאתי הרוג אחד ונטפלתי בו בשלשה תחומי שבת עד שהבאתיו למקום קבורה וכשבאתי והרציתי הדברים לפני חכמים אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שפסעת מעלין עליך כאילו שפכת דמים דנתי על עצמי קל וחומר ומה בשע' שנתכוונתי לזכות חטאתי לרבות מיעטתי אילו נתכוונתי למעט על אחת כמה וכמה וכיון שהיתה תחילת תורתו לשם שמים לפיכך זכה ועלתה לידו הרי כבר למדנו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת כגון עקיבה שהית' תחילת תורתו ביראת שמים וכל שאין יראת חטאו קודמת לחכמתו אין חכמתו מתקיימת כגון שאם אין תחילת תלמודו ביראת שמים אין תלמודו מתקיים בידו כגון תלמודו של אלישא בן אבוייה שלא היתה תחילת תלמודו לשם שמים אלא על שראה אביו מעלת התורה למד לבנו תורה אמרו עליו על אבויה שהיה מחשובי ירושלים ובשעה שנולד לו אלישא זימן אבוי' אביו את כל זקני ישראל שיסעדו אצלו וזימן בניהן רבי אלעזר ורבי יהושע כיון שאכלו ושתו מהן מרקדין ומהן מזמרין אמר רבי אלעזר לרבי יהושע כל אילו עוסקין למלאכתן אף אנו נעסוק במלאכתנו ישבו ונתעסקו בתורה וירדה האש והקיפה אותם אמר להם אבויה באתם לשרוף את ביתי אמרו לו לאו אלא בדברי תורה אנו עוסקין ועיקר נתינתה לא באש נתנה שנאמר והה בער באש אמר הואיל וכך היא כבודה של תורה אף אני איני מלמד לתינוק זה אלא תורה ועל ידי שלא היתה לשם שמים לא עלתה בידו ונטרד מן העולם וכן הוא אומר ראשית חכמה יראת ה' שכל חכמה שאין יראת שמים קודמת לפניה אינה חכמה ואמרו חכמים כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות והחיצונות לא מסרן לו שאין לו דרך ליכנס בפנים שאלו את רבן יוחנן חכם ויר' חטא מהו אמר להן זה אומן וכלי אומנותו בידו חכם ואין ירא חטא אמר להן הרי זה אומן ואין כלי אומנתו בידו ואמרו חכמים ז"ל גדולה היא היראה ששני ספרים כתב שלמה ולא חתם בהן אלא ביראה שכן חתם בקהלת סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וחתם במשלי שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל וכל מי שיש בו תורה ויראת שמים הקב"ה והבריו' מתהללין בו כענין שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד ולא עוד אלא שהבריות מתהללין בו ומכבדין אותו כענין שנאמר קרנו תרום בכבוד:

בני בואו וראו כמה גדולה מעלת יראת שמים שהרי כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל יראת שמים כענין שנאמר ידעתי כי אשר עשה:

האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שיראו מלפניו ואמרו חכמים ז"ל גדולה היא היראה שהעליונים והתחתוני' לא נבראו אלא בשביל היראה שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו ואמרו חכמים ז"ל אין לו להקב"ה אלא יראת שמים בלבד שנאמר ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה שכן בלשון יוני קורין לאחת הינא ולא נברא האדם אלא כדי לעבוד לבוראו ולירא מפניו כענין שנאמר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם ואמ' חכמ' ז"ל כל מי שיש בו יראת שמי' שקול כנגד כל העולם כולו כלו' כי זה כל האדם כלומ' כי זה האיש שקול כנגד כל בני אדם חביב' היא הירא' שהיא מביא' את האד' לעבוד' המקו' ולידי קיום המצו' כענין שנ' אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמורו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו ובו תדבקון ולא עוד שכל מי שהו' ירא שמי' הקב"ה משביעו לעולם הבא מטוב הצפון בבית גנזיו כענין שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ולא עוד אלא שהבריות מתייראין ממנו כענין שנא' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך שכשם שהוא ירא מן המקום כך הקב"ה מטיל אימתו על הבריות ויראין מפניו גדולה היא יראת שמים שהיא עומדת לו לאדם בעולם הזה ולעולם הבא כענין הנ' יראת ה' טהורה עומדת לעד: בני בואו וראו חיבתה של יראת שמים כענין שנאמ' אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאוד שכל מי שכתוב בו אשרי מובטח לו שהוא בן העולם הבא שנ' יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ולפיכך חתם משה רבינו ע"ה בברכותיה' של ישראל באשריך כענין שנ' אשריך ישראל מי כמוך נתקבצו כל ישראל אצל משה רבינו ע"ה אמר משה רבינו אמור לנו מה עתיד הקב"ה לתת לנו לעתיד לבוא אמר להן איני יודע מה אומר להם אשריכם ישראל מה מתוקן לכם משלו חכמי' באגדה למה הדבר דומה למלך בשר ודם שמסר בנו לפידגי' והיה מחזרו ומראה אותו ואומר לו כל האילנות הללו שלך הן כל המדינות שלך הן כל הארצות שלך הן משיגיע הרבה אומר איני יודע מה אומר לך אשריך מה מתוקן לך כך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך גדולה יראת שמים שלא די שהוא בעצמו עומד לבטח כאילו עומד במגדל עוז ואינו ירא מכל בריה אלא שהוא מחסה בני אפילו לבניו כענין שנאמר ביראת ה' מבטח עוז ולבניו יהי מחסה ולא עו' אלא שהו' זוכה ויצאו ממנו בנים מהוגנים גבורים בתורה ובמצות כענין שנ' אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד וכתי' בתרי' גבור בארץ יהי' זרעו ואמרו חז"ל עד שלא יחטא

אין נותנין לו אימה ויראה משהוא חטא נותנין עליו אימה ויראה עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע קול הדיבר ועומד על רגליו ויכול לעמוד בו ומשחטא היה שומע את קול ומתחבא שנאמר ויתחבא האדם ואשתו עד שלא חטאו ישראל ומראה כבוד ה' כאש אוכלת ואמרו חכמים ז"ל שבע מחציות של אש היו בוססות זו בזו והיו ישראל רואין ולא היו יראון ולא מתפחדין וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור לא היו יכולין להסתכל שנ' וייראו מגשת אליו עד שלא חטא שלמה היה רודה בשידי' ובשידו' דכתי' עשיתי לי שרים ושרות ותענוגי בני אדם שדה ושדות עשיתי לי שרי' ושרות משוררים זכרים ומשוררות נקבות ותענוגות בני אדם פדובטא שידה ושידה שידה ושידתון וכיון שחט' הביא ששים גיבורים שהיו משמרין את מטתו שנא' הנה מטתו שלשלמה ששים גיבורים סביב לה שהיה מתפחד מן הרוחות לכן נאמר ביראת ה' מבטח עוז שכל מי שיש בו יראת שמים אין עליו יראה אחר' אלא יש לו ירא' ומוטלת על הבריות ואפי' על המזיקין כענין שנ' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חיות הארץ לרבות את המזיקין ואמרו חכמים אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו תשעה קבין של מזיקין והאדם הולך ופושט אצבעו לתוך עינו של מזיק והאלקים משמרו ובשעה שהאדם רוצה לילך בשוק קהל של מלאכים ושל מזיקין לפניו והן מכריזין ואומרים תנו מקום לאיקונין של אלהים כמין פורמא יש בפני המזיקי' כגון החמרים הללו של טוחנין וכשעונותיו של אדם גורמין הכיסוי שבפניהם הוא מתגלה ומבי' באדם ופניו משתנות שנ' משנ' פניו ותשלחהו והוא נשט' לפיכך נמסרו לו המלאכים לשומרו כלום יש מגדל עוז גדול מזה וכל התולה בטחונו בהקב"ה מתוך יראה הקב"ה מגין עליו לעולם הזה ולעולם הבא כענין שנ' יראו ה' בטחו בה' עזרם ומגינם הוא עזרם בעולם הזה ומגינם בעולם הבא שהוא מגין עליהם מפני מידת הדין ולא עוד שמוסיף ימים כענין שנ' יראת ה' תוסיף ימים תדע שכל מקום שיש יראת שמים שם חיים מצוי' כענין שנ' יראת ה' לחיי' ומה היא היראה: שיהי' האדם רואה את המקום כנגדו תמיד בכל שעה ובכל רגע ויהיה נכנע לפניו בכל מידות הכנעה והעבדות כעבד העומד לפני רבו וירא וחרד מפניו שמא ישגא בעבודתו או שמא לא יתרצ' רבו אליו ומתו' כך ניתן אל לבו להתרצות לפניו במעשיו ובכל ענייניו וכל מה שהוא עושה בחרדת הלב כדי שלא ימצא אחריו משגה או דבר מכוער כך צריך לו לאדם ליתן יראתו של הקב"ה על פניו תמי' וכשהוא עוסק בתורה ובמצות יעשה אותם מן הלב ויהיה חרד בעשייתן שמא יולד לו בהן דבר ממפסידי המצוה כגון הגאוה והגסות והתפארו' בני אדם והסח הדעת ודומיהן לפי שאינו ירא מן המצות אלא ממי שצוה עליהן ומאותות היראה שיהי' האדם נבון ומשכיל כענין שנ' חכם ירא וסר מרע ואמרו חכמים ז"ל אם

אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה ושיהיה עניו ושפל ברך כענין שנאמר עקב ענוה יראת ה' כלומ' בשביל הענוה שיש בו מביאתו ליראת ה' ושיהיה חינו נטוי על הבריות שכך אמרו חכמים ז"ל כל אדם שיש לו חן בידוע שירא שמים הוא שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יריאיו ושיהיו דבריו נשמעי' כענין שנאמ' סוף דבר הכל נשמע את האלהי' ירא ואת מצותיו שמור ושישנא את הרע ואינו מתגאה בעצמו ופיו ולבו שוין כענין שנא' יראת ה' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות שנאתי הלא תראו בני כמה פעמי' הזהיר הקב"ה על הירא' מתוך חשיבותה ומעלתה כענין שנא' את ה' אלהיך תירא ויראת מאלהיך לירא את ה' הנכבד והנורא הזה וראוי לכל ירא שמים שלא יירא מן האנשים להוכיחם אם יראה אותם שנוהגים שלא כשורה כי דבר זה נגד יראת שמים כמו שאמר חכם אחד ראוי למחזיק בחכמ' ובצדק שלא יירא מבני אדם ואמר חכם אחד הצדיקים אינם יראים כי אם האלהים לבדו אך ליראה מפני חכמים ותלמידיה' מפני מעלת התורה דבר זה ראוי והגון וחייב אדם לכבדם ולירא מפניהם שכך אמרו חכמים ז"ל את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים אשריהן יראי שמים ההולכים בדרכי האל ונהנין מיגיעם אשריהן בעולם הזה וטוב להן לעולם הבא כענין שנאמר אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך לכן בני הוו זהירין במעלת המדה הזאת כדי שתזכו לעושר ולכבוד ולחיים בעולם הזה ולעולם הבא כענין שנא' עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים ואלהינו ברחמיו יתן יראתו על פנינו לבלתי נחטא מעלת כיבוד אב ואם:

בני כשם שחייב אדם לירא ולכבד למקום ברוך הוא כך אדם חייב לירא ולכבד את אביו ואת אמו כענין שנאמר כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך ואומר איש אמו ואביו תיראו וכל מי שמכבד את אביו ואת אמו וירא מפניהם מעלין עליו כאילו ירא ומתפחד ומכבד להקב"ה תדע לך שכן הוא שהרי שלשתן שותפין בו שכך אמרו ז"ל שלשה שותפין יש בו באדם הקב"ה ואביו ואמו אביו מזריע לובן שממנו עצמות וגידים וציפרנים ולובן שבעינים ומוח אמו מזרעת אודם שממנו אור ובשר ודם ושיער ושחור שבעין והקב"ה ית' נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראות העין ושמיעת האוזן ודיבור שפתים והילוך רגלים דיעה ובינה והשכל הילכך שלשתן שותפין בו ואי אפשר לו לאדם ליראה ולכבד אביו ואמו שלא יהא ירא ומכבד חלקו של מקום ואמרו חכמים ז"ל אי זו היא מורא ואי זו היא כיבוד מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מרחיץ וסך מלביש ומנעי' מכניס ומוציא ועוד אמרו חכמים ז"ל גדול כבוד אב ואם שהעדיפן יותר מכבודו אילו בכבודו כתיב

כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתיך כיצד אתה מכבדו מפריש לקט שכחה ופיאה מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני חלת עיסה מאכיל רעיבים ומשקה צמאים ואם יש לך הון אתה חייב בכולם אבל כשאתה בא אצל כיבוד אב ואם מה הכתוב אומר כבד את אביך ואמך אפילו הוא מחזיר על הפתחים ואחד האיש ואחד האשה מצווין בכך אלא שהאיש ספוק בידו לעשות והאשה אין ספוק בידה לעשות מפני שרשות בעלה עליה הילכך נתאלמנה או נתגרשה הרי ספוק בידה לעשות וחייבת ושמא יאמר אדם מכיון שחייב אני להאכיל ולהשקות ולהלביש ולהנעיל את אבי ואת אמי מותר לי לילך ולגנוב ולגזול כדי ליתן לתוך פיהם של אבי ושל אמי ולהלבישן ולהנעילן כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם כך אמרו חכמים ז"ל יש מאכיל לאביו פטומות ופיסיוגי ויורש גיהנם ויש משעבדו ברחי' ויורש גן עדן אמרו שאדם א' היה רגיל להאכיל לאביו תרנגולת פטומות פסיוני אמר לו אביו בני מאין לך אילו הענינים והשיב לו בנו אי זקן אכול ולעוס כדרך שהכלבי' אוכלי' ולועסין כלום':

מדוע אתה שואל אותי מאין לי הענינים לא די לך מה שאתה אוכל אלא שאתה שואל מאין הרי זה יורש גיהנם גם על מה שהתריס כנגד אביו והשיב לו דרך בזיון ויש משעבדו בריחים ויורש גן עדן כיצד אמרו שאדם א' היה טוחן בריחים פעם אחת בא מצו' המלך על הטוחנין אמר לו בנו לאביו אבא תעמוד ותטחון במקומי ואני אלך תחתיך במצות המלך שאילו היית הולך לשם והיית חוזר מוכה ולוק' לא היה טוב מוטב שאחזור לוקה ומוכה אני ולא אתה נמצא משעבדו בריחי' ויורש גן עדן מפני שחשש לכבוד אביו ומפני מה הקדים בכיבוד אב לאם כענין שנ' כבד את אביך ואת אמך ובמורא הקדים מוראת אם לאב כענין שנ' איש אמו ואביו תיראו לפי שגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים לפיכ' הקדים הכתו' כבוד אב לכיבוד אם וגלוי וידוע לפניו שהבן מתיר' מאביו יות' מאמו מפני שמלמדו תורה לפיכך הקדים הכתוב מוראת אם למוראת אב אמור מעתה שניה' שקולי' כא' ואם אמר אדם לבנו השקיני מים ואמו אמרה לו השקיני מים יעשה כבוד אביו תחילה שהו' ואמו חייבין בכבוד אביו:

בני בואו וראו כמה גדול כבוד אב ואם שכל זמן שאד' מכבד את אביו ואת אמו זוכה ונוחל חיי העולם הזה וחיי העול' הבא כענין שנ' כבד את אבי' ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמ' ולא עוד כל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אין חט' בא ע"י דתנ' דבי אליהו זכור את יום השבת לקדשו כבד את אבי' ואת אמך וכי מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך שכ"ז שאדם מכבד את אביו ואת אמו אין חטא בא על ידו שנ' אשרי אנו'

יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו ואם אין אדם מכבד את אביו ואת אמו גזירות קשות באות עליו כענין שנ' ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ותנא דבי אליהו כבד ולא תרצח מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך שאם יש לו לאד' מזונות הרבה בתו' ביתו ואינו מהנה אביו ואמו לעת זקנתו כאילו הו' רוצח' לפני המקום כל ימיו לכך נאמר כבד את אביך ואת אמך ולא תרצח כבד ולא תנאף מה ענין זה אצל זה ללמד' שאם נשא אדם אשה והרי הו' אינ' מכבד' את אביו ואת אמו לעת זקנתו כאילו הי' נואף כל ימיו לכך נא' כבד ולא תנאף כבד ולא תגנוב מה ענין זה אצל זה ללמד' שאם יש לאדם בנים ובנות בתוך ביתו ואין מכבד את אביו ואת אמו לעת זקנתו כאילו גנב נפשו' כל ימיו לפני המקום לכך נא' כבד ולא תגנוב כבד ולא תענה מה ענין זה אצל זה שאם יש לאד' נכסין הרבה בתוך ביתו ואינו מהנה אביו ואמו לעת זקנתו כאילו מעיד עדו' שקר כל ימיו לפני המקו' לכך נא' כבד ולא תענה כבד ולא תרצח כבד ולא תנאף כבד ולא תגנוב ולא תענה ברעיך עד שקר ובזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו למה הו' דומה למלך שבא בן אוהבו ואומ' לו מאין אתה בא אומר לו מבית אבי ואמי אמר לו אבי' ואמ' למה הן דומין אמר לו הן נפטרו בשלו' לבית עולמן אמר לו בני ברוך תהי' תהא לך קורת רוח בעול' שנתת מנוחה לאבי' ולאמ' לבית עולמן עכשיו בוא וראה גנזי' טובי' שגנזו לך אצלי שנ' והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהי' והלכת בדרכיו בדרכי שמי' מה דרכי שמים רחום וחנון על הרשעי' ומקבלן בתשוב' כך אתם תהיו רחמני' זה על זה ובזמן שאדם מכבד את אביו ואמו לעת זקנתו כך הו' מפו' בקבלה ע"י ישעיה בן אמוץ הנבי' הלא פרוס לרעב לחמך ועניי' מרודי' תביא בית כיצ' יש לו לאדם מזונו' הרב' בתוך ביתו וביק' לעשות מהן צדק' כדי שיפרנ' את אחרי כיצד יעש' יפרנ' את אביו ואת אמו תחיל' ואם הותיר יפרנ' את אחיו ואת אחותו ואם הותי' יפרנ' את בני ביתו מכאן ואילך ירב' צדק' בישר' ועניי' מרודי' תביא בית כיצד יעשה בזמן שאדם אוכל משלו לבו מתייש' עליו משל אחרי' לבו מתמרמר עליו ואפי' אם הוא אוכל משל בנו או משל בתו לבו מתמרמר ואין לומ' משל אחרי' אשרי אדם שיש לו מזונו' הרבה ובאין עבדיו ובני ביתו ונהנין ממנו על שולחנו עליו הכתו' אומר יגיע כפי' כי תאכל אשריך וטוב לך כי תראה ערום וכסיתו כשם שהקב"ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ראה את אדם הראשון ערום ולא המתין לו שעה אחת עד שהלבישו מיד שנאמר ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנת עור וילבישם כך לא יראה אדם את אביו ואת אמו בבגדים בלויים ויחזור פניו אלא ילבי' אותם בבגדים נאים לובש אדם בחמשה מנה ילביש אביו ואמו בעשר' מנה לוב' אדם בעשר' מנה ילביש אביו ואמו

בחמש' עשר מנה גדולה מצו' כיבוד אב ואם שמאריכין ימיו ושנותיו של אדם ומטיבין לו ונוחל חיי העוה"ז: וחיי הע"ה וכש' שמתן שכרה מרוב' כך עונש' מרוב' שכך אמרו חז"ל באגד' מאי דכתי' עין תלעג לאב ותבוז לקה' אם יקרוה עורבי נחל ויאכלו' בני נשר עין שהלעיגה לכיבוד אב ואם ותבוז לקהת אם קרינ' ביה לקחת בחית כלומ' שנבז' בעינו מצו' לא תקח האם על הבני' יקרוה עורבי נחל ויאכלו' בני נשר דין נקור ודין אכיל אמר הק' יבוא עורב שהוא אכזרי וניק' אות' העין ואל יהגה ממנה ויבוא נשר שהו' רחמני ויאכלנה ויהנה ממנה:

בני בואו וראו כמ' גדול מצות כבו' אב ואם לפני המקו' ששקל כיבודן לכיבודו ומוראן למוראו וקללתן לקללתו נא' כאן כבד את אביך ואת אמך ובהק' כתיב כבד את ה' מהונך היקש כיבודן לכיבודו של מקו' נא' כאן איש אמו ואביו תיראו ונא' את ה' אלהיך תירא היקש מוראן למוראו של מקו' נא' כאן ומקלל אביו ואמו בהק' איש כי יקלל אלהיו אבל בהק' לא נא' ומכה שאי אפשר לומר הכאה כלפי מעל' כדר' שאמר ומכה אביו ואמו ובזמן שאדם מכה אביו ואמו מה הק' אומ' כביכו' יפה עשיתי שלא דרתי ביניהן שאילו דרתי ביניהן ציערוני עמהן ולא היו חוששין בי יותר מהן צאו וראו כמ' חביב' מצות כיבוד אב אם לפני המקו' שכך אמרו חז"ל אבא אמ' השקני מים ויש מצו' אחרו' לעשו' ואפשר לעשו' אותן המצות עי"א עשו אותן המצו' עי"א והו' יתעס' בכיבוד אביו ואמו וכן תנ' דבי אליהו אל יאמר אדם בעצמו הואי' ואבי שבשמי' הקדימני תחילה אלך ואעש' רצון אבי שבשמים ואניח רצון אבי ואמי לכן נא' כבד את אביך ואת אמך כבד את ה' מהונך שכיון שאפשר לעשותה ע"י אחרי' תיעשה ע"י אחרי' ויתעסק הוא בכבוד אביו ואמו יכול אפי' אמר לו אביו ואמו לעבו' אחת מכל מצו' האמורו' בתור' יהא שומ' להן ת"ל איש אביו ואמו תראו ואת שבתותי תשמרו אתה והם חייבין בכבודי שאלו תלמידיו את רא"ה עד היכן כיבוד אב ואם אמר להן צאו וראו מדמה בן נתינה שהיתה אמו חסר' דעת והיתה פוטרטו בין חביריו ולא אמר לה כלום אלא דייך אמי ארשב"ג לא כבד' ברי' את אבותיו יותר ממני ומצאתי שכיב' עשו לאביו יותר ממני אני שמשתי את אבי ואמי בכלים כעורי' וכשיצאתי לשוק בכלי' נאים ועשו הרשע שמש את אביו בבגדי מלכו' שנ' ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדו' החמודו' אשר אתה בבית ואין חמודות אלא בגדי מלכות וכשיוצ' לשו' בכלי' מכוערי' ואמרו חז"ל אף כשבאו בני עשו לעשו' מלחמ' עם יש' אמר לו הקב' למשה אמור להן ליש' אין אתם יכולים להזדווג בה' עד עכשיו מתבקש להן שכר הכיבוד שכיבד אביה' לאלו הקבורי' בהר שנ' רב לכם סוב את ההר הזה ועוד אמרו מי איחר כבודו של יעקב אבינו בעה"ז כיבוד שכיב' עשו את

אביו צאו וראו כמ' גדול כח כיבוד אב ואם שאין לך קשה בכל המלכיות כמלכו' אדום והאריכו שנים בכל המלכיו' ומי גרם לו שהאריכו שנים בעולם כיבו' שכיב' עשו את אביו להאכילו ולהשקותו ומה עשו הרש' שלא הית' לו זכו' אחר אלא של כיבוד אב ואם ניתן לו ארכא כמה זמן יש' שיש בהן כמה מצות וכיבוד אב ואם בכלל עאכ"ו שנותנין להן ארכא בעה"ז וזוכין לחיי העה"ב גדולה מצות כיבוד אב ואם שהו' אוכל הפירות בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב שכך אמרו חז"ל אילו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב כיבוד אב ואם וג"ח והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם:

בני בואו וראו כמה חביבה מצו' כיבוד אב ואם לפני המקו' שכן ציוה עליה קודם מ"ת כענין שנ' כבד את אבי' ואת אמך כאש' צוך ה' אלהיך ואמרו חז"ל כאשר צוך במרה ה' זו מדת רחמי' אלהיך זו מדת הדין שאם אתה מרחם על אביך ועל אמך לעת זקנתו הק' מתמלא עליהן רחמים ואם אין אתה מרחם עליהם הרי הוא מדקדק עמך במידת הדין וכל מי שמכה את אביו ואת אמו חייב מיתה שנאמר ומכה אביו ואמו מות יומת וכן המקללים חייבים מיתה שנאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת וכל המקללם אחר מיתתם חייב מיתה שהרי שינה עליו הכתוב שנ' איש איש אשר יקל' את אביו ואת ואת אמו מות יומת אין לי אלא בחיים לאח' מיתה מנין ת"ל אביו ואמו קלל דמיו בו לרבות לאח' מיתה ומן הכיבוד שיה' אדם נוהג כשור' בכל דרכיו ובכל ענייו וישתד' לעשו' מעשי' טובי' ונאים כדי שיהא מרוצה לשמים ולבריות כדי שיהא שמו של אביו נזכר עליו לטובה ולברכ' שיהיו הבריות אומרו' עליו אשריהן אביו ואמו של פלוני שכך גידל גידולי' טובי' ברו' שזה ילד ברו' שזה גידל ברו' רבו שלמדו תור' ועליו הכתו' אומר זצ"ל וכשם שחייב אד' לכבד את אביו ואת אמו בחייהן כך חייב לכבדן אחרי מיתתן שכך אמרו חז"ל מכבדו בחיים מכבדו במותו בחייו כיצד הנשלח בדבר אביו למקום אל יאמר שלחוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי מהרוני:

בשביל עצמי אלא שלחוני פטרוני מהרוני בשביל אבא ועוד אמ' הרי שהיה אביו עובר על ד"ת לא יאמר לו עברת על ד"ת אלא אומר לו אבא מקרא כתוב בתורה כך הוא במותו כיצד מכבדין היה אומר דבר שמועה מפיו אל יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מורי הריני כפרת משכבו והני מילי בתוך י"ב חוד' אומר הריני כפרת נפשו אבל לאחר י"ב חודש אומר זכרונו לחיי העה"ב אמרו עוד המכב' את אביו ואת אמו במיתתן שכרו יותר באילו כבד בחייהן שהמכבדן בחייהן אינו מכבדן אלא מירא' והמכבדן במיתתן

אינו מכבדן אלא לש"ש לכן בני הוו זהירין במעלת המדה הזאת כדי שתירשו חיי העה"ז ותנחלו חיי העה"ב ה' יצליחנו בה ברחמיו הרבים:

המעלה הרביעית מעלת התורה וקיום המצות:

בני בואו ואלמדכם מעלת התורה וקיום המצות דעו בני כי מעלת התורה מעלה גדולה וחשוב' עד מאד ומתוך חשיבותה ומעלתה קדמה הק' לעולם אלפי' שנה כענין שנ' ואהי' אצלו אמון ואהיה שעשועי' יום יום וגו' ויומו של הק' אלף שנים כענין שנ' כי אלף שנים בעינך כיום אתמול וגו' ובתורה נתייעץ הקב"ה בבריא' העולם כענין שנ' ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה ואמרו חז"ל חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה שבו נברא בעול' שנא' כי לקח טוב נתתי לכ' תורתי אל תעזובו חביבין ישראל לפני המקום שנתן להם את התורה שהיא סם חיים ורפואה להם כענין שנ' כי חיים הם למוצאהם ולכל בשרו מרפא ואומר רפאות תהי לשריך וגו' ולא עוד אלא שהיא יקרה וחשובה מכל כסף וזהב שבעולם שנ' יקרה הי' מפניני וגו' גדול' מעלת התורה וקיום המצו' שהאדם קונה בהם חיי העה"ז והעה"ב כענין שנא' מכל משמר נצור לבך וגו' שיהא אדם מתכווין לעשות כל מצוה הבאה לידו בין קלה בין חמור' ולא יבזה בעיניו המצוה קלה לפי שאינו יודע מתן שכרן של מצות שעל כל מצוה ומצוה קונה חיי העה"ב ואמרו חז"ל הוי רץ למצוה קל' ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גורר' עביר' ששכר מצו' ושכר עביר' עביר' וכן הו' אומר אורח חיים פן תפלס אמר הקב"ה לא תהא יושב ומשקל מצותיה של תורה שלא תהא אומר מצו' זו שכרה מרוב' אני מקיימה מצוה זו שכרה מעוטה איני מקיימה פני שהיא קלה לפיכך לא גילה הק' מתן שכרן של מצות כדי שיעשו כל המצות בשוה נעו מעגלות' ולא תדע מטולטלין הן אסטרטותא של תור' ולא תדע אינך יודע מתן שכרן של מצות אבל הקב"ה יודע וגלוי לפניו ונאמן לשלם שכרו וכן הוא אומר פלס ומאזני משפט לה' מעשהו כל אבני כיס ואמרו חז"ל באגדה לא דבר הכתוב אלא כעד יום הדין שהק' יושב ומשקל מעשיהן של בריות הכל באמת הכל במשפט הכל בצדק משלו משל למה הדבר דומה למלך שהי' לו פרדס ובנו בתוכו מגדל גבוה ועשה בתוכו גינה והשכי' פועלי' והכניסן לתוכו ופקדן שיהיו עוסקין במלאכתן עלה המלך לראש המגדל והוא היה רואה אותן והן לא היו רואין אותו כענין שנ' ה' בהיכל קדשו הס מפניו כל האר' לפנות היו' בא המל' וישב עליהן בדין אמר המל' יבאו המעדרין ויטלו שכרן המכסין ויטלו שכרן מלקטי צרורות ויטלו שכרן נשתיירו בהן אנשי' שלא נתעסקו במלאכ' הפרדס אמר המלך אלו שלא היו עוסקין במלאכתי מה היו עושין אמרו לו היו מפנין בתים מלאים לתוך רקנין אמ' להם המלך אלו שלא עסקו במלאכתי יצאו

להריגה על שמרדו בדברי מלכו' כך הק' בר' את עולמו והו' פרדס ונתן בתוכ' ב"א ופיקדן שיהיו עוסקין בתור' ובמצו' ובמ"ט והשר' שכינתו בשמי' יושב עליהן והו' רואה אותן והן אינו רואין אותו לעתי' לבוא הוא יושב עליה' בדין ואומ' כל מי שעסק בזה יבוא ויטול שכרו איה סופר אלו מלמדי תנוק' יבאו ויטלו שכרן איה שוקל אלו ששוקלין המצו' קלו' וחמורו' בשוה שנזהרין בקלו' כמו שנזהרין בחמורו' יבואו ויטלו שכרן לפיכ' צרי' לו לא' להזהר בכל המצו' בין קלו' בין חמורו' לעשו' כל מצו' הבאה לידו ראשונה בין קלה בין חמורה ואל יאמ' אמתין ואעשה החמורה שמא לא תעלה לידו ולמה לא נתפר' מתן שכרן של מצות שלא יאמר אדם כל העוסק במצו' זו זוכה להתעשר אלך ואתעסק בה ואתעשר וכן אם מבקש בני' ושכר' של מצו' זו אלך ואתעסק כדי שיהיו לי בנים וכן בשאר כל המצו' ונמצא עושין את המצות שלא לש"ש ועוד למה לא גלה מתן שכרן של מצות שלא יהא אדם הולך ועושה המצות שמתן שכרן מרובה ויניח השאר ונמצאו קצת המצות בטלית תדע שכן הו' שמצו' חמורה מן החמורו':

שבתו' והיא מצו' כבוד אב ואם כתוב כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך וגו' ונקראת חמור' מן החמורו' מפני שהוקשו כבודן לכבו' המקו' ובקל' שבקלו' כתי' שלח תשלח את האם ואת הבני' תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים ולמה קורא אותה קלה שבקלו' שאפי' חסרון כיס אין בה הרי כבר למדת שכרן של מצות שהוקש כולן כאחת לפיכך יזהר אד' בכולן בין קלו' בין חמורו' שכל אחת ואח' מביאתו לחיי העו"ה כענין שנא' כל המצו' אשר אנכי מצוך היו' אותו תשמרון לעשו' למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם מהו כל המצו' שיהיו כל מצוותיה של תורה חשובין בעיניך כמצוה אח' שקולות זו בזו שתהא זריז לעשו' מצוה קלה כמצוה חמורה תשמרון לעשו' שיהא אדם למד על מנת לעשו' למען תחיון לעול' שכולו חיים אשריהן עמלי תורה ומקיימי המצו' שאפי' המצות שנתן הק' להנאתן של בריות מקבלין עליהן שכר גדול צא ולמד ממה שכתוב בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת ואמרו חז"ל מבקש אתה לידע מה בין נימוסות אלהינו לנימוסי האומו' המלכות מוציאה גזירות אפי' רעות ואין אד' יכול לעמו' עליהן ואפי' הכי העושה אותן אינו מקבל שכר והעובר עליהן הוא נהרג אבל הק' מוציא דיגמטאות להנאתן של יש' ואם ישמרו אותן הוא נותן להן שכר וכן הוא אומר ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וגו' וא"ה מצטערין על מיתיהן כעבודת אלהיהן ומסרטין את בשרן כענין שנ' ויתגודדו כמשפטן בחרבות וגו' ומהו אומר להן הק' ליש' אני ה' נאמן לשלם שכר אמר להן הק' ליש' אל תצערו עצמיכם ואני נותן לכם שכר ואמרו חז"ל

באגדה מאני של ב"ו אנו יודעין מהון אני של מקום יוסף בשעה שמלך על המצרים היה מתיירא מהם אמר לו פרעה אני פרעה מפני מה אתה ירא אני הו' שהמלכתיך מי שיש לו ראש ידבר כנגדך שנ' ויאמ' פרעה אל יוסף אני פרעה מה עשה אותו אני ליוסף שמלך שמונים שנה כשיבא הק' ליתן שכר של כל מצוה ומצוה שכתוב בה אני ה' על אחת כמה וכמה גדול קיום המצות שכל המקיים את המצות קונה לו חיי העולם הזה והעולם הבא כענין שנאמר ושמרתם את מצותי ואת חקותי ועשית' אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה' וחי בהם בעה"ז ואני נאמן לשלם שכר טוב בע"ה כביכול אני ערב בדבר שאתם זוכין בה לחיי העולם הבא:

בני אם התחלתם במצוה השתדלו לגומרה, ואל תתרשלו בה שכל המתחי' במצו' ואינ' גומר' אינו נקראת על שמו אלא על שם של גומרה כענין שנ' ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישרא' ממצרים קברו בשכם וכי יש' העלום והלא מרע"ה העלום שנאמר ויקח משה את עצמו' יוסף עמו וגו' אלא מכיון שנגזר על משה שלא ליכנ' לארץ ואלו נטפלו בהן נקראת על שמן ואמרו חז"ל כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינו גומרה סוף שהוא קובר את אשתו ובניו ממי אתה למד מיהוד' שנ' ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וגו' היה לו להוליכו בכתיפו לאביו ומנלן שגרם מיתה לאשתו שנאמר ותמת בת שוע אשת יהודה וגו' וכל העוסק בתורה ובמצות לשמן אין חט' בא על ידו כענין שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע ומעשה באדם א' שהיה זהיר במצות ציצית שמע שיש זונה בכרכי הים ונוטלת ארבע מאה זוז וקבעה לו זמן כיון שהגיע לו זמן בא וישב לו על פתח ביתה נכנסה שפחתה ואמר לה אותו האי' שקבע' לו זמן הרי הו' יושב על פתח הבי' אמ' לה יכנס כיון שנכנ' הציעה לו שבע מטות של כסף ועליונה של של זהב כיון שהגיעו לאותו מעשה ובא לפשוט את בגדיו באו ארבע ציצית וטפחו לו על פניו ונדמו לו כארבע כיתי עדים מיד נשמט וישב לו על גבי קרקע אף היא נשמטה וישבה לה על גבי קרקע אמרו לו גפה של רומי אינו מניחתך עד שתאמר לי מום שראית בי אמר לה העבודה לא ראיתי בך מום אלא שאין כיופיך בכל העולם כלו אלא מצוה קלה צונו ה' אלהינו וכתוב בה שני פעמים אני ה' אלהיכם אני נאמן לפרע ואני נאמן לשלם שכר אמרה לו העבודה איני מניחתך עד שכתבת לי שמך ושם עירך ושם רבך ושם מדרשך שאתה למד תורה עמדה ובזבזה את כל ממונה שליש למלכות שליש לעניים שליש נטלה בידה ובאת ועמדה לפני מדרשו של רבי חייא אמרה לו רבי ג׳יירני אמר לה שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים הוציאה לה הכתב שבידה אמר לו עמוד זכה במקחך אמר אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר זהו מתן שכרן בעולם הזה אבל

לעולם הבא איני יודע כמה עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו הלא תראו בני שמצות ציצית הוא ממצות קלות שבתורה שאין לה מיתה ולא כרת ולא מלקות אלא מצות עשה בלבד היא ומפני שהיה זהיר בה הצלתו מעבר' חמורה ולא עוד אלא שביאתו לחיי העולם הבא:

הזהיר וזריז בשאר מצות חמורות שבתורה על אחת כמה וכמה שמטיבין לו בעולם הזה ומצילין אותו מדינה של גיהנם אמרו חכמים ז"ל כל העושה מצוה אחת כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות ומה טעם שומר מצוה לא ידע דבר רע ולא עוד אלא אפילו הקב"ה גוזר גזירה ומבטל בעבורו שנאמר באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה וכתיב בתריה שומר מצוה וגומר:

בני הוו זהירין מאד בתורה ובמצות ובמעשים טובים לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלווין לו לאדם אלא תורה ומעשים טובים בלבד שכך אמרו חכמים ז"ל באגדה שלשה אוהבים יש לו לאדם בחייו ואילו הן בניו ובני ביתו וממונו ומעשיו הטובים בעת פטירתו מן העול' מכניס אדם בניו ובני ביתו ואומר להם בבקשה מכם הוציאוני מדין המות הרע הזה והן אומרים לו ולא שמעת שאין שלטון ביום המות לא כך כתיב אח לא פדה יפדה איש ולא יתן לאלהים כפרו והוא מכניס את ממונו ואומר לו בבקשה ממך הוציאני מדין המות הרע הזה והוא אומר לו לא שמעת לא יועיל הון ביום עברה וגו' והוא מכניס מעשיו הטובים ואומר להם בבקשה מכם בואו והצילוני מדין המות הרע הזה והן אומרי' לו עד שלא תלך הרי אנו מקדימין שנ' והלך לפניך צדקך ואמרו חכמים ז"ל מאי דכתיב כי לוית חן הם לראשך כל מקום שהלך מצות מלוות אותך שנא' כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך עשית לו דלת מצות מזוזה מלווה אותך שנאמר וכתבתם על מזוזו' ביתך אם לבשת כלים חדשים מצוה מלווה אותך שנא' לא תלבש שעטנז ואם הלכת לגלח מצוה מלווה אותך שנא' לא תקיפו וגו' וכן בחרישה וכן בזריעה וכן בכל דבר ודבר אמר הקב"ה אפילו לא היית עוסק בדבר אלא מהלך בדרך מצוה מלווה אותך שנא' כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וכן הוא אומר כי חיים הם למוצאיהם בכל דבר שחיי אדם תלויין את מוצא בהן מצו' קבועות ולכל בשרו מרפא שכל אבריו של אדם מצות קבועות בהן שכך אמרו חכמים ז"ל באגדה רמ"ח מצות עשה יש בתור' כנגד אברים שבאדם שבכל יום ויום אבריו צווחין על האדם עשה המצות הללו כדי שתהא חיים וארכא לאבריך ושס"ה מצות לא תעשה כנגד ימות החמה שבכל יום ויום משעה שהחמה זורחת עד שהיא שוקעת צווחת ואומרת לאדם גוזר אני עליך במי שהגיע ימיך ליום הזה שלא תעבר בי עבירה זוז ואל תכריע אותי ואת כל העולם כולו לכף חובה:

בני אם באת מצוה לידכם אל תחמצוה אלא עשו אותה מיד בהשתדלות בלי רישול כענין שנאמ' ושמרתם את המצות אל תקרא המצו' אלא המצות שכשם שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באת מצוה לידך עשה מיד ואמ' חכמים ז"ל לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שמתוך שהקדימה בכירה לצעירה לילה אחת קדמתה ארבעה דורות לישראל שהקדמ' רות המואביה לנעמה העמונית ארבעה דורות:

בני הוו זהירין וזריזין במצות שמצוה גוררת מצוה צאו וראו מה שכתוב בשלוח הקן דכתיב כי יקרא קן צפור וגו' שלח תשלח וגו' מה כתיב בתריה כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך וגו' תזכה לבנות בית ולעשות מעקה עשה אדם מעקה לביתו מה כתיב בתריה לא תזרע כרמך כלאים שדך לא תזרע כלאים שזוכה לשדה וכרם קיים מצות כלאים מה כתיב בתריה לא תחרוש בשור ובחמור וגו' קיים לא תחרוש מה כתי' בתריה לא תלבש שעטנז שזוכה לבגדים קיים כלאי בגדים מה כתיב בתריה גדילי' שזוכה למצו' ציצית מה כתיב בתריה כי יקח איש אשה חדשה שזוכה לאשה ולבנים ואמרו חכז"ל הוי נרתע מחטא הקל כדי שתרתע מחטא חמור הוי מקדים לדבר מצוה כדי שלא יקדמוך הפורעניות אם באת מצוה לידך אל תשמח לאותה מצוה אלא לאותה הבאה אחריה ואם באת עבירה לידך אל תדאג לאותה עבירה אלא מן הבאה אחריה שמצו' גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה וכן הוא אומר והיה אם שמע תשמע אם שמע אדם מצוה אחת סופו לשמוע מצות הרבה אם שמעת בישן תשמע בהקיץ ואם יפנה לבך שוב לא תשמע אשריהן עמלי תור' ומקיימי המצו' שמאירות לפניהן כנר הזה וכאור שנ' כי נר מצוה ותורה אור ואמרו חכמ' ז"ל עשה לך נר שתלך לאורו מה הנר הזה מציל את האדם מן המכשולו' כך העושה מצוה מאיר לפניו ומצלת האדם מכל דבר רע שנ' נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי מה הנר זה נר אחד מספיק לכמה בני אדם כך אדם שהו' תדיר במצוה זכותו מגנא לכמה בני אדם ומה הנר הזה מדליקין ממנו ואין אורו חסר כלום כך העושה מצוה בגופו או בממונו אינו חסר כלום שנ' נותן לרש אין מחסור ואמרו חכמי' ז"ל תלה הכתו' את המצוה בנר ואת התורה: באור לומר לך מה נר זה אינה מאירה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה בעול' הזה אלא לפי שעה ואת התורה תלה באור לומר לך מה האור מאיר לעולם אף התורה מאירה לעולם וכן הוא אומר בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך וגו' בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמ' עליך זה יום המיתה והקיצות היא תשיחך לעתיד לבא:

בני אם באת מצוה לידכם עשו אותה מן המובחר שכך א' חכ' ז"ל אני אמרתי לך שתוצי' מעש' מן המובחר הא כיצד בא בן לוי אצלך אם אתה נותן לו מן המובחר אף אני יש

לי ליתן לך מן המובחר שנ' יפתח ה' לך את אוצרו הטוב ואם נתת לו מן החפוריות ומן הקטניות אף אני יש לי ליתן לך מהן שנ' יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים וכן מצינו בקרבנות נדבה שנ' אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וגו' וא"כ אם עז קרבנו וא"כ ואם מן העוף וא"כ ונפש כי תקריב קרבן מנחה וכן מצינו בנדבת המשכן שחביב חביב קודם שנ' וזאת התרומה זהב וכסף ונחשת: בני התנאו לפני קונכם במצות נאות והדורות כענין שנ' זה אלי ואנוהו וא"ח ז"ל וכי אפשר לו לאדם להתנאות לקונו אלא אנוה לו במצות עשה לפניו לולב נאה ציצית נאה שופר נאה ואכתוב לו ספר תור' נאה בקולמוס נאה בדיו נאה בלבלר נאה ואכרוך אותו בשיראין נאה ואמרו ולהידור מצוה יוסיף משלו עד שליש במצו' כלו' יתן בו יותר שליש ממה ששוה עד שליש משלו מכאן ואילך אם יוסיף יותר משליש משל הקב"ה כלו' יזמן לו ריוח בכלל מה שהיה מרויח ועליו לשלם שכרו ואם עבר אדם עבירות הרבה יתיעץ עם שכלו וישתדל לשוב עליהם בתשובה ויעשה מצות הרבה כדי שישלים עצמו עם בוראו ויתכפרו לו עונותיו ויושע מהן כענין שנ' כי בתחבולו' תעשה עמך מלחמ' ותשועה ברוב יועץ וא"ח ז"ל באגדה אם עשית חבילו' של עבירות עשה כנגדן חבילות חבילו' של מצוה כיצד ענים רמות והיו לטוטפת בין עיניך לשון שקר ולמדתם אותם וידים שופכת דם נקי וקשרתם לאות על ידך לב חורש מחשבות און והיו הדברים האלה על לבבך ורגלים ממהרו' לרוץ לרעה לעולם הוי רץ למילה שנתנה בין ברכים יפיח שקרים עד שקר ואתם עדיי נאם ה' ומשלח מדנים בין אחים אמור לחכמ' אחותי את ואמר עוד לעולם יעשה אדם עצמו קברניט לדבר מצוה פי' רב החובל ואם אין בידו ממה לעשות המצוה יהא ממשכן עצמו עד שיעשנה שנ' אם חבל תחבל שלמת רעך גדול כח התורה וקיום המצות שכן מצילין את האדם מיצר הרע שכך א"ח ז"ל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ שנ' הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע וכן הוא אומר אתה צוית פיקודך לשמור מאוד שלא ניתנה לישראל אלא לשמרם מיצר הרע וא"ח ז"ל באגדה נרי בידך ונרך בידי נ בידך כענין שנ' כי נר מצוה ותור' אור ונרך בידי שנ' נר אלהי' נשמת אדם שמור את נרי ואני אשמור את נרך וכן הוא אומר שומר מצוה שומר נפשו וגו' גדול תלמיד תורה שכך א"ח ז"ל כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למי שמגדל את בנו לתלמוד תור' ולמי שהוא משיא את בתו לתלמיד חכם ולמי שמשביח לת"ח בעסקו אבל ת"ח עצמן עין לא ראתה וגו' וא"ח ז"ל באגדה אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקי' לעתיד לבוא צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצוה אחת ולא עשה ועבר עליה ראה כמ' מיתות נקנסו לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות

וכי איזו מדה מרובה מדה טובה או פורענו' הוי אומר מידה טובה מרובה היושב לו מן הפיגולין ומן הנותרים והמתענה ביום הכיפורי' והפורש מן הגזל ומן העריות ומשאר כל אסורין שבתורה על אחת כמה וכמה שזוכ' לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות:

בני הוו מחשבין הפסד מצו' כנגד שכרה ושכר עביר' כנגד הפסדה שאם אתם מחשבי' בזה לעולם לא תתבטלו מן המצוה ולא תבאו לידי עבירה: בני צאו וראו כמה גדול מתן שכרן של עושי מצוה שהן מתחטאין לפני המקום ועושה להם רצונם שכך א"ח ז"ל באגד' בא וראה כמה מתחטאין עושי מצו' ויש להם פה לפני המקו' אדם שיש לו עסק לפני המלכו' פעמים שהוא נותן כמה ממון עד שמגיעין אותו אצל המלך כיון שהגיע אצל המלך ספק עושה שאלתו ספק אינו עושה אבל הקב"ה אינו כן אדם יורד לתוך שדהו ראה אשכול שביכר רמון שביכר תאנה שבכרה מניחו בסל ובא ועומד באמצע העזרה ומבקש רחמים על עצמו ועל ישראל ועל ארץ ישראל שנ' השקיפה ממעון קדשך וגו' ולא עוד אלא שהיה אומר אינו זז:

מכאן עד שתעשה צרכי היו' הזה שכן כתו' אחריו היו' הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו' יצתה בת קול ואמרה תשנה לשנה הבאה ותביא כהיום הזה וצריך לו לאדם לעשות סייג וגדר למצות כדי להתרחק מן האסורין שכך צוו חכמים ז"ל הוו מתונין בדין ועשו סייג לתורה גדולה היא מעלת התור' ויקרה יותר מכל כסף וזהב ואבני' טובי' ומרגליו' שבעולם ודבר קל הוא לאבדה ולשכחה שכך א"ח ז"ל בתחלה דומה התור' לכסף וזהב ואבני' טובות ומרגליו' שנ' לא יערכנה זהב וזכוכית וגו' אלו דברי תורה שקשין לקנותן בכלי זהב ונוחין לאבד' ככלי זכוכית שאין דמיהן יקרים כל כך ולא עוד אלא שנופלין בקרקע ומשתברים וכן הוא אומר התעיף עיניך בו ואיננו וגו' וכל זמן שאדם עסוק בדברי תורה הן מתוקין וערבין בפיו כדבש כענין שנ' ומתוקים מדבש ומצינו באגדה כי פילוסוף אחר שאל את רבן גמליאל ואמר לו אפשר שדברי תורה מתוקין מדבש אמר לו הן התחיל אומר לפניו דברי תורה ואמר לפניו דברים המשיבין את הנפש והודה לו אותו הפילוסיף ואמר לו ודאי מתוקים מדבש ובאי זה דבש בדבש הבא בצפחיות לכן בני הוו זהירין וזריזין בתורה ובמצות כדי שתזכו לחיי העול' הזה ולחיי העול' הבא שכך א"ח ז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנא' ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר ואלהינו יפתח לבנו לתורתו ויחכמנו מצותיו ברחמיו הרבים אמן: המעלה החמישית מעלת גמילת חסדים:

בני בואו ואלמדכם מעלת גמילו' חסדים דעו בני כי מעלת גמילות חסדים מעל' חביבה מאד לפני הקב"ה ובעבורה יזכה האדם לקנות חיי העולם הזה והבא ולא עוד אלא שכל

מי שהוא עושה חסד עם הבריות הרי העולם מתיישב בשבילו כענין שנ' ישב עולם לפני אלהי' חסד ואמת מן ינצרוהו וא"ח ז"ל על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים גדולה היא מעלת גמילות חסדים שהיא אחת מי"ג מדות שנתיחס בהן הבורא כענין שנא יי' יי' ארך אפים ורב חסד וא"ח ז"ל ורב חסד מטה כלפי חסד כלו' שאם האדם מחצה זכאי ומחצה חייב מכריע כף של זכיו' על כף של חובות ומזכה אותו בדין זהו חסד גדול שה"ק עושה עם בריותיו שמזכה אותן כדי להביאם לחיי ע"ה וז"א דוד דלותי ולי יהושיע ומצינו שה"ק בעצמו נתעס' בג"ח שכך אח"ז תור' תחילתה ג"ח וסופה ג"ח תחילת' ג"ח שנ' ויעש ה' אלהי' לאד' ולאשתו כתנו' עור וילביש' וסופה ג"ח דכתיב ויקבור אותו בגיא ולא עוד אלא שכל העול' נבנה בחסד כש"א אמרתי עולם חסד יבנה וכה"א זכור רחמיך ה' וחסדך כי מעול' המה גדולה ג"ח יותר מן הקרבנות שנ' כי חסד חפצתי ולא זבח ואח"ז באגד' עוברי הים פירשו אותו נחית בחסדך זה גמילות חסדים נהלת בעזך זה תורה כמה דתימא ה' עוז לעמו יתן ועדין היה העולם מתמוטט אימתי נתבסס העול' אל נוה קדשיך עד שלא נברא בהמ"ק היה העול' עומ' על (טריפט) של שתי רגלים כיון שנבנה בית המקדש נתבסס העולם ועכשיו שאין בית המקדש קיים גמילו' חסדי' מכפר' במקומו שנ' כי חסד חפצתי ולא זבח ולא עוד אלא כל מי שהוא עוסק בגמילות חסדים זוכה לחסות בצילו של מקום שנ' ואשים דברי בפיך ובצל ידי כיסיתך ואמרו חז"ל באגדה ואשים דברי בפיך זו תור' ובצל ידי כיסיתך זה גמילות חסדים כמו שנ' מה יקר חסדיך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון גדולה גמילת חסדים מן התורה ומן הקרבנות שנאמר פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה ותורה וחסד לא נאמר אלא ותורת חסד מי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול תדע לך שכן הוא שהרי מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת הכלה מפני שהם גמילות חסדים לפיכך צריך אדם שיהא מחזר ורודף לעשות צדקה וגמילות חסדים שכן שלמה מזהי' בחכמה ואומ' רודף צדקה וחסד וגו' שכל המחזיר ורודף אחר גמילו' חסדים הקב"ה ממציא לו מעות לעשות מהן צדקה לבני אדם המהוגנין:

בני בואו וראו כמה גדולה מעלת גמילות חסדים לפני המקום שהיא אחת מג' מדות טובות שהקב"ה מבקש מישראל כענין שנא' הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כ"א עשות משפט ואהבת חסד ואמרו חכמים ז"ל עשות משפט זה הדין אהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זה הוצא' המת והכנסת הכלה כלומר שאם הם עניים ויצטרכו לגבות מעות לצורך קבורת המת או לצורך תכשיטי הכלה שיעשה הדבר בצנעה כדי שלא לביישם:

ואמר עוד גדולה גמילות חסדים מן הצדקה שנ' זרעו לכם לצדק' קצרו לפי חסד אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל שמא תלקה התבואה בשדפון ובירקון וכיוצא בו קוצר ודאי אוכל ואומ' אין הצדקה משתלמת אלא לפי ג"ח שבה כלומ' לפי הטורח שיטריח אדם לעשו' צדק' ישלם לו הק' שכרו והטורח שטורח בה הוא הנקרא ג"ח שנ' זרעו לכם צדקה קצרו לפי חסר ואומ' בג' דברים גדולה ג"ח יותר מן הצדק' צדק' בממונו ג"ח בין בממונו בין בגופו צדק' לענייי' ג"ח בין לעניים בין לעשירי' כלומ' שאם יתאכסן אפילו העשיר בביתו ומאכילו ומשקהו ומקבלו בסבר פנים יפות הרי זה נקרא גמילות חסד כמו שאמרו חכמים ז"ל מלך באכסניא צריך פרנסה צדקה לחיים ג"ח בין לחיים בין למתים כלומר שמספרו ונושאו ועוסק בקבורתו זו היא גמילות חסדים גמורה כענין שאמר יעקב אבינו ליוסף ע"ה ועשית עמדי חסד ואמת ואמרו חז"ל אי זהו חסד שהוא של אמת אותו שעושין עם המתים מפני שאינו מצפה לתשלום גמול כי אם מאת המקום גדולה ג"ח שאדם אוכל הפירות בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא שכך אמרו חכמים ז"ל אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וקרן קיימת לו לעולם הבא וכן אמרו חכמים ז"ל כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם ולא עוד אלא בשביל גמילות חסדים שאדם עושה בממונו הקב"ה משמר לו יתר הממון שנשאר לו ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרוהו כלומר למה ישב העשיר בעשרו לפני אלהים בעבור חסד ואמת שהכין ועשה לעניים ינצרוהו לאותו ממון שנשאר לו והיינו דאמרי אינשי מלח ממון חסד ואמרו לה מלח ממון חסיר וכן אמר שלמה בחכמתו יש מפזר ונוסף עוד צא ולמד כמה גדולה מעלה ג"ח שכן מקדמתו והולכת לפניו ליו' הדין כדי ללמד עליו סניגורי' כענין שנ' צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך ואמרו חז"ל באגדה מלאך הממונה על הצדקה והחסד רגליו קלות ועוד שמלאכי קטיגורא עולין לקטרג המלאך הממונה על הצדקה והחסד מקדים ועולה שנ' חסד ואמת יקדמו פניך גדולה גמילות חסדים שבני אדם עושין זה עם זה העולם מתקיים שכך אמרו חז"ל כל העושה חסד עם חבירו מעלה עליו הכתוב כאילו בנאו לעולם שנ' אמרתי עולם חסד יבנה וכל מי שאינו עושה חסד עם חברו כאילו כופר בעיק' שנ' ולא זכרו ברית אלהי' ובמ' לא זכרו שלא עשו חסד כענין שנאמר ולא עשו חסד עם בית ירובעל הוא גדעון ומנין שבשב' ג"ח העולה מתקיים שכך אמרו חז"ל עשרה דורו' מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפי' לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול לפי שלא מצינו בנח שהיה בעל חסדים לפיכך לא היה כדי בזכותו להגן על כל העול' עשרה דורו' מנח ועד אברהם אבינו להודיע כמה ארך אפים לפניו

וכו' עד שבא אברהם אבינו וקב' שכר כולם שכן מצינו באברהם אבינו שג"ח לפיכך היה כדי בזכותו להגין עליו ועל כל העול' כולו ומנין שהיה בעל חסדים שכך אמרו חז"ל באגדה מאי דכתי' מי העי' ממזרח צדק וגו' ישני' היו א"ה מבוא תחת כנפי השכינ' ומי העירן לבוא ולחסו' תח' כנפי השכינ' אברה' ולא תאמ' א"ה בלבד העיר אלא אף הצדק' היתה ישנ' והעיר' אברהם שנא' צדק יקראהו לרגלו שהיה אברהם פותח פונדק ומקבל עוברי' ושבי' שנ' ויטע אשל בבאר שבע ויקר' שם אבר' בשם ה' וגו' שע"י האשל הודיע שמו של הק' וגבורתו בעולם וכן הוא אומר תתן אמת מי מבקש להק' שיעש' עמו חסד הוי אומ' מי שהוא גומל חסדים ולא עוד אלא שבזכות ג"ח אסר הקב"ה עצמו בשבועה שנ' אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם ואמרו חז"ל אם ראית זכות אבות וזכו' אמהו' שנתמוטט הרב' בג"ח שנ' כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש זה ג"ח וברי' שלומי לא תמו' זה המשי' שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו שגם זה ג"ח הוא אמר מרחמיך ה' שהקב"ה מתמלא רחמים על עולמו כביכול למד מבריותיו ומה אלו שהן צרכי חסד עושין חסד זה עם זה אני שאני מלא חס' ורחמי' על אחת כמה וכמה שאני צריך לגמול חסד עם בריותי ומעשה במונבז המלך שעמד ובזבז כל אוצרותיו לעניים בשני בצורת חברו עליו אחיו ובית אביו אמרו לו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואת עמדת ובזבזת שלך ושל אבותיך אמר להן אבותי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי למעלה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף אבותי אצרו במקום שהיד שולטת בהן ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בהן שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך אבותי גנזו אוצרות שאין עושין פירות ואני גנזתי אוצרות שעושין פירות שנ' אמרו צדיק כי טוב וגו' אבותי:

גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות שנאמר פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשו' חכם אבותי גנזו אוצרות בעולם הזה ואני גנזתי לעה"ב שנ' והלך לפניך צדקך וגו':

בני בואו וראו כמה גדול כח ג"ח שכל מקום שיש ג"ח וצדקה שם יש שלום וכ"מ שיש שלום יש צדקה כענין שנ' חסד ואמ' נפגשו צדק ושלום נשקו שכל זמן שהבריות נוהגים בשלום זה עם זה עושין צדקה וג"ח זה עם זה ובכל מקום שיש צדקה שם שלום מצוי ולא תאמר בתחתונים בלבד עשה שלום אלא אף בעליונים שכך אמרו חכמים ז"ל באגדה העני הזה יושב ומתרע' מה פלוני בן פלוני יושב בתוך בית והוא נד ומטלטל פלו' ישן על גבי מטתו והוא ישן על גבי קרקע ועמדת אתה ונתת לו אמר הק' מעלה אני עליך כאילו נתת שלום בינו לביני שנאמר משובב נתיבות לשבת ואומר או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי שכל הגומל חסד עם הבריו' ומרחם עליהם משים שלום בפמלי' של

מעלה ובפמלי' של מטה שנ' או יחזיק במעוזי וגו' שלום בעליוני' שלו' בתחתוני' שלו' לו שלום לעני שלו' בעה"ז ולעה"ב ועו' אחז"ל מנין שצדקה וג"ח פרקלי' גדול בין יש' למקו' שנ' כה אמר ה' אל תבא בית מרזח ואל תלך לספור ואל תנוד להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאום ה' את החסד ואת הרחמי' וגו' כי אספתי שלומ' וגו' את החס' זו ג"ח ורחמי' זו צדק' לומ' לך שהצדקה וג"ח פרקלי' גדול ושלום גדול בין ישראל לאביהם שבשמים:

בני צאו וראו כמה מעלה של בעלי צדקה וג"ח גדול שהן חסין בצילו של מקום כענין שנא' מה יקר חסדיך אלהים וגו' ולא עוד אלא שג"ח מכפר' אפי' בדבר שיש בו שבועה כענין שנ' לכן נשבעתי לבי' עלי אם יכופ' עון בית עלי בזבח ומנחה עד עול' ואמרו חז"ל בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה וג"ח כי הא דרב' ואביי תרווייהו מדבית עלי קאתי רבא דעסק בתורה חיה ארבעין אביי שנין דעסק בתורה וג"ח חיה שיתין שנין:

בני הוו זהירין בג"ח מפני שזכות' עומד' לו לאדם ולבניו ולבני ביתו עד סוף כל הדורו' שכך אמרו חז"ל החסד עומדת לו לאדם לעולם עד סוף כל הדורו' שנ' וחסד ה' מעול' ועד עול' על יריאיו אבל הצדק' עומד' לו לאד' עד ג' דורו' שנ' וצדקתו לבני בני' ואם חישב אד' לעשו' ג"ח או שו' דבר מצו' ונאנס ולא עשאה מעלין עליו מן השמי' כאילו עשא' ומקב' עליה שכר ומי כותבה אליהו ז"ל ואמרו חז"ל באגד' הו' פנחס הוא אליהו ז"ל שאלמל' הו' לא היינו חיים בגלו' שמיום שחרב בהמ"ק היו מקריבים שני תמידין בכל יום וכותב בעורותיהן מצות וצדקו' שעושין יש' בכל יום ויום ומה אם בספרו של ב"ו נתן חסד לאומ' שלימ' כדכתי' ויכתב בס' דברי הימי' לפני המל' לכשיבא ספרו של הקב' שנ' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקש' ה' וישמ' וגו' עאכ"ו אשריהן ג"ח מה צפון להן לעתיד לבא שכ"ז שהם יכולים לעשו' חסד בממונן עושין ואם אינן יכולין לעשו' בממונן עושין ג"ח בדבריהן ומנחמין את העניים ומסבירין להן פנים ועולה להן לחשבון גדול שנ' ותפק לרעב נפשך לחמך אין כתי' כאן אלא נפשך מכאן אמרו חז"ל אם אין לך מה ליתן לו תנחמהו בדברי' תצא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך ואם יש יכולת בידך ונפש נענה תשביע ועל שניהן הוא אומ' וזרח בחשך אורך ואחז"ל באגדה העני הזה עומד על פתחך והק' עומד על ימינו שנ' כי יעמד לימין אביון דע שאני עומד על ימינו ועתי' לשל' שכר ואם אין אתה נותן לו דע ששמי עומ' על ימינו והו' עתי' ליפרע מאותו האיש שנ' להושיע משופטי נפשו וכל פרוטה שאד' נותן לצדק' ואפי' דבר של חסד שאין בו מעש' הכל נכתבין לפני המקו' ועולין לו לחשבון מצוה כאילו עשאה שנא' ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו:

בני אם בקשת לידע כח ג"ח צא ולמד מבועז הצדיק שבשכר ג"ח שעשה בועז עם רות המואביה זכה ויצא ממנו דוד שכך אמרו חז"ל באגדה המגיל' הזו והי' מגילת רות אין בה לא טומאה ולא טהרה ולמה נכתב' כדי ללמדך כח ג"ח ומהו ג"ח שיהי' האד' רחמן מרחם על הבריו' כדרך שהבור' ית' הוא מרחם ומלא רחמים כענין ה' ה' אל רחום וחנון וכן הו' אומר ורחמיו על כל מעשיו ובמעלת המדה הזאת נתיחסו בה בני ישראל שכך אמרו חז"ל כל המרחם על הבריו' בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו ושיהא גומל חסד עם כל אדם לעשירים ולעניים ולחיים ולמתים ושיהא מקרב את הרחוקים כ"ש הקרובים היו צריכין לפרנסה מתפרנסם לכסות מלבישן לאכסניא מכניס' בתוך ביתו ללו' מלוה להן לשאול משאילן ללמוד תורה מלמדן להוכיחן מוכיחן מדבר בטובתן ומעלי' עיניו ממומיהן בזמן שה' שמחי' שמח עמהם וכשהן עציבין משדלן בדברים:

ראה אותו מפקי' נכסיו ומגנה את עצמו מקרבו אצלו ומזהירו וכן בכל דבר ודבר שהוא בחבירו יהי דן בעצמו כאילו הגיע למקומו של חבירו כענין שנ' ואהבת לרעך כמו' ויעש' חסד עם מי שראוי לו ועם מי שאינו ראוי לו כי אם יהיה ראוי תשימנו במקומו ואם הוא לא יהיה ראוי בו אתה ראוי כי הבורא צוך לעשו' הטוב והחסד ואמ' אחד מיטב חסדיך עד שתקדים בלא שאלה וכן ירגי' אדם עצמו לשלם טובה למי שגמל עמו טובה כדי שלא יהיה מכפויי הטובה ששכם שנוח לו לאדם שיהיו כל הבריות גומלין עמו חסד בשעה שהוא צריך להם כך הוא ראוי לגמול חסד לכ"א בשעה שהן צריכין לו לכן בני הוו זהירין וזריזין במעל' המד' החשוב' הזא' כדי שתזכ' להקביל פני שכינה וליהנו' מזיו' כענין שנ' אני בצדק אחזה פני' אשבעה בהקיץ תמונתך האל יצליחנו בה ברחמיו הרבים אמן:

המעלה השישית והיא מעלת הצדקה:

בואו ואלמדכ' מעלת הצדקה דעו בני כי מעלת הצדקה היא מעלה גדולה ומגע' עד כה"כ שכך אחז"ל שאלו את שלמה עד היכן כחה של צדקה אמר להן צאו וראו מה פירש דוד אבא פזר נתן לאביונים צדקתו עומד' לעד קרנו תרום בכבו' שעולה ומתחממת עד כ"ה ואחז"ל באגדה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע במה תרום קרנן של יש' אמר להן בכי תשא את ראש במה הוא נשיאות ראש שלהן בצדקה ונתנו איש כופר נפשו לה' וגו' כמו שנ' כופר נפש איש עשרו חביבה היא הצדקה לפני המקום שכל העושה צדקה עם חבירו מעלין עליו כאילו החיה את נפשו ולא עוד אלא שכל הרגיל בצדק' זוכ' וקונ' לו חיי העה"ז וחיי העה"ב כענין שנ' באורח צדקה חיים ודרך נתיב' אל מות שבזמן שאד' רואה את העני שאין לו מה יאכ' ונותן לו פרוטה ולקח ממנו פת ואוכל ונפשו שבעה עליו נמצ' שזה החי' אות' שאלמלא זה שמא הי' מת ברעב הוי אומ' באורח צדקה חיי'

שכ' העוש' צדק' עם חבירו מעלין עליו כאילו החי' אותו ודרך נתיבה אל מות שכל הרגיל בצדקה כופה מעליו מ"ה שאינו יכו' לשלוט בו ואפי' אם נקנסה עליו מיתה וכן הו' אומר לא יועילו אוצרו' רשע וצדקה תציל ממות ולא עוד אלא שעומד' לעה"ב שאין בו מות שנ' ודר' נתיב' אל מות ואחז"ל בכח הצדקה עתידין המתים לחיות שכן מצינו באליהו הנבי' שהי' הולך מהר אל הר וממערה אל מערה והלך לו לצרפית אשה אלמנ' קבלתהו בכבוד גדול מפתה ומיינ' ומשמנ' היו אוכלין ושותין הוא והיא ובנה לאחר ימים חלה בן האשה ומת והחי' אותו אליהו בתפלתו וכן כבדה השונמי' את אליש' כענין שנ' נעשה נא עליות קיר קטנה וגו' וכל פעם שהיה עובר אלישע דרך שם יסור שמה ובישרה שתלד בן והרת וילדה ומת והחיה אותו גדולה היא הצדקה שנמשלה לזרע כענין שנ' בבקר זרע את זרעך ולער' אל תנח ידך כו' ואחז"ל בבקר זרע את זרעך שאם בא עני אצלך שחרית תן לו ולערב אל תנח ידך שאם בא עני אצלך ערבי' אל תאמר כבר נתתי בשחרי' אלא חזור ותן לו כי אינך יודע אי זה יכשר שאין אתה יודע אי זו מצו' עומד' לך ואם עומדי' לך שניהן הרי יותר טוב ולמ' נמשלה הצדקה לזרע מה הזרע הזה אדם זורע סאה א' וכונס ממנה כמה סאין כך כל מה שאדם נותן לצדקה מתרב' לו כזרע הזה וכן הו' אומר ויזרע יצחק בארץ ההי' ואחז"ל באגדה זרע צדקה לענייי' כמ' דתימ' זרעו לכם לצדק' וקצרו לפי חסד וכל הנותן צדק' צריך שיתננה בסתר כדי שלא יתבייש העני כשנותנ' לו כענין שנ' פתוח תפתח את ידך לו הוי פותח את ידך בינך לבינו עד שלא תהא ידך האחרת מרגש' כדי שלא יתבייש ואחז"ל כל העושה צדקה בסת' הקב"ה כופ' ממנו ומאנשי ביתו מ"ה שנקרא אף שנ' מתן בסתר יכפה אף ואחז"ל גדול העוש' צדקה יותר מ"מ רב שאילו במ"ר כתי' כי יגורתי מפני האף והחמה ואילו בעושי צדק' בסתר כתי' מתן בסתר יכפה אף ואחז"ל נתן תתן לו אפי' ק' פעמי' לו בינך לבינו מכאן אמרו לשכת חשאין הית' בירושל' יראי חטא נותנין לתוכה בחשאי וענייי' בני טובים מתפרנסין מתוכה בחשאי ונמצא באגדה שת"ח היו מהלכין לחלק צדקה בלילה ופגעו בהן רוחו' ושדין ומזיקין אמרו להן לא כן כתיב בתורה לא תשיג גבול רעך וכתי' בו תרמוש כל חייתו יער כלומר הלא אתם יודעים כי התהום והגבול שלנו לילך בלילה כשם שאין אנו באים בתחומכם ביום כך לא היה לכם לילך בתחומינו בליל' אמר להם שוטים אתם אלו היינו הולכים לצורך עצמנו יפה:

אתם אומרים עכשיו לא יצאנו אלא לעשות רצון המקו' שגולל אור מפני חשך וחשך מפני אור אמרו להם לא כך כתיב מתן בסתר יכפה אף מיד ברחו והלכו מהם:

בני בואו וראו כמה גדולה מעלת הצדקה שכל מה שמחסר אדם מממונו לצדקה הוא נוסף לו יות' שכך אחז"ל אם ראית אדם שמפזר מעותיו לצדקה הוי יודע שנוסף לו שנ' יש מפזר ונוסף עוד ואם ראי' אדם שמונע עצמו מן הצדק' הוי יוד' שהו' מתחס' שנ' וחושך מיושר אך למחסור צאו וראו מגופו של אדם כ"מ שהו' מסתפר הוא מחליף וכ"מ שאינו מסתפר אינו מחליף שער הזקן והראש לפי שהן מסתפרין הם מחליפין הגביני' לא מסתפרין ולא מחליפין הרחילה הזא' לפי שהיא נגזזת היא מתחלפ' החזי' הזה אינו נגזז ואינו מחליף גדול הצדקה שהו' אוכל הפירו' בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב שנ' צדקתו עומד' לעד ולא עוד אלא כל הצדקה שעושין יש' זה עם זה הק' מחשב עליהן כאילו לפניו הן עושין כענין שנ' אך ביי' לי אמר צדקות ועוז וכו':

בני צאו וראו כמה גדול' כחה של צדקה אדם מבי' עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנח' בידו שלמי' שכר שלמי' בידו אדם עושה צדקה שכר כל הקרבנות בידו שנ' זבחו זבחי צדק וגו' זבח לא נא' אלא זבחי מלמ' שהיא חביבה מכל הקרבנות כולן וכן הוא אומר ואלה מדות המזבח עד וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' פתח במזבח וסיים בשלחן אלא לומר לך כ"ז שבהמ"ק קיים היה המזבח מכפר משחרב בהמ"ק נעשה שולחנו של אדם מזבח כפרתו ואחז"ל בזמן שבהמ"ק קיים אם אדם שוקל שקלו ומתכפר לו ועכשיו שאין בהמ"ק קיים אם עושין צדקה מוטב ואם לאו באין א"ה ונוטלין אותו בזרוע וכן הוא אומר הלא פרוש לרעב לחמ' זכה הלא פרוש לרעב לחמ' לא זכה ועניים מרודים תביא בית אעפ"כ נחשב לו לצדקה שנא' ונוגשיך צדקה לעולם יחלק אדם מממונו לצדקה לפי שאין אדם נותן משלו כלום שנ' לי הכסף ולי הזהב וגו' ואמרו חכמים ז"ל תן לו משלו שאתה ושלך שלו לפיכך אל יהי אדם צר עין בממונו של מקו' ויעשה ממנו צדקה חביב' היא הצדק' שכך אמרו חז"ל גדול הכנסת אורחים יותר מהקבל' פני שכינ' שנ' ויאמר אדוני אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' ולא עו' אלא שהצדקה כהלוואה הי' לפני המקו' כאדם שמלוה מעות לחבירו שחיי' להחזיר' לו שנ' מלוה ה' חונן דל וגו' ואמרו חז"ל באגד' יכול נתן אדם פרוסה לעני הק' משל' לו פרוסה לא כי אלא אמר הק' נפשו של עני היתה מפרכסת לצאת מפני הרעב ונתת לו פרוס' והחיית את נפשו חייך שאני מחזיר לך נפש תחת נפש למחר בנך או בתך באין לידי חולי או מיתה וזוכ' אני להם המצו' שעשית ומציל אותן מן המית' וכן אמרו חז"ל אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול עבד לוה לאיש מלו' גדול הי' הצדק' שמצל' את האדם ממיתה משונה כענין שנ' צדקה תציל ממו' ולא עוד אלא שמצילתו מדינ' של גהינם שכך אמרו חז"ל מאי דכתי' אם שלמי' וכן רבי' וכן נגוזו ועב' ועניתי' לא אענ' עו' אם שלמי' אם רוא' אדם שמזונותיו מצומצמי'

יעשה מהם צדקה וכן רבי' כ"ש כשהן מרובי' וכן לגוזו ועב' כל המגזז את נכסיו ועושה מהן צדקה הרי ניצול מדינה של גהינם משל לשתי רחילות שהיה עוברו' בנהר אחת גזוז' וא' אינה גזוז' גזוזה עובר' ושאינ' גזוז' אינה עובר' ועיניתי אפי' עני המתפרנס מן הצדק' חיי' לעשות צדק' לא אענך עוד שוב אין מראין לו סימני עליו' ואמ' עוד עני שנתן פרוס' לתמחוי ופרוט' לקופ' מקבלין ממנו ואם לא נתן אין מחייבין אותן ליתן:

בני צאו וראו כמ' גדולה כחה של צדקה שאפי' או"ה כשעושין צדקה הק' תול' להן ומקבלין עליה שכר שהרי עשו הרש' בשביל צדקה שעשה עם אביו והאכילו והשקהו זכה לקב' מלכו' מכל שא' האומו' ונתן לו ארכ' למלכותו וכן לנבוכדנצר כשפתר לו דניאל החלו' ואמר לו שגזר דינו נגזר ואינו יכול לעכבו כ"א בצדקה כענין שנ' להן מלכי ישפר וחטאך בצדקה פרוק ועוויתך במתן ענין וקבל ממנו נבוכדנצר ושלח אגרות בכל מלכותו והכריז שכל העניים יבאו ויתפרנסו מנכסי המל' ותלה לו הק' י"ב חודש ואלמל' שמנע עצמו מן הצדק' לא באת עליו הפורענות לסוף שנה גבה רוחו וזחה לבו עליו וכיון שראה תגרין עושין כן הרי פמליא הבאתם לי אמר' לו הם העניים שאמ' לך דניאל לפרנסתן כדי שיתלה לך המקום אמר להן ומה יכול לעשות לי והלא שרפתי את ביתו באש ועליו נא' לפני שבר גאון שמתו' שנתגא' לבו באה עליו הפרענו' ומנין שנתלה לו שנה שנ' לקצ' ירחין תרי עשר וגו' לפיכך אמרו חז"ל אין מקבלין צדק' מן הגוי' ואם קבלה נותנה לעניי גוים וכל המקבל צדק' מן הגוים אין רוח המקום נוחה הימנו לפי שהוא גורם להם:

זכות ונותן להם ארכא ועוד שהוא נותנה לו לשם ע"ז שלו תדע לך שהרי דניאל נענש על שהשיאו עצה זו לנבוכדנצר שנ' להן מלכא מלכי וגו' וכת' כלא מטא על ומנלן דאיענש דניאל שנ' ותקרא אסתר להתך ואמר מר התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו וא"ד שכל דברי מלכות נחתכין על פיו וא"ת היכן נענש דניאל שהושל' לגוב אריות ואם עניי' יש' אינן יכולין להתפרנס מישראל מוטב שיקבלו מן הגוים ואל ימותו ברעב:

בני בואו וראו כמה קש' אפי' שגגתה של צדקה שכך אחז"ל אלמלא הלווהו יהונתן שתי ככרו' לדוד לא נחלקה מב"ד ולא נהרג' נוב עיר הכהני' ולא נטרד דואג ולא נהרג שאול ויהונתן בנו אשריהן בעלי צדקה שכ"ז שאדם עושה צדק' מממונו הק' פותח לו את ידו הרחב' ומרחיב לו בעת צרה ומעכב הימנו את הפורענו' כענין שנ' מתן אדם ירחיב לו ולא עוד אלא שבשעת פטירתו הק' משרה אותו אצל אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים שנ' ולפני גדולים ינחנו ומנין אנו יודעין שנקראו גדולים באברהם כתיב האדם גדול בענקים

וביצחק כתיב ויגדל האיש וביעקב כתיב ויגדלו הנערים וכיון שקלקל עשו ומכר את בכורתו ליעקב נא' עליו הנה קטן נתתיך בגוים ונוטל ממנו שם הבכורה והגדולה וחל על יעקב:

בני אם ראיתם עני בא אצליכם תמלאו עליו רחמי' כאילו הוא אחיכם או קרובכם ואם תראו אותו ביישן תנו לו דרך הלוואה כענין שנ' כי יהיה בך אביון מאח' אחיך באחד שעריך וגו' וסמיך ליה כי פתח תפתח את ידך לו ואמרו חז"ל באגדה פתח לו בדברי' עד שלא תתן לו שאם היה ביישן אמור לו שמא אתה צריך ללוו' מכאן אמרו צדקה נתנה כמלוה ועוד אמר' גדול המלו' יותר מן העושה צדקה ומטיל לכיס יותר מכולן וכן הוא אומ' אשרי משכיל אל דל וגו' ואמרו חז"ל באגד' אשרי משכיל מסתכל בו האיך לזכות בו כיצד בשעה שאדם רואה עני בן טובי' ובן גדולי' שירד מנכסיו והו' מתביי' ליקח לך אצלו ויאמר לו שמעתי עליך שנפל' לך ירוש' במדינה ואתה צריך ללות הילך חפץ זה וכיון שאתה נוטל דמים אתה נותנם לי ובשעה שתתנם לו הוי אומר במתנה נתונים לך ולא עוד אלא כל המסתכל בעני היא' יזכה ינצ' מדינה של גהינ' שכך אמרו חז"ל באגד' כ"ה פעמים כתי' אשרי ובכולן אינו מפרש קבול שכ' אלא בזה ומהו קבול שכרו ביו' רעה ימלטהו ה' ואין רעה אלא גהינם שנ' וגם רשע ליום רעה ועו' אמרו האומר אינו מתפרנס מאחרים שוקדין ומפרנסין אותו כיצד נותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונותנין לו לשם מלוה או אומ' לו לך והביא משכון כדי להפיס דעתו ועוד אמ' ג' מדות בנותני צדקה הנותן בצדקה הרי זה משובח המלוה בלא רבית למעלה הימנו הנותן למחצה לשלי' ולרבי' למעלה הימנו מפני שאינו מתבייש בכך כלל ובזמן שאדם עושה צדקה יעשה אות' בעין טובה ובשמחת לבב ואל יעשה אותה בעין רעה ובלב רעה כענין שנ' ולא ירע לבבך בתתך לו ואמרו חז"ל באגדה למדך תורה דר"א כשאדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח שאילו היה ראובן יודע שהקב' כותב עליו וישמע ראובן ויצילהו וגו' בכתיפיו היה טוענו אצל אביו ואילו היה אהרן יודע שהי' הק' כותב עליו הנה הו' יוצ' לקראתיך וראך וגו' בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו ואילו היה יודע בועז שהק' כותב עליו ויצבט לה קלי עגלות פטומות היה מאכילה:

בני בואו וראו כמה חיבתן של בעלי צדקה לפני המקום שאע"פ שאין נותנין משלה' כלום אלא משל הק' כענין שנ' לי הכסף ולי הזהב וגו' ואומ' כי ממך הכל ומידך נתנו לך אעפ"כ הק' מעלה עליהן כאילו נותנין משלהן כענין שנ' ובנו ממך חרבות עול' מוסדי דור ודור תקומ' וקורא לך גודר פרץ ואמרו חז"ל באגד' פרצה הזא' עלי הי' לגודר' ועמד' וגדר' אותה מעלה אני עליך כאותו שעמד בפרץ שנ' לולי משה בחירו עמד בפרץ וגו'

ואמרו חז"ל גדו' פיוס דברים שאדם עוש' לעני יותר ממה שנותן לו צדקה שכל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך בי"א הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות דכתיב הלא פרוש לרעב וגו' וכתי' אז יבקע כשח' אורך וגו' עד תשוע ויאמר חנני והמפייסו מתברך באחת עשרה ברכות שנ' ותפק לרעב נפש' ונפ' לענ' תשבי' מה שכרך וזרח בחש' אורך וגו' עד כי פי ה' דבר וכשם שהמפייסו מקבל שכר הדיבור כך המקנתרו נענ' על הדיבו' כענין שנ' השמר לך פן יהיה עם לבבך דבר בליעל שאפי' על הדיבור נקרא בליעל גדולה כחה של צדקה שכך אחז"ל שכר הצדקה כשכר התורה מה התורה נאמרה בה כי היא חייך ואורך ימיך שהוא זוכה בה לעולם שימיו ארוכים אף הצדקה נא' בה וארוכתך מהרה תצמח שהוא זוכה לעולם שכולו ארוך ולא עוד אלא שכל הרגיל לעשות צדקה זוכה ויושב:

במחיצתו של הקב"ה שנ' והלך לפני' צדקך וגומר:

בני אם בא לפניכם עני אל תחזירוהו ריקם מלפניכ' אם תוכלו כדי שלא יקבול עליכם לפני המקום כי דמעתו קרובה ושועתו עולה לפני המקו' שכך אמרו חז"ל נקמתן של יש' ביד ענייהן ונקמתן של בבל ביד הקב"ה ע"י יש' נקמתן של יש' ביד ענייהן שנ' וקרא עליך אל ה' וגו' ונקמתן של בבל ביד הקב"ה ע"י יש' שנא' ונתתי נקמתי באדום ביד עמי יש' לפיכך צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהם שאלמל' הרמאין שבהן מכיון שהי' א' מהן תובע מיד אדם והי' מחזירו ריקם מיד הוא נענש למית' שנא' והי' בך חטא וכתיב הנפש החוטאת הי' תמות ועו' אמרו חז"ל אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכיכר בפונדיון מד' סאין בסלע לן נותנין לו פרנסה לינה דהיינו כר וכסת כדי לישן עליו שבת נותנין לו מזון ג' סעודו' ואם הי' עני המחזיר על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נזקקין לו למתנ' מועט' לעולם יבקש אדם רחמי' מלפני המקו' שלא יביאהו לידי עוני שאם לא בא הו' בא בנו אם לא בא בנו בא בן בנו שנ' כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא העניו' שחוזר בעול' לעול' ירגיל אדם עצמו להיו' ידו פתוחה לכל עני הבא אצלו בין מכירו בין שאינו מכירו לכול' יתן בעין טובה כפי אשר תשיג ידו לא דרך הפק' כ"א על דרך בינונית כדי שלא יצטרך הו' לבריו' שכך אמרו חז"ל נימנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצו' ואמרו עוד המבזבז אל יבזבז יותר מחומ' והני מילי מחיי' אב' לאח' מית' עד פלגא אב' כל ממונו אינו רשאי לבזבז אפי' לאח' מית' שכשם שאינו רשאי להטיל עצמו על הציבור כך אינו רשאי להטיל בניו ובנותיו על הציבור לעולם יעשה אדם צדקה מכל מה שיש לו שכך אמרו חז"ל מאי דכתי' פתח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביויך בארצך למה נח' כלם הראוי ליתן לו פת נותנין לו פת עיסה

נותנין לו עיסה מעה נותנין לו מעה להאכילו לתוך פיו מאכילו ומנין שאם צריך ליתן לו סוס לרכוב ועבד לרוץ לפניו שנותנין לו שנ' פתח תפתח וגו' והעבט וגו' מהו אשר יחסר לו אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו פעם א' לא מצא עבד לפניו ורץ לפניו ד' מילין וכן מצינו באברהם אבינו ע"ה שנתעסק בלויה שנ' ויקומו האנשי' וגו' ואברהם הולך עמם לשלחם שקיים עמהן מצות לויה וכן מצינו במרע"ה שקיים מצות לויה כענין שנ' וישלח משה את חותנו שקיי' עמו מצות לויה ואחז"ל כל מי שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופ' דמים שאילמלא לוהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים בתינוק' שנ' ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך ונערים קטני' יצאו מן העיר וגו' ועו' אמרו כל המלוה את חבירו אפי' ארבע אמו' בעיר אינו ניזוק ועוד אמרו כופין ללויה ששכר לויה אין לו שיעור שנ' ויראו השומרי' איש יוצא מן העיר ויאמ' לו הראנו את מבוא העיר ועשינו עמך חס' ואמת וכתי' ויראם את מבוא העיר וגו' ומה חסד עשו עמו שכל אות' העי' הרגו לפי חרב ואותו האי' ומשפחתו שלחו ומה שכר שילם לו המקום שנ' וילך האיש ארץ החיתים ויבן עיר ויקר' שמה לוז היא שמה עד היו' הזה היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכדנצר ולא החריבה ואף מ"ה אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתן קצה בהן מוציאין אותם חוץ לחומה והן מתים והלא דברים ק"ו ומה כנעני זה שלא דבר בפיו ולא הלך ברגליו אלא שעקם להם את הפה או שהרא' לה' באצבע גרם הצלה לו ולזרעו ולזרע זרעו עד סוף כל הדורות המדבר בפיו ומהלך ברגליו עאכ"ו ואמרו חז"ל המהל' בדרך ואין לו לויה יעסוק בד"ת כענין שנ' כי לוית חן הם לראשך:

בני באו וראו כמ' חביבה הצדק' לפני המקו' שאפי' נעשה הצדקה מממונו של אדם בלא מתכוין הרי זה עולה לצדקה גמורה שכך אמרו חז"ל הרי הוא אומר כי תקצור קצרך בשדה ושכחת עומר לא תשוב לקחתו וגו' עד יברכ' וגו' קבע הכתו' ברכה למי שבא לידו מצו' בלא יודע אמור מעתה היתה לו סלע צרורה בכנפו ונפלה ממנו ומצאה העני ונתפרנ' בה הרי הכתו' קובע לו ברכה כשוכח עומר ומצינו בגדולי החכמים מי מהם שהיה מפזר מעות במקום שהיו העניים מצויין שם כדי שיטלו אותם ולא יתביישו ומי מהם שהי' מפקיר כל הגדיש שלו ויש מה' משליך מעו' לבי' העני בלי ידיעתו כדי שיטל' ולא יתביי' ממנו ויש מהם שהיה צורר מעו' בסדינו ומפשילו לאחוריו והמעות נופלין והענייי' רואין ונוטלין אותן וכל כך לפי שלא היו רוצין לידע מי העני שמקבלה כדי שלא

תזוח דעתו עליו בשעה שרואהו גדולה היא הצדקה שכל פרוטה ופרוטה שאדם נותן מממונו לצדקה מצטרפת ועולה לו לחשבון:
גדול שכך אמרו חז"ל מ"ד וילבש צדקה כשריון ל"ל מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפ' לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוט' מצטרפ' לחשבון גדול לכן בני כשתוכלו לעשות צדקה עשו הן רב הן מעט ובעין טובה ואל תאמ' מה יעשה עני זה מפרוטה א' שאנו נותנין לו כי יזמן לו המקום אנשים אחרים שיתנו לו כמו כן ואותה הפרוטה שתתנו לו עולה לכם לחשבון גדול שכך אמרו חז"ל א' המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ודעו לכם שכן הוא שבכל הקרבנות כולן נא' אדם כי יקריב איש כי יקריב ובעשירי' האפה שבאה בדלי דלות כתיב בה ונפש כי תקריב אמר הקב"ה הריני מעל' לו כאילו נפשו הקריב לפני ובזכות הצדקה אדם זוכה לבנים שכן אחז"ל במסכ' כלה מה יעשה אדם ויהיו לו בנים יעשה חפצי שמים וחפצי אשתו ואלו הן חפצי שמים יפזר מעותיו כענין שנ' פזר נתן לאביונים ואילו הן חפצי אשתו יפתנה בשעת תשמי' וישמחנ' בדב' מצוה כלומ' ישמחנ' בכל עת שהיא צריכ' לאותו מעשה ותנא דבי אליהו גדולה צדקה שמיום שנברא העולם ועד עכשי' הנותנה הרי הוא משתבח וקולט עצמו מדינ' של גהינ' שנ' אשרי משכיל אל דל וגו' אין יום רעה אלא גהינ' שנ' והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואומר אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת אבותינו הראשוני' מפני מה זכו בעה"ז ולימות המשיח ולחיי העה"ב מפני שנהגו עצמם בצדק' שנ' כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' עד לעשו' צדקה וגו' אף הק' נשתבח בצדק' שנא' ויגבה ה' צבאו' וגו' ואף כה"כ נשתבח בצדקה שנ' צדק ומשפט מכון כסאו: בני כשיבא לפניכם עני אל תעלימו עיניכם כאלו אינכם רואים אותו כדי שלא תשלוט מאירת במעשה ידיכם כענין שנ' נותן לרש אין מחסור ומעלי' עיניו רב מאירות ואחז"ל כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז כתיב הכא השמר לך ושמור נפשך מאד פן יהיה דבר בליעל וגו' וכתיב התם יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וגו' מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז ואם יש לו לאדם קרובים עניים ואין ידו משגת כדי ליתן לקרוביו העניים ולשאר עניי עירו ולעניי עולם קרוביו קודמין לכל אדם שנ' פתוח תפתח וגו' לענייך תחלה ואח"כ לאביונך בארצך ואם ידו משגת יתן לכלם כפי אשר תשיג ידו בעין טובה כדי שית' מפי המקום כענין שנא' טוב עין הוא יבור' כי נתן מלחמו לדל וגו' וכשם שב"א מצווין לרח' על עניי' כך העניי' מצווין שלא להטרי' על ב"א יותר מדאי שלא יהו מטילין עצמן על הציבור אלא מתוך דוחק גדול כדי שלא לנעול דלת בפני עושי צדקה אלא יה' אדם משתד' ועוס' במלאכ' כדי שישתכ' בה ויחי' ממנו הוא ובני ביתו בעול' ולא יבאו

לידי צורך הבריות שכך אמרו חז"ל לעולם ימכור אדם לעבודה שהיא זרה אצלו וקשה עליו מתוך טרחתה מרובה או אפי' שאינה המלאכ' ההיא לפי כבודו ולא יצטר' לבריו' ועוד אמרו הפוך בנבילתא ולא תהפוך במילי פשוט נבילתא בשוקא ושקול אגרא ולא תימ' גברא רבא אנא וזילא בי מילתא וכל המטיל עצמו על הציבור בחנם הרי זה גוזל את העניי' כענין שנ' אל תגזול דל וגו' ולא עוד אלא שגורם לעצמו שפלות וקלון וחרפה ועליו הכתוב אומר ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' זה מי שהוא בריא וחזק והיה יכול להתעסק ומטיל עצמו על הציבור ומזה האיש ראוי למנוע ממנו צדקה ולהכלימו ולביישו עד שישב וישתדל להתעסק במלאכה שיחיה ממנה הוא ובני ביתו כדי שלא יתגאה בפני הבריות וכל הזריז להתעסק במלאכתו באמונה ותולה בטחונו בהק' בכל מה שישתכר הן רב הן מעט ואינו אומר היאך די לי להתפרנס בדב' מועט כזה עליו הכתו' אומ' ברו' הגבר וגו' מכיון שבטח בק' הק' ממצי' לו חייו בריוח ואינו ירא משני הבצורת והרעב כענין שכתוב אחריו והיה כעץ שתול וגו' עד ובשנת בצורת לא ידאג וגו' ואם עשה כן עליו הכתוב אומ' יגיע כפיך כי תאכל וגו' אשרי' בעה"ז וטו' לך לעה"ב ואמרו חז"ל אין לך אומנו' שעברה מן העולם אלא אוי לו לאדם שהוא רואה את בן חורין באומנות פגומה ועוד אמרו לעולם ישתד' אדם ללמד את בנו אומנו' שהיא נקייה וקלה ויתפלל לפני המקום שהעושר שלו שאין לך אומנות שאין בה עניות ועשירות ללמדך שאין עוני ועושר מן האומנות אלא שלא סייעוהו מן השמים ועוד אמרו חז"ל באגדה מהו כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים לא ממה שאדם עמל ויגע ועושה סחורה הוא נעש' עשיר אפי' הוא יוצ' והולך בשיירה ואפי' הוא פירש כל המערב ואפי' הוא מחזר ע"כ המדברות וכל ההרים לא נעשה עשיר שנ' כי לא ממוצא וגו' וכל ההרי' טורין חוץ מזה שהו' לשון רוממות אין אדם מתרומם מדברים הללו מה הק' עושה: נוטל מזה ונותן לזה שנ' כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים ולמ' נקרא שמם נכסי' שהן נכסי' מזה ונגלין לזה וכן חנה אמ' ה' מורי' ומעשי' וגו' מה משפי' אף מרומ' אלא באף שהוא מבי' על זה מרומ' לזה לפיכך צריך לו לאדם להשתד' ולעסוק במלאכ' ויתן בטחונו על המקום שכ"ז שאדם נושא ונותן עם הבריו' באמונ' ועמל וטורח והולך לכאן ולכאן ומחזר אחר מזונותיו ורודף להשכיר את עצמו בכל אשר ימצ' ומשים עצמו אל הסכנות כדי להשתכ' מזונותיו ומזונות אנשי ביתו ולא עלה במזלו להצליח אין לו להתביי' בכך ואין מביישין אותו על כך שכב' התנצ' לפני הבור' ולפני הבריו' שהרי היה משאו ומתנו באמונ' ובנח' עם הבריו' והי' זריז לחזו' אח' מזונות אלא שלא סייעוהו מן השמי' כמו שאמרו חז"ל חיי בני ומזוני לאו בזכות' תלי' מלת' אלא במזל תלי' מלת' דכתי' וחנותי את אשר אחון

וגו' ואע"פ שאינו הגון לכן בני הוו זהירין במעש' הצדק' כדי שתעמדו בהשקט ובבטח ובשלו' בעה"ז ותזכו לימו' המשי' ולחיי העה"ב כענין שנ' והיה מעשה הצדקה שלו' וגו' האל יצליחנו בה ברחמיו הרבים אמן:

המעלה השביעית מעלת התפלה:

בני בואו וראו ואלמדכ' מעל' התפילה דעו בני כי מעל' התפל' מעל' יקר' בעיני הקב"ה שהרי התפל' נתקנו במקום קרבנות שכך אמרו חז"ל תפלות כנגד תמידין תקנום כיצד תפלת שחרית תקנו כנגד תמיד של שחר ותפל' המנחה כנגד תמיד של בין הערבי' ותפלת ערבי' כנגד אברים ופדרי' שלא נתאכלו מבעוד יום שקרבין והולכין כל הליל' וכל יו' שיש בו קרבן מוס' יש בו תפל' המוספין וכן הו' אומ' קחו עמכם דברי וגו' ואמרו חז"ל באגדה מי משל' אות' הפרים שהיינו מקריבים לפניך שפתינו בתפלה שאנו מתפללי' לפניך שאם לקרבנו' אנו צריכין ולבנון אין די בער וחייתו אין די עולה לפי שחטאתינו מרובין לפיכ' אין לנו לשל' במקו' הקרבנו' אלא תפלתינו שאנו מניבין בשפתותינו:

בני בואו וראו כמה גדו' כח התפל' שכל מי שהו' קורא ק"ש ומתפלל בכוונת הלב אין תפלתו חוזרת ריקם שכך אמרו חז"ל באגדה רצונך לידע כח התפל' שאם אינה עושה כולה עושה חציה מקין שעמד ורצח ונגזר בעונו בנע ונד וכיון שנתפל' ואמ' גדו' עוני מנשוא אמר להקב"ה וכי כל העולם אתה סובל ולעוני אי אתה סובל מיד נתבטל' חצי הגזרה שנ' וישב בארץ נוד וכן מצינו בחזקיה שאמר לו ישעיה צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וכיון שנתפלל לפני המקו' אמר לו ישעיה כה אמר ה' שמעתי את תפלת' וגו' ולא עוד אלא שהתפלה מקרעת גז"ד של אדם שכך אמרו חז"ל ד' דברים מקרעין גז"ד של אדם ואילו הן צדקה צעקה שינוי השם שינוי מעשה מרעה לטובה וי"א אף שינוי מקים צדקה דכתי' וצדקה תציל ממות צעקה דכתיב ויצעקו אל ה' וגו' ושינוי השם דכתיב ויאמר אלהים אבל שרי וגו' וכתיב וברכתי אותה ושינוי מעשה דכתיב וירא אלהים את מעשיהם כי שבו וגו' וי"א אף שינוי מקום דכתי' ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו' וכתי' ואעשך לגוי גדול גדול כח התפלה שכל מי שזהיר בק"ש ובתפלה שחרית וערבית הרי הן עומדין לו ליה"ד דתנ' דבי אליהו עתי' הק' לישב בבי' המד' שלו וצדיקי עולם יושבין לפניו ונושאין ונותנין במקר' במשנה במדרשות בהלכות ובאגדות ואומר על טמ' טמ' ועל טהור טהו' על טמא במקומו כו' ואח"כ מביאין את הרשעי' ודנין אותן בפניהן יש נידונין ל' יום ויש נידונין ששי' יו' ויש נידונין ג' חדשי' וי' נידוני' ו' חדשי' כללו של דבר שנו רז"ל במשנה משפט רשעי' בגהינם י"ב חדש ואחר י"ב חדש עומדין הצדיקים לפני מי שאמ' והיה העולם ואומרים לפניו רבש"ע כשהיינו באותו עולם אילו ב"א היו

משכימי' ומעריבין בבה"כ וקורין ק"ש ומתפללין ועושין שאר מצות והו' אמר להם אם כך עשו לכו ורפאו אותן מיד הולכין הצדיקים ועומדין על עפרן של רשעי' ומבקשין עליהן רחמי' והק' מעמידין מעל עפרן ועומדין על רגליהם שנ' ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליהם ובזכות התפלה יש' ניצולין מן המלכיו' שנ' הקול קול יעקב ואמרו חז"ל קול של יעקב שולט בבתי כנסיות וידי עשו שולטות בחמסין כ"ז שקולו של יעקב נמוך ידי עשו שולטות בו וכ"ז שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטו' בו ולא עוד אלא שהקב"ה משרה שכינתו ביניהן ויושב ושומע תפילותיהן של יש' כענין שנ' ואתה קדוש יושב תהלו' יש' ואמרו חז"ל באגדה על כל קילוס וקילוס שישראל משבחין להקב"ה הוא:

משרה שכינתו ביניהן מאי טעם ואתה קדוש ועוד אמרו באגדה מלאך הממונה על התפלה ממתין עד שיתפל' כנסת אחרונ' שביש' ונועל כל התפלו' ועושה אותן עטרה ונותנן בראשו של מקום שנ' ברכו' לראש צדיק לראש צדיק של עולם:

בני בואו וראו כמה חפץ הק' בתפלתן של ישראל שאין לך אומה בעולם קוראה ונענית כישר' כענין שנ' ומי גוי גדול אשר לו אלהים וגו' בכל קראינו אליו וכן הוא אומר יקראני ואענהו ואמרו חז"ל לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם תפל' לצר' בין בית אל ובין העי לא נשתיירו משונאיהן של יש' שריד ופליט ואמרו עוד באגדה לא תהא בוסר בשעת הריוח שלא להתפלל אמר הק' כשם שאני זקוק להוריד לך גשמים וטללים לגדל צמחים לתחיי' הבריו' כך תהא זקוק להתפלל לפני ולברך אותי מעין מעשי ולא תאמר אני בריוח מה אני מתפל' וכשתבא לך צרה תבא ותתפלל אלא עד שלא תבא לך צרה הוי מקדים ומתפלל וכן אמר בר סירא אוקיד לאסיא על דלא תצטריך ליה חביבה היא התפלה לפני המקום ביותר שכך אמרו חז"ל גדולה התפלה יותר ממ"ט שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממרע"ה ואעפ"כ לא נענה אלא בתפל' שנ' אל תוסף דבר אלי וכתי' בתרי' עלה ראש הפסג' ועוד אמרו כל המארי' בתפלתו אינ' חוזר' ריקם מנלן ממשה רבינו שנ' ואתנפל לפני ה' כראשונ' וכתיב וישמע ה' אלי גם בפעם ההי' חביב' היא תפלתן של יש' לפני המקו' שאדם מקבל בה פני שכינה בכל יום ולא עו' אלא שמה"ש משכימין לבהכ"נ לשמו' תפלותיהן של יש' וכיון שאדם נכנס לבהכ"נ להתפלל הן אומ' לו ברוך אתה בבואך ומכיון שהו' מתפל' תפלתו ובא לצא' הן אומר' לו ברוך אתה בצאתך ולא עו' אלא שהק' נגלה עליו ומברכו שנ' בכל המקום אשר אזכיר וגו' גדולה כחה של תפלה שכ"ז שאדם מתפלל ומכוין לבו לאביו שבשמים הקב"ה מקבל תפלתו ולא עו' אלא שמוחל לו על כל עונותיו שנ' כי לא אל חפץ רשע אתה וגו' ודחז"ל

באגדה אין הק' חפץ לחיי' כל בריה אלא מבק' שיתפללו הבריות לפניו ויקבלם וכן הוא אומר ה' שמעה ה' סלחה ואחז"ל באגדה עכשיו אין לנו נביא וכהן ולא מקדש ולא מזבח ולא קרבן מי מכפר עלינו ואע"פ שחרב הבי' לא נשתייר בידינו אלא התפלה הזאת לפיכ' אמר דניאל ה' שמעה ה' סלחה ואחז"ל באגדה גדולה תפלה יות' מן הקרבנות דכתי' להשתחו' ולזבו' להשתחו' בריש' והדר לזבוח וכיון שהתפלה הוקשה לקרבנות צריך לו לאדם לכוין את לבו לשמים ולעמו' לפניו באימה וביראה ברתת ובזיע ולא יהא מתפל' ואין לבו על התפלה אלא שפונה אל דברי הבטלה שמחשב' מפגלה התפל' ואינה עולה לרצון וכן הו' אומר זבח רשעים תועבת ה' ותפלת ישרים רצונו הואיל והתפלות נתקנו במקום הקרבנות א"כ צריכין הציבור לברור להן שליח ציבור שיהיה אדם כשר חסיד וירא שמים ומנוקה מכל דופי לפי הדור כדי שיתקבלו תפלותיו לרצון שכך אחז"ל גבי תענית עמדו בתפל' אע"פ שיש שם חכם או זקן אין מעבירין לפני התיבה אלא הרגיל ומטופל ואין לו יגיעה בשדה וביתו ריקם מן העבירה זקן ופרקו נאה שלא יצא עליו שם רע בילדותו שפל ברך ומרוצ' לעם ויש לו נעימה וקול ערב ורגיל לקרות בתור' ובנביאי' ובכתובי' ובקי בכל הברכות כולן ואם אין להם מעבירין כל מי שירצו כדי שלא יתבטלו מן התפלה ואחז"ל מאי דכתיב היתה לי נחלתי וגו' כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה זה שליח ציבור שיורד לפני התיבה שאינו הגון שכשם שהכהן העובד עבודה על גבי המזבח צרי' שיהיה מנוקה מכל מום ומכל דופי כדי שיתקבלו קרבנותיו לרצון כן צריך להיות שליח ציבור חסיד וירא שמים ומנוקה מכל דופי כדי שיתקבלו תפילותיו לרצון משל לבני מדינה שהי' להן דבר לפני המלך מי שולחין אצלו לא חכם והגדול שבהם שהו' חביב אצל המלך ושהוא יודע לתבוע צרכיהם מלפניו ק"ו לפני מ"ה הק' שצריך להעביר לפני התיבה אדם כשר והגון שתהא תפילתו רצויה לפני המקום ושיה' יודע לתבו' צרכיהן של יש' כענין שנ' קחו עמכם דברי' וגו' ואחז"ל באגד' מהו דברי' בעלי דברי' פשוטין וטובין קרויין טבין דרושין טבין כגון לוי בר סיסי וחביריו לוי בר סיסי נכנסו הגייסות לעירו נטל ס"ת ועלה לראש הגג אמר רבון כל העולמים אם חדא מילא מדין ספר' ייעלון להון לסטיא ואם לאו יזלון להון לסטייא ואזלן להון: בני אל תהי התפלה קלה בעיניכ' מפני שהתפלות אבות העול' תיקנו' שכך אחז"ל באגדה מאי דכתי' אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך אם ראית מנהג שנהגו אבותיך אל תשנה אותו כגון אברהם שתקן תפלת שחרית שנ' וישכם אברהם בבקר אל המקום וגו' ואין עמידה אלא תפל' שנ' ויעמד פנחס ויפלל יצחק תיקן תפיל' המנחה שנ' ויצ':

יצח' לשיח וגו' ואין שיחה אלא תפיל' שנ' תפל' לעני כי יעטף וגו' יעקב תיקן תפלת ערבית שנ' ויפגע במקום וגו' ואין פגיעה אלא תפיל' שנ' יפגעו נא באלהי' צבאו' ואל תאמר אף אני אתקן תפילה אחרת ת"ל אשר עשו אבות' ולא עשאו' לה' בלבד אלא לדורות עשאוה וכן מפורש על ידי דוד ע"ה ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי:

בני כשאת' עומדין בתפילה הוו יודעין לפני מי את' עומדין כדי שתעמדו באימה וביראה וברתת ובזיע לפני מי שאמר והי' העול' כענין שנ' עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה ויהא לבבכם שמח עליכם שאתם עובדין לאל שאין כיוצא בו בעול' שנ' עבדו את ה' בשמח' ואחז"ל כל המתפל' צריך שירא' את עצמו כאילו שכינ' שרויה כנגדו שנ' שויתי ה' לנגדי תמי' אמרו כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים אמ' להם בני הזהרו ככבו' חבריכ' וכשאת' עומדין להתפל' דעו לפני מי אתם עומדין ומתו' כן תזכו לחיי העה"ב ואחז"ל המתפל' צריך שיתן עיניו למטה כדי שלא יסתכל לכאן ולכאן ויפנה לבו למקום אחר ויכוין לבו למעלה כדי שיהא מכוין לבו בתפלתו גדולה היא תפלת של רבים לפני המקום שהוא נותן צרכיהן להם קודם שיתפללו עליהן כענין שנ' והיה טרם יקראו ואני אענה וגו' לפי שזכותן של רבים גדול לפני המקום וכן הכתוב אומר פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים וגו' ואחז"ל מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבי' שנ' הן אל כביר לא ימאס ואומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בשעה שהציבו' מתפללין לפיכך צריך לו לאדם להיות זהיר וזריז להשכים ולהעריב לבה"כ כדי להתפלל עם הצבור שכך אחז"ל לעולם ישכים אדם להמנות עם עשרה ראשונים שבבה"כ שאפי' מאה באין אחריו נוטל שכר כנגד כולן וכל הרגיל לבוא לבה"כ ועבר יו' א' ופשע ולא בא עליו הכתו' אומר מדוע באתי ואין איש וגו' והרגיל לבוא לבה"כ ובא עליו הכתוב אומר שתולים בבית ה' וגו' וכתיב בתריה עוד ינובין בשיבה וגו' שכל הרגיל להשכים לבה"כ כדי להתפלל עם הציבור מאריך ימים שכן אמר רבי יהושע בן לוי לבניו קדומו ועולו לבי כנשתא וחשוכו פוקו כי היכי דתוריכו יומי וצריך לו לאדם לקבוע מקום לתפלתו שכך אמרו חכמים ז"ל כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלי' תחתיו שנ' ושמתי מקו' לעמי יש' ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגיז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו וגו' גדולה קדושתן של בתי כנסיו' שהן חשובי' כבהמ"ק כענין שנ' ואהי להם למקד' מעט בגוים אשר באו' שם ואמ' מר אלו בתי כנסיות שבבבל ואחז"ל בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין ניאותין בהן ואין נכנסין בהן לא בחמה מפני החמה ולא בגשמים מפני הגשמים ואין מספידין בהן הספד של יחיד אבל קורין בהן

ושונין בהן ומספידין בהן הספד של רבים ודוקא אכילה ושתיה של רשות אסור לעשות בהן אבל סעודת מצוה מותר שכן נכנסין לשם בהבראות של מת גדולה קדושתן של בתי כנסיות לפי שהשכינה מצויה שם כענין שנאמ' ואתה קדוש יושב תהילות יש' וגו' וכיון שהשכינה שרויה שם צריך לו לאדם להיות זהיר וזריז להשכים ולהעריב להתפלל בהן ולהתעסק בהן בכל המצות ואל יאמר אדם מפני מה אני מטריח עצמי לילך להתפלל בבה"כ אתפלל בביתי שהרי כבודו של מקום נמצא בכ"מ כענין שנ' מכה"כ ואומ' בכ"מ אשר אזכיר את שמי וגו' כבר אמר שלמה בחכמתו כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו וגו' מלמד שאין הק' מקפח שכר כל בריה ובריה ואפי' שכר פסועותיהן בין כשהו' הולך לדבר מצוה בין לדב' עבירה ומעשה באלמנה אחת שהיה לה בית הכנסת בשכונתה והיתה הולכת לבה"כ שבשכונה אחרת כדי לקבל שכר על פסיעותיה:

בני צאו וראו כמה גדו' המתפלי בבה"כ שכך אחז"ל כל המתפלל בבה"כ כאילו מקיפו חומה של ברזל ולא עוד אלא שתפלתו מתקבלת לרצון כאילו הקריב מנח' טהורה כענין שנ' כאשר יביאו בני יש' את המנחה וגו' וכל המשכים ומעריב להתפלל בבה"כ כאלו מקבל פני שכינה שנ' אך צדיקי' יודו לשמך ישבו ישרים את פניך וגו' ואין העולם מתקיי' אלא בזכות בתי כנסיות וכבי מדרשות דתנא דבי אליהו בכל יום ויום מלאכי חבלה יורדין מלפני הקב' לחבל את כל העול' כולו שאילמל' בתי כנסיות ובתי מדרשות שהן יושבין ועוסקין בהן בתורה ובמצות היו מחבלין אותו מיד שנ' מדוע באתי ואין איש וגו' הואיל ובתי כנסיות חביבין כל כך לפני המקום שמשרה שכינתו בתוכן וקראן מקדש מעט א"כ צריך לו לאדם לעמוד בבה"כ באימה וביראה ברתת ובזיע ובדעת נוחה כאד' העומ' לפני המלך כדי שתתקבל תפלתו לרצון לפני המקום ואל יכנס בתוכה מתו' קלו' ראש ועזות פנים:

ופריצות ומתקוטט שם עם הבריות שאם עשה כן נוח לו שלא הלך שם להתפלל ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישר' וגורם להם לבתי כנסיות שיחרבו כענין שנ' לכו אל מקומי אשר בשילה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעות עמי יש' אם במשכן שילה נא' כן כ"ש בבתי כנסיות לכן בני הואיל שהק' חפץ בתפלתינו של יש' וביותר מי שמתפל' בבתי כנסיו' עם הציבו' כשתקומו ממטותיכ' הוו זהירין וזריזין לנקו' את עצמיכ' מכל טומא' וטינוף ותלכו לבה"כ ותפנו לבבכם מכל שאר העניני' והעסקי' ושאר הבלי העולם כדי שלא יטרידו אתכם המחשבות ויבלבלו אתכם בתפלותיכם והשתדלו להתפלל כל תפלותיכ' בעונתן וסדרן ותקראו ק"ש שחרית וערבי' בעונתה כדי

שיקבל הק' תפלותיכ'. לרצון ותזכו לראות במהר' ביאת משיח כענין שנאמר והביאותי' אל הר קדשי וגו' למען רחמיו ישמע את קולינו ויקב' ברחמי' וברצון את תפלתינו אמן:
המעלה השמינית מעלת הענוה:
בואו ואלמדכם מעלת הענוה דעו בני כי מעלת הענוה גדולה ונכבדת עד מאד להגיע אל כל שאר מעלת המדות שכן מצינו בהקב"ה ית' שמתנהג בענוה עם בריותיו שכך אמרו חכמים ז"ל בז' מקומות מצינו שהשהה הקב"ה עם חבורת הנמוכים כי ה' אלהינו הוא אלהי האלהים וגו' וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה וגו' כי רם ה' ושפל יראה כי כה אמר ה' רם ונשא וגו' עד ואת דכא ושפל רוח כה אמר ה' השמים כסאי והארץ וגו' וכתיב בתריה ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וגו' וכתיב בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות עושה שמי' וארץ וכתיב בתריה עושה משפט לעשוקי' ועוד אחז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו דבר זה כתוב בתורה כי ה' אלהיכם הוא אלהי וגו' וכתי' בתרי' עושה משפט יתום ואלמנה ושנוי בנביאים דכתיב כי כה אמר ה' רם ונשא וגו' עד ואת דכא ושפל רוח ומשולש בכתובים סולו לרוכב בערבות וגו' וכן דוד מלך ישראל ע"ה התפלל להקב"ה שירבה לו מדת הענו' כענין שנ' ותתן לי מגן ישעך וענותך תרביני ואחז"ל באגד' מהו וענותך תרביני בשעה שנגלה הקב"ה לאברהם היה אברהם מתעסק במילתו אמ' הק' למלאכים לכו אצלו והלכו שנ' והנה שלשה אנשים וגו' מה כתוב בסוף הענין ואברהם עודנו עומד לפני ה' תיקן סופרים הוא לא היה למקרא לומר אלא ויי' עודנו עומד כלום יש ענוה גדולה מזו זהו שאומר וענותך תרביני ועוד אמר תלמי' הולך עם רבו מי נוטל הפנס לפני מי לא תלמיד נוטל את הפנס ברם הכא וה' הולך לפניה' יומם הוי אומר וענותך תרביני וכן מצינו שביקש הקב"ה ליתן את התורה לישראל נטל רשות ממשה שנ' וידבר אלקי' את כל הדברים האלה לאמור מהו לאמור שנטל רשות ממנו כלום יש גדול שנוטל רשות מן הקטן הוי אומר וענותך תרביני בנוהג שבעול' הרב אומ' והתלמי' עונה ברם הכא משה ידבר והאלהים יעננו בקול:
בני בואו וראו כמה גדולה מעלת הענו' שהרי משה רבינו היה רבן של כל הנביאים ומבחר כל הנבראים שהיו מאדה"ד עד כאן שכך אחז"ל נו"ן שערי בינה נבראו בעולם ונתנו למשה חסר א' שנ' ותחסרהו מעט מאלהים ואעפ"כ לא נשתבח אלא בענוה שנ' והאי' משה ענו מאד וגו' ונכת' ענו חסד יו"ד לפי שהיה עניו ושפל בתכלית השפלות והענוה ולפיכך כתי' בו מאד שהיה משפיל עצמו ביותר וחז"ל צוו במדת הענו' ואמ' מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רימה גדולה מעלת הענוה שמביאה את האדם לידי יראת שמים וזוכה לג' מעלות טובות בעה"ז ואילו הן עושר וכבוד וחיים וכן מצינו

במרע"ה שהיה מתנהג בענוה בשפלו' שזכה בכולן שכך אחז"ל מחצב של סנפרינון נתגלה לו למשה מתוך אהלו ופסל ממנו לוחות הברית אמר לו הקב"ה פסל לך הפסלת תהא לך וכן אתה מוצא שזכ' לכבו' שנ' וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו וכך הוא אומר גם האיש משה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם וכן אתה מוצא שזכה לחיים שנ' ומשה בן ק"ך שנה במותו וכן אחז"ל הוי קבל וקיי' כלומ' תהיה חשוך ושפל בעיניך ותתקיים בעולם ותחי' וזהו ששאל אלכסנדרוס מקדון את חכמי הנגב אמר להם מה יעשה אדם ויחיה אמר לו ימות כלומ' ימית את עצמו שיראה עצמו במדרגה התחתונה של שפלות ויחשב עצמו כאילו מת ואינו כלום אמר להן מה יעשה אדם וימות אמר לו יחיה כלומר יחיה את עצמו בעוה"ז במאכל ובמשת' ובתענוגי' ובהנאות הגופניות ואז תמות הנפש:

בני צאו וראו כמה גדולה מעלת הענו' ומי:

שמשפי' עצמו בעיני המקום כענין שנ' לא מרבכם מכל העמים חשק וגו' עד כי אתם המעט מכל העמים ואמרו חכמים ז"ל אמר להן הקב"ה לישראל חושק אני בכם שאע"פ שאני משפיע לכם טובה וגדולה אין אתם מתרברבין לפני כאומות הללו אלא אתם ממעיטים עצמכם לפני נתתי גדולה לאברהם אמ' ואנכי עפר ואפר נתתי גדולה למשה ולאהרן אמרו ונחנו מה דוד אמ' ואנכי תולעת ולא איש ומהו חשק בכם ויבחר בכם חשק בכם בעה"ז ויבחר בכם לעה"ב אבל אומות העולם אינן כן נתתי גדולה לנמרוד אמר הבה נבנה לנו עיר לפרעה אמר מי ה' סנחריב אמ' מי בכל אלהי הארצו' וגו' חירם אמר מושב אלהים שבתי נבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב:

בני אהבו את הענוה והדבקו בשפלו' מפני שמביאי' את האד' לידי כבוד כענין שנ' כי השפילו ותאמר נוה ושח עינים יושיע דעו לכם שכן הו' שלא זכה שאול למלכו' אלא בשבי' הענו' שהיתה בו ומנין אנו אומרי' כן שנ' אנכי בן ימיני מקטני בני שבטי יש' ומשפחתי הצעיר' מכל משפחות שבטי בנימין וכן הוא אומר פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו שקל עבדו לו וכשהיה בורח מן השררה מה כתי' בו הנה הו' נחבא אל הכלים מה עלתה לו ושאול לכד את המלוכה על יש' וכן דוד מלך יש' לא זכה למלכו' אלא לפי שהיה בו מדת הענוה והי' משפיל עצמו כענין שנ' ודוד הו' הקטן ומנין שהיה משפיל את עצמו שנ' מי אנכי ומי ביתי כי הביאתני עד הלום ואמר ואנכי תולעת ולא איש וכן הוא אומר הנקלה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש רש ונקלה ואומר ונקלותי עו' מזא' והייתי שפ' בעיני ואחז"ל ושם אחיו יקטן למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין עצמו ולפיכך זכה להעמי' י"ג משפחו' ק"ו ומה אם הקטן שמשפיל עצמו כך גדו' שהו' מקטין

עצמו עאכ"ו שהק' מגדלו וחסידי' הראשוני' בחרו במדת הענוה מפני שהיא ממבחר מעל' המדו' ויש מהן שנשתבח ואמ' שהי' מוחל על עלבונו והי' אומ' תמיד הבור' ימחול לכל מי שציער אותי ודבר זה מדרכי הענוה ואחז"ל לעול' יהא אדם ענותן כהלל ואמר חכם א' כל מעלה באדם מתקנאין עליה חוץ מן הענוה ואמ' א' מי שהו' עניו יהא אדון ואחז"ל באגדה איזו הוא ממד' הענוה כל שרוח הבריות נוחה הימנו וכל מי שאינו מתיהר על הבריו' ושומע חרפתו ושותק וכל מי שאינו מקפיד בשעת כעסו ומקבל את כל האדם בסבר פנים יפות וכל מי שאינו משגיח בדברי הבטלה הלא תראו בני מה שכתיב ותדבר מרים ואהרן במשה וגו' ומפני ששתק משה ולא השיבם נחשב לו לענוה ונתייחס בה כענין שנ' אחריו מהאיש משה עניו מאד וגו' ומדרכי הענוה שיהא אדם עלוב ואינו נעלב ומענה רך בפיו ומשיב חמה ומרבה שלו' עם אביו ועם אמו ועם רבו ועם חבירו ואפי' עם גוי בשוק כדי שיהא אהוב למעל' ואהוב למטה כדי שיהא מקובל בפני הבריו' ואחז"ל הוי עלוב לכל אדם ולאנשי ביתך יותר מכל העם ויהיה נבזה בעיניו ומאוס בפני עצמו ומשפיל את רוחו וכובש את יצרו ומכניע את לבו ובולם את פיו בשע' מריבה ומקדי' שלום לכל אד' ומחזי' כ"א נכבד ממנו ובורח מן השררה ואינו רודף אחר הכבו' ויושב בשפל המושבות ואינו חושש גדולה היא מעלת הענו' בפני המקו' שכך אחז"ל אין העולם מתקיי' אלא במי שמשי' עצמו כמי שאינו כתי' הכא תולה ארץ על בלימה וכתי' התם ונחנו מה וכל מי שיש בו מדת ענוה זוכה לירש את הארץ ולהתענג כל ימיו בשלום כענין שנ' וענוים ירשו ארץ ויתענגו על רוב שלו' וכו' ולא עוד אלא שהקב"ה נותן לו תאות נפשו ושומע תפלתו כענין שנ' תאות ענוי' שמעת ה' תכין לבם תקשיב אזניך וכן הוא אומר קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע: בני הוו זהירין במעלה החשובה הזאת מפני שהיא מן המעלו' העליונו' ובה ישלמו לכם כל עניניכ' ובעבורה תנחלו שם טוב ואהבת כל אדם ותמצאו מנוח' ומרגוע בעולמכם כמו שאמר חכם אח' פרי השפלות האהבה והמנוחה ואמר א' יועץ המדע הענו' ואומר כי פרי הענו' הנצחון ופרי השפלות השלו' והשלוה ומעולם לא ראינו עניו מתחרט ושפל נכשל וכבר צוה חכם א' את בנו ואמר לו סבול דבר א' כדי שלא תסבו' דברים רבים ומי שהו' נקל אצל עצמו יהיה נכבד אצל ב"א הענוה תודע בשעת הכעס ואמ' מה טובה הכנעת פי העניו מחרב פיפיות הגבור ואמר חכם א' הענוה משען הכבל ומגן מהיזק האויב וע"כ לא תוכל להלח' עם נבל כמו שתחריש ובזה תכניעהו ותשוב צור חרבו ותשלוף עליו חרבות הערים אשר יראו מסילתך לו והם יקחו נקמתך ממנו גדולה היא הענוה שכל

מי שיש בו מדת ענוה הקב' מוחל לו על כל עונותיו ועובר לו על כל פשעיו ואחז"ל כל המעבי' על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנ' נושא עון וגו' למי:

שמשים עצמו כשירייי' ולא עוד אלא שהק' מחי' אותו בעול' הזה ומקיצו לחיי העה"ב כענין שנ' להחיות רוח שפלי' וגו' ומעלין עליו כאלו בהמ"ק קיים והקריב עליו כל הזבחים כלן כענין שנ' זבחי אלהים רוח נשברה וגו' ואחז"ל מה שפסל בבהמה הכשיר באדם פסל בבהמה עורת או שבור' הכשיר באדם רוח נשברה ועוד אמרו באגדה ההדיוט הזה אם משתמש בכלי שבור גנאי הוא לו אבל הקב"ה אינו כן כל כלי תשמישיו שבורין הן קרוב ה' לנשברי לב רוח נשברה הרופ' לשבורי לב לב נשבר ונדכא הואיל והק' ית' מתנהג בענו' עם בריותיו ואוהב את הענו' בכל ענין ובכ"מ א"כ צריך לו לאדם להגבי' מדת הענוה על כל טבעיו כדי שיה' עניו ושפל שהרי ק"ו ומה הקב"ה שהוא שליט בעולמו לעשו' ממנו כרצונו ולו הנצח והגדולה וההוד וגאה על כל גאים ומתנשא על כל נשאים והעושר והכבוד שלו ואעפ"כ מתנהג בענוה עם כל בריותיו ק"ו לב"ו שהוא הבל וריק רימה ותוליעה ציץ נובל עלה נדף שהיום כאן ומחר בקבר ויש לו לדאג מן המיתה ומיו' הדין עאכ"ו שצריך להשפיל עצמו בתכלית השפלות ולהכניע יצרו בתכלי' הכניע' והענוה ולשבור לבו ורוחו לפני המקום ולהתנהג עם הבריו' בענו' ובשפלו' לעשו' עצמו כאסקופ' התחתונ' שהכל דשין בה וכיתד נמוכה שהכל תולין עליה:

בני התנהגו במדת הענוה כי בעבורה ירבו אוהביכ' וימעטו אויביכ' וירבו עוזריכם וימעטו חומסיכם כמו שאמר חכם א' מי שרב שכלו ונראית ענוותנותו ימעטו חומסיו וירבו עוזריו ואמ' א' תחיל' ריוח העניו שיעזרו אותו ב"א ואמר אח' העוזר והניצוח לעניו לכן בני שימו כוונתכם אל מעלת המדה הזאת ותגבירו אותה על כל טבעיכם כי בה תעלו אל שאר מעלות המדות הטובות בעזר' שדי כמו שאמר חכם א' כאשר המוסר והחכמה ההצלחה הגלויה כן המחילה והענוה כלל היושר וסבה להשיג רום המעלות ואלהינו יצליחנו בה ברחמיו הרבים אמן:

ואחר אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת הענוה והשפלות ובעליהן נספר בגנות הגאוה וגסות הרוח ובעליהן כדי להדריכם במדת הענוה בעזרת שדי: מדת הגאוה וגסות הרוח:

בני דעו כי הגאוה וגסות הרוח מדה שנואה מאד בעיני המקום שכך אחז"ל כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה כביכול אין אני והוא יכולין לדור יחד בעולם שנ' גבה עינים ורחב לב אותו לא אוכל קרי בי' אתו לא אוכל וכן דוד משבח עצמו שלא ניהג עצמו במדת הגאוה כענין שנ' לא גבה לבי ולא רמו עיני כו':

בני צאו וראו כמה מגונה מדה הזאת לפני הקב"ה שכן מצינו בג' גדולי עולם על שנתגא' באו לידי שכח' ומי היו משׁ' ושמוא' ודוד מרע"ה על שנתגא' על הדייני' שמינה ואמ' הדב' אשר יקש' מכם תקריבון אלי ושמעתיו העלים ממנו הקב"ה משפט בנות צלפחד והוצרך לשאו' דינ' מאת הק' כענין שנ' ויקר' משה את משפטן לפני ה' ושמואל על שנתגאה בעצמו ואמ' אני הרואה כשבא למשוח את דוד העלימו ממנו כענין שנ' וירא אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו אמר לו הק' שמואל לא אמרת אני הרוא' חייך שאני מודיעך שאינך הרוא' אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיהו וכן דוד על שנתגאה בעצמו ואמר זמירות היו לי חקיך כלומר היה משתבח בעצמו שכל המצות היו קלות בעיניו ורגילות בפיו כזמירות הללו אמר לו הק' חייך שסופך לטעות בדבר שתינוקת של בית רבן קורין אותו בשעה שהעלה את הארון טעה ונתנו על העגלה כענין שנ' ויביאו את ארון ה' ויתנו אותו על עגלה חדש' תלה הארון באויר ונשמטו הפרו' מתחתיו קרב עוזה לסמכו ויכהו שם האלהים על השל מהו על השל מפני ששגגת תלמוד חכם עולה זדון מיד ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזיא אמר לו הק' לא אמרת זמירות היו לי חקיך לא למדת ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו התחיל דוד תוהא ואומ' פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט:

בני הוו זהירין מאד שלא להשתמש במיד' הגאוה מפני שהוא מלבו' המקום כענין שנ' ה' מלך גאות לבש ואחז"ל באגדה מלך ב"ו מי שלובש כלדירין שלו כלום יש לו חיים מי שלובש מלבוש של ממ"ה עאכ"ו ועוד אמ' באגדה ד' גאים נבראו בעול' הגאה שבבריות אדם הגאה שבעופות נשר הגאה שבבהמו' שור הגאה שבחיות אריה וכולן נטלו מלכות ונתנה להם גדולה והן קבועין תחת המרכבה של:

מי שאמ' והי' העולם שנ' פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אריה וגו' וכל כך למה כדי שלא יתגאו בעולם וידעו שיש מלכות שמים עליהם ואמ' חכם אחד הגדולה מעטה לבורא וכל מי שרוצה להכנס עליו במעטהו יהדפהו וכל המתגאה הקב"ה משפילו כענין שנאמר גאו' אד' תשפילנו ואם השפיל עצמו עולה לגדולה וכבוד כענין שנ' ושפל רוח יתמוך כבוד ואחז"ל באגדה רחק ממקומך שנים ושלשה מקומות ושב כדי שיאמרו לך עלה ואל תעל כדי שלא יאמרו לך רד מוט' שיאמרו עלה ואל יאמר לך רד וכן. היה הלל אומר הגבהתי הי' השפלתי והשפלתי הי' הגבהתי ומה טעם המגביהי לשבת המשפילי לראות ועוד אמר רד למטה עלה למעלה כלום אם השפי' אדם את עצמו למט' מגביהין אותו למעלה ואם הגביה עצמו מלמט' משפילין אותו מן השמים למעלה:

בני הוו בורחין מן השררה ושנאו את הגאוה כי היא סיבה מוכנת לתקלות רבות כענין שנ' לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח ואחז"ל באגד' מיטטור לשבר גאוה ומיטטור לכשלון גובה רוח ברית כרותה לעולם שאין גסות הרוח שלא יהא אחריו שבר וכשלון צאו וראו מה אירע לפרעה ולסנחריב ולנבוכדנצר ולחירם על שנתגאו בעצמן הקב"ה השפילן בתכלית השפלות כדי שידעו הכל שיש אלוה בעולם וכן הוא אומ' יען כי גבהו בנות ציון וגו' על שנתגאו בעצמן מה כתיב בענין ביום ההוא יסיר ה' וגו' והביאן בתכלית השפלות והבזיון:

בני מאסו הגאוה ותתעבו גסות הרוח מפני שהוא דבר שנאוי מאד בעיני המקום שכך אחז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח כעובד ע"ז שנ' תועבת ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה מלמד שאפי' יש בו תורה וחכמה כמרע"ה שקיבל התור' מיד הקב"ה לידו ויש בו גסו' הרוח לא ינקה מדינה של גהינם וכל מי שיש בו גסות הרוח ומתגאה על הבריות לסוף מתמעט והולך לשעה קלה ואיננו בעולם כענין שנ' דומו מעט ואיננו כלומר רוממותו של רשעים אינו אלא זמן מועט הלא תראו מה שכתיב בהמן אחר הדברים האלה גדל המלך את המן וינשאו וגו' מה עלתה לו ויתלו את המן ואחז"ל באגדה כלי זכוכית לפי נפיחתן שבירתן ולא עוד אלא שכל מי שיש בו גסות הרו' נטר' מחיי העה"ב ואש של גהינם אוכלתו דתנא דבי אליהו גסי הרוח ומספר לשון הרע ומדברי כזב והחכמים בעיניהם עליהן הכתו' אומ' הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זרים וכל עושי רשעה קש וגו' וכל מי שיש בו גסות הרוח יצר הרע שולט בו וכופר בעיקר כענין שנ' רשע בגובה אפו בל ידרוש אין אלהים וגו' וכן משה מזהיר את יש' ורם לבבך ושכחת את ה' וגו' ואמר חכם א' העושר מעטר הגאוה והגאוה מרכבת הרשע ואמר אחר סמוך לגאוה רועה מעללים ומצינו באגדה כי בני סימונייא באו לפני רבינו הקדוש ע"ה ובקשו ממנו שיתן להם תלמיד חכם וחזן ודרשן ובעל משנה שיעשה להן כל צרכיהן ונתן להם לוי בר סיסי ועשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה ושאלו לו גידמת במה חולצת ולא ידע להשיבם אמרו שמא אינו בעל משנ' ושאלוהו בדברי אגד' ושאלו אותו מאי דכתי' אבל אניד לך את הרשו' בכ' אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת ולא ידע באו לפני רבינו הקדו' ע"ה ואמ' לו אותו האיש שנתת לנו לא השיב לנו דבר על שאלתינו אדם כמוני א"ל נתתי לכם שלח רבינו הקדוש בעבורו והביאוהו אצלו ושאל אותו לפניהן גידמת במה חולצת אמר להן אפי' בשיניה רקקת דם מהו אמר לו אם יש בו צחצוחית של רוק כשר אם אמת למה רשום אם רשום למה אמת אמ' לו עד שלא נחתם גזר דין רשום ומשנחתם ג"ד אמת אמר לו ולמה לא השבת להם מתחלה כששאלוך אמר לו עשו לי

בימה גדולה והושיבוני עליה ונתגאה רוחי עלי ולא ידעתי מה להשיב' וקר' רבי עליו אם נבלת בהתנש' מי גרם לך להתנבל בד"ת בשביל שנשאת עצמך בהן אוי לה לגסו' הרוח כמה עושה משכח את התלמו' משכח את מעשים טובים משכח את ד"א ואינו מתעסק במלאכתו ואחז"ל הרבנות מקברות בעליה שכן מצינו ביוסף הצדיק שמ' קודם אחיו מפני שניהג עצמו ברבנו' שנ' וימת יוסף וכל אחיו וכן צוו חז"ל אהוב את המלאכה ושנא את הרבנו' ואחז"ל כל העוש' עצמו גדול אינו גדו' אם אין אחר גדו' ממנו מגדלו וכל מי שהוא רדף אחר השררה השררה בורח' ממנו וכל מי שבורח מן השררה השררה רודפת אחריו ואמ' חכם א' מי שלא התגא' בנפשו עזר אותה ומי שהתגאה בה השפילה ואמר מי שסמך על עצתו טעה ומי שהתגאה על ב"א שפל ואמר' אם אני תמיה ממי שעבר פעמי במעבר השתן והדם איך יתגאה וכל המואס הגאוה ומתעב הגדולה וגסות הרוח והו' שפל בפני כל האד' הרי זה משובח ומפני שמסתפק בין בדבר מוע' בין בהרב' כמו שאמר חכם אחד מי שנכנס' בו הגאו' והגדולה אין כל העולם וכל אשר בו מספיק: לכלכלהו לגובה ולרוב תאותו ומי שנכנע הוא מסתפק למזונותיו ולעסקו אוי להם לגאים שבדבר שמתגאין באותו דבר עצמו נפרע מהן הקב' צא ולמד מאנשי דור המבול ומדור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה ובמצרים שבדבר שנתגאו בו בדבר נפרע הק' מהן בדור המבול כתי' וירא אלהים את הארץ והנה וכו' שהיו באין על חבריהן ואחז"ל שאפי' בהמה וחיה ועוף אינם נזקקין לשאינו מינן ברותחין קלקלו וברותחין נידונו שהיו מי המבול חמין ובדור הפלגה כתי' הבה נבנה לנו וגו' עד פן נפוץ מה כתי' בענין ויפץ וגו' וזהו שאמר הכתו' מגורת רשע היא תבואנו וגו' ובאנשי סדום כתיב פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו וגו' שמתוך שהיו צרי עין בממונם שלא היו מהנין משלהן לעוברין ושבי' לא היו העניים עוברים דרך שם ומתוך כך נהפכה ארצם והיתה שממה מבלי עובר ושב ובמצרים כתיב כי בדבר אשר זדו עליהם הם אבדו זכוריכם במי' לפיכ' טבעם הק' במים וכן הוא אומר בסאסא בשלחנה תריבנה במדה שאדם מודד בה מודדין לו בני הוו זהירין מהתחבר עם בעלי גאוה וגסו' הרוח ותברחו ממנו מלא עיניכם כאשר יברח האד' משור המועד מפני שאפשר שיעמיד אתכ' אל הסכנות בגאות לבו וגסות רוחו וכן שלמ' מזהיר ואומר טוב שפל את ענוי' מחלק שלל את גאים צא ולמד מזכריה בן יהוידע הכהן שמתו' שנתגא' לבו עליו ונתייהר נהרג ונהרגו בדמו כמה נפשו' מיש' שנ' ורוח לבש' את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם מהו ויעמד מעל לעם שראה עצמו גבוה מכ' העם חתן המלך וכהן ונביא ודיין והתחיל לדבר גדולות ומתוך כך נהרג ואמר חכם א' ד' דברים מאבדים את האדם הגאוה העקשות העצלה המהירות

ואמ' על דל גאה א' שהי' הולך בדרך וראה על הדרך מושלך דינר זהב וקרא אד' א' וא"ל שיטלהו ונטלו ושאל אותו על הענין והשיב לו שמפני שהוא אדם חשוב ונכבד וגנאי עליו הדבר לשוח וליטלנו ואמ' לו כמ' אתה מגונה יותר מן הבגדים בלויים שעלי' ממה שהיית מתגנה ולשוח וליטול דינר זהב ושמעתי כי המלך פידירקו ראה על הדרך מושלכת פרוטה א' מנחושת ושח את עצמו ונטלה ונשאל על הענין ואמ' כדי ללמד דרך ארץ לשאר בני אדם ודעו לכם בני כי טוב לו לאדם להתחב' עם השוט' כשאי אפשר לו לעשות בענין אחר מהתחבר עם בעל גאו' מפני שהשוט' חוב' על האדם לסובלו מפני הנאתו ובעל גאו' יתגד' ויתרהב על האדם על כל דבר עד שילאה לסובלו ונמצא מריב ומתקוטט עמו ואפשר שיכלה הקרן ושאלו החכם מהו היא הגאוה שטות שאין בעליה יכול להניחה וא' אולי ידע הגאה ערך עצמו לא היה מתגאה ומה היא הגאוה ואיך באה בלב האדם שהאדם מתגאה בעצמו על שום מעלה אשר הוא סבור להיות מופלג בחכמה או בנוי או בעושר או בגבורה או באחת משאר מעלות המדות ומתוך כך רואה את עצמו שהוא במעלה העליונ' ומגיס לבו ומתנשא בעצמו ואין כל אדם חשוב בעיניו לכלום ואין נראין בעיניו מנהגות האנשים ונוהג מנהגו' בפני עצמו חלוקין משאר האנשי' ומתבודד ויושב לו בפני עצמו כלומ' שאינו ראוי לישב ולהתערב עם ב"א וכשהו' מהלך בדרך הולך עקב בצד גודל על דרך גאוה וגסות וכבר אמר' על א' מהמלכי' שהי' ממהר בהליכתו כשהו' הולך ושאלו אותו על עלת הדבר ואמר לפי שהו' רחוק יותר מדרך הגאוה ויותר קרוב להשלמת החפץ ועוד מדות אחרות גרועות יש לבעל גאוה שכשהוא הולך עם האנשים מגביה קומתו והולך בקומה זקופה ואינו מקדים לשלום לכ"א ואינו מכבד את הבריות ורוצה שיכבדוהו אחרים וכל דברים ומנהגותיו ומשאו ומתנו עם הבריות הם על דרך הגאוה וגסות הרוח עד שילאו האנשים ויתגנה בעיניהם ויתרחקו ממנו בתכלית הריחוק מפני גאותו ומסעיפי המדה הזא' יוצא' היהורי' שהי' מד' שנוא' ומשוקצת ביות' לפני המקו' ולפני הבריו' שכן מצינו באליש' מפני שנתייהר ואמר לולי פני יהושפ' אני נושא וגו' ואחז"ל כל המתייהר אם חכם הוא חכמתו מסתלק' ממנן ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו מנלן מהלל שכשאלוהו בני בתירה אם פסח דוחה שבת או לאו השיב להן שדוחה ומנוהו נשיא עליהן והיה יושב ודורש בהלכו' פסח כל היום כלו התחיל מקנטרן בדברים ואמר להם מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהית' בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון אמרו לו שכח ולא הבי' סכין מע"ש מהו אמר להן הלכ' זו שמעתי ושכחתי אלא הנח להן לישראל אם אינם נביאים בני נביאי' הם למחר

מי שפסחו גדי תחוב לו בין קרניו ראה מעשי ונזכ' הלכה אמר כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון והלא הלל ענוותן גדול הי' ולא קנטרן מתוך גסות הרוח אלא דרך תוכחה ואעפ"כ מתוך שקנטרן דרך יהירות:

נתעלמה ממנו הלכ' ואמר הלכ' זו שמעתי ושכחתי ואם נביא הו' נבואתו מסתלק' ממנו מנלן מדבורה שנתייהרה ונתגאה בעצמה ואמר' חדלו פרזון וגו' עד שקמתי דבורה וגו' ולבסוף נסתלקה נבוא' ממנ' שנ' עורי עורי דבורה עורי דברי שיר שכב' נסתלק' ממנ' רוח הקד' ואחז"ל כל המתייהר אפי' על אנשי ביתו אינו מקובל שנ' גבר יהיר לא ינקה וכל מי שמתייהר ומתגאה סוף שיורש הבוז והקלון כענין שנ' בא זדון ויבוא קלון ולא עוד אלא שנקר' לץ שנ' זד יהיר לץ שמו וגו' ולא עוד אלא שכל המתייהר נופל בגיהנ' שנ' עושה בעברה זדון ואין עברה אלא גהינ' שנ' יום עבר' היו' ההוא לכן בני שמעוני כדי שלא תבואו לידי גסות הרו' ויוהר' תחלה הסתכלו בעצמכ' שלאח' שעת מית' ושאו עיניכ' לשמי' וראו מי ברא חמה לבנה כוכבי' ומזלות וכל צבא השמי' וכל מעשה בראשי' כלם שבחכמת הבורא יתברך ובתבונתו ובחסדו עם כל א' וא' כלן תלויין במאמר שפתיו שנ' בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם ותחזרו ותסתכלו באדם ובבהמה ובעוף השמים ובדגי הים שמזונו' כל א' וא' בידו כענין שנ' אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש וכן הו' אומ' בידך אפקיד רוחי לפיכך חיי' אדם לברך ולשבח ולרומ' ולקדש שמו של מי שאמר והיה העול' על רוח ונשמה שנותן אותה לבעל הפקדון בער' ובבקר מחזיר אותה אליו לפיכך צריך לו לאדם להשפיל את עצמו ולהכני' את לבו לפני בוראו ולפני כל הבריו' ואל ירגיל בעצמו מדה הגאוה כי אינה נמצאת בחסידי ויראי האל מפני שהוא מדה גרועה וכל מי שמתגא' בלבו ושמח לבו עליו על כל מעשיו הטובי' אשר קדם ועשה תמיד בכל יום לא שיתגא' בעבו' על ב"א אלא שמתגאה בנפשו ושמח לבו עליו על שפקח האל עיני לבו והאי' עיני שכלו לבחו' בדרך החיי' והטוב דבר זה איננו מזיק לענו' ולנמיכו' ולשפלו' כלל אבל הדרך הזה מסקל מלפניו הגאות כיהושפט מלך יהודה ששמח בלבו וזחה לבו עליו מפני שהלך בדרכי ה' ועל זה צוו חז"ל ואמרו הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים ואלהי' יצליחנו לעשות רצונו ויכנע ערפנו לעבודתו ברחמיו הרבי' אמן: המעלה התשיעית מעלת הצניעות:

בני בואו ואלמדכם מעלת הצניעות בני דעו כי מעלת הצניעות היא מן המדות החשובות והמיוחסות מפני שהיא מג' מדות שהקב"ה מבקש מיש' שנ' ומה יי' אלהיך דורש ממך וכו' והצנע לכת עם אלהיך ולא עוד אלא שמגנת על האדם מעין רעה ומצילתו מן החטאי'

והעונו' שכן מצינו ביוסף הצדיק שמפני שנהג עצמו בצניעו' ניצל מאדונתו אש' פוטיפר שלא נכשל בה כענין שנ' ותשא אשת אדוניו את עיניה וגו' היא נשאה עיניה כדי להסתכל בו והו' לא נשא עיניו להסתכל בה שכן אחז"ל באגדה שרצוע' של ברזל נתנה תחת צוארו כדי שיתלה עיניו ויביט בה ואעפ"כ לא הביט שנ' ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו ומצינו שמטרונה אחת שאלה את ר' יוסי אמר' לו אפשר יוסף בן י"ז שנה עומד בפרקו ולא הי' עושה הדבר ההו' הוצי' לפניה ספר בראשית התחיל קורא מעשה ראובן יהודא ותמר אמר לה ומה אלו שהיו גדולי' וברשו' אביהן לא כיס עליהן הכתו' זה שהו' קטן וברשות עצמו עאכ"ו גדולה היא מדת הצניעו' לפני המקו' שכך אחז"ל באגד' התורה תחלתה צניעות וסופה צניעות תחל' צניעו' שנ' בראשית ברא אלהים סתם ולא פירש ברייתם כמו שפי' לך בשאר תולדות השמים והארץ וכאן סתם את מאמרו שבכל שאר התולדות כתיב ויאמר וכאן לא נא' בו ויאמר אע"פ שמפורש בקבלה בדבר ה' שמים נעשו וכשם שמאמרו כתיב סתום כך צריך לסתו' את דבריהם שלא לחקור ולדרוש מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור ועוד אתה למד מתחל' צניעות שנ' ויתחבא האדם ואשתו וגו' וסופה צניעו' שנ' ויקבור אותו בגיא וגו' ולא ידע איש את קבורתו למה הדבר דומה למלך שהיתה לו מרגליות מעולה והיה מצניעה כדי שלא תשלוט בה את העין כך הצניע הק' למשה מעיני הבריו' שלא תשלוט בו את העין שמא יבואו לעשות איתו ע"ז והתור' עצמה היתה מוצנעת בחיקו של הק' אלפים שנה קודם שנברא העולם שנ' ואהיה אצלו אמון וגו' ויומו של הק' אלף שנה כענין שנ' כי אלף שנה בעיני כיום וגו' ומפני מה הצניע הקב"ה מפני השטן ומפני המלאכים שלא יקטרגו ביניהן:

בני בואו וראו מעלת הצניעות כמה היא גדולה:

שהרי הלוחות הראשונים מפני שנתנו בפומבי כענין שנ' וכל העם רואים וגו' שלטה בהן עין הרע ונשתברו לפיכך כשבא לוחות אחרונים נהג בהן דרך צניעות כענין שנ' ואיש לא יעלה וגו' כדי שלא תשלו' בהן עין הרע וכשם שהתורה נתנה בצניעו' כך תפארת' להיו' בצניעותה כענין שנ' בני אם תקח אמרי ומצותו תצפון אתך ואחז"ל באגדה אמר הקב"ה ליש' לא תהא תורתי עמכ' כאד' שיש לו בת בוגרת והוא מבק' לסופנה אצל מי שמוצא אלא הצפינה בלבבכם שמלאכי השרת נתאוו בה ולא נתתיה להם שנ' מלאכי צבאות וגו' ומהו ומצותי תצפון אתך שלא תהא מוסר רזי תורה אלא לצנועין כמותך גדולה היא מידת הצניעות שהרי אבות העולם החזיקו בה שהיו צנועין במעשיהן ולא היו מפרסמין אותו באברהם כתיב גר ותושב שלא היה מפרסם את עצמו ברבנות שאע"פ שהן קורין אותו נשיא אלהים הוא קורא את עצמו גר ותושב ביצחק כתיב ראה ראינו כי היה ה' וגו'

ראינו מעצמנו לא שהראת לנו מפני שהיה נוהג במדת הצניעות וביעקב כתיב ויאמר יעקב לבניו למה תתראו אמר להם יעקב לבניו בבקשה מכם אל תראו עצמכ' שבעים בפני בני עשו ובני ישמעאל ובני קטורה שמא יתקנאו בכם ויתנו בכם עין רעה ואחז"ל שצוה יעקב לבניו שלא יכנסו כולן בפתח א' מפני שהיו כלן נאים וגיבורים ויתנהגו בצניעו' שלא יעמדו כלם במקום א' כדי שלא תשלוט בהן עין רעה וכן מצינו ביוסף הצדיק שעלה לגדול' בעבור צניעותו כענין שנ' בן פורת יוסף וגו' ואחז"ל באגדה עלי לפרוע לך מן אותה העין לפי שנהג בצניעות על אמו שקדם ועמד לפניה כדי שלא תשביע עשו הרשע עינו ממנה לפיכ' זכה למלכות והיו בנו' מצרי' צועדו' להסתכ' ביופיו:

בני דעו לכם שהצניעות מעלה חשובה שכן מצינו בחזקיה שכתיב ויעש הישר בעיני ה' ומפני שלא נהג עצמו כמדת הצניעו' ופרסם עצמו לשלוחי בלאדן כענין שנ' בעת ההיא שלח בלאדן וגו' וכתיב ויראם את כל וגו' עד לא היה דבר ואחז"ל מאי לא היה דבר זה ספר תורה מה כתיב בענין הנה ימים באים ונשא וגו' וכל כך למה ע"י שפרסם את עצמו ולא נהג את עצמו בצניעות וחכמים ז"ל צוו במדת הצניעות שכך אחז"ל אהוב את המלאכה ושנא את הרבנו' ואל תתודע לרשות שלא יהא אדם מתודע למלכות מתו' עשרו כדי לקבל מהם שררה ורבנות לפי שאין המלכו' נותנ' שרר' לאדם אלא כדי ליטול ממונו לבסוף וכל מי שיש בו מד' הצניעות ניצל מן המיתה שכן מצינו בשאול בשביל הצניעות שראה בו דוד נמנע ולא הרגו כענין שנ' ואמ' להרגך ותחס עליך לא היה צריך למקרא לומר אלא ואמרתי להרגך וגו' ואחז"ל אמ' לו דוד לשאול מן התורה מותר להרגך מאי טעמא אתה רודף אחרי והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו אלא את הוא שחסתה עליך צניעות שהיתה בך היא חסה עליך ומה צניעות היה בו בשאול דכתיב ויצא אל גדרות הצאן אל הדרך ושם מערה ויצא שאול להסך את רגליו תנא גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה ומהו להסך את רגליו מלמד שעשה וסיכך את עצמו כסוכה ואחז"ל אי זהו צנוע זה הנפנה בלילה כדרך שהוא נפנה ביום כלומר שלא יהא פורע א"ע בלילה אלא כדרך שהוא פורע ביום אי נמי כשם שביום מצניע עצמו ונפנ' בקרן זוית ובמקום צנוע כך מצני' עצמו בליל' ואחז"ל האיש כשהו' נפנה מגלה מאחריו טפח ומלפניו טפחיי' והאשה מאחריה טפח ומלפניה לאו כלום ומדרכי הצניעו' שיהי' מלבושין של אדם ארוכים ונקיי' שכן שלמה מזהיר בחכמתו ואומר בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושיהא צנוע בהליכתו כיצד אל יצא כשהוא מבושם לשוק ואל יצא יחידי בלילה ולא במקום שיוכל להגיע אליו שום צד חשד ושום כיעור ואל יספר עם אשה בשוק ואל יפסע פסיעה גסה יותר מדאי וכן אל ילך בנחת הרבה עקב בצד גודל כי דבר זה מדרכי

הגאוה וגסות הרוח ולא יהלך בקומה זקופה משום דכתיב מלכה"כ ואל ישב בחבורה של עמי הארץ ואל ישב אצל מי שגדול ממנו אלא א"כ נותנין לו רשות לישב כענין שנא' ויקח בועז עשרה אנשים וגו' ואחז"ל מכאן שאין רשות לקטן לישב עד שיתן לו הגדול רשות ויהי' צנוע בדבריו לדב' מעט ובלשון נקייה ויהי' משאו ומתנו בנחת ובצניעות ויהי' צנוע באכילתו ובשתייתו שלא יהא גרגרן ואפילו בתוך ביתו צריך לו לאד' להיות צנוע וביישן מבני ביתו ושאלו החכם מה הו' הצניעו' אמר שיחוס האדם על תורתו ויתקן ממונו ויעשה שהוא חייב בו ויתנהג בענו' עם שמירות התורה והחכמה וההנהגה והסדר במחייה וסבל הפגעים ואמ' מהו הצניעות התרחק מן העונות והעבירות כי אין צניעו' לאדם אם לא יהיו בגדים לבנים ואמ' אין תורה אלא בצניעו' והצניעו' עזיבת התענוגים וכן מדרכי הצניעו' מי שרוחו נדיבה ומקבל פני:

אוהביו בשמחה ובסבר פנים יפות ומראה להם אהבתו ועושה להם חפציהם ומשתתף עמהן בצרתן כמו שאמ' חכ' א' אינו יכול לסבול מדת הצניעות אלא מי שרוחו נדיבה ואומר תחלת הצניעות הקבלת פני האוהב והשניה להראות לו אהבתו השלישי לעשות לו חפציו הרביעי להשתתף בצרתו ואם הצניעו' מדה טובה לאנשים ק"ו לנשים שצריכו' להתנהג במד' הצניעות ביותר צניעות גדולה צריכות הנשי' לנהוג בעצמן כענין שנ' כל כבוד' בת מלך וגו' ואחז"ל לא תצא אשה בעיר של זהב בשבת ולא בטבעת שיש עליה חותם ולא במחט שאינ' נקובה ואם יצאת בהם לרשות הרבים חייבת חטאת אבל לתוך חצירה פטור ומה טוב מאמר הירושלמי שאמר שאף בחול אסור לצאת בהן לרשות הרבי' מפני שהע' מסתכלין בה מפני שהאנשי' חושדין אותה ולא נתנו תכשיטין לאשה אלא שתהא מתקשטת בתוך ביתה כפני בעלה כדי שתמצא חן בעיניו ולא תתגנה עליו לפיכך צריכה האשה להיות יושבת בכבודה בתוך ביתה ולא תחזור בעיר לכאן ולכאן כדי שלא תכשל את עצמה ולא תבי' מכשול לב"א ונמצאו מסתכלין באשת איש כי דבר זה מדרכי הזונות שכתב בהן פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פנה תארוב ולכל הפחות מביאה חשד על עצמה בלכתה לכאן ולכאן וכן מצינו בדינה בת יעקב ע"ה שע"י שלא ישבה בצניעות בתוך ביתה ויצא' לראו' בבנות הארץ גרמה לה תקלה תדע שמתחלת ברייתה של אשה לא נבראת אלא לצניעו' שנ' ויבן ה' אלהי' את הצלע ואחז"ל מהו ויבן התבונן בה הק' מהיכן לברא'. אמר לא אבר' אות' מן הראש כדי שלא תהא מזקף' ראש' ולא מן העין שלא תהא סקרתני' ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית ולא מן הפה שלא תה' דברני' ולא מן הלב שלא תהא קנטרנית ולא מן היד שלא תהא ממשמשני' ולא מן הרגל שלא תהא פרדנית אלא בראה ממקום צנוע באדם שאפי' בשעה שאדם עומד ערום

אותו מקו' מכוסה הו' ועל כל אבר ואבר שהי' בורא בה הי' אומ' לה אשה צנוע ואעפ"כ ותפרעו כל עצתי לא בראתי אותה מן הראש והיא זקופ' ראשה שנ' ותלכנה נטויות גרון ולא מן העין והיא סקרתנית שנ' ומסקרות עינים ולא מן האוזן והיא ציתנית שנ' ושרה שומעת ולא מן הלב והרי היא קנטרני' שנ' ותקנ' רחל באחותה ולא מן היד והרי היא ממשמשנית שנאמר ותגנוב רחל את התרפי' ולא מן הרגל והרי היא פרדנית שנאמר ותצא לאה לקראתו: בני צאו וראו כמה גדולה מעל' הצניעות לאשה שכך אחז"ל כל כלהשצנוע' זוכה ויוצא' ממנ' מלכים ונביאים מנלן מתמר דכתי' וירא' יהודה וגו' משו' שכסתה פניה בבית חמיה ולא הכיר בה יהודה כשב' לידי אותו מעשה וכסבור שהיא זונה זכתה ויצאה ממנה מלכים ונביאי' מלכים מדוד נביאי' מאמוץ ואחז"ל כשהאשה מצנע' עצמ' בתוך ביתה ראויה להנשא לכהן גדול ולהעמיד ממנה כהנים גדולי' שנ' כל כבודה בת מלך פנימ' ממשבצו' זהב לבושה כלומר אם יושבת בכבו' לפנים בצניעות ראויה להנשא לכהן גדול דכתי' ושבצת הכתונ' שש גדול' היא מדת הצניעות לנשי' ואפי' לתוך ביתם שכך אחז"ל ז' בני' היו לקמחות וכולם שמשו בכהונ' גדולה נכנסו חכמים אצל' ואמרו אמרי לנו מה מ"ט יש בידך אמרה להם העבודה אם ראו קורות ביתי שערות ראשי אמרו לה כל קמחא קמחן וקמחא דקמחית סולתא וקראו עליה הפסו' הזה כל כבוד' בת מלך פנימ' וגו' וכן מצינו ברות המואביה שע"י הצניעו' שראה בא בועז נזדווג לה ומה צניעו' ראה בה שכל הנשי' שוחחות ומתלקטות והיא יושבת ומלקט' כל הנשים מסלקות את כליהן והיא משלשלת את כליה כל הנשים משחקות עם הקוצרים וזו מצנע' את עצמה מהם כל הנשים מלקטות מבין העמרים וזו מלקטת מן ההפקר ועוד צניעות אחרת נמצא' בה שאמ' לה נעמי ורחצת וסכת ושמת שמלותי' עליך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא ותרד הגורן תחלה כדי שלא תלך בדרך כשהיא מקושט' ואחר כך ותעש ככל אשר צותה חמותה כיון שראה בועז כל הצניעו' הזה אמר בוודאי זו היא ראוי' למלכות שנ' ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום ואין הלום אלא מלכות כענין שנ' מי אנכי ומי בית אבי כי הביאותני עד הלום ויצבט לה קלי לפי שאמ' לה גשי הלו' והיא לא נתקרב' אליו מפני שהיתה בושה לפיכ' ויצב' לה קלי ומהו קלי קליל קליל בשתי אצבעותיו ואעפ"כ כתו' ותאכ' ותשבע ותותר שהיה מאכלה דרך צניעות ולא דרך גרגרנות כיון שראה בועז כל מדת צניעות הללו עמד וכנסה והעמי' ממנה מלכים ונביאים ואחז"ל באגד' בזמן שהאשה צנוע בתוך בית' כשם שהמזבח מכפר על ישר' כך היא מכפרת על בית' שנ' אשתך כגפן פוריה וגו' ואין ירכתי אלא מזבח שנ' ושחט אותו על ירך וגו' ותנא דבי אליהו אשתך כגפן פוריה וגו':

כגפן שהוא עושה פירות כל זמן שאשתך בירכתי ביתך בניך כשתילי זתים מה זית זה יש בו זית לאכילה זית לייבש זית לשמן זית לשמר ושמנו דלוק בכל הנרות כך כ"ז שאשתך בירכתי ביתך אינה דומה אלא לגפן הזה שאינה זזה ממקומה לעולם ובאין בניה מהן בעלי מקר' מהן בעלי משנה מהן בעלי משא ומתן מהן חכמי' ויודעי' דבר בעתו ונבוני' לכך נא' אשתך כגפן פוריה שניה לא טוה בשוק ומדבר' עם ב"א נותנה עיני' בב"א וגורמת לעצמה רעה ומחייב' בעצמה ובבניה מכאן אמר אשה גורמת לעצמ' ולבני' שהויין בעלי מומין כיצד מתגהות על בעלה גורמת לעצמה שהויין בניה בעלי מומין מקללת ילדיה בפניו גורמת לבניה שהויין בעלי מומין פעם בחוץ פעם ברחובות גורמת לעצמה שהויין בניה בעלי מומין לא קוצה לה חלה בטהר' נודר' ואינה מקיימ' גורמ' לעצמה שהויין בניה בעלי מומין ואינה מוצאה קורת רוח בעול' ובשביל מעשי' מקולקלי' הויין בניה א' חיגר א' סומא א' שוטה ורשע לפיכ' צריכו' הנשים לנהוג בעצמן צניעו' גדול. בכל ענין בין בתו' בתיהן ואפי' בפני בעליהן ק"ו חוץ מבתיהן בין בהליכתן בין בישיבתן בין במאכלן בין במשתיהן בין בדיבורן בין במלבושיהן בין בתכשיטיהן בין בכל ענין וענין שעושו' כדי שלא תגיע להן שום שם רע וחשד לכן בני הוו זהירין מאוד במדת הצניעו' כדי שתנחלו שם טוב בעולם והאלהים ידריכנו בה למען רחמיו הרבים אמן:
ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת הצניעות ובעליה נספר בגנות הפריצות והנבלה ובעליה כדי להדריכם במדת הצניעות בעזרת האל: מדת הפריצות:
בני דעו כי מדת הפריצות והנבלה הן מן המדות המגונו' והמכוערות לפני המקו' שכך אחז"ל כל המנבל את פיו אפי' נחת' עליו גז"ד של ע' שנה לטוב' נהפך עליו לרעה שנ' על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת אלמנותיו וגו' עד וכל פה דובר נבלה בכל זא' וגו' הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל את פיו אפי' נחתם עליו גז"ד של ע' שנה לטובה נהפך עליו לרעה ועוד אחז"ל כל המנבל את פיו מעמיקין לו גהינם שנ' שוחה עמוקה פי זרות ולא עוד אלא אפי' שומע ושותק שנא' זעום ה' יפול שם וכן הוא אומ' כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו עבד שרבו מגיד עליו מה שיחו כלו' תקנה יש לו אחז"ל שאפי' שיחה קלה של פריצות שבין אדם לאשתו מגידין לו לאדם בשעת מיתתו פריצו' גדו' הו' לאדם שמרבה דברי' עם האש' שכך אחז"ל כ"ז שאדם מרבה שיחה עם האש' כו' ואל תאמ' לא נאסרו אלא דברי' של תפלו' או דברי' המביאי' לידי תפלות אלא אפי' בדברים שאינן של תפלות אסור להרבו' שיחה עמהן ואם הוצרך לדבר לה בדברי' בעלמא יקצר בדבריו בכל יכולתו וידבר בדרך קצרה כדי להפרד ממנה מהרה כדי שלא יחשדוהו עליה:

בני בואו וראו כמה הזהירו רבותינו עליהם השלום בענין הפריצות כדי שלא יתאו' לה ועו' הזהירו מאד ואמרו שלא לזמר יחד האנשי' עם הנשי' כדי שלא יתפרצו זה עם זה שכך אחז"ל זמרן גברי וענייו נשי פריצות' זמרן נשי וענייו גברי כאש בנעורת ואם להרבות שיחה קלה עם האשה ולהתכוין לשמוע קולה יש איסור ופריצות קל וחומר להסתכל בה ואמרו חכמים ז"ל לא יהלך אדם אחרי אשה בשוק ואפילו היא אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין וכל העובר אחרי אשה בגשר אין לו חלק לעה"ב וכן הו' אומר עוצם עיניו מראות ברע זה שאינו מסתכל באשה בשעה שעומדת על הכביסה ואחז"ל כל המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה אפי' הוא כמרע"ה שקבל התור' מידו של הקב"ה לידו לא ינקה מדינה של גהינם שנ' יד ליד לא ינקה רע ועוד אמרו כל המסתכל אפי' באצבע קטנה של אשה כאילו נסתכ' במקום התורף פריצו' גדול הו' לאדם שמהלך ערו' אפי' בתוך ביתו שכל מי שהוא הול' ערום הוא מבזה את עצמו והרי הוא חשוב כבהמה שאין לה בושה ואחז"ל באגדה אין שבחו של אדם להיות עומד ערום שכשברא הקב"ה את האדם לא בראו ערום שנא' בשומי ענן לבושו וערפל חתולתו בשומי ענן לבושו זה השפיר וערפל חתולתו זו השלייא וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים במתנית' תנא אלו בני מרטיניי' שהולכין ערומים בשוק שאין לך משוקץ ומתועב לפני המקום ממי שמהלך ערום הא למדת שכל המהלך ערום נקרא נבל וחצוף ומדרכי הפריצות והנבל' האדם המשמש מטתו ביום שכך אחז"ל אסור לו לאדם שישמש את מטתו ביום שנ' ואהבת לרעיך כמוך וגו' שלא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו וכן:

המשמש בפני כל הבריות הוא דבר נבלה ופריצות וכיון שהפריצו' ודברי הנבלה הן גנאי גדול לאנשים כ"ש לנשים שצריכות להזהר בעצמן בתכלית הזהירו' שלא תהיינה פרוצות ולא מדברות דברי הנבלות פריצות גדול הו' לאשה שמדברת תמיד עם האנשי' ולא עוד אלא שמביאה את עצמה לידי חשד ומן הפריצות האשה שאין לה בעל ומתקשטת אפי' בתוך ביתה מפני שכשיוצאה בשוק בני אדם משיחין בה:

בני צאו וראו כמה מכוערת מדת הפריצות לנשים שהנשים שהן פרוצות בשום דבר פריצות אחז"ל שיוצאת בלא כתובה כגון האשה שיוצאת בשוק וראשה פרוע שהוא דבר פריצות ולפיכך כתו' בסוטה ופרע את ראש האשה ואחז"ל מכאן לבנות ישראל שלא תצאנה בפריעת הראש שכן שערות האשה דבר פריצות וערוה ומרגילין את האדם לידי הירהור ותאוה שנאמר שדים נכונו ושערך צמח וכן האשה שטווה בשוק הוא דבר פריצות מפני שמגלה זרועותיה ובני אדם רואין אותה שמא יתאווה לה ותבוא לידי עבירה וכן האשה המשחק' עם הבחורים הוא דרך פריצות וכן האשה שמקללת חמיה

בפני בעלה הוא דבר פריצות וחציפות וכן הקולנית שמדברת בבית' ושכינותיה שומעת את קול' וכן האשה שמשמעת את קולה על עסקי תשמי' המטה כל אילו אחז"ל שיוצאת בלא כתובה מפני שנוהגות עצמן בפריצות ומדרכי הנבלה והפריצו' האשה שהי' גרגרנית ושותה מן היין יותר מן השיעור הראוי' לה ופריצות גדול הוא לאשה שמדברת בעסקי תשמיש אפי' עם בעל' אלא שצריכה להיות צנוע וביישנית אפי' עם בעלה ודעו בני כי הפריצות ודברי הנבלה הן סרסורין של זנות והן תחילת הקלקול ומבואו' פתוחו' לזנות ולפיכך הזהירו חז"ל על המדה המגונה הזאת שירחיקנ' מעליהן בין אנשים ובין נשים בתכלי' הריחו' לכן בני הוי זהירין במדת המגונות הללו להרחיקם מעליכם כדי שיתקדשו לפני המקום ותתקרבו אצלו ואלהינו בהמון רחמיו יקדשנו ויקרבנו לעבודתו אמן:

המעלה העשירית מעלת הבושת:

בני בואו ואלמדכם מעלת הבושת בני דעו כי מעלת הבושת מעלה חשובה עד מאד שכל מי שיש לו בושת פנים ניצול מן החטאים והעוונו' כעני שנ' ויאמר משה אל העם אל תיראו וגו' עד ובעבור תהיה יראתי על פניכם לבלתי תחטאו ואחז"ל בעבור תהי' יראתי על פניכם זו בושה לבלתי תחטאו שהבוש' מביאה לידי יראת חטא מכאן אמרו סימן יפה לאדם שהוא ביישן ואמר חכם א' סימן הבנים הכשירים הבוש' הנראה על פניהם ומעלת המדה הזאת אינה נמצאת אלא בחסידים ויראי חטא כמו שאמרו כל המתבייי' לא במהרה חוטא וכל מי שאינו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני:

בני בואו וראו כמה גדולה מעלת הבושת לפני המקום שאפי' עבר אדם כמה עברות ומתבייי' מהן ואינו שונה בהן הק' מוחל לו על כל עוונותיו כענין שנ' למען תזכרי בושת ולא יהי' לך עוד פתחון פה בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים וכן מצינו בשאול בשעה שהעלה שמואל ע"י האשה בעלת אוב ואמר לשאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי וה' לא ענני גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה אבל אורי' ותומים נתבייש להזכירם מפני שהרג כהני נוב ומחל לו הק' כענין שנ' מחר אתה ובניך עמי עמי במחיצתי ואחז"ל כל העושה דבר עבירה ומתחרט בה מוחלין לו מיד שנ' וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במנאפים ובמכשפים ובנשבעים וגו' עד לא יראוני הא יראוני מוחלין לו וכן הו' אומ' ומודה ועוזב ירוחם ואמר חכם א' הזהר במדת הבושת כי הבושת מורה על פני הנדיב ואמ' מי שיעטהו הבורא מעיל הבושת יעלמו מומיו מבני אדם גדולה היא מדת הבושת שבעבורה יזכה האדם למעשים טובים ולא עוד אלא שזוכה לגן עדן שכך אחז"ל עז

פנים לגיהנם ובוש' פנים לג"ע ואמר חכם א' הבושת והאמונה נצמדות כשתסלק האחת תסתלק חברתה ומהו הבוש' שיהי' האדם מתבייש מנפשו וממעשיו בינו לבין עצמו ויתביי' גם מן האנשים ויהיה צנוע בכל דרכיו ובכל ענייניו וידקדק עליה' שלא תוולד בהן שום דופי ודבר של גנאי שאם יראו אותם או ישמעו אחרי' שלא יוכל להתבייש מהן ויסתכל בתחלת הדבר קודם שיעשנה כדי שישתדל לעשותו שלא יבא עליו לידי בושה ויהיה צנוע במאכל ובמשתה כדי שלא יתבזה ויתבייש מן הבריות ויתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו כלל הדבר יתבייש מן הבורא ואז תשלם לו מעלת מדת הבושת על שלימותה כמו שאמר חכם א' כשתעשה דבר בתוך ביתך תתבייש מבני:

ביתך וכשתעשה דבר בשוק תתבייש מן האנשים ואם לאו תתבייש מנפשך ואם לאו תתבייש מן הבורא הרואה אותך:

בני הוי זהירין במדת הבושת שבשעה שאד' מתבייש מן האנשים הרי הוא נזהר מן הדברים המגונים והמכוערים ואינו נכשל בהם וכ"ש אם מתביי' מן הבורא שלא יכשל בדבר עבירה ועון וכל מי שאין לו בוש' פנים כבר הותרה עבירה בעינו כמו שאמר חכם א' סוף מה שקבלנו מדברי הנבואה כשאינך מתבייש עשה כל רצונך ואמר לא יגיע לביישן חשד כאשר לא יגיע לנאמן קול מן הגזילות והחמסים והגניבות ושאלו לחכ' מהו הבושת אמר השכל אמרו לו מהו השכל א' הבוש' ואמר אחר הבושת היא דרך החיים הארוכים ואמ' אחר חיי בני האדם בזכות האמונה והיראת שמים ואחר כך חייו במדת הבושה והענוה והשפלות:

בני הוי זהירין שלא לבייש שום אדם ברבים מפני שהיא מן העבירו' חמורות שבתורה שכך אחז"ל כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמו דחזינ' ליה דאזיל סומק' ואתי חיוור' ועוד אמרו כל המבייש את חבירו סופו מתבייש ולא עוד אלא שמלאכי השרת דוחפין אותו ומראין קלונו לכל באי עולם ועוד אמ' כל היורדין לגיהנם יורדין ועולין חוץ מג' שיורדין ואינן עולין ואלו הן הבא על אשת איש והמכנה שם לחבירו והמלבין פני חברו ברבים תידע לך שבשביל שהלבינו פני בר קמצא ברבים סייעו הקב"ה ונחרב בהמ"ק ואע"פ שהזהרתי אתכם במעלת הבוש' אזהירכם שאם טעית' בדבר מן הדברים שלא תתביישו לחזור ולהודות על האמת הוא הנקר' עז פנים בלי ספק ואם חטאתם שוגגין או מזיד בדבר מדברי התור' והמצו' אל תתביישו להתוודד' עליו לפני המקו' וכן כשתסתפקו בדב' מדברי תורה או מדברי קבלה או בשום דבר מצוה אל תתביישו לשאול עליה אפי' קטן מכם במעל' ובשני' ואל תתביישו לומר בדבר שאינכ' יודעים אין אנו יודעים ועל מה שלא שמעתם לא שמענו או אם שמטתם ושכחתם ואינכם זוכרים אותו

לומר שמענו ושכחנו שכן מרע"ה הוד' ולא בוש לומר לא שמעתי כענין שנא' וישמע משה וייטב בעיניו ואחז"ל לא הביישן למד וגו' ותנא דבי אליהו שאל אדם את הפסוק אע"פ שהכל משחקין עליו יכניס אדם עצמו לגופו של תורה אע"פ שאינו בקי בהלכה כלום שנ' אם נבלת בהתנשא אם זמות יד לפה וכן אל תתביישו להזהיר את האדם להדריכו בדרך טובה כי דרך זה אינו מן האנשים השלמים במדותם והבושת ההוא רע מהעזות לכן בני הוי זהירין במדת הבושת כדי שתהי' תמיד יראת השם על פניכם לבלתי תחטאו והשם ברחמיו יצליחנו בה אמן:

ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת הבושת ובעליה נספר בגנות העזות ובעליה כדי להדריכם במידת הבושת בעזרת שדי מדת העזות: דעו כי מדת העזות מדה שנואה מאד בעיני המקום מפני שהיא כסעיף מע"ז ולא עוד אלא שבשביל עזי פנים השמים נעצרין מלהוריד טל ומטר כענין שנ' וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכל' ואחז"ל לא נחרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בשת פנים זה מזה שנ' גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו וגו' והמדה המגונ' הזא' אינה נמצא' בחסידי' ואנשי מעש' אלא ברשעי' כענין שנ' בהם חזקו פניהם מסלע וגו' ואחז"ל כ"א שיש לו עזו' פני' מות' לקרותו רשע בפניו שנ' העז איש רשע בפניו ולא עוד אלא שמצו' לשנאתו שנ' ועוז פניו ישונה אל תקר' ישונה אלא ישונא וכל מי שיש בו עזות פני' סופו ליפול ולשב' דתנא דבי אליהו האימתנין והזיותנין ועזי' פני' ובעלי זרועו' עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשברנה:

בני בואו וראו כמה קשה מדת העזות שכיון שיש באדם עזות פנים בא לידי רשע כענין שנ' העז איש רשע וגו' ולא עוד אלא כל מי שיש בו עזות פנים בידוע שנכשל בעבירה כענין שנ' ומצח אשה זונה היה לך וגו' יהיה לך לא נא' אלא היה לך כבר ואחז"ל באגד' ד' נקראו רשעים ואלו הן הפושט יד על חברו להכותו אע"פ שלא הכהו נקר' רשע שנ' ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא נא' אלא תכה והלוה ואינו משלם שנ' לוה רשע ולא ישלם ומי שיש לו עזות פנים שנא' העז איש רשע ומי שהוא בעל מחלוקת שנ' סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים ושניהן היו בדתן ואבירם עזות פני' ומחלוקת ואין לך עז פנים שאין בו שמץ פסול שכך אחז"ל עז פנים ר"א אומר ממזר ר' יהושע אומ' בן הנדה ר"ע אומר ממזר ובן הנדה ומהו העזות העובר עבירה: בפני ב"א ואינו מתבייש נקרא עז פנים ועובר עבירה ושנה בה וההולך בקומה זקופה ובעזות מצח ואינו מתבייש הרי היא כעובד ע"ז כענין שנ' הובישו כי תועב' עשו גם בוש וגו' אחרית העזות מחלוקת ואחרית המחלוקת חרטה ואומר העזות הוא החולי הגדול ורפואתו בעז פנים כמוהו

אמנם לעמוד בעזות מצח כנגד הרשעים ועוזבי התור' כדי לייסרם ולהוכיחם דבר זה טוב מאד כענין שנ' הנה נתתיך לעיר מבצר ולעמו' ברזל ולחומות נחושת ועל זה ציוה שלמה ואמר ענה כסיל באוולתו לכן בני הוו זהירין במדה המגונה הזאת ותרחיקנה מעליכם ואל תשמשו בה כדי שלא תוכל להתגבר עליכם כי כל מי שיש בו המדה המגונה הזאת יתרחקו ממנו ב"א ויסורו מעליו והאלהים יצילנו מן המדות המגונות והפחותות ויעלנו אל המעלות העליונות ברחמיו וחסדיו הרבים אמן. המעלה האחת עשרה מעלת האמונה בני בואו ואלמדכם מעלת האמונ' דעו בני כי מעל' האמונה מעלה נכבדת וגדולה מאד בעיני המקום שכל הנושא ונותן עם הבריות באמונה זוכה ויושב במחיצתו של הק' כענין שנ' עיני בנאמני ארץ וגו' ולא עוד אלא שהק' נותן תמיד עיניו בבעלי אמונה כענין שנ' יי' עיני הלא לאמונה ובמעלת המדה הזאת נתייחס בה הקב' כענין שנ' אל אמונה ואין עול ובכ"מ שהנאמנו' מצויה שם הברכה והגדולה מצויה שם הברכה מצויה כענין שנ' איש אמונת רב ברכות ושם הגדולה מצויה שכן מצינו במרע"ה ע"י שנהג עצמו בנאמנות ונתרחק מן הגזל כענין שנ' וינהג את הצאן אחר המדבר וגו' שם נגלה לו השכינה ומשם עלה לגדולה ושלחו הקב"ה בשליחותו לפרעה מה כתיב בענין גם האיש משה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם וכן הכתוב משבחו בענין הנאמנות כענין שנ' כי בכל ביתי נאמן הוא וכן מצינו בדוד מלך יש' ע"י שנהג עצמו בנאמנו' ונתרח' מן הגזל זכה ועלה לגדולה כענין שנ' על מי נטשת מעט הצאן וגו' ומשם זכה לגדולה כענין שנ' מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו וגו' וכן הכתו' משבחו בענין הנאמנו' כענין שנ' חסדי דוד הנאמני' וכן הו' אומ' והוכן בחס' כסאו וישב עליו באמ' וגו' הלא תראו בני מה עלת' לו ליעקב אבינו מפני שנהג עצמו במד' הנאמנות ועל שמסר עצמו על ממונו של לבן ושמר אותו באמונה כענין שנ' הייתי ביום אכלני חורב וגו' ואמר טריפה לא הבאת וגו' מה עלתה לו לבסוף אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו וגו' ואחז"ל צפה הק' מה הי' לבן עתי' לעשו' ליעקב והי' צר צורה כיוצא בו אם כה אמ' אין כתי' כאן אלא יאמ' כי ראיתי כל אשר לבן עושה לך יעשה לך אין כתיב כאן אלא עושה ומנין שעבד יעקב את לבן באמונה אף לאחר שרמה אותו שנ' ויעבד עמו עוד וגו' ואחז"ל מהו עוד בנוהג שבעול' פועל עם הבעל הבי' ב' ג' שעות באמונ' אבל יעק' אבינו מה הראשונו' שלימו' אף אחרונו' שלימו' מה ראשונו' באמונ' אף אחרונו' באמונה ואע"פ שברמאו' בא עליו ואחז"ל יהי' ממון חברך חביב עליך כשלך וכבר מצינו שהתור' חסה על ממונן של יש' למדת' תור' ד"א שיה' כל א' וא' מיש' חס על ממון חברו כדרך שהו' חס על ממונו ואמ' חכ' א' בני שאלו מאלהיכ' שיחון אתכ' האמונ' כי האמונ' היא ראש התורה

ובקשו ממנו השלוה כי היא הגדולה שבנעימו' בקשו' בעה"ז ובעה"ב ודי באמונה עושר ובעבודה עסק ואמר חכם אחד באמונה תעמד האחוה:

בני בואו וראו כמה גדול כח הנאמנות שבמקום שבעלי אמונ' עומדין אף מ"ה אין זוכין שכך אחז"ל באגד' אין ישיבה למעל' ורגליהן רג' ישרה אין להן קרב' על חד מן קמיא קיימי' שרפים עומדים ממעל לו וכל צבא השמי' עומדי' עליו ונתתי לך מהלכי' בין העומדי' האלה ואלו בבעלי אמונה כתיב לשבת עמדי:

בני התחברו לבעלי אמונה ורדפו אחריהן והוי מתאבקין בעפר רגליהן כי הנאמנו' היא הצלחה הגלוי' ותפארת כל משכיל וכתב בחותם פארפארוס הפילוסוף מי שידבק בו האמונ' ידבק בו רצון ב"א ואמר חכם א' אין דבר גדול מן האמונ' וקצת ב"א סובלים הפגעים יותר מקצתם והריש והחולי ורפחד ודע כי כל אלה משערי האמונה ואמר אחד אין בטוח כנאמן: בני אל תהי מעל' האמונ' קלה בעיניכ' שהרי הדביקו בה אבו' העול' באברהם נא' והאמין ביי' וגומ' וביצח' נא' ויזרע יצח' וגו' ואחז"ל למה מדדו כדי לעשרן ובתרומו' ובמעשרו' מצינו אמונ' כענין שנ' והי' אמונת עתך וגו' ופי' חז"ל אמונת זה:

סדר זרעי' שהאמינ' התורה לתרום ולעשר תבואתו ופירותיו בלי עדות וראי' אחרת וביעקב כתי' תתן אמת ליעקב וגו' ועוד אמ' כל מי שיש לו מה יאכל היו' ואמ' מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה מי שברא יום ברא פרנסתו:

בני. הוו זהירין לעשו' מלאכתכ' באמונ' וכל מעשיכ' ההרוחניי' והגופניי' יהיו באמונ' וביוש' כדי שתתברכו מפי האל ומפי הבריו' כי בעשו' האד' הפך האמונה מצינו בו קללה שנ' ארו' עושה מלאכ' ה' רמיה ומכלל ארור אתה שומע ברוך ואמ' חכ' א' ראוי מב"א להיות משובח מי שגדלה תשוקתו בקנות החסד והאמונה גדולה היא האמונ' שכ"ז שהבריו' נושאין ונותנין זה עם זה באמונה הק' עושה להן צדק' מן השמים שנא' והוריד להם גשמי ברכה וטללי רצון בעתם כענין שנ' אמת מארץ תצמח וצדק משמי' נשקף ולא עוד אלא שהעולם מתקיים בזכו' בעלי אמונ' שכך אחז"ל על ג' דברי' העול' עומד על הדין ועל השלום ועל האמ' וגו' ומה היא האמונה תחלתה שיבטח האד' באלהים ולא ייר משום דבר וירצ' בגזירת הבורא וימסו' עצמו וממונו ונפשו אליו ויהיה משאו ומתנו ודבריו כולם באמונה וביושר ויאמר על הן הן ועל לאו לאו ואינו אץ להעשיר אלא שבטחונו בהקב"ה בכל ענייו כענין שנ' בטח ביי' ועשה טוב וגו' ומה שיבטיח יקיים כיכלתו ומסעיפי המדה המשובחת הזא' יוצא הצד' שיהו כל משקלותיו של אד' צדק וכל מדותיו צדק כענין שנ' מאזני צדק אבני צדק וגו' וכל דבריו וענייו מתוקנים ומסודרים על פי הצדק ואינו מבקש מעלה ויתרון על ב"א ואמר פרי הנאמנות העושר

ופרי הכחש הריש והעוני ודבר נמנע הוא שיהי' הנאמן עני והמכחש עשיר ודעו בני כי הנאמן יעלהו האל אל המעלות הרמות ולמשרת השרים והמלכים:
בני הדבקו בנאמנות ובצדק כי האמונה והצדק תולדות הנדיבות והחסד ואמ' חכם אחד כי מי שבחר בצדק למעוז יכנעו לו ב"א בעל כרחם וצריך לו לאדם לנהוג עצמו באמונה ובצדק אפילו בדברים בעלמא שנוהג עם חברו שכך אמרו חכמים ז"ל מה תלמוד לומ' איפת צדק והין צדק יהיה לכם והלא הין בכלל איפה היא אלא שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק ועוד אמרו כל הנושא ונותן בצדק בדברים אין מוסרין אותו למי שפרע אבל אמרו ז"ל כל המבטל דבריו אין רוח הבריות נוחה הימנו ושמא תאמר במה שמוציא בשפתיו לבד צריך לו לאדם להיות נאמן אבל במה שמחשב בלבו אין בכך כלום הרי כבר נאמר הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו וכן מצינו ברב ספרא שהיה לו חמור למכור ובא אדם אחד לקנותו ואמר לו תנהו לי בכך וכך מעות ואותה שעה היה קורא רב ספרא קריאת שמע ולא השיבו וסבור אותו האיש שלא היה בדעתו של רב ספרא ליתן לו החמור באותן המעות שאמר לו ולפיכך לא השיבו והוסיף לו על דמו ואחרי שמסיים רב ספרא את תפלתו אמ' לאותו האיש משעה שאמרת לי תנהו לי בכך וכך מעות גמרתי בלבי ליתנו לך ומה שהוספת אחרי כן אינו רוצה אותם ושמא תאמר הריני נוהג באמונה עם ישר' לפי שהוא נוהג עמי באחוה אבל עם הגוי אין בכך כלום כבר אחז"ל גזל גוי אסור וכן אם הגוי סומך על אמונתך בין בדברים בין במקח וממכר צריך אתה לנהוג עמו באמונה ובצד' כדי שיתקדש שם שמים על ידך תנא דבי אליהו בד' דברים העולם מתיישב מתוך צדקה ומתוך הדין והאמת והשלום בא אדם א' ואמר לי ר' מעשה היה שמכרתי לגוי ד' כורים של תמרים ומדדתי' לו בבית אפל מחצה על מחצה ואמ' לי אתה והאלהים אשר בשמים יודע על מדה שאתה מודד לי מתוך שמדדתי' לו חסרתיו שלש סאין של תמרים לאחר מכאן נטלתי את המעות ולקחתי בהן כד א' של שמן והנחתיו במקום שמדדתי התמרים לגוי נקרע הכד ונשפך השמן והלך לו אמרתי לו בני הכתוב אומ' לא תעשוק את רעך הרי הוא כאחיך ואחיך הרי הוא כרעך הא למדת שגזל הגוי אסו' ואצ"ל גזל של אח לכך היה אומר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו שכל מי שנושא ונותן עם חברו באמונה הרי הוא מודה במקום שהוא אמת וכל המכחש בחברו הרי הוא מכחש במקום שנ' אין יי' רואה אותנו עזב יי' את הארץ:
בני אם נתמנית' פרנסים על הציבו' להוציא ממונן על דברי ידוע או על כל ענינים עשו מלאכתכם באמונה ואע"פ שמחזיקים אתכם לנאמנים אל תתפארו בעצמכם לומר

אלמלי שמחזיקים אותנו נאמני' לא הי' ממני' אותנו על צרכיה' ולא נבוא עמהן בחשבון אלא תבואו עמהן לחשבון ואל תתביישו מי לנו נאמן יות' ממרע"ה שכתו' בו בכל ביתי נאמן הוא ואעפ"כ כשגמר מלאכ' המשכן א"ל ליש' בואו ונעשה החשבון לפניכם נכנסו כל יש' אצלו ואמר להן משה אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד וגו':

כך וכך יצא על המשכן עם כשהוא יושב ומחשב שכח אלף ושבע מאו' וחמשה ושבעים שקל שעשה ווין לעמודי' התחיל יושב ותוהה אמר עכשיו יאמרו יש' משה נטלן לעצמו האיר הקב' את עיניו וראה אותן עשויין ווים לעמודים אמרו ואת האלף ושבע מאות עשה ווין לעמודים באותה שעה נתפייסו כל יש' על מלאכת המשכן ומהו משכן העדו' א"ל משה הרי אתם מעידין עלי ממה שאני נותן לכם את החשבון ואע"פ שלא הוצרך משה ע"ה לעשות החשבון עם יש' למד דרך ארץ שכל מי שנתמנה על הציבור יעשה חשבון עם הציבור כדי להוציא את עצמו מן החשד כענין שנ' והייתם נקיים מיי' ומישראל ואחז"ל אע"פ שיש לו לאדם גזבר נאמן בתוך ביתו יצור וימנה שנ' ויהי בראותם. כי רב הכסף בארון ויעל סופר המלך ויצורו וימנו וגו' ודעו לכם בני כי מן האמונה תוולד הסבל שסובל מאהבה כל מה שיגזור הבורא עליו הן טוב הן רע וסובל בעצמו מכל מה שאסר הבור' עליו ומאמין שישלם לו שכרו לעתיד לבא כמו שאמר חכם א' הסבל שני מינן סבל הצרות והסבל במה שאס' הבורא עליך ואמ' הזכרון שני מינים זכרון הסבל בעת הפגע וטוב ממנו זכרון הבורא במה דאסור עליך מבדיל בינך לבינו:

בני אם בא לכם שום פגע יהיה הסבל מזומן ותדיחו אותו בסבל ותנו הודא' לבורא במה שגזר עליכם כי הסבל הוא העושר הגדול ואמר חכם אחד מי שיגביר הסבל בעת צרתו יגיע אל חפצו מרום לבבו:

בני אם תתגבר עליכם תאותכם הכניעוה בסבל כי הסבל הוא ממדת החסידים וכל מי שהוא סבלן יהי' אדון ואם יסבול היום דבר א' מן האנשים סוף שיסבלו ממנו האנשים דברים רבים וממדת הסבל אם יחרפוה ב"א ויגדפו אותו שלא יעשה אות' דבר וכ"ש אם יכו אותו ומתגבר בעצמו וסובל שהיא ממדת הסבל החסידים ויראי השם ואמ' חכ' א' הסבל מר ומעבי' מעליו הנזק:

בני אם לא תוכלו להנקם מאויביכם אז לא יגיע אליכם נזק טוב שתסבלו ולא תנקמו משתנקמו ותנזקו כמו שאמר חכם א' אין למי שאין לו יכולת טוב מן הסב' ואמ' מי ששם הסבל תכליתו יגיעהו הסבל אל חפצו אשריהן בעלי אמונה שזוכין להן ולכל העולם כלו באמונתן כענין שנ' שוטטו בחוצות ירושלים וראו נא ובקשו בחורבותיה אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה ולא עוד אלא שזוכה לחיים

בעה"ז ולעה"ב שנ' בחקתי יהלך ומשפטי שמר לעשות אמת הוא חיה יחיה נאם יי' אלהים חיה לעה"ז ויחיה לעה"ב לבן בני הוו זהירין במעל' המדה הזא' כדי שתרשו חיי העה"ז ותנחלו חיי העה"ב והאלהים יצליחנו בה ברחמיו הרבים: ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח האמונה ובעליה גספר בגנות הגגבה והגזל ובעליהן כדי להביא למדת הנאמנות בעזרת שדי:

מדת הגזל:

בני דעו כי מדת הגזל והגנבה מדה משוקצ' ושנוא' מאד לפני המקום כענין שנ' אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה שכ"ז שאדם מקריב קרבן מן הגזל לא די שאינ' עולה לו לרצון אלא שמלמד עליו קטיגוריא לפני המקו' שכך אחז"ל לולב הגזול והיבש פסו' משלו חכמי' באגדה למה הדבר דומה ללסטים שהיה יושב בפרשת דרכים ומלסטם הבריות פעם א' עבר לשם שלוחו של מלך שהיה המלך שולחו לגבות מס ממקום א' וקם עליו הלסטים הזה ולקח ממנו כל מה שהיה לו לימים נתפס אותו הלסטים ונתן בבית הסוהר שמע עליו אותו השליח של מלך ובא אצלו ואמר לו אם אתה נותן לי כל מה שלקחת ממני אלמד עליך זכות לפני המלך א"ל אין לי מהם אלא זה המלבוש שהי' מן המלך ונתנ' לו א"ל למחר כשתצא לדין ויאמר לך המלך יש לך אדם שילמד עליך זכות תאמר יש לי אדם א' והמלך ישלח ויקראני ואלמוד עליך זכות למחר כשהי' הולך לדין א"ל המלך כלום יש לך אדם שילמד עליך זכות א"ל יש לי איש פלוני שלח המלך בשבילו וא"ל מה אתה יודע וכו' בזה האיש א"ל ידעתי בשעה ששלחת אותי לגבות המס ממקו' פלוני קם עלי ולקח כל מה שהי' לי והרי זה המלבוש שהחזיר לי יעיד עליו התחילו הכל אומרי' אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו כך אדם לוקח לולב כדי לזכות בו ואם היה הלולב גזול הוא צווח לפני המקום ואומר גזול אני חמוס אני ומלכי השרת אומרי' אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו: בני בואו וראו כמה קשה מדת הגזל שהרי הקישו הכתוב לעבירות חמורות שבתור' כענין שנ' והייתי עד ממהר וגו' עד ובעושקי שכר שכיר וגו': לכך משה מזהיר את יש' לא תגנובו וגו' שכל הגונב או גוזל דבר מחבירו הוא מכחש לאמר לא גנבתי ולא גזלתי לך דבר והלא מביאו לב"ד וטוען עמו שגנב וגזל ממנו דבר פלו' והוא משק' בב"ד ואומר לא היו דברי' מעול' והל' משביעו ואומר משביעך אני אם לא גנבת או גזלת ממני כך וכך והוא עונ' אחריו אמן ונמצ' עובר על לא תשבעו בשמי לשק' וכשיתפרס' הדבר שהו' גנב אותו דבר או גזלו הרי נתחל' ש"ש על ידו ועבר על וחלל' את שם אלהיך אוי להן לברי' שגונבין וגוזלין וחומסין ממון חבריהם ומרבים נכסים מממון שאינו שלהן ועליהן הנבי' צווח הוי שמרב' לא לו ואחז"ל כל הגוזל את

חבירו ש"פ מע"ה כאילו הרגו שנ' כן אורחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח ולא עוד אלא שהק' גובה נפשו' מן הגוזל וקבע את קובעיהם נפש וכן מצינו בדור המבול שלא נחתם גזר דינן אלא בשביל הגזל כענין שנ' כי מלא' הארץ חמס ואמ' חכ"א אין דבר ממהר לאבד הטובות כמו השקידה לעשות עול:

בני צאו וראו כמה קש' גזילן של בריות לפני המקו' החמיר בגזילתו של הדיו' יותר משל הקדש שבגזלן של הקדש כתי' ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וחמשיתו יוסף עליו ואילו בגזילתו של הדיו' כתי' וחמישותיו יוסף חמשיות הרבה שכל מי שהו' כופר וחוזר ומודה מוסי' חומש על חומש ועוד בגזילו' של הקדש כתיב ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואין בו לא תשלומי כפל ולא תשלומי ארבעה וחמשה ואילו בגזילתו של הדיו' כתי' ישלם שנים לרעהו ולא של הקדש ואחז"ל קשה גזל הדיוט משל גבוה שזה הקדים חט' למעיל' וזה הקדים מעיל' לחט' וכן מצינו בעולת העוף שכת' בו והסיר את מוראתו בנוצתה מפני שהעוף הוא פורח באויר וטס בכל העול' ואוכל מכל צד גזילות וחמסים אל יקר' לגבי המזבח לכך נא' והסי' את מוראתו בנוצתה אבל בהמ' שאוכלת על אבוס בעליה ואינה אוכל' מכל צד הגזילו' והחמסין מקריב כולה שנא' והקריב הכהן את הכל המזבח' הלא תראו בני כמ' קשה מדת הגז' לפני המקו' שהוא רואה אותו תמיד לפניו ואין שוכח' אותו שכך אמחז"ל ג' אין הפרגוד ננעל בפניהן ואלו הן אונא' וגזל וע"ז אונאה דכתי' הנה ה' עומד על חומת אנך וגזל דכתי' חמס ושו' ישמ' בה וגו' וע"ז דכתי' העם המכעיסים אותי על פני תמיד ואחז"ל כל מה שאדם גוזל וחומס בעה"ז אינו יוצא מעולמו עד שאחרי' בוזזין אותו דכתי' ויש נספה בלא תשפט כך נספה בלא משפט ולא עוד אלא החמס עצמו מעיד בפיו וקם עליו לשבט מכהו שכבר אחז"ל באגד' החמס קם למטה אתמהא החמס קם חס ושלו' אינו קם ואם קם קם למט' רשע לחיובו של רשע כלו' להיות לו לשבט מכה אוי להן לגזלנין ולחמסנין מקול צעקת' של נגזלים ושל נחמסים שעולה באזני המקום שכך אחז"ל באגדה לפי שבעולם הזה העשיר אוכל את העני אבל לעתיד לבוא הקב"ה תובע מידו שנא' משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' אשית בישע יפיח לו הגיע העת שאתבע מן העשירים צער העניים ושוד ואנקת אביונים שצערתם אותם:

בני פקחו עיניכם ותבינו על מה שאמ' חז"ל כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכלם לא חתם אלא על הגזל שנ' ואני הכתי כפי אל בצעך מהו הכתי הכרעתי כף החמס כדי להכריעך לכף חובה וכן הנביא מכריז וצווח הוי בוצע בצע רע לביתו לשים במרום קנו להנצל מכף רע ואחז"ל קשה גזל הנאכל שאפי' צדיק גמור אינו יכול להחזירו שנ' בלעדי רק

אשר אכלו הנערים וגו' ואחז"ל באגדה קשה הוא הגזל ששני גדולי עולם צרכו להתווכח עליו ואילו הן משה ושמואל משה אמר לא חמור אחד וגו' וכי מה הניח משה לגנבים ולקפחלין אלא אמר משה בשעה שהיו ישראל מתנדבין ממסע למסע לא אמרתי לאחד מהן טול כלי זה בדרך טול כלי זה על חמורך נשאתי לקחתי כמ' דתימ' ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור גדול הדור בשעה שהוא הולך לעשות צרכי רבים כו' ברם הכא ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' וכן שמואל הנביא אומר את שור מי לקחתי ואת מי רצותי אמר להן שמואל כשאמר לי עגלת בקר תקח בידך לא משל צבור הייתי רוצה לטול אלא משלי לקחתי אותה וחמור מי לקחתי כשהייתי מסבב בעיירות ושופט את ישראל משל מי היה וכי משלכם היה משלי היה ואותו החמור לא משלכ' היה צריך להיות ואת מי עשקתי ואת מי רציתי מי מכם שבא עמי בפועל ולא נתתי לו שכרו: בני צאו וראו כמה חמורה מדת הגזל שאפי' האדם עובד ע"ז ושופך דמים ומגלה עריות הגזל חמור כנגד כולם כענין שנ' ראיתי ה' נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם ואחז"ל באגדה משל לקופה מליא' עוונות מי מקטרג: בכלם גזל משלו עוד משל לבני אדם שהיו בהם ע"ז ושופכי דמים ומגלי עריות הגזל חמור כנגד כלם שנ' ובצעם בראש כולם כלו' תחלת פורענותן יבא להן בשביל הגזל שגוזלין וחומסין זה מזה ומ"מ החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן שהגנב משל' כפל וגזלן אינו משלם כפל מפני שהגזלן השו' כבוד עבד לכבוד קונו והגנב לא השוהו שהרי עוש' עין העליונ' כאילו אינו רוא' ושמא יאמר אדם מכיון שאני לא גונב ולא חומס ולא גוזל מות' לי לחלוק עם הגנב בגניבתו שהרי אני לא גנבתי כלו' הרי כבר נאמ' חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד ששומע את הנגזל משביע את הגנב בבית הכנס' באלה ועונ' אחריו אמן ואעפ"כ מתלא מתלין לאו עכברא גנב אלא חורא גנב וכל מי שהוא להוט אחר הגניבות והגזל מאירה משתלחת בממונו ואפי' במה שבא לידו בהיתר שנא' הנה יחבל און וגו' ולא עוד אלא שנופל בגהינם כענין שנאמר בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל וכשם שאסור לו לאדם לגנוב ממון חברו כך אסור לגנוב דעתו של חברו שאפילו הגונב דעת הבריות נקרא גנב שנ' ויגנב אבשלו' את לב אנשי ישראל ואחז"ל שגנב לב אביו ולב בית דין ולב ישראל ועוד אמרו שבעה גנבים הן הראשון שבכולם גונב דעת הבריות כיצד המסרב בחברו לארחו והמרבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל והפותח לו חביות המכורות לחנוני והמעוול במדות והמשקר במשקלות והמערב את הגרה בתלתן ואת החומץ בשמן אע"פ שאין השמן דולק לפיכך מושחין בו את המלכי' ולא דעתן של ישראל בלבד אסור לגנוב אלא אפי' דעתו של גוי שכך אחז"ל אסור לגנוב

דעת הבריות ואפי' דעתו של גוי כיצד לא ימכור לו בשר נבלה בשל שחוטה מפני שמתעהו ועוד שמא יחזור וימכרנה לישראל וכן כל כיוצא בדברים הללו נקרא גונב דעת הבריות ואסור לעשותו ולנהוג בהן אפי' עם הגוי לגנוב דעתו של גוי אסור כל שכן שאסור לגנוב ממונו כדי שלא יתחלל שם שמים על ידו אוי להן לגנבים ולגזלנים שאין מוצאין קורת רוח והנאה בממון שעשו מגנבה וגזל ולא עוד אלא שמתים בלא זמנם כענין שנ' קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו וגו' ומפני שהגניבה והגזל עונשן מרובה ונפשו של אדם מתאווה להן ומחמדתן לפיכך ריבתה תורה עליהן אזהרות הרבה כענין שנ' לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו וגו' ולא תונו איש את אחיו לא תעשוק רעך וגו' אל תעשו עול כדי שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק לא הזהירה תורה בלשון הזה לפיכך הקפידה תורה להזהיר בכל לשונות הללו שבכולן הוא מפסידן ממון והאונאה בכלל גזל וגנבה היא והוא שהאדם מתעסק להונות את חבירו בין במקח וממכר בין בדברים ודבר זה חטא גדול שהרי על שניהן הזהירה תורה במקח וממכר כתי' וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו ובאונאת דברי' כתי' ולא תונו איש את עמיתו וגו' ואחז"ל כשם שאונא' במקח וממכר כך יש אונא' בדברי' גדולה אונאת דברים מאונא' ממון שבאונא' ממון כתי' לא תונו איש את אחיו ובאונאת דברי' כתי' לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך ממי שפקדך עליך גדולה אונא' דברי' מאונא' ממון שזה בגופו וזה בממונו ועו' זה ניתן להשבון וזה אינו ניתן להשבון ואפי' אשתו ובניו ובני ביתו אסו' להונותם בדברי' שכך אחז"ל מ"ד ולא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתור' ובמצו' אל תונהו ועוד אמרו לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעת' קרוב' אונאת' מרוב' והמד' המגונ' הזאת קרוב' למדת הגנב יותר מן הגזלן שכשם שהאדם אינו יודע כשנגנב לו החפץ ומי גנבו כך אין האדם יודע במה שנתאנה אבל הנגזל יודע מה שנגזל ממנו ומי גזלו אבל אין כח בידו להצילו מיד הגזלן ואונאת דברי' כיצד הרי שהיו חבריו מבקשין יין ושמן אל יאמר להם לכו אצל פלוני והוא לא מכר יין ושמן לעולם היו חלאים באין עליו ויסורין באין עליו אל יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך וגו' זכור נא מי הוא נקי אבד וגו' ראה גר שבא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה וכן כל כיוצא בזה נקרא אונאת דברים. בני בואו וראו כמה הזהירה התורה על האונאה וכמה עונשה מרוב' (ע' רש"י בהר שם וצ"ע) וכי תמכרו ממכר וגו' ואם עבר ואינ' סוף מוכר קרקעותיו שנ' וכי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו לא חזר יורד מנכסיו ולוקח בהלואה שנ' וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך לא חזר בו סוף שהיא מוכר א"ע שנ' כי ימוך

וגו' לא חזר בו סוף שהוא נמכר לגוי' שנ' ונמכר לגר תושב לא חזר בו סוף נמכר לע"ז עצמ' שנ' או לעקר משפחת הגר הרי כבר למדנו כמה חמור' עונש האונאה וכל המאנה את חבירו סוף בא לידי עניות כענין שנ' השמר אל תפן אל און כי על זה:

בחרת מעוני ולא עוד אלא שהקב"ה בעצמו נפרע מן המאנ' את חברו שכך אחז"ל הכל על ידי שליח חוץ מן המאנ' שנפרע הקב"ה ממנו שנ' נצב על חומת אנך ובשביל האונא' קצף אף בעול' כענין שנ' על און פלט למו באף עמי' הורד אלהי' ולא עוד אלא שבעון האונ' האומו' פושטין את ידיהן על שונאיהן של ישראל שכך אחז"ל באגדה אם ראית דור שמדותיו של שקר דע שהמלכות באה ומתגר' באותו הדור ומה טעם מאזני מרמ' תועב' ה' וכתי' בתריה בא זדון ויבא קלון לכן בני הוי זהירין מאד במדות הגרועות הללו ותרחקו מהם והאלהים יצילנו מן המדות הגרועות והפחותות ויפתח לנו דרך אמונתו ברחמיו הרבים אמן:

המעל' השתים עשרה מעלת התמימות:

בני בואו ואלמדכם מעלת התמימות דעו בני כי מעלת התמימות מעלה גדולה ויקרה שכל מי שהולך בתמימו' הקב"ה בוחר בו ובשירותו כענין שנ' הולך בדרך תמים הוא ישרתני וכן צוה משה רבינו ע"ה על עסק התמימות כענין שנ' תמים תהיה עם ה' אלהיך גדולה מעלת התמימות שכל מי שהולך בתמימות לב בכל דרכיו זוכה ויושב במחיצתו של מקו' כענין שנ' ה' מי יגור באהליך הולך תמים וגו' וכן מצינו ביעקב אבינו שנהג עצמו במדת התמימות שנ' ויעקב איש תם וגו' וכן דוד ע"ה שיבח ההולכי' בתמימות שנ' אשרי תמימי דרך וגו' ומהו התמימות שידבר האדם דבריו בלי רמאות ומשאו ומתנו בלי רמאות ופיו ולבו שוין שכל מי שהו' אחד בפה ואחד בלב אינו נקרא תם אלא שנקרא חנף ורמאי בלי ספק כענין שנ' מרמה בלב חורשי רע וגו' ומאותות התמימות מי שעושה צדק' עם הבריות כענין שנ' צדקה תצר בתם דרך וגו' וכל מי שהולך בתמימות הקב"ה מסייעו במעש' עבודתו ומתמים דרכיו כענין שנ' עם חסיד תתחסד וגו' וכן אחז"ל הבא לטהר מסייעין אותו גדולה היא מדת התמימות לפני המקו' שכל מי שהולך בתמימות הקב"ה רוצה וחפץ בו כענין שנ' ורצונו תמימי דרך ולא עוד אלא שבשביל התמימות מיישר האדם לדרך טובה שנ' צדק' תמים תיישר דרכו וכל מי שהולך בתמימות עם השם והבריות הקב"ה משמרו מן החטאים והעונות ויושב שוקט ובוטח כיין שוקט על שמריו כענין שנ' ואהי' תמים עמו אשתמר מעוני וכן הוא אמר ואני בתומי תמכתי בי ותצבני לפניך לעולם ומן המדה המשובחת הזאת יצאת מדת האמת שהיא מי"ג מדות שנתייחס בהן הבו' כענין שנ' ארך אפים ורב חסד ואמת ולא עוד אלא שחתמו של הקב"ה

אמת שכן אתה מוצא א' בראש האותיות מ' באמצען ת' בסופן גדולה היא מעלת האמת שכל העולם כלו עומד על האמת כענין שנאמר אמת מארץ תצמח וגו' ואחז"ל באגד' בשעה שבר' הקב"ה את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתין כיתין וחבורו' חבורות מהן אומר יברא ומהן אומר לא יברא וכן הוא אומר חסד ואמת נפגשו וגו' חסד אמר יברא שכלו גומל חסדים אמת אומר לא יברא דכולא שקרי' צדק ושלום נשקו צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכה לארץ שנא' ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה אמרו מלאכי השר' לפני הקב"ה רבונו של עול' עד מתי אתה מבזה הטכסיס שלך תעלה אמת מן הארץ לכך נאמ' אמת מארץ תצמח שלולי ששיתף הקב"ה אמת בברייתו לא היה ראוי לעמוד לפי שהשקר אינו עומד לכך הוצרך לשתף אמת בברייתו של עולם וכן הוא אומר ראש דברך אמת וגו' ואומר וה' אלהים וגו' שהוא אלהים חיים ומלך עול' ובידו לקיים אמרותיו לפיכך ילמד אדם ממדת קונו לאמת את דבריו בכל ענין שיוכל ויודה על האמת בכל מה שיעבו' עליו בין טוב ובין רע גדולה מעלת האמת שכן שמה הולך מסוף העולם ועד סופו כשם שאותיות אמת הן מפוזרין אלף בראש האותיות מם באמצען תיו בסופן ולא עוד אלא שהאמת מתקיים ועומד על יסודותיו כשם שאותיות אמת מרובעות ויש להן על מה שיסמכו וכן כשמינה משה רבינו ע"ה את הדיינים בקש אנשי אמת שונאי בצע מפני שכל המחזיק במדת האמת אינו קרוב לבוא לידי הטיית דין ונמצא ששאלו אדם גדול במה הגעת אל הכבוד הזה ואתה מן הכושים אמר בדבר אמת והנאמנות והמונע מן העושק ושלא שאלתי על מה שאינו צריך לי ואמר חכ' אחר שפת אמת פרי הצניעו' והחריצו' מותר התאוות והמתון מגדל עוז והמהירות מביאה אל החרטה:

בני הוו רגילין לדבר האמת שכל שאוהב את האמ' מציל את נפשו מדינה של גיהנם ולא עוד אלא שמציל כמה נפשות מן המיתה כענין שנאמר מציל נפשות עד אמת וגו' שכל המעיד:

עדות אמת בדין מציל כמה נפשות ונפש התובע והנתבע צאו וראו כמה גדולה מעלת האמת שכל מי שהוא אוהב את האמת הרי הוא מציל את נפשו ונפש בניו ובנותיו מן המיתה שכן מצינו בתלמיד חכם אחד שאמר מריש הוה אמינא ליכא קושט' בעלמא ואמר לו ת"ח אחד שאפילו היו נותנין לו כל ממון שבעולם לא היה משנה בדבורו שפעם אחר נטפל במקום אחד וקושטא שמיה ולא היו משנין בדיבורן ולא מת אדם לשם כ"א זקן ושבע ימים ולקח אשה מהן והיו לו ממנה שני בנים פעם אחת היתה יושבת אשתו וחופפת ראשה במסרק באת' אחת משכנותיה ודפקה על הדלת אמר בלבו אין דרך ארץ

שתכנס בבית בעוד שאשתו עומד' פרוע ראש ואמר לאותה השכינה שאין אשתו בבית ומתו לו שני בניו באו אנשי המקום לפניו ואמר לו מה זה ועל מה זה ומה עון יש בידך שמתו בניך אמר להן כך וכך היה המעשה אמרו לו צא מעמנו ואל תיגר' מותנ' באותן האנשים וגדולי החכמים היו משתבחי' בכל שאר מדותיהן ואמ' מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי ואע"פ שמדת האמת מעלה אעפ"כ יש דברים שמותר לו לאדם לשנו' בהן אם ישאלו אותן עליהם שכך אחז"ל בהני תלת מילי משכן רבנן בדבורייהו ואין בכך כלום ואילו הן במסכתא ובפוריא ובאושפיזא ועוד אמרו מותר לשנו' בדבר שלום שנ' כה תאמר ליוסף אנא שא נא וגו' לפיכך מותר לו לאדם לשנות בדברי שלום כדי לקיים את התורה והמצות ולעשו' שלום בין אדם לחבירו כדי שלא להוציא דבר נבלה ומגונה מפיו הכל לפי השעה והצורך לכן בני הוי זהירין במעלת המדה הזאת מפני שהיא מן המדות העליונות ואלהינו יצליחנו בה ברחמים וחסדיו הרבים אמן:

ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת התמימות ובעליה נספר בגנות הרמאות ובעליה כדי להדריכם במדת התמימות בעזרת שדי:

בני דעו כי מדת הרמאות מדה שנואה ומגונה מאוד לפני המקום שכל מי שמרגיל עצמו לרמות את חברו הרי הוא חשוב כאלו הרגו כענין שנ' כמתלהלה היורה זיקים חיצים ומות ואמר כן איש רמה את רעהו וגו' ולא עוד אלא כל מי שרגיל לרמו' את חברו בידוע שחורש עליו רעה כענין שנ' מרמה בלב חורשי רע ועל זה הזהיר שלמה בחכמתו ואמר אל תחרוש על רעך רעה והו' יושב לבטח אתך וכל שבא על חברו ברמאו' סופו לשקר לו וכל מי שמרגיל עצמו בשקר כאילו מכחיש בהקב"ה שהוא האמת שאין השקר נקרא שקר אלא מפני שאינו אמיתי וכל שדובר על חבירו כאלו דובר שקר על בוראו צאו וראו כמה קשה מדת השקר שבשביל השקר והדבה שהוציאו המרגלים על ארץ ישראל נתחת' גזר דינן של ישראל למו' במדבר מבן כ' שנה למעלה וכן אתה מוצא בדואג האדומי ואחיתופל שלא נטרדו אלא מפני שהיו להוטי' אחר השקר כענין שנ' נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטי' בני אדם שיניה' חנית וחצים ולשונם חרב חדה שנואה היא מדת השקר לפני המקום שכל מי שהוא להוט אחר השקר אינו מקבל פני שכינ' שכך אחז"ל ד' כיתות אינן מקבלי' פני שכינה ואילו הן כת ליצים כת שקרים כת חנפים כת מספרי לשון הרע כת לצים דכתיב משך ידו את לוצצי' כלומ' משך ידו מן הלצים שלא ידורו עמו כת שקרים דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני כת חנפים דכתיב כי כי לא לפניו חנף יבוא כת מספרי לשון הרע דכתיב לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע:

בני בואו וראו כמה קשה מדת השקר שהרי הקישה הכתוב לעבירות חמורות שבתורה שנ' לא תענה ברעך עד שקר וכל העברות שבתורה תמצא לכל אחת ואחת מיתה מפורש' בה ואין להמית העוב' בעבירה אלא במיתה הכתובה בה בלבד ובלא תענה ברעך עד שקר תמצא בה כל ארבע מיתות בית דין שכפי המית' שיעיד להעשו' לחברו באותה מיתה עצמ' הוא נידון כענין שנא' ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו שכל הזוממין מקדימין לאותה מיתה חוץ מגלו' שאם העידו על האד' שהרג נפש בשגגה והוזמ' אין אומ' יגלה זה תחתיו אלא לוקה לא תמצא גלות בעדי' זוממין לפי שהשקר אין מקום שמחזיקו ואם בא לגלו' אנה יגלה וכן הוא אומ' לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה דבר שקרי' לא יכון לנגד עיני משל למה הדבר דומה למלך שהעביר כרוז בכל מלכותו כל מי שאינו נאמן במלכותו יצא מן המלכות ואם לאו יתיזו ראשו כך אמ' הק"ב כל מי שהו' להוט אחר השקר אינו ראוי לדור בעולמי מפני שאני בראתי העולם באמת שאלמלא כן לא היה העולם מתקיים ואין שקר דר אצל אמת ואם יאמ' אדם לא נאמ' אלא להעיד עדות שקר על חברו אבל לדבר שקר בעלמ' מותר ת"ל מדבר שקר תרחק אפי' מדבור קל של שקר תרחק ואע"פ שאינו מזיק לשום אדם ותנא דבי:

אלי' הכל ברא הק"ב בעולמו חוץ ממדת השקר שלא ברא ומדת העול שלא עשה שנ' הצור תמי' פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא ואומ' י"י צדיק בקרבה לא יעשה עולה ואומ' חליל' לאל מרשע ושדי מעול כי פועל אדם ישל' לו ובאורח איש ימציאנו מעיד אני עלי שמי' וארץ שאלמלא לא נקנסו אדם למית' אלא מתוך שאוכל וישתה הוא עם אשתו ועם בניו ובני ביתו ונפטר לבי' עולמו ואין פירות ותבואה באין לידי הרקבה אלא מפני דרכיהן של בני אדם ואין בני אדם באין לידי בושה אלא מפני דרכיהן ואין עיניהם של בני אדם כהות בחצי ימיהן אלא מפני דרכיהן ואין הנשי' מטמאות בזיבה אלא מתוך דרכיהן שנ' כה אמ' יי' בור' שמים הו' האלהי' יוצר הארץ ועושה הוא כוננה לא תהו בראה לשב' יצרה אני יי' ואין עוד צא ולמד מדרך ארץ כלום אדם בונה בית אלא להכניס בו פירו' וכלים וכספי' או שמא להצית בו את האור אף כאן בני אדם מתוך דרכיהן הן נידונין דנין אותן מתוך דרך ארץ בשביל להצילי' מיום הבא לקראתם שנ' אוי להם כי נדדו ממנו בג' דברי' יהא אדם מסתכל בכל יום בשעה שנכנס לבית הכסא ובשעה שמקיזין לו את הדם ובשעה שהוא עומד על המת בשעה שנכנס לבית הכסא אומ' לו ראה דרכך דרך בהמה ובשעה שמקיזין לו את הדם אומ' לו ראה שבשר ודם אתה ובשעה שהוא עומד על המת אומ' לו ראה להיכן אתה הולך ועדיין אינו חוזר אלא שמרב' דברי' בטלים שנ' אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו

ובשקר הו' אומ' מדבר שקר תרחק וגו' עד כי לא אצדיק רשע ואומ' ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלב בכם ושבועת שקר אל תאהבו כי את כל אלה השנאתי נאם יי' ובאיזה צד יעשה אדם עושה אדם עצמו צדיק לדבר אמ' מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך הצדיקי' ומדבר אמ' עוש' אדם עצמו חסיד לסבול את הכל מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך החסידים ומקבל את הכל ואם עושה אדם עצמו רשע לכחש ולשקר מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך הרשעי' ומכחש ומשקר עושה אד' עצמו מדה בינוני' מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך מדה בינוני' שנ' יי' חוקר לב לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ועל ידי דוד הוא אומר עם חסיד תתחסד וגו' עם נבר תתבר ועם עקש וגו' ואומר ואת עם עני תושיע ועיניך על רמים תשפיל עם עני תושיע עם שעניות יפה לו ועיניך על רמים תשפיל אלו אומות העולם ואומ' מפי עליון לא תצא הרעות והטוב הטובה אינה יוצאת לעושה הרעה והרעה אינה יוצאת לעושה הטובה אלא טובה כלפי טוב' ורעה כלפי רעה לפיכך הבא על רעהו בדברי שקר סוף שנפרעין ממנו בשקר וכן הוא אומ' אל יאמן בשוא נתעה כי שוא תהי' תמורתו וגו' מדה כנגד מדה אוי לה' לשקרני' ולנושאי שמו של הק' לשק' שהקב"ה בעצמו נפרע מהם כענין שנ' לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא כי לא ינק' יי' את אשר ישא שמו לשוא ולא עוד אלא שהקב"ה בעצמו מעיד עליו וממהר ליפרע ממנו כענין שנאמ' והייתי עד ממהר במנאפי' ובמכשפי' ובנשבעי' בשמי לשקר וגו' בני בואו וראו כמה מגונה מדת השקר אפי' בדברי' בעלמא שכך אחז"ל לא לימא אינש לינוקא דיהיבנא לך האי מידי ולא יהיב ליה ר"ל לא יאמר אדם לתינוק שאתן לך זה הדבר ולא יתן לו שלומד אליו שקר דקא מליף לה שקרא שנ' למדו לשונם דבר שקר וגו' ולא עוד אלא שכל מי שהוא להוט אחר השקר אין מאמינים לו כלו' שכך עונשו של בדאי שאפי' אמת אין מאמיני' לו וכל מי שהו' להוט אחר השקר פורק מעליו עולו של הקב"ה שאוהב את האמת ושונא את השקר תדע שכן הוא שכשברא הקב"ה את העול' וכל אשר בו לא ברא השקר שכך אחז"ל באגדה לא ברא האלהי' שקר אלא שקרא כל הרשעי' כמו הרה עמל וילד שקר והיכן הן גדוליו של שקר בגהינם לכך נאמ' בור כרה ויחפרהו וגו' שכל מה שהשקר מוליד לבאר שחת מוליד אמרו במשל מה דשקרא מוליד פחתא נסבא וכל זמן שהבריו' מתרחקין מן השקר ומדבקין באמ' הקב"ה מושיען כענין שנ' ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהיה להם למושיע ועם המדה הזאת מסתעפת מדת החונף שאין לך שקר שלא תהיה החניפה עמו והיא גם היא מדה שנואה ומשוקצ' לפני המקום שכל הרואה את חבירו עובר עבירה או מדבר דבר שלא כהוגן ואינו מוכיחו אלא שמחניף אותו אין לו חלק לעולם הבא שנ' גם הוא לי לישועה כי לא

לפניו חנף יבוא ולא עוד אלא שהוא רואה דבר ערוה בחברו ואינו מוכיחו אלא שמחניף לו ומחפה עליו כאלו הרגו כענין שנ' בפה חנף ישחית רעהו ותנא דבי אליהו חורשי רע ומהפכי דברים ומפטירי שפה ומחליקי לשון עליהם הכתו' אומר יהי דרכם חשך וחלקלקות וגו' ואמר חסיד אחד לתלמידיו אילו לא לכם עון הייתי מפחד עליכם בדבר שהוא גדול מן:

העון אמ' לו ומה הוא אמר להם הגאות והחונף:

בני צאו וראו כמה קשה מדת החונף שכל מקום שהחניפה מצויה שם גלות מצויה שכך אחז"ל כל עדה שיש בה חניפה לסוף גולה שנא' כי עדת חנף גלמוד ולא עוד אלא שכל עדה שיש בה חניפ' מאוסה כנדה שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה כלו' גמולא דא מבעלה כלומר פרושה מבעלה והוא לשון ויגמל ולא עוד אלא שכל מי שיש בו חניפה אש של גהינם אוכלתו כענין שנ' ואש אכלה אהלי שוחד שאין לך שוחד ממון ולא שוחד דברים שאין בהן חניפה שכך אחז"ל כל המוד' לרשע סופו נופל בידו או ביד בנו שכן מצינו בירמי' על שהודה לו לחנניה בן עזור כענין שנ' ויאמ' ירמיה הנביא אמן כן יעשה יי' יקום יי' את דבריך אשר נבאת להשיב כלי בית יי' וכל הגולה מבבל אל המקום הזה וגו' וסוף נפל ביד בן בנו שנ' ויהי הוא בשער בנימין ושם בעל פקידות ושמו יראיה בן שלמיה בן חנניה ויתפוש את ירמיה הנביא לאמר אל הכשדים אתה נופל אוי להם לחנפי' שכל מי שיש בו חניפ' מביא חרון אף עליו ועל כל העולם כלו כענין שנ' וחנפי לב ישימו אף ולא עוד אלא שאין תפילתו נשמעת לפני המקום שנ' לא ישועו כי אסרם ולא עוד אלא שבשביל עון בעלי חניפה גורמין לארץ שאינ' מוציאה פירו' שנ' והארץ הנפה תחת יושביה ואחז"ל באגדה את סבור מחנפה לה אף היא מחנפה לך מראה לך קמה ואינה מראה לך גדיש גדיש ולא גורן גורן ולא ערימה וכל כך למה כי עברו תורו' חלפו חוק וגו' ואיזהו נקרא חנף זה הרואה או שומע דבר עבירה או דבר שאינו הגון מחברו ומהפך למצוא לו זכות בפניו ולא די לו שאינו מוכיחו אלא שמחזיק ידו עליה כשם שעשו ישראל שבאותו הדור לאנריפס מלך כשהי' קורא במשנ' תור' וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי אש' לא אחיך הוא זלגו עיניו דמעות מפני שהי' מתייר' שלא יעבירוהו מן המלכו' לפי שלא היה ראוי למלכו' שהי' מעבדי בי' חשמונאי ולא די שלא שתקו אלא שאמרו לו אל תירא אגריפ' אחינו אתה אחינו אתה ואחז"ל אותה שעה נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה על שהחניפו לאגריפס ועוד אמ' כל אד' שיש בו חניפה אפי' עוברין שבמעי אמן מקללין אותן שנ' אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים ואין לאום אלא עוברין שנאמ' ולאום מלאום יאמץ:

בני אם ראיתם חבריכם נוהג שלא כשור' תוכיחוהו ביניכם לבינו אולי ישמע לכם ויתחרט וישוב מדרכיו המכוערי' ואם הוכחת' אותו ביניכ' לבינו פעמי' רבות ולא נתחרט ולא שב תוכיחוהו עוד ותלבינו פניו ברבי' ואל תאמר מה לנו ולצרה הזא' לגרום עלינו שנא' ואיבה ולהתקוט' עמו הרי כבר נאמ' הלא משנא' יי' אשנא ובתקוממיך אתקוטט ואחז"ל מפרסמין את החנפין מפני חילול הש' שנ' ובשוב צדיק מצדקתו ועש' עול ונתתי מכשול לפניו וגו' ולמה נותן הקב"ה לפניו מכשול כדי לפרסם מעשיו לכל שאם יארע לו בו שום פורענות ידעו הכל כי מעשיו גרמו לו ולא ירננו אחרי מד' הדין ואחז"ל מיו' שגבר' אגרופ' של חניפה נתעוותו הדינין נתקלקלו המעשי' ולא הי' אדם שהחניף לחבירו ואמר לחבירו מעשי גדולי' ממעשיך ולא עוד אלא בזמן שהחניפ' בעול' הקב"ה ממליך עליהם מלך חנף שמבטיח' לטוב' ועושה להם רעה שנ' ממלוך אדם חנף ממוקשי עם ואחז"ל באגדה אם ראית רשע וחנף מנהיג את הדור נוח לו לדור לפרוח באויר ולא להשתמ' בו שנ' ממלוך אד' חנף ממוקשי עם ומנין שהלשון הזה לשון פריחה דכתי' התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה ואע"פ שמדת החניפה מדה שנואה מאוד בעיני המקום ובעיני הבריו' אעפ"כ מות' לו לאד' להחניף את הרשעי' מפני הפחד ומפני היראה שמתייר' מהם או מפחד שכך אחז"ל מותר להחניף לרשעי' בעול' הזה שנ' ולא מיקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע וגו' אבל בעולם הזה מותר להחניף להן וכן מצינו ביצחק שהחניף לעשו בנו וקראו גדול כענין שנ' ויקרא את עשו בנו הגדול לפי שראה שהעולם הזה בידו לפיכך החניפו וכן יעקב ע"ה החניף לעשו שאמר לו כי על כן ראיתי פניך וגו' לפי שמחניפין לרשעים בשעתן אמר הקב"ה בעול' הזה לפי שהשעה ביד עשו אתם מחניפין לו כביכול אף מלכותי אינה מתבססת אבל לעתיד לבוא אלי פורע ממנו ומלכותי מתבססת שנ' ועלו מושיעים בהר ציון וגו' לכן בני הוי זהירין להתרחק מן המדות המגונות הללו כדי שתנצלו מדינה של גהינ' ותעמדו במחיצתו של הקב"ה והאלהי' יצילנו מן המדות המגונות והפחותות ויתן תמים דרכנו ברחמיו הרבים אמן:

המעלה השלש עשרה מעלת הרחמנו':

בואו ואלמדכם מעלת הרחמנות דעו בני כי מעל' הרחמנו' מעלה חשוב' עד מאד והיא מי"ג מדו' שנתייחס בהן הבורא ית' כענין שנא' יי' יי' אל: רחום וחנון והו' ברוך הו' מתנהג עם בריותיו במדת רחמנו' כענין שנ' טוב יי' לכל ורחמיו על כל מעשיו ואחז"ל באגדה לכל ורחמיו על הכל למה שהן מעשיו ומדותיו הו' לרח' על הכל:

בני בואו וראו כמ' גדול' מדת הרחמנו' שכן לא היה העולם מתקיים עד ששיתף הקב"ה מדת הרחמי' עם מדת הדין כתוב אחד אומר בראשית ברא אלהים גו' וכתו' אחד אומר

בדבר יי' שמים נעשו וגו' שאין כאן אלא מדת רחמי' בלבד בא הכתו' השלישי והכריע ביניה' שנ' ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים משלו חכמ' משל למ' הדבר דומה למלך שהיו לו כוסות דקים אמר המלך אם אני נותן בהן חמין מיד הן נבקעים צונן מיד נקרשין מה עשה המלך ערב צונן בחמין ונתנן בהן ועמדו כך אמ' הקב"ה אם אני בורא במדת רחמים בלבד הרי הם חוטאי' גדולי' אם במדת הדין אינו יכול לעמוד אלא הריני בורא אותו במד' הדין ובמד' רחמים והלואי יעמוד ולא עוד אלא שהקדים מדת הרחמים למדת הדין שנ' ביום עשות יי' אלהי' ארץ ושמים וכן הוא אומר זכור יי' רחמיך וגו' גדולה היא מדת הרחמנות לפני המקום שכל המרחם על הבריות מביא טובה לעול' שנ' טוב יי' לכל אימתי בזמן שרחמיו על כל מעשיו כלומ' בזמן שכל הבריו' מרחמין זה על זה ואחז"ל למה שנת בצור' באה והבריו' מתרחמין זה על זה והק' מתמלא עליהם רחמי' וגו' כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים אוי להן לרשעי' שהן הופכין מד' רחמי' למד' הדין שבכ"מ שנ' יי' מדת רחמי' והופכין למד' הדין שנא' וירא יי' כי רבה רעת האד' וגו' ויאמ' יי' אמחה את האדם וגו' ואשריהן הצדיקי' שהופכין מד' הדין למדת רחמים שאין אלהי' בכ"מ אלא מדת הדין כמו שנ' עד האלהי' יבא דבר שניהם והן הופכין אותו למד' רחמי' שנ' וישמ' אלהים את נאקתם ויזכור אלהי' את נח ומעל' הרחמנו' אינה נמצאת אלא בחסידים כענין שנא' וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ואמ' חכם א' מן הנדיבות שיעמ' האדם במדת הרחמי' גדולה היא החיבה שחבב הק' את יש' שנתן להם הרחמי' במתנה שכך אחז"ל ג' מתנות טובות יש סי' ביד יש' ביישנין ורחמנין וגומלי חסדים ביישנין דכתי' ובעבור תהיה יראתי וגו' ואחז"ל זו בושה רחמנים דכתי' ונתן לך רחמי' וגו' וגומלי חסדים דכתיב ושמר יי' אלהיך לך את הברי' ואת החסד וגו' גדול' היא מדת הרחמנו' שבזמן שיש' מרחמין זה ע"ז הק' מרחם עליהן וגואל אותן שנ' ברגע קטן עזבתי' וברחמי' גדולי' אקבצך ושמא יאמ' אדם אם אני מרחם על הבריות הרי ממוני מתמעט והולך וכלה כבר מפורש ע"י שלמה טו' עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל וכן הוא אומר נותן לרש אין מחסור אשריהן בעלי רחמנו' שאין הק' פוסק רחמיו מהם ומתנהג עמהן תמיד בחסד וברחמים והן נוצרין אותו כענין שנ' אתה יי' לא תכלה רחמיך ממני וגו' וראוי לכל בעל שכל לרחם על גופו ולחמו' עליו כדי שיהיה בריא בגופו וחזק שיוכ' לעבו' לבוראו וכדי שלא יצטרך לבריות מתוך חולי ואם התענית קשה לו לא יסגף עצמו בתענית שכן מצינו בנזיר ע"י שמצער עצמו מן היין נקרא חוט' כענין שנ' וכפר עליו מאשר חטא וגו' אך אם הוא מתענה על דרך התשובה כדי לשבר לבו ולהכניע יצרו שהוא דבר ראוי והגון ואחז"ל כל המיקל בסעודת הקזה מקילין לו מזונותיו מן השמים

וכן ראוי לו לאדם להיו' רחמני על אשתו ועל בניו ועל בני ביתו ביותר מפני שהן תלויין בו והוא תלוי במי שאמ' והיה העולם כענין שנ' גומל נפשו איש חסיד וגו':

בני הוו זהירין במדת הרחמנות מפני שהיא מדת מיוחסת ויאות אל כל משכיל להתנהג בה כמו שאמר חכם א' אשרי מי שלבותם מרחמים ונמוכים ואומר עוד מי שאינו מרחם יהיה מותו ע"י מי שלא ירחם אותו ואע"פ שהזהרתי אתכם במד' הרחמי' יש אנשי' שאינן בני רחמנו' ואסו' לרח' עליה' תדעו שאסו' לרח' על הרשעי' שנ' כי לא עם בינו' הו' ע"כ לא ירחמנו וגו' וכן הוא אומר ורחמי רשעי' אכזרי שכל המרחם על הרשעים לא די שאינו נקרא רחמן אלא שנקר' אכזרי שכך אחז"ל כל מי שהו' רחמן על אכזרי סוף שהו' נעשה אכזר על הרחמנים שכן מצינו בשאול שע"י שחמל על אגג אמ' לו הק' לא תהא נוב עיר הכהני' כזרעו של עמל' ואחז"ל כ"א שאין בו דיעה אסור לרחם עליו שנ' כי לא עם בינות הוא וגו' ועו' אמרו כל הנותן פתו לאדם שאין בו דיעה יסורין באין עליו שנ' לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו וגו' הלא תראו בני מה שאחז"ל רועה בהמה דקה והגזלנין לא מורידין אותן לבור ולא מעלין אבל המינין והמוסרי' מורידין ולא מעלין ומצוה לאבדם בידים ואין מרחמין עליהן מפני שאינן בני רחמנו' וכן מצינו באדם א' שמכר עצמו ללודים בא לפני ר' אמי ורצה לפדותו ואמרו לי' רבנן:

לר' אמי והלא ראוהו אוכל נבילות א"ל שמא לתאבון הו' אוכל אמרו לו והלא פעמי' רבות ראוהו שיש לפניו היתר ואיסור ומניח ההית' ואוכ' האיסור אמ' ר' אמי לאותו האיש לך לדרכך אינן מניחן אותי לפדותך הרי כבר למדנו שאסור לרחם על הרשעים המורדים במקום ומתכונים להכעיס אוי להם לרשעים שמורדין בהק' וממרין את דבריו שהק' שול' בהן מלאך אכזרי ודן אותו באכזריו' שנ' אך מדי ביקש רע ומלאך אכזרי ישולח בו ומה הוא הרחמנות כך אחז"ל איזהו רחמני זה המלוה לעני בשעת דוחקו ואח"כ חוזר ונותן לו לשם מתנה והמצר על דאגת אחרי' ובלבד שיהא ביתו פתוח לרווח' ומחזיר אבדה בצנעה ומרגי' אחרים במצות והרגיל בג"ח לכן בני הוו זהירין במד' הרחמנו' מפני שהיא ממדת הבורא ית' והאלהים יצליחנו בה ברחמיו הרבים וחסדיו הגדולים אמן:

ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת הרחמנות ובעליה נספר בגנות האכזריות ובעליה כדי להחזירם למדת הרחמנות בע"ה מדת אכזריות: בני דעו כי מדת האכזריות היא מן המדות הגרועו' והמגונו' ואינה נמצא לא באנשים חשובים ולא בחסידי' ואנשי מעשה כי עם ברשעי' ואויבי השם כענין שנ' אכזריות חמה ושטף אף וגו' ובכל מקו' שהאכזריו' מצויה אין הרחמנו' מצויה והקב"ה נפרע מהם באכזריו' שכן מצינו באנשי סדום שעל ידי שהיו אכזרים נדונו באכזריות כענין שנ' הכצעאת' הבאה אלי עשו כלה

מתחלה פסק עליהן הדין לכלי' ומנין שנדונו באכזריות שנאמר וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית וגומ' ומהו האכזריות כך אחז"ל זה המפזר מעותיו בחמתו והקורע מחמת כעסו והמתאכזר על בניו ועל אשתו ועל בהמתו יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעי' אכזרי וגו' ז' מיני רשעים הם וכל המתאכזר באחת מהן עליו הכתוב אומר אוי לרשע רע וכי איזהו רשע שהוא טוב אלא זהו אכזרי שהוא רע לשמים ורע לבריו' שהו' שקול כנגד כולם שנאמר ורחמי רשעים אכזרי רשע אין כתי' כאן אלא רשעים ואלו הן ז' מיני רשעים עזי פנים שנ' העז איש רשע וגו' השני לוה ואינו משלם שנאמ' לוה רשע וגו' השלישי המדבר אחד בפה ואחד בלב שנאמר אל תמשכני עם רשעים ועם פועלי און דובר שלום וגומ' הרביעי המתהלל ברשע שנ' כי הלל רשע על תאו' נפשו וגו' החמישי מי שיש בו שנאת חנם נפש רשע אותה רע וגו' הששי רודף צדיק שנאמר צופה רשע לצדיק ורשע מכל' אכזרי זה המתפנק כנגד העניים ומעכב את הרבים מעשות דבר מצוה והטורף נפשו בכותל עליו הכתוב אומ' ובעל חמה רב פשע אוי להם לאכזרים שמתאכזרי' על הבריות שהקב"ה מתאכזר עליהם ומתנהג עמהם באכזריות ומביא עליהן ייסורין קשין צאו וראו מרבי' הקדוש ע"ה שהי' מחסידי עליון ועל שנתאכזר הביא עליו הקב"ה יסורין קשין אמרו פעם אחת היו מוציאין עגל לשחיט' וברח אותו העגל תחת טליתו של רבי' הקדוש ואמר זיל כי לכך נוצרת ואמרו מן השמים הואיל ואינו רחמני נביא עליו יסורין והביאו עליו יסורין קשין עד כשהי' צועק היה נשמע קול צעקתו יותר מצעק' שעטת סוסיו ונתרפ' ע"י רחמנו' שפעם אחת שפחתו היתה מטאטאה הבית והית' מטאטא' גם את הזבובי' והורגתם וא"ל רבי' הקדו' הנח להן ורחמיו על כל מעשיו כתיב ואמרו מן השמים הואיל והוא רחמני כדי הוא לרחם עליו ונתרפא והלא דברי' ק"ו ומה עם כל זה שהיה חסיד וקדוש כך שאר בני אדם שמתאכזרי' על אחת כמה וכמה ונאמר כי מדת האכזריות היא ממדות חיות היער ומן המדה המגונ' הזאת יוצאת הנקימ' ונטירת השנא' בלב שהתורה הזהירה עליהן כענין שנאמר לא תקום ולא תטור וגומר וכן הזהיר שלמה בחכמה בנפול אויבך אל תשמח וגומר:

בני הוי זהירין מאד במדת האכזריו' שכל המתאכזר על הבריות מתאכזרי' עליו והכל מלמדין עליו קטגורי' והכל מתירין את דמו מתאכזרין עמו כענין שנאמר כאשר עשית יעשה לך וגו' וכן הוא אומר בסאסאה בשלחה וגו' במדה שאדם מודד בה מודדין לו לכן בני התרחקו מן המדה המגונה הזאת ואל תתעו בנתיבתה ומן השמים ירחמו עלינו בהמון רחמיו וחסדיו הרבים אמן:

המעלה הארבעה עשר' מעלת הרצון:

בני בואו ואלמדכם מעלת הרצון דעו בני כי מעל' הרצון היא מן המעלות הנכבדות והיא סגולת אנשים חשובים ונכבדים ובעלי נפש נדיבה: וכן מצינו במרדכי הצדיק שנשתבח במעלת הרצון כענין שנ' כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו וגו' גדולה היא מדת הרצון והדעת נוחה לפני המקום מפני שהיא מדה מקובלת בעיני המקום ובעיני הבריות שכך אחז"ל כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקו' נוחה הימנו וגו' וכל שאין רוח הבריות וגו' וכן אמר שלמה בחכמתו מרפא לשון עץ חיים וגו' ואחז"ל ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו נוח לכעוס וקשה לרצות רשע קשה לכעוס וקשה לרצו' יצא הפסדו בשכרו קש' לכעוס ונוח לרצות חסיד:

בני בואו וראו כמה גדול' מדת הרצון שכיון שהאד' רצוי מן האנשים ואוהבין אותו מפני מעשי' המתוקנין הקב"ה רוצ' בו ואוהב אותו כענין שנ' ברצות ה' דרכי איש וגו' ולא עוד אלא ששונאיו משלימין עמו שנ' גם אויביו ישלים אתו בני אם תרצו במה שנגזר עליכם מן השמים וקבלו אותו בשמחה כי לא תוכלו לדחותו מעליכם כי אם בתשובה ומעשים טובים ואמר חכם א' מי שאינו רוצה בענינו לרצונו רוצה בו בעל כרחו:

בני התרצו לחבריכם קודם בקשת המחילה לכם כי מי שמגיע עצמו אל בקשת המחילה אינו מבעלי רצון טוב:

בני התרצו אל כל האנשים במיטב שפתותיכם ולשאול בשלומם ולדבר טוב עליהם ועם האנשים החשובי' התנהגו בענוה ובשפלו' כדי שתפיקו מהם רצון טוב ואזהירכם בני שתהיו תמיד בדעת נוחה וברצון טוב כדי שישלמו לכם כל ענינכם לטוב' כמו שאמר חכם אחד לדעת נוח' תחל' ותכלי' תחלת' החכמה ואחריתה השלום ומי שדעתו נוחו חייו בטוב ושמקתו מתמדת לא יצערו אותו הפגעים ואמר א' הגדול שבבני אדם מי שדעתו נוח' אחרית טובה גדולה היא מדת הרצון שכל מי שהוא רצוי למטה בידוע שהוא רצוי למעלה וכל מי שהוא אהוב למטה בידוע שהוא אהוב למעלה וכל מי שמתנהג במדת הרצון תפלתו מתקבלת לפני המקום כענין שנ' בעת רצון עניתיך כלומר בעת שאתה מתנהג במדת הרצון תקרא אלי ואענך וכיון שבני אדם מתנהגין זה עם זה במדת הרצון הקב"ה מתרצה להן ומוחל עונותיהן כענין שנ' לך אכול בשמחה לחמך וגו' כי כבר רצה וגו' וכל מי שדעתו נוחה עם הבריות ומאריך אפו בידוע שיש בו מדעת קונו כענין שנ' ארך אפים רב תבונה וגומר והתבונה היא מן העליונים כענין שנ' ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונ' גדול' הוא מדת הרצון והלשון הרכה שכל מי שיש לו לשון רכה ודעתו נוחה אפי' אם היה מי שכנגדו שר וקצין והיה לבו קשה כנגדו כעצם הזה

מתוך כעסו הרי הוא מפתה אותו ברכות לשונו ובטוב שפתיו ומשבר את כעסו ומכניעו כנגדו כענין שנ' בארך אפים יפותה קצין ולשון רכה וגו' וכל מי שמתנהג במדת הרצון ולשון רכה סוף שעלה לגדולה ולשררה כענין שנאמר קח לך את יהושע איש אשר רוח בו שהיתה רוחו נוחה ולשונו רכה לסבול את הבריות צא ולמד כמה דבר בלשון רכה ובדע' נוחה כשבא לידו מעשה עכן כענין שנ' בני שום נא כבוד לה' תן לו תוד' מתוך רצויין ופיוסין נתרצ' לו והודה וחזר בתשובה וקנה לו חיי העולם הבא שנאמר יעכרך ה' היום הזה היום הזה הוא עכור ואינו עכור לחיי העולם הבא ואמר חכם אחד אין עושר כרצון והסתפקו' ואין שכל כמו שהנהגה טובה ואין חסידות כירא' ולא יופי כדע' הנוחה:

בני בואו וראו כמה חביבה מדת הרצון שאפילו בשעה שהקב"ה מוכיח את ישראל אינו מוכיחן אלא מתוך רצון ונחת רוח כאשר ייסר איש את בנו כענין שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו' וכן הוא אומר וידעת כי כאשר ייסר וגו' לכן בני הוי זהירין מאד במדת הרצון כדי שתהיו אהובים למעלה ונחמדים למטה והאלהים יצליחנו בה ברחמיו הרבים אמן:

ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת הרצון ובעליה נספר בגנות הכעס ובעליה כדי להרגילם במדת הרצון בעזרת האל:

מדת הכעס:

בני דעו כי מד' הכעס היא מן המדו' המגונו' והפחותו' והי' גם אוצ' הכסילי' ומטמון ענייי הדעת כענין שנ' כי כעס בחיק כסילי' ינוח ואחז"ל הכעס מסלק את הדעת וכל מי שהו' כועס ואינו עוב' על מדותיו הקב"ה כועס עליו שכך אחז"ל רגזן לא עלת' בידו אלא רגזנותו ולאדם מטעימין לו מפרי מעשיו בעוה"ז לפי שכל מדותיו של הקב"ה מכ"מ דבר קשה הוא הכעס שכל הכועס עיניו:

כהות ודומ' כאילו אינו רואה כענין שנאמר ותכה מכעס עיני וכן הוא אומר עששה מכעס עיני וגו' ולא עוד אלא שכל הכועס יה"ר מתגרה בו וגורם לו לחטו' כענין שנ' איש אף יגרה מדון ובעל חמ' רב פשע מכאן אחז"ל כל הכועס בידוע שעוונותיו מרובין מזכיותיו שנ' ובעל חמה רב פשע ואמ' רבו' ז"ל כל המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהיה בעיניך כאילו עבד ע"ז כענין שנ' כך אומנתו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומ' לו לך עבוד ע"ז מאי קרא לא יהי' בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר איזהו אל זר שבגופו של אדם הוי אומר זה יצה"ר והיינו דאמ' לי' אליהו לרב יהוד' אחו' דרב סלא חסיד' לא תרתח ולא תחט' ולא תרוה ולא תחט' וכשאתה יוצא לדרך המלך בקולך מאי היא זו תפלת הדרך:

בני בואו וראו כמה קשה מדת הכעס שכך אחז"ל כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף בא לידי שלש עבירו' גדולו' ואילו הן ע"ז גילוי עריו' שפיכו' דמי' בע"ז כתי' אנא חטא העם הזה חטא' גדולה וגו' בגילוי עריות ואיך אעשה הרעה הגדול' וגו' בשפיכות דמים כתיב גדול עוני מנשוא וחכמי' הראשוני' היו מקצתן משתבחין בכלל שאר מדותיהן ואמ' מעול' לא עמדתי על מדותי מימי לא הקפדתי בתוך ביתי וכל כך למה מפני שהכעס מן המדות המגונות שאפילו היה אדם ראוי לגדולה נטלת ממנו מפני כעסו שכך אחז"ל כל אדם שכועס אפילו פוסקין לו גדולה מן השמים נטלת ממנו מנלן מאליאב שנ' ויחר אף אליאב בדוד וגו' וכשהלך שמואל למשוח את דוד בכלן כתיב גם בזה לא בחר ה' ואילו באליאב כתיב אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיהו לא הוצרך לומר מאסתיהו אלא שנבחר כבר ומתוך כעסו נמאס וכל מי שהוא כועס אולתו נראה וחרפתו נגלת בעיני הבריות מפני שהכעס גורם לו טירוף הדעת כענין שנאמר אויל ביום יודע כעסו כלומר באותו שעה שכועס נודע כעסו ואולתו משלו חכמי' משל למה הדבר דומה לקדרה שהי' נתונ' על גבי גחלים כל זמן שאינה רותח אין אדם יודע מה בתוכה עלתה רתיחת' הרי הוא פולטתו לחוץ והכל רואין אותה ואמרו במשל כל מה שהאשה טוה על פלכתה עולה וממה שהקומקום מרתיח שופך על צדדיו ומי שרוקק למעלה על פניו יורד ואחז"ל כל הכועס כל מיני גהינם שולטין עליו כתי' הכא והעבר רעה מבשרך וכתי' התם וגם רשע ליום רעה וכל מי שאין כעס שולטת עליו אין אש של גהינם שולט' בו שנ' וגם רשע ליום רעה בני הוי זהירין מאד במד' הכעס שהרי משה רבינו ע"ה שהיה רבן של נביאים בעבור הכעס בא לכלל טעו' שכך אחז"ל בג' מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות ויקצף משה על אלעזר ואיתמר וגו' ובא לכלל טעות מדוע לא אכלתם את החטאת וגו' כיוצא בדבר אתה מוצא בשמעו נא המורים ובא לכלל טעות וירם משה את ידו במטהו וגו' כיוצא בדבר אתה אומר ויקצף משה על פקודי החיל ובא לכלל טעות שנ' ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגומר אפשר משה עומד עמהן ואלעזר מורה להם הלכות הגעל' אלא לפי שבא משה לכלל כעס וכל מי שמרגיל בעצמו מדת הכעס מבי' לעצמו עונש גדול מאת הבור' כענין שנ' גדול חמה נושא עונש:

בני תשמרו עצמכם מן הכעס כי הוא מן החלאים שאין להם רפוא' לפיכך ראוי לכם להסיר כעס מלבבכם ולמשול ברוחכם ואל יהי כעסכם מושל על שכלכם וכך אמר שלמה שכל אדם האריך אפו וגו' ואחז"ל איזהו גבור הכובש את יצרו שנ' טוב ארך אפי' מגבור וגו' ואמר חכם א' מי שכעסו במחשבה ירא' עליו היישוב וההדר ומי שכעסו בלא מחשבה תראה עליו השטות ונא' כאשר בעל הרצון הטוב דעתו מיושב' עליו אינו בא

לכלל כעס כך בא לכלל כעס דעתו מטורפת עליו בלא עת ולא ימצ' בדעת מיושבת לעול' לא ראינו בעל הרצון עצב ולא בעל כעס שמח ואמר חכם א' מי שכעסו חזק ורגזו אמיץ אינו רחוק מן המשוגעים הנכפים ואע"פ שהזהרתי אתכם במדת הכעס לפעמים צריך לו לאדם להראות עצמו כמי שכועס ואינו כועס בלב כי אם שירא' בעצמו כאילו הוא כועס כדי להוכיח בניו ובני ביתו או אנשים אחרי' הכל לפי שעה והצורך שכך אחז"ל לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה ונפלו עליה כמה רבבות מישראל ועוד אמרו לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו הרי רבי חנניה ב"ג הטיל ובקש להאכילו אבר מן החי וחסידי' הראשונים כשהיו מראין עצמן כעסן יש מהם שהיה משבר כלים שבורין בכעסן ויש מהם שהיה תולש עשבים מגינתו ויש מהם שהיה משליך ציר של דגים מלוחים על ראש שפחתו וכל כך למה כדי שיהיו נראין בעיני בני ביתם כעסן ויקבלו מוסר וישמרו עצמן מכל דבר רע ומכוער ואחז"ל:

הא דאמרי רבנן ג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכ' עשרתן ערבתן הדליקו את הנר צריך למימרינהו בניחותא כי היכא דלקבלינהו מיניה שאם יאמ' להם בלשון כעס וגערה יאמרו על מה שלא עשו כבר עשינו ויבא לידי תקלה לפיכך צריך לו לאדם להוכיח בניו ובני ביתו ולהטיל עליהן אימה ולגעור בהן ואחרי כן תהי' דעתו נוחה עמהן ומפייסן בדברי' ומוכיחן מתוך יישוב הדעת שכך אחז"ל יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרב' לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו ולא כר"י בן פרחי' שדחפו לתלמידו בשתי ידיו וכן אמר שלמה שבט ותוכחת יתן חכמה ונער משולח כלומ' מפני שהשבט ביד האדם להכות בו בניו ובני ביתו תהיה התוכח' אצלו ומפייסם בדברי' רכים וערבים מתוך יישוב הדע' ומתוך כך יתחכמו ויקבלו מוסר ונער משולח מבייש אמו שכל זמן שהאדם כועס עם בנו ומשלחו מפניו ודוחהו בשתי ידיו לגמרי ושרוי עמו בכעס ואינו חוזר ומרצה אותו ומפייסו בדברים ואינו מקרבו אצלו סוף שמבייש את אמו מפני שאינו מקבל את התוכחו' שכל התוכחות שמוכיח אדם מתוך כעס גמור אינה מתקבלת על הלב וכל תוכחה שמרא' בעצמו כאילו הוא כועס ואינו כועס בלב ודעתו נוחה עליו ואחר כך מרצה את הנוכח הרי היא מתקבלת על הלב וכן הוא אומר דברי חכמים בנחת נשמעים וגו' לכן בני הסירו כעס מלבבכם והעבירו רעה מבשרכם כדי שתנצלו מדינה של גהינ' ותזכו לחיי העולם הבא ואלהינו ברחמיו יצילנו מן המדות המגונות ויורנו לעשות רצונו למען חסדיו הגדולים אמן:

המעלה החמש עשרה מעלת שם טוב:

בני בואו ואלמדכם מעלת שם טוב דעו בני כי מעלת שם טוב שיצא לו לאדם במעש' עבודת האלהים היא מעלה יקרה ואינה נמצאת אלא בחסידים ואנשי מעשה ויראי ה' אשר בעבודת' את ה' שמם הטוב הולך למרחוק ואפי' הקב"ה בעצמו חוזר לקנו' שם טוב בעולמו שנ' אשר הלך האלהי' לפדו' וגו' ואחז"ל באגד' מצינו שהלך הקב"ה מהלך ת"ק שנה לקנו' לו שם טוב בעולמו שנ' אשר הלך האלהים לפדות לו עם וגו' שכן מן הארץ עד לרקיע מהלך ת"ק שנה:

בני הוי זהירין לקנות מעלת שם טוב בעבודת ה' ובמעשים טובים מפני שהיא מעלה מעול' עד מאד ואף שלמה משבחה בחכמתו כענין שנ' טוב שם משמן טוב ואחז"ל באגדה שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנ' יהי שמו לעול' שמן טוב בטל ושם טוב קיים שנ' ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות שמן טוב בדמים ושם טוב בחנם שמן טוב יורד שם טוב עולה שמן טוב נתן על גבי המת ומסריח שנ' זבובי מות יבאיש יביא שמן רוקח שם טוב נופל על המת ואינו מסריח שנ' ויגהר וגו' שמן טוב לחיים ושם טוב לחיים ולמתים שמן טוב לעשירים ושם טוב לעניים ולעשירים שמן טוב יורד למים ונמחה שם טוב יורד למים ואינו נמחה שכן מצינו ביונה שהושלך לים ועל' שמן טוב יורד לאור ונשרף שם טוב יורד לאור ואינו נשרף שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שעלו מכבשן האש שמן טוב כמה ריחו מהלך מקיטון לטרקלין אבל שם טוב מסוף העולם ועד סופו שנ' ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ ואומ' כי גדול מרדכי בבי' המלך ושמעו הולך בכל המדינות וגומר:

בני בואו וראו כמה גדולה מעל' שם טוב שכך אחז"ל בעלי השמן טוב נכנסו למקו' חיי' ויצאו שרופי' ומי היו אלו נדב ואביהוא ובעלי שם טוב נכנסו למקו' מיתה ויצאו חיים ומי היו אלו חנניה מישאל ועזריה ואחז"ל ג' כתרים הם כתר כהונה וכתר נבואה וכת' מלכות כתר כהונה זכה בה אהרן ונטלו כתר נבואה זכה בו משה ונטלו הרי כתר שם טוב מונח לומר כל מי שיזכה בו מעלה אני עליו כאילו שלשתן מונחין וזכה בכולן וכל מי שלא יזכה בו מעלה אני עליו כאילו שלשתן מונחין ולא זכה באחת מהן גדולה היא מעלת שם טוב יותר מכל כסף וזהב שבעולם כענין שנאמר נבחר שם מעושר רב מכסף ומזהב חן טוב:

בני השתדלו לקנות שם טוב בעולם אשר אתם עומדין בו בעבודת שמים ובעבודת המקום ואהבת את הבריות מפני שהשם טוב יעירך בעולם הזה ולעולם הבא והשם טוב הוא הגדול שביחסים כמ"ש ח"א הגדול שביחס השם טוב ואין חוצץ בפני התאוו' כעצימת העיני' ואמר אחד מוקר הנפש שיחוס האדם על זכרו ושיקנ' השם טוב ויבטח באלהי'

היא האמונה והגבור' חביבה מעלת שם טוב וביותר ביום המיתה שנאמר טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו ואחז"ל באגדה ג' שמות נקראו לו לאדם אחד שקראו אביו ואמו וא' שקראו לו הקב"ה בספר תולדות אדם שנ':

זה ספר תולדות אדם וגו' ומה קורא אותו אדם אבל אין אתה יודע אי זה מהן חביב בא שלמה ופירש טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו שבשעה שאמר לו הקב"ה מנה לי כהן גדול אמר לו משה מאיזה שבט יתמנה אמר משבטו של לוי באותה שעה שמח משה ואמ' כך שבטי חביב א"ל הק' חביבין עלי שמותיהן של שבטים משמן המשחה שכ"ג נמשך בו שאין עבודתו של כ"ג עבודה ואינו נכנס לכפר אלולי שמותיהן של שבטים נתונין על לבו ואפי' היו חסרון אות א' או נקודה א' אינו נכנס בהן לכפר שנ' ששה משמותם על האבן הא' וגו' שיהא שמם תם בשעה שהיו חיים לא זכו לשמוע דבר זה ובשעה שמתו כתיב ששה משמותם ואחז"ל חביבה מיתתו של שאול משעת לידתו שבשעת לידתו לא נתבשר שיש לו חלק לעה"ב ובשע' מיתתו בישרו מחר אתה ובניך עמי בשרו שיש לו חלק לעה"ב ועוד אמר חביבה מיתתן של צדיקים משעת לידתן שבשע' לידתן לא הרגיש בהן כל בריה ובשעת מיתתן כל העול' מרגיש בשעה שנולד שמואל לא הרגיש כל בריה ובשעה שמת כתיב ושמואל מת הוי אומ' ויום המות מיום הולדו אשרי מי שגד' בשם טוב ונפטר בשם טוב מה הבריות אומ' עליו אשרי פלוני שגדל בשם טוב ועסק בתור' ובמצו' ובמ"ט כל ימיו והיה צדיק וחסיד וירא שמים אוהב את המקום אוהב את הבריות אוהב הצדקות אוהב את המשרים וכיון שהבריות מגידין כך הק' מקבלו בסבר פנים יפות ומוח' לו על כל עונותיו שכך אחז"ל איזהו בן העה"ב שנאמר ואזניך תשמענ' דבר מאחריך וגו' ועוד אמרו מהספידו של אדם ניכר אם הו' בן העה"ב ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו וכיון שזכה אדם לקנות שם בעולם בעבור מעשה עבוד' המקום ומפני שהוא מעורב עם הבריות ואינו מתגאה עליהן ישתדל להוסיף על מעל' מדותיו מעלות יתירות כדי שיה' שמו הטוב עולה למעלה עד יום מותו:

בני התאוו לשם טוב בעבודת המקום ואהבת כל הבריות לכבוד שמים ולא לכבוד עצמכם ולא לשם שררה בעולם כאשר יעשו הכסילים המתאוי' לקנו' שם טוב בעולם לכבוד עצמם בהבלי העול' ולא לכבוד שמים:

בני אם יצא לכם שם טוב במעלה שאין בכם אל יתגאה לבבכם ואל תתפארו בעצמכם כאילו עליתם במעלה ההיא ואל תתעטרו בה אבל השתדלו לקנות עכ"פ המעלה שמשבחין אתכם עליה כדי להגדיל השם ולהאדיר וכך אמר חכם אח' כאשר ישבחוך

ב"א במה שאין בך דאג ואל תשמח ואמר כשתראה אדם מספר טובה שאין בך אל תבטח בו לכן בני הוי זהירין מאד במעלה החשובה הזאת להנהיגה עליה בעבודת המקום כדי שיתן לכם הק' בביתו ובחומותיו יד ושם טוב מבנים ומבנות והאלהי' יצליחנו בה ברחמיו הרבים:

ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת שם טוב המגיע לו לאדם בעבודת המקום נספר בגנות שם טוב המגיע לו לאדם בהבלי העולם והוא מתכבד ומתפאר בו כדי להרגילם במעלת שם טוב השלימה לכבוד שמי' בעזרת הבורא: בני דעו כי השם טוב המגיע לו לאדם בהבלי העולם והוא מתכבד ומתפאר בו לא די שאינו עולה לו לש"ט ולמעלה טוב' אלא שעולה לו לשם גנות ולחרפ' וטורדין אותו מחיי העה"ז והבא שכך אמר' חכמי' הקנא' והתאו' והכבוד מוציאין את האדם מן העולם צא ולמד מאדה"ר שבשביל השם שיצא לו בעולם שקרא שמות לכל בריו' העולם בחכמתו זח' לבו עליו ונתגאה ובקש לו מעלה עליונה שלא היתה ראויה לו ומתוך כך נתקנאו בו מ"ה ונטרד מן העולם שכך אחז"ל באגד' כשבא הק' לבראות את האדם אמרו מלאכי השרת לפני המקום רבש"ע מה אדם ותדעהו אדם להבל דמה ואין אלא על עפר משלו אמר להם הקב' כשם שאתה כלכם מקדשים לי בעליוני' כך הוא מייחד אותי בתחתונים ולא עוד אלא אם אתם יכולים לעמוד ולקרו' שמו' לכל בריותי שבראתי ועמדו ולא יכלו מיד עמד אדה"ר וקרא שמות לכל הבריות שנ' ויקרא אדם שמו' לכל הבהמה וגו' וזח' לבו עליו ונתגאה כיון שראו מ"ה כך אמרו מ"ה אם אין אנו באין בעצה על אדה"ר שיחטא לפני בוראו אין אנו יכולין לעמוד בו והיה סמ"אל שר גדול בשמים והחיו' והשרפי' משש כנפים וסמ"אל מי"ב כנפים מה עשה לקח ביתו וירד וראה בכל הבריו' שברא הק' ולא מצא ערו' להרע כנחש שנ' והנחש היה ערום וגו' והיה דמותו כמין גמל ועלה ורכב עליו והיתה תורה צועקת ואומר' סמ"אל עתה נברא העולם ועת למרוד במקו' כעת במרו' תמריא רבש"ע שחוק לסמ"אל לסוס ולרוכבו דן נחש דין בינו לבין עצמו ואמר אם אומ': לאדם יודע אני שאינו שומע לי שהאיש קשה לעול' הריני אומ' לאש' שהנשי' שומעו' לכל שנ' פתיות בל ידעה מה הלך הנחש ואמר לאשה אף אתם מצווין על פירות האילן אמר' לו הן ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' מתוך דברי חוה מצא לו פתח ליכנס בו אמר לה אין הציווי הזה אלא עין הרע שבשעה שאתם אוכלין ממנו תהיו כאלהי' כמו שהו' ברא את העול' כך אתם יכולים לבראות מה הוא ממית ומחיה אף אתם יכולין להמית ולהחיות שנ' כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו וגו' לפיכך ותקח מפריו ותאכל ותתן לאישה עמה ויאכל נתאוו למעלה עליונה אחרת והיא הוציאתו מן העול' הו' שאמר

הכתוב גאות אדם תשפילנו וגו' שכיון שקרא שמות לכל הבריות ויצא לו שם ונתגאה בעצמו ואכל מן העץ ובקש להיות כאלהי' ומתוך כך גרם מיתה לו ולכל הבריות שנ' אני אמרתי אלהי' אתם גו' אכן כאדם תמותון גו' ומתוך שאדם להוט לשררות העול' אינו חושש לכבוד המקו' ונקל בעיניו לחטוא ואינו נותן אל לבו מאין בא ולאין הוא הולך ולמי הו' עתיד ליתן דין וחשבון ומתוך כך טורד נפשו מחיי העולם הבא:

בני הוי יודעין שכל זמן שאדם מתכוין להגדיל שמו בעול' שמו אבד ומתמעט והולך שכך אחז"ל נגד שמא אבד שמיה ועליו אמר שלמה כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון רוממותן של כסילים הוא הקלון שלהן ומפני שמתגאין ומשתררין בה וכן הוא אומר לפני שבר גאון גו' והמדה הפחותה הזאת נמצאת ברשעי' כענין שנ' סביב רשעים יתהלכון כרום זלות לבני אדם הרשעים הללו כשיצא להם שם בהבלי העולם הזה מתרוממין ומתנשאין בעצמן ומקיפין וסובבין והולכין להראו' לבריו' רוממותן וכבודן וסוף הקב"ה משפילן ומזלזלן בפני הבריו' צא ולמד מבלעם הרשע שבשביל השם שיצא לבלעם בעולם שהיה נביא נתגאה בעצמו והיה רודף אחר הכבוד והשררה ונטרד מן העול' ומנין שנתגאה בעצמו והיה רודף אחר הכבוד והשררה כשחמר לו הקב"ה מי האנשי' האלה עמך השיב לו בלק מלך מואב שלח אלי לשון שררה וגסות הרוח כלו' שהו' אדם נכבד וחשוב בעיני המלכים וכן השיב בשררה וגסות הרוח לשלוחי בנק שאמ' להן מאן ה' לתתי להלוך עמכ' כלו' שאין כבודי לילך עם אנשים פחותים כמותכם מה עשה לו הק"בה הראה לכל שאינו ברשותו ואמ' אשר ישים ה' בפי גו' ואמר אם יתן לי בלק מלא ביתו גו' מה עלתה לו לבסוף כעס עליו בלק ואמר לו ועתה ברח לך אל מקומך גו' וכל תלמיד חכם שזכה לשם טוב בעבור תורתו ומתגא' בה ומשתרר על הבריות הרי הוא מחלל שם שמי' ומחלל את התורה ואת לומדי' ונוח לו שלא למד תורה ולא עוד אלא שנוטל חייו מן העול' הבא ולא עוד אלא שכך אחז"ל ודאשתמש בתגא חלף שכל זמן שאדם משתמש בכתרה של תורה כבר התקבל שכרו עלי' מפני שהוא מכבד את עצמו ומבז' את התור' וכל הדורש בתור' כדי להתכב' בה וליטול עטרה לעצמו ואינו דורש בה לשם שמי' ולכבוד התור' וכדי להוכיח בה את הרבים. אלא לכבוד עצמו ולהגדיל השם כדי שיקרא דרשן נאה קורא אני עליו וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם ועליו אחז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח ואמרו עוד כל המכבד את התור' גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה מחולל על הבריות אלא זהו דרכן של ת"ח הצנועין בתורתן לכבד את המקום ואת תורתו במעלותיהן הטובו' ומתכוני' בכל דרכיהן ובכל ענייניהן בעבודתו של מקום ולהגדיל את השם שכל מי שהוא מכבד

את המקו' בכבודו שחלק לו הק"בה מוסיף לו מעל' וכבו' כענין שנ' כי מכבדי אכבד גנאי גדול הו' לתלמיד חכם להתפא' בעצמו ולהשתבח בפני הבריו' שכן שלמה מוכיח בחכמתו ואמ' יהללך זר ולא פיך נכרי ולא שפתיך שכל זמן שאד' מגדל ומשבח את עצמו הרי הו' משפילו וכל זמן שאד' משפיל ומקטין את עצמו הרי מרוממו לכן בני אל תבקשו גדולה ואל תתאוו כבוד כי אם תהיו ראויין לכך ותכבדו את המקו' בכל דרכיכ' וסוף הכבוד לבוא השם יצילנו מן המדות הפחותות ויצליחנו לשם טוב ולמעשים טובים ברחמיו הרבים אמן: המעלה השש' עשרה מעלת יצר טוב:

בני בואו ואלמדכ' מעלת יצר טוב דעו בני כי מעל' יצ"ט מן המעלו' העליונו' מפני שיצר טוב נבר' מן העליוני' ממקו' טהרה וקדושה וממקו' דיעה והשכל והולך אחר טבע הנשמה שנבראת מן העליוני' כענין שנ' ויפח באפיו נשמת חיי' וגו' מה שאין כן בשאר הבריו' ששאר הבריו' גופן ונשמתן נבראו ממקו' א' כענין שנ' מי יודע רוח בני האד' העולה היא למעל' ורוח הבהמ' היור' היא למטה לארץ שחוזרו' כל אח' ואחד למקומ' לפיכך בבהמ' חי':

ועוף שאין בהם אלא יצירה אחת הגוף והנפש ביחד ממקום אחד לכך כתי' ויצר יי' אלהים מן האדמה כל חיות השדה ויצר ביוד אחת ובאד' כתי' ו יצר יי' אלהי' וגו' וייצר בשתי יודין לפי שיש בו שתי יצירות גופו מן התחתונים ונשמה מן העליונים וכיון שיצר טוב נברא עם הנשמה מן העליונים צריך לו לאדם להמליך עליו יצר טוב ולהתבונן בו ולהתחכם בין טוב לרע ולירא מיוצרו ולעשות רצון קונו ולנהוג בעצמו טהרה וקדוש' כדרך שהמלכים עושין וכל זמן שמתגבר על האד' יצרו הטוב נותן עיניו למטה להסתכל במקום שהגוף נברא ממנו והו' עתיד לחזו' שם בסופו כענין שנ' כי עפר אתה ואל עפר תשוב ונותן לבו למעלה מקום שנברא ממנו להכיר מעות הבורא שבראו מאין ומבין ויודע שהקב"ה רואה מעשיו וגלוי לפניו כל סתום לבו ומחשבותיו וכל מעשיו נכתבין בספר ועתיד ליתן את הדין וחשבון לפניו אפי' על שיחה קלה שיוצאה מפיו ורואה לבוראו נגדו תמיד ומתייירא ממנו וחרד מאימתו כענין שנ' שויתי יי' לנגדי תמיד ומונע עצמו מכל העבירו' ומתגבר בעצמו והולך עד שמחזיר נשמתו טהורה לבעליה כמו שנתנה בגוף ומתוך כך הוא מביאו לחיי העולם הבא אשריהן הצדיקים שמתגברין על יצרן ומגביהין עצמן על פשעיהן כענין שנ' אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ואחז"ל אשרי לאדם שהוא גבוה על פשעיו ואין פשעו גבוה עליו בני הגבירו עליכ' יצר טוב ותשלטהו עליכם ותשאלו תמיד מאת האל שיפתח לכם עיני לבב' ושכלכ' לבחור דרך הטובה ויפת' לכ' דלתי דרכיו וילמד אתכם דרך ידיעתו ועבודתו כענין שנ' אני יי' מלמדך להועיל

וגו' ומפעל יצר טוב למאוס האדם בחיי ההבל הזה ולמעט בהנאת גופניות ומגביר על טבעו דברים המביאין אותו לחי' העולם הבא ומדבר בהן מפני שאי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד כי אם האדם אדוק בהנאות הגופניו' והבלי העול' הז' אי אפשר לו להדבק באהבת העולם הבא כמו שאמ' אחד מן החסידים כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש כן לא יתחברו בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא ואמ' אחד העולם הזה והב' כשתי צרות כשתרצה אחת מהן תקצוף השנית לכן בני תפקחו את נפשכם בעודכם בעולמכ' ואל תבחרו במעדנים יתרים והנאות יתירות כ"א לקבל מהם די ספקם במאכל ומשתה וכסות כדי שתוכלו לחיות בהן וכדי שתקיימו עצמכם רק שתוכלו לעבוד לבוראכם בחיי ההבל הזה ומזריזות יצר טוב כשאדם פוקד כל מעשיו ועניניו כלם לתקן המעות ולמלאות החסרון וליישר מפעלותיו בדרכי האל כדי שילווהו בעולמו אשר הולך באחריתו ומתוך כך יזכה לחזות בנועם בוראו וכך אחז"ל העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין:

בני תגבירו עליכם יצ"ט שאם אתם עושין כן הקב"ה יסייע אתכם במעשה עבודתו שכך אחז"ל הבא לטהר מסייעין אותו ועוד אמ' לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצ"ר שנ' רגזו ואל תחטאו אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה ובקריאת שמע ובתפילה דכתיב אמרו בלבבכם בתורה ובק"ש דכתי' והיו הדברים האלה וגו' ובתפלה כתי' בכל לבבכם ואחז"ל איזה היא עבוד' שהי' בלב הוי אומ' זו תפלה וכן הוא אומ' בדניאל אלהא דאנ' פלח ליה וגו' וכי יש פולחן בבבל אלא שהיה מתפלל ג' פעמי' ביום אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה על משכבכם ודומו סלה כלומ' שיהא דומם ומחשב על המית' ואחז"ל באגד' מאי דכתי' ע"כ יאמרו המושלים אילו בני אדם המושלין על יצרן בואו חשבון בואו ונחשוב חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכר' ושכר עבירה כנגד הפסדה תבנה ותכונן אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא עיר סיחון אבל אם משים אדם עצמו ללכ' אחר יצרו כעייר הז' שהולך אחר סייח' נא' מה כתי' בתרי' כי אש יצא' מחשבון תצא אש מן חשבון ותאכל את שאינו מחשבון להב' מקרי' סיחון להב' מקרי' הצדיקי' ותאכל את הרשעי' שנקראו סיחון אכל' ער מואב זה המהלך אח' יצרו כעייר הז' המהלך אח' סייח נא' בעלי במו' ארנון אלו גסי הרוח וניר' אמ' הרשע אין רם אבד חשבון אבד חשבונו של עולם עד דיבון המתין עד שיבא יום דין ונשי' עד נופח עד שתבו' אש של גהינ' שאינ' צריכ' ניפוח כמו שנ' תאכלהו אש לא נופח אשר עד מידב' עד שתדאיב נשמתו ואמרי לה עד דעביד מאי דבעי:

בני אם תרצו להגביר עליכ' יצ"ט תחשבו תמיד מי את' מאין תבואו וקרבתכ' ליום המו' ומעמד הדין והחשבון שכך א"ח הסתכל בג' דברי' ואין אתה בא לידי עבירי' דע מאין באת ולאן אתה הולך מאין באתה מטפה סרוח' ולאן אתה הולך למקום עפר רימה וגו' ושלשתם הוציאו חכמים ממלת בורא' שנ' וזכור את בוראך בימי בחרותיך ואמ' בארך בורך בוראך דע מאין באת בארך כלומר מן הבאר:

שנבעת והוא השכבת זרע שממנו נוצרת ולאן אתה הולך בורך והוא הקבר שהוא הבור שלך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון בוראך כלומ' לפני בוראך אתה עתיד וכו' לכן בני תמליכו יצרכם הטוב עליכם ותגבירו אותו על טבעיכם הרעים ואז תצליחו בכל דרכיכם ותנחלו חיי העה"ז ותזכו ותרשו שני ימות המשיח ולחיי העה"ב ואלהינו ימלוך עלינו יצר טוב ברחמיו הרבים אמן:

ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת יצר טוב ובעליה נספר בגנות יצר רע ובעלי' כדי להכניע לבות בני אדם ולשבור את יצר' ונזכה אות' לפני המקום כדי שישובו בתשובה שלימה לפניו בע"ה. מדת יצר הרע: בני דעו כי מי שיצר הרע מתגבר עליו ושולט בו ושומע לו טורד מחיי עה"ז והבא שכן מסיתו ומרגילו אחר התאוו' הבהמיות וההנאו' הגופניו' לקבל מהם יותר ממה שיאות לו ומושכו אל התענוגי' והתפנוק' וממתי' לפניו העבירות עד שמשליכו וטורדו מן העה"ז והבא ולא עוד אלא שהוא בעצמו מעיד עליו שכך וכך עשה כענין שנ' מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון שכן באטב"ח קורין לסהדה מנון אוי להן לבריו' מעלבונו של יצ"ה מפני שרשות נתונה ביד כ"א להטיב מעלליו ולתקן אורחותיו ולישר דרכיו ולבחור דרך החיי' והטו' כענין שנ' ראה נתתי לפניך את החיי' ואת הטוב את המות ואת הרע ובחרת בחיי' וכן הוא אומר ועתה ישר' מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' וכן הוא אומר לבד ראה זה מצאתי אמר קהלת אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונו' רבים לא ברא הק' את האד' בצלמו אלא שיהא צדיק וישר כמותו אלא שהם בקשו חשבונו' רבים שנשתעבדו ליצר הרע שבלבם ואם יאמר אדם הרי הק' קראו רע שנ' כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואם הקב"ה בעצמו קראו רע איך יוכל האדם לחזור ולעשותו טוב אמ' הק' אתה בעצמך עושה אותו רע כשהיית תנוק לא היית חוטא משנתגדלת נתגדל יצרך הרע עמך וחטאת תינוק היית ולא חטאת נתגדלת וחטאת ואם יאמר אדם מי יוכל לעמוד כנגדו ולהלחם עמו כדי להחזיר למוטב אמ' הק' כמה דברים קשים ומרים בראתי בעולם ואת' מתחכמין להם וממתקין אותם כמו התרמוסין והחרדל והצלף וכיוצא כהן אף אתם תתחכמו למתק מדת יצ"ה ולהכניע את ערפו כדי שלא יזיק אתכם: בני התגברו על יצריכם בירא' האל

כדי שלא יתגבר הוא עליכם ויטרידכם מן העולם שכך אחז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבק' להמיתו שנ' צופה רשע לצדיק וגו' ואלמלא הק' עוזרו איננו יכול לו שנ' יי' לא יעזבנו בידו צאו וראו כמה יצ"ה גדול והולך בתוך האד' שכך אחז"ל יצ"ה בתחלה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה לחבלות העגלה שנ' הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבו' העגלה חטאה ועו' אמ' יצ"ה דומה לזבוב ויושב בין מפתח הלב שנ' זבובי מות יבאיש וגו' תחלתו כזבוב ואם שמע לו הרי הוא מתגבר עליו ועולה כמעיין הנובע על כל גדותיו כך הוא גדל ומכס' את כל הלב ועו' אמרו יצר הרע בתחלה קראו דוד הלך ולבסוף קראו איש שנעשה כבעל הבית דכתיב ויבא הלך לאיש העשיר ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו לעשו' לאורח הבא עליו ועו' אמרו יצר הרע בתחלה מסיתו שנ' כי רוח זנונים התעם ולסוף מתגבר עליו שנ' רוח זנונים בקרבם:

בני בואו וראו כמה דורות אבד יצר הרע דור אנוש דור המבול דור הפלגה כיון שעמד אברה' אבינו נתגב' עליו וכיתתו כמו שנ' וכתותי מפניו צריו ואחז"ל באגדה זו אברהם אבינו שלא הלך בעצת אנשי דור הפלגה רשעים היו שנ' הבה נבנ' לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ובדרך חטאים לא עמד שלא עמד במושב אנשי סדום ומפני שאנשי סדום חטאים הוי שנ' ואנשי סדום וגו' ובמוש' לצי' לא ישב שלא ישב במושב אנשי פלשתי' שאנשי פלשתים לצנים היו שנ' ויהי בטוב לבם קראו לשמשון וישחק לנו:

בני בואו וראו אומנתו של יצר הרע שכך אחז"ל באגדה עומד באמצע פלטיא ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו ומתקן בשערו ומסתלס בעקביו הוא אומר הדין דידי בא לו מאחריו כהלך הזה העובר ממקום למקום ומספר שמועות וחדושים ואומר יש במקום פלוני קורת רוח בשחוק ולצנו' ותפלות אוי לו לבן אד' שסופו לרמה ואינו מוציא קור' רוח בחייו מי שהק' חפץ בו אוט' את אזני ועוצם את עיניו ממנו ואינו משגיח עליו אלא מניחו והולך לו אף הוא כיון שרואה שאין האד' משגיח בו מניחו והולך לו ומי שאין הקב"ה חפץ בו כשהו' שומע את דבריו מחזר את ראשו לאחריו ואומר לו אחי מה אתה אומר אף הן':

כיון שרואה אותו משגיח לדבריו מתקרב אצלו ונושא ונותן עמו כאורח זה הרגיל עמו לפעמים ואמ' לו אחי שמא עברת ממקו' פלו' ראית שם שחוק וליצנות צורו' נאות ובריו' מפוארו' שאד' משתדל בהם חיי ההבל הזה אשרי מי שעוב' שם ורואה את מעשיהן וממלט את נפשו מהם כמה הוא זוכה לנפשו וכן הולך ומשתדל עמו בדברים הללו עד שמסיתו לילך לשם ואף הוא הולך עמו ואינו מניחו כיון שהוליכו לשם מחליק אליו בעיניו למצוא עוונו לשנו' והרי הוא נעשה כבעל הבית הנעשה סרסור בין ב' תגרים

התחיל למתק לפניו את העבירו' ואומ' לו ראה הממון הזה כמה הו' חביב זונה זו כמה היא נאה העון הזה כמה הוא מתוק ממי אתה ירא אין מי ירא' אותך ואין מי יודיעך לבריות ש"ת אבינו שבשמים רוא' אותך עזב ה' את הארץ וכי אפשר שלא ירחם על כמה בריו' נאות שבר' בעולמו מה שדי לאלו די גם לך והול' ומסיתו בדברים הללו עד שהוא נכשל בעבירה ומאבד חייו מן העולם ולאחר שהכשילו ולכדו במצודתו יושב ומתהולל עליו וכן הוא אומר כי הלל רשע על תאות נפשו זה יצ"ה שיושב ומתהלל בעצמו על שעלה בידו להטעות את הבריות אוי להן לרשעים שהולכין אחר שרירות לבם ואחר מראי' עינם מפני שהן מרמין לגוף לחטוא וטורדין את נפשם מן העולם שכך אחז"ל ליבא ועינא תרין סרסורי לחטאת שהעין רואה והלב חומד והגוף הולך ועושה נמצ' שהלב והעין הן מרמין לגוף לחטוא הוא שצוה מרע"ה ולא תתורו אחרי לבבכ' ואחרי עיניכם וכן אמ' שלמה תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה כלומר אם תתן לבך לי ועיניך ותשמור אותם מחטוא נמצא שכל גופך שמו' מן העבירות ומתוך כך אתה שלי ואין יצ"ר שולט בך גדול מי שמתגב' על יצרו וזובח אותו לפני בוראו כענין שנ' זובח תודה יכבדנני ואחז"ל באגדה זובח אשם אין כתיב כאן אלא זובח תודה יכבדני יכבדני אין כתי' כאן אלא יכבדנני בשתי נונין שכל מי שהו' זובח יצרו ומתוד' על עונותיו מעלין עליו כאילו כב' להק' בעה"ז ובעה"ב וכן מי שמגבי' עליו יצ"ט הק' רוצה בו ומשלים עמו יצ"ה עד שאינו יכול להזיק אליו כענין שנ' ברצות יי' דרכי אי' זה יצ"ט גם אויביו ישלים עמו זה יצ"ה בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו ב' ג' שנים בדרך א' והוא קושר בו אהבה ויצ"ה גדל עם האדם מנעוריו ועד זקנתו ומבקש להכשילו ולהפילו תדע שכן הוא שהרי יוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה ע' שנה ולבסוף נעשה צדוקי ואחז"ל למה יצ"ה דומה לצור גבוה שהוא עומד בפרשת דרכי' והיו ב"א נכשלין בו אמר להם המלך סתתו בו קמעא קמעא עד שתבוא השעה ואני מעבירו מן העולם כך אמר להם הקב"ה ליש' בני יצ"ה הזה מכשול הוא לעולם שנ' ואמר סולו סולו פנו דרך וגו' אלא סתתו בו קמעא עד שתבוא שעתו ואני מעבירו מן העולם שנ' והסירותי את לב האבן מבשרכם ועוד אמרו לע"ל הקב"ה מביא יצ"ה ושוחטו בפני הצדיקי' ובפני הרשעי' צדיקים נדמ' להם כהר גבוה ורשעי' נדמה להם כחוט השערה הללו בוכין והללו בוכין צדיקים בוכים ואומרים היאך יכולנו לכבוש את ההר הזה ורשעים בוכים האיך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה ואף הקב"ה תמיה עמהן שנא' והיה כי יפלא בעיני העם הזה נאם יי' גם בעיני יפל':

בני. צאו וראו כמה גדול טפשותן של בריות שבכל יום ויום וככל שעה אדם מחכה למות ואינו' בטוח בעצמו מן המיתה והוא ניסת אחר יצ"ה שהוא מסית ומחטיאו ומחייבו לגהינם ויודע בו ומכיר מעשיו ואינו נזהר ממנו: בני התגברו על יצרכם והלחמו בו ואל תרפו ידיכם ממנו אפי' שעה א' ואל תתעצלו לנצחו כי מלחמ' יצ"ה היא הנקרא מלחמה גדולה אשרי מי שזכה לנצחו ותראו דבר פלא כי אם יש לאדם אויב ומתגאה בו ונוצ' אותו פעם ופעמים ושלש אז ירף ממנו או ישלים עמו אבל יצר הרע אין מספיק לו לאדם לנצחו אלף פעמים ובכל יום ויום הוא מתגרה עליו להחטיאו כמו שאחז"ל ואל תאמן בעצמך עד יום מותך והענין מפני שכל הימי' אשר האדם חי על האדמה יארוב לו ונלחם עמו כדי להחטיאו לכן בני אל תעלימו עיניכם ממנו ואל תתנו שינה לעיניכם ולעפעפיכם עד שתנצחוהו כי אם חס ושלום הוא ינצח אתכם ימיתכם ויטרידכם מחיי העה"ב ואם ינצחו בקלה שבקלות סוף ינצח אתכם בחמורה שבחמורות שכך אומנתו של יצ"ה היום אומר לו לאד' עשה כך וכך עד שיסיתהו לעבור על העריו' ולע"ז ואם תשתדלו לנצחו תמי' ותנצחוהו מיום אל יום מעט היו' ומעט למחר אותו המעט יעלה לדבר גדול כי לא יעמד לפניכם ויפרד מכם כענין שנ' ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו ואם יאמר לו לאדם לאכול ולשתות ולשמוח בעה"ז ולקכ' כל הנאותיו ממנו ולהשיג את כל תאוותיו ולמלאות נפשו מכל אשר ישאלו עיניו כי אין מעשה וחשבון בשאול אשר האדם:

הולך שם ולית דין ולית דיין כבר נא' ע"י שלמה שמח בחור בילדותיך ויטיבך לבך בימי בחרותיך והלך בדרכי לבך ובמרא' עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט ואחז"ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שנמצאו בו דברים שהן מטין למינות אמרו כך היה שלמה צריך לומר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך משה אמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ושלמה אמר והלך בדרכי לבך הותר' הרצועה לית דין ולית דיין וכיון שאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אמרו יפה אמר שלמה:

בני תשמרו עצמכם מן העריו' מפני שהאד' מתפתה אחריהן ונפשו של אדם מחמדתן ביותר וכל מי שמפתה אחריהן סופו נטרד מן העה"ב מפני שהיא מן המצות החמורות שבתורה תדע שכן הוא שהתורה ריבתה על העריות שמירה לפניהן ושמירה לאחריהן לומר שיהא אדם נזהר ונשמר מהן ביותר שמיר' לפניהן דכתי' ושמרת' את חקתי ואת משפטי שמירה לאחריהן דכתי' ושמרתם אתם את חקתי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר בתוככם שתי שמירו' הללו שמירה לאיש ושמירה לאשה

שמירה מאשתו ושמירה מאשה אחרת שמירה בעינים ושמירה בלב שמירה בשפתים ושמירה במעשה שמתוך שאדם נותן את עיניו להסתכל באשה הרי לבו מתאווה לה והוא כרוך אחריה ומתוך שהאדם מרבה שיחה עמה ושחוק וקלות ראש סוף שבא לידי הרגל עבירה לפיכך ריבת' עליה התורה שמירות הרבה ומהו ושמרתם את חקתי עשו משמרת למשמרתי כגון שניות לעריו' שהן מדברי סופרים ואחז"ל שלא תאמר כל מי שנואף בגופו בלבד נקרא נואף שאפי' הנואף בעיניו נקרא נואף שנ' ועין נואף שמרה נשף וגו' וכן הוא אומר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו' הרי כבר למדנו שכל מי שתר העבירה בלב ובעינים נקרא זונה: בני בואו וראו כמה קש' עונשה של עבירה שאין לך שבט מישראל שלא העמיד מלך או שופט חוץ משבט שמעון שלא העמיד מלך ולא שופט בשביל החטא שעשה זמרי בשטים עם המדינית ללמדך כמה קשה הזנות כיצ' עתניאל משבט יהודה אהוד משבט בנימין דבורה וברק מהר אפרים ומקדש נפתלי גדעון משבט מנשה ואבימלך בנו אחריו תולע בן פואה משבט יששכר יאיר את הגלעד מחוות יאיר משבט מנשה וכן יפתח מיושבי גלעד אבצן מבית לחם יהודה אלון שבט זבולין עבדון בן הלל שבט אפרי' שמשון משבט דן עלי ושמואל משבט לוי מבנימין יצאו מלכים ומיהודא ומאפרים ירבעם ומנשה יהוא בן נמשי אבל שמעון לא העמיד מלך ולא שופט בשביל הזנות של זמרי ולא עוד אלא כל מי שהוא להוט אחר בולמס של עריות שהוא מאבד את נפשו וטורדה מחיי העולם הבא שנ' נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה וכל מי שבא דבר עבירה לידו ופירש ממנה מאהבת השם לא מיראת אנשים זוכה ועולה לגדולה תדע שכן הוא שלא עלה יוסף לגדולה אלא מפני שפיר' מן העביר' מאדונתו אשת פוטיפר:

בני באו וראו כמה האשה הזונה קשה שהיא מרה מן המות כענין שנ' ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודי' וחרמים לבה אסורים ידיה מצודים בעה"ז וחרמי' לעה"ב לבה סכל שכל לבה אינה אלא לדברי תפלות וזמה אסורים ידיה תופשת את האדם בשוק ואומר' לו בוא ושכב עמי משל לכלב' נשכנית שהי' נושכת את העוברים ושבים מה עשו לה שלשלת ואעפ"כ היתה מקרעת בבגדיהן ואלמלא שאמ' הכתוב אסורים ידיה לא היה האדם יכול לעמוד בה טוב לפני האלהים ינצל ממנה זו יוסף וחוטא ילכד בה זה זמרי: בני צאו וראו מה שכת' באשה המנאפת שתופסת את האדם בחלקת לשונה ורכות שפתיה כענין שנ' כי נופת תטופנה שפתי זרה וחלק משמן חבה אלו שפתי זונ' שהן מתוקין כנופת להטעות את הבריו' מה כתיב בתרי' ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות שכפי ערבותה של עבירה תהיה מרירותה ולא עוד אלא שמביאתו לידי מיתה שנ'

כי רבי' חללי' הפילה ועצומים כל הרוגיה ואחז"ל באגדה מ"ד ואחריתה מרה כלענה ולמה החרב הזה אוכלת משני צדדיה כך הזונ' מאבד' חייו של אדם מהעה"ז והעה"ב וכן הוא אומר רגליה יורדת מות שאול צעדיה יתמוכו לעה"ב וכן אמ' בן סירא העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה אל תט אצל' עם בעלה למסו' עמו יין ושכר כי בתואר אשה יפה רבי' הושחתו ועצומים כל הרוגיה:

בני בואו וראו כמה קשה עונשה של עבירה שכל מי שהוא להוט אחר העבירה גורם לעצמו שתנטל ממנו הוד שכינה ומלאכי חבל' נמשלין עליו ודנין אותו באכזריות חמה שנ' ושנותיך לאכזרי ואחז"ל אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועו':

אל תהי רגי' אצל כהן ע"ה שסופו להאכילך תרומה ואל תרבה שיחה עם האשה שסופ' בא לידי ניאוף וכל הצופ' בנשי' סוף שהוא בא לידי עבירה וכל המסתכל אפי' בעקיב' של אש' הוין לו בנים שאינן מהוגנין דבר קשה הו' הזנו' ושנאוי מאד בעיני המקום כענין שנ' בגדה יהוד' ותועב' נעשית בישׂ' ובירושלים כי חללו יהודה קודש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר וג' ואחז"ל בגדה יהוד' זו ע"ז וכן הוא אומר כלכם בגדתם בי בית ישׂ' וג' ותועבה נעשת' בישׂ' ובירושלים זה משכב זכור וכן הו' אומר ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה כי חלל יהודה את קוד' ה' זו זונה וכן הוא אומ' לא יהי' קד' וג' ובעל בת אל נכ' זו גויה וכתי' בתרי' יכרת ה' לאי' אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעק' ומגיש מנחה לה' צבאו' אם ת"ח הו' לא יהי' ער בתלמידי' ואם כ"ג הוא לא יהי' לו בן מגיש מנח' לה' ולא עוד אלא כל מי שבא על הגוי' כאלו נתחתן לע"ז שנ' ובעל בת אל נכר וכי בת יש לו לאל נכ' אלא זה הבא על הגוי' ואחז"ל הבוע' ארמי' קנאין פוגעין בו בשע' מעש' כלומ' מי שמקנ' להש' יש לו רשות להרגו בשעה שעבר עביר' כמו שעש' פנחס לזמרי שהרגו בשע' מעש' בני צאו וראו כמה קשה הניאו' שכך אחז"ל באגד' הנואף והנואפ' עוברין על י' הדברו' על אנכי כיצד שכל מי שהו' בא על הערוה כאלו כופר בהק' שנ' כחשו בה' ויאמרו לא הוא ולא תבוא עלינו רעה לא יהיה לך אלהי' אחרים על פני כי אנכי ה' אלהיך אל קנא שני פעמי' שהו' מקנא להקב"ה ולבעלי וכן הו' אומר כי מנחת קנאו' שהן שתי קנאו' לא תשא נוא' עם האש' ונשבע בשקר כבד את אביך שהולד הנולד מן הערוה עומד ומכבד מי שאינו אביו ומכה ומקלל למי שהוא אביו כסבור שאינו אביו לא תרצח שהנואף נכנס ע"מ שאם יתפס להרוג או ליהרג לא תנאף שהרי הוא נואף לא תגנוב כמו מים גנובים ימתקו וג' לא תענה ברעך עד שקר שהוא נואף עם אשת חברו והי' אומרת לבעל' ממך אני מעוברת לא תחמו' אשת רעך שכל מי שהו' חומד אשת חברו ונואפ' חומד כל ממון של חבירו כיצד שהוא נואף עמה והולך לו והיא יולד' ממנו וסב' בעל'

שהוא בנו בא להפטר מן העולם עושה דייתיקי ומורישו בכל שלו ואינו יודע שאינו ממנו ונמצא חומד כל אשר לחברו זכור את יום השבת כיצד שהרבה פעמי' כהן יש לו כהנת ויש' נכנס עליה והיא יולדת מיש' וסבור שהו' בנו של כהן ועמד אותו התינוק וגדל ומשמש בב"ה בשבת ואינו אלא יש' ונמצא חילל השבת ומעשה ברשע א' שחמ' אשת שכינו שהי' היתה יפת תואר וטוב' שכל דבר עמה פעמים רבות והיתה ממאנת לו לפי שא"א היתה פעם א' הלך בעל' למקו' א' וע"ש היה עמד אותו רשע וחתר את הבי' בליל שבת ואנס' ושכב עמה ואח"כ הרגה כדי שלא תזעק ותגיד את קלונו וגנב כל מה שבבית והלך לו הרי עבר על זכור את יום השבת ועל לא תרצ' ולא תנא' ולא תגנב ולא תחמד למחר באו השכיני' וראו את המחתרת נכנסו לבית ומצאו את האשה שהיא נהרגת אמרו מי עשה זאת לא עשה אלא פלוני שכינה קראוהו ואמרו לו למה עשית כזאת אמר להן אני נשבע לכם שלא עשיתי נכנס לב"ה ונשב' להם ועבר על לא תשא מה עשה שכר את העדים של שקר ויעידו על אחת משכניה הרעים שהוא עשה ועבר על לא תענה פשפשו על הדבר וידעו שהוא עשה כל המעשה ונתיירא שלא יהרגוהו וברח לו לעבודה זרה ונשתמד וכופר באלהי ישראל והודה בע"ז ועבר על כבד את אביך ואת אמך הרי שעבר על עשרת הדברות מי גרם לו על שחמד את הערו' ללמדך שמצו' גוררת מצו' ועביר' גוררת עביר':

בני בואו וראו כמה קשה סרסורה שהעובר עבירה מאבד נפשו בלבד ומי שהו' סרסור לדבר עביר' מאבד נפשו ונפש חבירו העובר את העביר' על ידו צא ולמד מן הנחש הקדמוני שהחטיא את חוה ונתקלל עמה ואם אדם וחוה חטאו נחש למה נתקלל אלא שהו' גרם להם לחטוא אבל המחטיא את חבירו אין מספיקין בידו לעשות תשובה שלא יהיו תלמידיו יורדין לגיהנם והוא יורש גן עדן לפי שהמחטי' את חבירו קשה לו מן ההורגו שההורגו קשה בעולם הזה והמחטיאו הורגו בעה"ז ולעה"ב וכן הוא אומר משגה ישרים בדרך רע בשחתו הוא יפול ותמימים ינחלו טוב וכל מי שהוא להוט אחר הזונה לסוף שהוא מבקש ככר לחם בביתו ואינו מוצא שנ' כי בעד אשה זונ' עד ככר לחם ולא עוד אלא כל הבא על אשת איש אפי' למד כל התורה כולה שכתב בה יקרה היא וג' היא צדתו לגיהנם שנ' ואשת איש נפש יקרה תצוד ואחז"ל באגד' מה הוא עונש' של אשת איש לעתיד לבוא בא ורא' מה כת' למט' מהענין היחתה איש אש בחיקו גו' כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה מאי תקנתו ילך ויגדל יתום בתוך ביתו וילמדהו תורה ויתעסק:

בכל המצות ויתכפר לו לעה"ב על מנת שיחזור בו ויעש' תשובה תשוב' לדבר זה מנין שנ' שובה ישראל עד ה' אלהיך וג' אפי' כפרת בעיקר הוא מקבלך בתשוב' קל וחומר ומה אם הכופר בעיקר הוא מקבלו בתשוב' הבא על אשת איש ע"א כמה וכמה שהקב"ה מקבלו בתשובה קשה עונשן של עריו' שכך אחז"ל כל זמן שיש פרוצין בעריו' השכינה מסתלקת מביניהן שנ' ולא ירא' בך ערות דבר ושב מאחריך אפי' ערות דיבור אסור ולא עוד אלא שכל העובר עבירה מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין שנ' ילפתו אורחות דרכם יעלו בתוהו ויאבדו ולא עוד אלא שקשורה בו ככלב שנ' ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה לשכב אצלה בעה"ז להיות עמה לעולם הבא:

בני בואו וראו כמה קשה עונשה של עבירה שאפי' הצדיקים נענשין עם עוברי עבירי' שכך אחז"ל כ"מ שאתה מוצא זנות אנדרלומוסי' באה לעול' והורגת רעים וטובים ועוד אמרו על הכל הקב"ה מוותר חוץ מן הזימה צא ולמד שעד שלא נצטוו עליה מה כתי' ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה מה כתי' וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויאמר ה' אמח' את האדם וכל מי שגודר את עצמו מן הערו' והזנו' ומתגבר על יצרו נקרא קדוש שכך אחז"ל מפני מה נסמכ' פרש' עריות לפרשת קדושים תהיו ללמדך שבכל מקו' שאת' מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדוש' שנ' אשה זונה וחללה וסמוך ליה וקדשתו וכן הוא אומר אלמנה וגרושה וחללה זונה וסמיך ליה ואל יחלל זרעו בעמיו כי אני ה' מקדשו ועו' אמ' ג' היו שברחו מן העבירי' ושיתף הקב"ה שמו ביניהן ואלו הן יוסף ויעל ופלטי יוסף מנין עדות ביהוסף וג' קרי ביה יה שמו של הקב"ה מעיד עליו שלא נגע באשתו של פוטיפר יעל מנין שנ' ותצ' יעל לקראתו ותאמר אליו סורה אלי אל תירא ותסר אליו האהלה ותכסהו בשמיכה וג' ואחז"ל באגדה חזרנו על כל המקרא ולא מצינו כלי ששמו שמיכה ומהו שמיכה שמי כה שמי מעיד עלי' שלא נגע בו אותו רשע פלטי מנין כתוב אחד אומר ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וכתו' אחד אומ' ויקחה מעם פלטיאל בן ליש קרי ביה פלטי וקרי ביה פלטיאל אלא אל מעיד עליו שלא נגע בה באשתו של דוד מה עשה נעץ חרב בינו לבינה ואמר כל מי שעוסק בדבר זה ידקר בחרב ועוד אמרו ג' הן שבא יצרן לתוקפן ונזדרזו עליו בשבועה ואלו הן יוסף דוד ובועז יוסף דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים אין כאן לאלהים אלא באלהים אינו עושה רע זו דוד דכתיב ויאמר דוד חי ה' כי אם ידי יגיפנו למי נשבע שהיה יצרו אומ' לו אילו נפלת בידו לא היה מרחם עליך ומן התורה מותר להורגו שהרי רודף הוא לפיכך קפץ ונשבע בועז דכתיב חי השם שכבי עד הבקר כל אותו הליל' היה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנוי' למה אינך פושט יד עלי' נשבע ליצרו ואמר חי השם אם

אגע בה ולה אמ' שכבי עד הבוקר וכן הוא אומר גבר חכם בעז ואיש דעת מאמץ כח גבר חכם בעז זה בועז ואיש דעת מאמץ כח שנזדרז על יצרו בשבועה: בני אם יש לכם לדבר עם האשה תקצרו בדבריכם ואל תאריכו עמה בדברים שכן אחז"ל ואל תרבה שיחה עם האשה ומצינו בר' יוסי הגלילי שהיה מהלך בדרך ופגע בברוריה אשת רבי מאיר ושאל אותה ואמר לה בתי באי זו דרך נלך ללוד וכן מצינו כשבא הקב"ה עם חוה קצר עמה בדברי' ואמר לה מה זאת עשית ולא תאמר שאין יצר הרע מתגרה על האדם אלא כשהוא נושא ונותן עמה בדברי ליצנות ותיפלות אלא אפי' לדבר עמה בשאר דברים בעלמא כדי להסתכל בה או אפילו להסתכל בה בלא מדבר עמה או אפי' מהרהר עליה בלא ראות פנים יצר הרע מתגרה עליו שנאמר וידע אדם עוד את אשתו מהו עוד נתוספה לו תאוה על תאותו לשעבר אם לא היה רואה לא הי' מתאוה ועכשיו בין רואה בין שאינו רואה מתאוה לפיכך צריך לו לאדם לשמור את עצמו מכל דבר המביאו לידי הרהור ועבירה שכך אמרו חכמים ז"ל כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה שנאמר וידע ה' את אשר עשה וימת גם אותו וכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע צדי' אתה ה' לא יגור במגורך רע וכל מי שמגרה יצ"ה בעצמו נקר' משומד שכן אומנתו של יצ"ה היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו לך עבוד אלהים אחרים והולך ועובד ואחז"ל כל המקשה לבו לדעת יהא בנדוי מפני שמגרה בעצמו יצ"ה ועו' אמ' מ"ד ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומא' בלילה שלא יסתכל באשה נאה ואפי' פנויה באשת איש ואפי' מכוערת ולא בבגד צבע אשה ולא בכל בהמה חיה ועוף בשעה שנזקקין ואפי' מלא עינים כמלאך המות וכל כך כדי שלא לגרו' עליו יצ"ה ואז"ל כל הממרק עצמו לדבר עבירה פצעים וחבורות יוצאת בו שנ':

חבור' פצע תמרוק ברע ולא עוד אלא שלוקה בהדרוקן שנ' ומכו' חדרי בטן אוי להם לרשעים שמתגאין בעצמן ומתפנקין אחר יצרן ואחר תאות לבם ואחר מראה עיניהם שטורדין את עצמן מחיי העה"ז וסופן יורשין גהינ' אשריהן שמכניעין את לבם ומרככין את נפשם ומשפילין את עצמן ומשברין את רוחם לפני בוראם וזוכרים את יצרם ומתגברין עליו ומשתדלין להתרצות במעשיהן הנאים לפני מי שאמר והיה העולם ועוצמין עיניהם כדי שלא ליהנות מדבר עבירה בעה"ז ומתוך כך זוכין בעצמן להקביל פני שכינה ומה טעם עוצם עיניו מראות ברע וכתיב בתריה הוא מרומים ישכון וגו' מלך ביופיו תחזנה עיניך לכן בני תגערו ביצ"ה כדי שלא יסית אתכ' ויחטיאכ' כדי שיהיה זרעכם מתברך והולך ולא יכלה לעולם כענין שנ' לא יגעו לריק ולא ילדה לבהלה וגו'

והאלהים יסלק יצ"ה מקרבינו ויטהרנו מכל טומאתינו ויחדש בנו לב טהור ורוח חדשה ברחמיו הרבים אמן:

המעלה השבע עשרה מעלת התשובה:

בני בואו ואלמדכם מעלת התשוב' דעו בני כי מעל' התשובה מעלה גדולה עד מאד ומתו' חשיבות' קדמה לבריאת העולם כענין שנ' בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם אתה אל וכתיב בתריה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם ולא עוד אלא שמגעת עד כסא הכבוד שנ' שובה יש' עד ה' אלהיך ואחז"ל באגדה גדולה כחה של תשובה שכיון שאדם מהרהר בלבו לעשו' תשוב' מיד היא עול' למעל' ולא תאמר עד עשרה מילין או עד כ' מילין או עד ק' אלא עד מהלך ת"ק שנה ולא עד הרקיע הראשון ולא עד השני אלא עד שהיא עולה ועומדת לפני כסא הכבוד שנאמר עד ה' אלהיך ולא עוד אלא שהתשובה מקרבת הגאולה שכך אחז"ל מתו' ה' דברים יש' נגאלין מתוך צרה ומתוך קץ ומתוך תשובה ומתוך רחמים ובזכו' האבות מתוך צרה דכתי' בצר לך ומצאוך וג' ומתוך קץ דכתיב באחרית הימים ומתוך תשובה דכתיב ושבת עד ה' אלהיך ומתו' רחמי' דכתיב כי אל רחום ה' אלהיך וג' ובזכות האבות דכתי' ולא ישכח את ברית אבותיך והתשובה גורמת לרחמי' ולזכות האבות כענין שנ' ושבת עד ה' אלהיך ומיד כי אל רחום ה' אלהיך וגו':

בני בואו וראו כמה חביבה התשובה לפני המקום שאם יעשה האדם תשובה הקב"ה מקבלו ומבטל דבריו בשבילו צא ולמד ממה שכתוב בתור' כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו וגו' אבל הקב"ה אינו כן שאף על פי שעזבו אותו ועבדו לאחר אומר להן הקב"ה עשו תשובה ובואו אצלי ואני אקב' אתכם שכן פי' על ידי ירמיה לאמר הן ישלח איש את אשתו וג' הישוב אליה עוד הלא חנוף תחניף הארץ ההיא ואת זנית רעים ושוב אלי נאום ה' בואו ואני אקבל אתכם בתשובה ולא עוד אלא שהק"ב נשבע לקבל את שבים שנ' חי אני נאום ה' אלהי' אם אחפוץ במו' הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה גדול' היא התשוב' שהרי הקב"ה הכתיב בעצמו תשובה כענין שנ' הנני שב וגו' משל לבן מלכי' שהיה חולה אמ' לו הרופא אם יאכל מן החפץ הזה מיד יתרפא והיה הבן מתייר לאוכלו אמר לו אביו תדע שאינו מזיקך הריני אוכל ממנו תחלה כך אמ' הקב"ה לישראל מתבייש' אתם לעשו' תשובה הנני שב ראשון שנ' הנני שב ומה הקב"ה שאין בו לא חטא ולא סרחון הכתיב בעצמו תשוב' ואמר הנני שב בני אדם שהן מטונפין ומגועלין בחטאים ובעונות על אחת כמה וכמה שצריכין לעשות תשובה ולהתוודות על פשעיהן

גדולה היא התשובה שאפי' אם היה רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה שלימ' בסוף ימיו אין הקב"ה מזכיר לו כלום מעונותיו שעשה בתחלה שנ' לא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב ולא עוד אלא שהתשובה גדול' יותר מן הקרבנות שנ' הנה שמוע מזבח טוב וגומר:

בני בואו וראו כמה גדולה כוחה של תשוב' שכן מלך בשר ודם כותב הפסק דין שלו ומחליפו בממון הרבה והקב"ה כותב הפסק דין שלו ומחליפו בדבר קל ואיזה דבר קל שנ' קחו עמכם דברי' ושובו אל ה' מה כתיב למעלה מהענין צרור עון אפרים וג' תאשם שומרון כי מרתה באלהי' ואחר כל זה אמר עשו תשובה ואני מחליף את כולן שנ' שוב' ישראל עד ה' אלהיך וג' ואחז"ל באגד' כל הנביאים קוראים לישראל בתשובה אבל לא כהושע ירמיהו אמר אם תשוב ישראל וגו' וישעי' אמר:

דרשו ה' ולא מלמדין לישראל מה לומר בתשובתם לפני המקום אבל הושע אמר עשו תשובה ומלמד מה יפייסו על עצמן לפני המקום שובה ישראל וג' קחו עמכם דברי' ושובו אל ה' ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה וג' ועוד אמרו כל הנביאים שהכו את ישראל הכום בנפילה ירמיה אמר יהי דרכם חושך וג' עמוס אמר נפלה ולא תוסיף וג' אבל הושע לא עשאה אלא מתקלת שנא' כי כשלת בעוניך אוי להם לרשעי' שמתי' בלא תשובה שמאבדים שברם ותקוות' מחיי העול' הבא שהמלאכי' המסורים לו לאדם בעולם הזה כותבין לו בכל יום ויו' את מעשיו והכל צפוי לפני המקום והכל חתום אם יצדיק אדם כותבין צדקתו ואם הרשיע כותבין רשעתו לפיכך כשבא הצדיק ליפטר מן העולם המלאכים מקדימין ומקלסין לפניו יבא שלו' ינוח על משכבו ואם מת אדם רשע שלא עשה תשובה הקב"ה אומ' לו תיפח רוחך כמה קראתי לך שתעשה תשובה ולא עשית ועיני רשעי' תכלינה ומנוס אבד מנהם וגו' אמרו הפיקחין הואיל וכך הו' תקו' לשבי' לכו ונשוב' אל ה' כי הוא טרף וגו' ואחז"ל גדולה תשובה שבשביל יחיד שעש' תשובה מוחלין לו ולכל העולם כלו שנ' ארפא משובתם אוהבם נדבה וגו' מהם לא נאמר אלא ממנו אחז"ל היכי דמי בעל תשובה כגון שבא דבר עביר' לידו פעם ראשונה ושנייה באותו הפרק ובאותה אשה שנכשל בה כבר ובאותו מקום והיה יכול לעבור עבירה שמה ופירש ולא עבר הרי זה בעל תשובה גמור וכן אם גנב או אנס ממון מאחרים והחזירו שלא מחמת יראת אדם אלא מירא' השם הרי זה בעל תשוב' גמור בני בואו וראו כמה גדול' כחה של תשוב' שאפי' היה האדם רשע גמור ונתחתם גזר דינו לרעה ואחר כך עשה תשובה מעכבת הפורענות מבוא עליהן מהרה שכך אחז"ל תשובת מוחלטין והם רשעים גמורים מוחלטין ברשען מעכבת הפורענות מבוא עליהם:

בני השתדלו לעשות תשובה קודם ביאת הצרות והפגעי' רעי' כי אם ישוב האדם לבוראו אחר ביאת הצרות והפגעים אינה תשובה שלימה ושמא לא יקבל הקב"ה תשובתו אף על פי שהוא ארך אפי' ומלא רחמים אמנם התשובה השלימה היא כשאדם יודע בעצמו שחטא לבוראו יתחרט חרט' שלימ' על העבירו' שעשה ויעזוב דרכי חטאיו ולא ישנ' עליהן ויבקש עליהן מחילה לפני בוראו וייטיב מפעליו קודם שיבאו עליו הפורענות והפגעים רעים שכך אחז"ל תשובה ומעשים טובים כתריס לפני הפורענות:

בני אל תתרשלו מלשוב בתשובה שלימה לבוראכם ואל תאמ' למחר או למחרתים נשוב בתשובה לפניו שמא תמותו היום או למחר בלא תשוב' אחז"ל שוב יום אחד לפני מיתת' וכי יודע אדם באיזה יו' ימו' שישוב יום אח' לפני מיתתו אלא ישיב היום שמא ימו' למחר שוב למחר שמא ימות למחרתי' ונמצא כל ימות האדם בתשובה ואם חטא אדם ועבר עבירות בין קלו' בין חמורות בין שוגג בין מזיד אל יתיאש ויאמ' כבר אבד סברי ותוחלתי מי"י ונדחיתי מחיי העולם הבא ואשוב לא יקבל המקום תשובתי אל יאמ' אדם כן אלא ישתדל לעשות תשובה וישוב לפני בוראו ויכנע לפני בוראו ויתחרט על עונותיו והקב"ה ימחול לו על כל עונותיו שכן מצינו בדוד ע"ה שחטא ושב והתודה ומחל לו הקב"ה עם כל עונותיו אותו עון וכן מצינו באנשי נינוה שעלת' רעתם לפני המקום ונתחתם גזר דינם לרעה וכיון ששבו בתשובה שלימה לפני הבורא קרע גזר דינם ומחל להם כענין שנ' וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ומן החמס אשר בכפיהם וינחם יי' וגו' ואחז"ל באגדה כי הנה רחקיך יאבדו וגו' כלומר מי שמתרחק מן הקב"ה מעשות תשובה אבד מן העולם ואני קרבת אלהי' לי טוב שכל מי שמתקרב לאל אשריו תדע שכן הו' יתרו על ידי שנתקרב להקב"ה זכה להורות למשה שנ' ואתה תחזה וגו':

בני בואו ואודיעכם מקצת מן הדברי' הנועלי' דלתי התשובה ואלו הן מי שמסכים בלבו לעשות העבירה ולא נכשל בה במקרה אבל מסכים לעשות העבירה ומחזר אחריה לעשותה בכל יכלתו עד שבא לידו והמתמיד עלי' ומתאחר מהניח' ומי שמחשב לשוב בתשוב' בסוף ימיו בין כך וב"כ משלים תאותיו הבהמיו' וסבור לרמות את יוצרו ועל זה אחז"ל כל האומ' אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה וכל מי ששב בתשובה ממקצת חטאיו ונתחרט עליהן ומתמיד על קצתם העבירו' שבידו אפשר שישנה גם על השאר ששב מהן בתשובה כל אלו נועלין דלתי התשובה:

בני אם עברתם על עבירה קלה שבקלו' אל תתמידו עליה כי ההתמדה על העבירו' מורה על חילול השם ועל ביזוי מצותיו וביטול דבריו והוא הנקרא מזיד ועליו נאמ' והנפש אשר תעש' ביד רמה וגו' ולא עוד אלא שההתמד' על העבירה אפי' היא:

קטנה הולכ' ומתגדל' בהתמידו עליה כמו שאחז"ל י"ה דומה לחוט הבוכיא ולבסוף דומה לעבות העגל' שנ' הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה ואמ' חכם אחד אין קטנה שבעברות עם ההתמדה ולא גדולה בהם עם בקשת המחילה כלו' אם עבר אדם אפילו הקטנה שבעברות ומתמיד האדם עליה אינה נחשבת קטנה אלא גדולה ואפי' אם עבר אדם גדולה שבעברות ומבקש אדם עלי' בכל לבו ומתחרט עליה ושב לפני המקום אינה נחשבת גדולה אלא קטנה והקב' מוחל עליה ומה היא התשובה ובאיזה ענין ישוב האדם לפני בוראו להכניע אחרי שידע האדם שחטא ויודע גנות מעשיו וחרפת' יהא מתגבר על יצרו ונלח' עמו וישתדל להכניע תאותו ולהכריח נפשו להסיר' מתאוות הבהמיו' והבלי העולם הזה ויחשב בעצמו מתיקות העבירה לפי שעה כנגד מרירותה ואבדן נפשו מחיי העולם הבא ויתמיד לחשב בעצמו על העבירו' שעשה ויהיו נגד עיניו תמיד כענין שנ' כי פשעי אני אדע וגו' ויהי' ירא מבוראו ויבוש ממנו ויחשב בעצמו נגד מי המרה ויתחרט על עוונותיו ולא ישנה עליה' ויבקש מחיל' מאת הבור' כל ימי חייו כדי שיקבלנו וימחול לו על כל עונותיו וצריך לו לבעל תשו' לידע גנות מעשיו וחרפתם על הבירור כי אם יסתפק לו בהם אי אפשר להתחרט עליהם חרטה גדולה גמורה וכן צריך לו לידע שאם לא ישוב בתשוב' שלימ' מחטאיו לפני המקום ואינו מתודה עליה' שהקב"ה נפרע ממנו על מעשיו הרעי' ועוד צריך לו לידע שהקב"ה מבין ויודע כל מעשיו נסתריו ונגליו וכל מעשיו נכתבין ונחתמין בספר ואין דבר נעלם ממנו ואין שכחה לפני כסא כבודו כענין שנ' ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו ואם השב בתשו' ולא יתן אל לבו את הדבר הזה אי אפש' לו לשוב בתשובה לפני בוראו ודעו לכם בני כי התשו' רפואה על החטאים ועל העונות כאשר התחבוש' ושאר מיני הרפואות רפואה אל הנגעים והמכות ולא עוד אלא בתשוב' יהיה האד' אהוב לבוראו תחת אשר היה הקב"ה שונאו בלכתו אחר תאות לבו ומראה עיניו ואחר יצרו הרע שכן מצינו שהרשעים שונאי המקום כענין שנא' ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וכן הוא אומר הלא משנאך יי' אשנא וצריך לו לבעל תשוב' להתחזק בעצמו למנוע עצמו מן העבירות אשר היה רגיל בהם מסכים לבו לסור מהם לגמרי בכל לבו ובכל נפשו ואל יחזר עליהן כלל שנ' וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל יי' אלהיכ' כי חנון ורחום הוא וגו' ועוד צריך לו לבעל תשוב' לילך בהכנעה ובשפלו' לפני המקו' ולפני הבריו' שאם היה רגיל לילך בקומה זקופה ישפיל עצמו ויכניע ויסתכל למטה במקור שנברא ממנו ועתיד לחזור שם בסופו כענין שנ' כי עפר אתה ואל עפר תשוב וכן אם היה רגיל ללבוש מלבושי' נאי' ותכשיטי' נאים והדורי' ישנ' מלבושיו ותכשיטיו כדי שישב' לבו לאביו שבשמי' שכך אחז"ל אם

רא' אד' שיצרו מתגבר עליו ילך למקו' שאין מכירי' אותו וילבש שחורי' ויעשה מה שלבו חפץ כלומר מכיון שרואה בעצמו שינוי המלבושי' וזלזולם יהרהר תשובה בלבו ויתאוה לעשות מעשים טובים על כל פנים וכן אם היה רגיל בתפנוקים. ובמעדנים ובמאכלים ערבים יפחות מהן ויסגף עצמו בתעני' מפני שהתענית משבר לב האדם למקו' ומכניע את יצרו וכן אם היה רגיל לעמוד בעזות מצח ולהיות עז פני' ולדבר גדולו' ירגיל עצמו למדת הענוה ולדבר רכות ויעשה עצמו כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה וכן אם היה רגיל להכות אנשים ירגיל עצמו שאם יכו' אותו אחרים שיסבול מהם ולא יתנקם ויבכה ויצעק ויתחנן לבוראו שימחול לו על כל עונותיו שחטא ויוכיח נפשו ויכלימנה על מה שגברו עליה התאוות הבהמיות ולא גבר עליהן וצריך לו לבעל תשובה לפרוש את עצמו ולזהר מכל מה שהזהירנו הבור' עליהן ולהתרחק מהן בתכלי' ההרחקה גם צריך לו לפרוש עצמו מן הדברים המסופקי' אם אסורין או מותרין כדי שלא יתקרב אל האסור כלל וצריך לו למנוע עצמו מן העבירות מאהבת השם ומיראתו ולא מיראת בני אדם ולא כדי שלא יבוא לידי בושה וגנות בפני הבריות כי אם הכל מאהבת הבורא ומיראתו וכשם שצריך לו לבעל תשובה למנוע עצמו מן העבירות כן צריך לו להשתדל ולהתעסק בכל המצו' ולחזו' עליהן לעשותן כענין שנ' סור מרע ועשה טוב ועוד צריך לו לבעל תשובה שיתודה על עונותיו וירבו בעיניו פשעיו ויגדלו חטאתיו בלבו כענין שנ' כי רבו פשעינו נגדך וגו' וצריך לו לפרש בפיו לפני המקו' על העבירו' שעשה שנ' אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב ועוד צריך שיתן אל לבו תמיד יום המיתה וקצף הבורא עליו בעבור עונותיו שקדם כענין שנ' ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו ועוד צריך לו לבעל תשובה שאם גנב או גזל או חמס או עשק ממון חבירו שיחזירנו לו כענין שנ' אם און בידך:

הרחיקהו וגו' כי אז תשא פניך ממו' וגו' וכן אם הכה את חבירו או אנהו בדברים ישתדל לפייסו עד שירצה ואם אינו מתרצ' לו ירבה עליו רעים כענין שנ' עשה זאת איפא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך וגו' וצריך לו לבעל תשובה למחול לכל אדם שחטא וסרח לו כדי שימחול לו הקב"ה על כל עונותיו כענין שנ' נושא עון ועובר על פשע וגו' למי נושא עון למי שעובר על פשע ומדרכי התשובה הגמורה שימעטו בעיניו כל המצות וכל הזכיות וכל החסדים וכל הצדקות שעשה ויחשב בלבו שלא עשה מהם כטפה מן הים לפי חיובו בהן ואם באין עליו ייסורין וחלאים יקבל מאהב' ויצדיק עליו את הדין ויחשב בעצמו שלא נגבה מחובותיו ואחד מני אלף והרבה ייסורין יותר מאלו היו ראויין לבוא עליו לפי רוב עונותיו לכן בני דפקו תמיד בשערי התשובה בבכי

ובדמעה שכל מי שרוצ' להתקרב אל האלהי' אין מי שמונע אותו מהתקרב אליו אבל הקב"ה בעצמו פותח לו דרך הטוב' והישר' ומסקל לפניו המסילה ומסייעו במעשה עבודתו ומור' אותו הדרך הנכוח' בחסדו ובטובו כענין שנ' טוב וישר יי' על כן יורה וגו' ואומר ובקשתם משם את יי' אלהיך וגו' וכן הוא אומ' קרוב יי' לכל קוראיו וגו' ואחז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו ואלהי' ברחמיו ישיבנו בתשוב' שלימה לפניו למען חסדיו הרבים אמן:

המעלה השמונ' עשרה מעלת החכמ':

בני בואו ואלמדכ' מעלת החכמ' דעו בני כי מעלת החכמ' יקר' אשרי מי שזוכ' בה לעלו' במעלת' מפני שהי' מתנ' נתונ' לו לאד' מא' הקב"ה כענין שנ' כי יי' יתן חכמה וגו' וכן הוא אומר אשרי אדם מצא חכמה וגו' וכן מצינו בהקב"ה ית' לנצח שברא את העולם בחכמ' כענין שנ' יי' בחכמה יסד ארץ וגו' וכן שלמה ע"ה לא שאל מאת המקום לא עושר ולא בנים ולא אריכו' ימים ואף לא שאל שיתן לו הקב"ה את אויביו בידו אלא ששאל ממנו חכמה בלבד כענין שנ' חכמה ומדע תן לי וגו' והקב"ה נתנה לו במתנה כענין שנ' החכמה והמדע נתן לך וגו' וכן הוא אומ' הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם ונבון וג' ואומ' ויי' נתן חכמ' לשלמ' וג' ולא נשתבח שלמה המלך לא בעושר ולא בכבוד ולא בשום מעלה אחרת כענין שנשתבח בחכמה שנ' ויחכם מכל האדם וכן הו' אומ' ויבואו מכל העמי' לשמוע וג' ואת כל מלכי הארץ מבקשי' את פני שלמה לשמוע את חכמתו וגו' וכן מלכ' שבא בא' די לשמוע חכמתו ולבסוף אמ' והנה לא הוגד לה החצי וגו' גדולה היא החכמ' שמביא' את האדם לידי יראת שמים כענין שנא' תחלת חכמה יראת ה' וג' וכן הוא אומר חכם ירא ה' סר מרע ואחז"ל אם אין חכמ' אין יראה ואומרים החכמים בחכמ' משלמי' גמול הבורא ומגיע האדם לעבוד אלהיו בחייו ולש"ט אחר מותו:

בני צאו וראו כמה גדול' מעלת החכמה שהיא קרית עוז לבעליה ומגינה על האד' מן החטאי' והעונות שכך אחז"ל באגדה מ"ד והחכמה תעוז לחכ' מי' שליטים וג' מלמד שהחכמ' מגינה על האדם מי' אברים המחטיאין אותו ואלו הן שתי עיניו שמראין לו דבר העביר' ב' אזניו שבהן שומע דברי עבירה וב' ידיו שבהם גוזל וחומס וב' רגליו שמוליכין אותו לדבר עביר' ופיו אשר ידבר בו דב' עביר' ורכילו' ולש"ה ולבו שמחשב לעשו' העבירו' ולא עוד אלא שהחכמ' מביא' את האדם לקיים את התורה והמצות כענין שנ' חכם לב יקח מצות וגו':

בני צאו וראו כמה גדולה מעל' החכמה שהרי יוסף הצדי' ע"ה בהיותו עבד אסור בבית הסוהר עלה לגדול' בעבו' חכמתו כענין שאמר שלמה בחכמתו עבד משכיל ימשול בבן

מביש וג' וכן הו' אומר טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל וגו' הלא תראו בני כי במעלת החכמה יתקרב האדם לגדולה ומצילתו מדינ' של גהינ' ומביאתו לחיי העה"ב כענין שנ' א"ח למעל' למשכיל למען סור משאוי מטה ואמר החכ' החכמ' סולם המשכי' מי שיחסרנה יחסר קרבת הבור' שלא יהי' חכם לא יחס' לו חולי ולא עוד אלא שמעשירה בעליה כענין שנ' אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכן היא אומר בחכמה יבנה בית וגו' ואומר ובדעת חדרי' ימלאו כל הון יקר ונעי' וכתי' במוס' אלכסנדר וזכרו לפני המלך אלכסנדר שתי אנשים אח' עשיר וא' רש אשר שאלו בת רומינס לקחת אות' לאשה ואירס אות' לרש ולא רצה לארסה לעשיר ושאלו אותו על זה ואמ' לו אדוני המלך עשיתי זה בעבור כי העשיר היה שוטה ולא היה לו מוסר לשמור העושר והרש היה בעל מוסר וחכ' ויש תקוה שיתעש' וע"כ הוקרתיו על העשיר ואמ' חכם א' יש לי תקוה:

במשכיל ההולך ודל יותר מן הכסיל המצליח גדולה היא החכמה שמצלת בעליה מן המיתה ומן הפגעים רעים כענין שנא' ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה וכן הוא אומר החכם עיניו בראשו ודעו לכם בני כי החכמ' היא הקנין הגדול שאינו כלה והולך ואוצר אשר לא יסוף ומטמין אשר לא יחס' והולכת עם בעליה בכ"מ אשר ילך שם והיא אור הנפש וחיי הגוף ונועם הנשמה ומנוחת הגויה ובריאת הלב ואור העינים ומשען המשכיל ועמוד המבין ויסי' הדעתן והצלחת כל העינים וקנין כל הקנינים ומהלל כל המסתרים כי כל מי שקנה חכמה קנה הכל וכל מי שאין בו חכמה אין בו כלום ומדריכתו אל נתיב היושר ודבר נמנע הוא ונגד הטבע אם ימות אדם חכם נוטה מדרך הטובה והישר' ויעש' דבר שאינו מתוקן רק אם יתחבר עמו הרכבות הפוכות וטבעים לא מתוקנים מתגבר על שכלו ואמר חכם א' מיתרון החכמ' כי לא תוכל שיעבדך אדם אח' בה כמו שעבדך בשאר העסקים אבל אתה תעבדנה בנפשך ולא יוכל אדם לשלול אותה מעמך כאשר ישלול אדם זולתה מן החפצים:

בני בואו וראו כמה גדולה מעלת החכמה שאפילו הבריו' קטנו' אם נתפרסמו בשום דבר חכמה נשתבחו עליה כענין שנ' לך אל נמלה עצל ראה דרכי' וחכם וגו' וכן הוא אומר ד' המה קטני ארץ והמה חכמי' מחוכמי' הנמלים עם לא עז וגו' שפנים עם לא עצום וגו' מלך אין לארבה וגו' שממית בידים תחפש וגו' גדולה היא החכמה מכל קנין כסף וזהב שבעולם כענין שנא' קנה חכמה מה טוב וגו' ואין דבר חשוב בעולם שיורש האדם לבנו טוב כמו אם יורישו חכמה ומוסר כי כל מה שאדם יוריש לבנו ספק מתקיי' בידו ספק אינו מתקיים והחכמה הולכ' עם האדם בכ"מ אשר ילך ואפשר שיקנה בחכמתו עושר ונכסי' ואמרו החכמי' לא הנחילו האבו' לבנים דבר שהו' חשוב מן החכמ' כי יש אדם

קונה הון בחכמה ומאבדו באול' וישאר חסר כל ואמ' חכם א' לא תשלם החכמה לאד' עד שיהי' מוקד' בג' ומאוח' בג' ונקי מג' וסומך על ג' הג' המוקדמו' השכל והענוה והדבור והמאוחרו' החונף והמהירות ועזיב' המועיינ' והג' שיהי' נקי מה' החמד' והחשק והכזב כי מי שיחמו' יאר' ומי שחשק תע' ומי שכיזב לא יועיל בכזביו ויחשדוהו באמת והג' שסומך עליהם אריכות אפים והשתיקה והסבל ויאות לכם בני לישב בין החכמים כדי לשמוע דבריה' וחכמתם כי תלמדו מהם חכמ' ומוסר כענין שנ' הולך את חכמ' וג' הט אזניך ושמע דברי חכמ' וכן צוה חכם א' לבנו ויאמר בני הוה יושב עם החכמים כ"א תדע ישבחוך ואם תסכל ילמדוך ואם יודיעו לך יועילוך ואל תתביישו לשאול דבר חכמה מן החכמים ולתור אחרי החכמ' בכ"מ אשר תמצאו אותה כי דבר זה שורש מן החכמ' כמו שאמר חכם א' שאלת החכמה חצי חכמה ופיוס ב"א חצי השכל ואמר א' תכנע לדרוש החכמה תכובד כשדורשין אותה ממך וראוי לכם בני להיות צנועים בכל ענייכם ודבר זה תחשב לכם לחכמ' כענין שנ' ואת צנועי' חכמ' וקבלו עצת' בכל ענייכם ואפילו בדברים שנראים בעיניכם ברורי' עד שלא תצטרכו לקב' מה' עצה תקבלו עליכ' עצה ואח"כ תחשבו בעין שכלכם. על מה שיעצו אתכ' ותבררו הענין בבינתכ' פעם אחר פעם ועשו ותצליחו כענין שנ' ושומע לעצה חכם ואמר חכם א' אין משען חזק כבקשת העצ' ותהיה לכם אוזן שומעת לקבל תוכח' מוסר מן החכמי' ומן הגדולים מכם ובזה תחשבו חכמי' ונבונים כענין שנ' אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין וכן הוא אומר אוהב מוסר אוהב דעת וג':

בני כשאתם יושבין עם החכמים הטו אזניכם לשמוע דבריהם ותשתקו ואל תדברו בפניה' כי דבר זה אות גדול מן החכמה כענין שנ' חושך אמריו יודיע דעת וגו' וכן הוא אומר גם אויל מחריש חכם יחשב אוטם שפתיו נבון ואחז"ל סייג לחכמה שתיקה ועו' אמרו כל ימי גדלתי בין החכמי' ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיק' ואמר חכם א' תחלת החכמה שתיקה והשנית השמיעה והג' הזכרונות והד' המעשה והה' למודה ואמר א' ראש כל מוסר השתיקה ואמר אחר כשתשב עם החכמים יהיה רצונך לשמוע יותר מלדבר:

בני כשתדברו עם אחרים יהי דבורכם נוחים וערבים כי דבר זה כמו כן מאותות החכמה כענין שנא' דברי חכמים בנחת נשמעי' ומה שיש לכם לדבר תחשבו בלבבכם תחלה ותרגילו הדברים בפיכם ובלשונכם, ואח"כ תדברו דבריכם לפני כל שתרצו כענין שנ' לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח ויהיו מעשיכם בעניני החכמה מרובין

על חכמ' הדברי' שכך אמחז"ל כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה:
ממעשיו אין חכמתו מתקיימת וכן צוה א' לבנו בני אל תהיה חכם בדברים כי אם במעשה כי החכמה שבמעשה תועילך לעה"ז ולעה"ב והחכמה שבדברים תשאר בכאן ואתם בני שימו כוונתכם על אלו המדות אשר אני זוכר עתה מפני שהם מדת חמוד' ומיוחסת אשר יאותו לכל משכי' להתנהג בהם ולהזה' עליהם כי כלם שרשי החכמה וסעיפי התבונה:
בני דעו כי ראוי לכל מי שנודע בחכמה ונתפרסם בתבונה להיות ביישן ועניו ושפ' ברך וסבלן קשה לכעוס ונוח לרצות ומקדים שלום לכל אדם ויברח מן המחלוקת ויהיה אוהב שלום ורודף שלום וימחול על עלבונו ויגביר שכלו על יצרו בכל תאותו ויהיה דעתו נוחה עם הבריו' ויהיו דבריו מועטים ובנחת שואל כענין ומשיב כהלכה ולא יהיה נבהל להשיב ולא נחפז לעשו' דבר ויהיה דן את כל האדם לכף זכות ולא יהיה לא נוקם ולא נוטר ולא מקנא ולא חומד ויספר בשבח' ולא יספר בגנותם לעולם ואל יבזה בעיניו קטן ממנו ויהיה שונא גאות ובורח מן השררה ואל ירבה לשחוק כי השחוק מורה על השטו' ומסיר הדרת פנים ואל יוצא יותר מיכלתו שכבר אמר חכם א' היוצא יותר מיכלתו יפול ויסתפק בכדי הצורך ויניח המותרות ויעצם עיניו מן התאו' וימנ' הזיקו מן ב"א מכסה פשעי' וזוכ' החסדים לא ילך רכיל ולא יגלה סוד כמו שאמר חכם א' העלמת הסוד חובה על המשכיל ומגלה סוד אין לו שכל ואל יקבל דברי רכילות ויקבל התנצלות כמו שהוא וממי שהוא ומה שיבטיח יקיים ביכלתו ומודה על האמת וישפוט הצדק ויתן הדין מעצמו לנפשו אל ישמח בקלקל' ואל יעלוז לאיד ויאהב אנשי האמת והצדק וידריך בני האדם בדרך ישרה ויוכיח' בינו לבינו וימנע מן העבירו' ויתחרט בעצמו כשידבר או כשעושה דבר שלא כהוגן וישמח כשידבר צדק ואמת או בעשותם ויכבד כ"א כפי מעלתו ויהיה מסודר ומתוקן בכל עניניו ויראה בעצמו כ"א למעלה ממעלתו ויסדר עצמו מן המדות המגונות והפחותות ומן המנהגות הגרועים והמכוערים ויתנהג גם בשאר מנהגות מיוחסים אשר יאותו כל חכמי לב להתנהג בהן והם תפארתם וכבודם ותפארת להם מן האנשי' כמו שאחז"ל אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם וכו' ואמ' חכ' א' אינו דבר שמורה על דע' הדעתן כמנהגו הטוב: בני אל תהא מעלת החכמ' קלה בעיניכם מפני שהי' מעלת כללית וכולל עמה כל שאר מעלו' המדו' הטובות כ"א גוף האדם, רק מן החכמה לא יתכן שיהיו לו מדות הטובות כי בה יבחין הטו' מן הרע ודבר נאה מן המכוער וכל מי שנתן לו האל חכמה ותבונה בלבו יתכן שימשכו אצלו שאר מעלות המד' הרוחניות והגופניו' ואשרי מי שזכה לעלות במדרגת החכמה כי בה יישר האד'

דיעותיו ויתקן כל מדותיו ובה ימצא חן ושכל טוב בעיני אלקי' ואדם כענין שנ' אשרי אדם מצא חכמה וגו' ועם המדה משובחת הזאת מסתעפת מדת המוסר שהוא עדי החכמ' וחלי התבונה כמו שאמ' חכם הרומיים המוסר צור' השכ' וע"כ יפה צורת שכל' כפי רצונך דעו לכם בני כי לא תשלם לאדם החכמה אם אין לו מוסר כי כמו שהראש עיקר הגוף כן המוסר עיקר החכמה ואף שלמה ע"ה סמך מוסר לחכמה מפני שאין חכמה בלי מוסר כענין שנ' לדעת חכמה ומסר וגו' ואומ' חכם א' לבנו דע בני כי המוסר ראש השכל והשתיקה כוללת החכמה ואמ' אחר שכל בלא מוסר כאילן בלא פרי ושכל עם מוסר כאילן עם פרי:

בני כשתראו בעל מוסר אל תשאלו על אבותיו ועל ויחוסו כי המוסר היא הייחס הגדול ואם אין מוסר אין ייחס ויתכן שהיחס יעזור על המוסר כשם שהאילן הטו' יעזור לשאת ענף ולעשות פרי טוב כיוצא בו ואמר חכ' א' היה בן מי שתרצה וקנה מוסר כי אין טוב בתור' מבלי מוסר ואמר אריסטוט' במוסר לא תצטרך ליחס ואמר פרי המוסר המנוחה והצלת כל העניינים ואמר טו' עבד בעל מוסר מבן חורין בלי מוסר דעו בני כי המוסר מתקן האדם ומיפה חכמתו כאשר הציורים ושאר התקונים מתקנים ומיפים את הכלים וכבד דימו החכמי' מי שיש לו מוסר לבית אשר לו יסוד ומי שאין לו מוסר לבי' שאין לו יסוד ודעו כי האדם יכובד על מוסרו ועל תיקון מעשיו כענין שנ' ושומר תוכחת יכובד ובמוסרי אלכסנדר בעל המוסר יכובד ואם הוא רש כמו הארי שייראו ממנו והו' רובץ חסר המוסר יקל ואם היא עשיר ככלב אם יושב רביד זה' על צוארו ושאלו לאריסטוט' מה יפה לאדם בין חביריו א"ל המוס' אשר יפה עוש' העשי' ויסתי' דלו' העני:

בני אהבו את התוכחות וקנו את המוסר כי הוא עיקר כל המהללי' וכשרון כל המפעלי' הוא חיי הנפש ובו תלויי' עיקר חיי האדם בעול' כענין שנ' החזק במוסר אל תרף תצריח כי היא חייך:

ואמר חכם אחד ב' דברים יתקן בעולמו מוסר יתקן בו הנפש והשתדלות ייטיב בו חיותו ודעו כי אין ממון בעולם טוב ממוסר שכך אמר שלמה בחכמתו קחו מוסרי ואל כסף וגו' ואמ' חכם א' מצאתי קנייני העולם ומטמוניו אובדין ואין מטמון כמוסר ולא מעוז כחברים ואמר א' אין ירושה טובה מן המוסר ובמי שאין בו מוסר כתיב ריש וקלון פורע מוסר ועליו אמר חכם א' מי שלא יוסר בב"א יוסר בו השם לב"א ואמר אחר רע המוסר מוריש הבזיון ומצמי' הדאגה ואמר אחר מי שאינו מקבל מוסר אבד ונעקר:

בני אל תברחו מקצף בעל מוסר ומכעיסו כי כעסו רצון וקצפו פיוס ונחת רוח כי תוכיחנו נפשו ותיישרנו וישוב מכעסו ואמר חכם אח' לולי המוסר היו בני אדם שוין אבל יתרון

קצתם על קצתם במוסר הטוב ואמר אחר כאשר לא תוכל עין האדם לקבל אור השמש כן לא ישיג המספר בסופו' בעל המוסר הנכון ומדרכי המוסר מי שאינו מדבר בפני מי שהו' גדול ממנו במעלו' ובשנים ואינו חולק על דבריו ואינו נכנס בתוך דברי חבירו ומכב' כ"א בשמח' ובסב' פני' יפות ואינו ע"פ ואינו מבזה האנשי' ומבטיח ועוש' ואינו משנה בדיבורו ואינו רגיל במדת הכעס שכך אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס וגו' ומן המוסר אדם שאוהב מוכיחיו ומכבד מדריכיו בדרכי החכמ' והמוסר כי הם הורוהו דרך חיים כענין שנ' ודרך חיים תוכחות מוסר:

בני אל יקל בעיניכם המוסר מפני שמביא האדם אל תכלי' הטוב ואל נתיב המנוחה כענין שנ' יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים וגו' ואומר יסר בנך כי יש תקוה וגו' ואומר אל תמנע מנער מוסר וגו' אתה בשב' תכנו ונפשו משאול תציל ומהו המוסר שלא יעשה דבר בסתר שיתבייש ממנו בגלוי וישמור את נפשו ויכניע יצרו ויבריח תאותו ויראה כל אדם למעלה ממעלתו וישמור את עצמו לעשות ולומר דבר לחברו שיהיה קשה עליו לסבול ממנו וכל מי שמקבל מוסר סופו להתחכם לו כענין שנ' שמעו מוסר וחכמ' וגו' לכן בני הוי יושבין עם בעלי מוס' ורדפו אחריה' כדי שתחשבו מהם כי האדם ניכר בחכמתו אם טוב ואם רע כמו שאמר חכם אחד כשתשב שב עם הנדיבים כי אין כבודו של אדם וקלונו אלא בישיבתו והאלהי' ברחמיו ידריכנו בדרכי החכמה והמוסר:

ואחרי אשר זכינו ע"כ לספר בשבח מעלת החכמ' ובעלי' נספר בגנות הסכלו' ובעליו כדי ליסר הפתאי' ולהורות' פחיתות הכסילים וגריעותם ואובדם נפשותם והפסד גופותם וממונ' כדי ליישר בדרכי החכמ' והמוס' בעה"ש: מדת הסכלות:

בני דעו כי מדת הסכלו' גרוע מאד ואין ברוב המדו' מדה גרועה הימנה מפני שמגנה את עצמו ומגנ' את אביו ואת אמו מגנה את עצמו שנקר' כסיל כענין שנ' לא יחפוץ כסיל בתבונה וגו' ואומ' אם תכתוש את האויל וגו' ומגנה את אביו ואת אמו כענין שנ' כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו ואומר יולד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל וא"ח הרומים בסכל קטן ואם יהי' זקן והחכם גדול ואם יהיה נער ולא עוד אלא שהכסיל מאבד ממונו באולתו כענין שנ' אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו וכן הוא אומ' הכסיל חובק את ידיו וגו' ואמר חכם אחד אין הון עתיק כמו השכל ואין חוסר כמו הסכלות:

בני בואו וראו כמה קשה הסכלות וכמה הוא מגונה שכן בסכלותו מאבד האד' גופו בעול' הזה ונפשו לעולם הבא כענין שנ' פי כסיל מחית' לו ושפתיו מוקשי נפשו פי

כסיל מחיתה לו שמאבד גופו בעול' הזה ושפתיו מוקשי נפשו שמאבדה מן העולם הבא והסכלות קשה מן המו' כמו שאמר חכם אחד המות שנים וסכלות המו' הגדול שבהם:
בני הזהרו מן הכסיל יותר ממה שאתם נזהרים מן האש אם תתקרבו אצל האש על דרך תהנו ממנו וכל מה שתוסיפו אצל הכסיל להתקרב אליו אפי' כמלא עיניו תלקו ולא תוכלו ללמוד ממנו לא יראת שמי' ולא דעת ולא תבונ' ולא דרך ארץ כי אם דברי הבל ושטות ועל זה הזהיר חכם שלמה ואמר לך מנגד לאיש כסיל וגו' ושאלו לחכם מה תכלית אשר תשים אליו כוונתך והשיב להשמר מן הכסילים:
בני הזהרו מחבר' הכסיל והתרחקו ממנו כי חברתו סכנ' והדבק בו אנחה וקרבתו יגון ושברון רוח שכך אמר שלמה ורועה כסילים ירוע ואמר חכם אחד חברת השוטה עינוי הרוחות ואמר א' חבר הכסיל מסתכן ואמר אחר איבת המשכיל טובה מחברת הכסיל ואל תעשו דבר מן הדברי' על ידי הכסיל ואפי' אם תבטחו עליו שיעשה הדבר מתוקן אע"פ שדבר נמנע הוא ונגד הטבע שיעשה הכסיל:
או יאמר דבר מתוקן אבל אפשר שיעלה לידו כסומא בארוב' או שמא יפול דבר בפיו על הדרך שאחז"ל מיום שחרב בית המקדש נתנה נבוא' לשוטי' ולקטני' ונטלה מן הנביאים ומן הזריזות שמור עצמכם מהכסילי' שמראין בעצמן שהם חכמ' ומדברי' על דרך חידו' ומשלי' של שטו' והם סכלי' ופתאי' בתכלי' הסכלות והפתיו' אבל לא באו לכלל שוטים גמורים אבל לשמור עצמכ' ולברוח מן השוטים הגמורי' שיצאו מכל גדרי החכמה עד שזורקין האבנים ומכין האנשי' בשטותן ומפילין עצמן מן החומות ומן הבתים ומן המגדלים והולכין ערומין בשוק ואינן מתביישין מאלו אינו צריך להזהירכם כי מפני אלו בורחין אפי' הנערים והקטנים והפתאים אלו העושים ממיני השטות הזה אמחז"ל חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה הם שחבלו באחרים פטורין אחרי' שחבלו בהן חייבין ונתנו חכמי' סימן לשוטה הזה שמקרע כסותו ומפזר מעותיו ולן יחידי בבית הקברות ועושה כיוצא מדברים הללו מעניני השטות ושוטה שדברו בו חכמים בכ"מ שעושה ממיני השטות הזה וכיוצא בו אמנם אם תראו נער עוש' מעש' של נערות ועניני של שטות ומדבר דברים של שטות ודברים של סכלות ונראה שאדוק וקשור בהן בשביל נערותו אל תתיאשו ממנו מהוכיחו ולייסרו ולרדותו בשבט כי אם תוכיחו אותו ותיסרוהו יגיע לו מכם רפוא' והצלח' גדולה כענין שאמ' שלמ' בחכמתו אול' קשור' בלב נער וגו' ואומ' שבט ותוכח' יתן חכמ': בני אל תדברו באזני הכסיל כי לא ישמע אליכם ויבזה את דבריכם שכך אמ' שלמ' באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מיליך ובמוסרי אלכסנדר

כשתדבר למי שאין בו דיעה דומ' למי שמשק' אילן יבש והסיע אבני' מראש ההר נקל יותר לדב' למי שאין בו דעת:
בני אל תתאחוו עם הכסיל כי אחוותו שנא' ואחוותו מריבה וריעותו מריב' וקטטה ואמר חכם אחד הכסיל אויב נפשו ואיך יהי' אוהב לזולתו ואמר אח' היזק איבת המשכיל פחות' מהיזק אהבת הכסיל ואמר אחר טוב שונא חכם מאוהב שוטה:
בני אל תשאלו מתנ' מן הכסיל כי מתנתו גרוע ונדבתו בוז וקלון כמו שאמר חכם אחד טובות הכסילים כערוגות באשפות:
בני אל תשאלו על הכסיל כי מעשיו ודבריו יורו על עצמו ואפי' אם יהיה בין אלף אנשי' תכירוהו כענין שנ' גם בדרך שהסכל הולך לבו חסר ואמ' לכל סכל הוא וכן הוא אומר כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת: בני אל תשבו במושב הכסיל כי יחלוק עמכם ללא דבר ורוצה לנצוח עכ"פ ואם יודע בכם דבר רע יגלהו ומדותיכם הטובות יסתיר כמו שאמר חכם אחד הנבלי' רודפים אחר מומין בני אד' ועזבו מדותם הטובו' כאשר יבקש הזבו' המקומו' המנוגעי' בגוף ויניח הבריאי' ואמר אחר הזהר משבת עם הכסיל כי כמה פעמי' הפסד הכסיל את עיניו ואמר אחד ירא מישיבת הכסיל כאשר תבטח בישיב' החכם והעצה לטוב לכם בני אם יחרף אתכם הכסיל אל תענו אותו כי אם תענו אותו על דבריו כבר יצאתם מגדר החכמה אל הסכלות ועל זה הזהיר שלמה ואמר אל תען כסיל באולתו פן תשוה לו גם אתה ואמ' חכם אחד שהשתיקה לכסיל היא תשובתו ואע"פ שהכסיל רגיל לחרף ולגדף תמיד תנו לו מקום ועשו עצמכם כחרשים כי יזמן לו השם או יזדמן לו כסיל כמוהו שיטול נקמתו ממנו אך אם ידב' הכסיל נגד התורה והמצוות אז תענוהו ותוכיחו על פניו חרפתו כדי שלא יהא רגיל בכך וכדי שלא יחזיק עצמו חכם ועל זה הזהי' שלמ' באמרו ענה כסיל באולתו פן יהיה חכם בעיניו וזו היא דרך החכמי' וכל בעלי המוסר היראים את השם החרדים על דברו:
בני אם יפגע אתכם הכסיל בדרך עקמו את הדרך סורו מעליו ותברחו מפניו כמו שיברח האדם מחיות היער שכך אמ' שלמה פגוש בדוב שכול באיש ואל כסיל באולתו אמר חכם אחד אין רפואת השוטה כ"א להתרחק ממנו ותברחו מקצף הכסיל ומכעסו כי כמו שיאמר יעשה ואל יניח דבר מיכלתו ואמ' מעולם לא עבר דבר על לב הכסיל שלא הביאו אל הפועל ביכולתו אם טוב אם רע ומעולם לא נתחרט על דבר רע שעשה ואתם בני שימו כונתכם ושכלכם על אלו המדו' המגונו' והפחותות אשר אני זוכר עתה שיאות אל כל חכם לב להזהר בהם כדי שלא יחשב לסכל ולשוטה כי כל אילו המדות הגרועו' נמצאות בכסילים ובחסרי הדע' דעו לכם בני כי אילו הם מקצת ממדו' הכסיל והרשע

חכם בעיניו ומחזיק עצמו צדיק וחסיד וירא שמים ואינו מכיר ערך עצמו ומחזיק כל אדם סכל ממנו על כן בני תשמרו עצמכם ממנו כמו שתשמרו עצמכם מן הנחשי' השרפי' אל תתוכחו עמו בדבר מן הדברים פן תחללו:

עצמכם עמו ודעו כי מדת הכסיל כשיענה או ידבר דבר של שטות אז מתנשא ומתפאר בעצמו ויעלוז וישיש כמוצא שלל רב שנ' אולת שמחה לחסר לב ושונא את התוכחות ואת המוסרים כענין שנ' ושונא תוכחות בער וכן הוא אומר אויל ינאץ מוסר אב ושונ' מוכיחו והמיסר אותו כענין שנ' אל תוכח לץ פן ישנאך ושונה תמיד באולתו ואינו מתביי' כענין שנ' ככלב שב על קיאו כסיל שונ' באולתו ומדבר בגאות ושררה כענין שנ' בפי כסיל חוטר גאוה ומריב עם כל אדם וכועס ללא דבר כענין שנ' כל רוחו יוציא כסיל ודן את כל האדם לכף חוב' ואומר מה שיודע ומה שאינו יודע מה ששומע ומה שאינו שומע הולך רכיל ומגל' סוד נוקם ונוטר מקנא וחומד ומרב' היזקן לכל אדם נבהל להשיב ונחפז לעשו' כל מה שיעלה בלבו וזוכר הפשעי' ומכסה החסדי' ושונא החכמי' ובעלי המוסר לפי שאינו מהם ומרבה השחוק ומהלך בקומ' זקופה גבה עיני' ורחב לבב ומתאו' לכל דבר חולק על האמת ומריב על הצדק ושמח בקלקלה ומבז' האנשים וכל בני האדם שוין בעיניו וכבר אמר חכם אחד כל מי שבני אדם שוין בעיניו לא יהיו לו חברים וכל מעשיו וענייניו בלי סדר וכל מדותיו הפוכות ומנהגו מגונים ומכוערים אף מדת הכסיל לקנא על החכ' ולהשתרר עליו בגאו' ומנהיגו על דרך סכלותו והחכם והמשכיל שומע עלבונו ואינו משי' כדי שלא יתחלל שמו פן יחשב סכל גם הו' ואמר חכם אחד ג' ראוי' לחמול עליהן אדם דעתן שמנהיג אותו משוגע וצדיק נכנע תחת רשע ונדיב שצריך לנבל ודעו בני כשיעש' אדם או יאמר אפי' דבר א' מעניני השטו' ומחזיקין אותו בחזק' שוט' עליו אמר הכתוב יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט לכן אהבו את החכמ' והמוס' כדי שתחשבו מה' ותכבדו את בעלי החכמ' והמוס' כדי שתחשבו מהם והשם יצילנו מן המדות המגונו' ויצליחנו בדרכי החכמ' והמוסר למען רחמיו הרבים וחסדיו הגדולים אמן:

המעלה התשע עשרה מעלת העושר:

בני בואו ואלמדכם מעלת העושר דעו בני כי מעלת העושר שבא לו לאדם בצדק ובאמונה וביושר הוא מן המעלות טובות כי בה יזכה האדם לנחול חיי העה"ז ולירש חיי העה"ב שבזמן שהאדם עשיר יחיה את עצמו בלי צער ובלי יגיעה גדולה ובלי מחשבה בעה"ז בעניני הפירנו', ובכילכול וכל מחיית בני אדם ובו יוכל להציל את נפשו מדינ' של גהינ' כי יחלק ממונו לצדק' ויפרנס ממנו העניים כענין שנ' כופר נפש איש עשרו ולא נבראת מדת העני אלא כדי לזכות העשירים בהם וינצל מדינה של גהינם וזו היא ששאל

טורנוסרופס הרשע את ר' עקיבא אם אלקיכם אוהב את העניי' מפני מה אינו מפרנס אותם אמר לו כדי שננצל מדינה של גהינם וכן דוד אמר ישב עולם לפני אלקי' חסד ואמת מן ינצרהו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע ישב העולם לפני האלקים כלומר שלא יצטרכו הבריו' זה לזה אמר לו הקב"ה אם כן חסד ואמת מן ינצרהו ולא עוד אלא שכל מקום שהעשיר הזה מצוי שם:

הברכה מצויה שנ' ברכת ה' היא תעשי' ואחז"ל עשר תעשר עשר על מנת שתתעשר כלומר עשר ממונך ותן לעניים ותזכה להתעשר ומן המעשר הזה זוכין בהם לעניים וכן מצינו באבות העול' שהיו עשירים והן מעשרים ממונן כדי לזכו' בהם לעניי' ומנין אנו אומרים כן באברהם אבינו כתיב ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל ועישר ממונו כענין שנ' ויתן לו מעש' מכל ועל כל זה הי' ביתו פתוח' לרווחה לכל עובר ושב והיה מאכסן בביתו כענין שנ' ויטע אשל בבאר שבע וכן מצינו ביצחק בנו שהי' עשיר כענין שנ' לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד שהיו אומרי' זבל פרדותיו של יצחק ולא כסף וזהב של אבימלך ועשר ממונו כענין שנ' ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה' ואחז"ל למעשרו' היו וכן מצינו ביעקב אבינו שהיה עשיר כענין שנ' ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ועשר ממונו כענין שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ומאותן המעשרות היו זוכין בהן לעניים מעלה גדולה הי' מעל' העושר שכל זמן שיש לאדם עושר ונכסים ועושה מהן צדקה קונה לו חיי העה"ב כענין שנ' הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד ולא עוד אלא שמגין עליו בעה"ז מן הפגעים ומן המקרי' הרעי' כאדם הנתון בעיר בצור' כענין שנ' הון עשיר קרית עוזו ובחומה נשגב' במשכיתו ואמר חכם א' העושר צינה וסוחר' גדולה היא מעלת העושר מפני שהעושר בא לו לאדם מאת המקו' כענין שנ' והעושר והכבוד מלפניך ואומר לי הכסף ולי הזהב וגו' וכן הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך:

בני בואו וראו כמה גדול' מעלת העושר שהרי הכל מתקרבין אצל העשיר ונעשים לו מהם קרובים ומהם אוהבים ורעים כדי ליהנות ממנו כענין שנאמר ואוהבי עשיר רבים ואמ' הון יוסיף רעים רבים ולא עוד אלא שנעשה עליהם שר וגדול כענין שנ' עשיר ברשי' ימשול גדולה היא מעלת העושר שהכל משכימין לפתחי העשירים ונמצאי' בבתיהן אם חכמי' הם בבתי העשירי' נמצאי' אם בעלי מקרא הם בבתי העשירים נמצאין ואם בעלי משנה הם בבתי העשירים נמצאין ואם בעלי תלמוד הלכו' ואגדו' בבתי העשירי' נמצאין ואם צריכי חסד בבתי העשירים נמצאין אמור מעתה הכל צריכין למרי חיטייא ושאלו לחכם אחד מדוע החכמי' שוקדי' בדלתו' העשירי' והעשירים אינם שוקדים בדלתות

החכמה והשיב כי ידעו החכמי' מעלת העושר והעשירים לא ידעו מעל' החכמה לפיכך אזהירכם בני לכבד את העשירי' שאינן מתגאין בעושרן על הבריו' ומחלקין מממונן לצדקה וגמילות חסדי' שכן מצינו בר' עקיבא שהיה מכבד את העשירי' וכן רבינו הקדוש כמו כן היה מכבד את העשירים ומושיבן אצלו וכל כך למה מפני שעשירים גדולים היו והיו מכירין מעלת העושר ודעו לכם בני כי מעלת העושר ממיטב מעלת מידות העה"ז כי בעבור העושר יהיה האדם נכבד בין השרים והסגני' ויתר העם ואם יש בו מום ודופי יטהרוהו והוא מקוה טהרה לפסולין שכך אמחז"ל הכסף מטהר את הממזרים ואמר חכם א' מיטב החיים המדע והעושר כי בשניהם תשיג כבוד על היחידים ועל ההמון כי היחידים יכבדוך במה שתדע וההמון יכבדוך במה שיש בידך ואמר אחר העושר יגלה הטובה:

בני אל תהי מעלת העושר קל בעיניכם מפני שהיא ממבחר המעלו' מדו' הגופניו' לפיכך השתדל לקנות עושר ונכסים בצדק ובאמונ' וביושר כדי שיתקיי' בידכם ותורישו אותו לבניכם כענין שנ' טוב ינחיל בני בנים דעו לכם כי העושר שבא ליד האדם בגניב' ועושק וגזל לא יתקיים בידו ויאבד העושר ההוא בענין רע או יירשנו צדיק כענין שנ' וצפון לצדיק חיל חוט' או שמא ימות קודם זמנו ולא ימצא מאותו הממון קורת רוח והנאה בעול' כענין שנ' קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו וגו' ואומר הון מהבל ימעט ואל יאמר האד' העשיר כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה כי דבר זה ממדת הרשעי' המתגאין על בני אדם בממונן שסופו לאיבוד שלא יבין וידע כי האלהים הוא הנותן לך כח לעשות חיל ולקנות ממון לפיכך יתן אל לבו שכל מי שחננו האל מן העושר והממון הוא אצלו פקדון מאת הבורא כי הממון הזה כנפים יש לו והיום האדם עשיר מלא מכל טוב ולמחר אין לו מאומ' כענין שנ' התעיף עינך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפי' וגו' ואל יתגאה ויתרהב עליו ואל יבטח בו כענין שאמ' איוב אם שמתי זהב כסלי וגומ' ויתן אל לבו תמיד כי השם מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם והעה"ז כגלגל מתגלגל על בני אדם תמיד וייראו ויפחד מגזיר' המקום כענין שנ' כי בגלל הדבר הזה ואחז"ל גלגל הו' העניו' שחוזר בעולם שאם לא בא הוא לידי עניות בא בנו ואם לא בנו בא בן בנו ואמר חכם אחד טוב מן המצפונים ומן המטמונים עושר אשר הושם לדעתן שמורה לנפשו וקנה במתנתו שם טוב:

בני בעבור אשר ראיתי קצת העשירים מתגדלים ומשתררי' על בני אדם בעבור ממונ' ומתנשאי' על אנשי דורם וחכמי הקהלות ואע"פ שיש מן העשירי' הללו שהם ככלי אשר אין חפץ בו ואין בהם שום מעלה אחרת בעולם שיסמכו עליה לא דעת ולא תבונה לא

תורה ולא מעשים ולא ירא' שמים ולא אפי' דרך ארץ ואע"פ כן רוצים להנהיג בבני דור' לפי דעת' בגיאו' לבם וגסות רוחם כמו שאמ' חכם אחד העושר מעשה הגאו' והגא' מרכב' הרשע לפי' ראיתי להזהירכ' על זה להתגאות על ממונם ולבלתי השתרר בעשרכם על בני אדם ואפי' אם עליתם לשאר מעלו' המדו' מפני שהעושר והממון הוא משל הקב"ה וכדרך שנתנו ביד האדם כן ברשותו ליטלו ממנו כענין שאמ' איוב יי' נתן יי' לק' וגו':

בני דעו לכם כי יש מן האנשים העשירים שכל שאר מעלות המדות אשר יתכנו לבני האדם הכשרי' להחזיק בהם נראין בעיניהם הבל ורעות רוח וכלם כאין בעיניהם וסבורים הן בכל שאר מעלות המדות שאין תועלת של כלום לפי מעלת העושר ואמ' שהעושר הוא התורה והוא היראה והוא החכמה והוא היחס הגדול שביחסי' כמו שאמ' א' מן החכמים העושר יחס למי שאין לו יחס ובעושר יקנו בני אדם עבדים ושפחו' כדי שישמשו להם ומשכירין ממנו בני חורין שמשמשין אותן ועושין מלאכתן כמו שאמ' חכם א' בני אדם יקנו העוש' והעושר יקנה האנשים ואומ' בלבם אלמלא שהן חשובין וצדיקי' בעיני המקו':

לא היו זוכין במעלת העושר ולא נתנו אל לבם כי פעמים נותן הקב"ה לאדם עושר ונכסים כדי לנסותו אם יעשה ממנו צדקה וגמילות חסדים אם לאו ואם לא יעשה ממנו צדקה וגמילות חסדים כפי הראוי לעשות מממונו אז טוב לו אם היה עני מחזר על הפתחים כי יענש עליו בעה"ז ולעה"ב ועליו נאמ' עוש' שמור לבעליו לרעתו הלא תראו בני מה שאירע לו לקרח על שנתגאה בעשרו וערער על הכהונה מה עלתה לו לבסוף ותפתח הארץ את פיה ותבלע אות' ואת בתיה' ואת כל אשר להם גם המן הרשע על שנתגאה בעשרו ואמ' ועשרת אלפי' ככר כסף אשקול גו' מה עלתה לו לבסוף ויתלו את המן על העץ וגו' וכן הוא אומ' בוטח בעשרו הוא יפול וגו':

בני אל תתגאו בעצמכם בשביל הממון ואל תבטחו מפני שהבוטחין על הממון היא מדת הרשעים שכתיב בהן הבוטחים על חילם וגו' ודעו בני כי מקצת העשירים חכמים בעיניה' וכשמדברי'. לבני אד' מדברים דרך חידות ומשלים ואפי' אם הם סכלים וחסרי הדעת מדברים ע"פ הממון לא על פיהם כענין שנ' חכם בעיניו איש עשיר ולא עוד אלא שמקצתם עזי פנים וקשי מצח בעבור עושרם שבוטחין עליו כענין שנ' ועשיר יענה עזות ומה מאד דבר מגונה ומכוער העשיר המבזה את העני ומבעט בהקב"ה מתוך שובע ושלוה ועוש' כענין שכתוב ברשעי' כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם וגו' וכן הוא אומ' וישמן ישורון ויבעט ואמר חכם אחד שתי מדות הם רעות כשיתגאה הנדיב בנדיבתו וכשיבעט העשיר בעשרו ואומ' עושר הרשעים רעה להם ורעה לעולם ועושר הצדיקי'

טובה להם וטוב' לעול' וגרסינן בירושלמי דנדרי' בפ"ר אליעזר א"ר זעירא העניו' מצוי' כהדא חד בר נש הזה בעל דיניה עתיר אתא בעי מידון קומי רב שלח רב בתריה אמ' עם ההוא אנא אתי מידון כך וכך אין אתיון כל גמליי' דערביא לא יכלין טעונין קורקסיי' דאפותיקם דידי שמע רב אמ' מי הוא שמתגאה במידי דלא ליה תהא פתחא ביה מיד נפקת קלווסים מן מלכותיה דיעול הוא וכל מדליה לטמיון אתא לגבי רב א"ל צלי עלי תהין נפשי תחזור צלי עילוי וחזר כולה:

בני תשתדלו לקנות עושר ונכסים באמונה וביושר כדי שתוכלו להיות בעולם ואל תצטרכו לבריו' וכדי שתוכלו לזכות ממנו לעניים וכבר שאלו לחכ' א' מדוע תזכור העושר ואתה זקן והשיב טוב שימו' האדם וינחיל לאויביו הונו משיצטרך לאוהביו בחייו בני אם חננכם המקום עושר ונכסים תחלקו ממנו ותעזרו בו את קרובכם ואוהבכם ושכינכם הצריכי' לכם כי הדבר הזה חובה עליכם מאת הבור' ואמ' חכם אחד מי שלא יעזור אוהביו בעושרו יעזרוהו בעת חסרונו לכן בני תשמרו הממון שבא לידכ' בהיתר וביושר ואל תפזרו אותו כי אם בעת הצורך ובשעה הראויה ולאנשי' הראוים ותהיו נכנעים לפני הבורא שחננכם הממון ההוא ותשמחו בחלקכם על כל הטובה אשר גמל לכם המקום כמו שא' חז"ל איזה עשיר השמח בחלקו שנ' יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעול' הז' וטוב לך לעול' הבא והאלהי' יפתח לנו את אוצרו הטוב ברחמיו הרבי' אמן:

המעלה העשרים מעלת הזריזות:

בואו ואלמדכם מעלת הזריזות דעו בני כי מעל' הזריזות היא מידה חשוב' לפי שמתחיל' ברייתו של אדם לא נברא אלא להיות זריז במעשיו ובדרכיו כענין שנ' ויהי האדם לנפש חיה מאי חיה זריזותא ואחז"ל באגדה עשאו עבד מכודן לעצמו שאם אינו יגע אינו אוכל ראה מה שכתו' בענין ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה וכי עבודה ושמירה היה צריך אלא כדי לזרזו וכן הו' אומ' עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף רקי' ישבע ריש שכל היגע ועמל לעבוד את שדהו הרי הוא משביע את נפשו ומי שהוא רודף ומרדף אחר הריקים שאינן טורחין ואינן עוסקין במלאכתן הרי הוא מתרושש וכל מי שהוא בעל מלאכה ונתעסק במלאכתו ונשתכר בה שהעשיר וקונ' עושר ונכסים אל יניחנה וילך אלא ישתדל להתעסק במלאכתו כל ימי חייו ואל יתביי' שכך אחז"ל באגדה גדול היא המלאכ' שכל מי שהוא עסוק במלאכ' אין ידו חסירה פרוט' לעול' וכל מי שאינו עוסק במלאכ' סופו להתחייב בנפשו כיצד היה בטל ביו' א' ביו' ב' ביו' ג' ואין לו מה יאכל והיו לו מעות של קודש ואכלן הרי זה מתחייב בנפשו מי גרם לו להתחייב בנפשו על שלא היה עסוק

במלאכ' ועוד אמ' גדולה היא המלאכה שכל מי שהו' נהנה שוה פרוטה מן ההקדש מעל והפועלים עושים מלאכ' במלאכ' הקודש ונוטלין שכרן משל הקדש ועוד אמרו גדולה היא המלאכה שכל הגוזל את חברו שוה פרוטה יוליכנו אחריו אפילו למדי ופועל שהיה עושה מלאכה עם בעל הבית אפילו לכותבות אפילו אחת מהן יפה דינר אוכל ואינו בוש: בני בואו וראו כמה משובח מדת הזריזו' שכן ממנין את האדם הזריז במלאכ' המלכי' והוא ששלמ' משבח ואומ' חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב וגו' ואמ' להו רבא לרבנן במטות' בעינא מינכון ביומי ניסן וביומי תשרי עסקו במזונייכו כי היכי דלא תיתו לידי זילותא ומן הזריזות לשמור אדם את ממונו ואינו מפקירו ואינו מוציאו לבטלה אלא בשעת הצורך ופוקד שדותיו וכרמיו בכל יום לידע מה הם צריכות שכך אחז"ל מאן דסייר נכסיה משכח איסתרי ומצינו שאביי היה רגיל לפקוד את כרמיו תמיד פע' אחת פגע באריסו שהיה הולך ומוליך חבילות זמורות ועצים על כתיפו ואמ' לו אנה אתה מוליך אילו העצים והשיב האריס אני מוליכם לבית אדוני ואמ' לו כבר קדמוך רבנן שאמ' מאן דסייר נכסיה משכח איסתרי שאלמלא שפגעתי בך היית מוליכם לביתך גדולה היא מדת הזריזו' שאם הרגיל אדם את עצמו במד' הזריזות בימי הנערות יהיה זריז והולך אפי' בזקנותו כענין שנ' חנוך לנער על פי דרכו וגו' ולא עוד אלא שאם ראית בנך נוהג במנהג הזריזו' בין במלאכתו בין בהליכתו בין בכל ענייניו ואל תאמ' מעתה אינו צריך לזרזו תמיד תוסיף לזרזו במלאכתו שכן מצינו בהקב"ה שאמ' לו למשה רבינו וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו ואחז"ל אין צו בכל מקום אלא זריז שאין מזרזין אלא למזורזין ודעו לכם בני בכל מי שזריז לעשו' מלאכתו ומתכבד בה מלאכתו מכבדת אותו שכך אחז"ל גדולה מלאכה שמכבדת בעליה וגדולי החכמים היו נושאין כלי אומנותן על כתיפן והיו מתכבדין בה והיו אומרי' גדולה מלאכה שמכבדת בעליה הלא תראו בני מה שכתב במדת הזריזות והון אדם יקר חרוץ כלומר היק' שבהון האדם ומדותיו החריצו' שהוא הזריזו' וכל מי שמשתד' לעשו' מלאכתו ועניניו בזריזו' בידוע שמתעשר כענין שנ' יד חרוצים תעשיר ולא עוד אלא שמוצא קורת רוח בעולם ומדשן ביתו מכל טוב כענין שנ' ונפש חרוצים תדושן ולא עוד אלא שידו מושלת בכל כענין שנ' יד חרוצים תמשול ומהו הזריזות שיהא אדם נזהר מתחילה ועד סוף שלא תבוא תקלה או דבר שאינו הגון לידו ושיהיה משתדל להוסיף על ממונו כמו שאמר חכם א' ממבחר טובות הזריזות ההשתדלות ואל יתרשל לעשו' מלאכתו ועניני ואם יאמרו לו לעשות דבר מזדרז לעשותו מיד כמו שאמר חכם א' מן הזריזות לשמור מה שצוית ולעזוב מה שלא צוית ואמר אחר אבוד תועל' הזריזות טוב מהתרשלות מה שיהיה בו ריוח ותועל' ומן הזריזו'

שיהא אדם מתקן את ביתו מכל מה שיצטרך לו בעניני הפירנוס והכלכול בטרם הצורך ובשע' שהתגרו' בזול הולך וקונה ממנו ומוכרו בשעת היוקר או מוליכן במקו' שמוכרין אותו ביוקר ואינו מתבייש להשכיר עצמו לכל מלאכ' שיוכל להשתכר בה ממנה שכך אחז"ל פשוט נבילתא בשוק ישקול אגרא ולא תימא גבר' רב' אנא ואמ' חכם א' הזריז מי שלא ימנעהו גאותו בטוב' מעשו' לאחריתו ואמ' א' הזריז מי שלא יטרידהו רוב הטובה מחשב באחריתו ולא רוב הדאגה בתלאתו מבקש עצה להנצל ממנה גדולה היא מדת הזריזות שכל זמן שאדם זריז לעשות מלאכתו ועניניו בזריזות נכסיו מצליחין ולא עוד אלא אפילו אם היה רש מתחילה אין עניותו וחסרונו מתעכב עמו כענין שנאמ' מעט שנות מעט תנומות וגו' מה כתוב אחריו ובא כמהלך רישך וגומ' ודעו לכם בני שכל זמן שאדם מתעסק לעשות מלאכתו ועניניו בזריזות נכסיו מצליחין והרי הוא מצליח בכל עניני' ואם מתעצ' לעשו' מלאכתו ועניני לא יצלי' לעול':

בני הוו זריזין וזהירין לעשות בכל עניניכם בזריזות ובהשתדלות ואל תאמ' כבר נגזר עלינו מן השמי' מה שעתיד לבוא עלינו ומה לנו עוד להמי' את עצמינו ולהמית גופינו כדי לחזר אחר טרפנו ומן השמי' ירחמו עלינו כבר אמר חכם אחד מי שאבד הזריזות לבטחונו על גזר דין ימהר להביא נפשו היזק גדול ואומר כי העצלות הוא עיקר רוע מזלם ואינן נותנים אל לבם כי העצלו' שבם הביא' למה שהי' במיעוט הטרף והפירנוס אמנם הוו זריזין וזהירין שלא לעשו' דבר מעניניכם על הדרך המהירו' כי דבר זה אינו מן הזריזות אלא שהוא קלות ושטות כי מן המהירות לא יצא דבר מתוקן לעול' וממתון יתקנו הענינים ויזדמנו הבקשות ואמ' חכם אחד מדת החריצו' טובה כשתהיה בכח הנפש ולא תרא' מפועל מהרה אז תהי' ראויה שתקר' חריצו' ואמר אחד מי שרכב על סוס המהירו' אינו בטוח מן המכשול וכשם שהזהרתי זריזין וזהירין לעשו' מלאכתכ' ועניניכ' בזריזו' אזהירכ' עוד שתהיו זריזין וזהירין בעניני התור' והמצו' לעשותן כתקנן ובזריזו' עם המלאכ' שאתה עוסקין בה שכך אחז"ל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיע' שניהם משכחת עון וגו' ואחז"ל הזריזין מקדימין למצו' מנלן מאברה' שנ' ויש כם אברהם בבקר וגו' וכל מי שזריז וזהיר:

בתור' ובמצות הן משמרין אותן בעולם הזה ולא עוד אלא שמלמדין עליו זכות לעול' הבא כענין שנ' בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך לעתיד לבא ודעו בני שכל זמן שאדם קובע עת לתורתו ועת למלאכתו שניהן מתקיימין בידו שכך אחז"ל אם אין קמח אין תור' ואם אין תורה אין קמח ועוד אמרו שונה אדם שתי הלכות שחרי' ושתי הלכו' ערבית ועוסק במלאכתו כל היו' מעלין עליו כאילו קיי' כל תור' כול'

וקיים והגית בו יומם ולילי מיכן היה ר' שמעון בן יוחי אומר לא נתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן מפני שלא היה להן צורך לא למלאכה ולא לסחור' הא כיצד היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן הוא אוכל ומהיכן היא לובש ומתכסה הא לא נתנה התורה לידרש אלא לאוכלי המן שניי' להם לאוכלי תרומה אמור מעת' שהתורה מתקיימ' עם המלאכ' והמלאכה מתקיימ' עם התור' לפיכך צריך לו לאדם להתעסק בתור' ובדרך ארץ ביחד שמתוך כך שניהן מתקיימין בידו ואחז"ל אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וצריך לכם בני להיות זהירין וזריזין להתעסק בתור' ולחזור עליה כדי שלא תהא תורתכם משתכחת מכם שכן כתוב במגיל' חסידי' אם תעזבני יום ימי' אעזבכה ואחז"ל באגדה אשרי תלמיד חכם המשמר תלמודו בלבו כדי שיהא לו מה להשיב לפני הקב"ה ליום הדין ועו' אמרו אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו וצריך לו להיות זהיר וזריז ורץ לעשות את המצות שאם באת מצוה לידו יעשה אותה מיד שנ' ושמרתם את המצות אל תקרי המצות אלא המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצ' כך אין מחמיצין את המצוה אלא מצוה הבאה לידך אל תחמצו' ואחז"ל חביבה מצוה בשעתה שהרי בקרבן עולה ויורד מביא מיד עשירית האיפה ואין ממתינין אותו עד שיעשי' ויבי' סלעים וכן הקטר חלבים קריבים כל הלילה ודוחין את השבת ואין ממתינין להן שיקרבו למוצאי שבת ואחז"ל צוו לעשות המצות בזריזו' והוי עז כנמ' ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים לכן בני הוי זהירין וזריזין במצות ובתורה לעשות כל ענינ' בזריזו' שכל הזריז הרי זה משוב' והאלהי' יצליחנו בה ברחמיו אמן:

ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת הזריזות ובעליה נספר בגנות העצלות ובעליה כדי להרגילכם במדת הזריזות בע"ה מדת העצלות: בני דעו כי מדת העצלו' מן המדו' הפחותו' והגרועות אשר ימצאו בבני אדם ואינה נמצאת בחכמים אלא בפתאי' וחסרי הדעת כענין שנ' על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשוני' וגו' וכי היכן לבו של עצל זה שרואה את כל הבריות שעוסקין במלאכתן כדי לחיות בעה"ז זה חורש את שדהו וזה עובד את כרמו זה קוצר וזה בוצר וכן בשאר כל המלאכו' והוא יושב ובטל ידיו ורגליו למה נבראו עיניו ואזניו למה נבראו וכן שא' כל הדברי' לא להתעסק בהן ולהשתדל עליהם להחיותם והנשמה שבו למה נבראת לא להתבונן עליה ולהתחכם בה ואם הוא אינו מתחכם לעצמו מי יתחכ' בשבילו ואם הוא אינו מתחכ' בראשיתו ועמל וטורח בבחרותו ובשעת שהו' ברי מה יעשה לימי הזקנה ולימי החולי והייסורין מדה מגונה מאד העצלות שאם האדם מתעצל לעשות מלאכתו ועניניו בני אדם משיחין בו ומליזין עליו ואמרו תראו עצל שהוא בריא מגופו ובחור

עומד בתקפו וכחו ואינו מתעסק במלאכתו כדי להחיות את עצמו ובניו אלא שיושב ובטל וישן כל היום וכל הלילה ומתוך כך אין הבריות מרחמין עליו ועליו אמר שלמה בחכמתו על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה כלו וג' כלומ' מפני שנתעצ' לחרוש ולזרוע שדהו ולערוד ולנכש כרמו עלה בהם קוצים ודרדרי' וגם הגדר נהרס ונפל ועל זה אנכי אשי' לבי ראיתי לקחתי מוסר ואחז"ל באגדה מהו ראיתי ראיתי הקטן שבכל הבריות הנמלה הזו שנ' לך אל נמלה עצל וג' אשר אין לה קצין וג' תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה ואחז"ל באגדה ג' בתים יש לה ואינה כונסת לא בתחתון ולא בעליון אלא באמצעי לא בעליון מפני הדלף לא בתחתון מפני הטינא אלא באמצעי ואינה חיה אלא ו' חדשים ומחייתה חטה ומחצה והיא הולכת ומכנסת בקיץ כל מה שמוצאה חטים ושעורים ועדשים ומאחר שאינ' חיה אלא ו' חדשים למה היא כונסת כל כך שאומ' שמא יגזו' עלי המקו' חיים ויהיה לי מה לאכול מעש' ומצאו בחור שלה שלש מאות כור ומהו ראה דרכיה וחכם אחז"ל ראה דרך ארץ שהיא בורחת מן הגזל מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כלם באות ומדיחו' אות' ולא היתה אחת מהן נוטלתה באת אחת שהיתה שלה ונטלתה ראה חכמה שיש לה וכל:

שבח זה למדה ממכיריה לכך נאמר ראה דרכיה וחכם:

בני בואו וראו שאין ברוב המדות מדה מגונת מן העצלות שכל מי שיש בו המדה המגונה הזאת הרי היא מתמסכן והולך כענין שנ' בעצלתי' ימך המקר' ובשפלות ידים ידלף הבית כיצד הרי שבא לקרות את ביתו ומניח קורה אחת היו' ולמחר אחר' ולשבוע הבא קורה אחרת ואינו קובע אותן במסמרי' הרי תקרתו מתמסכנת והולכת ונופלת לארץ ובשפלות ידי' ידלוף הבית כיצד הרי שנשבר' לבינה אחת מעל גגו ונתעצל מלתקנה וכי מה חסרון יש בלבינה אחת ומה יכולה להזיק ומתוך העצלו' חז' הדלף נופל על הרהיטין ועל הקורו' ונרקבין והולכין עד שנופ' כל הגג וכן אם נקרעת חלוקו בכונס אצבע ונתעצ' לתופרו ואומ' וכי מה חסרון יש בקרע קטן כזה והקרע מתרחב והולך עד שמתקרע כל החלוק וכן אם נפלה אבן מגדירו ונתעצל לבנותה ואמ' וכי אבן זה מעמדת כל הגדר הזה נתעצל מלתקנה ונפלה שנייה ושלישית עד שנפלה כל הגדר כולה וכן אם נמצא סדק בחביתו ונתעצל לסותמה ואומ' וכי מה חסרון יש בטיפה אחת של יין או של שמן והוא מטפטף יורד טיפה אחר טיפה עד שמתרוקן כל החביות כולו וכי יש עצלות ושפלו' גדולה מזו ועליו שלמ' צווח ואומ' גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית מדה גרוע היא שכן מביא את האדם לידי שינת תרדמה ועליו שלמ' צווח ואמ' עד מתי עצל תשכב וגו' ולא

עו' אלא שמתאוה לכל דבר ואינו מוצא כענין שנ' מתאוה ואין נפשו עצל ונמצא שמת מתוך תאותו כענין שנ' תאות עצל תמיתנו וגו':
בני בואו וראו כמה מגונה מדת העצלות שכך אחז"ל בשביל עצלו' שהית' בהן בנשיאים שלא התנדבו תחלה בנדב' המשכן נחסר' אות מקריאת' שנ' והנשיא' הביאו חסר יוד ועוד אמ' בעצלתים ימך המקרה על ידי שהאדם מתעצל לכסו' את ראשו כראוי הרי הוא נעשה רומטיקוס ובשפלו' ידים על ידי שהאד' הזה מתרשל לרחוץ ולקנח גופו כראוי ידלוף ביתו יעל' גופו חטטי' ועוד אמ' ז' עצלים הן ועצלו' של משה גדול מכלן וזהו שאמ' שלמה חכם עצל בעיניו משבע' משיבי טעם כיצד אמ' לו לך ולמוד תורה בעיר פלוני אמ' להן ירא אני מן הארי שבדרך שנ' אמ' עצל שחל בדרך אמרו לו הרי רבך במדינ' לך אצלו אומר להם ירא אני מן הארי שברחוב שנ' ארי בין הרחובות אמ' לו הרי הוא אצל ביתך אמ' להן ארי בחוץ אמ' לו הרי הוא בתוך ביתך אמ' להם אם אני הולך הריני חוזר ובא שנ' הדל' תסוב על צורה אמ' לו פתוח הוא לסוף שאין לו מה להשיב הוא אומ' להן הדלת בין פתיח בין נעול מבקש אני לישן עוד מעט שנ' עד מתי עצל תשכב וגו' עמד בבק' משנתו נתנו לו לאכל ומתעצל לתת ידו לתוך פיו שנ' טמן עצל ידו בצלחת של דבש ונלאה להשיבה אל פיו נתן ידו בתוך הקדירה רותחת ונכוית ידו והיה עצל מחשיבה אליו ועצלו של משה גדול מכולן אמ' משה אינו אומ' שתלך מעיר אל עיר ולא משכונה לשכונ' ולא מבית לבית ולא מחצר לחצר אלא כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו מפיך ללבך מלא הסיט מדה פחותה היא העצלות לפני הבריו' שכל זמן שאדם מתעצל ואינו חורש וזורע בימות הגשמי' סופו בא לידי צורך הבריות ושואל מהם בימי הקציר ואין מי שישגיח עליו כענין שנ' מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקצי' ואין וגו' וכן הוא אומר שומר רוח לא יזרע וגו' שכל מי שמתעצל בשע' זריעה ואומ' עת סגריר הוא עת גשמים הוא ואינו זורע וכן בשעת הקציר אומ' עתה חמימות גדול והשמ' מכה על ראשי סוף שאין לו מה יאכל ונמצ' מצטרך לבריו' ובא לידי בזיון ועליו שלמה צווח ואמ' אל תאהב שינה וגו' ואמ' חכם אחד רוע העול' הזה והבא בשני דברי' העצלו' והעליו' וטובת' בעושר והזריזו' ואמ' העצלו' מפתח העניות כאשר הזריזות מפתח העושר ואין לך עצלו' גדול ממי שאינו משתדל להוסיף על ממונו אף כי מי שאינו זריז לשמור מה שבידו אמנם האדם שמתעצל לילך במקו' הסכנות הידועו' ובמקום גדודי חיות ולסטי' בזה אין ספק שהעצלו' הזה הו' משובח מן האנשי' החכמי' ואין לתופשו על כך כמו שנ' על אדם א' שהיה המלך רוצה לשלחו במקו' הסכנ' ומיאן ללכת וחירפו המלך ואמר לו טוב שתחרפני ואני בחיים משתתפלל בעדי ואני מת ומסעיפי המד' הזא' יוצא רוב

התענוג ורוב המנוחה בעולם שכל מי שמתאוה לרוב התענוג והמנוחה ואינו מיגע עצמו לעשות מלאכתו ועסקיו כבר נתעצל מקנות חיי העול' הזה והעול' הבא כי לא תשלם לאדם התענוג והמנוחה אלא לאח' טורח גדול ויגיעת הגוף ומתוך עושר גדול ותיקון ענייניו כדי שיוכל להיות שבח נכסיו יתרים על ההוצאה ואז יוכל אדם להתענג ולנוח כפי חפצו לכן בני הוי זהירין מאד במדת העצלות מפני שגורמ' לגוף חלאים גדולי' ומדוים עצומים כמו הנפח והכאביו':

וחולי הפודרג ושא' חלאים משונים אשר יקרו לאדם ממעיט כח המעכל מלבד מה שיתגנה ויתבזה האדם בעצלותו בפני הבריות והאלהים ברחמיו יצילנו מן המדות המגונות ויצליחנו במדות החמודות למען חסדיו הגדולים אמן: המעלה האחת ועשרים מעלת ההסתפקות:

בני בואו ואלמדכם מעל' ההסתפקות דעו בני כי מעל' ההסתפקו' מעלה חשוב' ויקרה עד מאד ואינ' נמצאת אלא בחסידי' שמסתפקין בדב' מועט כדרך שמסתפקין שאר האנשי' בדבר מרובה שכל מי שמסתפק במה שיש לו ונהנה מיגיעו קונה לו חיי העול' הזה וחיי העולם הבא כענין שנ' יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ואחז"ל באגד' גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים שאלו בנהנה מיגיעו כתי' יגיע כפיך כי תאכל וגו' ואילו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא את ה' וגו' ולא כתיב ביה אשריך וטוב לך מדה טובה היא ההסתפקות שהיא מחיה את בעליה שכל מי שמרגיל עצמו באכיל' ושתיה די הספק הרי הו' מבריא את גופו ומחי' את נפשו ודעתו מתיישב' עליו וממונו מתקיים בידו כענין שנאמר ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך וגו' שאף על פי שיש לו לאדם כמה עזים לא יהא אדם מרבה סעודתו בכל מקום ולא יהא רגיל בבתי משתאו' אלא יהא רגיל אוכל ושותה עם בניו ובני ביתו שנ' וחיים לנערותיך מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם בניו ובני ביתו לאכול בשר ולשתות יין הרבה ואפי' הוא עשיר ביותר אלא במה שיוכל לחיות את עצמן ואם אתה עושה כן הרי אתה נותן חיי' לנערותיך שממונך מתקיי' בידך ואתה מספיק להם מזונות ואחז"ל מאי דכתיב טוב איש חונן ומלוה וגו' לעולם יאכל אדם וישתה בפחות ממה שיש לו וילב' ויתכסה במה שיש לו ויכבד את אשתו ובניו יותר ממה שיש לו שהן תלויין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העול' ועוד אמר אכול בצל ושב בצל ואל תאכל אווזין ותרנגולין ולבך רדוף עליך מתלי במערבא דאכיל אליתא טשי בעילית' דאכיל קקולי אקיקלי מתא יתיב וכן אמר שלמ' כבשים ללבושך ומחיר שדה וגו' מהו כבשים ללבושך שיהא אדם גוזז צאנו ויתכסה וילבש מגיזתם ולא יאכל' כדי שלא תכלה הקרן וכן הוא אומר ודי חלב

עזים וגו' דיו לאדם שיהא מתפרנס מחלב גדיים וטלאים שבתוך ביתו ולא יהא מכלה את הקרן לאכול את הבשר ואחז"ל מאי דכתיב כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון יכול יקח מן השוק ויאכל ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך יכול יזבח כל בקרו וכל צאנו בבת אחת ת"ל מבקר' ולא כל בקרך מצאנך ולא כל צאנך מכאן אחז"ל כל מי שיש לו מנה יקח לפסו ליטר' ירק מעשר' מנה יקח לפסו ליטר' דגי' חמשי' מנה יקח לפסו ליטר' בשר מאה מנה ישפת' לו קדיר' בכל יום ואנן אימ' מערב שבת לערב שבת ואחז"ל באגדה מאי דכת' צדיק אוכל לשובע נפשו זה חזקי' מלך יהוד' שלא היה עולה על שולחנו בכל יום אלא ב' אגודו' של ירק וליטר' בשר והיה ישראל מליזי' עליו ואמ' זה פקח בן רמליהו נאה למלך שנא' ומשוש את רצין ובן רמליהו:

בני בואו וראו כמה טובה מדת ההסתפקו' שכל מי שמרגיל את עצמו במד' ההסתפקו' זוכה להיו' ביתו מליאה כל טוב כענין שנ' חכמו' נשי' בנתה ביתה חצבה עמודי' שבעה שנ' טבח' מסכה יינה אף ערכה שולחנה אימתי ביתו של אדם בנוי בזמן שנוהג במדת ההסתפקו' שטובח פעם אחת ושייר לעצמו לטבוח בפעם אחרת ובזמן שהו' מזג את יינו במי' ואינו שותיהו חי דרך שכרות אלא דרך ההסתפקו' אף ערכה שולחנה בזמן שהוא מיסב על השלחן ואוכל לא יהא עומד ואוכל עומד ושותה מהלך ואוכל מהלך ושותה שממעט דבר שהוא אוכל ושותה כשהוא מיסב על השלחן מסתפק יותר ממה שאילו היה אוכל כפלי' כשהוא עומד או כשהו' מהלך ומכיון שערך את השלחן יקרא לבניו ובני ביתו שיאכלו עמו כענין שנ' שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת ולא יהא הוא מיסב על השלחן ובניו ובני ביתו עומדי' ומצטערין והיינו דאמרי אינשי שיתין וחד כיבי מטיא לכב' דקל חברי' שמע שנ' ולי אני עבדך ולצדוק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא אני בגימטריא שיתין וחד הוי מדה טובה ההסתפקות שכל זמן שאדם מסתפק בדבר מועט מוצ' בו קור' רוח והנאה ורפואה שכך אחז"ל הרוצה שלא יבוא לידי חולי מעים יהא רגיל בטבול קיץ וחורף סעוד' שהנאתך: בה משוך ידך ממנה ואל תשהא עצמך בשע' שאתה צריך לנקביך וכך אמר שלמה מתוקה שנת העובד וגו':

בני בואו וראו כמה גדול' מדת ההסתפקות שיעקב אבינו ע"ה לא שאל מאת המקום אלא שמספיק לו לבד בדבר שאין מנו' ממנו ולא יכול לחיו' בלעדי כענין שנ' ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש וכן שלמה המלך לא שאל מאת המקום אלא ההסתפקות בלבד כענין שנא' רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חוקי ולא שאל ממנו המותרות גם בקש

רחמים על מדת העניות שלא יהא עני ופירש בעושר ואמר פן אשבע וכחשתי ואומר מי אלהי ובמד' העוני פי' ואמר למה אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי לכן בני חדלו לכם לחזור אחר המותרו' לפי שאין מביאין את האדם לידי יראת שמי' והמד' הזאת אינה במדות השם וכתב חכם אחד למלך שהיה בזמנו טוב שבעינים עזיבת המותרות ואמר בהסתפקו' רסן התאו' וכבישת המותרו' ואמ' חכם א' מי שמבקש יותר מצרכו טורד נפשו מתועלתו ונאמר כי מלך אחד אמר לחכ' א' אילו היית שואל ממני היינו מספיקין לך כל ימיך אמר לו ולמה אשאל ממך ואני עשיר יותר ממך אמ' לו המלך והאיך אתה עשיר יותר ממני א"ל מפני שאני מסתפק במעט אשר לי יותר ממה שאת' מסתפק ברב אשר לך ואמ' מי שדי לו במה שגזר לו הבור' הוא עשיר מכל בני אדם ואמר הסתפק במה שחלק לך הבורא ואל תביט אל מה שיש לזולתו ואל תתאוה במה שלא נתן לך כי מי ששמח בחלקו שבע:

בני אם אתם צריכי' לקנו' בגדי' כדי לכסו' את עצמכ' ובני בתיכ' תקנו בגדים הראוים לפי עשרכם ואל תעלו אל הבגדי' אשר הם יקרים יותר ממה שאין ידכם משגת כי יליזו עליכ' האנשי' ושמא לא תוכלו להתדיר הבגדים יקרי' כאלו וכשתקנו בגדי' הראוים לפי עשרכ' אל תחושו אם תקנו אותם מעט יותר מכדי שוויים אבל אם באתם לקנו' ענייני אכילה ושתי' אל תקנו אותם יותר מכדי שווים כלל שכך אחז"ל עשוק לכריסיך ושוי לגביך לעולם ילמד אדם בניו ובני ביתו לאכול קמע' ולשתו' קמעא בחוק שיוכלו לחיו' בהן כענין שאמ' בחכמ' שלמ' ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה מאכילין כחוק של תורה ומה חוקה של תורה כענין שנ' ויאמ' משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ובבקר לחם לשבוע למדה תורה דרך ארץ שדי לו לאדם לאכל שתי סעודות ביו' סעודת שחרי' וסעוד' ערבי' ושלא יהא ממשיך פרפריו' לסעודת שחרית כדי שלא יתגרה בשינה ונמצא בטל מתורתו וממלאכתו ובסעוד' ערבי' כתיב בערב תאכלו בשר ולא לשובע שלא יהא יהא אדם אוכל בשר דרך שביע' שמא ימשוך אחריו:

בני אל תהיו רודפים אחר המאכלים טובים ואחר המעדני' ערבי' ואחר התענוני' כדי שלא תמשכו אחריהם ואם לפעמי' אתם אוכלין מהם אל תאכלו מהם יותר מדאי שכך שלמה מזהיר ואומר דבש מצאת אכול דייך וגו' ואמ' חכם אחד מי שרצ' מן העול' כדי ספקו יהא המעט שבו מספיק לו ומי שירצ' במעט הטרף יקבל האלהי' המעט ממעשיו ואמר ראוי לחכם שלא יבקש מן העולם יותר מן הספוק שיעבור בו הצורך והנזק מעצמו כי הממון ושאר הון העולם בא במהרה וחולף מהרה ואמר ההסתפקות שמונעת בעליה מן הזלות טוב מן הממון המביא אל הבזיון ואמר עושר הנפש גדול מעושר הממון ואמר

ההסתפקות פרי המנוח' ופרי השפלות האהבה הנהג' הנפש כדי הסתפקו' ואם לאו ידאג לגזיר' הבורא ומן המד' המשובחת הזא' תוולד מדת הבטחון באלהי' שהיא מדה מיוחסת אשרי מי שזכה בה כענין שנ' ובוטח בה' ישוג' וכן הוא אומר בטח בה' ועשה טוב וגו' ומהו הבטחון באלהי' שיפקיד האדם בידו כל ענייו ויתרצ' במה שחננו הבור' הן רב הן מעט ואל ידאג למיעו' הטרף שיש לו ואל יקנ' במי שלמעל' ממנו בממון ושאלו לחכם אחד מה הבטחו' באלהי' והשיב שתבטח לו בכל ענייו ותניחם אליו ואמר אחר החכם שבבני אדם והבוטח מכול' מי שהו' רוצ' בדברי' בבוא' ובצאת' לכן בני הוו מסתפקין בסעודה קלה ומועט' ותרגילו עצמכם בה כדי שתוכלו לחיות בעולם מעמל ידיכם ואל תצטרכו לבריו' וכן צוו חכמי' הראשוני' ז"ל עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות והאלהים יצליחנו בה ברחמיו הרבים אמן:

ואחרי אשר הגענו עד הנה לספ' בשבח מעלה ההסתפק' ובעליה נספר בגנות הזוללים והסובאים וחרפתם כדי להרגילם במדת ההסתפקות בעזרת שדי. מדת זולל וסובא:

בני דעו כי מדת זולל וסובא מדה שנואה מאד לפני המקום והבריות שכן מאבד חייו מן העולם:

הזה והבא שכך אחז"ל בן סורר ומורה מאימתי חיי' משיאכ' תרתימ' בשר וישת' חצי לוג יין האטלקי וכי מפני שאכל תרתימ' בשר ושתה חצי לוג יין אמרה תורה יצא לב"ד ויסקל אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו ויבקש לימודו ואינו מוצא ויוצא לפרש' דרכים ומלסטם את הבריו' אמר' תורה ימו' זכאי ולא ימות חייב שמיתתן של רשעי' הנאה להן והנאה לעול' וכן שלמה מזהיר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ולא עוד אלא כל המרגיל עצמו באכיל' נסה ובשתי' מרובה סוף שיורד מנכסיו כענין שנ' כי סובא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה וגו' ומגרה חולאים רעים בגופו ומאבד את נפשו ואין דעתו מיושב' עליו ורז"ל צוו ואמרו אל תתאוה לשלחן מלכים:

בני אל תרגילו עצמכם בבתי משתאות פן תצאו מגדר ההסתפקו' ותימנו עם כת זוללי' וסובאי' ואל תרגילו עצמכם לאכל ולשתות עם העכו"ם שכך אחז"ל באגד' כל מי שאוכל עם העכו"ם כאלו אוכל בשר שקץ וכל הרוחץ עם העכו"ם כאילו רוחץ עם הנביל' וכל הנוגע בעכו"ם כאילו נוגע במת שהן בחייהם מתים ובמותם כנבילות ואין תפלתו נכנסת לפני המקום ועליהם הוא אומר לא המתים יהללו יה אבל ישראל שהן נמולין תפלתן נכנסת לפני המקום ועלינו הוא אומר ואנחנו נברך יה ר' אלעזר המודעי אומר עמד פנחס והחרי' כל ישראל בסוד שם המפור' בכת' הנחתם על הלוחות בחרם בית דין העליון ובחר' בית דין התחתון שלא ישתה אדם מיין של העכו"ם כי אם מרפס רגליהם תשתינה

שכל יין של גוים לע"ז וזנות שנ' זנות יין ותירוש יקח לב ואומר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ואל תרבה סעודת' אצל עמי הארץ שלאחר שעה מספרין עליך לשון הרע ולא עם העכו"ם ועמי הארץ בלבד אסור להרבו' סעודתו אלא אפי' עם בניו ובני ביתו צריך לו לאדם לעשו' סדר בסעודתו להרגילם באכילה קלה ובשתיה מועט די הספוק בלבד שכל מי שמרגיל את בניו ובני ביתו להאכילן אכילה גסה ושתי' מרובה הרי היא מגדלן לתרבות רעה לפי שאין אדם מבעט בהקב"ה אלא מתוך שובע ושלוה כענין שנ' כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני וגו': בני הוו זהירין באכילה גסה ובשתיה מרובה מפני שמביאין על האדם חלאים גדולי וכבדי' כענין שנ' וימדו בעומר ולא העדיף וגו' מכאן אחז"ל כל האוכל כשיעור הזה הרי זה בריא ומבורך פחות מיכן מקולקל במיעיו יותר מיכן הרי זה רעבתן ואמר חכם אחד המסתפק ישבע והבוצע יכשל:

בני בואו וראו כמה היא מגונה מי שנמשך אחר אכילה ושתיה שלא גלו עשרת השבטים אלא מתוך שנמשכו בשלותן אחר אכילה ושתיה כענין שנ' האוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק ואומ' השותין במזרקי יין ואחז"ל מייא ורומסח וחמרא דפורגיתא קפחו עשרת השבטים מישראל וכן אתה מוצא בסדומי' שלא מרדו אלא מתוך שובע כענין שנ' הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט וגו' ומתוך כך נאבדו מן העולם וכן אתה מוצא בדור המדבר שלא מרדו אלא מתוך מאכל ומשתה כענין שנא' וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק ומתוך כך נענשו וכן אתה מוצא בבניו ובבנותיו של איוב שלא באה עליהם פורענו' אלא מתוך מאכל ומשתה כענין שנ' ויהי הם אוכלים וגו' והנה רוח גדולה וכן אתה אומר בבלשצר שלא בא עליו הפורענות אלא מתוך מאכל ומשתה כענין שנ' בלשצר מלכא עבד לחם רב וכן מצינו בנדב ואביהוא שלא מתו אלא שנכנסו שתויי יין למקדש ומנין אנו מלמדים ממה שמצוה אותן ואמר יין ושכר אל תשת וגו' אנו יודעים שלא מתו אלא בשביל היין:

בני בואו וראו כמה הזהיר שלמה על היין כענין שנ' אל תירא יין כי יתאדם וגו' ואחז"ל אל תירא יין כי אחריתו יהיה דם כלומר שאחריתו לשפך דם יתהלך במישרים שכל מה שהוא עושה נרא' לפניו כמישו' הזה ועו' אמרו אל תרא יין כי יתאד' שמאדי' פניהן של רשעי' בעה"ז שסוף שהוא מלבין פניהם לעה"ב ועוד אמרו כתי' תירש וקרינן תירוש מלא בוי"ו זכ' נעשה ראש כלו' אם אתה שותה ממנו כהוגן מחכי' אותו ונעשה ראש ישיבה כדאמר רבא חמרא ורחני פקחוני לא זכה נעשה רש שאם שותה ממנו יותר מכשיעור והולך ומשתכר תמיד סוף שהוא מתרושש מפני שהו' מוכ' כל כלי ביתו ושות' בהן יין ועוש' את ביתו כמישור הזה שהו' פנוי אוי להן לזוללין וסובאין שמאבדי' חלקם

מהעה"ז והבא שכל מי שרודף אחר אכילה גסה ושתי' מרוב' לא די שמאבד את ממונו אלא שמאבד את נפשו ושודדה מחיי העה"ב שמתוך שהוא משתכר ביינו נמצא מתיר את האסור אוסר את המותר מטמא את הטהור ומטהר את הטמא הולך ומריב עם כל אדם והולך ופוצע את חבירו ואחרי' פוצעין אותו וכן שלמה צווח ואומ' למי אוי למי אבוי למי מדיני' וגו' מה כתי' בתרי' למאחר:

על היין לבאי לחקו' ממסך מה כתי' בסוף הענין אחריתו כנחש ישך וגו' מה הנחש הזה נושך וממית כך היין נושך וממית וכתי' בתרי' עיניך יראו זרות ולבך ידבר תהפוכות תדע שדבר קשה לגוף האדם לסבול כח היין כשאד' שות' ממנו יותר מדאי שכך אמרו באגד' הגפן הזאת כשהיא טעונה מסתמכת בכמ' קנים ובכמ' דוקרנין ואעפ"כ אינה יכולה לעמו' ואדם הזה איך יוכל לסובלו ועוד אמר' כל הפירות נקראי' על שם האילנות חזורא מתקרי חיזור רמונא מתקר' רימון תומרית מתקרי תומר אבל גופנ' מתקרי תלת שמהן גופנ' ונפקין מן גופנא ענביה ונפק מן ענבין חמרא לומ' לך מה ענבים הללו כשאתה ממרסן אתה מוציא מהם כלום כך כל מי ששותה יין הרבה סוף שהו' מקיא כל מה שבמעיו הלא תרא' בני כמה היין והשכרו' עוש' נח עד שלא התחיל בנטיע' הכרם נקר' איש צדיק תמים משהתחיל בנטיע' נקר' איש האדמה שנ' ויחל נח איש האדמה וגו' מהו ויחל שנתחלל ונעשה חולין ואחז"ל באגד' בשעה שהלך נח ליטע הכרם פגע בו שידא שמדון אמר לו להיכן אתה הולך אמר לו ליטע כרם אמר לו ומה טיבו אמר לו פירותיו מתוקים בין לחים בין יבשים ועושין ממנו יין המשמח בני אדם דכתי' ויין ישמח לבב אנוש אמר לו בא ונשתתף שנינו בכרם זה אמר לו לחיים מה עשה שטן הביא כבש' והרגו והזה תחת הגפן ואח"כ הבי' ארי והרגו שם ואח"כ חזי' ואח"כ קוף והטיפו דמיהן באותו הכר' והשקיהו מהם לפיכך קודם שישתה אדם ממנו הרי הוא כרחל הזו שאינו יודע' כלום כמה דתימ' וכרחל לפני גוזזיה שתה חמשה שבעה כוסות מתגבר כארי ואמ' אין כמוני בעולם כיון ששת' עשרה נעשה כחזיר ומתלכלך במי רגלים ודבר אחר נשתכר נעשה כקוף עומד ומקרקר ומשחק ומוציא נבלות פה מפיו ואינו יודע מה לעשות וכל זה אירע לנח הצדיק כדכתיב וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה ואם לנח שפירש המקו' את שבחו אירע כך בשביל היין שאר בני אדם על אחת כמה וכמה ומפני שלא שתה ממנו במד' הראויה נשתכר ונתבזה לפיכך שלמה צווח ואומר לץ היין הומה שכר וגו' לעולם אל ירגיל אדם עצמו במעדנים ובמאכלי' ערבי' ובתפנוקי' שכל המרגיל עצמו במאכלי' הללו ומתמיד בהן מבקש למודו ואינו יכול לסבול ולאכל שאר המאכלים גסים ואם אוכלן סוף שמחליאין את גופו שכך אחז"ל שינוי וסת תחלת חולי וכן מצינו באדם

אחד שהרגיל עצמו לאכל תרנגולות פטומות וכיוצא בהן ממיני המעדנים ולשתו' יין ישן וכשלא מצא אילו אכל עדשים ומת וכן מצינו באדם אחד שאמר לת"ח אחד זכה עמי בתרנגולת אחת ואמר לו הא לך דמי התרנגול' וקנ' לך מהבשר אחר הלך אותו האיש וקנה בשר אחר ואכל ממנו ומת ודעו בני כי גנאי הוא לאדם להיות זולל וסובא גרגרן ורעבתן מפני שהמדה הזאת אינו נמצאת אלא ברשעים גמורים כענין שנ' בהן אקחה יין ונסבאה שכר וגו' ודעו כי נקב הגרון צר בכמותו ורחב מאד באיכותו ע"כ תנו לו די ספוקו בלבד שאם תכניסו בו היום מאכלים רבים וערבי' ותרגילו אותו בכך תמיד למחר מבקש למודו ואין די לו דבר מועט ואם תרגילוהו באכיל' קלה ומועט' יהיה הדבר לכם לטבע ולא תתאוו לאכילות גסות ולמעדני' ערבי' ודומה למה שאחז"ל אבר אחד יש בו באדם משביעו רעב מרעיבו שבע לכן בני הוו זהירין במדה הזאת הגרועה ולא תרגילו עצמכם בה והסתפקו באכיל' קלה ובשתי' מועט' כדי שתהיו במנוח' ובהשק' בלי מדו' וחולי בעודכם בחיי ההבל הזה וכדי שתחשבו מן הצדיקים כענין שנ' צדיק אוכל לשובע נפשו ואלהינו ברחמיו ישביענו מטוב הצפון ליראיו ולחוסי' אמן:

המעלה העשרים ושניים מעלת הנדיבות:

בני בואו ואלמדכם מעלת הנדיבות דעו בני כי מעלת הנדיבות היא מן המדות החשובות והמיוחסות ואינה נמצאת אלא באנשים חשובי' וחביב' מאד לפני המקום שלא נבנה העולם אלא עד ששיתף בו מדת הרחמי' כענין שנ' אלה תולדו' השמים והארץ בהברא' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ומנין אנו יודעין שמדת הרחמי' ממדת הנדיבות שנ' טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל ולא עוד אלא שבמדת הנדיבות קונה האדם חיי העה"ז והבא כענין שנ' מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו מתן אדם ירחיב לו בעה"ז שיהיה נכבד וחשוב בפני המלכים והשלטונים ושרי המדינות ולפני גדולים ינחנו שהקב"ה משרה אותו לעה"ב אצל אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים ומנין אנו יודעים שנקראו גדולים באברהם כתיב האדם הגדול בענקים ביצחק כתיב ויגדל האיש וגו' ביעקב כתיב ויגדלו הנערים וכיון שקלקל עשו ומכר את בכורתו ליעקב נאמר עליו הנה קטן נתתיך בגוי' ונוטל ממנו שם הגדול' וחל על יעקב ולא עוד אלא כל העושה צדקה וגמילו' חסדים מממונו הן מקדימין ליום הדין ומעידין עליו שנ' והלך לפניך:

צדקך גדולה היא מעלת הנדיבות שבה נתיחס אברהם אבינו שנ' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו' ואומר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם ונקרא נדיב על שהיה בעל צדקה וגמילות חסדים ואחז"ל כל מי שיש בו ג' דברים טובים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו עין טובה ורוח נמוכה

ונפש שפלה עין טובה מנין דכתיב ואקחה פת לחם ולבסוף ואל הבקר רץ אברהם הרי כבר למדנו שהית' עינו טובה שהיא ממידת הנדיבות וכן דוד ע"ה שאל מאת המקו' שיסמוך לו מדת הנדיבות מפני שהי' מעל' חשובה כענין שנ' השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכיני:

בני אם באתם לשאול שאלה משום אדם שאלו' מן הנדיבים כי ישמחו בשאלתכ' וישתדלו למלאות' בעין טובה ואל תשאל שאל' מן הכילי כי יתעב בשאלתכ' ויפנה אליכ' עורף ושאלו לחכמה מהו הפצע שאין לו רפואה אמר שיצטרך הנדיב אל הנבל וימנע ממנו וחכם א' היה מתפלל לאל ואמר אלהי אל תצריכני אל הרעי' שבבני אדם ואם תצריכני לא' מברואיך יהיה אל הטוב שבהם והנפש הנדיבה שבהם והלשון המתוק' שבהם ואשר לא יזכור טובתו לי מהם ואחד מן הנדיבים היה אומר לחביריו כשתצטרך לי בדבר אל תבקשוה ממני פנים בפנים כי איני רוצה שאראה בכם זולת השאלה אבל כתבו לי שאלתכם באגרתי:

בני בואו ולמדו נדיבו' מהתרנגול הלא תראו מה התרנגול עושה כשיבא לפניו שום דבר מאכל קורא התרנגולת שיאכלו עמו ולפעמים מלקט ומניח לפניה' אף אתם בניי אם יש לכם מאכל ערב אל תאכלו אותו לבדכם אלא תזמינו עמכם עניים או קרובכם ואוהבכם שיאכלו או תשלחו להם בבתיהם כי היא מדרכי הנדיבו' צאו וראו שאין בכל המדות כעין טובה שאם האדם עושה כל המצות שבתורה ואינו נוהג בהן עין טובה אינן עולין לו מן המניין שאם היה מאכיל לעני פטומות וכל מעדני העולם ועינו צרה עליו טוב שלא תאכילו כענין שנ' טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו ואם נתן לו בעין טובה הוא מתברך כענין שנ' טוב עין היא יבורך כי נתן מלחמו לדל ולא עוד אלא שהוא מתעלה וגדל כמעיין הנובע שהוא מתגבר ואינו פוסק לעולם שנ' לחמו נתן מימיו נאמנים גדולה מדת הנדיבות שהרי משה רבינו ע"ה החזיק במדת הנדיבות ועין טובה ומניין אנו אומ' כן שנ' קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו ידו אחת והיא נהג בו נדיבות ועין טובה שנ' ויסמוך את ידיו עליו שתי ידיו וכן מצינו שבירך את ישראל בעין טובה ובנדיבות כענין שנ' יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם ואחז"ל באגדה בא וראה כמה משנה ברכתו של משה מסוף העולם ועד סופו אלף פעם אין כתיב כאן אלא אלף פעמים ומהו ככם יכולין היו ישראל לומר משה רבי' אין בנו א' מכל הדברים שאתה אומר לקבל תוכחותיך אלא שתקו לפיכך אמר משה יעמיד הקב"ה צדיקים מקבלי תוכחו' ככם ושותקין ומהו הנדיבות שיהא אדם נדיב וותרן בממונו לעשות ממנו צדקה וגמילות חסדים ושיהא נושא ונותן עם הבריות

באמונה וביושר ומוותר להם משלו ואינו לוקח משלהן כלום כמו שאמרו חכמים באיוב איוב וותרן בממונו היה שהיה מניח פרוטה לחנוני ומוציא הוצאותיו על הסדר ונותן למי שראוי ליתן ומונע ממי שראוי למנוע ומוציא הוצאותיו לשם שמים ושונא את האונאות ואת העושק ואת הגזל ואם באת מצוה לידו מרחיב ידו עליה לעשותה בעין טובה ובדרך צניעות שלא יקבל בה שכרו מתוך גאות לבו והתפארותו בבני אדם וחביב עליו ממון חברו כשלו שכל מי שאוהב ממונו של חברו כשלו אינו אלא מן הנדיבים ובעלי עין טובה ומתוך כך מסתפק משלו הן רב הן מעט ומוצא קורת רוח והנאה לנפשו מפני שהוא שמח בחלקו שחננו הבורא ואמר חכם א' אין הנדיב מי שהתנדב על מי שהתנדב אלא על מי שלא התנדב עליו ומקרב מי שהרחיקו ואמר מי שהתנדב יהיה אדון ומי שהיא כילי יהי' נקל' ואומר כי נדי' א' נכנס אל א' המלכי' אמר לו המלך הגידה לי קצת מנדיבותיך אמר לו הנדיב טוב שתשמע ההגד' הזאת מזולתי ממ' שתשמעני ממני אמר לו המלך גוזר אני עליך שתאמר אמר לו מעולם לא ישב עמי אדם ופשטתי רגלי לפניו אמר לו ולמה אמר לו כדי שלא יראה שיש לי מעלה ויתרון עליו ולא הרע לי אדם מעולם וגמלתיו רעה אמר לו ולמה אמר לו מפני שאם היה אדם חשוב ראוי לו והרי עלי למחול לאדם חשוב ואם יהיה נבל לא אחלל עצמי עמו שידברו בי הנבלי' ולא שאל ממני אדם דבר שלא מלאתי שאלתו וראיתי שחלול פניו תמורת מה שנתתי לו אפי' אם הייתי יוצא מכל קניני אמ' לו המלך יאות לך שתהי' אדון בעמך ובזולתם וקבל ההתנצלו' כמו כן מדרכי הנדיבות כמו שאמר חכם אחד כשהתנצל:

לך אוהבך באמתל' או בהודא' אל תתפוש עליו ומחול לו שהחמל' ממדו' הנדיב ואמ' א' קבל ההתנצלו' ממי שבא להתנצל לפניך אם אמת ואם שקר כי מי שרוצה אותך בגלוי מוקירך ומי שממר' אותך בסתר מכבדך ונאמר כי אד' אחד התנצל לאוהבו ואמר לו אוהבו כבר לא הצריכך הבורא אלא ההתנצלו' בדוננו אותך לזכות ולא לחשוב עליך רע באהבתינו אותך ודעו לכם בני כי הנדיבו' על דרך הבינוני' היא מדה משובח' ונכבד' ובני אד' מתקרבי' אצל הנדיב ומשבחין אותו בנדיבותו ובמתנ' ידו כענין שנ' רבים יחלו פני נדיב וכל הריע לאיש מתן וכל מי שמרגיל עצמו במדה המשובח' הזאת ונותן בעת שראוי ליתן ולמי שראוי הרי הוא אצלו כאוצר טמון אשר לא יכלה ולא יאבד אפי' עם אורך הזמן וכן דוד מצו' על מדת הנדיבו' פיזר נתן לאביוני' וגו' ודעו בני כי הנדיבו' מורה על היחס ועל החסידות כאשר הכילות מורה על הנבלו' והגריעות ואמ' חכם אחד מי שחננו הבורא נפש הטובה הוא מבני העול' הבא ואמ' מהו היחס הגדול אמ' גמילות חסדים לבני האדם ומן הנדיבו'. מי שדבריו בענוה ופיוס ונחת רוח ורצון וכל ענייניו ועצתו על דרך הנדיבו'

כענין שנ' ונדיב נדיבות יעץ וגו' ולא עוד אלא שמתקיים בעול' מתוך נדיבותו שנ' והו' על נדיבו' יקום ודעו בני כי הנדיבו' מדה הבאה לו לאדם מן הלב מתוך שמחה ששמח בלבו כשהוא נותן מממונו לאנשי' הגוני' ומתנדב בלבו לעשות צדקה וגמילות חסדי' כענין שנ' ויקחו לי תרומ' מאת כל איש אשר ידבנו לבו וגו' ואומ' כל נדיב לבו יביאיה וגו' וכן מן הנדיבות האדם שהוא רחמני ומרחם על הבריות ורם נראה בעיניו שמצטרך אדם לבקש ממנו דבר מקדים ונותן לו בטרם השאלה בני אף על פי שהזהרתי אתכם במדת הנדיבו' אזהירכם שלא תרבו בה עד שתצאו מגדר הנדיבות אל ההפקר והפיזור כי אם על דרך הבינוני וכפי מה שתוכלו לגמול חסד ולהתנדב לאנשי' ממה שחננכם הבורא עד שלא הגיעו בסיבת הנדיבו' היתירה אל הרשות והעוני זו היא מדת הנדיבו' אשר יגיע אדם למעל' שם טוב אבל לפזר האד' את מעותיו דרך הפק' וליתן למי שאינו צריך ובמקו' שאינו נאות ומוותר ממונו ומרחי' ידו יותר מן הראוי לו וממה שידו משגת לא די שאינה עולה לו למעלה ושם טוב אלא שעולה לו לגנאי וחרפה ובני אדם מליזין עליו ומדברי' אחריו ועל הכל פן ירד מנכסיו ויצטרך לבריו' ונמצ' מתבזה הלא שמעתם בני מה אירע לנדיב אחד שהי' בעל מלאכ' והיה כל כך נדיב שהי' עושה מלאכתו לכל הבא אצלו ולא היה לוקח מהם שכירותו והרגיל עצמו בזה עד שכל האנשי' הבאי' אצלו לעשו' מלאכה כשנגמרה מלאכתן לא היו אומ' לו כמה שכירות תרצה מן המלאכ' שעשית לי אלא שהיו לוקחין מלאכתו ואומ' לו תשואות חן חן לך והולכין להם עם מלאכתן והרגיל במדה הזאת עד שהעני וירד לו מנכסיו ואעפ"כ היה מתבייש לבקש מהאנשי' שכירו' מלאכתן מפני שהי' רגיל לעשו' עמהן נדיבו' מה עשה אותו העני לקח כלב וקשרו ברגלי הספסל שהיה יושב בו לעשות מלאכתו וכשהיה בא אדם כפעם בפעם ליטול מלאכתו ואומ' לו תשואות חן חן לך היה אומ' השלך טובת הנאה זו שאתה מחזיק לי לכלב הזה ולא היה מאכיל לכלב הזה שום דבר עד שמת וכיון שמת הכלב והיו באים האנשים כפעם בפעם ליטול מלאכתם בלי מעות ואומ' לו תשואות חן לך היה אומר להם המתינו לכם ותפרעו לי שכירותי כי כבר מת הכלב שלי מטובת הנאה שהחזקת' לי שהשלכת' לפניו וכשם שלא ניזון הכלב מטובת הנאה שהשלכתם לו כך אין אני ניזון מטוב' הנא' שמחזיקי' לי האנשי' מבלעדי טובה אחרת והיו האנשי' משיבין לו הלוואי תקח מעו' כרצונך ומאז היו פורעים אותו ממלאכתו לכן בני הוו זהירין שלא לצאת מגדר הנדיבות אל הפיזור וההפקר כי כמו שהנדיבו' משובחת מן החכמ' כך הפיזור מגונה מן החכמה ומכל עם הארץ ונאמ' הנדיב עשיר ואם הוא רש והמפזר דל ואם הוא עשיר מלך ונאמ' כי הכילי טוב מן המפזר כי המפזר ימצא חן בעיני האנשי' בעוד ידו פתוחה ליתן להם

כשיעצור ידו מהם יהפכו לו לאויבים והנדיב הנזהר אדון עליה' ונאמ' כי הנדיבו', מדה נחמד' ונמצא' בחכמי' החסידי' והפיזור וההפקר טבע לא נוצר ומד' לא נברא' אבל הוא רוח שגעון ושטות הבא' לו לאדם להפקיר ממונו והכילות נמצא באד' חסר לב שמתיירא פן יחסר ממונו ואינו בוטח במי שחננו הממון ההוא:

בני הוו זהירין מאד במידת ההפקר ואל תוציאו ממונכם לבטל' כי אם בדברי' שאין מנוס מהם כמו ענייני אכילה ושתייה ובגדים וכל שאר הענינים הצריכי' לכם די הספוק בלב' לא דרך הפק' כי אם מחסורכם אשר יחסר לכם וכשאתם מרווחים שתי מעות תוציאו אחד ותצניעו אחד כדי שתמיד ימצאו בידכם מעות מקובצים על אשר יאמרו מושלי המושלים ערך האדם כפי מה שיש לו ואם אין בידו מאומה:

אינו חשו' לכלו' הלא תראו בני כמה העניים נבזי' בעיני מקצ' העשירי' וכמה שפלים בעיניהם עד שאינ' מחשבי' חכמת' לכלו' הוא שאמר שלמה חכמת המסכן בזויה וגו' ולא עו' אלא שאחיו וקרוביו של עני שונאין אותו וכל שכן שריעיו ואוהביו מתרחקין ממנו כענין שנ' כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו וגו' ולא עוד אלא שמוציאין לו עלילות וסבות ידועות כדי שלא להתנותו משלהם כלום שנא' מרדף אמרים לא המה לכן בניי הוו זהירין במדת הנדיבות המשובחת והרגילו עצמכם ותשמרו עצמכם מן הפזור וההפקר סוף בא לידי עניות ובזיון ושפלו' ואין מנוס מהם ואלהינו ברחמיו יפתח לנו את ידו הפתוח' והרחבה אמן וטוב לחסות ביי' מבטוח בנדיבים: ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת הנדיבות ובעליה נספר בגנות הכילו' ובעליה כדי להרגיל במד' הנדיבות המשובחת בעזרת שדי: מדת הכילות וצרות עין:

בני דעו כי מדת הכילות וצרות העין מדה מגונה עד מאד ואין ברוב המדות המגונו' והפחותות מדה פחותה ממנה וראוי לכל אדם חשוב להתרחק מן המדה המגונ' הזא' כי הסכימ' דעת כל החכמי' ואמ' אין חשיבו' עם הכילו' ולא אמונ' עם הבצע וכל מי שמרגיל במד' המגונ' הזא' לא יזכר בין אנשי' חשובי' כענין שנ' לא יאמ' עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמ' שוע ואמ' חכ' א' הכילו' גריעו' והחריצו' הפסד והמהירו' טעו' ודעו בני כי הכילי חבר הכלב הלא תראו הכלב עומד על נבלת הבהמה שמספקת לכמ' כלבים ואם בא כלב אחד לאכל עמו מתריס כנגדו ומגרשו מעליו מפני שאינו סבור שיוכל להשביע נפשו וכן הוא אומר והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה דבר שנאוי הוא מאד הכילות וצרות העין שכן טורד את האדם מן העה"ז והבא שכך אמרו חכמים ז"ל ע"ה וי"ה ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם ועליו שלמה צווח ואומ' אל תלחם את לחם רע עין וגו' כי כמו שער בנפשו כן הוא וגו' ואחז"ל כל הנהנה מצרי עין עובר בשני

לאוין אל תלחם ואל תתאו וכיון שנ' אל תלח' את לחם רע עין למה נאמר ואל תתאו לומר לך כיון שאתה יודע שעינו צרה אינו רשאי ליכנס לביתו ואפי' הוא מרב' לפניך כמה מיני מעדני' ומטעמי' למה כי כמו וכו' כן הוא שמתוך שעינו צרה עליו הרי הו' עומד ומשער בלבו כל מה שאת' אוכל ושות' ומתוך כך אין הברכה שרויה במעיך לפי שעינו רעה אוכלתו בתוך מעיך כענין שנ' פתך אכלת תקיאנה וגו' שאינה מתעכבת במעיך ולא עוד אלא כל האוכל ושותה מפיתן של צרי עין כאילו אוכל ושותה סם המו' שאין בו הנאה אלא מזיק לו כענין שנ' לחמו במעיו נהפך וגו' ואמר חכם א' אכסנאי הכילי לא יפחד מן הקבסא ולא יצטרך אל המרקחת ואמר אחד מי שמתארח אצל הכילי תתענה בהמתו ואיננו צריך להפנות:

בני בואו וראו כמה קשין העצרנין וצרי העין שכל מי שעינו רעה הרי הוא כשופך דמים שכך אחז"ל אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי עין שנא' ועינו ואמר' ידינו לא שפכו את הדם הזה וכי עלת' על לבינו שזקני בית דין שופכי דמים הן אלא לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה ולא עו' אלא אפי' עופו' השמים מכירין בצרי העין שכך אחז"ל באגדה מנין שאפי' עופות השמים מכירין בצרי העין שנאמר כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף והם לדמם יארובו לו וצרי עין וכל מי שהוא כילי וצר עין בממונו ואוהב יותר מדאי ואינו עושה ממנו צדקה וגמילות חסדים סוף שממונו מתחסר והולך כענין שנ' נבהל להון איש רע עין לא ידע כי חסר יבואנו ודעו לכם בני שכל מי שהוא להוט אחר הממון וחומד אותו ביותר סוף שתאותו מביאתו לידי גזל וגניבה וחמס ונושא ונותן עם הבריות שלא באמונה ומאנה אותן ומתנכל עליהם ליקח ממונם בכל ענין שיוכל ותאותו וחשקו בממון מונעתו מן הצדקות ומן החסדים ומן המצות מפני צרות העין שגורמת לו שאינו מאמין שיהא הממון שלו די לו ואפילו הוא עשיר גדול וממון אחרים אפי' המעט נרא' בעיניו הרבה ומכניס בו ע"ה וחומד וכל מי שעינו צר' לא די שמסי' בטחונו מא' המקום אלא שתול' בטחונו בממונו וקרו' אני לקרא עליו המקרא הזה אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם:

בני אל תשאלו שאלה מן הכילי כי לא די שימנע מכם אלא שישנא אתכם ואמר חכם אחד מי ששאל שאלה מן הכילי הוא יותר פחו' ממנו ואמ' אחד המבקש מן הכילי בקשה כמבקש דגים במדבר ואמר כי הכילי לא די לו שהוא צר עין בממונו אלא ששונא את הנדיבי' ואת הנכבדים ומדבר אחריהם עם בני גילו ואם אתם רוצים להכיר האדם הכילי: בחנו מעשיו ותראו אם ידור לאדם ומאחר את נדרו ומוצא עליו' וסיבות כדי שלא למלא הנדר ואפי' אם ימלא לאחר זמן תחשבוהו לנבל וכילי כמו שאמר חכם אחד נדר הנדיב

המתנה מהרה ונדר הכילי האיחור והעליל' ואולם הכילי הוא על ג' דרכים יש לך אדם שהו' כילי לעצמו וותרן לבני ביתו ויש לך אדם וותרן לעצמו וכילי לבני ביתו וכל שכן לשאר בני אדם ושבח אלי את הכילי בדבר אחר כי יעצור ידו מן הנבלים כאשר יעצור ידו מן הנכבדים והנדיבים אמנם ראיתי רוב האנשים העצרני' המורישים לבניהן ממון מקובץ מכילות ועצרנות ויקומו בניהן אחריה' ויפזרו אותו בתכלית הפיזור וההפקר וכבר שקלתי כל מדות בני אדם בכף מאזני' ולא מצאתי קל יותר מן הכילי לעצמו וקל מהקל שמפזר ומפקיר ממונו וכל מי שהוא להוט אחר הממון אינו שבע ממנו כענין שנ' שאול ואבדון לא תשבענ' וגו' ואומר אוהב כסף לא ישב' כסף ולא עוד אלא שגור' לו לאב' את נפשו כענין שנ' ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמי' הוא ענין רע נתן האלהי' לבני האדם לענות בו ואחז"ל באגד' זה שטפו של ממון אם זכה לעשות ממנו צדקה וגמילות חסדים לענות בו קורא להקב"ה והוא נענה לא זכה מקטרג כמו שנ' לענות בו סרה ולא עוד אלא כל מי שהוא כילי וצר עין בממונו ואינו מחלק ממנו לצדקה וגמילות חסדים מדת הדין מקטרגת עליו ומאבדת את נפשו ואת ממונו ועליו הכתוב אומ' ואבד העושר ההוא בענין רע ואחז"ל באגד' בעין רע שהשיב לעני תראו שוקים תראו רגלי' תראו כמו הוא שמן ובעל בשר למה אינך טורח ואוכל אמר הקב"ה לא די שאינך נותן לו כלום משלך אלא שאתה מכניס בו ע"ה כמו שנתתי לו לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה אוי להם לציקנים ולצרי העין שמאבדים ממונ' בעה"ז וטורדין את נפשות' מהעה"ב שכן מצינו באנשי סדום שלא נאבדו מן העול' אלא לפי שהיתה עינם צרה בממונם שהיו עשירי' גדולים ולא היו מהנין אחרי' בממונם שכך אחז"ל עשירי שלוה היו אנשי סדום מן הארץ הטובה והשמינה שהיו יושבין עליה שכל צורך בעולם היה יוצא ממנ' כמו שנ' ועפרו' זהב לו מהו ועפרו' זהב לו היה א' מהן אומ' לעבדו לך לגינה וקח לי באיסר ירק והיה הולך ליקח ומוצא תחתיו זהב וכסף היה יוצ' ממנ' שנ' כי יש לכסף מוצא אבנים טובות ומרגליות יוצאין ממנה שנ' מקום ספיר אבניה להם היה יוצא ממנ' שנ' ארץ ממנ' יצא לח' ולא בטחו בצל יצרם אלא בצל עשר' שהעוש' דוחה יראת שמים מבעליו שנ' הבוטחי' על חילם וברוב עשרם יתהללו ולא עו' אלא שלא חסו על כבוד קונ' לשבו' אוכל לאורח ולגר שנ' פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל אלא סבו האלנות שלהם מלמעלה מפירותיהן שלא תהא הנייה מסדום אפי' לעוף השמים שנ' נתיב לא ידע עיט ולא שזפתו עין איה:

בני הלא תראו מה העצרנות וצרות העין עושה הרי שבא דבר מצו' כגון סוכה ולול' וציצי' וכיוצא בהן והית' עינו צר' בממונו אמר בלבו על מה אני מפסי' ממוני ומוציא משלי

למצו' זו ואני יכול לצא' ידי חובתי בשל אחרים ומדת הדין מקטרג עליו לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע לא מדתך כמד' בשר ודם זה מכבדך בממון אחרי' דין הו' שתספוק מזונותיו ע"י אחרים ומתוך כך ממונו הולך ומתחס' מי גר' לו זה מפני שהי' עינו רע' בשלו וכן אם בא דבר מצו' לידו והו' מדקדק בה לעשות' בדב' מועט ואינו חושש לנאות' ואומר הלא אני יוצא ידי חובתי כאילו היה אלף זוז ומה לי להוציא ממוני לריק כדי לעשו' מצוה מן המובח' ומד' הדין מקטרג' עליו לפני המקום שהוא מבזה את המצוה שלא לעשותה מן המובח' ושלא להוציא בה יותר כדי להתנאו' לפני המקום במצוה נאות ומתוך כך ממונו אבד ועושרו כלה מד' מגונ' מא' הכילות וצרות העין שכל זמן שעינו צרה על הבריות נותן הקב"ה כליון עינים מכ"מ שכן מצינו בבלעם הרשע שמתוך שביקש להכניס עין הרע על ישראל נסתמה עינו אחת שנאמר שתום העין דבר קשה הוא ע"ה שהוא שקול כנגד כל החלאי' כולן כענין שנ' והסי' ה' ממך כל חלי ואחז"ל זו ע"ה ואמר צ"ט מתו בע"ה וא' בדרך ארץ שכ"מ שהעין שולטת בו אוכלת ממנו שמא תאמר אין ע"ה קשה אלא עין של אחרים אבל ע"ה שיש לאדם על עצמו ועל נכסיו אינ' אוכל' בו ואינ' מזק' תלמו' לומר עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי כלומר שאכלה בי ע"ה שלי יותר ממה שאכלה בי ע"ה של אחרים ומפני שע"ה דבר קשה מאד ואוכלת במקום שהיא נכנסת בו לפיכך צוה לו הקב"ה למשה ואמר לו כשאתה רוצה לעמוד על מנינו של ישראל אל תמנה את עצמן לפי שכל מקו' שיש מנין שם הנגף מצוי מפני ע"ה שאוכלת בו אלא הוי גובה מהם שקלים לכפרתן ואתה מונה את השקלים ועומד על מנינן לפיכך כל המשים ע"ה:

על חבירו מעלין עליו כאילו הרגו וכל מי שאין עינו רעה על הבריות אין עין הרע שולט בו ומנין אנו למדין מיוסף הצדיק שלא נתן עיניו בדבר שאינו שלו להסתכל באשת פוטיפר לפיכך לא שלטה עין הרע בו ובזרעו שנ' בן פורת יוסף בן פורת עלי עין שהוא פרה ורבה על העין ואין עין מזיקתו ושמא תאמר עינו רעה בממונו היתה תלמוד לומר ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה שהיה גזבר נאמן ולא גזל כלום וכל מי שעינו צרה אינו רוא' ברכה לעול' שכך אחז"ל תגרי סימכטיא ומגדלי בהמה דקה וקוצצי אילנו' טובות ונותני' עיניהן בחלק יפה אינן רואין סימן ברכה לעול' וכל מי שעינו טוב' בממונו ומחלק ממנו לצדק' וגמילות חסדים ומאכיל פיתו לעניים ומרוה אותן הרי הוא מתדשן ומתרוה מכל טוב כענין שנ' נפש ברכה תדושן מרוה גם הוא יורה לכן בני הוו זהירין שלא להרגיל עצמכם במדת צרות העין והכילות כדי שתתברכו מפי האל ומפי הבריות ואלהינו יצילנו מן המדות המגונות ויצליחנו במעלות העליונות ורוח נדיבה יסמכנו למען רחמיו אמן:

המעלה השלשה ועשרים מעלת דרך ארץ:
בעבור שמעלת דרך ארץ מדה חשובה עד מאד ויקרה אצל בני אדם והיא מעלה כללית וכוללת כל שאר מעלות המדות הרוחניות והגופניות נמשכות עמה ולה פארות וענפים יוצאין לכאן ולכאן לפיכך אחרתי אותה וכתבתיה בסוף כל שאר המעלות לבד מעלת השלום שאחרתי וכתבתי אותה בסוף הספר כדי להשלימו ולחתום בו בשלום והזכרתי במעל' המד' הזאת קצת מכל שאר המעלות הכתובות בספר הזה וכתבתיה על דרך קצרה כדי שאם יקשה לאדם לעיין תמיד בכל הספר יקרא המעלה הזאת ובה יזכור ממה שיש בשאר מעלות המדות ואילו לא כתבתי לכם מעל' אחרת זולתי מעל' דרך ארץ הית' מספיק לכם בהנהגת העה"ז והבא לכן בני שימו לבבכם עליה ותעיינו בה תמיד והספר הזה כלו תחזרו עליו פעם ופעמים בשנה ויועיל לכם בעזרת הבורא: בני בואו ואלמדכ' מעלת דרך ארץ דעו בני כי מעלת דרך ארץ מדה חשובה עד מאוד ובעבור' יקנה האדם חייו העה"ז והב' ולא עוד אלא שבשביל דרך ארץ יקנה האדם תורה וחכמה ומצות ויראת שמים ומעשי' טובים שכך אחז"ל אם אין תורה אין דרך ארץ חביבה היא מדת דרך ארץ לפני המקום ב"ה לפי שאין ישובו של עולם כלום אלא בדרך ארץ וכל מי שאינו בדרך ארץ אינו חשוב לכלום אלא כבהמה וכחיות המדבר ועליו נאמ' ועיר פרא אדם יולד ואחז"ל כל מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן היישוב והמחזיק בשלשתן עליו הכתוב אומר והחוט המשולש לא במהרה ינתק: בני צאו וראו חבתה של דרך ארץ לפני המקום ב"ה שהרי הקדים דרך ארץ לתורה דתנא דבי אליהו ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן וגו' ויגרש את האדם מלמד שנתן לו הקב"ה גירושין כאשה וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב מלמד שהכרובים קודמין למעשה בראשית ואת להט החרב המתהפכת זו גהינם לשמו' דרך זו דרך ארץ עץ החיים זו תורה כמו שנ' עץ חיים היא למחזיקים בה וגו' הא למדת שחביבה מעלת ד"א לפני המקום ב"ה שהקדימה לתורה חביבה היא מדת דרך ארץ לפני המקום שכל זמן שיש לאדם דרך ארץ הרי הקב"ה והבריו' מתפארין בו ואף התורה מתפאר' בו מפני שכל מי שיש בו דרך ארץ עם התור' היא מתקשטת בה ומתקנ' את לומדי' והרי הוא מתוקן ומכובד בפני הבריות והבריות מתקרבין אצלו מפני דרך ארץ שבו וכל מי שאין בו דרך ארץ לא ידור עם בני אדם כי מעשיו אינן מקובלין ודבריו אינן נשמעין ובני אדם מתרחקין ממנו הרחקה יתירה תדע שכן הוא שכל מי שאין בו דרך ארץ אפי' הוא בן ק' שנה הרי היא חשוב כנער הזה שעוש' בו מעש' נערות ואין האדם מקובל בפני הבריות בעבור תורה ומעשי' טובי' ויראת שמים ובעבור חכמה ותבונה בלבד כי אם דרך ארץ מעורב עמהן

דרך ארץ הוא שיהא האדם מחשב בלבו הדרכים שיש לו לנהוג ולילך בהן כדי שיתרצ' בהן בפני המקום ב"ה ובפני הבריו' כענין שאמר דוד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך כך אמר דוד כל דרך שהייתי רוצה לעשות הייתי מחשב בו בטרם שאעשנו אם היא טובה וישרה בעיני הבריו' הייתי עושה והולך בה ואם נראת בעיני לא סלולה הייתי מניח' והולך לפי שכל דבר יש לו שני דרכים לפיכך יש לו לאדם לבחור מהם הדרך הטובה והישרה בעיני המקום והבריו' ומהו ואשיבה רגלי כלומר לא מלבי בחרתי הדרך הטובה והישרה אלא:

תורתך למדתני דרך ארץ ומנהגו' ראויי' שאהיה מקובל בעיניך ובעיני כל הבריות שהי' מחכימ' פתי כענין שנ' עדות ה' נאמנה מחכימת פתי וכן הוא אומר לתת לפתאים ערמה וגו' לפי שאין אדם למד כל כך דרך ארץ כמו שלמד אדם מן התורה כמו שנאמר דרכיה דרכי נועם וגומר:

בני התנהגו בחסידות וביראת שמים עם הבריות והתנהגו עמם בענוה ורוח נמוכה ולשון רכה ואל תשנו ממנהגות בני האדם כי כל המשנה ידו על תחתונה ותשאו ותתנו בטובתן של בריות ותדברו בשבחן ותעשו כמעשה הטובים שבהן ותהיו מצויינים במעשיכם ובדבריכם באכילתכ' ובשתייתכ' בעטיפתכ' ובמלבושכ' במשאכם ובמתנכם בהליכתכ' ובישיבתכם ותרגילו עצמכם בכל דרך טובה ומנהג טוב שנוהגין בני אדם החכמי' והנדיבי' כדי שתהיו מקובלין בעיני המקו' והבריו' ועתה אשוב לזכו' מעט מזער מכל מעל' ומעל' על הסדר בדרך קצרה כדי שתהיו רגילין וזריזין בהן בעזרת שדי:

בני צריך לידע ולהכיר את בוראכם שברא אתכם מאין והמוציא אתכם מאפס וגמלכם כל טוב וגומל לכ' תדיר בכל יום ועיקר ידיעתו להדבק בו דיבוק יתר וללכת בדרכיו ולעשות מצותיו ולשמור חוקיו ומשפטיו זהו עיקר האל יתברך ודבר זה חייבו השכל והראהו דרך ארץ שאם אדם כיוצא בך עשה עמך גמילות חסדים וטובה אחד מני אלף ממה שגמלך הבורא הלא אתה מוכרח מן הדין לידע אותו ולהדבק בו ולעשו' כל מה שיגזור עליך קל וחומר למלך מלכי המלכי' הקב"ה וכמו כן צריכין לעבוד לבוראו מאהבה ושיהיו כל מעשיכם ודבריכם לזכר אהבתו לא על מנת לקבל שכר וגמול טוב ממנו אף לא כדי להנצל מן העונשין כי אם הכל על דרך האהבה מפני שהקב"ה אוהב את אוהביו ביותר ועושה להם רצונם ודבר זה כמו כן חייבו השכל והראהו דרך ארץ שאם אהבך אדם כיוצא בך אהבה שלימה ועושה לך רצונך אתה מוכרח להיות אדוק וקשור באהבתו קל וחומר למלך מלכי המלכי' הקב"ה ותאהבו גם את חבריכם כגופכם מפני שהקב"ה אוהב את ישראל ביותר ולפיכך משה מזהי' את ישראל ואהבת לרעך כמוך ותאהבו גם ת"ח

ביותר שנתרבו באזהרה מאת ה' אלהיך תירא ותאהבו גרי האמ' והצדק מפני שהתור' הזהיר' עליה והקב"ה אוהב אתכם וכמו כן צריכין אתם לירא מפני בוראכם ולעשות כל מצותיו וחקותיו ביראת שמים לפי שאין דבר בעול' חשוב לפני המקו' כיראת שמים מפני שהשליט האדם עליה והיא ברשותו של אד' ודבר זה כמו כן חייבו השכל והראהו דרך ארץ שכן בני אדם יראין לעבור על גזירת מלך בשר ודם ועל מצותיו מפני היראה ק"ו למלך מלכי המלכים הקב"ה וכך אחז"ל במסכ' דרך ארץ רב' כל דרכיך יהיו לש"ש הוי אוה' את השמי' וירא מן השמי' חרד ושש לכל המצו' הוי כנוד שאינו נפתח להכניס בו את הרוח וכערוגה עמוק' שמחזק' את מימי' וכקנקנ' זכוכ' שמשמר' את יינו שב לפני הזקני' הט אזניך ושמע את דבריה' הקש' לדברי חברך ואל תהי נבה' להשי' והוי מחש' את הדברי' כעניינ' על דבר ראשון הוי משיב ראשון ועל אחרון אחרון והוי מודה על האמת ואל תדבר לפני מי שהוא גדול ממך בחכמ' ותראו אביכם ואמכם שטרחו ושעמלו בכם וגדלו אתכ' עם סיוע המקו' ואם תראו מהם ותכבדום יכבדו אתכם מן השמים ותזכו לחיי העה"ב ותהגו בתור' יומ' וליל' כי הי' חייכ' ואור' ימיכ' ובה תצליחו בכל ענייניכם ותזכו לירש חיי העה"ז ולנחול חיי העה"ב והתעסקו לעשו' כל המצות כתקנן וככתיבתן כמו שפי' חכמים ז"ל כי בעשותכ' אותן כתיקונן תנצלו מכל צרה וצוקה בעה"ז ותזכו לג"ע לעה"ב ותגמלו חסד לכל מי שתוכלו לענייי' ולעשירי' ולמתי' כי הי' מעל' הבור' ית' שגמל חסד לכל בריותיו ותחלקו ממונכ' לצדק' ותאכילו פתכם לענייי' מפני שכל העול' עומד בזכו' בעלי צדקה וגמילות חסדי' ושנו חכמי' במסכ' ד"א רבה הוי אוה' את העניי' כדי שלא יבאו בניך למד' זו הוי אוה' גמילות חסדים כדי שתנצל ממלאך התשחורת יהי ביתך פתוח לרווח' כדי שלא יחסרו מזונותיך הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהיו סגור בשעה שאת מיסב באכילה ובשתי' מפני שדלתי ביתו הן מביאין אותו לידי עניו' והוי זהיר בכבוד אשתך כדי שלא תהי' עקר' הוי שמח בייסורין הבאין עליך מפני שהייסורין הבאין עליך מציליין אותך מחלאי' של מעל' והוי שמח על שולחנך בשעה שהרעבי' נהנין ממנה כדי שתאריך ימים בעה"ז והבא הוי עומד במתנה שנתת מתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המו' שנ' מתן בסת' יכפה אף אם מנע אדם עצמי מדבר מצוה ועבר עביר' מלאך המו' קודם אם פזר' רגליך על העני ועל המצוו' נתקיי' עליך ברוך אתה בבואך וברוך את' בצאתך ותנ' דבי אליהו הרחמנין ומאכילי רעיבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומי' ומחלקי צדקו' עליהן הכתוב אומ' אמרו צדיק כי טוב כי פרי וגומ' והוו זהירין וזריזין להתפלל תמיד בבית:

הכנסת עם הציבור ולהתפלל כל התפילו' בעונתן וסדרן ותקראו ק"ש שחרית וערבית בעונת' כדי שיקבל הקב"ה תפלתכ' לרצון כי התפילו' נתקנו במקו' הקרבנות ושנו חכמים במסכת ד"א רבא הוי זהי' בק"ש ובתפילה כדי שתנצל מדינה של גהינם:

בני אהבו את הענוה ובחרו בשפלו' מפני שהקב"ה אוהב את הענוים והשפלים ולמוכי הרוח ואם תהיו שפלים ונמוכי רוח לא יתקנאו בכם בני אדם ושנו חכמי במסכ' ד"א רבא הוי אוהב את הענו' כדי שתמלא ימיך ושנו חכמי' בתחילת מסכ' ד"א דרכו של ת"ח עניו ושפל רוח לאנשי ביתו ירא חטא ודורש כל אדם לפי מעשיו ואומ' כל מה שיש לי בעה"ז אין לי חפץ בהן לפי שאין העה"ז שלי ישב ומעטף כסותו לפני ת"ח ואין איש רואה בו דבר רע שואל כענין ומשיב כהלכה וכל המשפיל את עצמו מגביהין אותו וכל המגביה את עצמו משפילין אותו וכן אומר זאת לא זאת השפלה הגבוה והגבוה השפיל וכן תנא דבי אליהו ההוגים כיונים והמנהגים כדובים והמנפנפין בידיהן והבועטין ברגליה' והמהלכין בראשי אצבעותיהן עליהן הכתו' אומ' אל תבואיני רגל גאו' וגו' ותנא דבי אליהו המאוסין בעיניהן והמבוזין בפני נפש' והכובשין את יצרן והמשפילין את רוח' עליה' הכתוב אומ' כה אמ' י"י גואל ישראל וקדושו לנבזה נפש למתע' גוי לעבד מושלי' מלכי' יבאו קמו שרי' וישתחוו וענוים ושפלי רוח ובעלי הבטחה ונוחי התשחור' עליהם הכתו' אומר ותגזר אומ' ויקם לך ועל דרכיך נגה אור ותשנאו מדת הגאוה וגסות הרוח מפני שהגאוה מלבוש הבור' י"ת ולו יאות הגאות והגדולה והיא מדה שנואה מאד בעיני המקום והבריות כי יתרחקו הבריות מבעלי גסי הרוח הרחקה יתירה והגאו' מוכנת לתקלו' רבות ובעליה לא ינצלו מן המכשלו' שנ' לפני שבר גאון וגו':

בני אהבו את הצניעות שכל מי שהוא צנוע בדרכיו אינו נכשל בעבירו' והקב"ה ברא עולמו בצניעו' ונתן את התורה בצניעות ואוהב מאד את הצניעו' ואינו מקפח שכרן ותשמרו עצמכם מן הפריצו' ודברי הנבלו' מפני שהן סרסורי' רעים ומבואות פתוחות לזנות וכל המנבל את פיו מעמיקין לו גהינם ואפי' נחתם עליו גזר דין של ע' שנה לטובה נהפך עליו לרעה: בני אהבו מעל' הבושת ותחזיקו בה שכל המתבייש לא במהרה הוא חוט' וינצל מן העונו' והחטאי' וזוכה לג"ע ושנו חכמים ז"ל במסכת ד"א אל תאמר אחניף לזה שיאכילני ולזה שישקני ולזה שיכסני ולזה שילבישני מוט' שתתבייש מעצמך ואל תתבייש מאחרי' אל יביישוך שפתותיך ואל יכזב פיך ואל יקללך לשוניך ואל יכלימוך שניך ואל תשתחוה לדבריך ושנאו העזות שכל מי שהוא עז פנים יורש גהינם והוא הנקרא רשע ולא חרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להן בושת פנים זא מזה:

בני בחרו במדת האמונה מפני שהיא ממדו' הבור' וכל הזוכה בא זוכה ויושב במחיצתו של מקו' ולא עוד אלא שבכל מקו' שהנאמנ' מצויי' שס הברכ' והגדול' מצוי' ושנאו הגזל והגנב' שהמקו' שונ' אות' וכל הגונב והגוזל דבר מחבירו מעלין עליו כאילו הרגו וכל מה שהאדם גוזל וחומס בעולם הזה אינו יוצא מעולמו עד שאחרי' בוזזין אותו:

בני אהבו את התמימו' שהקב"ה חפץ בתמימי' וכל מי שהולך בתמימות עם האל והבריות הקב"ה משמרו מן החטאים והעונות ומציל את נפשו מדינ' של גהינם ושנאו את הרמאות שכל מי שהולך ברמאו' עם חבירו בידוע שהוא חורש עליו וסופו לשק' ולכחש לו וכל המכחש ומשקר בחברו כאילו מכחיש את המקום שהוא אמת:

בני אהבו מדת הרחמנות שהיא ממדות הבורא ולא היה העולם מתקיים אלמלא ששיתף בו הקב"ה מדת הרחמנות וכל המרחם על הבריות מביא טובה לעולם ומרחמין עליו מן השמים ושנאו את האכזריות שכל המתאכזר על הבריות מביא חרון אף עליו ועל כל העולם כולו והקב"ה נפרע ממנו באכזריות: בני אהבו מדת הרצון שכל מי שהו' רצוי ומקובל מן הבריות למטה בעבור שיודע לרצותם בדבריו ולדב' להם בלשון רכה בידוע שהו' רצוי ומקוב' מלמעל' שכל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקו' נוח' הימנו והקב"ה מעלה אותו למעל' ושרר' ושנאו מדת הכעס מפני שהכעס מסלק את הדעת והמדה הזאת אות לשוטים ולסכלים וכל הכועס עיניו כהות ויצר הרע מתגרה עליו וגורם לו לחטוא:

בני בחרו במדת שם טוב בעבודת המקום כי הקב"ה בעצמו חוזר לקנות שם טוב גדול מכל היחסים ויקר מכל כסף וזהב שבעולם ושנאו את מדת שם רע המגיעכ' בהבלי העולם כי היא חרפה וגנות ומוציא את האדם מן העולם וכל זמן שאדם מתכוון להגדיל שמו בהבלי העולם שמו מתמעט:

והולך שכל הרודף אחר הכבוד השררה בורחת ממנו:

בני בחרו במד' יצ"ט מפני שנבר' מן העליוני' ממקום טהרה וקדושה ודרכו הולך אחר טבע הנשמה אשרי מי שמגביר עליו י"ט ומחזי' נשמתו טהור' לבעלי' כדרך שנתנ' בגוף ותגערו בי"ה וזבחו אותו לפני הבור' כדי שלא יכשיל אתכם ולא יחטיאכם ויטרדכם מחיי העה"ב כי הקב"ה ברא אתכם צדיקים וישרים לפיכך אל תשתעבדו ליצר הרע שבלבכם ואל תשמעו אליו: בני בחרו בתשובה שהיא מגעת עד כסא הכבוד והקב"ה מקבל שבים ומקרבן אצלו ומושיבן לפניו והשתדלו לשוב בתשובה שלימה לפני הבור' קוד' ביאת הפורענו' והמקו' יקב' תשובתכ' וימחו' על כל עוונותיכ':

בני בחרו במעלת החכמה שהיא מתנה נתונ' לאד' מאת הקב"ה ומביאה את האדם לידי יראת שמי' ולעושר וכבוד וחיים בעולם הזה ולירש חיי העולם הבא ומגינה על האדם מן החטאים והעצלו' ומצילתו מדינ' של גהינ' ושנאו את השטות והסכלות מפני שהכסיל מגנה את עצמו ומגנה את אביו ואת אמו ואת כל משפחתו ומאב' ממונו וחייו מן הע"הז ומכרי' נפשו מן הע"הב: בני בחרו במדת העושר והשתדלו לקנות עושר ונכסים באמונה וביושר ותזכו בעול' הזה ולעול' הבא מפני שלא נבראת מדת העוני אלא כדי שיזכו העשירים בהן וינצלו מדינה של גהינם והעושר הזה היא מתנה נתונה מאת המקום ואל יאמר האד' העשיר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה כי הממון הזה כנפים יש לו ופורח לשמים והיום האדם עשיר ולמחר הוא הולך וחולף לו:

בני בחרו במדת הזריזות שלא נברא האדם אלא שיהיה זריז ומהיר במלאכתו והאדם הזריז ממנין אותו על עבודת המלכים והשלטוני' וכל מי שמתכבד במלאכתו מלאכתו מכבדתו ונכסיו מצליחין ושנאו את העצלות מפני שהיא מדת הפתאי' וחסרי לב וסימן לעצלות עניות:

בני בחרו במדת ההסתפקות מפני שהיא ממדות החסידים המסתפקים בין ברב בין במעט וכל הנהנה מיגיעו ומסתפק קונה לו חיי העה"ז והב' ומוצא קורת רוח ומנוחה בעה"ז ואינו בא לידי חולי מעי' וכאב לב ואי זהו מסתפק זה השמח בחלקו שחננו הבורא ושנאו מדת זולל וסובא מפני שהיא מדת הרשעים וסופו לבוא לידי עניות ומביא לעצמו חלאים גדולים וכבדים וסופו יורש גהינם:

בני בחרו במדת הנדיבות שלא נבנה העולם עד ששיתף בו הקב"ה מדת הנדיבות והנדיבות מורה על היחס והחסידות ושנאו מדת הכילות שכל מי שעינו צרה מוציאתו מן העולם מפני שמסיר בטחונו מן המקו' ותולה בטחונו על ממונו והו' מן המדו' הגרועו' שימצאו בבני אדם דבר קשה עין הרע שהוא שקול כנגד כל החלאים כלם וכל מקום שעין הרע שולטת אוכלת ממונו וכל המשים עין הרע על חבירו כאלו הרגו:

בני אהבו את השלום שכל מקום שהשלו' מצוי שם יראת שמים מצוי' גדול השלו' שאפי' העליוני' צריכים שלו' כ"ש התחתונים ואפי' המתים צריכין שלום כ"ש החיי' בקש השלום ורדפו אחריו שהקב"ה אוהב את השלום ומתחילת ברייתו של עולם נתעסק לבראות דבר של שלום והוא האור ולא עוד אלא שכל הברכו' טובות ונחמות טובות שהקב"ה מביאין על ישראל חותמיהן שלום ותברחו מן המחלוק' מפני שהו' דבר שנאוי מאוד בעיני המקום שמצינו שוויתר על ע"ז ולא וויתר על המחלוק' ואפי' כדי לעשו' סייג וגדר למצוו' התרחקו מן המחלוק' כי המחלוק' מביא' את האד' לידי מלקו' ולידי סכנ'

נפשו' ושנאו מדת הרכילות ולשון הרע שהן טורדין את האדם מן עולם הזה והבא שכל המספר לשון הרע הקב"ה דוחפו לגהינ' ותלוי בלשונו בגהינם מפני שמביא ג' פורעניות גדולו' בעול' ואלו הן מחלוק' וע"ז וגלות וכל מי שיאמין אל הרכילו' לא ישאר לו אוהב ואפי' יהיה לו חביב וקרוב:

בני אל תתפארו בנפשכם ואל תתנשאו בעצמכ' על הבריו' בשביל מעלותיכ' ובשביל תור' ומעשי' טובים שקדמתם אלא תשפילו עצמכם ותכניעו לבבכם ורוחכם לפני כל אדם ותהיו כאסקופה התחתונ' שהכל דשין בה וכיתד נמוכה שהכל תולין בה:

בני אם חס ושלו' לקית' בממונכ' או בגוף אל תתרגזו ואל תתקצפו נגד הבור' אלא הצדיקו עליכם הדין וקבלו כל דבר מאהב' וזכרו את איוב שלק' בגופו ובבניו ובבנותיו ובממונו ולא חט' בשפתיו ולא נתן תפלה לאלהי': בני אל תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מפני שהם שנים סרסורי' רעים לגוף שהעין רואה והלב חומד והגוף עושה העבירה ואין לך אבר: באברי האדם שיגרום לו מכשול כמו העינים וזכרו את שמשון שהלך אחר מראה עיניו מה עלתה לו:

בני אל תשבו עם המיני' ואל תתווכחו עמהן בדברי התורה פן תמשכו אחריהם ויביאו אתכם אל הבוז והקלון בעולם הזה וסופכם יורשין גהינם: בני אם ידברו אחרי' בכם דבר רע גדול לא תגדילו אותו יותר מדאי ואל יהי בעיניכ' גדול אבל יהי' בעיניכ' כקטן כדי שתניחו מקו' לשלו' וכן אם אמרתם על אחרי' דבר רע קטן אל תאמרו מה אמרנו הלא דבר הוא ומה בכך אבל יהי בעיניכ' כגדול עד שתלכו ותפייסו אותו ותרבו עליו ריעים עד שתפייסו אותו פיוס גמור וריצוי שלם:

בני יהי פרקכם נאה ושמועתכ' נאה וטוב' והשתדלו להוסיף על השמוע' הטובה כדי שיבחרו בכם הבריות וידבקו בחברתכם ויתקרבו אצלכם כי כל מי שפרקו רע ושמועתו מגונה לא ימצא חברים ויתרחקו הבריות ממנו ויסורו מעליו:

בני אהבו את התור' ותכבדו אותה ואת לומדי' שכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה ואינו מכבדה כראוי גופו מחולל ומבוזה על הבריות:

בני אם תראו חביריכם תאיבי' וחפצי' בדבר שבידכ' וברשותכם למלאות חפצם תשתדלו לעשו' חפצ' ובטלו רצונכם מפני רצון חבריכ' שכן עשתה רחל ללא' ותעבירו רצונכ' ורצון חבריכ' מפני רצון אביכ' שבשמי' כדרך שעשה יעקב שלא נשק ליוסף כשהיה קורא ק"ש:

בני אל תלשינו חביריכם בדב' שיבא להם שום היזק בסבתכ' לא בגוף ולא בממון מפני שהלשון נכנס תחלה לדין וכל המלשין את חבירו אין לו רפוא' ואם נשמרתם מלשון הרע תהיו כל ימיכם בשלום:

בני התרחקו מן הכיעו' ומן הדומ' לכיעור שמא יחשד אתכם בדבר עבירה ואפי' במה שאין בכ' שכל המבי' עצמו לידי חשד אל יאשי' את חושדיו אלא יאשים הוא את עצמו מפני שהו' בעצמו גורם לו שם רע וחשד:

בני התרחקו שלא יתרעמו עליכם בני אדם שמא תצטרכו להתרעם על אחרים ותוסיפו לחטא:

בני אם תרצו ללמוד תורה או דבר חכמה או מדרך ארץ אל תאמרו על מה שלא שמעת' שמענו ואם ישאלו אתכ' דבר ואין אתם בקיאין בו אל תתביישו לומר אין אנו יודעים אבל תאמרו למדוהו לנו:

בני אם תבטיחו חבריכם בשום דבר השתדלו להביאו לידי גמר כדי שתהיו מבטיחין ועושין מדברים ומקיימים שכל מי שמבטיח ואינו עושה עליו הכתוב אומר למדו לשונם דבר שקר וגו':

בני אהבו את התוכחה וקנו המוסר כי יבא אתכם להצלחת העולם הזה וינחילו אתכם חיי העולם הבא:

בני אהבו את כל אדם איש כפי מעלתו ותשיח לשונכ' רכה עם כל אדם כי בלשון רכה יכניע הקשים וישחו הגאים והאויבים יהפכו לאוהבים: בני הוו יראין וחרדים ונרתעים מחטא הקל פן יביאכם חטא הקל לידי חטא חמור שעבירה גוררת עבירה והוו רצים למצוה קלה שהיא תביאכם לעשות מצוה חמורה שמצוה גוררת מצוה:

בני יהי כבוד חבריכם חביב עליכם כשלכם ואל תתכבדו בקלונם שכל המתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא:

בני אם חפצים אתם שתדבק בכם אהבת הבריות היו נושאים ונותנים באמונה ביושר ובצדק והוו נושאין ונותנין בטובתן ואל תספרו בגנותן ויהיו דבריכם עמהן נוחים וערבי' כדי שתהיו אהובים למעל' ונחמדים למטה: בני אם תרצו להתרחק מן החטא תחשבו בסופו כי כפי עריבות החטא ומתיקותו בשעת עשייתו כן יהיה מרירות בסופו:

בני תעשו המצות על דרך האהבה ואם עשיתם מצות הרבה יהי' בעיניכם מועטים לפי חיובכם בהם:

בני אם עשיתם טובה וגמילות חסדים וצדקה אל תאמרו משלנו הטבנו אלא ממה שהטיבו לכם מן השמים לפיכך צריכים אתם ליתן שבח והודאה לבורא שספו לכם

טובה והטיב לכם ואם הטיבו לכם מן השמים דבר מועט יהיה בעיניכם הרבה ואל תאמרו בשביל מעשה ידינו שהם הגונים הטיבו לנו אלא בשביל מעשינו שאינם הגונים ודרכנו שאינו מתוקנים הטיבו לנו כענין שנ' ומשלם לשונאי' על פניו להאבידו:

בני אם הרעותם והרשעתם מעט יהיה בעיניכם הרבה ואמרו אוי לנו שחטאנו אוי לנו שבא דבר עבירה ומכשול לידינו אם הרעו לכם מן השמים יהיו בעיניכ' דבר מועט ואמרו במעט נגבינו מחובתינו והלא הרבה רעה יותר מזה היתה ראויה לבא עלינו לפי רוב עונותינו:

בני תחשבו על דבריכם קודם שיצאו מפיכם כי משיצאו מפיכם לא תוכלו להשיבם לאחור כאשר לא יוכל המורה בקשת אחרי שירה החץ להשיבו אליו: בני תחשבו על כל מעשיכם ותתקנו כל ענינכם לעשותם במוסר ובדרך ארץ תצדקו עליכם הדין לעול' והוציאו עצמכ' מן התרעומו':

בני לעולם הוו דנין את כל האדם לכף זכות ואל תכריעו אותם לכף חובה שכל המכריע את חבירו לכף חובה מפריד החברה וסוגר דלתי השלום ופותח דלתי התחרות והאיב' ולא עוד אלא שמן השמי' ידינו אותו לכף חובה וכל המכריע חברו לכף זכות ידינו אותו מן השמים לזכות:

בני הוו ששים ושמחים במה שחננכם הבורא מן הטובה והממון ואפי' הוא דבר מועט שכל מי ששמח בחלקו נקרא עשיר ואפי' עני הוא וכל מי שאינו שמח בחלקו נקרא רש ואפי' אם הוא עשיר גדול:

בני אם באת מצוה לידכם אל תתרפו לעשותה שאם תתרפו במצוה אחת סופכם להתרפאות באחרת ואם עברתם על דברי תורה ברצונכם ושלא ברצונכם: בני אל תחמדו ממון חבריכם ואל תתנו עיניכם בממון שאינו שלכם ואל תקחוהו לעצמכם כי אם נטלתם את שאינו שלכם סוף שיטלו את שלכם מכם: בני אל תהיו רגילים בנדרים שכל המרגיל בנדרים סופו למעול בשבועות ותחלת נדרים פתח לאול' בני אל יהי עסקיכם עם הנשים ואל תנהגו עמהן קלות ראש שכל מי שעסקיו עם הנשים רע והוא תחלת פתח לניאוף וסופו יורש גהינם:

בני אל תערבו את חברכם בממון על מנת לפרוע משלכם ודעו כי הערבות מפתח העניות: בני אם לקחתם ממון בהלואה הסגלות על בטוח כדי שלא יכלה הקרן ויהיה לכם מה לפרוע שכל מי שמלוה מעותיו רצה להפרע ואם הלויתם ממון לאחרים אל תתביישו לבקש ממונכם אלא תחזרו עליהן ותפקדו אותם מדי יום ביום כי הבושת ההוא יכול להביאכם אל הבוז ואל הקלון:

בני אל תתביישו ללמוד תורה וחכמה מכל אדם אפי' מן הקטנים מכם כי לא הביישן למד ודעו כי הבושת ההוא רע מן החציפו' ומן העזו':
בני הוו יושבין עם החכמים והתרחקו משבת עם הכסילים לפי שאין כבודו של אדם וקלונו אלא בישיבת.ו:
בני אל תהיו כאסקופה העליונ' שמנגפה הרגלי' ולא כאמצעית שכל היושב עליה זועף וסופה להסתר אלא הוו כאסקופה התחתונה שרוב בני האדם דורסין אותה וסוף כל הבנין כלו נסתר והיא במקומה עומדת:
בני אם תראו אדם חכם יותר מכם אל תאמרו מפני מה זה האיש חכם יותר ממני מפני שלא שמשת' כיוצא בו ולא נתעסקתם בחכמה כמוהו לפיכך השתדלו לקנות החכמה והמוסר מפני שהן עיני האדם שמראין לו לאדם הדרך הטובה והישרה וכן אם ראיתם עשירי' גדולים יותר מכם אל תתקנאו בהם ואל תאמרו מפני מה האנשי' האלו יותר עשירי' ממנו מפני שהעושר בא לו לאדם מאת הבורא או שמא היו זריזין במלאכתן ובעניניהן יותר מכם או אפי' אלו היתי' זריזין מהם וחריפי' לעשות מלאכתכ' ועניניכם יותר מכ' דעו בניי שאין כל אדם זוכה לשתי שלחנו' העולם הזה והבא ושמא אותם העשירי' קבלו שכרם בעולם הזה וגמולכם צפון לעולם הבא לפיכך אל תהרהרו אחר רצון הבורא וכן אם ראיתם אדם נאה בעל קומ' יפה תואר ויפה מראה יותר מכם אל תקנאו בו כי ביום המתי' אתם שווין וחשובין כנביל' ולא עוד אלא שהנביל' יהנו בעלי' מן העו' ומן האד' אין כל ברי' נהנית ממנו כלום:
בני הסתכלו בג' דברי' ולעול' לא תבאו לידי הרהור עבירה ועון דעו מאין באתם ולאן אתם הולכים ולפני מי אתם עתידין ליתן דין וחשבון: בני אל תשמיעו לאזניכם דברים בטלים מפני שהן נכוו תחל' לאברים ואם תשמעו דברי' בטלי' מאחרי' תכופו אליית האוזן לתוכה כדי שלא תשמעו אותה:
בני אל ימצא בידכם גזל וגניבה ולא דבר רע שכל אבריך יעידו עליך: בני אל תתירא מבית דין של מעלה שהרי עידיך:
אוהביך ממון ותוכלו לפייסם בממון ולא עוד אלא שמכריזין עליך מריבה בכל שעה ושעה ואחז"ל במסכת ד"א אמר הקב"ה אם עשית דברי בשמחה פמליי' שלי תצא לשחרך ואף אני בעצמי אצ' לקראתך ואומר לך בואך בשלום עיניך שלא נתת בממון שאינו שלך הם יאירו לך באישון לילה ואפלה שנ' וזרח בחושך אורך אזניך שלא שמעת בהם דברי' בטלים הם יאזינו לך לחיי העה"ב פיך שלא סיפר בלשון הרע עליו יהרגו כל בעלי הרעה פיך שעמל בדברי תורה עליך יתברכו כל בעלי ברכה ידיך ששמרת מן הגזל

מה יעשו לך כל בני עולה ידיך שלא קפצו מן הצדקה מה יעשו לך כל בעלי כסף וזהב רגלך שלא קדמו' לדבר עבירה מה יעשה לך מלאך המות דבריו אלה הרצתי לפניך מה שתרצה עשה שלא תאמר לא הותרה בי:

בני אהבו את המוכיחים אתכם מפני שהן מביאין אתכם לחיי העה"ב ושנאו את המשבחים אתכם אפי' במעלה שיש בכם וכ"ש שתשנאו המשבחים אתכם במעלה שאינה בכם מפני שהן מחליפין לכם ולפיכך ראוי לשנאותן תכלית שנאה: בני אהבו לילך תמיד לבית הכנסת כדי להתפלל וכדי שתטלו שכרכם בכל יום שאפילו על פסיעותיכם אתם מקבלים שכר:

בני אהבו את המדרש ואת חכמי התורה כדי שתזכו ויבאו בניכם לתלמוד תורה בני אל אל תעיזו פניכם בפני מי שהוא גדול מכם שכך אחז"ל במסכת ד"א כל מי שמעיז פניו בפני מי שהוא גדול ממנו לסוף בא לידי בהרת ואם מנע אדם עצמו מדבר מצוה ועסק בדבר עבירה סוף שמת' אשתו במגפה שנ' הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה אם רצת לכבוד חכם יהיו לך בנים ובנות נתונים למעלה ואם רצת לכבוד עני יהיו לך בנים ובנות עוסקי תורה ומקיימי מצות בישראל אם ראית חכם שמת עמו' וחזור עליו עד שיפרד ממך אם ראית עני שמת עמוד וחזור עליו עד שתוליכהו לקבר שבחזירתך יספרו בשלומך כשלום פנחס בן אלעזר אם ראית עני חבריך שנתדלדל ומטה ידו עמך אל תחזירו ריקם שנ' שומר מצוה לא ידע דבר רע אם הלוית סלע או מאומה לעני בשעת דוחקו נתקיי' עליך אז תקרא וה' יענה אם גדלת עצמך בפני חברך הקב"ה משפילך ואם גדלוך אחרי' בין בישיב' בין במסיב' עש' עמהם שלו' כדי שיבא שלו' וינוח על משכב':

בני אהבו את תלמידי חכמי' שנוהגין בעצמן כדרך שת"ח נוהגין ותכבדו אותן בכבוד גדול והמקום יכבד אתכם ויעלה אתכם אל המעלו' העליונות ואי זהו דרכן של ת"ח כך שנו חכמים במסכת דרך ארץ חמש עשרה מדו' נאמרו בתלמיד חכם נאהב בביאתו חסיד בישיבתו ערום בריוח פיקח במעשיו מכיר את מקומו שמח בחלקו ואינו מחזיק טובה בעצמו כונס זכרן מרבה לחשב שואל ומשיב שומע ומוסיף על כל פרק דבר הולך אצל החכמים ולומד על מנת לעשות ת"ח צריך שיהא צנוע באכילה ובשתיה לא יאכל מעומד ולא יקנח את הקערה ולא ילקלק בשפתותיו ולא יגס' בפני חבירו ויהיה צנוע ברחיצה ובסיכ' ובעטיפתו ובהליכתו וברוקו ובקולו ובמעשיו הטובים מיעוט שחוק מיעוט שינה מיעוט תענוג מיעוט הין הין מיעוט לאו לאו בארבע דברי' ת"ח ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו ובעטיפתו וי"א אף בדיבורו הדר תורה חכמה הדר חכמה ירא' הדר יראה ענוה הדר ענוה צניעות ד' דברי' גנאי לת"ח לא יהא מחשיך בדרך ולא יצא מבושם לשוק

ולא יכנס לבית המדרש באחרונה ולא ירבה ישיבתו עם עמי הארץ צניעות גדול צריך לו לת"ח להיות נוהג בעצמו ככלה הזו כדי שילמדו ממנו שאר בני אדם ממעשי' הטובים מה הכלה הזו כל זמן שהיא בבית אביה היא מצנעת עצמה וכשהי' יוצא' לשוק מפרסמת עצמה ואומרת כל מי שהוא יודע בי עדות יבא ויעיד עלי כך תלמיד חכם צריך שיהא צנוע בדרכיו ומפורסם במעשיו הטובים רודף אחר האמת ולא אחר השקר אחר האמונה ולא אחר הגזל אחר השלום ולא אחר המחלוקת אחרי הארי ולא אחרי האשה לעולם יהא אדם יודע אצל מי עומד ואצל מי יושב ואצל מי אוכל ושותה ומשיב ומסיח ואצל מי חות' שטרותיו לעול' לא יהא אדם ער בין הישנים ולא ישן בין הערים ולא בוכה בין המשחקים לא שוחק בין הבוכים לא עומד בין היושבין ולא יושב בין העומדים ולא קורא בין השונים ולא שונה בין הקוראים כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות לכניסה הגדול קודם לבי' הכלא קטן לבית הוועד הגדול קודם לברכה הגדול קודם והמהלך שואל בשלום היושב לא ישב אדם לפני מי שהוא גדול ממנו בא לפרוס על הככר פורס ממקום הצלי שבו בא לאכל צנון ובצל אוכל ממקום העלין ולא יהא נוטל את הככ' ויתלוש בשיניו ויחזירו על השלחן וכשבא לשתות ברבים הופך עצמו לצד אחר ושותה לא יהא עומקן ולא גרגרן ולא נוקרן ומוות' על קללתו ואינו מתכבד בקלון חברו תחלת:

עבירה הרהור שניה לה ליצנות שלישית לה גסות הרוח רביעית לה אכזריות חמשית לה הבטלה ששית לה שנאת חנם שביעית לה ע"ה הוא ששלמה אמר כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו הוי רך כקנה שהרוח מנשבת בו לכל צד שתרצה שאין התורה מתקיימ' אלא במי שרוחו נמוכה עליו ולא במי שרוחו מושל' עליו לפיכך נמשל' התורה למים מה המים הללו אין דרכן להלך במקום גבוה אלא במקום נמוך כך אין התורה שורה אלא במי שרוחו נמוכה עליו כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנ' מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע כל המתנבל על דברי תורה סופו להתחכם בהן שנ' אם נבלת בהתנשא כל המתחכם בדברי תורה מוסיפין לו חכמה על חכמתו שנ' תן לחכם ויחכם עוד כל המזלזל דבר א' מן התור' חיי' כר' שנ' כי דבר י"י בזה ואת מצותיו הפר הכרת תכרת הנפש ההי' עונה בה כל ת"ח המזלזל בנטילת ידים הרי זה מגונ' אורח מכניס אורח מגונה ממנו ז' דברים בגולם מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו ונכנס לתוך דברי חברו ונבהל להשיב שואל שלא כענין ומשיב שלא כהלכה ואומ' על אחרון ראשון ועל ראשון אחרון ועל שלא שמע אומר שמעתי ואינו מודה על האמת לעולם תהא נאה בכניסתך ותה' נא' בביאתך ותהא ממעט את העסק ועסוק בתורה ההולך אחר רבו אינו רשאי ליפטר מאחריו עד שיטול ממנו רשות היו ב' תלמידין שקולין זה כזה כשנכנסין

בע' בית נכנס תחל' ואורח אחריו וכשהן יוצאין אורח יוצא תחלה וב"ב אחריו הנפ' מרבו בין כשהו' גדו' בין כשהו' קטן או' לו הריני נפט' לעולם לא יפט' אד' לו מאצל חברו ולא מאצל רבו אלא ימתינו עד שיטול ממנו רשו' וילמדו כל אד' ד"א מן ה' שאמ' לו לאברה' אבינו אברה' אברה' כלו' אני צריך לך אמ' לפניו רבש"ע הין ואל יכנוס אדם פתאו' לבי' חברו וילמדו כל אד' ד"א מן השמי' שעמ' על פתח' של ג"ע וקר' לאד' שנ' ויקר' י"י את האד' ויאמר לו איכ' ומעש' הזקני' שהלכו למלכות הפנימית והיה להם פלוסוף א' שם ואלו הן רבן גמליאל ר' יהושע ר' אלעז' בן עזריה ור' עקיבה אמר לו ר' יהושע לרבן גמליאל רבי רצונך נלך ונקביל פלוסוף חברנו אמ' לו הין הלך רבי יהושע וטפח לו על הדלת והיה פלוסוף ההוא מחשב בדעתו ואומ' אין ד"א אלא של חכם לעולם יהיו כל בני אדם חשובין בעיניך כלסטים והוי מכבדן כרבן גמליאל הנכנס לבית בעל הבית כל מה שיגזור עליו בעל הבית יעשה ולא יהא קפדן בתוך סעודתו מניחין פיא' במעש' אילפס ואין מניחין פיאה במעשה קדירה לעול' תהא דעתך מעורבת עם כל הבריות אל יאחוז אדם פרוסה כביצה בידו והאוחז פרוסה כביצה בידו הרי זה רעבתן וכמה הוא שותה שנים ד"א ג' מגסי הרוח שני' שיושבין על שלחן א' הגדול שבהן שולח ידו תחלה ואח"כ הקטן והשולח יד בפני מי שהוא גדול ממנו הרי זה גרגרן לא יאכל אדם עד ד' שעות חמין רובן קשין לגוף ומיעוטן יפין היין רובו קש' לגוף מיעוטו יפה ג' דברי' שקולין זה כזה החכמ' והירא' והענו' הנכנס לבי' חבירו אל יאמ' תנו לי ואוכל עד שיאמרו הם מזגו לו את הכוס שות' ושותהו וכמה הוא שות' בחמין ג' פעמי' בצונן ד' פעמי' אמר רבי יהודה בד"א בכוס של גליל אבל בכוס שביהודה שותה ושותה כל צרכו לא יאמ' אד' לחבירו בא ואאכילך מה שהאכלתני שזו דרך הרעי' לא ישלח אד' לחברו חבית של יין ויתן על פי שמן שזו דרך המיתה לא יאמר אדם לחברו סוך שמן מפך ריקם מפני שמניח בו טובת הנאה בחנם ואל ישקה אדם לחברו יין חדש לשם יין ישן שזה דרך הגזל היה שופה יין לתמד אל יאמ' סלקו את זה וקנו את שזו דרך הגזל היה אדם עובר בשוק אצל מוכרי תבוא' אל יאמ' שלקו את זה ותנו את זה שזו דרך הגזל היה אדם עובר בשוק אצל מוכרי תבוא' אל יאמר להם בכמה חפץ זה והו' אינו לוקח מפני שמשביע דעתו של מוכר לא יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה אבל מקנח אדם קערה בפרוס' לא ילקט אדם פירורין ויניח על גבי השלחן מפני שממר' דעתו של חבירו ולא ישוך מפרוסה ויחזירנה בקערה ולא ישוך אדם את הפרוסה ויתננה לחברו לפי שאין דעת הבריות שוה ולא ישתה אדם מן הכוס ויתננה לחברו מפני סכנת נפשות ומעש' בר' עקיב' שהי' לו אכסני' אצל אדם א' נתן לו את הכוס וטעמו אמ' לו ר' עקיבה לך ושתהו אמ' לו בן עזאי עד מתי אתה

משקה ר' עקיבה כוסות הפגומין שוב מעשה בר' עקיבה שהיה לו אכסני' אצל אד' א' נטל את הפרוס' וסמך בו את הקערה חטפה ר' עקיבה ואכלה אמ' לו ר' אין לך פרוסה שתאכל אלא פרוס' שאני סומך בה את הקערה אמ' לו כמדומה אני שהיית נכו' בפושרין עכשיו אי אתה נכוה אפי' ברותחין לא ישתה אדם כוסו ויניחנו על גבי השלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו ה' דברים אמר ר' עקיבה אין מניחין בשר חי על גבי הפת ולא קערה:

על גבי הפת ואין זורקין את הפת ואין יושבין על השלחן שיש בו אוכלים מפני שמשבחים את האוכלין והנכנס לסעוד' לא יטול חלקו ויתננו לאחרי' או לשמש שמא יארע דבר קלקול בסעודה אלא יטלנו ויניחנו לפניו ואח"כ יתננו לו אורחין הנכנסין אצל בעל הבי' אינן רשאין ליתן משלפניהן כלום לא לבנו של בעל הבית ולא לשלוחו אלא א"כ יטלו רשו' מבעל הבי' ומעש' באדם א' שהכניס אצלו ג' ענייי' בשני כצור' והיו לו ג' בצים והניחן לפניהן בא בנו של בעל הבית ונטל מהן חלקו ונתן לו וכן השני וכן השלישי וכיון שראה בעל הבית ג' בצי' ביד בנו עמד בעל הבי' והגביהו מלא קומתו וחבטו בארץ ומת אף אשתו כיון שראת' בנה מת עלת' לראש הגג והפילה עצמ' משם ומתה אף אביו כיון שרא' כן שמתו בנו ואשתו עלה לראש הגג והפיל עצמו משם ומת הרי ג' נפשו' נהרגו על דבר זה הנכנס למרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מזו ומכיוצ' בו לעתיד לבוא קודם שנכנס כיצד יעשה חולץ את מנעליו ומסלק את טליתו ומתיר את חגורו ופוש' את חלוקו ואח"כ מתיר את אפיקרסו התחתונ' רחץ ויצא הביאו לו המפ' מקנח את ראשו תחלה ואח"כ מקנח את כל אבריו הביאו לו שמן סך את ראשו תחל' ואח"כ כל אבריו מפני שהראש מלך על כל האיברי' ואח"כ מני' את אפיקרסו התחתונ' ולובש את חלוקו וחוג' את חגורו ומתכס' בטליתו ומני' את כובעו ואח"כ מניח את מנעליו וכשהו' מניח כיצד יעשה מניח של ימין תחל' ואח"כ של שמאל וכשהו' חולץ חולץ של שמאל תחלה ואח"כ של ימין וכן לענין תפילין מניח של יד תחלה ואח"כ של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש תחלה ואח"כ חולץ של יד אם יש לו עבד או בן מניחין לו ולא יכניס אדם שמן בזכוכי' לבי' המרחץ מפני הסכנ' ואומ' אדם הלכ' של בי' הכס' בבי' הכס' והלכ' של בית המרחץ בבית המרחץ אין אדם שואל ומשיב במקו' שרובן לבושין ומיעוטן ערומים ולא ישאל אדם שלו' בבי' המרחץ מפני הסכנ' ואם ישאלהו אומ' מרחץ הו' ויש אומר משיבו ואין בכך כלום אל יניח אדם רגליו על שפת האמבטי ויהיה קבוץ בתוכ' מפני שהו' דרך גנאי אל יאמ' אדם לחבירו תרום ידך עלי בבית המרחץ ואם עשה כן אינו יוצא משם לשלום

אמר ר' יהוד' במה דברי' אמורים במי' המיעוטים אבל במים המרובים הרי זה משתבח והקורא ב' פעמים הטובל פעמים הרבה הרי זה מגונ' המתכס' בטליתו ועמד במקום הזיעה הרי זה גוזל את הרבי' והרוחץ בצונן ומשתטף בפישרין הרי זה גוזל את הרבי' כיצד יעשה ילך ויחפיר בורות שיחין ומערות ויתקן דרכים וסרטיאות וימחל לו היוצא לכרך קורא קריאת הגבר ר' חייא אומר לא יפחות מב' ובאיזה תרנגול אמר בתרנגו' בינוני שנ' מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה אדם הבא מן הדרך ונכנס למרחץ ומקיז דם שת' והשתכ' ושמש מטתו על גבי הקרק' דמו בראשו האוכל שום קלוף ביצה קלופה שלן עליהן הלילה דמו בראשו השותה מי גחלים מי נהרות בפיו או בידו אחת דמו בראשו מפני הנימה הקיז דם ויושב בתענית דמו בראשו תגרי ספרים הן ותגריהן ותגרי תגריהן אינן רואין סימן ברכה לעולם תגרי דגים טמאים והארבה הטמא אינן רואין סימן ברכה לעולם ואמר ר' עקיב' תלמידי חכם בטלין בתשעה באב וישימו הכל עצמן כתלמידי חכמי' אבל פעם אחת היה ר' עקיב' יוש' תחת חזי' מפני הסכנ' ואומר קוצצי' אלנות טובים ומגדלי בהמה ותגרי סימט' העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי י"ט מן ו' שעות ולמעלה אינן רואין סימן ברכה לעולם והמצפ' לשכר חמור ולשכר אשתו ולשכר הריחי' והמוכר ספרו אע"פ (שאינו) צריך לו והמוכר את ביתו אע"פ שאין לו מה יאכל אינו רואה סימן ברכה לעולם ר' יצחק אומר האוכ' קורצין הרי זה משופכי דמי' שנ' ולא תלך רכיל וגו' ר' אליעזר אומר השונא את חברו הרי זה משופכי דמים שנ' כי יהיה איש שונא לרעהו וגו' בן עזאי אומר השונא את אשתו הרי זה משופכי דמים שנ' ושם לה עלילו' דברים וגו' סוף שהוא שוכר לה עדים ומקדימה לסקילה ר' יוסי אומר הנותן את הקץ לכלים אדם אין לו חלק לעה"ב ר' מאיר אומר כל מי שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך שם חייב מיתה ועוד אמר ר' מאיר ומה פסח שהוא א' מתרי"ג מצות האמורו' בתורה כל מי שאינו בא ועומד על פסחו משעה ששוחטין אותו עד שעה שגומרין אותו חייב מיתה בית המדרש שיש לו אלף אלפים וריבוי רבבו' מצו' האמורות בתורה על אחת כמה וכמה ועוד אמר ר' מאיר כל מי שיש לו ת"ח בצידו ואינו משמשו חייב מיתה שנאמר כי דבר ה' בזה כו' וכל מי שהוא יכול ללמד תורה ואינו למדה עליו אמרה תורה מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי כו' הרוחץ מנעליו ויצא לשוק הרי זה מגסי הרוח סוטרו לצדדין:

וכובעו מאחריו וירכתו על חברתה ורצועות תפילין בידו מחזירין כשהוא בשוק הרי זה מגסי הרוח וכל גסי הרוח נדמין לע"ז שנ' ולא תביא תועבה אל ביתך כו' ולהלן הוא אומר תועבת ה' כל גבה לב נאמר כאן תועבה ונ' להלן תועבה מה תועבה האמו' כאן

ע"ז אף תועב' האמורה להלן ע"ז נאמר להלן יצאו אנשים בני בליעל ונאמר כאן ובליעל כקוץ מונד להם אלא הוי גבורים לילך בדרכי המקום שאין גבור אלא ההולך בדרכיו שנאמר ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דבריו לכן בני בחרו במעלת ד"א מפני שאין בכל המדו' טובה הימנה ובעבורה יזכה האדם ויגיע לכל שאר המדות ואלהינו יזכנו להבין דרכה ולידע את מקומה ברחמיו הרבים וחסדיו הגדולים אמן: המעל' הארבע' ועשרים מעלת השלום:

בני בואו ואלמדכם מעלת השלו' דעו בני כי מעלת השלום היא המעלות הרמו' שכן שמט א' משמותיו של הקב"ה שנ' ויקרא לו ה' שלום ובכ"מ שהשלו' מצוי שם יראת שמים מצויה ובכ"מ שאין שם שלום אין יראת שמים מצויה גדול השלום לפני המקום שכך אמחז"ל באגדה גדול השלום שאפי' הכתובים דברו דברי בדאי' להטיל שלום בין אברהם לשרה שהרי היא אמר' ואדוני זקן וה' אמ' לאברהם ואני זקנתי וכן הוא אמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר ואין אנו מוציאי' שצווה אותו מכל הדברים הללו כלום לפי שלא היה חושדו בא וראה כמה דיות משתפכין וכמה קולמוסין משתברו וכמה עורות אובדין וכמה תינוקות מתרצעין לכתוב בתורה דבר שלא היה מפני השלום ואחז"ל מותר לשנות בדברי שלום גדול השלום שאפי' המתים צריכין שלו' שנ' יבוא שלום ינוחו על משכבותם גדול השלום שאפילו בשעת המלחמה מבקשין שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום גדול השלום שאפי' העליונים צריכין שלום שנ' עושה שלום במרומיו גדול השלום שחותמין בו בברכת כהנים שנא' וישם לך שלום גדול השלום שחותמין בו בסוף התפלה בשלום שנ' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלו' ולא עוד אלא שביום נחמת ישראל מתבשרין תחלה בשלום שנא' מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום:

בני יבואו וראו כמה גדול כח השלום שאפי' לשונאי' אמר הקב"ה פתחו להם בשלום כענין שנאמר כי תקרב אל ערר וגו' ואפי' בזמן הזה אחז"ל שואלין בשלו' הגוים מפני דרכי שלום אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלו' באדם ואפי' גוי בשוק ואחז"ל הוי מקדים בשלום כל האדם והוי זנב וגו' מהו לשלום כל האדם אפילו אם אתה רואה שלבו עליך הוי מקדימו לשלום שאם אתה עושה כן תגרו' לו שיאהבך ולא עוד אלא שאפילו אינו נכנע להשלים עמך הקב"ה מוסרו ומכניעו תחתיך כענין שנ' ואם לא תשלים וגו' ונתנה ה' אלהיך בידיך וגו' וכן מצינו בדוד ע"ה שהיה רודף אחר שלום של שאול כענין שנ' אני שלום וכי אדבר המה למלחמה ושאול לא די שלא נתפייס לו אלא שהי' רודפו כדי להרע לו ומוסרו הקב"ה ביד דוד במערה ובמעגל ואף על פי

לא עלתה בלבו של דוד להרע לו לפי שצריך לו לאדם להיות אוהב שלום ורודף שלום כענין שנ' בקש שלום ורדפהו בקש אוהבך ורדפהו עם שונאך בקשהו במקומך ורדפהו במקומו' אחרים בקשהו בגופך ורדפהו בממונך בקשהו לעצמך ורדפהו לאחרי' בקשהו היום ורודפהו למחר ואל תתיאש לומר לא אוכל להשלים אלא רודף אחר השלום עד שתגיעהו ואחז"ל ברח מן הג' והדבק בג' ברח מן הפקדונות ומן המאונין ומן לעשות שלום בין אדם לחברו והדבק בג' בחליצ' ובהיתר נדרים ובהבא' שלום בין אדם לחבירו ואיזהו רדיפת שלום כך אחז"ל זה המדבר שלו' בשעת מחלוקת ומבטל כבודו מפני הרבים כדרך שעשה משה שנאמר ויקם משה וילך אל דתן ואבירם והמבטל עסקיו ומטיל שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו בין רב לתלמידו ואפילו הוא עושה סעודה לשניהן כדי לעשות שלום ביניהן:

בני בואו וראו כמה גדול כח השלום שבתחלת ברייתו של עולם נתעסק הקב"ה לברוא דבר של שלום שנאמר ויאמר אלהי' יהי אור ומנין שהאור שלום שנ' יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובור' רע מכאן אחז"ל נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום שלו' ביתו ולא עוד אלא שהרב' תקנו' תקנו חכמי' ז"ל משום דרכי שלו' שכך אחז"ל אלו דברי' אמרו מפני דרכי שלו' כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישר' מפני דרכי שלו' מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום וכן היא אומר דרכי נועם וכל נתיבו' שלו' ואחז"ל באגדה י"ג דברי' חבבן הקב"ה ומכולם:

לא כפל אלא שלום ואלו הן כהנים לוים וישראלים סנהדרין והבכורות ותרומו' המשכן והקרבנו' ושמן המשחה וארץ ישראל ירושלים בית המקדש מלכות בית דוד והכסף והזהב הכהני' וכהנו לי הלוי' ולקחת את הלוים לי ישראל ואתם תהיו לי וגו' סנהדרין אספה לי הבכורות קדש לי התרומות ויקחו לי תרומ' הקרבנו' תשמרו להקריב לי שמן המשחה שנ' שמן משחת קדש יהיה זה לי בית המקדש הוא יבנה לי בית מלכות בית דוד כי ראיתי בבניו לי מלך לי הכסף ולי הזהב ומכלם לא כפל אלא השלום שנאמר או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי גדול כח השלום שאפי' העליוני' צריכין לו כענין שנ' המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו כיצד הרקיע הזה של מי' כענין שנ' המקר' במי' עליותיו והכוכבים הם של אש שנאמר הללו כל ככבי אור לא הן מרתיחין את הרקיע ולא הן מכבין אותן ואחז"ל אין אחד מן המזלות שמהלכין ברקיע עולה מלפניו אלא מאחריו כזה העולה בסולם לאחריו שיהא כל מזל ומזל אומר אני עולה ראשון ומתוך כך אין אחד מהן מתקנא על חבירו ויש ביניהן שלו' וכן בירידתן יורדין לאחוריהן בדרך שעלו לאחוריהן וכל אחד ואחד רואה את עצמו למטה מחבירו

והיא אינ' יודע במה יש לו לירד ומתוך כך אין ביניהם קנא' ותחרו' ומה העליונים שאין ביניהן קנא' איבה שנא' ותחרו' צריכי' שלום התחתונים שכולן איבה ותחרו' על אחת כמה וכמה שצריכין שלום ואחז"ל מיכאל כלו אש וגבריאל כלו שלג ועומדין זה אצל זה ואינן מזיקין זה לזה הוי אומר עושה שלום במרומיו ועו' אמרו מעולם לא ראתה חמה פגימת' של לבנה משום דחלש' דעתה של לבנה מפני שבתחלתן ברייתן נבראו החמה והלבנה שוין וקטרגה הלבנה על החמה לפני המקום ואמ' לו אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר א' ואמר לה הקב"ה יפה אמרת לכי ומעטי את עצמך ולא פגימתה של קשת שלא יהי' עובדי החמ' אומ' ראו כמה כחו גדול של אלהינו שהקשת הולך לפניו והוא יורה בו חצים ומתוך כך יתחזקו ידי עובדי ע"ז לכך נאמ' עושה שלום במרומיו גדול השלו' שהוא קודם לשבחו של מקום כשבא יחרו אצל משה מיד וישאלו איש לרעהו לשלו' ואח"כ ויספ' מש' לחותנו את כל הנסי' שעש' הקב"ה לישראל ולא עוד אלא שכל המצות שעושין הרשעים בעה"ז הקב"ה נוחל להן שכרן בעה"ז כגון עושר ונכסי' ובני' וכבוד ושאר הטובו' חוץ משלו' שאינו נותן להם שנ' אין שלום אמ' ה' לרשעים ולא עוד אלא שהשלום נותנו הקב"ה שכר לצדיקים שנ' והיה מעש' הצדקה שלום ולא עוד אלא שבשלום מקרב את הגרים ובעלי תשובה שנא' בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב וגו' גדול השלו' שבכל המסעות כתי' ויסעו ויחנו שהיו חונים במחלוק' ונוסעי' במחלוק' כיון שבאו לפני הר סיני כתיב ויחן שם ישראל נגד ההר אמ' הק"בה הרי השעה שאני נותן תור' לבני שכל זמן שהן שרויין בשלום זה עם זה שכינה ביניהן וכן הו' אומ' ויהי בישורון מלך בהתאסף וגומ' אימתי מלכותו ושכינתו מתקיימה בישראל בזמן שכולן נעשין אסיפ' אחת ואחז"ל גדול השלום ושנאוי המחלוקת גדול השלום שאפי' ח"ו יש עובדין ע"ז וביניהן שלום כביכול אומ' איני יכול לפגוע בהן שנ' חבור עצבי' אפרים הנח לו אבל לאח' שנחלקו ראה מה כתיב שם חלק לבם עתה יאשמו וגו':

בני באו וראו כמה גדול כח השלום שבכח השלום העולם מתקיים שכך אחז"ל על שלשה דברי' העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלו' שנ' אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם וגו' ולא עוד אלא שבזמן שיש שלום בין הבריות פירותיהן מתברכין שנ' כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגו' וכן הוא אומר השם גבולך שלום וגו':

בני צאו וראו כמה גדול כח השלו' שכך אחז"ל גדול השלום שהמוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה שנ' ואבדתם את שמם מן המקום ההוא וכתיב בתריה לא תעשון כן לה' וגו' וכדי להטיל שלו' בין איש לאשתו אמ' תורה וכתב הכהן את האלות האלה בספר ומחה אל מי וגו' אמ' הקב"ה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים ואחז"ל

גדול השלום שכל הברכות הטובות ונחמות טובות שהקב"ה מביאין על יש' חותמיהן שלום בק"ש פורס סוכת שלום בתפלה עושה שלום בברכת כהנים וישם לך שלום אין לי אלא בברכו' בקרבנו' מנין שנ' זאת התור' לעולה למנחה ולחטא' ולאשם ולמלואי' ולזבח השלמים וכן בפרטן אתה מוצא השלמ' לבסו' שנ' זאת תורת העולה זאת תורת המנחה זאת תורת החטאת זאת תורת האשם ואח"כ לבסוף זאת תורת זבח השלמים וכן בקרבנות ציבור אתה מוצא שלמים לבסוף שנ' אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותי' ולמנחותי' ולנסכיכם ולשלמיכם והלא שלמי' בכלל נדרי' ונדבו' הם ומה ת"ל ולשלמיכם:

ולשלומכם שהשלמים שלום בעה"ז שהן עושין שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל לאביהם שבשמים שלכולן יש חלק בהם האימורי' והדם למזבח וחז' ושוק לכהנים ועורה ובשרה לבעלים ולפיכך נקראים זבח שלמים שהכל שלמים בהם לכן בני הוו זהירין במד' זו לאהוב שלום ולרדוף שלום מפני שאין קץ למתן שכרן של אוהבי שלום ורודפיו האלהים יטע בינינו אהבה אחוה ושלום וריעות. ואחרי אשר הגענו עד כאן לספר בשבח מעלת השלו' ובעליה נספר בגנות המחלוקת ובעליה כדי ליישרם אל השלום בעזרת שדי: מדת המחלוקת:

בני דעו כי מד' המחלוק' מד' שנוא' מא' בעיני המקו' שכ"מ שהמחלוק' מצוי' אין טוב' מצוי' שם צא ולמד מברייתו ש"ע שבכ' יו' ויו' נא' בו כי טו' וביו' ב' לא נא' בו כי טוב לפי שבו נברא' גהינ' שנ' כי ערוך מאתמול תפת' יו' שיש בו אתמול ואין בו שלשו' ולא עו' אלא שבו נברא המחלוק' שנ' ויהי מבדיל בין מי' למים שהבדיל בין מים העליוני' למי' התחתוני' ומה אם מחלוק' שהו' לתיקונו ש"ע וליישובו אין כתו' בו כי טוב מחלוק' שהו' לערבובו ש"ע על אח' כמ' וכמ' צאו וראו כמ' קש' המחלוק' שכך אחז"ל ב"ד שלמעל' אין קונסין אלא מבן ך' שנ' ומעל' וב"ד שלמט' מבן י"ג שנ' ומעל' ואילו במחלקותו של קרח אפי' תינוקו' בני יומן נבלעו בשאו' תחתי' שנ' נשיה' ובניהם וטפ' וירדו הם וכל אש' לה' חיי' שאול' ואחז"ל ד' נקראו רשעי' ואלו הן הפוש' יד על חבר' להכות' אע"פ שלא הכהו נקרא רשע שנ' ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא נאמ' אלא תכה והלווה ואינו משלם שנ' לוה רשע ולא ישלם וגו' ומי שיש בו עזו' פנים ואינו מתבייש שנ' העז איש רשע בפניו ומי שהוא בעל מחלוקת שנ' סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים ושניהם היו בדתן ואבירם מחלוקת ועזות פנים:

בני בואו וראו כמה המחלוקת עושה שכן מחלקת חסר וי"ו בנוטריקין מכה חרון לקוי' קללה תכלית כלומ' שהמחלוקת מביא כליה לעולם וכל המחזיק במחלוק' עובר בלאו

שנ' ולא יהיה כקרח וגו' ולא עוד אלא שראוי להצטרע כתיב הכא אשר דבר ה' ביד משה לו וכתיב התם הבא נא ידך בחיקך ואחז"ל בג' מקומות ויתר הקב"ה על ע"ז ולא ויתר על המחלוק' ראשונה בימי דור אנוש בו התחילו לעבוד ע"ז שנא' אז הוחל לקרוא בשם ה' ולפי שהי' ביניהן שהיו גוזלין וחומסין זא"ז לא וויתר להם שנ' כי מלאה הארץ חמס וגו' שניה בדור המדבר כשבאו ישראל לידי מעש' העגל מחל להן הקב"ה אבל כשהיו באין למחלוקת לא ויתר להם הקב"ה שבכ"מ שאתה מוצ' וילונו של מחלוק' אתה מוצא שם מכה גדולה מנלן ממחלוקת של קרח שלישית פסלו של מיכה מתוך שהיו שלום ביניהן ניתן להם ארכא שנ' ויקימו להם בני דן את הפסל ויהונתן בן גרשון בן מנשה היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ אבל כשנחלקו השבטים על שבטי יהודה ובנימן ולא היה ביניהן שלום. נעשו אלו פורענות לאלו כשהיו אלו חוטאין היה הקב"ה מביאו לו ופורעין מהן שנ' ויכו מהם אביה ועמו מכה רבה מאד ויפלו חללים מישראל חמש מאות אלף איש בחור וכשחטאו שבט יהוד' ובנימין באו עשרה השבטים ופרעו מהן שנ' ויהרוג פקח ביהוד' מאה ועשרים אלף ביום אחד:

בני בואו וראו כמה קחה המחלוקת מדור המבול ודור הפלגה בדור המבול מהו אומר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו' ובדור הפלג' מהו אומ' הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ואחז"ל אי זהו קשה זה שאומ' למלך לא אני ולא אתה בפלטין כך דור המבול אמר מה שדי כי נעבדנו וגו' דור הפלגה אמ' לא כל הימנו לברור לו העליונים וליתן לנו התחתוני' אלא בואו ונעש' לנו מגדל ונתן ע"ז בראשו ונתן חרב חדה בידה ותהי נראית כאילו עושה עמו מלחמ' אותן לא נשתיי' מהן פליט' על ידי שהיו שטופין בגזל והיה מחלוק' ומריב' ביניהן אבל אלו ע"י שהי' שלו' ביניהן והיו אוהבין זה את זה כענין שנ' ויהי כל הארץ שפ' אח' ודברים אחדים לפיכך נשתיירה מהן פליטה ועוד אמ' קשה הוא המחלוקת אפי' כדי לעשות סייג למצות שכן מצינו בבני גד ובבני ראובן שאמ' לו למש' יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוז' ומפני מה בחרו אות' מפני שהי' להן מקנה הרבה והיו מבקשין להתרחק מן הגזל ומן המחלוקת ולפי שפירשו הם מישראל תחלה הם גלו תחלה שנ' ויער ה' אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני וגו' והרי דברים קל וחומר ומה אילו שפירשו מאחיהם לש"ש לא מתוך שנאה ואיב' אלא כדי להתרחק מן הגזל ומן:

המחלוקת כך נענשו הפורשין מחבריהן מתוך שנאה ותחרו' ומחלוקת על אחת כמה וכמה ואחז"ל קשה הוא המחלוקת כדור המבול נאמר במחלוקתו של קרח קרואי מועד אנשי שם ונאמ' בדו' המבול המה הגבורי' אשר מעולם אנשי השם קש' הי' המחלוקת

שהיא מביאה לידי סכנת נפשו' שע"י מריב' שהית' בין רועה מקנה אברם ובין רועי מקנ' לוט נתפרדו זה מזה ונתגלגל הדבר והלך לוט לסדום וכמעט שאבד עמהן קשה הוא המחלוקת שהיא מביאה את האדם לידי מלקות שנ' כי יהיה ריב בין אנשים וגו' אין שלום יוצא מתוך מריבה והיה אם בן הכות את הרשע מי גרם לו ללקות הוי אומר המחלוקת קשה הוא המחלוק' שהיא מביאה לידי מיתה שנ' וכי ינצו אנשים ונגפ' אש' הרה וגו' ואם אסון יהי' ונתת נפש וגו' מי גרם לה הוי אומר המחלוקת ואחז"ל מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת ומה טעם ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך ומפני מה נהרג אדוניה בן חגת עיל' מצאו על שתבע אבישג השונמי' בעבור כך לא היה חיי' מית' אלא שמבקשין להתיר דמן של בעלי מחלוקת לפיכך מצאו לו העילה הזאת: בני תשמרו עצמכם מן המחלוקת כי מי שישמור עצמו מן המחלוקת הרי זה מכובד בפני הבריו' כענין שנ' כבוד לאיש שבת מריב וגו' ואחז"ל ומה אם מריבה שהי' של אד' עצמו כבוד לו אם כבש' ק"ו מריב' שאינו שלו והוא מכניס עצמו לתוכ' וכן הו' אומ' מחזיק באזני כלב וגו' ואחז"ל מחלוקת בבית סופו ליחרב מחלוק' בבית הכנסת סופו להתפזר ולא עוד אלא שסופו להשמם מחלוקת בעיר שפיכות דמים בעיר שני ת"ח הדרים בעיר אחת וכן שתי בתי דינין וביניהן מחלוקת סופן למות ולא עוד אלא שמחלוק' בית דין חורבן עולם תדע שכן הוא שכל זמן שיש שלום בפמליא של מטה יש שלום בפמליא של מעלה שנ' הבונה בשמים מעלותיו אימת בזמן ואגודתו על ארץ יסדה כלו' בזמן שישראל נאגדין באגוד' אחת ובשלו' זה עם זה והמדה הארורה הזאת יונקת משדי מדת הרכילות ולשון הרע שגם היא מדה שנואה ומשוקצת מאד בעיני המקום שבכל מקום שהרכילות ולשון הרע מצוי שם מחלוקת מצוי' וכל המספר לשון הרע על חבירו הרי הוא נטרד מחיי העולם הזה והבא' ותדע שכן הוא שלא נטרד דואג האדומי אלא בלשונו שנ' בבוא דואג האדומי ויגד לשאול בא דוד אל בית אחימל' מה כתיב בו אל יתצך לנצח וגו' יחתך ויסחך מאהל העולם הזה ושרשך מארץ חיים סלה לעולם הבא וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני שעל ידי לשון הרע נתקלל בעולם הזה ואף לעתיד לבוא אין לו תקוה שנ' ונחש עפר לחמו אפי' לעתיד לבוא ואחז"ל באגד' אומרי' לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדירות אמר להן שאני פרצתי גדרו של עולם ומפני מה אתה מהלך ולשונך שותת אמר להן מפני שהיא גרמה לו ומפני מה כל בהמה וחיה נושכין ואין ממיתין ואתה נושך וממית אמר להן אם ישוך הנחש בלא לחש איפש' שאני עושה כלו' אלא נאמר לי מן השמים ומפני מה אתה נושך אבר א' וכולן מרגישין אומר להם ולי אתם אומר אמ' לו לבעל הלשון שהוא אומר באיספמייא והורג ברומי: בני אם ראיתם בני

אדם מחזרי' ומחפשים אחר מומי בני אדם ומדברים עליהם תחזיק אותם בחזקת רשעים ובעלי לשון הרע ובעלי מומין כמו שאמרו החכמי' שאדם אחד דבר באד' אחר אצל אחד מן הגדולים אמר לו הודעתני על רוב מומיך במה שאתה מרבה לספר במומי בני אדם כי מחפש המום אינו מחפש אלא כפי אשר בו ממנו:

מדת לשון הרע ורכילות:

בני בואו וראו כמה קשה לשון הרע כנגד ג' דברי' רומח חרב חץ שנ' מפיץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברע' עד שקר ואחז"ל מפיץ הרומח חרב וחץ כמשמעו מה הרומח דוקר וממית אף לשון הרע דוקר וממית מה החרב דוקר וממית אף לשון הרע דוקר ומה החץ דוקר וממית אף לשון הרע דוקר וממית וכן הוא אומר נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים בני אדם שיניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה ולא עוד אלא שכל המספר לשון הרע הקב"ה דוחפו לגהינ' שנ' איש לשון בל יכון וגו' ואחז"ל לעתיד לבוא נוטל הקב"ה אומות העולם ומורידן לגיהנם ואומר להן למה קונסין את בני והן משיבין ואומרי' לו מהן היו באין ואומר לשון הרע עליה' ונוטל הקב"ה אילו ומורידן לגהינם לכך נאמר איש לשון בל יכון בארץ אילו המלשיני' והמוסרין של ישראל איש חמס רע אלו אומות העולם שחומסין אותן על דבריהן יצודנו למדחפות שאלו ואלו נצודין במצודה רעה ונדחפין לגהינם וכן משה הזהיר את ישראל לא תלך רכיל בעמך וכן דוד מזהיר כמו כן מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה:

בני:

. אם ידברו בני אדם על אדם אחד אל תרחיקוהו לגמרי עד שתדעו בבירור אם נדברים עליו באמת אם לאו ובין כך ובין כך צריך לכם להתרחז' מאותם שמדברי' עליו הרחקה יתירה כמו שהשיב חכם אחד לחברו וכשא' לו אני רוצה לרחקך על מה שמדברי' בני אדם כך אמר לו שמעת שדברתי בהם אמר לו לאו אמר לו א"כ אותם הרחק ואמר שאדם אחד האשים את חבירו על דבר ששמע עליו והתנצל ממנו אמר לו הגיד לי נאמן אמר לו אלו היה נאמן לא היה מגיד:

בני צאו וראו כמה קשה לשון הרע שהרי המרגלי' שהוציאו דבה על הארץ בלשונם עצמן נפרע הקב"ה מהם שנאמר וימותו האנשי' מוציאי דבה על הארץ רעה במגפה לפני ה' ואחז"ל מלמד שנשתרבב' לשונם עד טיבורן והיו תולעים יוצאין מטיבורן לתוך פיהן וכן מצינו באגדה שבעלי לשון הרע על חבריהם עברו על מה שכתוב בתורה לא תלך רכיל וגו' וכל המספר לשון הרע על חברו סוף שהוא נכשל בדומ' לו צא ולמד מיוסף הצדיק דכתיב ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביה' ואחז"ל שהי' אומר לאביו חשודין הם

בניך על אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחו' וקוראין אותן עבדים ותולין עיניהן בבנות הארץ ועל שלשתן נכשל שנ' פלס ומאזני וגו' אמר לו הקב"ה אתה אמרת חשודין הן על אבר מן החי חייך בשעת הקלקלה אינו אלא שוחטין ואוכלין שנ' וישחטו שעיר עזים אתה אמרת מזלזלי' הם בבני השפחות וקוראין אותם עבדים חייך לעבד נמכר יוסף אתה אמרת תולין עיניהן בבנות הארץ חייך שאני מגר' בך את הדוב שנ' ותשא אשת אדוניו את עיני' אל יוסף מה כתיב בענין ולא יכלו דברו לשלום מתוך גנותן של שבטי' למדנו שבחן שלא היו מדברים אחד בפה וא' בלב והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו עליו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי אוי להן למספרי לשון הרע שהן מביאין ג' פורענו' לעולם ואלו הן מחלוקת וע"ז וגלות שבשביל מספרי לשון הרע בא מחלוקת בעולם ועל ידי המחלוקת בא הגלות ועל ידי הגלות באין בתוך האומות ומתערבין ביניהן ולומדין מעשיהן ועובדין ע"ז ואחז"ל אלמלא קבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל ע"ז ולא גלינו מארצנו תדע שכן הוא שעל ידי לשון הרע שהוציא יוסף על אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרי' ולא עוד אלא שבשביל מספרי לשון הרע הגשמי' נעצרין שנ' רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר ואחז"ל כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד ג' עברות ע"ז גילוי עריו' שפיכות דמים ע"ז שנ' אנא חטא העם הזה חטא' גדולה גילוי עריו' דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה ושפיכות דמים דכתיב גדול עוני מנשא ואילו בלשון הרע כתיב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות שהיא שקולה כשלשתן ואחז"ל לישנ' תליתאי קטיל תליתאי כלו' לשון הרע הורגת ג' אנשים האומרו והמקבלו ומי שנ' עליו ובימי שאול הרג ארבעה דואג שאמרו שאול שקבלו אחימלך שנ' עליו ואבנר על שהיה לו למחות שלא להרוג נוב עיר הכהני' ולא מיח':

בני אל תאמינו אל הרכילים ואל תתפתו בדבריהם ואפי' אתם יודעין שאמרו האמת כמו שאמר חכם אחד מי שיאמין אל הרכילים לא ישאר לו אוהב ואפילו אם יהיה לו חביב וקרוב ואמר אחר אל תעזוב האוהב בעבור רכילות הרכיל ואעפ"כ טוב לכם לשמור את עצמכם ממי שאמרו עליהם הרכילות כמו שאמ' חז"ל האי לישנא בישא אע"ג דלקבול ליה לא מיבעי למיחש ליה מבעי: בני צאו וראו כמה צריך לו לאדם להיו' זהיר בלשונו שכך אחז"ל באגד' מאי דכתיב מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה אמר לו הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופין ואת' מוטל כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפני' ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות אחת של עצם ואחת של בשר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה מעתה מה יש לי עוד להתחכם לעשות לך שתי המחיצות הללו

הראשונה קשה שהיא של עצם והאחרונה רכה שהיא של בשר ולמה הפנימית קשה כדי שלא תהא נוחה להפתח לפי שהדברים היוצאין מתוך פיו של אדם הם על ד' פנים יש מהם שאם אדם מדבר אפשר שיהיה לו תועלת בהם ואפשר שיהיה בהם ספק שאינו בטוח בם באחרית' והטוב לאדם להנצל מספק' ויש מהם שכשאדם שותק מהם עושה נחת רוח לנפשו ומתרצה בהן לבוראו ואם מדבר בהן אפשר שתבוא לו מהם רעה והיזק כמו המחרף והמגדף והלשון הרע והחונף וגנות בני אדם והדומים לה' כל שכן שטוב לאדם להנצל מהן שהן רעים באחריתם ואין בהן צד טובה כלל ויש מהם שאם ידבר בהם אינו מוצא בהם לא הנא' ולא תועל' ואם ישתוק מהם אין בהן היזק ותועלת גם אלו טוב לשתוק מהן להקל משאם מעל כל גופו ולשונו ולא יכלה בהן ימיו לריק ויש דברי': שהשות' מהן מתחיי' בנפשו והמדבר בהן קונה לו חיי העולם הזה והבא כמו דברי תורה ותפלה והמוכי' את חבירו והנותן שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו ומשא ומתן באמונה ובדברי' כיוצא באלו צריך להתעסק בהן אבל שלשת הפנים האחרים ראוי לחכם להנצל מהם וכן הוא אומר ברוב דברים לא יחד פשע וחושך שפתיו משכיל ברוב דברים לא יחדל פשע אלו ג' חלקי הדברים שאדם צריך להנצל מהם וחושך שפתיו משכיל שאפי' יצאו ממחיצה הראשונה חושך את שפתיו שלא יפתחה נקרא משכיל ואם אי אפשר לו לחשוך את שפתיו יהיה מתחכם להוציאן בלשון רכה לפיכך המחיצה הראשונה של בשר כדי שיצאו ממקום רכה ויהיו רכי' עם כל אדם וכן הוא אומר בארי' אפים יפותה קצין ולשון רכה תשבי' גרם לפיכך ראוי לו לאדם שתהיה לשונו רכה לאחר שהיא שוברת המחיצה הפנימית שהיא של עצם ויציא' מבין השינים אל השפתים ומעשה ברבן גמליאל שאמ' לעבדו לך לשוק ותקנ' לי חלק טוב של בשר הלך והבי' לו הלשון לאחר ימים אמר לו רבן גמליאל לעבדו לך ותקנה לי חלק רע של בשר הלך והביא לו הלשון אמר לו כשאמרתי לך צא וקנה לי חלק טוב הבאת לי הלשון וכשאמרתי לך צא ותקנה לי חלק רע של בשר הבאת לי הלשון כמו כן אמר לו אדוני יש מן הלשונות טובים ורעים כשהיא טובה אין למעל' הימנ' וכשהיא רעה אין למט' ממנ' וכן מצינו ברבינו הקדוש ע"ה שעשה סעודה לתלמידיו והניח לפניהן לשונו' רכין ולשונות קשים התלמידים התחילו לברור את הרכים והניחו את הקשים א"ל בני כך תהא לשונכם רכה אלו עם אלו וא"ל לחכם א' השמיענו בחסדך תוכן הדברים ותועלתם והזיקם א"ל הדברים הם על ד' פנים מהם דברים שתקוה תועלתם ותירא מאחריתם והריוח שבם ההצל' ומהם דברי' לא תקו' תועלתם ולא תירא מנזקי' אם תעזבם תקל משאם מעל גופך ולשונך ומהם דברים לא תקוה תועלתם ותירא מאחריתם וזהו הנזק ומהם מדברים תקוה

לתועלתם ותהא בטוח מאחריתם ואלה הם הדברי' שאתה חייב לדבר בהם והנה בטל ג' רבעי' הדברים ואמר כשתדבר תדבר מעט כי כפי אשר ימעטו דברי האד' ימעט טעיותיו ואמ' ימות אדם בכשלון לשונו יסיר את ראשו ובכשלון רגליו ירפא לזמן מועט:
בני בואו וראו כמה קשה לש"ה ורכילו' לפני המקו' שאפי' כשהנביאי' מלמדין קטגוריא על יש' אפי' כשהן רשעים גמורין לא הסך עליהם הכתו' אלא שנפרע מהן תדע שהרי משה רבינו ע"ה כשאמ' לישראל שמעו נא המורי' נענש ונגזר עליו שלא יכנ' לארץ וכן אתה מוצ' בישעיה על שאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ראה מה כתוב שם ויעף אלי א' מן השרפים ובידו רצפ' ואחז"ל מהו רצפה רוק פה על מי שאמר דילטוריא על ישראל וכן מצינו באליהו על שאמר דילטורין על ישראל שנ' קנ' קנאתי לה' אלהי ישראל כי עברו בריתך בי' ישראל ואת מזבחותיך הרסו וגו' ראה מה כתי' שם ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים וצפח' מים רוץ פי של מי שאמ' דילטורי' על ישראל וכן הוא אומ' אל תלשן עבד אל אדוניו וגו' דור אביו יקלל וגו' ואחז"ל משו' דאביו יקלל ואמו לא יבורך אל תלשן אפי' דור שאביו יקלל ואמו לא יבור' אל תלשן אוי להן לרכילי' ולבעלי לשון הרע מיו' הדין שהקב"ה יור' בהם חצי' מלמעל' ואח"כ דוחפן לגהינם שנ' חצי גבור שנוני' עם גחלי רתמים שכך אחז"ל כל המספ' לשון הרע אומ' הק"בה לגהינ' אני יור' בהם חצים מלמעל' ואתה תהא מסק' אש מלמטה לכך נאמר חצי גבור שנונים וגו' גבור זה הק"בה כענין שנ' האל הגדול הגבור והנורא גחלי רתמים זו אש של גהינם שאינה נכבית לעולם ולא עוד אלא כל המספ' לשון הרע כאילו כופר בעיקר שנא' אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו וגו' ולא עוד אלא כל המספ' לשון הרע והמקבלו ראוי להשליכו לכלב שנ' לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא וקרי ביה נמי לא תשי' וכן את' מוצא באיזבל על שגרמה להעיד עדו' שקר לנבו' אכלו אותה הכלבים ואחז"ל היכי דמי לשון הרע כגון דאמר היכא משתכחא נורא אלא בי פלניא וכגון שאמ' בלשון הרע ונתכוון לומר דרך לשון הרע: בני בואו וראו כמה קשה לשון הרע שהק"בה נפרע ממספרי לשון הרע כענין שנ' מלשני בסתר רעהו אותו אצמית וגו' שלא תאמ' אין איסורו של לשן הרע אלא בסתר אבל לומר ל"ה בפני הבעלים עצמו אינו אסור לכך נאמר גבה עיני' ורחב לבב אות' לא אוכל וגו' כלומ' מי שהו' כ"כ רוח שאינו חושש ואינו מתיירא מן הבריות כלום אותו לא אוכל לסבול מפני שהוא חציפות ולשון הרע לגנות בני אדם ולספ' עליהן לשון הרע בפניהן דבר שנאוי הוא מאד לשון הרע לפני המקום שנ' שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו עינים רמו':

לשון שקר וגו' אוי להם למספרי לשון הרע שאין להם תקנה לעולם שכך אחז"ל כיון שסיפר אדם לשון הרע אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקדש שנאמ' יכרת ה' כל שפתי חלקו' וגו' אלא מה תקנתו של אדם שלא יבוא לידי לשון הרע אם ת"ח יעסוק בתורה שנ' מרפא לשון עץ חיים ואין עץ חיים אלא תורה שנ' עץ חיים היא למחזיקים בה ואם עם הארץ הוא ישפיל את עצמו שנא' וסלף בה שבר ברוח ואף מש' רבי' ע"ה קלל את הרכיל והמלשין את חברו שנ' ארו' מכה רעהו בסת' וגו' זהו לשון הרע שנ' מלשני בסתר רעהו ותנא דבי אליהו המכי' בסת' ומחרפי' בגלוי ומליזי הרבים ומטילי מחלוקת סופו להיות כקרח עליהן הכתוב אומר ותכס עליהן הארץ:

בני בואו וראו מה הלשון עושה שהמות והחיים ברשותו כענין שנאמר מות וחיים ביד לשון וגומר המות והחיים ביד לשון יוצאים מן הלשון מות מיכן וחיים מיכן כיצד אחז"ל היתה לפניו כלכלה של תאני' אכלה עד שלא עישרה עד שלא בירך עליהם מות ביד לשון עישרה ואכלה בירך עליה ואכלה חיים ביד לשון ואחז"ל למה נסמכה יד אצל לשון לומר לך מה יד ממיתה אף לשון ממית שמא תאמ' מה היד בסמוך אף לשון בסמוך ת"ל חץ שחוט לשונם וגו' שמא תאמר מה חץ עד ארבעים עד חמשים אמה אף לשון כן ת"ל שתו בשמים פיהם וגו' וכן מצינו שלא נתחתם גזר דין על אביתינו במדבר אלא על לשון הרע שנ' וינסו אותי זה עשר פעמי' ולא שמעו בקולי וגו' מהו זה בעבור זה נתחתם גזר דינם לכן בני הוו זהירין במדות הגרועות הללו ובדומיהן שכך אחז"ל כל מי שמדבר עם חבירו ואוכל ושותה עמו ומספר עליו לשון הרע הקב"ה קורא אותו רע שנ' מרמה בלב חורשי רע וכל מי שאינו אוכל ושות' ואינו נושא ונותן עמו ומספ' עליו דברים טובים הקב"ה קורא אותו שלום שנ' וליועצי שלום שמחה וכל מי שרגיל בשלו' ואוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו הקב"ה פורס עליו סוכת שלומו מדה כנגד מדה כענין שנ' ה' ישפות שלום לנו כי גם כל מעשינו פעלת לנו וכל מי שאוהב שלום ורודף שלום זוכה ורוא' בביאת משיח שבשעת ביאתו פותח תחילה בשלום שנא' מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב וכן הוא אומר הנני נוטה אליה כנהר שלום ואמרו חכמים אין כלי שמחזיק ברכה אלא שלום שנא' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ואלהינו ברחמיו ישפות שלו' לנו ויענגנו על רוב שלום כענין שנ' וענוים ירשו ארץ ויתענגו על רוב שלום אמן סלה ויבוא גואל ויגאלינו במהרה בימינו אמן שבחך ה'. ת ו ש ל ב ע מודעה רבא לאורייתא:

כל מקום שימצא בספר זה שם עכו"ם או גוי וכיו"ב הכוונה על האומות בזמן רז"ל שלא הכירו לבורא שמים וארץ אבל האומות אשר אנחנו חוסים בצלם עליהם אמר ירמיהו הנביא ע"ה דרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה כי בשלומה יהיה לכם שלום:

מגילת אתלאר:

אמר הכתוב זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור הדור אתם ראו ושימו על לבבכם את אשר עבר על ראשינו בשנת שש מאות וארבעים ושתים ושנת שש מאות ארבעים ושלש עליה לבניכם ספרו ובניכם לדור אחרון:

בשבת הגדול שנת שש מאות וארבעים ושתים נקראו שלשה שלוחי צבור לעבור לפני התיבה ולקרות בתורה ליישוב טיסא אתלר (כ' תיבת אתלר ע"ד שיצא מפי הגאב"ד בסיגעט ר"ת לא תאונה אליך רעה) בארץ הונגריא בגליל סאבאלטש וכלם עמדו לפני העדה לנסיון זה בכה וזה בכה ואחר התפלה נתארחו כל אחד אצל בעל הבית שהזמינו ובליל מוש"ק הנ"ל התקבצו שני בעלי בתים שהיה להם ריב אודות המחיר ביין שרף בחנות עם פשרני' שבחרו להם לעזרת ביהכ"נ הנקרא בלשונינו פאליש והתאחרו שם מאחר הבדלה עד שעות שתים קודם חצות הלילה ואחרי אשר נתפשרו בעלי הדין הלכו איש לביתו ונכבו הנרות בעזרת ביהכ"נ והנה בשבת העבר שלחה אשה א' מהתושבות לכפר הסמוך הנקרא אויפאלו נערה משרתת שלה אל סוחר להביא לה צבע לטוח הבית על חג האסטערן הממשמש והעלמ' הלכה אל הסוחר כאשר העיד עליה הסוחר שהיתה במרכלתו ולקחה את אשר צוותה עלי' גברתה אבל לא שבה לגברת' עד היום ויהי כי חשך היום והנער' לא באה הגיד' גברתה כזאת לאם הנערה ותלכנה שתיהן בקצוות המקום לבקש העלמ' וסבה היתה מאת השטן אשר פגש שמש העדה הישראלית את אם הנערה המתבקשת וספרה לו כי את בתה תבקש ולא תמצא וינחם האיש את אם הנערה ויאמר לה אל תשתוממי אבותי ספרו לי כי גם בנאנאש עיר מגליל היידוקען אבדה פעם אחת נערה מכנסייתכם וקמו אנשים ואמרו כי היהודים אבדוה יען צריכים דם אדם זר אשר לא מישראל הוא לצורך לישת המצות לפסח ובתוך הזמן נמצא' הנער' וכן בתך תמצא השטן הוציא דברים אלו מפי השמש הנ"ל ואם הנער' שמה כזאת על לבה וספר' דבריו לשונאי עמינו ועוררו אותה לאמור משיח האיש הזה נראה אשר בתך נתפש' בידי היהודים ושפכו דמה והביאו עדות מהקיבוץ אשר היה בשבת העבר שנתוועדו שלש' שוחטים משלש' מקומות ומהוועד שהיה במוצאי שבת בעזרת בית הכנסת אשר סמוך לה דרו תושבים שלא מעמינו והמה שמעו קול פטיש בליל' הלז ולמען אמת דבריהם הביאו במסבתם נער קטן בן השמש הנ"ל בן ה' שנים ונתנו לו מאכלי צוקר ולמדו אותו

לספר כי עיניו ראו כאשר שחטו היהודים העלמה המתבקשת ועל יסוד דברים האלו הלכה אם הנערה אל אדון אחד אשר משמרתו משמרת אונטערזוכונגס ריכטער והציעה לפניו ככל האמור ואמר' לאמור כי לבה אומר לה וגם נגלה אליה בחזיון לילה כי בתה נפל' בידי היהודים והאדון הלז הביא לפניו השמש הנ"ל עם אשתו והשלש' שלוחי צבור כל איש ממקומו ונתנם בבית הכלא ולא ידע אחד מהמובאים על מה הוא ניתן בבית הסהר:

ובמשך אותן הימים קם אדון אחד ממנהיגי מתנגדי ישראל אשר קראו להם שם אנטיסעמיטען ושאל במקום יועצי המדינה בעיר בודאפעסט הנקרא פארלאמענט את האדון מיניסטער אם נודע לו מהענין הנעשה במקומו טיסא אתלר מיהודים עם העלמ' לפני חג הפסח ומתוך שאלה זאת בקהל עם התפרסם הענין על ידו עלי מגידי חדשות בכל מדינתינו וכמעט בכל העולם ובמדינתינו אף כי התווכחו הן האדון מיניסטר הן שאר אדונים על הדבה אשר אין לה רגלים בכל זאת שונאי ישראל מצאו יד והיתה עת צרה בכמה מקומות במדינתינו בעיירות גדולות אשר שמה מתגוררים לאלפים אנשי חיל המלך ירום הודו לא חתו ולא בושו ושסו בתי ישראל וחניות ולולא האדון מיניסטר נתן פקודה לכל שרי הגלילות ושרי העיירות שיעמדו בכל מאמצי כח להיות לעם ישראל לעזר כמעט כלינו באפס תקוה:

ובמשך הימים האלו הביא האדון אונטערזוכונגס ריכטער המדובר הנער הקטן לפניו וכתב על מגילת ספר מפי עולל ויונק את אשר כתב ואחרי כי הילד סיפר אשר אחיו נער בן ארבע עשרה שנה היה מסייע לטביחת העלמ' כאשר למדוהו לאמור:

הביאו גם הנער בן ארבע עשר' שנה לבית האדון המדובר ושאל אותו על ענין דברי אחיו הקטן והשיב כי הוא ילד בן ארבע' או חמשה שנים ולא יבין מה ידבר והוא הנשאל לא ידע מאומה משאירע כזאת בישראל ואמנם לא נטו מעליו כי אם הביאוהו לבית איש אחד הנקרא זיכערהייטסקאמיסער בסיוע אחד מסופרי בית הגליל ושני האנשים האלו הוציאו בחצות הלילה מהנער בן ארבע עשרה שנה אשר בעת ישב בשבת העבר על שלחן אביו שמע קול נהי מבית הכנסת והביהכ"נ היה סגור והביט בעד חור המפתח וראה כי השלשה שוחטים הנזכרים תפשו בעלמ' הזאת ואחד מהם שחט אותה וקיבל לתוך קערה טעללער את דמה ומשם שפך לקנקן אחד ואחר הטביח' באו איזו בעלי בתים מבית הכנסת לעזרת ביהכ"נ וסייעו בלבישת הנרצחת ואחר עזבם את בית הכנסת הלך המספר לשם וחיפש ולא מצא לא הריגה ולא טפת דם בשום מקום ואחרי העתיקו שני האנשים הנזכרים המלין מפיו וכתבו על הספר בדיו בא בחצות לילה גם

האונטערזוכונגסריכטער וישאל אותו אם הנכתב במגלת ספר משני האנשים הנזכרים יצא מפיו ואחר שהודה צוה עליו לחתום שמו על הגדתו וכן עשה ומאותה שעה והלאה לא הניחו הנער מבית הגליל ואדון אחד שילם בעדו מדי חודש בחדשו ארבעים זהובים לאיש אחד אשר משמרתו בשם קאסטעלאן יקרא ומהארבעים זהובים האכילו והלבישו ולקח לו מורה ללמד עמו שפת הגרית על נכון והעירו בלבול שנאה על דת יהודית ועל כל היהודים ועפ"י הדברי' שיצאו מפי הנער הביאו עוד עובר אורח אחד שנתאכסן בשבת הגדול ביישוב אתלר ועליו נאמר באותן הדברים כי הוא קרא העלמה מבית השמש לבית הכנסת כמו כן לבית הכלא וכן נאספו אותן בעלי בתים שהגיד הנער אשר באו מבית הכנסת לעזרה להלביש הנרצחת ואמנם בקשו בבית הכנסת אולי נטמנה שמה וחפרו בקרקעותה כפי יכלתם ואחר זה חפרו בשכונת הבית הכנסת תחת גדיש חצר אחד ולא מצאו מאומה ומדי לילה בלילה בא האונטער זוכונגסריכטער לבית הסהר לדבר על לב האנשים האסורים שיודו כל דברי הנער אמתיים ואחרי שלא יוכלו להודות יען לא ידעו מאומה עזב אותם בבית הכלא יותר משנה שלימה:

ויהי אחרי חג השבועות באו רפסודות מעיר סיגעט נושאים עצי בנין לוחות ועמודים על נהר טייס ובבאם בגבול כפר אחד למטה מטיסא אתלר כמו חצי פרסה שם הכפר טיסא דאדא ראו המלחים גוף אנוש צפוי על פני המים ויהי בעת עמדו שם על שפת הנהר קברו את המת הנמצא וראו שהיתה אשה ולא איש ויהי בהשמע כי בשפת הנהר במקום הנזכר הציפו המים אשה ונודע כזאת להאדון שטוהלריכטער הלך שמה באישון לילה וצוה להוציא' מקבר' וראו כי היא אשה צעירת ימים ובגדי' היו בגדי העלמה הנאבדת ואף כי הצבע אשר לקחה מהסוחר היה כרוך בשלמ' אשר היה קשור עליה ובליל' הזאת שוב קברוה ואחרי זמן מה שוב הוציאו' מקבר' ובאו רופאי הגליל וחקרו אחרי' והעידו כי לפי מרא' ובנין הנמצאת ישפט כי היא העלמ' הנאבדת ובדקו אותה הדק היטב ולא מצאו בה כל מאום ויבאו גם מאתלר עלמות ריעותיה ואחת אמרה כי לפני זמן דרסה פרה על רגלה אחד ושם היתה צרבת מזה וחקרה ומצאה כדבריה:

אחר זה הוליכוה לאתלר ולא הניחו ליהודי או יהודית לקרב אצל' ואם הנער' אמרה כי אין זאת בתה והרופאים שוב נתחוה לנתחים ונתנו עדותם כי האש' הנמצאת לפחות בת עשרים שנה ויותר ואי אפשר שתהי' העלמ' הנאבדת שלא היתי' רק בת ארבע עשר' שנה ואמנם מאין באו הבגדים של העלמ' על הנמצאת ולחקור על זאת נאספו ספני הרפסודות איש ממקומו אל אתלר ונתנו כלם בבית הכלא ומהם לפי אשר ספרו אחרי כן נתייסרו בייסורים שונים כי שפכו להם אל פיהם קנקן אחר קנקן מים ומהם סבלו הייסורין ומהם

אמרו האמת אתכם כי יהודית אחת באת סמוך לשפת הנהר ומסר' הבגדים ליהודי ההולך עם הרפסודות ויהודי אחר מסר לו מתה אחת והלבישו הבגדים את המתה ומהם עמדו בייסורים קשים ולא הודו מאומה ויהיו המודים שני יהודים ונוצרי אחד והעומדים באמונתם יהודי אחד ונוצרי אחד אכן גם המודים אחרי הותרו מבית הכלא הלכו לעיר סיגעט וספרו לפני שופטי הגליל געריכטס האף שמה כי כל אשר הודו בפני האונטערזוכונגסריכטער הכל שקר ומחמת ייסורין ויראת ייסורין הודו ובאמת לא ידעו מאומה כי אם המתה הנמצאת שטפוה המים על שפת הנהר סמוך למקום טיסא דאדא וקברו' שמה. ובמשך זמן הזה האדון אדוואקאט קארל אוטוועש אשר העומד להצדיק האסורים חילה פני האדון מיניסטר שיקחו הנער בן י"ד שנים הנזכר מתחת יד הקאסמסלאן ואמנם אין מקשיב לתחנתו: ומה' היתה נסבה ששם על לבו איש אחד אשר בדעברעצין משמש עשרים ואחת שנה במשמרת זיכרהייטסקומיסער שמו בארצא וילך אל האדון קראהן שאטאנסאנוואלט בעיר בודאפעסט ולקח מאתו רשות לחקור על ענין דברי הנער הנזכר ובבואו לנירעטהאז שפך שיחו כאילו הוא לב ונפש מאנטיסעמיטען ונכנס באחוה וריעות עם הקאסטעלאן הנ"ל ושמע באזניו האיך ילמדו להנער הלז מלה במלה מה יאמר הנער בעת יקראוהו לפני שרי המשפט ואם דיבר מלה אחת שלא כרצון המצו' למדו אותו לדבר כמצווה ואמר אל הנער ספר לי בלשונך מהות המעשה אשר ראית והשיב הנער אם אומר באמת מה שראיתי לא ראיתי מאומה וכ' האיש בארצא דבריו על מגלת נייר אשר בידו אך הקאסטעלאן ביקש מאתו שיבער המגילה הזאת וכן עשה השליכה באש וכ' מגילה אחרת כלשונה של הראשונה תחתיה:

ובמשך הימים באה הפקידה מעיר בודאפעסט להוציא המתה עוד הפעם מקברה וכן נעשה ובאו שמה שלשה ראשים מהאניוועזיטעט בעיר בודאפעסט ונתחוה עוד פעם אחרת גם הובילו מהנתחים עמם לעיר בודאפעסט גם הבגדים אשר נמצאו עליה שלחו לעיר בודאפעסט ואחר הבחינה נתנו עדותם כי הנמצאת היא העלמה הנאבדת אשר לא נעשה בה שום מעשה כי אם שנטבעה בנהר טייס ונתחיה יגידון כי היו שנותיה בין ארבע עשרה לשבע עשרה שנה ובמשך אותו הזמן ספרה אשה אחת על שוק בעיירות הסמוכין כי העלמה היתה הרה ומחמת בושה טבעה עצמה בנהר אבל לא שמו לב לדבריה ואין מאזין ומקשיב לסיפורה ושרי המשפט בנירעטהאז שלחו דברי הרופאים שנתחוה בראשונה ודברי הפראפעסארען בעיר בודאפעסט לפני השופטים שם הנקראים סאניטעטסראטה ומיאנו בדברי רופאי הגליל אבל גם דברי הפראפעסארן לא העמידו למוחלט:

ועל פי דברים האלה הפקידה מהקראן שטאאטס, אנוואלט אשר ביום שלשה ועשרים לירח יוני יתאספו בעיר נירעטהאז שופטי המלכות אשר שמה ויקראו כל אשר יעבור עליהם נגיעה בדבר זה וגם השטאאמנסאנוואלט סובסעסנטענט שמו זייפערט וחמשה אדוואקאטן המליצים בעד הנתונים בדין ושנים מהם הי' יהודים שם אחד פריעדמאנן ושם השני היימאן וגם אדוואקאטה אחד אשר עמד לימין אף העלמה הנאבדת והשטאאנסאנוואלט בתחלת דבריו אמר כי תכלית המשפט הזה להוציא האמת לאמתו ובפתיחת דבריו אמר כי חלילה להאמין כי היהודים צריכין לדם איש אינו יהודי לצורך לישת המצות אבל בכל זאת יתברר הענין ע"י חקירה ודרישה:

ובמשך ימים האלו קם פראפעסאר אחד בעיר פראג אשר זה שנים כמה פער פיו על ענין התלמוד וכעת שתף עצמו עם יהודי אחד במדינת גאליציען אשר עזב דתו ונעשה נוצרי וכתבו שניהם בעלים שונים האיש בפראג כתב כי בזהר פ' משפטים ימצא כי היהודים צריכין לדם אינם יהודים לצורך דתם והיהודי הנעשה נוצרי כתב כי מצא כזאת בליקוטי ספר פרי עץ חיים להקדוש ר' חיים ויטאל ועל סמך זה הלך האיש בפראג למקום המשפט ואמר כי אם יבקשו שרי המשפט בנירעטהאז עדותו יסע שמה וישבע על אמתת הדברים אשר הדפיס בענין הנזכר ויקם פראפעסאר אחד שמו פראנץ דעליטץ בעיר לייפסיג במדינת זאכסן בארץ אשכנז והדפיס ספר קטן בראשירע נגד שני מוציאי דבת שקר הנזכרים והציע בספרו דברי הליקוטים ודברי הזהר בלשונם וכתבם ואחר זה תרגם הכל לל' אשכנז והראה לעין כל כי האנשים האילו הוציאו דבת שקר והן הן דברי חתימת ספר קטן הלז אבל עוד חי אלקי האמת וכו' ובסוף דבריו דיא איהם דורך ליעגען צו דיהנען ומיינען וועדען שטערבען אן איהרע ליעגען:

ואמנם שונאי עמינו בכל זאת תפסו בדברי המלשינים ורעד ורתת אחזו כמה קהלות מפאת המהומ' הסובבת אותם משונאיהם:

ויהי היום שלשה ועשרים לירח יוני שנת שש מאות וארבעים ושלש ישבו בנירעטהאז על כסאות למשפט ואחרי כי האונטערזוכולגסריכטער מילא בענין זה אלף וחמש מאות ניירים שקורין באגען לא היה אפשר לבצע הענין עד כלות ששה שבועות:

והנה היהודים והנוצרים עמדו על משמרתם וכל אחד הגיד כאשר הגיד למבראשונה מלבד אחד המלחים אשר כיחש ואמר כי מעולם לא אמר לפני שרי המשפט בסיגעט מענין זה מאומה ואף כי נקראו שרי המשפט ושאלו אותו האיך יוכל לאמור כזאת בכל זאת העיז פניו כנגדם:

ואמנם הנער בן השמש סיפר כמו כן בל' הגרי כל המאורע וכי הוא ראה כל הענין דרך חור המפתח בעזרת בית הכנסת במשך שלש רבעי:

שעה משעות היום ואמר לו אביו ספר דבריך בלשון אשכנז למען נדע אם דבריך מלומדים מפי אחרים והתריס מול אביו ואמר לו אתה מכחש בנתים הובא' נערה אחת שהית' משרתת בבית הזיכרהייטסקומיסער וספרה כי רק אחר שיסרו להנער הואיל לדבר מה שידבר גם נודע כי הסופר אשר הוציא מפי הנער כל הענין כבר היה נכבש שתים עשרה שנה בבית הסהר אודות רציחה גם העידו שני אנשי חיל גענדארם אשר היו אז אצל הזיכערהייטסקאמיסער בשם זאנדורן כי ידיהם יסרו את הספנים ומלחים למען יודו כי קבלו המתה למען הלבש אותה בבגדי העלמ' הנאבדת גם האיש בארצא העיד אשר בפניו הודה הנער בן השמש שלא ראה מאומ':

ובמשך ימי המשפט הגיע על הבית דואר מכתבי עמל כמה מאות להאדונים אדוואקאטן אשר המליצו בעד הנידונים גם האדון שטאאטסאנוואל' קיבל כמה בזיונות עד שבא איש אחד והרים מטה עליו יען לא יטה משפט היהודים לרעה ככה נמשכו ארבעים ושתים יום במהומ' ומבוכה וכל היהודים וכן כל אוהבי אמת ושוחרי צדק צפו בכליון עינים על אחרית המשפט הזה ונתקיים בעם בני ישראל והי' חייך תלואים לך מנגד ר"ל וכאשר תמו דברי הבעלי דינים עם דברי העדים לשני הצדדים קם האדון זייפערט ואמר כי גם טרם ביקש שישבו כסאות למשפט על הנידון ידע כי אין מקום לחייב אף אחד מן הנידונין אבל רק להוציא האמת לאור' לעין כל ביקש משרי המשפט לשפוט בדבר זה ומאתו כלם נקיים ושרי המשפט להם המשפט וכאשר ישפטו ככה יקום אחריו קם האדוואקאטה העומד לצד אם העלמה הנאבדת ושפך בוז על היהודים ועל תורתם אשר אוי לאזנים שכך שמעו ולעינים שקראו דבריו במכתבי העתים אחריו דברו כל החמשה אדוואקאטן אשר המליצו בעד הנידונים וברורו כי אין ממשות בכל אשר יתעורר על אודותם והאדון אדוואקאטה קארל אוטוועש אשר דיבר באחרונה נמשכה שיחתו עד משך שבע שעות וכל דבריו דברי חכמה אמת וצדק ובתוך דבריו אמר הנשמע כזאת אם יאבד לאיש חפץ וימצא החפץ במקום קרוב למקום האבידה וכי מי הוא שיאמר אחרי כי החפץ הנמצא דומה בכל סימנים להחפץ הנאבד כי לא זה החפץ שאבד ממנו והנה מקום שנמצא המתה קרוב למקום שנאבדה והיה על המתה כל המלבושים שהיו על העלמה הנאבדת בעת נאבד' ואף גם הצבע שלקח' מיד הסוחר היה קשור בשמל' בידה וגם לא נשמע בכל גבולי נהר טייס שנאבד' בינתים עוד עלמה אחרת ואשר יאמר כי אין זאת העלמה הנאבדת עליו לברר:

ויהי ביום ערב שבת קודש ערב ראש חדש מנחם אב שנת שש מאות וארבעים ושלש נגעלו שרי הריב והודיע ראש אנשי המשפט הפרעזי דענט כי כל האסורים מנוקים מעון ובתוך דבריו אמר אשר הטען' שנעש' רציחה אין לה רגלים ואשר יהיה מדת היהודים לשפך דם לצורך עניני הדת איננו אמת: והשרים הלכו כל איש לביתו אך האדון אוטוועש ל א מש מעיר נירעטהאז עד אשר באה הפקידה מהאדון מיניסטר שימסרו שרי הגליל את הנער לאבי' ובסיועם הלך האדון הנ"ל לעיר בודאפעסט וכמעט נשמע כי הנער בא שמה באו למאות אנשים והרעישו את בית דירתו עד שהוציאו אותו דרך שער החיצון וביום אחר ביאתו נדפס בעלה מגיד חדשות כי הכותב הלז דיבר עם הנער ואמר לו כי הכל היה שקר ולימדו אותו לדבר כן ועפ"י הדברים האל' התאספו כמה מאות רקים ושסו כמה בתים עד אשר באו אנשי החיל והפיצו אותם ה' ברחמיו יתן בלב שונאינו לעזוב שנאתם אותנו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם:

אחרי צאת המשפט צדק הנ"ל לזכות את הזכאים מהגעריכטסהאף בנירעטהאז ערך האדוואקאט של אם הבת המשפט בפני השופטים בשלחן המלך יר"ה קעניגליכע טאפעל בבודאפעסט וביום ב' ח"י כסליו תרמ"ד ישבו השרים למשפט בענין הלז וביום ש"ק כ"ג כסליו תרמ"ד נתנו על המשפט הנעשה בנירעטהאז הסכמתם בלי שום מגרעת ונתקיים בנו מקרא שכתוב לא מאסתים ולא געלתים כי אני ה' אלקיהם:

קול יללת הרועים:

אמר הכ' וכי תבאו מלחמה על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלקיכם ונושעתם מאויביכם וכ' על פסוק זה הרמב"ם בהל' תענית כי בזה למד' תוה"ק אותנו אשר כל צרה וצוקה אשר תגיע הן לעם בנ"י בכלל הן ליחיד בפרט חליל' לתלות אותו במקרה מן המקרים כי אם על דרך שאמר המקונן נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' ואז יוושע ואם ח"ו נאמר כי מקר' קרה לנו:

נדע כי על זאת נאמר בפ' בחקתי ואם תלכו עמי קרי שתאמרו לא מאת ה' יצאה הרע' כי אם מקרה היה לנו העונש על זה אף אני אלך ח"ו בחמת קרי והנה אחינו בנ"י זה כעשרים שנה ישבו עם בנ"י במדינת איירופא מלבד אחינו ברוסלאנד בשלום והשקט והיינו לחן בעיני המלכים והשרים ועתה ההפך עלינו בלהות הרוצה לחרחר ריב בנו יתגאה וילבש בוז לאמור אני אנטיסאמיט ונתקיים בנו היינו חרפה לשכינינו לעג וקלס לסביבותינו ומאין באנו לידי בושה זאת הביטו וראו כי המספחת פשתה במדינות אשר בעונותינו עזבו את ה' ואת תורתו שבת ומועד שבת מביתם שלחנם שלחן זר ונתקיים בנו בעונותינו דבר ה' אל יחזקאל הנביא והעולה על רוחכם הי' לא תהיה אשר אמרתם נהיה

ככל הגוים חי אני נאום ה' אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם וכן ביאר רש"י סוף פ' שלח לך אני ה' אלקיכ' פעם שנית למה נאמר שמא תאמרו אין אנו עושין ואין אנו מבקשים שכר ת"ל אני ה' אלקיכם על כרחכם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה ובחימ' שפוכה אמלוך עליכם והנה ארז"ל נסמכה מלחמת עמלק לפ' המן שאלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון הרי אשר ע"י חילול שבת אויבינו מתגרים בנו וכ' עוד רש"י ס"פ קדושים אני ה' אלקיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים להיות לי בזמן שאתם מובדלים מהם ואינכם אוכלים מאכלות שאסרה לנו תוה"ק הרי אתם שלי ואם לא הרי אתם של נבוכדנצר וחביריו ואמר אסף לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי משנאי ה' יכחשו לי ויהי עתם לעולם ואמר שהע"ה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו:

נשלם בעזרת נותן ליעף כח היום ערב שבת קודש חנוכה וראש חדש שנת תור רדיית מלכות דוד לפ"ק:

אחרי צאת המשפט הנ"ל משלחן המלך יר"ה קעניגליכע טאפעל ערך שוב האדוואקאטה של אם העלמה דבר המשפט אצל השרים היושבים על שלחן הנקרא קוריאל טאפעל ובעזר השופט בצדק יצא לאור משפט עם בנ"י בעש"ק ט' ניסן תרמ"ד משרי השלחן קוריא לאשר ולקיים שני דתי המשפט הנאמרי' וה' ירים קרן עמו ויתקיים בנו ריבה ה' ריבינו שפטה משפטינו במהרה בימינו אמן: וואדלגעבארענער ריטטער:

איהרע זעהר געשטטצטע בראשזירע איזט מיר צו מיינעם בעדויערן אין דער פייערטאגס וואכע צו געקאממען ווא מיין אמטסבערוף מיר ניכט מעהר צייט געצט אלס זעלבע פליכטיג צו לעזען איך בין מיט דעם ווייט גרעסערען אינהאלט דיעזער בראשזירע גאנן איינפערשטאנדען אונד פיהלע מיך צו דאנק פערפליכטעט פיר איהר טרייעס בילד דעם יידישען לעבענס אב צוואר עדלער ריטטער אללעס שרייבען געגען דען אנטיסעמיטען פערגעבענס איזט דא נאך מיינע אנזיכט יענע מאסקירטע קאממאניסטען זינד אונד אום זיך איינגאנג צו פערשאפפען דען מאנטעל דער פרעמיכקייט זיך בעדיענען איך ערלויבע מיר אבער צו בעמערקען דא עבען דיעזער ווילדע שטראם אויס דעם הערצען דייטשלאנדס אויס בערלין אין פלייסגע זעטצט וואורדע איזט דיעס איין פינגערצייג דער פראזעהונג בעציאהונגס ווייזע דער ווארטען דעס אללמאכטיגען צום פראפעטען יחזקאל והעולה על רוחכם הי' לא תהיה אשר אמרתם נהיה ככל הגוים חי אני נאם ה' אם לא ביד חזק' וחימה שפוכה אמלוך עליכ' אונד זא לאנגע אויף רעליגיעזעם געביעט קיינע בעסטערונג איינטרעטען ווירד דירפען וויר ערווארטען דאס דער אנטיסיעטיסמוס

עפטער אונד נאכדריקליכע זיינען ליימונד אן דען טאג בעפערדע רען ווירד. והעם לא שב עד המכהו זאגט דער פראפעט ישעי'. צו אונזערעם טעהמא דען גרעסערן טסייל דיעזער קאסטבארען בראשזירע שטימע איך פאם הערצען בייא אונד צוואר בעציאהונגסווייזע דער נעכסטען ליעבע וויאזאוויז אונזערער נאכבארען מיט געגריפען יעדער בעטריגערישען האנדלונג ווייזע וויא אויך האנדהאבונג שטאטס פערבאטענען וואכערס געגען זעלבע אים דעטייל דיעזער בראשזירע אבער שטעהט מיר דיא וואהרהייט האך איבער אללעס איך ציטירע איהנען היערמיט ליקענהאפטעס אונד אונווארעס נאך אונזערער טראדיציאנעלען איבער ליעפערונג וועלכע זיך מיר אין דיעזער בראשזירע זעלבסט בייא פליכטיגעם דורך לעבען פאר אויגען געשטעללט אונד צוואר זייטע 5 פראגע 3 אלטווארט א צו בעמערקען וען דיא וואהרהייט ניכט פערהיימ ליכט ווערדען זאלל דאס נאך דעם מאזישען גזעזטצע אין איינער זאלכען עהעע דיא קינדפר ביידמר: געשלעכטער בעציהונגס ווייזע בייא דער קאנפעסיאן בלאס דער מוטטער אנגעהערן איזט דיא מוטטער יידין זינד דיא קינדער יידען איזט זיא ניכט יידין זינד דיא קינדער ניכט יידען דיעזעס איזט נאך דעם תלמוד אויס דעם פענטאטייך דייטליך בעוויעזען פערנער זייטע ד דאס יודענטהום שפריכט אונד זא ווייטער טראדיציאנעל פאלל אויף געפאסט היער זינד דיא ווארטע דעס זעליגען מיימונדיס אין דיעזער בעציאונג משה רבינו לא הנחיל התורה והמצוה אלא לישראל שנאמר מורשה קהלת יעקב ולכל הרוצה להתגייר משאר אומות שנאמר ככם כגר אבל מי שלא רצה אין כופין אותו לקבל תורה ומצות וכן צוה משה רבינו מפי הגבור' לכוף את כל באי עולם לקבל מצות שנצטוו בני נח והמקב' אותם הוא הנקרא גר תושב כל המקב' שבע מצות ונזהר לעשות הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעה"ב והוא שיקב' אותן מפני שציוה בהן הקב"ה בתור' והודיענו ע"י משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהם אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אוה"ע ולא מחכמיהם על ששה דברים נצטווה אדם הראשון על ע"ז ועל ברכת השם ועל שפיכות דמים ועל ג"ע ועל הדינין הוסיף לנח אבר מן החי דיעזעס זינד ווערטליך דיא ווארטע מיימונדיס מיט איינער ווענלאססונג אויף פריערע צייטען בעצוג האבענדע ווערטער איך פראגע נון אב דיא געטצען דיענער אין אזיאטיש רוסלאנד אין אסט אונד וועסט אינדיען אין יאפאן אונד חינא אויך איינער זעליכקייט טהייל האפטונג זינד דער פראפעססער העטטע בלאס בעציאונגס ווייזע דער קריסטען אונד מעהאמעדאנער זיינען אויס שפרוך איבער דער זעליגען צו קונפט פאללען זאללען אונד ניכט היידען אונד מאטר ריעליס טען מיט איינשליססען אין איינעם געשפרעכע וויאז

אוויז איינע גרעפליכען עקסעלענטץ ווארען מיינע ווארטע פאלגענדע וואס טאלעראנץ בעטריפט שטעהט אונזערע רעליגיאן גלייכענלאז צווישען אללען רעל גיאנען דא זעלבע איהרע פפליכטען וועלכע אויס אוא ארטיקעל בעשטעהען בלאס דעם יידישען פאלקס שטאממע ווינדיצירט אינדעם דיעזער פאלקס שטאמם פאן אללמעכטיגען מיט דיעזעם בעדינגניס אויס עניפטען בעפרייט וואורדע אללען איבעריגען ערדענזעהנען ווירד בלאס אום איהרע זעליקקייט צו ערלאנגען זיבען גאבאטע צור פפליכט געמאכט וועלכע זיעבען געבאטע"זא זא וואהל פאן אללען קריסט ליכען קאנפעסיאנען אלס פאן מעהאמעדאנער האך געהאלטען וועדען פערנער וואס שטאטס פפליכטב עטריפט איזט אין אונזערעם יורי קאולעקס חושן משפט אלס הויפט נארם אויפגעשטעללט דינא דמלכותא דינא שטאטס געזעטץ איזט רעליגיאנס געזעטץ אונד ווירד דארט זעלבסט יעדער צאללשוועט צער אלס רעליגיאנס איבערטרעטער ערקלערט:

געגעהמיגען אייער וואהלגעבארען געפעללִיגסט מיינע רעפליקען איהר זיא האכשעטצענדער:

ו

ליקוטי חבר בן חיים חלק ששי

בע"ה ליקוטי בתר ליקוטי מנין מצות להרמב"ם:

מ"ע. ל"ה למשיח כ"ג והא דלא חשיב ממשה שמן המשחה למ"ע משום של' יהי' זה לי לדורותיכם ולא נצטוה בה כ"א מרע"ה לבדו:

מ"ע קכ"ז בסוה"ד וכל מעשר הארץ נ' ט"ס דהאי קרא במע"ש כ' וצ"ל כל מעשר בישראל בפ' קרח:

מ"ע קפ"ג וגם הם קולטות נ' דכ"כ למען יהי' בכלל מצוה לדורות עפ"י הכלל שכ' בס' המצות:

מ"ע קפ"ו צ"ע למה יחשב ושרפת למ"ע אחת עם הריגת אנשי עיר הנדחת הרי גם נכסי צדיקי' שבתוכה בשריפה:

מ"ע רמ"ז וקצת את כפה צ"ע האי קרא לבשת מוקמא וניתן להציל הנרדף מקרא דנערה המאורסה דבא ללמד ונמצא למד:

מל"ת ס"ז ע' ליקוטי חבר חלק א' ונ' דצ"ל ושמרו את משמרתך:

מל"ת צ"ח צ"ע למה לא חשיב להו בתרי לאוין כמו זונה וחללה לקמן קנ"ח קנ"ט:

מל"ת נ"ד נ"ה לא ביאר מי המוזהר על לאוין אלו ואולי הב"ד שהורו כן: מל"ת קי"ב בסוה"ד צ"ל ולא יבדיל:
מל"ת קפ"ז בסוה"ד ופעם שנית ומפעם שלישית לאי':
הנאה לא הזכיר צ' דס"ל דאין לוקין על הנאה:
מל"ת קצ"ד בסוה"ד ישתו יין נסיכם צ"ע מאי לאו שייך בזה:
מל"ת ר"ב בסוה"ד וחומץ צ"ע למה חשיב ענבים לחים ויבשי' כ"א ללאו בפ"ע וחומץ לא הוה לאו בפ"ע. מל"ת ר"ס בסוה"ד לא ירדנו לא ביאר הרמב"ם גם המוזהר על לאו זה ואולי גם כן הב"ד:
סדר מנין המצות ספר אהבהם:
לברך כהנים צ"ע למה לא חשיב ברכת כהנים לג' מ"ע כדאמרי' בגמ' סוטה פ' ואלו נאמרין:
שם להיות תפלין צ"ע למה לא חשיב תפלין לח' מצות כדאמרי' בפ' התכלת: ספר נשים יבום וחליצה צ"ע למה לא חשיב לאו דלא יבנה כיון שלא בנה: ספר קדושה שלא לאכול שרץ העוף השמיט ג"כ הרב הא דאמרי' נמלה לוקה חמש פוטיתא שש:
שם שלא לבשל בב"ח השמיט לאו דהנאת בב"ח:
ספר הפלאה שישמור מוצא שפתיו השמיט הרב בל תאחר דכ' בההיא ענינא:
ספר עבודה שם להקריב ב' תמידין צ"ע מאחר דאם לא הקריבו בבקר מקריבין בין הערבים ולמה לא יחשבו לב' מ"ע:
צ"ע למה שביק הרב לערבה וניסוך המים ואולי משום שאינם כתובים בהדיא בתורה:
ספר המדע ה' יסודי התורה:
פ"ב ה' י"ו ואינו אומר חי ה' צ"ע דבסוף דניאל כ' וישבע בחי העולם: שם פ"ד ה"ח בפירוש והם הנפש הטבעית ע' בשמנה פרקי' להרמב"ם שם כ' דכל הנפשות באדם הם כחות הנשמה האלקיית וע' רמב"ן פ' בראשית ע"פ וייצר האלקים:
פ"ז ה"ו כל הנביאים ע"י מלאך ע' רמב"ן ר"פ וירא שהשיג על דברים אלו: ה' דעות:
פ"ו. ה"ז לח"מ בסוה"ד עיי' בנ"י ושטה מקובצת פ' אלו מציאות שם: ה' תלמוד תורה:
פ"ג. ה"י בכ"מ סוה"ד ומצינו במשנה שמעון אחי עזריה ובמדרש זבולן עם יששכר וארז"ל במ' ברכות הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ותנן ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ואינו מלמד את בני אלא תורה: פ"ו סוה"ד בכ"מ כ' הרך צ"ל הרמ"ך:
באו"ד בין איש בין אשה צ"ע המנדה מי שאינו חייב נדוי ע"כ לאו באשה מיירי:
ה' עכו"ם:
פ"ב. ה"ח בכ"מ בסוה"ד צ"ע א"כ אמאי הדיינין קוראין כיון שלא שמעו קללה כלל:

פ"ו ה"ז בכ"מ מהיכן למד הראב"ד נ' דהראב"ד אדבתרא קאי וכן הלוקח גלגלת וכ"נ ממה דמסיים ומדבר משיחו של מת ובעלת אוב דשאול עשתה על דרך הראשון ושם מודה הראב"ד:

פ"ז ה"ז בכ"מ אלילים צ"ל צלמים וכן בכל ד' הכ"מ בה' זאת צ"ל צלמים: שם באו"ד במוצא מושלך צ"ל באשפה וכיו"ב ובזה תבין הקו' מר"י: באו"ד כתבו תוס' מ"א ע"ב ד"ה האשברים:

באו"ד. הוו ס"ס וצ"ע דמ"מ מאי מק' מדר"מ נשמע לרבנן הא הוה ס"ס בצלמים משא"כ בע"א:

שם במשנה למלך בפסיחה צ"ל בפחיסה:

שם לרב צ"ל לרבא:

שם ברמב"ם ה"ח צורת חמה עיי' מ"ש הר"מ בפי' המשנה שם:

שם ה"י בלח"מ ופי' רש"י צ"ל ופירשו:

שם השגת הראב"ד טבעת של ע"א צ"ל כוס וכן טבעות צ"ל כוסות וע' לח"מ: שם השגת הראב"ד ד"ה שאני אומר גי' הלח"מ שמואל ורב אושעיא: ונ' דתחלת ד' הראב"ד קאי אנפלה א' מהם לים וע' מ"ש בזה הראב"ד ה' תרומות פט"ו:

שם בכ"מ דלא ליתי לזלזולי ע' ברמב"ם ה' תרומות דלא מיירי כלל מביטול כ"א אם צריך להרים וצ"ע וכ"כ הרא"ש בפ' גיד הנשה בסוגי' דחתיכה הראויה להתכבד דלא מיירי כלל כ"א אם צריך להרים וד' הכ"מ צע"ג: שם בלח"מ איך מיושב הסוגי' קו' זו היא במשמרת הבית להרשב"א בשער התערובות:

שם באו"ד שלא נשתייר אלא א':

שם ה' י"ד בכ"מ דכיון פת שבשלה ע"ג גחלים לכאורה בע"א גם הגחלים אסורים ולא הו"ל להכ"מ לאתויי הך סיפא:

באו"ד דכיון שהיא עצמו וצע"ג לד' הרמ"ך מאי ראי' מייתי הש"ס מר"א דאשירה דס"ל דזוז"ג אסור:

פי"ב כ"מ הל"י תיקון זין כצ"ל:

ה'י תשובה:

פ"ב כ"מ הל' ג' רב רמי כצ"ל:

שם ברמב"ם הל' ז' שמא יחנק ע' לח"מ ויל"ד לד' הרמב"ם מ"ש עיוה"כ כל יום ויום יתודה קודם הסעודה שמא יחנק:

שם הל' ט' ברמב"ם בעל בעילה אסורה נ' דבא"א אם אסרה על בעלה הו"ל בין אדם לחבירו ואולי כל בא על הערוה לאנסה מקרי בין אדם לחבירו: ובלא"ה צ"ע הא כל

בעילה אסורה חייבי' עליה כרת ואין תשובה ויוה"כ מכפרין בלא יסורין אם לא שכיון לאי' סוטה על בעלה ומחזיר גרושתו ושומרת יבם:
פ"ח בפירוש וכן השני מן השלישי אבל לא מחמה ולבנה וכו"מ שנבראו ברביעי:
רמב"ם שם הל' ב' וירבו בחכמה כצ"ל:
פ"י הל' ד' אמרו חכמי' ספרי פ' ואתחנן:
ספר אהבה:
ה' ק"ש פתח השער ברמב"ם מ"ע אחת צ"ע הרי זכירת יצ"מ מ"ע בפ"ע וא"כ יש כאן ב' מ"ע:
פ"ב הל' י"ג בכ"מ דדייני דיני ק"ש ויש להביא ראיה מדאמרו לר"ט כדאי היית לחוב בעצמך מ' דמדאוריי' פליגי אבל אי כולא ק"ש דרבנן ובאסמכתא פליגי למה יתחייב בנפשו הלא לא גילה פנים בתור' שלא כהלכ': ה' תפלה פ"א בכ"מ הל' י' אמותר לשכה ע' רמב"ן ר"פ ויקרא דלא קאי אמותר לשכה:
פ"ב כ"מ הל' א' אשמעי' דמומר פי' דהנוסח' הישנה ולמשומדי' אל תהי תקוה וכ"ה בס' נ"ע למהר"ל מפראג שם הגמיי' אות ד' שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו כצ"ל:
פ"ד בכ"מ סוף הפרק תפלה קצרה צ"ע התם אתפלת הדרך קאי:
פ"ה רמב"ם ה"ד ידיו על חלציו גי' הכ"מ על סנטרו:
שם הגמיי' או"ק ק' עדת צ"ל אודות:
שם או"ק ש' בית שני צ"ל ראשון:
פ"ו הגמיי' או"ק ג' היו מקדשין והחכם ר"וו הייידענהיים מצא מהקליר פי' לס' יצירה ומבואר שם שהיה תלמיד הגאון רב האי ומה"ט קורא אותו רש"י בכמה מקומות הבבלי וגם אינו חותם עצמו ר"א בר"ש כ"א ר"א בן יעקב:
שם בכ"מ הל' ט' הברכה שטעה צ"ל שפסק:
ה' תפלה פ"ח הגמיי' או"ק ח' יש ו' מ' דבששה סגי וכן מ' ל' הרמב"ם וצ"ע מ"ש מזימון בשם דבעינן שבעה:
שם הל' ט' בכ"מ דלא פטר ר"ג אלא עם כצ"ל:
פ"י הגמיי' או"ק נ' אלא בהמלך המשפט לולי דמסתפינא הייתי אומר דצ"ל אפכא דל"פ אלא בהמלך הקדוש אבל בהמלך המשפט א"צ לחזור דכבר אמר מלך אוהב ועיי' בזה בשו"ע או"ח סי' קי"ח:
פי"א ה' ד' בכ"מ פניהם כלפי העם כצ"ל:
פי"ב רמב"ם הל' ז' ובתשעה באב בלבד צ"ע לקמן ה' תענית ספ"א דגם בשאר תענית מפטירין במנחה:

פט"ו הל' ג' בכ"מ ס' הזהיר כצ"ל:
באו"ד וכן כהן שהמיר ואולי כוונתו שהמיר לדת אחרת שאין בה ע"א כלל כגון דת הישמעאלי וכיו"ב ולמד זה מבית חוניו שלא הי' ג"כ ע"א: שם ברמב"ם הל' ו' שאינו חכם ל' זה מורה דאם פורק עול ועובר עבירות בפרהסיא לא ישא כפיו וכ"ש מומר לחלל שבת בפרהסיא:
פט"ז הגמיי' או"ק ט' ביום שוב כצ"ל:
ה' תפילין מזוזה וס"ת:
פ"ד הל' י' בכ"מ להקדים ולומר ק"ש צ"ע הא בלא"ה וותיקין מאוחר שהוא סמוך לנץ החמה:
פ"ה בהגמיי' או"ק ז' שאלה קניא כצ"ל:
פ"ו הל' וו' בכ"מ תהוי חיצונה כצ"ל:
פ"ז הל' ט"ו ברמב"ם ודברי הימים צ"ע למה שבק עזרא וכ"ה בב"ב שם: פ"י הגמיי' או"ק ג' או בתוס' כצ"ל:
באו"ד דליכא איסורא צ"ע מנ"ל:
שם הל' ו' בכ"מ דאיתא במס' דברים אלו צ"ע וע' בס' כסא רחמים להגאון בעל ברכי יוסף במס' סופרים שם הל' י"ג מ"ש ע"ד הכ"מ אלו:
שם ברמב"ם הל' י' גביה ממנו אולי דכה"ג הוה רב ששת מהדר אפי' וגריס: ה' ציצית:
פ"א ברמב"ם הל' ח' פחות מז' כצ"ל:
ה' ברכות:
פ"א הל' י"ט בכ"מ אם הי' מברך וצ"ע למה מברך אלולב הגזול ביו"ט שני לד' הרמב"ם:
שם הל' י"ט בלח"מ וראיה לדבר עיי' ה' מתנות עניים פ"א ה"א בכ"מ שם וד' הלח"מ צ"ע:
פ"ב ה"ז בכ"מ ולעשותם צ"ל ולשנותם:
פ"ו ה"ז בכ"מ נפל לתוכן דיו כצ"ל:
פ"ז ברמב"ם הל' ג' פת חביבה כצ"ל:
שם בהגמיי' או"ק ד' צוה להסיר כצ"ל:
פ"ח ה"ח ברמב"ם שהקרים עיי' ה' תרומות פ"ה הל' כ"ד פי' יין שהקרים ועיי"ש:
שם הגמיי' או"ק כ' אינו עיקר בורא פרי האדמ' כצ"ל:
פי"א הל' י"ד ברמב"ם בקול שופר עיי' מג"א הל' ר"ה שאין לומר בקול ואולי היא ט"ס ברמב"ם:
שם הל' ט"ז בכ"מ וגם הראב"ד אבל להיפך מד' הרמב"ם:
ה' מילה:

פ"ב הגמיי' או"ק ג' ברה"י מפסיק או שהי' מונח בבית עיי' בכ"מ: שם ה"ט בכ"מ לא אמרי' ביה פי' במקום מצוה כדדייק ל' הרמב"ם וכן מבואר פ' השואל בשמעתין דלא יאמר אדם לחבירו נכרי לשכור לו פועלי' סדר תפלות:

צ"ע שלא הזכיר הרמב"ם ברכה מעין שבע:

שם הגמיי' או"ק ואינו אומר יעלה צ"ל ואז אומר:

שם והרהיטים צ"ל והפיוטים:

ספר זמנים:

ה' שבת פ"א ה"ז בכ"מ ה"ה בפ"י כצ"ל:

פ"ה ה"ג בכ"מ בסוה"ד בד' הכ"מ מיושב על הרמב"ם פשיטא דס' חשיכה אין מדליקי' דהרי חייב עליו אשם תלוי וכמו שעורר רש"י פ' ב"מ שם ולד' הכ"מ לדיוקא אתי ספק הוא דאסור אבל תוספת א"צ:

שם ה' י"ט בכ"מ למלאכת צ"ל לאכילת:

באו"ד לרדות בסכין צ"ע פ' כל כתבי שם דאסכין אמרי' מזון ג"ס: פ"ו הל' כ"א בכ"מ אסור לשלח לעולם וכ"מ הל' אמרו על יוסף הכהן שלא נמצא כ"י ביד נכרי והיינו משום דלא הוה בי דואר וצ"ל דס"ל קצץ ג"כ לא מהני:

פ"ח ה"ט ברמב"ם שנצרר הדם צ"ע בלצרר הדם ולא יצא איך נוכל לשער שיעור גרוגרות: שם ה"י בה"ה ההיתר בה' יו"ט צ"ע הרי ביו"ט קיי"ל מוקצה ועז לחלבה מוקצה הוה כדאמר ר"ל פ"ק דשבת:

פ"ט ה"א בכ"מ מאין הוציא אולי ממרחיצין את המילה דמשום סכנה דווקא שרי והיינו אבר קטן דנקט הרמב"ם כדאמרינן אבר קטן יש באדם: שם ה"ג ברמב"ם שאינו צריך בישול וצ"ע במים מ"ט חייב:

שם השגת הראב"ד ע' לח"מ פ"ג מה' יו"ט הל' ז' מ"ש בזה:

פ"י ה"ה בכ"מ הירושלמי ע' הגמיי':

שם ה"ו ברמב"ם אבל לא במדינה צ"ע כיון דאסרו כלי שיר בשבת וע"כ מתקנו לחול ופשיטא דאסור ומתני' דעירובין אפשר דנשנית קודם שגזרו על כל כלי שיר:

פי"ב ה"א בכ"מ אבל הכא צירוף לכאור' יש ראיה מסתירה זאת לד' הרמב"ם דצירוף משום מכה בפטיש וזה לא שייך אלא בכלי והתם עששית של ברזל היו מטילין שאינו כלי ולא הוה כ"א מדרבנן שם בלח"מ כלים נמי במשמע וצ"ע הא אמרי' אין שבות במקדש וע"כ בצירוף דרבנן קאי וצ"ל כמ"ש ה"ה בשם הרמב"ן:

פי"ג הל' כ' בכ"מ בלמט' מעשרה ע' ה"ה:

פי"ד הל' א' בה"ה כדגלי המדבר צ"ע הא מדאמרי' בזמן שהיו ישראל שרויין במדבר הוה המדבר ה"ר ועכשו כרמלית הו"ל רמז גדול לזה: פט"ז ברמב"ם הל' כ"ג שלא יעמיד צ"ל אלא יעמיד:

פי"ט ברמב"ם ה"כ שאין בה כרת רמז לפסח ומילה ומ"מ הל' צ"ע: פ' כ"א בהגמיי' או"ק ב' כסות צ"ל כוסות:

שם בהגמיי' או"ק כ' פירות צ"ל פירוש:

פ' כ"ג ברמב"ם הל' ט"ו תרומות ומעשרות עיי' מ"ש בזה הלח"מ פ"ו מה' יו"ט הל' י':

שם ברמב"ם הל' כ"ד ליטול ממנו צ"ע:

שם בכ"מ דליתנהי צ"ל דליתהני:

פ' כ"ט ברמב"ם הל' ט"ו יין מזוג צ"ע הרי פסול לגבי מזבח דשכר להוציא מזוג עיי' רמב"ן פ' פנחס:

שם בהגמיי' או"ק מ' כרבינא צ"ל ברכיניה:

פ' ל' בהשגת הראב"ד הל' ד' עיי' ה"ה:

שם ברמב"ם הל' י' על היין צ"ע מהא דאמרי' אין קורין בכתובים מן המנחה ולמעלה מפני ביטול בית המדרש:

ה' עירובין:

פ"א ה' ט"ז בה"ה הן מועטין צ"ל הוא מועט עיי' בכ"מ:

פ"ב ברמב"ם הל' ט' אם צ"ל עם:

פ"ד בה"ה הל' ט' בדיו צ"ל ודיו פ"ו ה"כ רמב"ם אבל אם נתן לו כלי עה"ה וצע"ג:

ה' שביתות עשור:

פ"ב בהגמיי' או"ק ח' דאוריי' צ"ל ואודיתא:

ה' יו"ט:

פ"א בה"ה הלי כ"ב בסוה"ד צ"ל וצ"ע אם מותר:

שם בלח"מ הל' כ"א בסה"ד וצ"ע עיי' בר"ן ביצה שם ולק"מ:

פ"ג בהגמיי' או"ק ו' רב צ"ל רבה:

פ"ד בכ"מ הל' ט' ואיכא למידק עיי' בר"ן שם ולק"מ:

פ"ה ה"ז במ"מ שאין משתמשין ונ' דלטעם זה הי' מותר ע"י גוי דהו"ל שבות דשבות ולד' הרמב"ם אסור:

שם ה"ג בכ"מ החשובי' כסא וצ"ע מה ענין זה לדוחקא דצבורא ואמנם מ' דנשאו אותו בכסא עד מקומו וכן ראיתי במורי זצוק"ל שנשאו אותו: פ"ז הל' ה' במ"מ לא במחלצים כצ"ל:

שם הל' י"ג בכ"מ אלא אם אין לו כצ"ל:
שם במ"מ אלא למי שאין לו כצ"ל:
שם ה' ט"ז בלח"מ "מ תימא דפ"י כצ"ל וכצ"ל לקמן ולקמן ה' חמין ומצה: פ"א הל' ו' בכ"מ כל עיקר היתר מצטרף כצ"ל:
פ"ב הל' ה' בכ"מ שמא גררה מל' רמב"ם נ' דאדרבא עלה קאי דסגי בב' שורות ולא חיישי' שמא גררה חולדה ממקום למקום:
שם הל' י"ח בה"ה מוטל לבדוק כצ"ל:
פ"ג בהגמיי' או"ק כ' שני שביעיות כצ"ל:
באו"ד בתוספת' כצ"ל:
שם או"ק ח' טוב עלם כצ"ל:
שם או"ק כ' בתמורה כצ"ל:
פ"ד בכ"מ הל' א' בסוה"ד הא לאו הכי לא פי' אם קיבל הנכרי אחריות: פ"ד בכ"מ הל' י"א בסוה"ד ודוקא שאבוקה צ"ע הרי גם הפחמין אסורין ועיי' מג"א סי' תמ"ה ועיי' לח"מ בזה וסברתו דומה לסברת הכ"מ בה' ע"א ומ"מ בגחלים לכאורה סגי:
פ"ה הל' ב' ברמב"ם שנתפח הבצק כאן שייך השגת הראב"ד:
שם הל' י"ג בהשגת הראב"ד שנסדק כצ"ל:
פ"ו במ"מ הל' ז' בירושלמי פ"ק דחל' הל' ט':
באו"ד לברך עליו ועיי' גמ' ורא"ש פ' כ"ש ל"ח ע"א דמ' דבמצה בעי' לכם וכ"מ דאל"כ מ"ש דמברך להרמב"ם בלולב ביו"ט שני ולא הוה מנאץ: שם הל' ז' במ"מ שקנאן בשינוי וראב"י פ' הגוזל דקאמר אין זה אלא מנאץ ס"ל שינוי אינו קונה א"נ מהב"ע ובתרווייהו לא פסק הרמב"ם כוותי' אבל מצתכם מ' דבעי' כמ"ש לעיל מגמ' ורא"ש פ' כל שעה ל"ח ע"א:
שם ברמב"ם הל' י"ב מכת מרדות עיי' ירושלמי נזיר פ"ד הל' ג' גמ' ומראה הפנים שם:
פ"ז ברמב"ם הל' א' שנ' זכור צ"ע דהאי קרא אמ"ע של כל יום ויום קאי: שם במ"מ הל' י' ופ' שמיני צ"ע:
פ"ח ברמב"ם הל' ד' מ' לכאורה דאינו מחזיר השלחן קודם מה נשתנה כ"א כשמגיע לר"ג:
פ"ח בה"ה הל ו' ולא נתבאר טעמו ב' דק"ל:
דלהיילל היה כורך פסח מצה ומרור ולמה כ' הרמב"ם כורך המצה ומרור ופסח בפ"ע וצ"ע:
בהגדה של פסח אמר להם ראב"ע במתני' ליתא להם ארמי אובד אבי וירד מצרימה כאן חסר:

אעשה שפטים אני ה' כאן חסר:
לפיכך אנחנו חייבים כאן שייך הגמיי' או"ק ג':
הגמיי' ה' הגעלה אבל בשם ריב"א כצ"ל ה' שופר:
הקדמת ה"ה פ"ז ונסתיים הפרק כצ"ל:
פ"א ברמב"ם ה"ג שופר של עולה וצ"ע אמאי לא יתקע לכתחילה כמו שופר שנדר הנאה ונ' ד' הרמב"ם דמדאמר רבא יצא דיעבד דווקא וטעמא דבאי' שיש בו מעיל' לכתחל' מיהת אסור אפי' לדבר מצוה וראי' ממתני' נדרים פ' השותפין ואסורין בביהכ"נ וספרים וכ' הר"ן דבחרם של בדק הבית מיירי דיש בהם מעילה וא"כ בשלמים מותר לכתחיל' ואגב עולה נקט רבא גם בשלמים ל' דיעבד ואולי מס' לי' להרמב"ם בזה וע' כ"מ:
באו"ד הוה לפי סברתו פי' דס"ל מצות ליהנות ניתנו והיינו הנאה: פ"ב הר' י' בכ"מ שלא תקעו בראשון וי"ל אם לא יתקעו רק בשני יאמרו שני עיקר ויעשו יוה"כ בי"א קמ"ל דל"ג:
ה' סוכה:
פ"ה הגמיי' או"ק ט' להגן מן הגשמים צ"ע דהחוט' בגדיש למטה במשך ז' והגדיש נשאר למעלה למה כשירה הרי מצלת מן הגשמים פ"ו בה"ה הל' ו' בר בי רב כצ"ל. ה' לולב:
פ"ז ה"ה הל' י"ג מ"ט עבדי כצ"י:
הל' י"ז בלח"מ במקום עשה נ' כוונתו על הקידוש:
פ"ח הל' א' בכ"מ שפוסק לר' יצחק ולא רצה לפ' דבמצוה דרבנן הוא דלית לי' להרמב"ם מהב"ע דא"כ במקדש הו"ל לפוסלו א"וו לית לי' כלל מהב"ע אפי' בדאוריי' ומה"ט לא מחלק ביו"ט שני אמנם במקדש לא הוה אפי' ספק: שם ד"ה או שהי' מאשיר' ה"ה דבאשירה בלא"ה הרי של אשירה פוסל הרמב"ם כל ז' ואמאי הרי בדרבנן לית לי' מהב"ע. ה' שקלים:
פ"ב הל' ב' כרמב"ה לכפורת פי' לכלי שרת מן וכפורי זהב בס' עזרא: שם הל' ז' בהשגת הראב"ד מד' הכ"מ דהשגה זאת שייכה להל' ד': שם בכ"מ וכ' עליה א' כצ"ל:
פ"ד הל' ו' במל"מ ד"ה והנה נוראות בין על ידי צ"ל ע"י עבודת יחיד. ה' קידוש החודש:
פ"ב הל' ה' ברמב"ם עם שנים צ"ל שני:
שם הל' ו' בפירוש וגימטראות פי' מלאכת החשבון הנקרא גיאמטרי: פ"ג הל' י' בפירוש' ונ"ל לע"ד א"נ היו עושין בורגינון מעיו"ט מן הספק שיבאו עדים:
פ"ד הל' א' בפירוש מעוברת ואולי הוא מל' מעבירין דמצינו עברו ר"ג שהעבירו החדש מי"ב לי"ג:

פ"ו הל' ג' בפירוש שנת החמה תימה וכי רב אדא ושמואל לא נחלקו: פ"ח הל' ו' בפירוש צומות ומועדים צ"ע הרי אם נוסף או גרע בסוף תשרי כבר עברו הצומו' והמועדי' ה' תענית:

פ"א הל' ט"ז בה"ה משום דהאי שכיחא א"נ משום דין הלל הגדול: פ"א הי"ז בה"ה בסוה"ד ובמס' סופרי' איתא למנהגינו:

פ"ה ה"ז ברמב"ם ובטל התמיד צ"ע דבבית ראשון הובקעה העיר בט' כ"כ בקרא ותי' הירושלמי שטעו בחשבון לית לי' להרמב"ם והדבר תימא שהי' להם מט' עד י"ז להקרי' ואמאי לא פי' הרמב"ם בבית שני שם הל' ד' י"ז בתמוז צ"ע די"ז בתמוז בחורבן בית שני הי' והאיך ניבא עליו זכריהו ומאן דדרש הרביעי על תמוז על ט' תמוז קאמר:

ה' מגילה וחנוכה:

פ"א הגמיי' או"ק ס' להביא ראי' ותנן הי' כותבה:

דורשה ומגיהה ובהני וודאי לא שייך נשימ' א':

הגמיי' ה' פורים מעין המאורע כצ"ל:

ואומר כפעם אחרת כצ"ל:

פ"ג הל' ו' ברמב"ם היא ההלל ולפי טעם זה מי שאין לו מגילה יקרא הלל ובגמ' שם תי' אחרי' וצ"ע:

שם הל' י"ב בה"ה מבואר במ' תהלים וכן היא ס"פ ט"ז ממס' סופרים: הגהות מהגאון חת"ס על ש"ע יו"ד ה' שחיטה:

סי' א' סעי' קטן ה' ד"ה מחמת ידו בפשיעתו עיין מ"ש בפרט בשו"ת צ"צ סעי' ע"ג ובתשו' עבודת הגרשוני סי' צ':

מחבר ס"ק ט"ו ד"ה מאחר שאינו יודע וכו' ומי שיודע אך שלא נטל קבלה עדיין עיי' בתשו' חו"י סי' קע"ח:

ש"ך ס"ק י"ח ד"ה שיהי' רוב צידי' עופות וכו' צ"ע דבש"ס בפ' אלו מציאות והראב"ד והרא"ש לא כ' כן אלא במוצא בשוק דבר שאינו שלו אז אעפ"י שמגוי' נאבד אמרינן מ"מ הגוי' לקח מטבח או מציד ישראל אבל בשו"ע איירי בשלו שנאבד ומצאו שחוט וודאי דאזלינן בתר רוב המוצאן ואי גוי אסור ודוחק לומר שהגוי' יוליך הבהמה אצל טבח ישראל לשחוט ובעופות וודאי לא שייך כן ועיי' בישׁ"ש פ"ק סי' צ"ג מ"ש בשם תשו' רש"י ז"ל ובמרדכי פ"ק דחולין ע"ש:

מחבר ס"ק ל"ד ד"ה ואם לא הגיע וכו' נלע"ד דוקא לשחוט ומשום דרוסה אבל לבדוק הסכין קיי"ל שאפי' רביעי' יין אל יורה ומכ"ש בדיקת הסכין עיי' סי' ר"ח סס"י:

סי' ב' ש"ך ס"ק ב' ד"ה מדאורייתא לכ"ע יש להוכיח להיפך ועיי' פר"ח: שם ד"ה שאפי' אינו עכו"ם וכו' היינו למאן דחייש למעוטא כמבוא' להדי' בש"ס דף ויו ואנן ע"כ מצאנו עתה דרובם עע"ז וכמ"ש הרשב"א שם וא"כ היינו גוי עע"ז ע"כ הגוי' כמו שכתב הב"י ודוק:

במחבר ס"ק ויו ד"ה שיודע ה' שחיטה וכו' ושלא התעלף עיי' סי' א' ס"ק י"ג בש"ך:

ש"ך ס"ק ד' ד"ה דאמרינן וכו' וכ"כ עוד ב"י בשם הרשב"א שא"צ לבדוק בסימנים שמסתמא דרך כל שוחט לבדוק סי' אחר שחיטה ואם יוצא שלא שחט רוב יגמור קודם שיעור שהיי' ע"ש והא בסמכו עליו בזה משום דאפשר לו לתקן קודם שיעור שהי' ולא שבק התירא ואכל איסורא וא"כ לפ"ז עתה לדידן דקיי"ל לקמן סי' כ"ג ס"ד בהג"ה בש"ך ס"ק ז' לאסור שהי' במשהו א"כ איכא למיחש שמא המומר בדק בסימנין ומצא שלא נשחט הרוב וא"א לדידן לתקן ואסור עד שיהי' ישראל עע"ג בסוף השחיטה שיראה תיכף בסימנים וא"ל דאזלינן בתר רוב השוחטים שחותכי' הסימני' ז"א דכתב הר הרשב"א במילתא דתלי' במעשה לא אזלינן בתר רובא כדמוכח בבכורות כ"א ע"ש:

ש"ך ס"ק ט"ז ד"ה כהב"ח צ"ל כסברת הב"ח:

בד"ה בלא ראי' וכו' כן משמע להדי' מפי' רש"י ג' ע"ב ד"ה חוץ ע"ש והרשב"א בחי' ד' ע"ב ד"ה לא לעולם אימא לך וכו' ע"ש וכ"כ ב"י בשמו: בד"ה ומומר אינו וכו' וכ"מ לע"ד דעת רמב"ם דהרי לא גרע מגוי' שאינו עע"ז לפמ"ש לעיל בס"ק ב' בגליון בדעת רמב"ם דלא כהש"ך עיי' ודוק מיהו הב"ח כ"כ באותו סי' ושפיר הקשה הש"ך:

ס"ק ך' ד"ה דכ"ע לא קאמר כרבא וכו' צ"ע דרבא נקט מומר לרבותא אע"ג דדש בזו כהתירא דמי לו וכו' וכן צ"ל ע"כ לדעת רמב"ם בלא"ה כמ"ש הלח"מ ע"ש וכ"כ הרא"ש להדי' וכ"כ בב"י וצ"ע:

ד"ה בשל אחרים וכו' היינו להעיד על שחיטת אחרים ולא שישחוט הוא לאחרים כן העלה בנודע ביהודא סי' א' ע"ש:

המחבר ס"ק כ"ד ד"ה וגם בדקו לו סכין וכו' כן הוא דעת הר"ן בחידושיו וצ"ל דלא מירתת דאם ימצא ישרא' סכינו פגום אחר שחיטה ותנצל דבעור או בעצם מפרקתו איפגם ואינו נתפס ע"ז כגנב ואינו מירתת ודוק דלא כש"ך ס"ק כ"ד שהניח בצ"ע:

ש"ך ס"ק ד"ב ד"ה ולא קאמר וכו' ע"ש בחי' דלית' ועיי' בנודע ביהודא סי' ג':

ס"ק כ"ג ד"ה רק כשהישראלים וה"ה כשהע"ג אינו מומחה ואפ"ה שחיטת כותי' כשירה משום דסבר שהישראל מומחה ומירתת מיני' א"כ שיהי' הכותי' מומח' וק"ל:

ש"ך ס"ק ז' ד"ה ותימא הא אפשר וכו' הא דפוסל רש"י שהיי' במיעוט בתרא נ"ל הטעם בדף למ"ד ע"ב דכול' מ' חדא שחיטה היא ולכן כתב וז"ל בדף ל"ב ע"א ד"פ תיק' וכו' כשמכה בסכין על הצוואר לא שייך שהיי' במיעוט סימני' כיון שהרוב נשחט בהכשר ולא שייך נמי לומר כולה שחיטה שהרי לא שחט כ"א הכה א"נ ה"ה פסול ששחט במיעוט:

בתרא לא מיפסל דשחיטתו כהכה בעלמא ודברי הב"ח נכוני' וד' הש"ך צ"ע: סי' ד' ש"ך ס"ק א' ד"ה בכן חישב לזורקם חילוק של רבינו ירוחם נ"ל פשוט דלכאורה הי' לן לומר סתם ישראל בחזקת כשרות והשתא הוא דאיתרע כדפי' רש"י ל"ט ע"ב ד"ה הוכיח וכו' וכ"כ הש"ך סי' א' ססק"ח ע"ש וצ"ל דאין דרך לזרוק דם לע"ז מן הבא בידו אם לא שחט הבהמה לשמה וע"כ כיון שאנו רואים שזרק הכא מסתמא מתחילה לשם כך שחטו אבל בחישב בעלמא ולא זרק אין להאמינו כלל להשים עצמו רשע ומכ"ש שיוכיח על תחילתו ועיי' בסי' ד' וק"ל:

ס"ק ד' ד"ה דווקא שיהי' מוחזק וכו' כנלע"ד דלק"מ דלעשות יי"נ לא הוה עד ג"פ שאז סתם מחשבתו לע"ז אבל שחיטתו מיהו אסור' בפ"א וזהו מכח דאל"ה תקשה מתני' דחולין פ"ב השוחט לע"ז וכו' וע"כ צ"ל כתי' הר"ן בחי' דף י"ד ע"א דפ"א לא נעשה ככותי ממש אעפ"י ששחיטתו אסור' מ"מ אינה מטמא כנבילה והיינו מטעם הואיל שאין סתם מחשבתו לע"ז וה"ה שאינו עושה יי"נ וזה ברור ומה שהקשה עוד הש"ך דלשאר פוסקים לא מוכח מידי נ"ל דבהא לא פליגו דילפינן חוץ מפנים ששחיטה בזר כשירה ומחשב שכהן יזרק חוץ ונעשה פיגול במחשבה זו וה"ה הכא ודוק: ד"ה אינו דומה וכו' מכאן ראיה לדברי הש"ך סק"ג דלא כב"ח וק"ל: סי' ה ש"ך ס"ק א' ד"ה ואיננו ניכר במחוסר אבל הכשיר בישש"ש פ"ב סק"ב ד"ה לקרבן נזיר וכו' עיין ברמב"ם פ"ג מה' נזירות (בזמן הזה) ה"ז וח' תבין שאין במציאות קרבן נזירות בזמן הזה שכלנו טמא מתים ולכן השמיטו המחבר ופשוט שלא יטעו הרואים כלל:

סי' ויו בט"ז ס"ק א' בטעם וכו' זהו תימא שהתוס' יתפסו כהירושלמי נגד ש"ס ערוך ועוד שהתוס' מקשי' דלימא הש"ס קנה אקנה לא קשי' וכן מה שהש"ס בעצמו אינו סובר כן אע"כ שהתוס' לא מפרשי' כפי' רש"י שמנקבין הסימן אלא שעושה פגימה ולכתחילה לא ישחוט דילמא מישתלי לבדוק אחר שחיטה ובדיעבד כשר ורש"י מיאן בפי' זה מטע' שכ' הפר"ח ע"ש: סי' זין ש"ך סק"א ד"ה דאסור לכתחילה וכו' ופר"ח מקיל וכו' עוד אבל ע"י סבוב א' שמסבב ברגלו הגלגל מסבב אח"כ מעצמו אפי' כמה פעמים וכשר שכ' המג"א בא"ח סי"ק ודוק:

סי' טית ש"ך סק"א ד"ה נטרפה היינו טרפה ולא נבילה וצ"ע ועיי' לקמן סי' ל"ג סק"ד וסי' כ"ז ס"א. ס"ק ב' ד"ה ואז חדודה וכו' ופי' מ"ש בחי' רשב"א ח' ע"ב דחום בה"ש מוליך הבליעה בכל הבהמה אסורה הכא במשהו משום תקרובת ע"ז עוד שם בסכין שיש בו משום געולי נכרים: סי' יוד ש"ך סק"ה ד"ה וגם על הט"ז קשה וכו' נלע"ד דלק"מ דאיירי בענין אחר שקנאה ישראל מנכרי' כמ"ש הש"ך שם בס"ק ב' ואסור לו לקיימו בביתו משום ולא ידבק בידך וגם לכן קנסי' לי' אפי' בדיעבד כשנהנה במסוכנת משא"כ הכא איירי דהסכין שייך להגוי' ואין בידינו לבערו לא קני' בדיעבד ורש"י לגמרי כדעת הרא"ש:

סק"ו ד"ה לדעת הרא"ש וכו' ואפ"ה אסור לשחוט ע"ד שיקפלנו אח"כ דאי משתלי' לית לן בה עיי' כל זה בישו"ש שם ולקמן סקי"א:

שם ד"ה השיג עליו וכל דחיית הב"ח להוכחת הפרישה בסי' ק"פ נלע"ד נכונה מאוד דמפליט מעצמו קאמר דומי' דחלב כסלי' ע"ש ודוק שם מיהי במרדכי וכו' סי' תק"פג ע"ש:

סקי"ב ד"ה בלא הדחה כלל ע"ש וכו' בתוס' דף ח' ע"ב ד"ה סכין וכו' משמע להדי' דלכ"ע בעי' הדחה בצונן משום שמנינותא אמ"ה ע"ש ולקמן סקי"ח:

סקי"ד ד"ה אף ל' רשב"א וכו' בחי' רשב"א ח' ע"ב נ' דשמנינות הסכין מפעפע בכל הבהמ' ונתבטל בס' ואפ"ה בעי' קליפה כיון שידע המקום שבו נבלע וא"כ הכא כל החתיכה אסורה וצ"ע ועיין לקמן סי' ק"ה ובש"ך סקט"ו ע"ש:

סי' י"א ש"ך סק"ב בא"ח רצ"ח וע"ש בט"ז סק"ב:

סי' י"ד ש"ך ס"ק י"ד ד"ה וסוגי' דהתם וכו' עיין תוס' ביצה ויו ע"א ד"ה וכו':

סי' י"ח במחבר סי' א' ד"ה אפילו מן וכו' להמכשירין דלעיל סי' ט' דס"ל דה"ש מרווח רווח ה"כ כשר מן הצד דע"כ לא נפגם בעור וליכא למיחש כמו שכ' הש"ך שם סק"ב משום מורשא דהרי היתה בדוקה ע"ש ודוק וצ"ע לדינא:

ש"ך סקי"ח ד"ה שלא יקחו' וכו' הב"ח כ' עוד טעם שמא מישתל ליקח מהנשחט' קודם בדיקה וצ"ל דס"ל להש"ך דלא אמרינן כן אלא באותו עצמו כדלעיל סי' ב' סק"ח ע"ש אבל ליגזור:

סכין אטו עופו' לא, מ"מ יש לחוש אולי ברוב השחיטות יגע בעצם מפרקת שלא מהם ומשתלי ולא בדק ואפי' נאבד הכא אסור כדלקמן סקכ"א ו לע"ד דאין להקל כלל:

ס"ק כ"ח ד"ה פ"ק דחולין וכו' מיהו ברמב"ם ס"ל כיון שכבר תקון בזה כבוד לכתב דזה הוי כחשוד לאותו דבר כדלעיל סי' א' סקל"ח ע"ש: סי', כ"ד ש"ך ס"ק כ"ג ד"ה שהביא

הר"ן דף רנ"ה ע"ב המחבר ס"ק ל"א ד"ה וכן עיקר וכו' ועיימ"ש בתשו' עבודת הגרשוני להחמיר מאוד בענין ע"ש: סי' כ"ו סק"א צ"ע מ"ש מן לקמן סי' ל"ג ס"ג דהוה נבילה.
סליק הלכות שחיטה הלכות טריפות:
סי' כ"ט ש"ך סק"ג ד"ה ונקובת הושט וכו' צ"ע דנבילה הוא ולא טריפה ונשנה קודם חזרה ועיי' לעיל סי' כ"ו ס"א ומה שכתבתי שם בגליון מ"מ ולקמן סק"ח קשה:
סק"ד ד"ה ול"ד לגרגרת וכו' וצ"ע בתוס' פ' א"ט מ"ג סוף ד"ה הנך וכו' ועיי' פר"ח ועיקר ס' למ"ד סק"ה ד"ה פחות משליש וכו' עיי' בנה"כ דמיושב הכל ופשוט:
סי' א' ש"ך סק"א ד"ה ובמקום הפסד וכו' וכן עיקר דלא כפר"י דהרי בנקב העליון אוסר בה"ג והר"ש ור"ת ובתתאה אוסר בה"ג והרי"ף והרמב"ם ובהר"ש אין הכרע כ"כ כמ"ש הב"י ע"כ אין לזוז מפסק הש"ך סק"ח בט"ז צ"ע מטעם ס"ס וכו' לקמן סי' נ"ז בש"ך ססק"ל וק"ל:
סי'. ל"ב ש"ך סק"א ד"ה ולא מטריפין וכו' והטעם נ"ל דהא דמצטרפין משום דעתו לפסוק ונפסק החוט משום דעתיד המוח להתפרק וב' פעמים עתיד לא אמרינן ודוק ולזה כיון הש"ך לעיל סי' למ"ד ססק"ד ולפ"ז בנקבי שיש בהם חסרון דהשלם כמאן דליתא ה"נ טריפה ועיין בש"ך לעיל: סי' ל"ג המחבר סי"ב ד"ה לרמב"ם טריפה וכו' צ"ע לקמן סי' ע"ט ס"א משמע בהיפוך מצא בהמה שפיה חתוך וכ"ה בש"ס דף נ"ט ע"א וכ"ד רמב"ם פ"א ממ"א ויש לחלק וצ"ע:
ש"ך סק"ז ד"ה בסוף ס"ח וכו' צ"ל סי' ל"ד סס"ט:
סק"ח ד"ה רק יש לחוש וכו' עיין לקמן סי' ל"ד ס"ט בהג"ה מ"ש שם על הגליון:
ס"ק כ"א ד"ה ומ"ש רבינו וכו' ע"ש דלרש"י דבקורט דם בפני' אפי' לעולא חוששין:
ד"ה שמא נתרפא נלע"ד דאיירי לעיל כשאנו רואין שהנקב עדיין מלוכלך בדבר שנעשה מזמן קרוב ואז ליכא למיחש לשמא נתרפא וכמו שכ' התוס' ס"פ במה מדליקין באכלה מחט בפנינו ע"ש לכן כ' דאפ"ה אין לו בדיקה מבחוץ ולתי' הש"ך קשה מלקמן סי' מ"ח סקי"ד מיהא גם לתרוצם קשה מנ"ל להרמ"א דהראב"ן לא חייש לשמא נתרפא דילמא מוקי' דעולא לנקב הניכר שנעשה מחד ולשמא נקב מעבר לעבר לא חייש ולשמא נתרפא חייש:
ס"ק כ"ג סוף הדיבור וכו' וושט שהי' בו ספק ונאבד קודם שהראה לחכם עיי' לקמן סי' מ"ח ס"ק כ"ח בשם הרשב"א דכל שצריכין בדיקה ונאבד טריפה ומכ"ש בוושט דניקב הוה נבילה ולא אמרינן נשחטה הותרה ודוק ולכן י"ל ג"כ בפסק מהר"ם לובלין בהשלכת

הראשים ואין ללמוד מוושט גופא דהנשאר בוושט הוא תורבץ שאינו אלא טריפה ולא נבילה כמ"ש הש"ך ריש הסי' ע"ש ודוק:

סי' ל"ד המחבר סקי"ט ד"ה כשידוע ועיין לקמן סי' מ"ט סעי' ד' ועיי' ט"ז ומה שתירץ שם בנה"כ דבוושט שכיח קוצים לא שייך הכא ונראה לי דבוושט לא מהני ס"ס משום דהוה נבילה ולא שייך נשחטה הותרה והיכא דאתחזק אסורה לא מהני ס"ס ודוק ועיי' סי' ק"י בש"ך ס"ק כ"ט בכללי ס"ס:

סי' ל"ה בש"ך סק"ה ד"ה וכ"פ הב"ח להקל עיין בש"ד סי' פ"ט בהג"ה המתחיל בסומכי' וכו' ע"ש והשתא כיון שהסכים הש"ך בסק"ג דלא כתוס' ע"כ צריכין בצורות ודוק:

ש"ך סקי"ד ד"ה בצד שמאל והפ"ח מסכים להט"ז סק"ד וכ"ש הש"ך סקט"ו בכיס בשמאל ועיי' נה"כ בק"א שדחיתו צ"ע:

ש"ך סק"ל ד"ה לצד חו' בשם א"ז כצ"ל וכ"כ בתוס' ד"ה אפילו ועיי' שם ועיי' בט"ז שהחמיר כן משמע להדי' בב"ה וכן נראה בד"מ אות טית שאינו אלא כמוסיף וכו' ולדינא גם הוא מודה וכן נראה הסכמת הפר"ח כט"ז ואפשר שזה דקדק הש"ך במצר החזה אצל הצואר מ"מ שפי' קרוב מאוד לצוואר שהוא למעלה מהחו' וכנלע"ד:

סקל"ג ד"ה אך למותר ועיי' ט"ז סק"י וכ' ב"ח סי"ב ועמ"ש פר"ח סס"ק ל"ח ויש להחמיר שם וכו' כנלע"ד דהטעם דאין סדק להטריף משום דעדיף לומר שהוא סדק בעלמא מלומר שהוא שינוי מלהטריף ואין לך שינוי יותר גדול משאר נוסף על מנין האונה וק"ל:

ס"ק ל"ז וכשהי' יפין וכו' צ"ל וכ"ש:

ש"ך ס"ק מ"ב ד"ה שכתבתי' בס"ק וכו' דאי יש לה צורת ורד' אפ' במקצת לא אמרינן דהאחת ראוי' להיות ואידך משלים החסרון אלא דייני לי' כב' ורדות וכן משמע להדי' מפר"ח סקל"ה וחומרא גדולה הי' זו:

ס"ק מ"ה ד"ה דדמי' לאופתא וכו' עיי' ש"ך סק"ה וביש"ש סי' ל"ד: סי' ל"ו בט"ז סק"ב ד"ה דלדידן בזה אסור וכו' ובש"ך סק"ט משמע דהכא אפי' האגודה מודה דסמכינן אבדיקה דילן כיון דלא נזכר בש"ס וגם מבצבץ הרבה ע"ש ובפר"ח ועיקר וכן מצאתי בנה"כ שמשיג על ט"ז בזה:

ש"ך סקי"ב ד"ה ולא דמי' כשר וכו' עיי' פר"ח ש"ך סקט"ז תלינן כולה בזאב וכו' צ"ע דהתם אמרינן נשך וחזר ונשך כי כן דרכו וכו' וכמ"ש הש"ך סקי"ב אבל הכא טעם דאמרינן אחר שחיטה פריש משום דאפי' חום הטבעי' א"כ מה לו לנקב יותר מנקב א' ועיי' לעיל סי' ל"ב סק"ו עוד טעם אחר והביאו ב"י כאן ודוק:

מחבר סק"ח בהג"ה ד"ה יתר מכאן טריפה וכו' הט"ז והפר"ח משיגי' על זה ועיקר וכן הוא להדי' בחי' הר"ן ודע שמה שנרשם כאן הש"ע והרי"ף הוא ט"ס וצ"ל לעיל אדין דכף כפופה אבל הך דינא דיתר מרביעי' טריפה הוא רק ב"י בשם אוהל מועד עיין ד"מ אות ה' ודוק:

ש"ך סקל"ג ד"ה דאין טבעת כל אברים וכו' צ"ע בש"ס נ"א ע"א מ"ש משאר נקובי' דעלמא וכו' ממה שהקשה אפי' רש"י בישב לו קוץ בוושט ואין ק"ד בפני' הקש' מה שכתב מב"ע וע"ש מ"ש הש"ך עצמו לעיל סי' ל"ג סקי"ט: סי' ל"ז ש"ך סק"ט בסוף הדיבור עיי' פר"ח וכן עיקר:

ש"ך סקט"ו ד"ה ונ"ל דהוצרך וכו' עיי' בד"מ לקמן סי' ל"ח אות בית ולזה נתכוין הרב כנ"ל ברור:

ס"ק כ"ו ד"ה אבל בספר ל"ח וכו' ולזה הסכים שמ"ח וגם על מ"ש ש"ך ס"ק שאחר זה פליג ודבריו נכונים:

מחבר סק"ז חוץ מהריאה עיי' בשל"ה שער האותיות דף ע"ד ע"ב דאין להקל כלל וכן הסכים פר"ח אבל עיי' בחו"י כתב שאין להחמיר כ"א לבעל: סי' ל"ח, מחבר סק"א בהג"ה ד"ה וי"א ולענין שאר המראות שלא הוזכרו דעת בעל נודע ביהודא להתיר בסי' יוד וכ"נ להוכיח ממ"ש הב"י לקמן סי' מ"ד בשם העיטור לענין לובן בריאה ע"ש:

סי' ל"ט מחבר סק"ד בהג"ה אפילו מפולש וכו' ובד"מ כ' ובעל נפש מחמיר בשם מהרי"ק:

סי' מ' ט"ז בסי' ל"ט ס"ק כ"ג כמו בריאה וכו' ועמ"ש ש"ך שם וה"ה הכא ואם יש סירכא סמוך לאותו מקום פשוט דהוה כק"ד וטריפ' ואם אותו העצם הוא סחוסי' כ' בלח"ה להתיר ופ"א בא לידי והיתה סירכא סמוך שם ולא הי' הפ"מ ולא מלאני לבי להתיר וצ"ע למעשה:

ש"ך סק"ד מ"מ לא הגיה לפני וכו' ועיי' פר"ח ולע"ד נראה כיון דאיכא נמי סירכא שנסרך לטרפש מוכח שניקב דאעפ"י דאין סירכא אלא בריאה הכא איכא נמי ק"ד גרע:

סי' מ"א ש"ך סק"א כלל פ"ט דין ט' וכו' מ"י בשם מ"ב דחלק הגדול מכבד באוז ותרנגול הג' זתים וע"ש דאותן מינים שאין להם המרה אצל הכבד לא בעי אלא כזית במקום חיותא ועיין לשון רשב"א שהביא הב"י ס"ס זה ודוק: בט"ז סק"ה משמע דלעוף אחר וכו' עיין בהרא"ש ר"פ אלו טריפות גם ניטלה המרה דמחלק דדוקא בעוף לא ילפינן מין ממין אחר אבל לא בבהמ': במחבר סק"ג בהג"ה ד"ה יש אומרים וכו' עיי' פר"ח סס"ז בשם הריב"ש נמצא שם אבן ע"ש להתיר ובה"ג כ' דכבד שנתעבה צריך לבדוק בריאה בזה

סימן מורה שנתלבנה הריאה וטריפה כדלעיל סי' ל"א ס' א' כן נלע"ד ומעתה לא חידש הגאון מידי בטריפות רק שהודיעני דכל כה"ג רגיל' הריא' להתלבן ובחנם נתחבטו בזה ולע"ד דבכה"ג נאבדה הריאה בלא בדיקה טריפה: ש"ך סק"ו ד"ה משיעורין ודוק:

ולע"ד נראה דעכשיו דמחמרינן בג' זתים יש להקל דלעולם ישתייר ב' זיתים וכול' האי לא מחמירי':

מחבר סק"ח בהג"ה ד"ה קוץ או מחט וכו' עיי' סי' מ"ח ש"ך ס"ק ל"א מדין זה והצ"צ מתיר בנמצא מחט על הפרש ואין תחובה ועיי' פר"ח ואם נאבדה הכרס בלא בדיקה כיון דהך סירכה דטרפש:

חידוש הוא יש לסמוך על החוט השני דלא כפר"ח כנלע"ד ובנודע ביהודא סי' ט"ו אפי' בכה"ג וצ"ע ואם נאבדה הכבד קודם שטעמוהו נלע"ד לאסור דלא כמ"י ועיי' פר"ח שמתרץ קושי' הש"ך סק"ד באופן שאין הכרע ודוק ועיי' בט"ז לקמן סי' צ"ח סק"ב ועיי' תשובת עבודת הגרשוני סי' י"ב שדעתו לאסור וכ"ה בש"ח:

סי' מ"ב מחבר סק"ח ד"ה והצבי אין כו' ולפע"ד נראה דאם נמצא להם מרה אצל הכבד נמי כשר לפיכך כשלא נמצא להם מרה וטעם הכבד מר מהני דלא כמ"י שמסתפק אבל אצל זנבו לא מהני טעם מר דלא שייך לומר כבד כועס וכו' כמ"ש הש"ך סק"ה:

סי' מ"ג בט"ז ססק"ב ד"ה וכשר כו' וכן הוא בצ"צ אבל עיי' נה"כ ובפר"ח ובס' נודע ביהודא חי"ד סי' ט"ז קחשיב רבים חולקים ומצאתי בסוף ספר משנת דר"ע שטוב לעשות תקנה באותן גלילות שנמצאים הטחולים כן שלא ימכר לישראל ונכון הוא ובס' נודע ביהודא הנ"ל סי' י"ז חזר וכ' בסוף התשו' להראות פנים להמקילין בה פי' במקום דשכיחי' ולע"ד נראה דהפוסקים דסוברי' דטחול אינו מצד עצמו אלא משום הכרס אין ראי' כלל מה שלא נמצא כן בשאר דכיון דאינו מצד עצמו יכול הוא להברות ומ"מ הכרס עתיד ללקות וטריפה עיי' ט"ז סי' נ"ה סוף סק"ד:

סוף הט"ז ד"ה מ"מ מסתפינא להקל כו' לפ"ז מ"ש לעיל ס"ד אם ישתייר למעל' ולמטה חצי עברי' צריך שלא יהי' חסר כלום מגוף הטחול ע"י המוגלא:

סי' מ"ד ש"ך סק"ך ד"ה היינו כו' ופר"ח דחה זה מהא דמחו בכולי' פי' הב"ח וש"ך הט"ז סק"ה וכ"כ עיקר:

מחבר סק"ה ד"ה כענב' בינ' כו' והחריץ יהי' באורך משך הכולי' ואם יקטן טריפ' כן נראה ממ"ש הפלתי ססי' זה ואם אין בחריץ מלובן כלל זהו מעשה והכשר נ' דכיון דהכל תלוי' בלובן הוה כניטל הכולי' דכשירה אך אם הקטינה מחמת חולי לא יהי' פחות ממשך אורך פול ועובה ועיי' היטב בפלתי ססי' זה גבי אין כולי' לעוף:

ש"ך, ס"ק י"ב ד"ה בענבה צ"ע למה הכשירו בענבה שבזמנינו:
סי' מ"ה מחבר סק"ב ד"ה ויש אוסרין וכו' כצ"ל הגה"ה והכי נהוג להטריף אפי' בנקב:
ש"ך סק"ג ד"ה ולא נתבררו וכו' עיי' בתשובת ב"א סי' קנ"ו שם ביאר דבריו להלכ' בעוף דיש להטריף בנימק השלל של ביצים ואפי' בנקב וליכא הפ"מ וגם בבהמ' יש לעיי' אמנ' כשנימק' ביצי' מתירי' ועיי' בש"ח וז"ל אם לא נימוקו כל הבצים אזי תלינן החסרון בהבצים ולא בהעוף שהרי איך לא נימוק' וכשר אפי' בלא הפ"מ וכן מורין ועיי' עוד בתשו' סי' קנ"ז באם העוף מלא מים אינו אלא חולי שחפת דהא לא נמצא ריעותא בשארי איבר' הפני' אין להחמיר ונכון הוא:
ש"ך סק"ז ד"ה כנגדו טמא כו' צריך שוב קצת מריש מעיי' באמת דלקמן סי' ס"ד סט"ו ועיי' בלחם הפנים סי' זה סק"ה מ"ש ש"ו שער אפרים ועיי' שם ודוק מיהו גוף הדין צ"ע מה שרוצה לומר דריש מעי' סותם כיון דפלי' בהו רבוותא מ"ש מחלב שעל הכרס שכ' ד"מ לקמן סי' מ"ח אות א' ע"ש ודוק ובש"ג החמיר בשאר הדיני' וכנ"ל:
ש"ך סקי"א ד"ה משא"כ בדקין וכו' מ"מ צ"ע דהרי האו"ה שם דין ר"א פוסק כרש"י כפסק הרב בהג"ה לקמן סי' מ"ח ס"ז ומסתמא ה"ה בדקין יש לחוש שמא הבריא דעורן רך וליכא לחלק כמ"ש הש"ך שם סקכ"ב ועיי' מ"ש שם על הגליון וצ"ל דווקא לרוחב דשייך הבריא ולא באורך וכן משמע קצת מסברת ת"ה וכ"כ הש"ך שם ולדינא טריפה אף באורך בבית הכוסות כמ"ש הט"ז סי' מ"ה סק"א:
סי' מ"ו מחבר סק"א בהג"ה וכן עיקר כו' והפר"ח פסק לחוש גם לפי' רש"י וכמ"ש ב"י בשם הרשב"א שיתחברו ג' תנאי' שיהי' רוחב אצבע קודם שיתפצל ולא יהי' באורך הפיצל יותר מאצבע וגם שיתערבו וכו' שמ"ח כן הדין בעוף באין הפ"מ אבל בהפ"מ כשר בכל ענין כט"ז סק"ב וכן נ"ל להורות: סי' מ"ז ש"ך ס"ק ג' ד"ה כו' הרוקח כו' וכ' הפ"ח כשיש ב' נקבים ברעי' כשרים אם אין יתרת ברעי':
המחבר סק"ה ד"ה כמו מעי' כו' רבו הפירוש' לכולם לא יכון ע"כ אין לסמוך על סעי' זה ועיי שמ"ח:
ש"ך סק"ז ד"ה שאין הפסד וכו' אבל כשאין בו רעי' אין להחמיר כלל דלא הוי, רק דלדול הכבד כ"כ הב"י בשם כלבו והסכים הפ"ח:
סי' מ"ה ש"ך ס"ק י"ב ד"ה אבל כשניכר כו' צ"ע קצת לקמן סי' מ"ט סק"ה ואפשר דס"ל: דהמסס לרש"י הוה כוודאי ניקב מעבר לעבר וכמ"ש הש"ך לקמן סי' נ"ג סקט"ו בשם הא"ז ע"ש אבל לקמן בש"ך סק"ל לא משמע כן וצ"ע:

שך סקי"ד ד"ה שאינו ניכר כו' צ"ע לעיל סי' ל"ג סקכ"א דלא חיישׁ שמא נתרפא אלא בוושט שאינו בדיקה מבחוץ וי"ל בדוחק דוושט יש לו ב' עורות שאין לחוש לנתרפ' כ"א בצירוף דאין לו בדיק' מבחוץ עיי' לקמן ססקמ"ט: ש"ך ס"ק כ"ב ד"ה מודה כו' ובדקין נ"ל דטריפה לרש"י ועיי' לעיל סי' מ"ו ס"ד:

ש"ך ס"ק כ"ה ד"ה להכשיר אף בכה"ג כו' והסכמת הפר"ח להחמיר אפי' בהפ"מ כל שלא נודע שלא נתחב המחט אלא מצד א' מיהו בידוע שלא נתחב אלא מצד א' יש לצדד ולהקל אפי' בלא הפ"מ כשיש עוד צד להקל כהש"ך סקכ"ג ודלא כפר"ח סקי"ט:

ס"ק ל"א שם ד"ה כלל טריפה וכו' וכן מורין דלא כצ"ל שמוכיח להתיר וכן מסכים הפר"ח ונודע ביהודא ועיי' מ"ש לעיל סי' מ"א ס"ח בהג"ה ומ"ש שם על הגליון ודלא כהבאר יעקב עיי' לעיל סי' מ"ו ס"ד ומ"ש שם על הגליון:

ש"ך ס"ק ל"ג ד"ה שום סתיר' כו' לע"ד נראה פשוט דלעיל איירי הרב בהמסס שעורו דק דגם רמב"ם והרא"ש מודים דבעי' בדיקה לכן סמכי' אהג"ה סמ"ק ודוקא נאבד ההמס' ולא המחט שא"כ הכא אבית הכוסס דיש לסמוך ארמב"ם ורא"ש אפי' נאבד המחט כיון דב' עורות יש וגם עבי' הם ועיי' שכל זה מחלק מהרש"ל לקמן סקל"ח וגם יש ליישב בזה קו' הש"ך סקל"ז אהטור ודוק:

סקל"ט ד"ה ואם אין עליו ק"ד כו' אבל יש עליו ק"ד כצ"ל:

בט"ז ס"ק י"ח ד"ה אעפ"י דהכריע הרמ"א כו' ובש"ו חינוך בית יהודא שאלה מ"ח הסכים על מ"ש הט"ז ומ"ש בשם אחיו מהרי"ל כו':

סי' מ"ט בט"ז סק"ג ד"ה בוושט דבעינן וכו' עיי' בס' יקב"ה שמיקל בדין זה ומתרץ קו' הט"ז וגם הפר"ח מסכים להכשיר ע"ש ולע"ד נראה דלא דמי דבושט הוה רק ספק א' דאם נעשה ע"י מחט תלינן שהבריא אבל הכא אם נעשה הנקב שבקרקבן ע"י מחט מאן לימא לן שנגע כלל בשארי האיברים הפנימי' ואם נגע מאן לימא שהבריא ויותר נראה מ"ש על הגליון לעיל סי' ל"ד ס"ט ע"ש:

סי' נו"ן ש"ך סק"ג ד"ה אלא דלחומרא וכו' ולפ"ז בפשיטות מצינן לתרץ דהרי בחזקה שיצאה מחירים החמירו חז"ל להצטרך חליצה אפי' היכא דנפק מיני חורבא שתייבה כלפי מסקנת אביי ורבא א"כ מכ"ש בטריפות כה"ג שיש להחמיר מדרבנן שהרי התוס' דמי הני חזקות להדדי והא דלא תירצו תוס' דמחמירי' בדרוסה מדרבנן כנ"ל משום דלרבה לא מחמרי' הכא דנפק מיני חורבא ה"ה שאין להפסיד ממון של ישראל מה שא"כ למסקנא עיי' ודוק ופ"ח מאריך בענין זה בסי' כ"ט ומסיק שאין להקל בטריפו'

בשום מין ספק שקול ואף בהפסד מרובה זולת היכא דאיכא מילתא לקולא טפי והיינו בה"מ. סי' נ"ב בט"ז כו' עיי' חינוך ב"י סימן מ"ד ובסימן מ"ה:
מחבר סי' ה' ד"ה למבדק' אסורה כו' ב"י ססי' זה כ' דלרא"ש דס"ל דאפי' נשתנה הריא' שרי ליתא להך דינא וא"כ צ"ע דהרי לעיל ס"א פסק כהרא"ש כמ"ש בש"ך סק"ז א"כ מדוע פסק כאן לאסור בליתא קמן:
סי' נ"ג ש"ך סק"ד סוף הדיבור כו' עיי' במ"י סקכ"ו משמע שהסכים להחמיר אפי' בתשמט והאמת שיש לישב שאינו נגד הש"ס כלל דדוקא בעיכול ניבי יש לחוש לריא' ולא מהני בדיק' ובזה מיושב גם התשב"ץ מיהו בהפ"מ נ"ל לסמוך למ"ש הש"ך סק"א דהכתף רחב ואינו ניקב:
סק"ו ד"ה ומ"מ אפשר לצדד כו' והנה הפ"ח מסכים עם הש"ך ולא כ' מ"מ יש לצדד להקל וגם בתשו' הנ"ש כ' שדברי הש"ך כנים וצדיקי' הם:
ש"ך סק"ט כו' גם בדין זה מחמיר הנ"ש בסימן ס"א כו' דמודדין מן העוקץ ואם מן העוקץ אינו רוחב גודל טריפה כדמשמע בפרישה עיי"ש א"כ מ"ש דעת המרש"ך כן למדקדק בדבריו זה אינו במשמע:
ש"ך סקט"ו ד"ה דאפי' בדיק' כו' פי' דיגמור הס"ס בגוף טרם שנבוא לדון בחסרון ידיע' דאכ"ל נשמט קודם שחיטה אולי לא נגע בריאה ואין אנו צריכים לבדוק בריא' כלל משא"כ לקמן סי' כ' נ"ה סק"ד שהספק הב' הוא בחסרון ידיע' ספק נשמט תיכף אחר השחיטה ואת"ל קודם השחיטה אולי לא איעכול ניב' זהו חסרון שהוא לפנינו ועליה' אנחנו דנים באותו אבר עצמו ועיי' לקמן בפר"ח סי' ק"ה סק"י שגה בזה וק"ל ועיי' בט"ז: סי' מ"ג סס"ק ב' ולכן כשאין עוקץ בצלע יש להקל בהפסד מרובה אפי' בעוף וכ"כ הפר"ח:
סי' נ"ה מחבר סק"ב ד"ה היותרת וכו' כן פירש רמב"ם אבל פ"ש בענין אחר עיי' בהג"ה וכן:
אם נשבר וכו' ומכ"ש אם נשבר האסיתא ולא צריכים למ"ש תשו' בית יעקב סי' צ"ד ע"ש:
ש"ך סק"ד ד"ה ואת"ל נתעכל וכו' אע"ג דכתב בסמוך דכיון דנתעכל קודם שחיטה מסתמא שף היינו סתמא דמילתא הכא הוא אבל הכא דאיכא בלא"ה ס"ס אלא שאינו יכול להתהפך א"כ מהני נמי הך ספיקא דשף ופשוט ועיי' סי' י"ג סק"ד על הגליון:
מחבר סק"ד סוף הדיבור התחתון ולמעל' וכו' ופר"ח אוסר עד הפרסאות: סי', נ"ז ש"ך סקנ"ח ד"ה ואין דבריו וכו' ופר"ח הסכים למ"ב וט"ז עם צ"צ ומ"מ נ"ל אם אפשר למוכרם לגוי' ימכרם דגם הש"ך מודה דכולא האי לא חייש לשמא יחזור וימכרנו:

סי' נ"ח ש"ך סק"ז ד"ה ובספר אפי רברבי וכו' לע"ד נראה שאין להקל כלל שכן מוכח מהתוס' ד"ה בית הרחם דאל"ה בתי' ב' לא מתרצו קושי' השני' אע"כ בנמצא שינוי אף בלא ריעותא חושש אפי' בחי' הרח' והלך נמי דאל"ה הוה מוקמי' להא דתינוק בן יומא כחוש הרבה והלך אע"כ דריעותא דזיבה כשינוי' דמי' וטריפה:

סי' ס' ש"ך סק"ה סוף הדיבור וצ"ע וכו' ופר"ח מיקל להדי' וכן נראה עיקר לדינא להתיר חלב מבהמה שמתפטמת בחמץ בפסח דאין הלכה כר"ח בן אנטיגנות כמ"ש פר"ח:

הלכות כבשר שנתעלם מן העין:

סי' י"ג ש"ך סק"ב ד"ה אחר רוב אוכלי' וכו' וה"ה בכל כה"ג כגון בכרכש ממילא אזלי' בתר רוב ממולא כרכרשי' וכדומה הן מוכח משום הר יב"ש שהביא ב"י בסי' זה בסוף הענין עגל שנעשה הפרש שכ' הפר"ח בסק"ג ועיי"ש קיצר כלל דינא:

ש"ך סק"ח ד"ה במקום שרוב טבחי' וכו' וה"ה במצא ברחוב היהודים אפי' כשרוב הטבחים גוי' והיינו כשאין דרך הרבי' של נכרי' ופסק לשם כמ"ש בפר"ח ע"ש מיהו נלע"ד להסתפק קצת כשהישראלים מוכרים בשר טריפה שנפל במקום שלהם עיי' מ"ש הש"ך סק"ה דמוכרים כשר ולא טריפה כלל בעי' עכ"ל ונראה שלא כ"כ אלא ליקח מגוי' אבל בנמצא אזלי' בתר רוב הבהמ' דכשר וכמ"ש בתוס' חולין רק צ"ע ע"א בד"ה ובנמצא ע"ש מיהו במקום שאין מטריפין האחורי' אסור עד שניכר ע"י בקי שאין זה החתיכה מאחוריי' דלא שייך מרובה פריש. הלכות דם:

סי' ס"ו מחבר סק"ד בהג"ה וכו' ובפר"ח אוסר גם ע"י תערובות ב' בצים עם שיהי' ב' של היתר וא' של איסור וכ"נ:

ש"ך סק"י ד"ה כיון דרמב"ם וכו' צ"ע היכא רמיזה שהרמב"ם לא הוזכר מכות מרדות אלא אביצה שהתחיל אפרוח להתקיים משום דאז הוה כבר עפרא בעלמא וכמ"ש הש"ך לעיל סק"ד ולקמן ס"ק כ"ג והשיג על הב"י:

ש"ך בסי' זה אבל הרמב"ם וכו' ע"ש וצ"ע:

בא"ד סוף הדיבור וכו' ולקמן סי' ק"ז סק"א כ' בפשוט' דביצה אפרוח או שיש בו דם הוה אינו מינו עם שאר ביצים והרגיש בזה הפר"ח בסי' זה ולע"ד לא קשה מידי ע"ש דהתם קאי אי אזלינן בתר טעמא וזה לשונו שם דטעם דם לחוד וטעם ביצה לחוד וכו' והכא קאי למסקנא דפסק רמ"א סי' צ"ח ס"ב דאזלי' בתר שמא ושם ביצה א' הוא וע"ש מה שמשיג הש"ך על הרמ"א אפשר דבביצה בלא בישול מקלינן:

סי' ס"ט ש"ך סקכ"א וכו' כוונת הש"ך כמ"ש הלבוש עט"ז ובה"מ או לצורך שבת שרי' אם כבר נתבשל כך אלא הש"ך מוסיף שבתוך מע"ל נמי יחזור וימלח צד השני במקום ה"מ וזה לא נאמר בעט"ז ע"ש:

ש"ך סקכ"ד ד"ה אזיל ליה איסור דאורייתא וכו' ובספר נק"ה חולק על זה כיון דאתחזק איסורא לא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא:

סי' ע"ב ש"ך סק"ה וכו' עיי' במ"י כלל וסי' ט"ו סקמ"ה מחבר סק"ג בהג"ה ד"ה והרגלי' התחתונים וכו' וה"ה הצוואר וכהאי לישנא מצאתי בש"ו עה"ג סימן כ"ט:

סי' ע"ט ש"ך סק"ח ד"ה שגדול באיסור וכו' צ"ע דגם בעובר כן הוא והתוס' שם ד"ה והלכתא כ' הטעם דשאני ביצה דכיון דאגידה בה כגופה דמי גם מ"ש דגדלה באיסורא ואפשר דוקא אוודאי טריפה ועיי' בפר"ח סק"י תיקן הכל:

סי' פ"ג ש"ך סקי"א סוף הדיבור עיי' מג"א סי' תל"ז סק"ד:

סי', פ"ד ש"ך סק"ד ד"ה מכלי גדול וכו' עיי' בט"ז:

סק"ה שגם זה איסור וכמ"ש בפלתי וכן עיקר:

מחבר סק"ג בהג"ה ד"ה שהרי לא וכו' פי' אבל לא לשאוב כמ"ש ט"ז סק"ה וכן עיקר ונ"ל דאם שאב אפי' הנשאר בכלי גדול אסור ועיי' פלתי: ש"ך סק"י ומתירי' וכו' עמ"ש בפר"ח סק"ט דהיינו בידוע שלא פירשו מהתבשיל לדופני הכלי ע"ש ועיקר לתבשיל רותח שימותו מיד ולמאן דאסור בפירוש מת לקמן ס"ד גם זה אסור עיי' בש"ך סקי"ב מיהו בדיעבד אין לאסור בשפך לתבשיל רותח ובידוע שלא נשאב בכלי ממנו עיי' בט"ז סק"ה ועיי' בש"ך סקל"ד ועיי' בספר קול בן לוי מפתחו' לס' כנ"ה סי' קכ"ו שוב מצאתי בספר אגרת הרמ"ז דף ל' וזה לשונו להתי' תולעי' חומץ לא נהירא כלל וכו' כשנתן חומץ אל המאכל הנ"ל כשנשפך על הארץ וכו' ואם ישתה כל שהוא אין ספק דאינ' שרץ המים וכו' ע"ש היטב:

ש"ך סקט"ו ד"ה וכל אשר במים וכו' פי' דהדין נותן להתיר אפי' פירשו ממש כשם שמותר שלא במי' וכו', ה"ה אין לו סנפיר בכלי' רק מדכתיב כל שרץ השורץ על אמרינן לרבות א"כ די לנו לאסור כה"ג ממש אבל בדופני הכלי בפנים שרי אבל תולעי' קמח מנ"ל להתיר רק מדכתיב על הארץ למעוטי זיזין שבעדרים דילן להתיר בתוך הקמח ממש ולא כפירש"י בדופני הכלי וזהו ברור לאסור אפי' נתן בכ"ד דלא כפר"ח:

ש"ך סקי"ז ד"ה והמחבר בא"ח וכו' ע"ש מג"א ובנה"כ כאן ופר"ח דהעיקר לאסור אפי' מעט מעט:

המחבר סק"ח ד"ה שעקרי' י"ב חודש וכו' מ"כ בס"ס קול בן לוי מפתחות לס' כנ"ה סקכ"ז וז"ל הנך י"ב חודש העיבור בכלל וע"ש:
ש"ך סקכ"ב ד"ה ועדשי' קטניות וכו' והנה החוש מעיד שהמה מהתולעים במחובר ונ"ל לקיים כל דברי חכמים שאוכלי' כשהם ירוקים עדיין אז הם מתולעים אך אחר שנתיבשו ונידושו והם מופרשים מהשרביט אפי' תוך יב"ח אין בהם תולע ממה שהיה במחובר כי יצאו בשעת דישה או בהתיבשם יצא לחוץ וכן אנו רואים שאין נמצא בהם אלא קטנים פתוחים שנראה שהי' בהם תולע אבל תולע לא נמצא בהם אך הכנימה שחורה הנקרא מילבען והם גדלים בתלוש והפולים הם בחזק' היתר לעולם מן הסתם במדינותינו:
ש"ך סקל"ה עיי' חו"י סי' ק"ט בא"ד דלא אתחזק איסורא וכו' צ"ע בירקות וכמיהם במדינותינו שהוחזק' עיי' בש"ך ס"ס כ"ט ומה גם שגם בקטניות אין לסמוך תוך י"ב חודש:
סי' פ"ו סקט"ו ד"ה אלא נראה וכו' ופשוט הוא דרש"י אזל לשיטתו ביבמות פ"א ע"ב דמין במינו לא בטיל אפי' בדבר יבש ע"ש בתוס' ולא מצי' איירי רבוצים בביצים:
ט"ז סקי"ד ד"ה צ"ע וכו' ונ"ל דתקלה לזמן מועט לא חיישינן כמ"ש ש"ך לעיל נ"ז סקמ"ז ע"ש:
סי' צ"א המחבר סק"ד בהג"ה ד"ה צריך קליפה וכו' עיי' מ"ש מג"א סי' תס"ז סקל"ב ד"ה גם מ"ש מ"ב ע"ש היטב:
ש"ך סקי"ד עיין בצ"צ ובמנחת יעקב סימן וי"ו ס"ק כ"ג:
סי' צ"ג ש"ך סק"ו ובט"ז בסוף הדיבור עיי' בנק"ה:
סי' צ"ד ש"ך סק"ד ד"ה אם תחב וכו' עיי' מג"א תנ"א סקכ"ד:
סי' צ"ה ש"ך סקכ"א ופ"ח כ' להחמיר אפי' בהפסד מרובה:
סי' צ"ז ש"ך סקכ"א וכו' ופר"ח פליג להקל דאין לבדות גזירות מדעתינו ומטעם זה נראה נמי היתר ביין שנתנו חלב לתוכו אפי' יש בו טעם חלב דוקא פת גזרו כיון דדרכו לאכול עם בשר רותח דהוה איסורי דאורייתא עיי' בר"פ כל הבשר ק"ו ע"ב דאכולה שאמרו היינו אילפס רותח ה"פ דילמא אתי למיכל בכותח נמי בה"ג אבל ביין דלאו אורחא הוא בהכי וזה ברור ולא כצ"צ סי' פ' מיהו במים צ"ע קצת ועיי' לעיל סי' פ"ח בש"ך סק"ב לחלק עוד בין פת לשאר מינין שוב מצאתי בסוף ס' קול בן לוי מפתחות סכ"ה סי' קל"ו כ' וז"ל מותר לערב חלב ביין אם יש ביין ס' כנגד החלב ולשתותו עם בשר:
הלכות תערובות:

סי', צ"ח ש"ך סק"ח ד"ה ויש טעם וכו' ובמנחת יעקב כלל פ"ה ס"ק מ"ה השיב על זה ודבריו הם דברי הט"ז סי' ק"ט סק"ב ע"ש:
סי' צ"ט במחבר סק"א ד"ה עצמות האיסור וכו' ופר"ח מוכח בראי' ברורה כהראב"ן אם מעל שהביא הרב"י בכ"ה דדוקא מין במינו או אינו מינו ולא יהב טעמא רק דאנן לא נהיגי' לסמוך אקפילא מקלינן לצרף בעצמו אבל בשאינו מינו דלא טעמנו:
אין עצמות מצטרפין משום דטעמא לא בטל וכ"כ תוס' חולין צ"ו ע"ב ד"ה איכא ע"ש וכן ראוי להורות ולהחמיר בב"א מיהא ועיי' פלתי:
ש"ך סק"ז ד"ה אבל לדעת הראב"ד אסור וכו' עיי' במ"א ס"ס תמ"ז וב"ח שם ועיי' בב"ה סק"ה בסי' זה וצ"ע ממה שכ' תוס' חולין קי"ב ע"א ד"ה דקיי"ל בכלי מקדש כל יום נעשה גיעול לחברו משום ביטול ברוב סגי ואוקמא אדאורייתא ע"ש וקשה להסוברים דמדאו' אין מבטלין איסור לכתחילה וצ"ל דבכלי אינו אסור לבטל לכתחלה כ"מ לשון הטור סי' קכ"ב בשם הרשב"א ועיי' בט"ז ס"ס זה:
המחבר בהג"ה סק"ה ד"ה לא מהני וכו' למי שבטלו או למי שנתבטל בשבילו כן משמע לפ"מ שתי' הנה"כ קושי' אביו הש"ך דס"ס קט"ו דמשום ביטול איסור לכתחילה נגעו בי' וכן הסכים במ"י כלל פ"ה סקל"א ועיי' סקל"ג: מחבר סק"ו בהג"ה ד"ה ואחר כן נפל עיי' צ"צ סי' פ' וח"א סס' תמ"ז ומה שכתבתי לעיל בגליון ט"ז סי' צ"ז:
ש"ך סקי"ט ד"ה וצ"ע וכו' ויש לישב דשם אינו מפסיד אם ישהנה לשנה הבאה וידלקנ' בחיוכ' ולזה נתכוין המג"א שם אבל לא הוה דשיל"מ ממש דלדבר זה לא נאסר מעולם ובאר יעקב לא נחית לכך:
ש"ך סקכ"א ד"ה פ"ב דערלה וכו' ע"ש מסתפק הירושלמי אי ידיעת חבירו מהני ואז ידיעת ספק מהני שנסתפק אי נפל לקופה זו ולא הוספק לברר עד שנפל לקופה אחרת ע"ש במשנה ב' ולע"ד דנין בזה דין נשפך דלעיל סי' צ"ח סעי' ב' להקל במ"ב כל שהוא ביותר מרובה ולהחמיר באינו מינו וצ"ע:
בא"ד ד"ה וכה"ג אפשר להקל וכו' דעת הפר"ח לחסור באי' דאורייתא ביבש מב"מ ולהקל מב"מ בלח בלח ביותר כל זמן שהוא יותר מרובה בנודע בנתים:
סי' ק' ש"ך סק"ב ד"ה טיפת דם וכו' עיי' מ"י כלל מ"א סק"ב מחבר שיש בו אפרוח וכו' ואיירי שאח"כ נתרסקו ב"ב שא"א להכיר וגם לא בטיל עתה חד בחד ודוק:
ש"ך סק"ח ד"ה כלל מ"א וכו' עיי"ש במ"י סק"ז דמסיק דשאני שומן הגיד שאינו אלא מנהג קדושים ולרא"ם שהבי' הרב ב"י בשם תוס' אינו אוסר כלל לכן לא נחמיר ב"י באיסור הדבוק ונכון וכ"כ הש"ך סי' נ"ה סס"ק כ"ג ע"ש:

סי' ק"א עיי' ביבמות פ"א, ע"א פירש"י ד"ה שאני שונה ותו' ד"ה מאי היא וכ' משמע בתרי דרבנן לא הוה דבר שבמנין וה"ה בחה"ל כגון בשר שנתבשל בחלב שחוטה וכה"ג כנלע"ד:

ש"ך סק"ט ד"ה אסרתו ובמ"י שם סק"ח הסכים לפסק ט"ז סק"ה:

ש"ך סק"ג ד"ה כגוף אחד וכו' ובשר שנתבשל עיי' לעיל סי' פ"ו בש"ך סק"ל וצ"ע:

ש"ך ס"ק ט"ו ד"ה בשם מהר"י וכ' דכל שד' להתפס' בשעת בישול ועדיין עיי' במ"י כלל מ"א סקי"א שמפקפק על זה:

סי' ק"ב ש"ך סק"א ד"ה ע"ו וכו' פ"ו סק"י כצ"ל ועיי' ט"ז סק"ב וק"ל שייך לעיל במחבר סק"ח ד"ה וכן כל כיוצא וכו' נלע"ד דווקא בכה"ג שכבר בטל מדאורייתא חד בתרי רק משום דהוה חה"ל סמכי' אבל בלא"ה לא ועיי' בזה בתשו' ח"צ סי' ל"ט שאם דומין בדבר הניכר בשימוש היד אף אנן בקיאין ע"ש:

מחבר סק"ב ד"ה של ספק טריפה וכו' ואי נולדה בי"ט ונתערבה אסורה עד למחר להתיר אסורה דנולד עכ"פ וכן בוודאי טריפה צ"צ ססי' ס"ט: ש"ך סק"ד ד"ה שאני הכא וכו' עיין מ"ש הר"ן בנדרים נ"ב ע"א: ש"ך סק"ה ד"ה כיון דלחזותא וכו' פי' משו"ה מיקר' מב"מ שצריכים לתקן המאכל כמ"ש בסק"ו ולא גרע מתבלין שכ' תוס' שם אבל בשאר איסורא דרבנן חזותא לאו מילתא היא כהוכחת פר"ח מדהוה אבעי' דלא איפשטא בב"ק ק"א ע"א מיהו באיסור דאורייתא אזלינן לחומרא ואפי' זוז"ג לא מהני דלאו מטעם דגרמה אתינן עלי' ועיי' במ"י כלל ע"ד סק"ה דמקיל באסור' דאורייתא שעיקרן לאכילה לא מהני חזותא ע"ש שלע"ד כל ראיותיו אינ' מוכרחים להקל באיסור דאורייתא דמ"ש דלאחר נתינת טעם כל איסורא דרבנן וליתא אי חזותא מילתא הוא ופשוט ומ"ש מדרבא פ' התערובת ע"ט קרמי הפ"ח וכו' בספיקא לא מירי ומ"ש וברכה דמידי דעבד לחזותא הוה טפילה אינו ענין לכאן דעל האכילה מברכי' ולא על הראיי' לכן אין לזוז מפסק הפר"ח:

ש"ך סק"ז ד"ה של ספק טריפה וכו' כשנתערב אח"כ לא בטיל דבשיל"מ כ"ע מודה דלא מהני ס"ס כה"ג כמ"ש בסק"ב ודוק:

ש"ך סק"א וכו' זהו דעת הפ"ח עיי' זה סוף:

דבריו דומי' דבפסועה א' שכ' תוס' שם ד"ה ליהדר ועיי' פר"ח: ד"ה וכבר תפס' וכו' וכבר ישוב הפ"ח וכן עיקר דבשא"מ לא מהני שהי' עד שלא יהי' בי' אלא צריך הגעלה אפי' בה"מ אבל במב"מ יש לפסוק כהש"ך: ש"ך סק"ט ד"ה מיהו עיין בתשו' מהרי"ט ח"ב ס"א שכ' וז"ל וכ' רבינו ישעי' ז"ל דאע"ג דהוה דשיל"מ לא אמרינן דלא בטיל אלא ביבש שממשו של איסור בעין אבל בזה שהוא נימוח ואין שם טעמו ולא ממשו הרי

בטול ועומד הוא עכ"ל משמע להדי' כהרמ"ה וכה"ג פ' בתרא דע"ז שהביא הש"ך: ש"ך סק"י ד"ה דבשיל"מ דס"ס האיסור וכו' צ"ע בחתיכה הבלוע מדם אותו איסור הבלוע אין לו מתירים דהדם נשאר באסורא לעולם וזה דומה ממש למ"ש בת"ה גבי חה"ל ולזה נתכוון הרב בהג"ה וכן ראוי להורות ופר"ח כתב דיש לחוש בזה לדעת רי"ף ז"ל וכ' פר"ח דפת שנאפ' עם הצלי בתנו' אסור לאכלו בכותח דיש לו מתירי' לאכלו עם בשר כמ"ש רי"ף בהג"ה ועיי' בר"ן בנדרים נ"ב ע"א ולע"ד ליכא מאן דפליג אהרי"ף בהא דמ"ש רש"י בביצה ג' ע"ב טעם דשיל"מ משום שיאכלנו למחר בהיתר ולא כ' כר"ן שם דה"ל מב"מ היינו טעמא דבאיסור דרבנן כביצה מודה ר"י דבטיל מב"מ כדאי' בחולין צ"ט ע"ב ובתוס' ד"ה שאני כו' ע"ש וא"כ ה"ה לרבנן בדשיל"מ לכן פי' טעם אחר שיכול לאכלו היום כאן כפירש"י שם ואז אפי' באינו מינו לא בטיל כמ"ש הר"ן בנדרי' לעיל נמי מטעם הנ"ל דעירובי' דרבנן וגם הרב בת"ה כלל ד' דין ח' פסק כהרי"ף וע"ש במ"י מיהו בחתיכה הבלוע מדם שהבלוע אין לו מתירי' בטל שפיר כמ"ש לעיל בגליון: המחבר בהג"ה סקי"ד ד"ה ויש חולקין בזה כו' עיי' נה"כ ס"ס צ"ב אע"ג דקיי"ל לאסור חמץ אף אחר פסח היינו להחמיר ולא להקל כמ"ש הר"ן בפסחים בפ' כל שעה גבי אמר רבא הילכתא וכו' ע"ש:

ש"ך סקט"ו ד"ה ולאחרים מותר וכו' מ"מ לאחרי' מיקרי דשיל"מ למוצאי שבת אע"ג דנשאר באיסורא להמבשל דומה זה למ"ש בצ"צ ססי' ס"ט בביצת טריפה שנולד' בי"ט ונתערב וכמ"ש לעיל בגליון ס"ב ע"ש:

סי' ק"ג ש"ך סק"ג ד"ה נמחה ללא נמחה וכו' אע"ג דפוגע בגוף האיסור והוא אינו מוסרח עדיין כנבילה מ"מ קיי"ל יבש ביבש בטל וחוזר להיתר גמור אי לאו דיתן טעם לכשיבשלם והיא לא יתן אלא טעם פגום ועיי' מ"י לפ"ז כשאינו נמחה ועתיד להשביח אסור אפי' בשעת הפגם משום דפגום בגוף האיסור והוא אינו בטל עדיין דיתן טעם משובח לעתיד:

מחבר סק"ב בהג"ה ד"ה לא נאסר היורה וכו' פירש דלעיל סי' פ"ח מיירי כשמיתמך החירות שמה שנתערב בגוף הדבורי' דבש אזי היורה מיהת אסור לבשל בו שוב חלא ושיכרא כדלקמן ססק"ד והכא איירי כשאין שם אלא רגלי דבורי' שאין בהם טעם כלל אפי' הכלי' מותר:

סי' ק"ד מחבר סק"ב ד"ה לסננו בסנסנת וכו' של בגד דווקא ב"י בשם מרדכי:

ש"ך סק"א ד"ה מוכח דאע"ג וכו' פי' מדאקשה רב שימי והרי עולה על שלחן מלאכים א"כ לפי סברתו איירי רב בדדברא והק' לו מ"ט אסרה רב שהרי נטל"פ בשכר ואין

לומר משום דמאי חידוש הוא ואפי' נטצ"פ אסור בי' שהרי עולה על שלחן מלאכים ומסיק דאיירי בדמתא דמאיס' אבל בין דדברא ובין דמתא נטל"פ הוא ואח"כ מסיק רבא דמספיקא הוא על שניהם קאי וזהו פשוט אך הפר"ח לא הבין כן והוצרכתי להאריך ושוב מצאתי כן במ"י כלל פ"ב סק"ה:

מחבר סק"ב בהג"ה ד"ה אם נפל לשומן וכו' וה"ה לחמאה מ"י בשם התשו' חוט השני ועיי' בפר"ח שכ' דלטעמא וכן מוכח מתוס' שכ' בשכר לא מהני קפילא שמתחזק ע"ש משמע בשאר מילי לא וכן הדין בכל המשקין ושכ' הש"ך סק"ה והשתא בשיכר' וחלא לא מהני טעימה וביין שמן דבש לא צריך טעימ' ובשאר איסורא צריך טעימה:

ש"ך סק"ג ד"ה כל שאר אפשר כו' ופר"ח מסכים להט"ז דכשאפשר לסננו אסור משום דיבש לא בטל בלח וכשא"א לסננו מותר הכל ואין חילוק בין שרץ לשאר איסורא ובין עדשה או פחות ויותר ומה דנקט רש"י עדשה נ"ל משום דבכה"ג הוה איסורא דאורייתא כעדשה בכא"פ ואפי' ס' לא מהני דס' עדשי' לא הוה ד' בצים דוקא בשיעור המפורש לקמן סי' ק"ץ סי' ה' ואז לא בטיל לפי מ"ש הר"ן ע"ש רש"י הביאו ב"י סי' צ"ד עיי' ודוק:

מחבר סק"ג בהג"ה ד"ה מיהו בחלא ושכר וכו' דטעם כעיקר ילפי' מג"נ והתם לא אסרה: אלא קדירה בת יומא כנלע"ד וה"ה בכלי המשקי' כדלעיל בש"ך סק"ה: סי' ק"ה מחבר סק"ה ד"ה ואם כבוש וכו' או בתוך חומץ וכו' של יין פר"ח על ק"מ קוי הש"ך סק"ב מסי' ק"ד ודוק:

מחבר ס"ק ד"ה חום של כלי ראשון וכו' עיי' היטב במג"א סי' שי"ח מסקי"ז ואילך ומסקכ"ח ואילך:

בא"ד בהג"ה ד"ה דינו כלי שני וכו' ר"פ דם חטאת צ"ה ע"ב הקשה תוס' דברי ר"ת אהדדי נלע"ד דס"ל לר"ת דנטף מרוטבו על החרס וחזר אליו בטל בס' כקו' תוס' חולין צ"ז ע"א ד"ה שאני וכו' והא דתני יקלוף את מקומו היינו משום שנתבשל כדין קליפה מחמת דבר אחר היא הרוטב שחמימתה מהחרס כמ"ש תוס' פסחים ע"ו ד"ה בשלומא לפי גירס' ר"ח וכיון שנפסק הקילוח אינו מבשל אלא כדי קליפה וממילא בלא נפסק מבשל כולו ולכן מותר להגעיל כלי ראשון ממש ע"י שמערין עליו בלי הפסק הקילוח וכשנפסק מבשל כדי קליפה לר"ת וזהו דעת הפרישה שמובא בש"ך סק"ה ובלא הפסק אין להקל כלל:

ש"ך סק"ה ד"ה ובב"ח בס"ס זה מחמיר וכו' וזה מסכים פר"ח סי' ס"ח סי"ח אפי' בכמה כלי' כל זמן שהיס"ב אוסר כולו:

בא"ד ד"ה וכן יש להחמיר וכו' דלא גרע ממום בית השחיטה פ"ח שם ועיי' טור בסי' זה בשה הרשב"א:
ש"ך סק"ח ד"ה נ"ל כיון דהתוס' פירש כירה ועיי' בזבחים צ"ו דלא כמהרש"ל וכן שמעתי בשם מורי לי' שמצא כן בהר"ן בדע' הרמ"א דלא כמהרש"ל צירף לשאר קולות ועיי' עוד לעיל בסי' צ"ד בט"ז סקי"ד ובש"ך סקכ"ט ועיי' במנחת יעקב כלל ס"א שהוכיח שגם לא"ה ומהרש"ל עכ"פ אינו מבשל כ"א מבליע ומפליט דאל"ה קשה אהש"ס פ' כל הבשר ק"ד ע"ב ס"ס כלי שני הוא וכו' והתם אדבר גוש קאי אע"כ דאינו מבשל לענין בשר בחלב לא נאסר מדאורייתא וע"ש איך ישוב לשון או"ה לכן נלע"ד להקל בספק בב"ח כה"ג כיון דהוא רק מדרבנן שוב מצאתי בר"ן בפ' כל שעה גבי סכינא דפסחא כ' וז"ל ומיהו כלי ראשון בעי' דזמני' דמייעל להו בדודא דבשרא וה"ל כעין כפא עכ"ל ולא כ' בקיצר דמתחי' בהו דבר גוש ש"מ דלא ככלי ראשון הוא:
ש"ך סק"ט בשניהם חמין מתיר וכו' ופר"ח מוקי' להא דרקיק ברקיק כחוש אבל שומן אסור כולו כמ"ש בהג"ה כאן:
מחבר סק"ה ד"ה ואפי' חתיכה איסור כחוש וכו' עיי' פר"ח:
מחבר סק"ו ד"ה כנגד האיסור וכו' ואם אין לו פעפוע דינו בנטילה לדעת מחבר וק"ל:
ש"ך ס"ק י"ז ד"ה ודאי בזה שבת"ח וכו' במ"י שם סק"א דחה כל דברי הש"ך ומוקי לי' דוקא בבשר וגבינה וצריך להתיישב שם:
מחבר סק"ז בהג"ה ד"ה אבל כלי' שבלע איסור וכו' דכלי פולט בקל דהרי מהני הגעלה לכלי' לא לאוכלי' כ"כ הרשב"א בחי' בשמעתין דטיפת חלב ע"ש:
ש"ך סקי"ח ד"ה ויש בו דם וכו' החילוק הזה צ"ע בחי' רשב"א בשמעתין דטיפת חלב דמיירי ממולייתא ע"ש:
ש"ך סקכ"א ד"ה מקמי' דמוקיר להו וכו' וצ"ע בזה אצל זה מוקיר לי' מה דינו עיי' סק"ט ועיי' בהג"ה סמ"ק סי' ר"ה דמטעם דמתגבר עליו אתינן עליו כמ"ש סקמ"א מיהו הפר"ח כ' בלא"ה אגוף הדין דאין להקל בלא ראיי' מחבר סק"ט ד"ה מחתיכ' לחתיכ' בלא רוטב כו' ואפי' בשומן לחומרא עיי' כה"ג:
ש"ך סקל"ח ד"ה סוף כלל ל"ח כו' וזה לשון מ"י שם בדבר שומן ואפי' בדבר כחוש בדבר שיש חשש או גזירה דדבר שומן צריך ס' החוטין והקרמין שמולחין עם בשר בעי' ס' ומיהו במקום הפסד קצת יש להקל ולהתיר ע"י קליפה וכן בכל איסור כחוש ובאיסור דאורייתא והוא כחוש אין להקל רק בהפ"מ ואם הוא כחוש גמור כמו חמץ בפסח והוא

איסור דרבנן א"צ כ"א קליפה אפי' בלא הפסד וכן הדין לעיי' בצלי רק במקום קליפה צריך בצלי נטילה עכ"ל:

סי' ק"ח ש"ך סק"א ד"ה אפי' לכתחלה וכו' ללוי אבל לרב אסור לכתחלה מיהת ובזה איירי בירושלמי דמיירי תרומת אמתני' דמכאן ע"ש היטב וכו': בא"ד ולא קאמר רבותא וכו' דכל שאסור לדידן לכתחלה אוסר רב בדיעבד כנלע"ד לישב קושי' הפר"ח ודוק:

ש"ך סק"ח סוף הדיבור וכו' דא"כ לא שרי תנור שהסיק בכמון של תרומה אלא משום דקלי' איסורא אבל בלא"ה לא ובמ"י דחה זה דלאביי מסיק הכא ולא לרבא וכ' הפר"ח אבל בשהיתר חריף אסור דומי' דפת חמה ועיי"ש: סי' ק"ט ש"ך סק"י בתרי בטיל כלומר ברוב וכו' וכ"כ הפר"ח דתרי לאו דווקא אבל:

במ"י כ' דבעי' איסורא בב' דהתירא לא בטיל דבעי' רובא דמנכר ונלע"ד באיסור דרבנן יש לסמוך אהש"ך ופר"ח דבלא"ה ס"ל לא"ז דבטל חד בחד עיי' לקמן בש"ך סק"ט עיי' במ"י כלל ל"ט סק"א וכן משמע לקמן בטור סי' קי"א שכ' אם ההיתר שבקדירת ההיתר רבה קצת על החתיכה הנבילה עכ"ל משמע דלא בעי' אלא רביי' קצת:

ש"ך סק"ט בסוף הדיבור וכו' עיי' במ"י כלל וסי' ל"ט סק"י כתב בשם מנחת כהן שאין חילוק בין איסור דאורייתא לאיסור דרבנן כמ"ש הרמ"א וכן כ' המנחת יעקב שם חוץ מן האיסור דרבנן כמו פת עכו"ם שאין לו שורש דאורייתא וכדומה ע"ש סי' ק"י ש"ך סקי"ד ד"ה אבל הר"ן כתב בהג"ה וכו' ופר"ח הסכים לשיטת הר"ן ופי' כן דעת הרשב"א ז"ל:

ש"ך סקי"ח ד"ה דלקחו קטן וכו' שאינו חריף פר"ח:

ש"ך ס"ק ל"ה תחילת דיבר וכו' עיי' פסחים ט' ע"ב תוס' ד"ה היינו עד סוף הדיבור וכו' סוף הדיבור משמע דהכא שרי אפי' פירש לפנינו משום דלא הוה קבוע גמור ע"ש מיהו בחולין צ"ה ע"א בתוס' ד"ה הכא משמע דלא מחלק בהכא:

ש"ך ס"ק ל"ז ד"ה והראי' שהביאו מטא"ח צ"ע וכו' סי' שכ"ט וע"ש במג"א סק"ב בשם מ"מ וצ"ע עוד בא"ד וכו' וצ"ע בנזיר י"ב ע"א דכל דהדרא לניחות' הו"ל קבוע ועיי' בתוס' בכתובות ט"ו ע"א ד"ה דלמא וקיי"ל מיהו בר"פ התערובות משמע כיון שהותר' הותר' דקאמר אתי מגיסא ליתסרא ע"ש ע"ב וצ"ע ליישב עם סוגי' דנזיר הנ"ל:

סי' קט"ו בסוף הסימן עיי' לקמן סימן קכ"ז סק"ז דלא כתשו' רמ"א והש"ך בנ"ה מסכים עם תשובת רמ"א:

סי' קי"ו ש"ך סק"א ד"ה עכ"ל וכו' כ' עוד שם בסי' כ"ו דאפי' לכתחילה רגילין לנקות כלי' ב"י במים ועפר ולבשל בו דגים ע"ש בט"ז סק"ב ד"ה ועל כן נ"ל פשוט וכו' אבל הפר"ח ונ"ה פסקו דכל שהוא משום סכנה דינו כאיסור ובטל בס' ולא חמירא סכנתא

מאיסורא כן הוא להדי' באו"ה כלל ל"ט סי' ל' שאין לחוש ללחמים שנאפה עם בשר ומותר לאכל' עם דגים: סי' ק"כ ש"ך סקי"ט ד"ה מדברי תוס' וכו' סוף ע"ז ד"ה אי וכו' לפמ"ש רש"א שם וק"ל:

ש"ך ס"ק כ"ב צריך טבילה וברכה וכו' וטעמא נ"ל לפמ"ש סמ"ע סי' קע"ו סקי"ד וק"ל וכמ"ש ש"ך לקמן ס"ק כ"ז:

סי' קכ"א ש"ך סקי"ו תחילת הדיבור וכו' עיי' במג"א סי' תנ"א סקכ"ד. ש"ך סק"כ סה"ד ד"ה נאסרי' וכו' ודוקא כששנ"ז הכלי' ובעי' מאיסור כמ"ש לעיל סי' צ"ט סק"כ:

סי' קכ"ב מחבר סק"ב ד"ה ובין בשר שבלעה מחלב וכו' דין זה אינו להתוס' סוף מס' ע"ז ד"ה מכאן וכ' משמע דווקא איסור גמור מיהו הרא"ש כ' שם עוד תי' אחר ועיי' מ"ש חי' הריטב"א בשם הר"א בחולין צ"ז ע"א אהא דקדירה שבשל בה בשר לא יבשל בה חלב ע"ש גם הראי' שמביא הרב"י בשם הרשב"א מקדירות בפסח וכו' צ"ע להמחמירין בא"ח סי' תמ"ז בהג"ה וזהו דעת הרשב"א הובא בב"י שם וע"ש בב"י ריש הסימן דמביא ראי' משמואל דאמר דרישנא לכו כר"ש להתיר אחר הפסח ולא התיר אפי' בפסח שלא במינו דאית ליה אפי' בזמנו בנותן טעם וממילא שרי נט"ל אע"כ דלכתחילה אסור מיהו ועיי' במג"א סי' הנ"ל ס"ק כ"ד מ"ש בשם הרשב"א צ"ע לחלק בכאן ודוק בכל זה:

מחבר סק"ג בהג"ה ד"ה דאין חריפת וכו' עיין מג"א סי' תמ"ז סקכ"ה מדינא אסור בודאי הכלי' ב"י מחלב של גוי וגם ליכא לספוקא בדבר הפגום בעין וכ"כ בנודע ביהודא סי' ל"ו ועיי' לעיל סי' קט"ו סקי"ד ט"ו ע"ש מיהו לאכסנאי שאין מצוי' לו מישראל מחשב דיעבד ע"ש בנודע ביהודא מיהו במקום שנתנו מאכל לתוכו אין כאן אלא חזקת איסור של קדירה ואוסר בפר"ח אפי' בדיעבד התבשיל שנתנו בו אח"כ ומה שהקשה הט"ז עוד ספק שמא משקר העכו"ם לק"מ דכולי חדא ספיקא הוא שמא משקר שמבשל היום דבר שאינו פוגם ולא הוה ס"ס:

מחבר סק"ט בהג"ה ד"ה ושמש בו העכו"ם וכו' צ"ע דה"ל ס"ס אולי נשתמש בפגום בעין מיהו ע"כ ס"ל דרגיל להשתמש בו וליכא אלא חדא ספיקא דפוגם בעין:

ש"ך סק"ח ד"ה וכל זה לדעת הרב וכו' וכן מורין עיין פר"ח ומ"י שאין להחמיר וצל"ע בכל זה לחוש להשתמש בו דבר חריף מ"ש לאחר מעל"ע ביומו: מחבר סוף הסימן עיי' בחו"י סי' רכ"ח דין המוציא סכין אוכלין ברחוב היהודים וע"ש דכשיש בו חריצים חלב פשיטא לו להתיר מיהא:

סי' קכ"ד וש"ך סק"א ועיי' לקמן סי' קכ"ה בש"ך ס"ק ב' מוכח דאפי' בהפסד מועט נמי שרי וכן לקמן סי' קכ"ט בש"ך ס"ק מ"ג מוכח כן: סי' ק"ל עיי' סי' קכ"ט בש"ך

ס"ק מ"ב ומ"ג משמע דמקום הפסד שרי וצ"ל דהא דאסור הכא בדיעבד דהיינו שלא במקום הפסד:

סי' קל"ז בש"ך ס"ק י"ד עיי' בנה"כ סי' צ"ב ד"ה מיהו ויש להשיג וכו':

סי' קל"ט מחבר ס"ק ג' בהג"ה סס"א ועיי' בתשו' חו"י סי' קס"א היטב בסיף הסי':

סי' קמ"א מחבר סק"ז בהג"ה ויש מתירין צ"ע דלא מתיר נמי בשל פרקים כבש"ס:

סי' קנ"ב סק"א ד"ה לחופת בנו וכו' כ' בש"ו חו"י סי' קפ"ה שאין איסור מפורש לזווגם ומ"מ העושה א' מאלו אינו נמלט מזרעו מקדיח תבשילו וכו' ע"ש:

סי' קצ"א המחבר סק"א ד"ה אבל אשה שרגילה לראות דם במי רגלים וכו' כ' הצ"צ סי' צ"ב כלל א' דמילתא לפי הסכמת האחרונים אין להתיר אלא הרגילה למצוא דם בתוך מי רגלי' בתוך הספל וכואב לה כשמטלת מים אז יש להתיר ע"י בדיקה שבמהרי"ל אפי' במציאת דם גם אחר הטלתה על הדבר שבודקת בו אחר הטלת מים דתלינן לומר דאותו דם שמצאה תוך על העב לזור הטלתה הוא מתמצית הדם שמצאה תוך מי רגלים ואותה שמוצא תוך מי רגלי' וודאי לאו מתוך המקור באה דאין דרך המקור לצאת עם מי רגלים עכ"ל כתבתי אפשר שלשון רמ"א אינו מדוקדק ואי אפשר לכוון דבריו אלו דברי מורי חמי ז"ל ובס' נודע ביהודא סי' מ"ח העלה דלאו דווקא צריכא ג' בדיקות אפי' בפעם אחת נמי סגי ולא צריכא נמי להרגשת כאב כלל רק שתהי' מוכיחה קיים וא"כ נלע"ד ה"ה לאשה שיש לה כינים באותו המקום העוקצים כדלקמן סי' קצ"ח סמ"ז והם מולידי' קרטין סגי בבדיקה הנ"ל כנלע"ד למעש' נכון עיי' בתשו' חכם צבי מה שמאריך להשיג על הט"ז בענין היתר קרטין דכ' הט"ז סק"ז עכ"ל מורי חמי ז"ל ועיי' נ"ב סי' מ"א:

סי' קצ"ו מחבר סק"י בהג"ה דזה אם מצאה כת' וכו' בס' תפארת ישראל מפקפק אמקור דין ומכריע להקל לפחות כהרמ"א ולא כהש"ך ע"ש ולפע"ד לא ידעתי מה ענין לשלשה ימים דוקא ולמה לא סגי בשלשה בדיקות להחזיקה בטהורה ע"כ נ"ל דאחר ג' בדיקות ושל ערבית דהפסק טהרה ושחרית וערבית שלאחרי' יש לסמוך אח"כ אב"י וכמו שהכריע בתח"י הנ"ל אבל ג' ימים בדיקות סמיכות בא"ז ממש לא דאין זמן בין בדיקה לירד דם מהמקור ואם תמתין שעה א' נתנו דבריך לשעורין אבל בג' בדיקות הנ"ל אתי שפיר וכמ"ש מל"מ פ"ג ממשכב ומושב ה"ד:

סי' קצ"ח בט"ז סקכ"א הנה הסכמת הט"ז דאם שכחה ליטול הצפרנים בשבת וי"ט לא יאמר לעכו"ם שתחתך לה אלא תנקרם היטב וכן כ' בא"ח סי' שכ"ח סק"א אבל הג"ה ומ"א סימן ש"ע פסקו דשרי' לומר לנכרי לחתכן דמסייע אין בהם ממש ומ"מ אם אפשר מוטב ליטלם ביד וז"ל נה"כ אלא כיון שאפשר ליטלה בלא כלי' למה נקל בכדי והח"צ

סימן פ"ב מסכים עם הט"ז: סי' רי"ז מחבר סק"ט ד"ה שאמר קונם בשר עלי וכו' זה או שאני כצ"ל עיין בט"ז סימן י':

סי' רל"ח ש"ך סקי"א ד"ה אסור מן התורה וכו' והיינו משום דחזי לאצטרופי כדאית' ביומא ר"פ יום הכיפורים וכמ"ש הר"ן בפ"ג דשבועות דף רצ"ח ע"א נמי יהיב היא עמא דוקא וא"כ כשנטרף קצת מן הכרי תו לא חזי לאצטרופי ושרי באידך לכתחילה ומשו"ה שפיר חייל אידך שבוע' שלא אוכל דנפ"מ לכשישרף ודוק השתא לא קשה מידי קו' הש"ך:

סי' רמ"א מחבר סק"ה ד"ה ואם עשו תשובה וכו' ואפי' מסרה לצאת לא יעשה הבן שליח ב"ד להוציאו דחרטה הוה תשובה לענין זה אף שאינו מקיל דין ב"ד כן מוכח בש"ס:

סי' רמ"ב ש"ך סקנ"ח ועיי' בש"ך בח"מ סימן כ"ה סקי"ד סי' י"ד וי"ח דכ' שם דאפי' טעה בשיקול הדעת שוי' חתיכה דאיסורא ואין יכול לחזור ולהתיר:

סי' רמ"ח ש"ך סק"י סוף ד"ה דדמי לכפרה וכו' ע"ש בתשו' בפני' ולענ"ד דוקא אי כבר הוקבע ונסמך ממון על העובר אז יתן גם הבעל לכפרת אשתו אבל אי עברה תקנה שלא הוקבע עלי' שום קנס אין לו לקנסה בממון של בעל אלא תתכפר בקנס אחר שאינו נוגע לבעל ועיי' בא"ע סי' צ"א ב"ש סקי"ג דבמזיד לא קנסי' לבעל כלל ע"ש היטב סי' רנ"ז ש"ך סק"ג ד"ה לתת חשבון וכו' ואין צריך לתת חשבון וכו' כצ"ל ע"ש דבריו וד"מ:

סי' רע"ו מחבר סק"ט כ' בש"ו מעיל צדקה סי' כ"ד שאסור לסוד הבה"כ בסיד אם כתוב עליו שמות שאינן נמחקי' עוד שם ובש"ו נ"ש סי' ל"ז מתיר לקדוח השם הנכתב יתירה כגון שנכתב ה"ה וכו' בסוף התשו' שאמרו לו הסופר שאם עלה קרע בתוך השם הוי"ה שקודרי' השם ומדבקי' בלק"ז על הנקב וכמבואר שם אחר והשם הנקדר מדבקי' בפתח הארון הקודש וגם בש"ו מעיל צדקה סי' צ"ה כתב בשם מ"ו שנהגו לקדור השם הנכתב בטעות עם איזה אותיות לפניו או לאחריו ומסתמא ניקב השם לא עדיף מנכתב בטעות כמ"ש הנ"ש:

סי' ר"פ מחבר סעי' ב' וכו' ועיי' בש"ו חכם צבי סי' י"ט שחולק על סעי' ב' וכ' דאין צריך לסלק רק יריעה אחת ומכ"ש היכא שנקרע באופן שצריך היריעה שאין צריך לסלק אלא יריעה אחד ולזה הסכים השארית יוסף סי' מ"ט וכן באירע פסול ומ"מ מבואר שם בש"ו ח"צ סי' הנ"ל דכשצריך החליף דף א' ע"כ יחליף ג' דפין שהוא יריעה שלימה ע"ש בפנים מ"ש: סי' רפ"א ש"ך סק"ח ד"ה וכמה מצות שחייבין וכו' צ"ע טעם זה דהא איכא נמי כמה מצות שאין ישראל חייבין כ"א כהן ולוי וכדומה וא"כ יהי' פסולי' לס"ת אבל נלע"ד ליישב טעם אחר שכ' המרדכי כך כיון דאנן סהדי שא"א לו לקדש השם דלא יבוא

ממזר וכו' אם קדוש אתה א"כ לא נצטווה על מ"ע של כתיבת ס"ת שהרי א"א לכתוב לו בעצמו ס"ת שלם וממילא דלא מצי למיעבד שליח על זה דכל מה דאיהו לא מצי עביד שליח לא מצי משוי נמצא שהוא אינו מצווה על מ"ע של ואתם כתבו לכם וממילא דא"א לו לעשות שליח לאחר לכתוב לו להיות הוא יוצא במ"ע של ואתם כתבו לכם וכו' וכל שאינו בקשירה אינו בכתיבה ניקרי דמי דעביד מעשה כצ"ל נכון:

סי' רצ"ט ש"ך סק"א ד"ה והילכך כשבטל הטעם וכו' דדרך בישול אסרו תורה עיי' חולין ק"ח ע"א וזה כוונת רש"י וע"ש בתוס' וק"ל ועיי' מ"ש תוי"ט ריש מס' שקלים:

סי' ש"ה עיי' בס' נחלת שבעה סי' י"ב מס' לא ואילך וכלל כי שיעור הסלעים הם ה' לויט ושליש כסף צרוף שהוא ש"כ עשרים צוואנציגער שהם ששה זהובים וצ"ל ווינר קוראנד בזה"ז שכל מארק פיין שוה עשרים זהב ומארק היינו ט"ז לויט כסף צרוף ככתוב על המטבעות גולדין שטיק כ' איינע מארק פיין ושיעור קדושין משקל חצי שעורה כסף צרוף עולה שוויה חצי ווינר פפעניג אשכנז שהוא פחות מחצי ווינר קיסרית וכן קבלתי ג"כ מאדמ"ו ני' ועיי' פ' הזהב משנה ה' ופ"ד דמעשר שני מ"ג ברע"ב וק"ל: סי' שכ"ג ש"ך סק"ה ד"ה ולא יהי' נאסר העיסה וכו' עיי' בפני' במהרי"ו שטעמו דהא דאוכל והולך ואח"כ מפריש הוא מטעם בריר' דהוברר הדבר למפרע שזה הוא חלתו מעיקרו כמו ליקח יין בין הכותים וא"כ הי' אסור טעמו בטבל למפרע ע"כ ופריש פחות מק"א ע"ש אבל צ"ע דגם זה הוברר למפרע שהטעם הנמשך מהחל' אם העיסה הוא חולין והנמשך מהעיסה אל תוך החלה והוא חלה דהרי יכול להפריש מעט מצד זה ומעט מצד זה ולצרפם לשיעור חלה ועיי' הדברי' בביאור לקמן סי' שכ"ד בט"ז סקט"ו: בט"ז סק"ו עיי' נה"כ ועיי' חו"י סי' ק"ל שדוחה כל דברי הט"ז: סי' שכ"ד ט"ז סק"ה עיי' נה"כ שגם הוא הסכים להט"ז:

סי' של"ה מחבר סק"א בהג"ה שני' וכו' וכן הסכים בחו"י סי' קמ"א דלא כט"ז וצ"ע למעשה ועיי' בנה"כ:

סי' שו"מ ט"ז סק"ז ונ' אחר שבעה כן הוא בב"ח וכן בדין דאלו בתוך שבעה פשיטא דצריך לקרוע האמת שלשון זה צריך ישוב קצת מ"מ נראה כמ"ש ורבים שגו בזה:

סי' שס"ד ש"ך סק"א וכו' עיי' תשו' נ"ש סי' כ"ט:

סיימתי בעה"י מהדורא קמא של הגהות אמ"ו על היו"ד:

דיני תרתי לריעותא מס' בית יצחק:

א לת"ש יתרת בדרי דאונה מצטרף לכל ריעותא להיות תר"ל אבל לל"ש דווקא לענין סרכא שלא כסדרן ודווקא כשהיא בפרק אמצעי של אגודל ויתרת מקמא: ב היכא דתרי

ריעותא רק סמיכו ולא זו ע"ג זו לפר"מ בעי' הפרש כקש וללל"ש סגי בהפרש כ"ד רק שיהא בשר בריא:
ג מראות כשרות משני מראות כגון אדום וכוחלא לת"ש דווקא בה"מ כשר וללל"ש אפי' בלא ה"מ[וד' פליתי מצדד בירוק ואדום לאסור דסתרי אהדדי והביא בח"א:]:
ד ספק תר"ל לת"ש אסור וללל"ש שרי מלבד ס' חסרון ידיעה:
ה תרי ריעותא סתמא טריפה:
ו ריעותא גדולה עם ריעותא אפי' כ"ד טריפה אבל לא ריעות' כ"ד עם ריעות' סתמא:
ז יתרת מקמא וסרכא שלא כסדרן ריעות' גדולה סרכא תלויה בועה יתרת פחות מט"ד אפי' מגבה גבשושית מגבה מראה כשרה קמט גומא הכל ריעות' סתמא צמקה במקצת טינרא מורסא יתרת בדרי ריעות' כ"ד ודווקא שידוע שהסרכא על היתרת אבל אם יש ספק שמא אין זו היתרת מהני מיעוך ואם אחת מהאונות אין לה סמפון אמרינן וודאי זו היתרת ואם נסרכה לאונה בצדה מהני מיעוך אבל למקום אחר לא מהני מיעוך ואם הסרכא למטה מחציה ויש חלון או בין אונה לאומה אפי' בלי חלון בה"מ יש להכשיר אפי' בלי מיעוך ובאין ה"מ בעי מיעוך:
ח יתרת מקמא ועליה סרכא אפי' תלוי' ועוברת ע"י מיעוך טריפה אבל סרכא תלויה או ממקום למקום היוצא מתוך יתרת מקמא ועוברת ע"י מיעוך כשר וה"ה טינרי היוצא מתוך יתרת מקמא כשר אבל בועא אפי' מ"ז העומדת על יתרת מקמא טריפה אם לא בתערובות שיש עוד צד להיתר ולא מקרי יתרת מקמא אלא אם היא בפרק אמצעי של אגודל אבל בצפורן אגודל כשר: ט ב' יתרת מקמא שנסרכו להדדי בלא חלון למטה מחציין כשר אם לא במקום שהלב שוכב עליהן ואפי' מיעוך לא מהני היכא שמסופק אם הלב שוכב עליהן אבל אין הלב שוכב עליהן מהני מיעוך אפי' למעלה מחציין:
י יתרת מקמא בצד יתרת בדרי הכל שם א' וכשר ולא גרע מתרי יתרת מקמא: י"א ג' דימין וד' דשמאל אפי' צמקה א' מהן טריפה אבל יתרת בדרי וניכר ע"י שאין לה סמפון או מצד קטנותה ואותו היתרת צמקה כשר אבל אינו ידוע איזו היתרת וצמקה א' מהן אפי' בדרי דאונה טריפה:
יב יתרת מקמא שצמקה מקצתה כשר צמקה רובה טריפה:
יג צמקה רוב הוורדא ונשאר בשורש שלה כ"ד כשרה אבל אם יש עליה עוד ריעות' כ"ד טריפה:
יד חסר אונה וכשירה ע"י סדק או שאר סי' אפי' יש שם בועא או סרכא תלוי' ואפי' במקום הסדק לא הוה תר"ל זולת יתרת מקמא הוה תר"ל כה"ג: טו יתרת מגבה פחות

מצפירן אגודל הוה ריעות' ואם יש ריעותא אחרת הוה תר"ל אבל אם משורשת בדרי אף שמתעמקת למעלה בפחות מט"ד לא הוה ריעותא:
טז וגבשושית מקמא אפי' כ"ד לא הוה ריעותא אבל באונה עליונה במקום דיש לחוש לחיכוך פחות מט"ד לא הוה ריעותא כט"ד צ"ע:
יז ויתרת מגבה באונה עליונה במקום דכשר לד"ה דווקא ט"ד הוה ריעותא ולא פחות מט"ד אבל במקום פלוגת' הפוסקים אפי' פחות מט"ד הוה ריעותא ולא מהני כה"ג אפי' חיתה יב"ח רק לענין החלב שנחלב קודם ג' ימים: חי פיצול מגבה ושוה לבשר הריאה לא הוה ריעות' קצר מהגומא צ"ע אי מקרי ריעות' ויש להכשיר ככל ס' תר"ל:
יט פיצול מקמא אפי' פחות מט"ד הוה ריעות':
כ החילופין שיש מטריפין ואין מכשירין לד' הל"ש אפי' ריעות' לא הוה ולד' הת"ש והפר"מ הוה ריעות':
כא שני וורדות במקום שמכשירין מ"מ דייני' להו כיתרת מקמא ואם יש שם ריעות' טריפה אבל אם הם משורש א' אפי' הקטנה הפוכה דכשר לא הוי תר"ל אף אם יש שם ריעותא וה"ה אם יש שם ריעות' בכיס אף דיש מטריפין ביתיר כיס מ"מ הוה ס' תר"ל וכשר אבל וורדא הפוכה לאחר שחיתה יב"ח דמכשירין אם יש שם ריעות' ל"מ יב"ח וכן לענין החלב:
כב וורדא גדולה כאונה אף כאונה סמוכה לאומה ויש שם ריעות' אפי' בה"מ טריפה.
כג יתרת וורדא בצד שמאל דינו כיתרת בדרי דאונה ולא הוה תר"ל אבל בצד ימין תלי בפלוגת' להפר"מ הוה תר"ל ולהל"ש לא הוה תר"ל: כד חסרה מקצת הוורדא ונמצא החתיכה בין בצד ימין בין בצד שמאל אם החתיכה כפרק אגודל יש להטריף משום דלהש"ך מקרי יתרת:
כה הוורדא דמכשירין אם חיתה יב"ח אם יש שם עוד ריעותא טריפה ולא מהני יב"ח:
כו נגלד. או ניקב קרום העליון אפי' מעט הוה ריעות' ומצטרף לתר"ל: כז ניקב כיס הוורדא ונסרכה הריאה להכיס לא הוה תר"ל ומהני מיעוך: כח נשבר קרום הריאה ע"י שנפחוה יתר מדאי ויש שם ריעות' אחרת ולא עברה ע"י הנפיחה הוה תר"ל:
כט נקב במקום דממשמשא ידא דטבחא לא מקרי ריעות' אא"כ דע"י הנקב לא מצינן למבדק הריעותא דאז טריפה:
ל ונקבי מורנא אם הנקבים כמספר התולעים וכל תולע מקצתו בתוך הנקב לא הוה ריעותא ואם לא הוה הכי הוה ריעותא:

לא נשפכה כקיתון וחסרון מבפני' פחות מרביעית צ"ע אם הוה תר"ל: לב אטום אם ע"י הבדיקה הדרא בריא לא הוה ריעות' אבל אם רק מכשירין ע"י נדנוד הרוק הוי ריעות':
לג צמקה מקצתה לד' הפ"מ הוה ריעות' ולד' הל"ש לא הוה כ"א ריעותא כ"ד ובסרכא שלא כסדרן לא מהני מיעוך:
לד בועא עם מוגלא ריעות' עם מים זכים במקום שמכשירין תרי סמיכו במים זכים הוה ריעות' כ"ד:
לה מורסא ובועא מליאה רוח ריעות' כ"ד:
לו תלויה היוצאה מטינר' כשר אבל שלא כסדרן היוצאה מטינרי הוה תר"ל אפי' במקום ה"מ דמים פושרין לא מעכב דבטונרי לא שייך מים פושרין טריפה מטעם תר"ל:
לז תלויה היוצאה מהבועא ואזלא ע"י מיעוך יש להכשיר בה"מ:
לח ודע דס' חסרון ידיעה אי הוה תר"ל לכ"ע לחומרא אבל ס' מחמת פלוגתא ד' הת"ש דאזלינן לחומרא וד' הל"ש דאזלי' לקולא ולענין החלב בתר"ל ד' הל"ש דקודם ג' ימי' שרי כמו בסרכא תוך ג' אסור:
לט בועה במים זכים היכא דמכשרי בסמיכי יש להכשיר בה"מ אבל מלאה רוח אפי' בהפסד מועט מכשירין אבל במקום דמטריפין כל תרי בועי דסמיכי בתרווייהו הוה תר"ל וכ"ז לענין סרכא תלויה אבל לענין סרכא דבוקה בכ"ג הוה תר"ל דלא עדיף מטינרי:
מ בועה שחוזרת ע"י נפיחה למראה ריאה כשרה בין על הגבשושי' בין במקום שמשמעת קול וטינרי דלא הוה כ"א ריעות' כ"ד וכן מורסא כשרי' על הגבשושי' ומראה כשרה על הגבשושי' לד' השמ"ח הוה תר"ל ויבואר לפנינו אי"ה:
מא בועה יחידי' אפי' מתלבנת למטה ולמעלה יש להמראה מוגלא אין דנין אותה כבועה על הגבשושי' וכשרה ומה"ט אם יש אצל בועה כזאת ריעות' אחרת כגון סרכא או קמט הוה תר"ל ולא אמרי' דחלק של מטה הוה הפסק: מב בועה שנשתנה ע"י נפיחה לגמרי לבשר הריאה אלא שגבוה לא הוה כ"א ריעות' כ"ד ובתלוי' כשר ובסרכא הצריכה מיעוך טריפה כלל הדבר בועה לא מקרי אלא מראה מוגלא וגבוה מבשר הריאה:
מג קמט שבא ע"י חולי או יש לספק שבא ע"י חולי הוה ריעות' וכל ריעות' מצטרף לתר"ל אבל ניכר שהוא מתולדה יש להכשיר בשאר ריעות' בה"מ אבל בועה על קמט טריפה משום דהוי כתרי בועי דסמיכו:
מד בועה במים זכים על חריץ אונה העליונה או על חריץ הוורדא למאן דמכשיר מים זכים בסמיכי גם כאן יש להכשיר וכ"ז על החריץ אבל אצל החריץ לד' הר"ש בעי' הפסק כ"ש במראה ריאה ולד' הל"ש לא צריכא כלל וכ"ז מחציה ולמטה אבל מחציה

ולמעלה כשם שמכשירין שם יתרת מקמא משום דדרכה להתפצל משלהטריף בועה משום שסופה להתפרק ואפי' במ"ז ומ"מ בה"מ יש להכשיר אפי' במוגלא:
מה ובמקום שיש פלוגת' אם דרכה להתפצל יש להכשיר בכ"ע מספק: מו ועומדת חוץ לחריץ ומקצתה נכנס לחריץ דינה כעומדת על החריץ ובכל הני טרפיות הן בחריץ הן בקמט אם ע"י נפיחה חוזרת למראה ריאה כשר: מז קמט לא מקרי אם מקמיט מחמת הבועה כ"א הריאה מעצמה מקמיט וזה צריך בקיאות גדולה:
מח תרי בועי דסמיכו במקום שמכשירין מ"מ אי איכא סרכא תלוי' טריפה ואפי':
הם מים זכים או מלאות רוח ומ"מ אם מפורדים למעלה ולמטה דכשרי לכ"ע יש להכשיר במ"ז בה"מ:
מט תרי מורסא דסמיכי לא הוה ריעות' כמורסא יחידית. נ תרי טינרי דסמיכי צידד בפר"מ להטריף בסרכא תלוי' וכ' עלי' הל"ש דכוונתו אם הסרכא יוצא מבין התרי טינרי אבל לא מעל או אצל עבר הב' של הטינרי וגם בזה מכשיר הל"ש דאין דינו כ"א כטינרי יחידית:
נא בועה ומורסא דסמיכי דינה כבועה יחידי' אבל אם יש עוד ריעות' אצל המורסא אזי אם יש הפסק בין הבועה להמורסא לא הוה תר"ל ואם לאו הוה תר"ל אבל בועה מטינרי דסמיכי אף דלא נגעי אהדדי וכשר מ"מ אם יש עוד ריעות' בין אצל הבועה בין אצל הטינרי הוה תר"ל:
נב ודע. דמה שכ' דבועה יחידית במ"ז במקום שמכשירין תרי סמיכי במ"ז לא מקרי ריעות' היינו בבדקנו ומצאנו כל הסי' של המים זכי' אבל טעימה לחוד ל"מ והוה תר"ל אם יש עוד ריעות':
נג טינר' שנקרעה ולא בדקוה אם יש בה טפת ליחה יש לסמוך את"ש שכ' דרוב טינרי מתהוות מבועות שהיה בהם מים זכים ובמקום שמכשירין תרי סמיכי במ"ז גם כאן כשר אבל אם קרעה במזיד אסור לדידי' במקום ריעות' ככל מבטל איסור לכתחלה:
נד בועה. אחת דמתחזיא כתרתי במים זכים תלי' ג"כ בסמיכי והיכא דמכשירין במ"ז גם כאן לא הוה תר"ל:
נה תרי בועות בחיתוכי דאונה זו כנגד זו לא הוה ריעות' רק כבועה יחידית וכן בועה בשיפולי כשיש בשר מקיף לא הוה כ"א כבועה יחידי' וכן בועה מעל"ע במקו' שמכשירין ובטינרי או מורסא מעל"ע הוה ריעות' בשיפולי לא הוה ריעות' וכן טינרי באונה שאין לה סמפונות אפי' מעל"ע לא הוה כ"א כשאר טינרי אבל בבועה מעל"ע אף שאין סמפון לאונה הוה ריעות' גדולה וק' הדבר להקל:

נו כל המראות כשרות חוץ ממראה אדום לא הוה כ"א ריעות' כ"ד ומ"מ באין הפ"מ יש להחמיר בתר"ל כד' הת"ש ובאודם כ"ע מודה דהוה ריעות' (ולכאור' ה"ה ירוק:):
נז והנה בסרכא שלא כסדרן אין למעך ביוצאת מכל מראות כשרות ובסרכא דבוקה בין אונה לאונה למטה מחציין ויש חלון או בין אונה לאומה אפי' בלא חלון אין להתיר אפי' בה"מ בלי מיעוך:
נח מראה כשרה אפי' אודם על יתרת בדרי לא הוה תר"ל אבל על יתרת מקמא הוה תר"ל אם לא שהיתרת איננה כפרק אמצעי של אגודל דאז לא הוה ריעות' כלל:
נט ריאה נפוחה כחריות אמנם ע"י הנפיחה מתגדלת עוד וכשירה ריעות' הוה לענין תר"ל וכן משמוש בשר הוה ריעות' לענין תר"ל מאחר דיש מטריפין וכל שני מיני מראות הסמוכים דיש מטריפין הוה ריעות' לענין תר"ל ומכ"ש באדום וירוק דסמיכו דהוי תר"ל אם ריעות' בצד הירוק ובפליתי הביא הח"א מטריף אדום וירוק משום תרתי דסתרי עיי"ש]:
ס מראה ברוין או גרא כיון דיש מטריפין הוה ריעות' גדולה לענין תר"ל ואם חוזר לאחר נפיחה למראה כשרה דינה כמראה כשרה:
סא מראה פסולה שחזרה ע"י נפיחה למראה ריאה הוה ריעות' כ"ד ואם חזרה למרא' כשרה הוה ריעות' גדולה ולמראה גרא או ברוין טריפה:
סב מראה אדומה כנגד מכה בדופן חזרה למראה ריאה ע"י נפיחה אפי' ריעותא לא הוה חזרה למראה כשר הוה ריעות' אפי' בה"מ:
סג מראה בקרום העליון לבד הוה ריעותא אבל אם חוזרת אפי' למראה כשר' לא הוה ריעות' ומכ"ש דמראה כשרה בקרום העליון קודם נפיחה דלא הוה ריעותא:
סד מראה פסולה על בועה מורסא וטינרא שנשתנה ע"י הורקת המוגלא בין למראה ריאה בין למראה כשרה לא הוה ריעותא ודינו כמו בועה לבד ואם נשתנ' למראה גרא או ברוין או שהיו מתחלה על הבוע' מראות אלו לא אמרינן דהוה עם הבועה תר"ל אמנם מצטרף לריעות' אחרת ואם נשתנו מראות גרא או ברוין ע"י הורקת המוגלא בין למראה ריאה בין למראה כשירה לא הוה ריעותא כלל:
סה מראה פסולה אצל בועה או טינרא או מוגלא וע"י הורקת המוגלא חזרה למראה: ריאה יש לה דין בועה למיהוי ריעותא עם ריעות' אחרת ואם נשתנ' למראה גרא או ברוין כיון שאינה על הבועה ממש כ"א אצל הבועה טריפה אבל אם מתחלה היו מראות כאלו יש להכשיר בה"מ ועכ"פ הוה ריעות' גדולה להצטרף אפי' לסרכא תלוי' להטריף ואם נשתנה לאחר הורקת המוגלא למראה כשירה יש להטריף באין הפ"מ ול"ד לחזרה

למראה כשרה ע"י נפיחה דהתם כל מלתא דריאה בנפיחה משערינן ובועה במ"ז במקום שמכשירין סמיכי במ"ז גם כאן יש להכשיר ומ"מ מצטרף לתר"ל אפי' בסרכא תלוי':
סו מראה אודם על הבועה צריך הורקת מוגלא ואם חזרה אח"כ למראה ריאה כשר אפי' יש מכה בדופן כנגדו אבל נאבדה הריאה במקום מכה בדופן ולא בדק טריפה ואם חזרה לאחר הורקת המוגלא למראה גרא או ברוין או למראה כשרה טריפה כמו במראות פסולות:
פז סרכא שלא כדרסן הוה ריעותא גמורה ואפי' עם ריעות' כ"ד הוה תר"ל תלויה ואינה דבוקה או ממקום למקום באותה אונה או אומה מקרי סתם ריעות' ולאחר שאזלה ע"י מיעוך אפי' ריעות' לא הוה:
סח סרכא שנפסקה בהכנסת יד הבודק או בהגבהה ריעות' כ"ד דלדולים בשפולי הריאה אפי' כ"ד לא הוה ואם נסרכו דלדול לדלדול יש לה דין תלוי' והוה סתם ריעות':
סט סרכא כסדרן למטה מחציין בלא חלון לא מקרי ריעות' ואפי' יש שם בועה וסרכא יוצאת ממנה יש להקל בה"מ דווקא אבל אם יש חלון אפי' למטה מחציין או בין אונה לאומה אפי' בלא חלון הו"ל עם בועה תר"ל: ע מחיתוך לחיתוך בועה יוצאת וסרכה תלויה יוצאת ממנה הוה תר"ל וטריפה:
עג בועה גדולה וסרכא אצלה והבועה אינה מונחת שתגיע הסרכא לצדדין טריפה ובת"ש מתיר ע"י מיעוך ובל"ש אוסר ואמנ' אם יש הפר' בין הסרכ' להבוע' יש להכשיר ע"י מיעוך:
עב סרכא כסדרן למטה מחציין היוצאת מטינרי אי ליכא חלון כשר אפי' לא אזלה ע"י מיעוך ואי איכא חלון אי אזלה ע"י מיעוך כשר ואי לאו טריפה אבל טינרי בין אונה לאומה וסרכא יוצאת ממנה אי ליכא חלון מהני מיעוך ואי איכא מלון לא מהני מיעוך וה"ה בסרכא שלא כסדרן היוצאת מטינרי ל"מ מיעוך:
עג סרכא כפולה בכסדרן כשר אפי' תלוי' יוצאת הימנה אבל אם הכפולה יוצאת מבועה כשר בה"מ דווק' אבל משאר ריעות' אפי' בלא ה"מ כשר אבל אם ניכר שהתלוי' יצאה מחיתוך ויצאה מבועה או שאר ריעותא הוה תר"ל וטריפה ואמנם אם הבועה בצד הדבוקה והתלוי' מצד אחר יש להכשיר וכ"ז בכסדרן מאונה לאונה בלי חלון אבל עם חלון או מאונה לאומה אפי' בלי חלון הוה תר"ל וטריפה:
עד סרכא כסדרן למטה מחציין אפי' בלי. חלון וסמוך לה יוצא סרכא שלא כסדרן בין מחיתוך א' בין נחלקין אינו כשר אא"כ עוברי' שני' ע"י מיעוך אבל אם א' אינה עוברי' טריפה ואם עוברת כשרה אפי' אם הסרכא כסדרן עם חלון:

עה קרום היוצא מחיתוך לחיתוך עד השיפולי ולא עד בכלל לא מקרי שום ריעות' ואם סרכא שלא כסדרן יוצאת מקרום זה ואזלה ע"י מיעוך אף שהקרום לא אזיל כשר ואפי' יש תחת הקרום בועה או שאר ריעות' כשר ואפי' יוצאה סרכא תלוי' מהקרום אבל אם ניכר שהתלוי' יוצאה מהחיתוך אם יש תחתיה או אצלה סמוך בועה או שאר ריעותא הוה תר"ל:

עו סרכא שאם נופחין הריאה בחוזק היא בגב וכשאין נופחין בחוזק היא בחיתוך אף דלא מטריפין מספק מ"מ כיון דיש פוסקין מטריפין ריעות' מקרי ואם יש שם ריעות' אחרת כגון בועה, וכה"ג הוה תר"ל:

עז סרכא תלוי' יוצאת מגומא או קמט צריך מיעוך ומיעוך מהני אלא בקמט יש חילוק אם הוא קמט בתולדה מהני מיעוך אפי' בהפסד מועט ובקמט שבא ע"י חולי בעי ה"מ דווק' אבל סרכא דבוקה היוצאת מתוך הגומא או מתוך הקמט אפי' בתולדה הו"ל תר"ל ול"מ מיעוך:

עח סרכא דבוקה מאונה לאונה למטה מחציין יוצאת מתוך הגומא או הקמט בלי חלון וניכר שהקמט הוא מתולד' כשר כמ"ש לעיל כה"ג גבי בועה אבל אם הקמט בא מחמת לקותא הוה תר"ל וטריפה וכ"ז בין אונה לאונה בלי חלון אבל עם חלון אפי' בין אונה לאונה או בין אונה לאומה אפי' בלא חלון צריך מיעוך אבל מיעוך מהני אם לא שהקמט בא מחמת לקותא דהוה תר"ל:

עט סרכא יוצאת מבועה צריך לנפוח אם ע"י:

הנפיחה מתכסה הבועה לגמרי ושוה לבשר הריאה בסרכא תלוי' אפי' מיעוך א"צ ובדבוקה מהני מיעוך ואם נתכסה אבל אינו שוה לבשר הריאה אזי בסרכא תלוי' מהני מיעוך ובדבוקה ל"מ מיעוך דהוה תר"ל וכן הדין במורסא אם גבוה מבשר הריאה אף שהיא מכוסה:

פ אם הוורדא נדבקה לשורש שלה אף דכשרה מ"מ ריעות' מקרי להצטרף לתר"ל וה"ה לכל הדבקים הכשרי':

פא בשר בלוי מקרי ריעות' להצטרף לתר"ל נחלקו הפוסקי' ויש להקל בה"מ ועכ"פ בעי' נפיחה לאחר קליפה וראי' שהבשר תחתיה שלם ויפה ואם לא נפחוה כשרה בדעבד בה"מ דווק' ובכלל בשר בלוי כשראשי האונות נבלעי' בשומן ועכ"פ אם נמצא ריעות' תחת הבשר בלוי צריך נפיחה ואם לא נפחו טריפה וקיל מבשר בלוי נתק שקולפין אותו וצריך ג"כ נפיחה ובהפסד מועט כשר דיעבד בלא נפיחה ואפי' בהפס' מועט לא מצטרף לתר"ל ואמנם הקליפה מעכב אפי' דיעבד וצריך שיהיה הבשר תחתיו שלם ויפה ומה

שקורין ווארצלין קיל עוד מנתק ולא מצטרף לתר"ל אמנם קליפה מעכב ושיהא הבשר שלם ויפה תחתיו וצריך נפיחה לכתחלה ובכלם א"צ מים פושרין אפי' לכתחלה:
פב אם ימצא על הריאה שלופריק או שוים צריך לבדוק אחר נקבים בריאה ואפי' לא ימצאו נקבים הוה ריעות' ומצטרף לתר"ל:
פג שוורים שמשתינים דם יש לבדוק בשלחופית ואם לא ניקבה מותרים באכילה כ' בס' בל"י מ"מ אם ימצא השוחט עוד ריעותא בריאה אע"ג שעפ"י הדין היה כשר מ"מ ע"י חולי זה דייני' לי' כתרתי לריעות' כיון שדרכה למות ממכה זו בקרב ימים בריך רחמנא דסייען:
סוגי' דברי ושמא פ"ק דכתובות לסיומא דמ' כתובות:
היא אומרת משארסתני נאנסתי אקדים תנא לטענ' האשה כלומר שהיא מודה שלא מצא לה בתולי' הא אם מכחשת אינו נאמן להפסידה כתובתה ומ"מ לא מהימנה במגו דמכחשא לי' דהוה מיגו דהעזה דהרי הבעל מכיר בשקרה: והי' מקחי מקח טעות יל"פ על ב' פנים הפן הא' שאומר מה שאתה טוען נאנסת אני מאמין לך אבל קודם שאירסתיך ואני הייתי מבקש בתולה ולא בעולה דאין האשה כורתת ברית אלא למי שעשא' כלי והפן הב' שאומר אינו מאמין לך שנאנסת כ"א אני אומר ברצון זנית בעוד היית פנויה והיינו מקח טעות כי לא קניתי לי פרוצה והנה הפן הב' הי' נ' מד' ר"י שאומר הרי היא בחזקת בעולה דל' בעולה מ' פרוצה ואמנם רש"י הגי' שנבעלה כלומר דבעולה ל"ד ונ' שהביא רש"י לזה דל"ל לר"י למימר דהרי היא בחזקת בעולה וכי לקולא קאמר ר"י שמותרת לכהן הרי שויא נפשא חד"א א"וו ה"ק מ"ט אתם אומרים נאמנת משום דחזקה דידה מסייע לברי דידה הרי מול חזקה זו איכא חזקה אחרת דהיינו חזקת היתר לכהן ואוקמי' לה לולא דשויא נפשה חד"א בחזקת היתר לכהן והיינו בחזקת בעולה דקאמר ואמנם אי ס"ד דר"י ר"ל דברצון זנתה הרי שוב אית לה חזקת צדקת דלא זנתה ברצון אע"כ הך בעולה לאו ברצון קאמר ר"י כ"א שנבעלה באונס וכ"ת למ"ד טעמא דר"ג ור"א משום מיגו י"ל דס"ל לר"י דמגו במקום חזקה לאו כלום היא וחזקת היתר לכהן ומ"מ ליכא למשפט בעי' דב"ב אי מגו עדיף או חזקה מהכא דלמא הכא מטעם חזקה אתא עלה ומגו דהכא לאו כלום הוא:
נאמנת כ' רש"י קס"ד משום ברי ושמא ויל"ד הרי לר"ה ור"י גם למסקנא י"ל דה"ט משום ברי עדיף ונ' דא"כ הו"ל להש"ס למימר דר"ה ור"י וודאי תנאי היא א"וו דבמסקנא גם ר"ה ור"י מודו דל"ש כאן ברי עדיף מטעם שכ' תוס' ר"פ הפרה ובכמה מקומות דל"ש ברי עדיף אלא היכא דהו"ל למידע משא"כ הכא והא דלא איסתייע שם תוס' ממה דאמרן

לסברתייהו ה"ט דהמק' דהוה ר"ל דר"ה ור"י כר"ג ור"א ג"כ לא נחית לחלק בכך וכיון דהש"ס לא פי' טעותו אין מכאן ראיה:

וראינו לעורר על ל' לא כי דקאמר בעל ונ' דה"ק כיון שאתה בחזקת היתר לכהונה אין אתה נאמן להוציאך מחזקתך אלא עד"ז צריכין אנחנו לעורר אם הבעל כהן ונמצא שהיא אסורה עליו מטעם שויא נפשא חתיכה דאיסורה ולמה נחלק ר"י וצ"ל דאמרינן היא נתנה עיני' בממון שתקח כתובתה ומשקרא ואמנם לכאורה לפי דברי' הרי אסורה לבעלה ומ"מ שמשתו והו"ל עוברת על דת וגם לפי דברי' אין לה כתובה ונ' דלמאי דמסקי' במ' סוטה דעוברת על:

דת צריכה התרא' ובלא התראה אינה מפסדת כתובתה ומ"מ צ"ע בסוטה שם וברש"י דמ' קצת דדווקא היכא דכולה למי הדר בה צריכה התראה לא זולת: ונסתפחה שדך אין להק' הרי אם נתודע לבעל קודם נישואין יגרשנה, וארוסה אין לה כתובה עכ"פ וא"כ שדה דידה נסתפחה לא הוא כ"א הכוונה מזלך גרם שלא תשא בתולה לא זולת חייב פטור כ' רש"י לשלם והביא דלכ"ע נשבעת היסת ונ' דזה עיקר כוונת רש"י דמנ"ל להש"ס דבממון פליגו דלמא בשבועה פליגו אמנם מ"ד פטור הוא ר"נ ור"נ בכל כופר הכל משביע לי' היסת וע"כ בממון פליגו:

ויש לעורר למ"ד פטור מ"ט מודה במקצת חייב שבועה ולמה לא יהא נאמן במגו דטוען אינו יודע דלא הוה העז' דעביד אינש דשכח ולא ידע בבירור ונ' כיון דר"ה ור"י אמרו חייב והיינו דלא שכיח אינש דלא ידע אם חייב ופרע דייק אמרי' וא"כ מיגו גרוע מיהת הוה ובמגו גרוע לא פטרינן משבועה:

גמ' אע"ג דאיכא למימר יל"ד בשלמא במתני' או שיש שטר כתובה בידה או שבועה מכח מעב"ד במקום שאין כותבין כתובה אבל גבי מנה לי בידך ליכא שום דררא דממונא ודלמא מודה ר"ג ונ' דהגמ' סמיך אמאי דאמרינ' רפ"ב דר"י דפליג הכא ה"ט משום דשור שחוט לפניך וא"כ כתובתה לא מעלה ולא מורדת:

אף בראשונה יל"ד בראשונות הו"ל לומר דאי בשני' לא קיי"ל כר"ג א"כ ע"כ מוכח דהיכא דאיכא מיגו או חזקה לא אמרינ' ברי ושמא ברי עדיף: א"ל ר"נ דייק הש"ס ר"ל דווקא דאי ר"י הרי לר"י במוכת עץ ליכא מיגו כדמסיק הש"ס לקמן בסמוך וה"ה לתי' בתרא כיון דלר"י במנה ומאתים פליגו הרי לא שייך חזקה דגם לפי טענתה אתרעי קודם אירוסין ומה לי מוכת עץ או דרוסת איש לענין חזקה ונ' דדווק' אדר"נ שהוא תלמיד שמואל קפיד הש"ס דלא ליפלוג ארבא א"נ כדמסיק משום ק' הלכתא אהלכת' אבל לר"י לא אכפת לן אי פליג אדשמואל:

וכ' רש"י ד"ה אבל הכא הלכך אוקי ממונא בחזקת מארי' נ' כוונתו דמאחר דמסקי' דעכ"פ אי איכא מיגו אמרינ' ברי עדיף דאל"ה במגו לא מוציאין ממון וא"כ ל"פ ר"נ אלא כשהתובע בא להוציא ממון אבל אם התובע הוא נתבע דהיינו שהנתבע טוענו תחלה מנה לי בידך והביאו עדים והלה טוען אמת שלוויתי ממך אבל גם אתה לווית ממני והלה משיב אינו יודע אין מוציאין ממון מן התובע מספק והביאו לרש"י לפ' כן משום דאליב' אמרינן מאי חזקה אי' לי' להאי ואמנם אי אית לי' חזקה באמת פטור ומ' דל"פ הני לישני דאל"כ הו"ל לש"ס למימר מאי בינייהו בין הני תרי לישני: ויל"ד מאחר דממתני' דמודה ר"י מבואר ע"כ דבמגו פליגו למה הדר הש"ס מלי"ק ואולי ר"ל דללי"ק במגו לחוד מחייב ר"ג אף דלא אמרינ' מגו להוציא מצטרף לכך ברי ושמא ברי עדיף וללי"ב מגו וחזקה בעי' וברי ושמא לא מעלה ולא מוריד אא"כ ר"נ כר"א לקמן ובמנה ולא כלום פליגו: תוס' ד"ה ר"ה לולי דבריו הייתי אומר עפ"י מ"ש לעיל דר"ה ור"י משבועת מודה במקצת ילפי' למלתייהו מדלא מהימן במגו דאינו יודע דלא הוה העזה ש"מ דאינו יודע חייב ואמנם היינו דווקא דומיא דהתם שהתובע טוען ע"כ ידעת שהרי מסרתי לך המנה משא"כ בהך דגם התובע מודה שהנתבע אינו יודע לא מצי' למילף ממודה במקצת וכ"ת אכתי ק' מתני' דידן הכא היא באה עם כתובתה וטוענת ברי והבעל רוצה לבטל הכתובה בטענת אינו יודע וודאי דלא מהימן לר"ה ור"י:

בסו"ד דבסיף המניח וכו' נתקשה רש"א למה הוצרכו לזה הרי במוכר שור אי' לי' לשמואל כרבנן עכ"פ ודבריו צ"ע הא התם ברי וברי הוא אלא דלא אזלינן בתר רובא ולכך אצטריכו להך דפ' המניח. והנה על מה שתי' תוס' לאביי אין להק' א"כ אמאי קאמר הש"ס בשבועות דרב ושמואל ס"ל כר"ש בן טרפון לישני דאצטריך לי' לשינויי דמשני התוס' כאן דא"כ עכ"פ כ' בתורה דמתוך שאינו יכול לשבע משלם ואמאי פליגו רב ושמואל בשני' חשודין אלא אי קשי' הא קשיא דד' תוס' בב"מ דרב ושמואל ס"ל כר"ה ור"י בפ' השואל שם והאיך יתכן כיון דס"ל ברי ושמא ברי עדיף האיך יוכלו לומר דחמשין ידענא וחמשין לא ידענא פטור ואם באת לחלק ולומר דר"ה ור"י לא אמרי כ"א באינו יודע הכל אבל בחמשין ידענא וחמשין לא ידענא תלוי' בדין שאר מודה במקצת א"כ מאי ק' להו עלי' דאביי הרי א"נ ס"ל כר"ה ור"י מ"מ במודה במקצת ס"ל מתוך שאינו יכול לשבע משלם וצע"ג: והנה בפ' כל הנשבעים פשיטא להו לתוס' דלרב ושמואל בחמשין לא ידענא פטור וא"כ האיך אפשר לומר דכר"ה ור"י ס"ל דברי עדיף וצ"ל דד': תוס' דהא דברי עדיף היינו דאמרי' הא דאמרה תורה כופר הכל פטור אף דחזקה דאין אדם תובע אא"כ יש לו היינו משום דחזקה דאין אדם מעיז לכפור הכל ואמנם ההוא

דטעין אינו יודע הוא ג"כ משום דלא מצא מעיז וממילא נאמן התובע בחזקה דאין אדם תובע אא"כ יש לו ואמנם כי אמר חמשין ידענא שוב אזדה לה חזקה אין אדם תובע שהרי חמשין יש לו ואידך חמשין הי' לו לנתבע ואינו יכול לשבע וחזרה שבועה לסיני לרב ושמואל ועד"ז נבא ליישב דקדוק עצום בד' רבא בשבועות שם שאמר כוותי' דר' אבא מסתברא דתני רבי אמי וכיון דתני ר' אמי בהדי' מאי מסתברא שייך ואמנם אי רב ושמואל ס"ל כר"ה ור"י דברי ושמא ברי עדיף הרי גם לדידהו שפיר י"ל דאבוהון כה"ג מחייב משום ברי ושמא ודווקא אבוהון חייב דהוי"ל למידע ובנו פטור דלא הו"ל למידע אא"כ היכא יליף תנא זאת משבועות ה' תהי' בין שניהם כיון דעכ"פ אין כאן עסק שבועה כלל ואמנם א"כ אין מקום שוב לקו' תוס' אליבא דאביי דאביי נהי דסבר ברי עדיף הטעם כמ"ש בכופר הכל ואמנם בחמשין ידענא לא שייך ברי עדיף וי"ל פטור ובא תנא דר' אמי ויליף מקרא נהי דלא שייך ברי עדיף מ"מ כיון דהוה מודה במקצת חייב שבועה וגלי קרא דמתוך דאינ' יכול לשבע משלם וצ"ע:

והנה הג"א בשמעתין הביא ד' הרי"ף בשערים דאם עד א' מעיד שהלוהו אף לר"נ ישבע ותמה עליו ישלם הו"ל למימר דהרי אינו יכול לשבע ונ' דלכאורה י"ל אמאי אצטריך הש"ס פ' השואל לאוקמי מתני' בב' וג' פרות הרי מצי לאוקמי דע"א מעיד ששאלה מתה ומתוך שאינו יכול לשבע משלם והיה נ' לכאורה דמאחר דאמרה תורה דע"א אינו קם לשבועה היכא דאינו יכול לשבע אינו משלם על פיו וכ"ת א"כ ק' נסכא דר' אבא דהי' ג"כ ע"א התם אינו משלם עפ"י העד כמו באינו יודע כ"א משום שהוא עשה עצמו גזלן וע"ז חידש הרי"ף דוודאי אין מוציאין ממון עפ"י ע"א ואמנם התובע נשבע ונוטל וממילא לא מצי הש"ס פ' השואל לאוקמי בע"א דהתם ישבע השוכר תנן:

וקיי"ל כר"נ ור"י מ"מ מסקי' פ' הגוזל בתרא משמי דר"י דאם לצאת ידי שמים חייב לשלם והרי"ף הביא זה פ' הגוזל אף דבשמעתין השמיטה והרמב' השמיט דר"י מכל וכל ותמה עליו ה"ה ונ' דנ"מ בין ר"נ לר"י דלר"נ קיי"ל כר"ג אף במוכת עץ מטעם מיגו אבל לר"י דלית לי' מיגו בהך דמוכת עץ קיי"ל התם כר' יושע וא"כ י"ל דמה"ט קאמר ר"י בבא לצאת ידי שמים חייב דנהי דקאמר ר"י ברי ושמא לאו ברי עדיף כיון דר"ג מיהת פליג עליו ראוי לצאת י"ש מאחר דבכולהו הני פלוגת' הל' כר"ג ואיהו ס"ל ברי עדיף אפי' בלא מגו משא"כ לר"נ ליכא מ"ד ברי עדיף כ"א היכא דמגו מסייע לי' אפי' לצאת ידי שמים אינו חייב לשלם:

בענין תדיר ומקודש זבחים פ' כל התדיר לסיומא דמס' הוריות ש"ק פ' נשא תרמ"ד:

תדיר ומקודש פי' רש"י דם חטאת ועולת תמיד והק' בתוס' הא תמיד ע"כ קודם דכ' מלבד עולת הבקר ול"מ להו לאוקמי בתמיד של בין הערבים דאיכא שוב עשה דהשלמה וע"כ דם חטאת קדים אלא דאיכא לאוקמי במחוסר כפורי' בע"כ דדוחה עשה דהשלמ' אמנם ה"ד היכא דצריך לדחות אבל כיון שהדם חטאת עומד וודאי אינו דוח' ומ"מ יש לתרץ ד' רש"י אי קדים ושחטי' לאינו תדיר מה דינו ולא אפשטא והשתא י"ל דגם סוגיין בדיעבד מיירי דקדים שחטי' לאינו תדיר ומבעי' לי' ע"ד את"ל אף דקדים ושחטי' תדיר קודם אם האינו תדיר מקודש מה הוא דינו ואמנם לא ניחא לתוס' וגם לרש"י ללי"ב לפ' כן משום דהו"ל להש"ס לאקדומי אבעי בתריית': ויש לבאר במאי תלי' האבעי' זאת ונ' דבתמיד פשיטא לן דדיעבד לא מעכב והיינו משום דאית לן תרי קראי מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד וכ' קראי אחרינא וערך עליה העולה עולה ראשונה ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות דדיעבד כשר ואמנם במקודש לית לן תרי קראי י"ל דאפי' דיעבד מעכב ועדיף מתמיד או דלמא תדיר בענינא דקרבנות כתיבא אבל מקודש מכהני' ילפי' כדאית' בהוריות וא"כ תמיד עדיף ומיושב לנו בזה מדוע לא ביאר הש"ס כאן מנ"ל דמקודש קודם כשם שביאר מנ"ל דתדיר קודם וכמו שביאר הש"ס בהוריות ואמנם היינו אבעי' אי ההוא ילפותא מכהני' דילפי' בהוריות גם לענין קרבנות דאוריית' הוה או דלמא לענין קרבנות הוה רק אסמכתא בעלמא:

והנה הצ"ק הק' א"כ דבתמיד ל"ש אבעי' דידן וכמ"ש תוס' על פי' קמא ברש"י מאי בעי הש"ס תו למפשט מתמידין קודמין למוספין והניח בצ"ע ונ' דהש"ס הכי קאמר אי ס"ד למבעי אי:

תמיד קודם או מקודש הרי כולא מלתא דתדי' ילפי' מקרא דמלבד עולת הבקר והתם הוה מוסף מקודש וש"מ דאפי' למקודש תמיד קודם ודחי דבשבת גם התמיד מקודש:

ודקדקו בתוס' למה מק' עוד הפעם ונ' דכל קו' יש עמה סברא דבשבת כ' עולת שבת בשבתו על עולת התמיד י"ל דה"ק קרא דווקא אי ליכא אלא עולת שבת אזי בא על עולת התמיד אבל אי איכא עולת ר"ח עולת ר"ח קודם אחר עולת התמיד אלא ש"מ דתמיד עדיף ממקודש ודחה שוב דאין סברה לדרוש כן דבר"ח גם מוסף שבת מקודש ופריך תו ממוספי ר"ה דכ' מלבד עולת החדש והנה בהגוזל קמא דרשי' מלבד איל הכפורים שצריך שישוב אשמו בראשו ואח"כ יבוא איל הכפורי' ומק' מקרא דמלבד עולת הבקר והתם א"א לפ' כן דהרי כ' העולה עולה ראשונה אמנם אי ס"ד תמיד ומקודש מקודש קודם למה לא נדרש כאן דעולת ר"ה קודם לעולת ר"ח ודחה שוב כדדחה תחילה והדר מק' מברכת היין דב"ש קאמר מברך על היום תחלה משום דיום גורם ליין ותו דכבר

קדש היום טרם בא היין ועל הראשון השיב ב"ה יין גורם לקידוש שתאמר ועל השני יין תמיד ומאי אהני לן ב"ה בזה אי מקודש עדיף הרי עכ"פ מקודש כבר הוה כאן קודם שבא התדיר ודחה הש"ס דפי' דלב"ה אפכא על השני שאמרו ב"ש כבר קידש היום אמרי ב"ה מאי אהני לן בקידש היום כיון דיין גורם לקידוש שתאמר ועל הראשון היום גורם ליין שיבוא אמרו ב"ה מאחר שיין לצורך קידוש והו"ל תדיר ומקודש הוה ג"כ וודאי יין קודם דאית בי' תרתי:

והדר מק' מתפלת מנחה הכי ק' לי' הרי אם לא יתפלל מנחה מתפלל מו"ש שתים ולא בעי' מנחה של שבת דווקא אבל מוסף אין לה תשלומין דבעי' מוסף של שבת דווקא והו"ל מקודש אלא ש"מ תדיר קודם למקודש ומשני נהי דדיעבד יוצא בתשלומין דמו"ש מ"מ אי מתפלל בשבת הו"ל תדיר ומקודש: והניחו תוס' בצ"ע סוגי' דמנחות דמ' דהיינו בעי' דשמעתי' וכו', ונ' דהיינו דדחקו לרש"י במנחות שפי' לחד לישנא דל' מקודש דנקט שם הש"ס ר"ל מזומן כמו התקדשו למחר ונ' פי' דבריו עפ"י ד' הרדב"ז בתשו' לפי ששמעתי מפי מורי הגאון ח"ס זצוק"ל בא' שהי' חבוש בבית האסורין והתירו לו ללכת בכל שנה פ"א לביהכ"נ אי ימתין עד פ' זכור משום מצוה מן המובחר או זריזין מקדימין עדיף ופסק הרדב"ז זריזין עדיף ולפי רש"י הנ"ל היינו אבעי' כיון דמוספין יקרבו היום את"ל תמיד קודם הו"ל למחר מצוה מן המובחר אבל זריזין מקדימין עדיף ואמנם גם לל' ראשון ברש"י שם יש לומר דבסוגין כאן קאי לקדם ואבעי' לן במנחות את"ל לקדם תדיר עדיף לדחות מהו והו"ל אבעי' בהנך ב' דבורי תוס' שהביא המג"א סוף ה' חנוכה דבסוגי' דכבתה פשיטא לתוס' דלדחות לא אמרינן תדיר קודם ובפ' החליל מ' מדבריו דאין חילוק בין לקדם בין לדחות ולמ"ש היינו אבעי' דמנחות:

והנה הרמב' מפ' כלי"ק ברש"י וכ' כיון דלא אפשטא בעיין יעשו כמו שירצו והי' ק' לי כיון דיכולין לעשות כמו שירצו ע"כ יקריבם היום משום אין מעבירין על המצות ונ' דכיון דעכ"פ הדבר ספק א"כ אם לא יקריבם היום יש לחוש למעבירין על המצות ואם יקריבם יש לחוש דלמא מקודש עדיף וע"י שהקריבם היום בטלו בידים מצות מקודש והי' הסברא כד' ר"י מוטב לעבור על בל תגרע ולא לעשות מעשה בידים וה"נ מוטב לעבור על המצות ולא לעשות מעשה בידים אבל באמת אין זה מבטל בידים ממש דהרי עדן אין החיוב עליו מלמחר כעת היום וע"כ פסק הרמב' כמו שירצו יעשו: בע"ה בענין שבת ויו"ט אי שתי קדושות הן ס"פ בכל מערבין:

לכאורה י"ל דטעמא דמ"ד שתי קדושות הן דאי ס"ד קדושה א' אמאי תוקעין מיו"ט לשבת ומבדילין משבת ליו"ט ומ"ד קדוש' א' ס"ל מאחר דקדושת יו"ט בכלל קדושת

שבת הא דתוקעין לומר שהקדוש' מוספת והולכת והא דמבדילין דנחתא פורתא ומ"מ קדושת יו"ט גם מעיקרא ולא תקשי לאתקושי הא דמק' פ"ק דביצה אי רב אסי סבר ב' יו"ט של גליות קדושה א' אמאי מבדיל אלמא דאי קדושה א' ל"ש הבדלה לא היא התם כדפי' רש"י דאמר המבדיל בין קדש לחול דבענין אחר ל"ש הבדל' התם משא"כ בשבת ויו"ט דאמרינן בין קדש לקדש:

א"נ י"ל מ"ד שתי קדושות מייתי ראי' מהכנה דרבה דאי קדושה א' למה לא יכין מיו"ט לשבת ומ"ד קדושה א' ס"ל הכנה מטעם מוקצה כדס"ל לרבה מתחלה ואדרבא משום דקדושה א' ל"מ הכנה דהכנה מחול בעי' והנה למ"ד שתי קדושות וע"כ בין השמשות של שבת מתחיל קנין חדש וק' הא עי"ת: אין מערבין ס' חתיכה וצ"ל היכא דהקנין נעשה ממילא לית לן בה כיון שכבר התנה מעיו"ט ויש קצת ראי' לד' החו"י דבע"פ שחל בשבת אם עושה הקנין לחלוטין עם הגוי בע"ש רק שמתנה שלא יתחיל הקנין רק בשבת לית לן בה:

ועיי' מ"ש רש"א ע"ד רש"י במתנית' ודבריו צ"ע דהא ר"א גם איו"ט אחר שבת קאי ושם עכ"פ צריך להניח העירוב וע"ש ואולי ל' מעיו"ט דייק לי' לרש"א:

והנה הא דנקט ר"א מזרח ומערב נ' דלרבותא נקט אף דל"ש הבלעת תחומין ומכ"ש מזרח וצפון או דרום וכיו"ב דשייך הבלעת תחומין אבל רבנן דפליגו בהריני כבני עירי ע"כ גם במזרח וצפון פליגו:

ומסקי' דרבנן ספוקי מס' להו ומ"מ נ' דל"ש ס' דרבנן לקולא משום דר"א קיבל מרבו דב' קדושות הן ורבנן מספקא להו קבלה זו ולא סמכי עלה לקולא אבל אפכא לסמוך עלה לקולא לא:

וי"ל במ"פ רבנן ור"א רבנן ס"ל דביו"ט נפל המן כמו שהביאו בתוס' בשם מדרשי' וביו"ט שחל במ"ש מס' להו משום דכ' ביום הששי וכמו שכ' תוס' דמ' ששי חול דווקא והיינו דמס' להו אי לא נפל ע"כ משום דקדושה א' היא ואי נפל א"כ שתי קדושות הן אבל ר"א ס"ל דבכל יו"ט לא נפל מן והששי להכנה דאתא ולעולם שתי קדושות הן:

ויל"ד דרבנן לא מיירי כלל ממערב ברגליו אלא דמנא כל עירובו אנן ידעי' גם למערב ברגליו והו"ל לר"א בבריית' למנקט תחלה נאכל עירובו ונ' דבלא"ה דייק ר"א דלרבנן מערב ברגליו בראשון מערב בשני מדלא יהבי רבנן עצה שיערב ברגליו בראשון דהרי השתא השליח גם ברגליו מערב אלא דלא מהני למשלח ומדלא נקטי הכי ש"מ דס"ל דמערב בראשון צריך לערב גם בשני:

והא דפשיטא לרש"י במתני' בשליח דווקא דאי בבעה"ב הרי מערב ברגליו ובשני עירוב ל"ל א"וו דע"י שליח מיירי:

רבי תני לה ולא סבר לה וכ"ת א"כ מאי אשמעי' רבי הרי ר"א בהדיא קאמר וי"ל מערב ברגליו בא לאשמעי' דס"ד לר"א דווקא מעיו"ט צריך לערב ובפת אבל ברגליו אסור לערב בשני קמ"ל והיינו דמק' ודלמא גם רבנן הא מלתא אתא לאשמעי':

רש"י ד"ה וכן בא לפ' דלאו דתנינן וכן לחוד דא"כ אדרבא קאי אדר' יודא דס"ל דלא כר"א אלא דכולא מלתא תנינא אפכא בתר דתני' וכן:

דתני' והי' ביום הששי ע"כ צ"ל דהך דרשא אסמכת' בעלמא ומן התורה נולדה בזה מותרת בזה דאי ס"ד מדאורייי' תני' ל"ל לרבה למימר דמתני' ריש ביצה ביו"ט אחר שבת ומשום דאתמול גמרה לה ובתר הכי ע"כ מסקי' גזירה יו"ט דעלמא אטו יו"ט אחר שבת לימא אטו יו"ט לפני שבת ושבת שלפני יו"ט א"וו ש"ה דיו"ט הכין לעצמו מדאורייי' משרי שרי דלא גרע מבשול ואפי' דמותר מדאורייי' מטעם הואיל אלא בתר דגזרי רבנן יו"ט דעלמא אטו יו"ט אחר שבת א"כ לא הכין יו"ט לעצמו ע"כ גזרו עליו משום הכנה ומעתה הא דביצה רבא מקרא מעצמו יליף ובריית' דתניא בשמעתין הוסיפו באסמכת' נולדה בזה אסורה ודע דגם הא דמסקי' לעיל ור"א משום הכנה ג"כ הכנה דרבנן הוה דל"ד כלל לביצה שנולדה ביו"ט אחר שבת ויש לחלק וצ"ע:

תחלת היום קונה וא"כ כל קנין עירוב בשבת ויו"ט ומיושב זה שהערנו במתני' הרי נעשה הקנין בשבת הרי לפי מסקנת רבה כל קנין עירוב כך הוא:

והק' תלמיד א' הרי עכ"פ מוליך העירוב שמה ביו"ט וצ"ל דההולכה הוא לאוכלה שם וא"כ ע"כ צריך לאוכלו ומבואר בזה ד' רש"י במתני' אבל אם חל יו"ט אחר שבת וסיים רש"י ואם רצה לאוכלו ומאי בעי בזה אלא לדיוקו דבגוונא דמתני' שמוליכו ביו"ט צריך לאוכלו שלא תהא ההולכה לצורך שבת אבל ביו"ט אחר שבת שלא הוליך שם העירוב א"צ לאוכלו אלא אם רצה אוכלו וכ"ת א"נ אוכלו מ"מ הרי בשבת אוכלו כיון דלצורך אכילה הוליכו לזה מהני עירוב תבשילין שאומר ולמעבד כל צורכנא משא"כ לענין מצות עירוב דלא:

ואמנם צריך עיון אי תחלת היום קונה עירוב למה צריך להיות סעודה הראוי מבע"י ולאחר העיון נ' דמאחר דברגע תחלת היום העירוב קונה ואותה רגע א"א לצמצם צריך להיות ראויה מבע"י:

דאור' חפצי הפקר יל"ד הא בחפצי הפקר לא קיי"ל כריב"נ ובישן מ"מ קיי"ל הכי משום הואיל וניעור קנה ונ' דמאחר דס"ד השתא דבעי' שיאמר דווקא א"כ רק מטעם חפצי

הפקר אתי' עלה ומסקי' דלאו בדבור תלי' מלתא כ"א סגי במחשבה לבדה וא"כ בניעור אף דלא אמר קנה ומתוך זה גם בישן קנה:

אי שמיע לי' למר צ' לבאר ד' רבא ב"ר חנן עם פי' רש"י שצריכין ביאור הענין דרבה ס"ל דהכנה כי האי לערב מיו"ט לשבת אסור וא"כ הו"ל ההליכה לצורך זה כהליכה לפתח המדינה לכנס למרחץ ואמאי תהי' ההליכה מותרת א"וו אין איסור בהכנה זאת אפי' בדבור נמצא דאגוף ד' רבא קאי הך קו' וזה מבואר בד' רש"י ועיקר הקו' למה תהי' ההליכה מותרת וע"ז משני אביי דהליכה היכא דלא מוכחא מלתא מותרת ומ"מ דווקא במחשבה יוכל לערב אבל בדבור לעולם אסור דוק בד' רש"י ותמצא כוונה זאת והנה מסיק הש"ס דר"א לא התיר אלא בסוף אלף אמה ומה דסתם לי' למלתא משום דמסיפא מחשיך עליו מבואר דיכול ללכת שם וא"כ ע"כ לא הוה חוץ לתחום והמק' ס"ל סיפא רבנן תני לה ולר"א לא בעי' מחשיך כ"א בהליכתו ביום ב' יראה אם עירובו קיים ילך ואם לאו יחזור:

בע"ה בענין שובת וי"וט הסמוכין ביצה ד' ע"א בהכנה דרבה ע' רש"י כוונת דבריו דבאמת כיון דמעיו"ט אתילדא הך ביצה אין כאן הכנ' דרבה אבל מאחר דרבה קאמר סעודת שויו"ט בעי הכנה ביום חול וכיון דחכמים אסרו הך ביצה ביום שנולד לא הויא הכנה דמאתמול הכנה וממילא דעיקר ההכנה נעשה ביו"ט או בשבת:

ר"י לית לי' הכנה דרבה נ' דהכי דייק לי' הש"ס מאחר דר"י ס"ל נולדה בזה מותרת בזה א"כ ס"ל ב' קדושו' הן ור"א ע"כ אית לי' הכנה אלא דהתם הכנה בידים ומודה בה ר"י וכי פליג בהכנה דרבה דהיא בידי שמים: א' ביצה שנולדה בשבת וא' ביצה שנולדה ביו"ט י"ל דהנה עיקר הכנה בשבת כתיבא ואי אשמעי' נולדה בשבת מותרת ביו"ט ס"ד משום דביו"ט לא כתיבא הכנה אבל נולדה ביו"ט אסורה קמ"ל לא זו אף זו:

מהו למטוי הנ' מד' רב אבא ניכר דהאי שפזיכנא צורבא מרבנן הוה ומאי טעותי' ונ' דקיי"ל טלטול מוקצה לצורך שמחת יו"ט שרי והנה שמחת שבת מ' לי' דכשמחת יו"ט דמי ומותר ע"י עי"ת והשיב לו דלא כן כ"א אסורה בטלטול משום דאתי לידי אכילה ואינו דומה לשאר טלטול מוקצה: תוס' ד"ה אלא בהכנה נ' דבהני ב' תי' תלי' הפלוגת' שבין תוס' סוכה ט' ותוס' ביצה ל' אי נוי סוכה מותר בשבת הסמוך ליו"ט דלטעמא קמא שכ' כאן תוס' שרי' התם דל"ש לידה מלתא בתרא שפיר אסור והנה המחבר סוף ה' לולב דעתו בשבת הסמוך לש"ת לאסור נוי סוכה ובש"ת הסמוך לשבת להתיר נ' טעמו דהכנה בשבת כ' בקרא ע"כ ביום הסמוך לשבת מאחר דתוס' מס' להו אסור מס' משא"כ בשבת הסמוך ליו"ט דהכנה דיו"ט דרבנן היא לא אסרי' מס':

והנה הרש"א הק' לאיזו צורך כ' הרי"ף דעצים שנשרו מן הדקל ביו"ט אסורי ביו"ט משום יעלה ויתלוש הרי בלא"ה אסורי מטעם הכנה ולדידי לק"מ דהרי רבה גופא לא אסר ביצה שנולדה ביו"ט אלא גזירה משום יו"ט אחר שבת דאל"ה אמרי' יו"ט מכינה לעצמה כדאמרינן בעירובין שבת הכינה לעצמה ואצטריך ביו"ט לטעמא דיתלוש דל"ש למגזר אטו יו"ט אחר שבת דגם התם לא הוה הכנה דאוריי' אלא כמ"ש התוס' דדמי להכנה:

והנה הראב"ד השיג פ"ו מעירובין על הרמב"ם שפסק כר"א ולא ביאר דדווקא אם הניח העירוב אלף אמה למזרח ונ' לבאר דהתוס' הקשו ולאביי מי ניחא כיון דס"ל סוף היום קונה עירוב האיך יוכל לקנות לו העירוב חוץ לד' אלפיו של עירובו ונ' דהנה באמת הו"מ רבה להשיב לאביי דהך סיפא דמחשיך עליו רבנן תני לה וכמ"ש לעיל ומאי מק' אביי אמנם אי ס"ל לרבה דהך סיפא רבנן תני לה לא אצטריך להשיב תחלת היום קונה דאימת קשיא לן הא קמכין מיו"ט לשבת אי הך סיפא דמחשיך עליו גם ר"א קתני לה אבל בלא"ה הרי לר"א מניח שני העירובין מעיו"ט וביו"ט לא עביד מידי וכד מטי למקום העירוב אם לא יהי' קיים יחזור לביתו כיון דשתי קדושות הן הרי עכ"פ רשאי ללכת עד מקום העירוב ומדלא שני לי' רבה הכי ש"מ מטעם אחר קאמר רבה דתחלת היום קונה עירוב דאי סוף היום קונה לא הוה סעודה הראויה דלא מצי מטי להתם ואמנם לאביי ל"ק לי' הא דס"ל כקו' התוס' מידי דהוה אנזיר ביין והשתא שפיר מק' לי' אביי ולטעמיך דלא מדמית לה לנזיר ביין הרי לא הוה סעודה הראויה מבע"י וע"ז משני לי' רבה דמנח לי' אלף אמה ושפיר הוה ראויה ומעתה לא ק' קו' תוס' ולאביי מי ניחא לא כן כ"א אביי ס"ל כה"ג מקרי סעודה הראויה נמצא דלאביי מתני' כפשטה ולרבה עיקר חסר מן הספר ושפיר פסק הרמב"ם כאביי דבתראה הוה ומוקי מתני' כפשטה:

בע"ה סוגי' דהמשכיר בית לחבירו פ"ק דפסחי' לש"הג וימי פסח תרמ"ד מה"ק:

על מי לבדוק כ' רש"י טורח זה על מי מוטל וצריך ביאור וכי מי יכוף את המחויב והי' נ' דנ"מ באתרא דיהבי אגרא אבדיקה מי צריך לשלם ואמנם לפי פשט הסוגי' לקמן מ' דלכל א' מישראל ניחא למיעבד מצוה אפי' בממונא והי' נ' דנ"מ אם החיוב על השוכר ולא בדק ואח"כ נמצא לאחר זמן אי חמץ של המשכיר חייב לשלם לו דהו"ל כשו"ח שיכול להציל ברועי' וכמ"ש מג"א כ"ז סי' ת"מ ואמנם לולי ד' רש"י יל"פ בהיפך של מי וע' בפ"י מצות הבדיקה ואם קדם האחר חייב לשלם י' זהובים כמו בכסוי הדם ובקצץ נטיעות פ' הגוזל קמא ופשיט ליה ממזוזה דהמצוה של השוכר ודחי לי':

וכ' רש"י דברשותי' קאי שהבית שלו הוא י"ל דהאבעי' הוה דוודאי אם ישאר שם חמץ המשכיר עובר דחמירא דידי' ולא השוכר דלא יראה לך כ' או דלמא כיון דהמשכיר בעת

שיבדוק יבטל כמו כן וגם החמץ הזה בכלל הביטול וממילא קונה הבית החמץ לשוכר ושפיר עובר:

ואמנם לולי ד' רש"י יל"ד וע' בפ"י דאבעי' הש"ס בהני ב' תי' תוס' ריש מכלתין אי תי' קמא עיקר דבדיקה שלא יבא לאכלו א"כ כאן על השוכר לבדוק דברשותי' קאי ויבא לאכלו ואם משום בל יראה וכיון דחמירא של המשכיר על המשכיר לבדוק ומ"מ פשיט לי' ממזוזה דחזי' דאף דכ' ביתך כיון שהשוכר דר שם הו"ל ביתך וה"נ כל מצות הבית עליו ולמסקנא אמרי' דבאמת החיוב על המשכיר אלא שחם מסר לו המפתח קודם י"ד נסתלק לי' ממצות בדיקה והבדיקה על השוכר:

חובת הדר ע' רש"י שהאריך כוונתו דאכתי נימא גם בחמץ חובת הדר ולזה כ' רש"י דר' משרשיא במה ששינה ל' הברייי' וקרי ליה הדר רצה לתת הטעם דמזוזה משום שמירה והדר צריך שמירה ודלא תקשי אדרבה בתורה כ' ביתך ואמנם מהאי ביתך דרשי' ביאתך דמזוזה מימין דרך ביאתך וביאתך ג"כ שייך על הדר אלא דאי לאו טעמא דשמירה הייתי אומר אין מקרא יוצא מידי פשוטו והבית של המשכיר ולזה צריך טעם שמירה ג"כ:

ומ"ש רש"י אבל בדיקה דרבנן ר"ל דאי הוה דאורייי' היינו משום בל יראה וממילא על המשכיר לבדוק דחמירא דידי' ואיהו עבר משא"כ השתא ולא תקשי לך ד' רש"י במתני' ריש מכלתין שכ' שלא לעבור בבל יראה דאדרבה רש"י בשמעתין בא ליישב קו' תוס' לעיל אד' רש"י וביאר כאן דוודאי מדאורייי' בביטול סגי אבל אי לאו דתקנו חכמים בדיקה שוכח מלבטל כדאמרי' כין דלאו זמן ביעורי' הוא שכח מלבטל לקמן בסוגי' דהבודק נמצא דהבדיקה כדי שיבטל ולא יעבור בבל יראה:

ומ"ש רש"י תחלה שמסיח דעתו ומסיים שיאמר כל חמירא נ' דק' לי' לרש"י גופי' התורה אמרה תשביתו דמ' ע"י איזו מעשה ואנן נימא דביטול דהוה בלב סגי ולזה כ' דבאמת מדאורייי' בעי' דיבור למימר כל חמירא ודאמרי' מבטלו בלבו הפי' שצריך להסיח דעתו בלב ממש ואם לאו אינו מועיל אמירתו:

כ' רש"י מסירת מפתח הוה קנין והק' עליו בתוס' ובר מן דין אם המסירת מפתח הוה קנין מאי קאמר המשכיר בית לחבירו בי"ד דכל זמן שלא מסר לו המפתח במה השכירו לו א"וו השכירות הוה בא' מדרכי השכירות והי' לצורך י"ד ולא ידעי' אם הקנין הי' על תחלת יום י"ד והחיוב על השוכר או על סוף יום י"ד והחיוב על המשכיר ובמסירת מפתח יבורר זה דאם לא מסר לו המפתח עד לאחר שחל חובת הבדיקה ש"מ דלא חל הקנין על תחלת היום אלא שיל"ד על מה דנקט רש"י דאם ביום מסר למה נקט ביום הרי גם בלילה לאחר זמן הבדיקה סגי:

תוס' ד"ה דחמירא דידי' אין לפ' ודקאמר דברשותי' קאי ר"ל דאין הטעם משום ביטול כ"א משום שיבא לאכלו וכ"ת הרי עכ"פ על המשכיר לבטל י"ל דכיון דהמשכיר עכ"פ יבדוק חמץ במקום שהוא דר ויבטל יבטל ממילא גם החמץ זה ונ' דלד' תוס' אלו כיוון המג"א סי' תל"ז שכ' דמ' בתוס' דעל המשכיר לבטל עיי"ש:

חל חיובא מבואר מד' תוס' דמפ' בי"ד בי"ד ממש ולא כמ"ש הר"ן לצורך י"ד והכריח להר"ן לפ' כן גי' הרי"ף בבריי' לפנינו המשכיר בית לחבירו אם עד שלא מסר דק' כיון דבי"ד השכירו האיך ימסור לו המפתח קודם י"ד א"וו לצורך י"ד קאמר אבל גי' שלנו בבריי' רק המשכיר בית לא זולת ובדרנב"י הוא דגרסי' בי"ד ומ"מ שפיר פשיט הש"ס דהרי אפי' השכירו בי"ג הואיל ולא מסר לו מפתח עד י"ד חל חיובא על המשכיר:

והנה גם למסקנת התוס' ע"כ צ"ל דמאי דקאמר או דלמא אשוכר משום דגבי' שייך שמא: יבא לאכלו וא"כ למסקנא דקיי"ל על המשכיר לבדוק ש"מ דעיקר טעמא משום בל יראה וכד' רש"י במתני' וכתי' שני של תוס' לעיל:

תוס 'ד"ה מסר מפתחות כ' הק"נ דד' רש"י דלא קאמר הש"ס כ"א דמהני בשכירות קרקע מה דמהני במכירה ומ"מ נוסף ע"ז מסירת מפתח ונתן טעם לדבר ונ' דתוס' בעצמם כאן דחו דבריו במ"ש דמסירת מפתח לא הוה כ"א לך חזק וקני וכי נימא דבזה הוה קנין ומ"מ מד' תוס' ב"ק וב"ב שם מ' ד' הרשב"ם כן אבל מד' רש"י בשמעתין יש לדחות כמ"ש לעיל:

וכ' רש"א בתוס' לא רצו לפ' כד' הר"ן דמיירי שכבר קנאו דא"כ סיפא דמשמסר לו מפתחות חל י"ד ל"ל פשיטא ויל"ד לד' תוס' דמיירו בלא קנין וגם מפתח לא מסר לו פשיטא דעל המשכיר ואמנם כוונת רש"א דרישא הא גופא קמ"ל דכיון דחל חיובא על המשכיר תו לא פקע ומ"מ יש ליישב קו' רש"א על הר"ן דתחלה תני רישא דע"כ מיירי בקנין דבלא קנין פשיטא דעל המשכיר כיון דגם מפתח לא מסר לו וממילא ידעי' דגם סיפא בקנין מיירי ואעפי"כ בעי' מסירת מפתח:

המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק מבואר מד' רש"י דדווקא בהתנה עמו בפי' קמבעי' לי' ולא כד' הר"ן דאי בי"ד בחזקת בדוק אפי' בסתמא שייך למבעי' וטעמא דרש"י ע"ד שכ' המג"א דקיי"ל בחו"מ דמום שאינו בגוף המקח לא הוה מקח טעות והכי דווקא משום דהתנה עמו קמבעי לי' אבל צ"ל דלאו דאתני' עמו בתנאי גמור דא"כ אמאי לא לבטל מקח ותו עוררני תלמיד א' שכרו בחזקת בדוק מבעי' לי' דעל השוכר לעשות התנאי א"וו דהכא בי"ד מיירי כד' שאר פוסקי' שהביא הר"ן דסתם שוכר ומשכיר בחזקת

בדוק משכיר אלא דאין זה מום ואמנם סגי בגילוי דעת במקום תנאי ואפי' אם המשכיר גילה דעתו סגי וכמ"ש תוס' בפ' מי שאחזו ע"ה ע"א אההוא דאיזו נשך עיי"ש:
והי' אפשר לומר דסברת בעל אבעי' דליהוי מקח טעות מחמת התנאי דמצי כיון דכבר עבר אור לארבעה עשר שאור הנר יפה לבדיקה אלא לא סגי לי' בבדיקת יום דשרגא בטיהרא לא מהני אא"כ לא פשיט הש"ס מניח' לי' למיעבד מצוה היינו מצוה בלא עברה אבל הכא עברה מכבה מצוה וכ"ת באמת אלמה לא מצי ליטען הכי י"ל כיון דאיהו עכ"פ לא עבר אחמץ זה בבל יראה דאי' לא ניחא לי' דלקני דהחמץ של המשכיר אלא דצריך בדיקה מדרבנן שמא יבא לאכלו ורבנן אמרו דבדיעבד סגי בבדיקת יממא לאור הנר ומאי אכפת לן ומ"מ מיושב בדברינו כיון דהוא עומד וצוח הרי התניתי למה נימא לי' ניחא לך למעבד מצוה דאמרי' הא דהתנית משום מצוה מן המובחר שיהא בדוק בלילה. לאור הנר אבל בדיעבד ניחא לך למיעבד מצוה ודלא תק' אכתי הרי חזי' דרוצה לבטל המקח ואיך ניחא לי' לזה כ' רש"י דלעולם ניחא והאי דרוצה לבטל עילה מצא ולאו עילה ממש דא"כ הי' טוען אלא דירה נאה הימנה מצא:
והנה תוס' החליטו דבי"ג מיירי דבי"ד כיון דהמצוה על המשכיר ל"ש ניחא לי' למעבד מצוה נ' כוונתם דלא אמרינן ניחא לאינש למעבד מצוה כ"א במצוה המוטלת עליו אבל לא שיהא שליח לאחרים ולמ"ש דד' רש"י דבי"ד מיירי צ"ל ד' רש"י כהר"ן דמ"מ אי ליתא למשכיר או אמר לא בעי' המצוה עליו הואיל ודר שם אבל כאחרי' אין ד' רש"י שהרי כ' חסרון כיס ולאחרים אין כאן חסרון כיס:
ומ"ש. כל בני העיר שוכרין דאי איכא מאן דבדק בעצמו יכול המשכיר לומר אנא מאותן הבודקי' בעצמם ובהכי אמדתיך וסגי במעבד מצוה בגופי' ולא אצטריך לאביי להא דגם בממונא ניחא לי' ולהכי כ' רש"י כל:
חזקתו בדוק כ' רש"י מי מחזקי' לי' וכו' נ' דלד' רש"י הא בעי' הוה דוודאי אי' לי' למשכיר חזקת צדקת אמנם הא גופא איבעי' לן אי האי חזקת צדקת הוה חזקה דאתי' מכח רובא וכיון דהכא הבית בחזקת אי' חמץ ואיכא למימר סמוך מיעוטא לחזקה ואתרע לי' רוב' או דלמא הוה חזקה מצ"ע ואפי' מיעוט וכ"מ לקמן דאמרי' הכל חברי' מ' דאי חזקתו בדוק הטעם משום דהכל חברים ולא רוב ואמנם למ"ש הרשב"א בשער השחיטה במ"ה אהך קו' למה נסמוך ארוב מצויין אצל שחיטה ולא נימא סמוך מיעוטא שאינם מומחי' לחזקת אי' של בהמה ותי' ב' תי' הא' דלא אמרי' סמוך מיעוטא כ"א אם המיעוט מגרע הרוב כגון רוב מתעברות ומיעוט מפילות אבל לא מיעוט שאינן מתעברות דהך מיעוטא ליתא לגבי רובא א"נ ברוב מצויין ה"ט דהרי חזקת אינו זבוח נסתלק דחזינ' דזבוחה אלא

דלא ידעי' אם א' מהרוב סלק החזקה או לא כ"א א' מהמיעוט וממילא אזלי' בתר רוב ומעתה שו"ט דידן ג"כ בהא תלי' דלסברא קמייתא ל"ש בזה סמוך מיעוט שאינן: בודקין לחזקה דהמיעוט אינו מגרע הרוב משא"כ סברא בתרא לא שייך הכא דע"ז אנו דנין אם נסתלק החזקת אי' או לא וא"כ שפיר י"ל דאבעי' הש"ס איזו סברא עיקר והי' מדוקדק בזה ל' חזקתו בדוק דקאי אבית משא"כ לרש"י הול"ל חזקתו בדוק אמשכיר ואמנם נ' דרש"י יישב זה במ"ש ד"ה לישיילי' להאי אם בדקו ומאי בעי רש"י בזה אמנם כוונת רש"י מאחר דחשדי' לי' שעבר על תק"ח שציוו לבדוק מאי אהני לן באמירתו ולזה כ' רש"י דלא חשדי' לי' שלא קיים מצות בדיקה דבדירה שלו וודאי קיים אבל הך דירה סבר מאחר דלא ידור שם בפסח א"צ לבדוק דלא יבא לאכלו ומשום ב"י הרי ביטל כשבדק בדירתו ושפיר סמכי' אאמירתו וז"ש רש"י לישיילי' להאי אם בדקו ולא אם בדק ומה"ט ג"כ לא אמרי' חזקתו בדוק דאיהו וודאי בדק במקומו ואבית זה דנינן:

והנה הא דפשיטא להש"ס דבעי' לי' לשיילי' לרש"י דמשום חזקה לחוד אתי' עלה וודאי צריך לברורי היכא דליכא טרחא ולדידן ג"כ אפי' ברובא ס"ל היכא דליכא טרחא מבררי' אמנם היכא דאיכ' טרחא אפי' בחזקה כ"ז דליכא ריעותא, א"צ לברר דהרי במקוה כ"ז שלא נמצא חסר סמכי' אחזקה אף דאיכא חזקת טומאה נגדה ולא אמרי' קודם כל טבילה צריך למדוד משום דבמקום טרחא סמכי' אחזקה כ"ז דליכא ריעותא:

ואמנם רש"י כ' ד"ה כגון דליתא להאי משכיר לישיילי' ומבעי' לן לאטרוחי להאי שוכר לבדוק מאי נ' דק' לי' אמאי לא קאמר הש"ס בקיצור דליתא קמן כדאמרי' ריש חולין א"וו דר"ל דלא ידעי' ג"כ היכן הוא וא"א לברר כ"א ע"י טורח בדיקה אבל אי ידעי' היכן הוא אף שצריך לטרוח אחריו עכ"פ צריך לטרוח וטעמא נ' כמ"ש הרשב"א גבי בדיקת הריאה דלא סמכי' ארובא דחיישי' דממילא יתברר הטריפות וה"נ כן הוא משא"כ בטורח בדיקה:

רש"י ד"ה נאמנים על ביעור חמץ להעיד בי"ד נ' דבא ליישב ל' ביעור דנקט תנא בשלמא למסקנא דמיירי שהם בעצמם בדקו וממילא יבערו ג"כ נקט על הביעור דנדע שהם המבערי' אבל לס"ד דמעדות מיירי אמאי לא נקט על בדיקת חמץ וע"ז כ' רש"י דתנא בי"ד קאי ואפי' לאחר זמן איסורו דלא מהני ביטול וא"כ הבדיק' דאורייתא אעפי"כ נאמני וז"ש רש"י נאמנים בי"ד אבל לא תימא דאפי' אמרו שבדק בי"ד שחרית נאמנים לא היא לפי מאי דס"ד השתא משום חזקה נאמנים א"כ כי אמרי שלא בדק אמש בזמן בדיקה ל"ש שוב הכל חברי לגבי כ"א מיירי שאומרים שבדק מאמש בזמנו:

רש"י מ"ט נאמני' הא לאו בני אסהודי נינהו יל"ד מנא פשיטא להש"ס ועיי' בפ"י דנשים לאו בני אסהודי והי' אפשר לדחוק דעיקר הקו' מעבדי' וקטנים אמנם אין ד' תוס' לפנינו הכי וצ"ל דפשיטא להש"ס דהיכא דאתחזק אי' ואין בידו וודאי אין נאמנת בדאורייי' מיהת וכ"כ דל' ביעור מ' בי"ד לאח"ז אי' דא"כ ילפי' מוספרה לה ה"ט כמ"ש תוס' ריש גיטין דלא מקרי אתחזק אי' והכי ס"ד דעל אחרי' מעידין כמ"ש רש"י שבדקו בעליו וא"כ אין בידם ולמסקנ' דמיירי שהם בדקו הוה בידם אלא משום טרחא אינם נאמנים רק בדרבנן:

ונ' דמ"ש דדרשי' דאפי' ע"י טרחא צריך לשאלו דייק לי' לרש"י דע"כ למאי דאמרי' בס"ד דהכל נאמנין משום דחזקתו בדוק ע"כ דל' נאמנים ר"ל דא"צ לשאלו ואי דאיתא קמן אמאי לא נישיילא כיון דסהדותא דהני לאו כלום הוא אלא ש"מ דבמקום טרחא סמכי' עלייהו ש"מ דבלא"ה אפי' במקום טרחא צריך לשאלו:

הכל חברים והנה לעיל לא קאמר כ"א חזקתו בדוק ולא יהיב טעמא ומזה ראיה למ"ש דהאי בעי' הוה אי שייך כאן סמוך מיעוטא לחזקה וכמו שבארנו והתרצן השיב דלא שייך כאן סמוך מיעוטא דאפי' מיעוט ליכא דהכל חברי' ומייתי ראיה מחדר דהתם וודאי שייך סמוך מיעוטא דמיעוט חברי' שמוציאין מת"י דבר שאינו מתוקן וע"כ משום דאין כאן אפי' מיעוט וה"נ י"ל כן:

גמ' ומאי דלמא שאני הכא וכו' צריך ביאור דהרי מעיקרא מהא נחתינן דאמירה דהני לי' בהו משתא ונ' דה"ק מאחר דאתה מודה ובא דלכה"פ להאי מהני אמירה דידהו דל"צ לשאלו ודלמא גם אם אין חזקתו בדוק סמכי' עלייי' וי"ל מטעם מלתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי וזה נ' כוונת רש"י שאומרי' ראינו שבדקו וכה"ג וודאי עבידא לגלויי וכמו שסמכו על נשי' ועבדי' מה"ט גבי עיגונא ודחי לא מהני אמירה דהני במקום חזק' איסור לא מעלה ועיגונ' אקילי בה רבנן משום חומר שהחמרת עליה בסופה: כל הבתים באזקת בדוקין מבעי' לי' פי' בשלמא למאי דס"ד מעיקרא דמשו"ה נקט הכל נאמני' לומר דנאמני' זא"צ לשאלו שפיר נקט הכל נאמני' אבל לדידך דאמרת אמירה דהני לית בהו משתא ק' וכ"ת משו"ה לא נקט כל הבתים בחזקת בדוקי' משום בתים דאשה ועבד וקטן דאי' להם:

חזקה א"כ כ"ש דלא הו"ל למנקט הכל נאמנים דאיכא למטעי טפי:

וקאמר אלא מאי משום אמירה דהני פי' ומשום דמלתא דעבידא לגלויי לא משקרי וכדאמרי' בעגונא ואמנם תינח אשה ועבד דגם בעיגונא כשר אבל קטן דאף בעיגונא לא מהימן כ"א מסל"ת מא"ל וצ"ע:

מהו דתימא יל"ד היכא דל"ש פשיטא מהו מהו דתימא שייך ונ' דאדלעיל אקאי קאי וה"ק הב"ע דמוחזק לן דלא בדק וכ"ת מהי"ת נדע דה"פ דבריי' דאלת"ה א"כ פשיטא דנאמנים א"וו במוחזק לן דלא בדק וליכא פשיטא כ"א מהו דתימא וכו' וכ' רש"י ויש כח בידם נ' כוונתו דמאחר דמוחזק לן דלא בדק הו"ל כמוחזק לן ג"כ דלא ביטל כדאמרי בסוגי' דהבודק צריך שיבטל והו"ל שוב דאוריי' וע"ז כ' רש"י דמ"מ בדיקה גופא הוה דרבנן דבקרא ביטול הוא דכ' והיינו דהאריך הש"ס וקאמר דמדאוריי' עכ"פ בביטול בעלמא סגי וזה שפי' רש"י דתשביתו היינו ביטול לא זולת:

ואמנם מה שהק' תוס' ע"ד רש"י מדר"ע לקמן יש ליישב על ב' פנים חדא דר"ע הק' וודאי אי יום ראשון דווקא כיון דלאחר זמן איסורו הוא א"כ ע"כ קרא תבערו קאמר אבל מאחר דעכ"פ קיי"ל דביום הראשון ערב פסח שפיר קאמר רש"י דהו"ל למכתב תבערו א"וו השבת' בלב קאמר א"נ מאחר דר"ע לית לי' מתוך שפיר דייק מביום הראשון אבל לדידן דאית לן מתוך ע"כ ילפי' לה מדלא כ' תבערו א"וו בלב קאמר וע"כ בעיו"ט קודם זמן איסורו: תוס' ד"ה מדאוריית' הנה קו' ראשונה ע"ד רש"י כ"כ לעיל ליישב אבל קו' שנייה דיישב רש"י בעצמו במ"ש לקמן ד"ה אך חלק כוונת דברי' דהתור' נתנה זמן להשבית חצי היום וא"כ באותו חצי היום ע"כ עדן ברשותי' ולעולם תשביתו היינו ביטול:

והנה ד' תוס' דביטול מטעם הפקר ויל"ד מה ראו חכמים לתקן דהפקר בלשון ביטול ונ' דלא נילף מני' בעלמא ונימא דהפקר לא בעי' ג' ולכך שינו הלשון ומ"מ דמה שהביא רש"י לעיל ל' כל חמירא הביא כן לראי' לדבריו דהביטול מצד עצמו הוה השבתה ולכך תקנה באופן זה:

תוס' ד"ה הימנוהו רבנן יל"ד אי מדאוריי' אפי' מדאוריי' נאמנים ורק במקום טרחא לא הימנוהו רבנן בדאוריי' מ"מ ל"ש למימר הימנוה רבנן דמ' כד' רש"י דיש כח ביד חכמים ואפשר דבאמת משום קטנים קאמר הכי: והנה בעירובין ל"א ע"ב כ' תוס' ד"ה דקטנים נאמנים כאן מיירי בבית שלהן וד' תו' הי' דבהדי' מיירי הכא בבית דאמרינ' דמוחזק לן בהאי דלא בדק ונ' ד' תוס' דהיינו דמוחזק לן משום שמסר להם הבית לבדוק והיינו רמי עלייהו שכ' תוס' ולא כפי' רש"י דמוחזק לן מחמת טרדא וכיו"ב ומ"מ י"ל דהאי דהרי"ף השמיט בריי' זאת מכל וכל דמ' לי' דעיקר רבותא דאשמעי' הך בריי' לא אצטריך כ"א אקטנים וק' לי' מהך דתנן אלו נאמנים בגודלן דמבואר דבקטנותן אפי' בדרבנן אין נאמני' ול"מ לי' לחלק בין בידו כד' תוס' עירובי' שם ודלא פריך הש"ס ממתני' דאלו נאמני' משום דלד' הרי"ף בלא"ה לא קיימי מסקנא הכא וכמו שנבאר בס"ד ומסתייע לי' להרי"ף דבירושלמי השמיט קטנים לגמרי וע' עוד לפנינו ומ"מ אין ד' הרמב' כן כ"א דקטנים

נאמני' וילי"ד במה שהביאו תוס' ראי' מדחשיב קטנים לבסוף ש"מ דגריעי ומהי"ת נימא דלא גריעי ואפשר דבקטן שהגיע לחינוך ס"ד עדיף דלא מצי' עצלות גבי קטן וצ"ע:
והנה הרי"ף השמיט כל השו"ט דרנב"י מ' דפשיטא לי' דקי"ל חזקתו בדוק דאי אינו בדוק הו"ל לאתויי וכ"פ הרמב' ז"ל ולא כד' הלח"מ דהרמב' מספק דרבנן אתי עלה כד' הרא"ש ומה"ט הגי' ע"ד הרמב' שהי' לו לפ' דביטול מיהו צריך אמנם המעיי' בד' ימצא דפשיטא להרמב' דקיי"ל חזקתו בדוק כדמסיק הש"ס דהך בריי' ע"כ הכי ס"ל אלא דמיירי במוחזק לן דלא בדק וכמו שביאר הרמב' אלא שיש להק' ע"ד ה"ה מד' רש"א שהק' אמאי לא משני לעיל לעולם אין חזקתו בדוק והימנוהו רבנן בדרבנן ותי' דא"כ תפשוט דאין חזקתו בדוק ואמנם עכ"פ אבעי' לא אפשטא דמצי' למימר אין חזקתו בדוק ומשום הימנוהו רבנן אתי' עלה ומצי' למימר חזקתו בדוק ומשום דמוחזק לן דלא בדק אתי' עלה והן הן ד' הרא"ש והר"ן דאבעי' לא אפשטא אלא שהר"ן הוסיף דמ"מ רנב"י מתחלה פשיט חזקתו בדוק ודוחק ונ' ד' הרי"ף והרמב' מד' אחר דאמרי' לעיל תניתוה אם משחל י"ד מסר לו מפתח על המשכיר לבדוק ויל"ד למאי נ"מ הרי מסקי' דניחא לי' לאינש למעבד מצוה בין בגופי' בין בממונא ואי לא בדק המשכיר יבדוק השוכר בין בגופי' בין בממונא וכבר עוררנו ע"ז לעיל בד' רש"י שכ' טורח: זה על מי מוטל ואפי' למ"ש ה"ה בשם הרמב' והרא"ה דמנכה להמשכיר שכר הבדיקה ששילם היינו לקמן משום דהתנה אבל לא בסתמא ומיהו ד' הנמ"י ונ"י דבמקום הפסד לא אמרי' ניחא לי' לאינש ועכ"פ מנכה לו אפי' ליכא תנאי ומעתה ד' הרי"ף כרוב הפוסקים דבלא תנאי עכ"פ א"צ להחזיר לו שכר הבדיקה והדרא קו' לדוכתא למאי נ"מ תניא על המשכיר לבדוק א"וו לאשמעי' בא כיון שהחיוב על המשכיר חל אי מסר לו אח"כ המפתח ה"ז בחזקת בדוק ולא תק' א"כ אמאי לא פשיט הש"ס ג"כ מהך בריי' לא הוא דכ"ז לבתר דמסיק אביי דאפי' במקום פסידא אמרי' ניחא לי' לאינש למעבד מצוה בממונא אבל אכתי לא ידעי' מהא דאביי וקיימא בלא אפשטא עד לבסוף והיינו דלא הביא הרי"ף כ"א המשכיר קמא ובתרא ואמצעי ממילא ידעי': ועד"ז א"ש דלא מייתי הך דהכל נאמני' דתי' הש"ס נ' לרי"ף דיחוי בעלמא ולמאי דקיי"ל בחזקת בדוק בריי' לא אתי' אלא לגלויי דאפי' לשאלו א"צ אי אסהידו נשים עבדים וקטנים וכיון דהרי"ף לא מייתי הא דצריך לשאלו והיינו משום דפשיטא הוא וכמ"ש הר"ן דגם ברוב מצויין אמרי' הכי ועכ"פ לא איירי מינה שבק להך בריי' ג"כ ואמנם הרא"ש כ' דלא אפשטא בעין ומבטל והו"ל ס' דרבנן ולקולא יש ללמוד מדבריו דאפי' במקום חזקת אי' אמרי' ס' דרבנן לקולא דהכא הבית בחזקת חמץ ואעפי"כ כ' הרא"ש ס' דרבנן לקולא ונ' דמה"ט סיים הרי"צ גיאות

ברא"ש שם חזקתו בדוק שלא ללמוד מזה במק"א לומר ס' דרבנן לקולא במקום חזקת איסור כ"א הכא דווקא דע"כ לא אבעי' לן כ"א אי הכל חברי' אצל בדיקה או רוב ואיכא למימר סמוך מיעוטא לחזקה והא גופא הוה דרבנן דמדאורייי' מיעוטא כמאן דליתא וזה שסיים אי ליתא דלישיילי' חזקתו בדוק כלומר מטעם חזקה דאתי' מכח רובא אמרי' ס' דרבנן לקולא:

והנה הביא הרא"ש בשם ר"י דאי אית' קמן צריך לשיילי' אע"ג דקאמ' בהדי' בגמר' ה"ק דבגמ' איכא למימר דבלא ביטול איירי דהוה דאורייי' ואמנם הר"י חידש דאפי' לאחר ביטול דלא הוה כ"א דרבנן צריך לשואלו אם אפשר וע"ז הביא ראי' ג"כ מד' דע"כ הא דכ' חזקתו בדוק מאחר דלא אפשטא איבעין ע"כ לאחר ביטול קאמר ומטעם ס' דרבנן לקולא ומ"מ כ' דצריך לשואלו אם אפשר והנ' בפי' ד' הירושלמי כ' הק"נ דמד' הרא"ש מבואר דמדלית כאן נשים ר"ל שאינן נאמנות וטעמא מסיק מפני שהן עצלניות ויל"ד ע"ד בעדות מאי עצלניות איכא וצ"ל דגם הירושלמי מפ' שהם בדקו אבל בקרבן עדה שם מפ' דה"פ לית כאן נשים דהן עצמן בודקות ולמא לא יהיו נאמני' ומשני דאין בודקות משום שהן עצלניות ושפיר אצטריך לאשמעי' דלעדות נאמנות:

והנ' ד' הב"ח דבין ברוב' דידן בין ברוב מצויין ובין בציצית הכל מקרי תליא במעשה והנה בענין ציצית כבר דחה המג"א סי' ח' דברי' ומ' דברוב מצויין מודה לו וזה תימא דהא הוא גופי' הוה הכי מי שלא למד אינו מצוי אצל שחיטה ונ' שהב"ח הרגיש בזה וכ' שמא שכח כוונתו דאם אינו חוזר על לימודו וודאי ישכח וא"כ שוב תליא במעשה ואמנם אי בעית למימר דמקרי רובא דתליא במעשה א"כ אף דיעבד לא סמכי' עליה וכן בשמעתין ל"ש רובא דתליא במעשה דהיינו הרוב שעושין מעשה הזאת ותו אי חזקתו בדוק היינו דהכל חברי' אצל בדיקה והכל תלי' במעשה לא אמרי' ובזה מסולק ג"כ קו' הב"ח מעל הב"י דא"כ בדיקה נמי ליבעי כיון דהכל חברי' אצל בדיקה שפיר סמכי' אבל לענין לשואלו בעלמא הוא דלא סמכי':

בע"ה סוגי' דיק יעבירנו לש"ש תרמ"ה לפ"ק:

במקדש היו תוקעין כ' רש"י בגמ' מפ' לה וצ"ע הגמ' מפ' מ"ט לא היו תוקעין במדינה אבל במקדש היו תוקעין א"צ פירוש ונ' דק' לי' לרש"י הא דתנן יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין מ"ש יו"ט של ר"ה דנקט הלא כל יו"ט ואפי' ר"ח שחל להיות כ' קרא ותקעתם בחצוצרת ומהי"ת בר"ה לא ונ' דהנה ר' לוי בר לחמא דבעי למימר לקמן בגמ' דמדאורייי' אין תוקעין ומ' לי' דתקיעת שופר מלאכה ג"כ לא אמרה כ"א אתקיעת שופר דהשופר אינו פועל מאומה ואינו כלי שיר והתוקע לבדו הוא אשר יוציא הקול

ומה"ט קרי לי' חכמה ומ' לי' לר' לוי דמלאכה ג"כ מקרי משא"כ חצוצרות ושאר כלי שיר העשויון לכך אשר אם יבין המנגן להשתמש בהם ע"ד המונח יוציא הכלי שיר הניגון נמצא דזה הוה שתים שעשו מלאכה גם ר' לוי מודה דאין כאן איסור דאורייי' ומעתה היינו דאשמעי':

תנא דידן ל"מ שאר יו"ט שחל להיות בשבת דתוקעין בחצוצרות וודאי תוקעין במקדש אפי' בר"ה שחל בשבת דתוקעין בשופר לא תימא דתקיעת שופר הוה מלאכה דאורייי' ואפי' במקדש אין תוקעין וז"ש מה דנקט תנא דר"ה במקדש היו תוקעין בגמ' מפ' לה דס"ד משום דכ' פ"א זכרון תרועה אפי' במקדש אינו דוחה שבת דל"ד שופר לחצוצרות קמ"ל:

ד"א י"ל בנדקדק אחרי שדחה רבא ד' ר' לוי ממתני' דידן למאי הל' מייתי עוד הא דתנא דבי שמואל אלא ש"מ משום דק' ממתני' הוה אפשר לתרוצי ולומר דהא דבמקדש תוקעין היינו משום דכבר ניתן שבת לדחות אצל חצוצרות גם לענין שופר דחינן דהרי ר"ה בכלל ובמועדיכם ובראשי חדשיכם להכי מייתי רבא מתנא דבי שמואל דתקיעת שופר לאו מלאכה היא ונמצא דלר' לוי בר לחמא הא דבאמת תוקעין במקדש היינו משום דניתן שבת לדחות אצל חצוצרות אבל למסקנא אין כאן איסור דאורייי' ושבות ל"ש במקדש והיינו דכ' רש"י בגמ' מפ' לה כלומר דלר' לוי טעמא אחרינא ולמסקנא טעמא אחרינא:

כ' רש"י אבל לא במדינה לא בירושלים וצ"ל לד' רש"י דכ"ז שביהמ"ק הי' קיים לא הי' תוקעין כ"א במקדש ולאחר שחרב ביהמ"ק אף שריב"ז וב"ד הלכו ליבנה מ"מ גם בירושלים הי' ב"ד היו תוקעין גם בירושלים וע"ז כ' רש"י ירושלים בבנינה כלומר שחרש טורנוסרופס הרשע את העיר וזה הי' משך ארבעים שנה מחורבן ביהמ"ק עד חורבן ביתר והנה כ"ז שהיו תוקעין במקדש ושם כהני' זריזין היו לא התירו כ"א במקדש ולאח"כ כשחרב ביהמ"ק והתירו לתקוע בירושלים אמרו כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת הראוי לבא לירושלים אף שלא בא יוכל לתקוע בביתו ואמנם הרמב' בפי' המשנה מפ' דירושלים בכלל מקדש וצריך ביאור מה הביא לרש"י לפ' ג' זמני' הללו ונ' דק' לי' לרש"י דאי כפי' הרמב' דירושלים דסיפא היינו מקדש ובירושלים מעולם לא נתכנסו סביבותי' דהרי כל אשר הי' רשאי לבא הי' תוקע בביתו וא"כ מאי עלה ע"ד סביבות יבנה להתכנס ליבנה א"וו משום דבזמן המקדש לא היו תוקעין כ"א במקדש והיו רגילין להתכנס וז"ש רש"י כמו שהיו רגילין בא לסיוע מזה לפירושו:

ונ'. דלד' רש"י הך עוד זאת מייתי אמרו לו לראי' נגד ר"א שהרי ירושלים אעפ"י שלא הי' שם ב"ד הגדול שהרי הלכו ליבנה היתה עוד יתירה על יבנה הרי דתקעו בב"ד של כ"ג

ובזה א"ש דמסקי' לפי' רש"י דאמרו לו פליגי את"ק וס"ל דבעי ב"ד קבוע דווקא ומנ"ל הא אמנם מדמייתי ראיה מירושלים ובירושלים ב"ד קבוע עכ"פ הוה אפי' לאחר חורבן: אלא שצריך ביאור לד' רש"י בשלמא להרמב' דירושלים היינו בה"מ דהית' יתירה על יבנה אבל לרש"י דלאחר חורבן מיירי אמאי ירושלים יתירה על יבנה ואולי משום דיבנה דיהבא אספסונוס לריב"ז היו הדרכים בטוחים והיו יכולין לבא שם משא"כ בירושלים נשארו מציקים וסקרוקין ונתקיים בהם גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה הקילו עליהם ועכ"פ צריך יישוב לד' הרמב' דבמקדש ג"כ נשארו בביתם אמאי נתכנסו ליבנה וצ"ל שהיה הדבר פשוט להם דלא יהא ליבנה בענין זה דין מקדש וכוונו על האמת: והנה צ"ע למ"ד בכל ב"ד היו תוקעין מנא ידעי' במקום שאין שם ב"ד הגדול שמקדשין החדש שנתקדש החדש בזמנו ונ' ליישב על ב' פנים לא מבעי' למאן דס"ל דלא כאחרים דאין בין ר"ה לר"ה כ"א ד' ימים כ"א גם בזמן שהיו מקדשין עפ"י הראי' הי' דוחין מלהיות ר"ה ביום ו' שלא יארע יוה"כ ביום א' משכחת לה שהי' יום ל' של אלול בע"ש וע"כ יעשו ר"ה בשבת אפי' לאחרים י"ל שהי' עפ"י החשבון המולד בע"ש אחר חצות וא"א שיבאו עדים ביום ל' דו' שעות מכסי סהרא וע"כ בשבת הוא ר"ה שהוא ל"א: ואגב נעורר דמתני' דיומא דבבליי' היו אוכלין שעיר יה"כ חי ע"כ כאחרי' דלדידן לא מקלע יוה"כ בע"ש אבל מתני' דהילך חמץ הילך מצה דחל יום שבועות בשבת י"ל דהא דלא מקלע לדידן עצרת בשבת דהיינו יום א' הוא משום הו"ר שלא תשתכח תורת ערבה שאינה אלא יום א' משא"כ בר"ה שתוקעין ביום שני וגם לולב נוטלין ביום שני ומשני ואילך לא הקפידו כ"כ ואמנם בזמן המקדש שנטלו ערבה כשחל שביעי בשבת לא הקפידו אם יחול ז' של ערבה בשבת:

ועתה עלינו לעורר מדוע באמת בירושלים תוקעין בכל הרואה וביבנה דווקא ביבנ' בשלמא לרש"י דבזמן המקדש לא הי' תוקעין כ"א במקדש לבד וניהו דבירושלים הקילו לתקוע בכל הרואה מטעם שכ' למעלה מ"מ כשחרב בהמ"ק והתירו לתקוע ביבנה לא עשוה את יבנה עדיף מבהמ"ק אבל להרמב"ם דמעולם תקעו בכל הרואה מדוע לא:

תיקנו כן גם ביבנה ונ' דחששו לשמא יבואו לתקוע וכבר הי' ר"ה ע"ש וזה כיצד דבזמן שבהמ"ק קיים לא קבלו בר"ה עדים מן המנחה ולמעלה נמצא דאם חל יום ל' בע"ש ולא באו עדים עד המנחה כבר היו יכולין לתקוע בשבת ל"א כל עיר שרואה ושומעת משא"כ משחרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהיו מקבלין עדות החדש כל היום והעיירות הסמוכין כשיגיע זמן מנחה בע"ש ועדן לא באו עדים ילכו לעירם ויסמכו שלמחר הוא ר"ה ויתקעו בחנם: א"ל. בני בתיר' נדון הנה לד' רש"י דמקדש דווקא היו תוקעין י"ל

דסברי בני בתיר' דבמקדש לא גזרו שיאמרו דמקדש שאני שכבר ניתן שבת לדחות אצל חצוצרות ולא יבאו יחידי' לתקוע ג"כ ולהעביר ד"א אבל בב"ד שייך שמא יעבירנו אבל להרמב' דבמקדש ל"ד כ"א כל עיר שקרובה ויכולה לבא מ"ט דב"ב מ"ש ב"ד דיבנה. מב"ד דבמקדש ונ' בניישב עוד קו' אחרת למסקנא דמ' סוכה פ' לולב וערבה דל"ג שמא יעבירנו כ"א בספק יו"ט היכא דלא בקיאי' בקבוע דירחא אבל על ודאי לא גזרו שוב יק' מ"ט דב"ב הרי ביבנ' וודאי הוה וצ"ל ע"כ דבאמת בהא פליגי ב"ב וריב"ז ריב"ז הוה ס"ל כמסקנא דידן דעל וודאי לא גזרו מעולם וא"כ מה לי יבנה מה לי מקדש ואמנם ב"ב הוה ס"ל דעל וודאי ג"כ גזרו ודלמא דווקא במקדש התירו והקילו בכל הקרובות כי נח להם לתקוע בעירם מלבא למקדש ויבאו בנקל לשמא יעבירנו ואמנם ריב"ז פשיטא לי' דבוודאי לא גזרו והתירו ובזה י"ל דנחלקו ר"א במתני' עם ת"ק וא"ל דר"א ס"ל דאפי' בוודאי גזרו ובב"ד הגדול דווקא התירו ואנן כת"ק קיי"ל כאן דהוה וודאי לא גזרו וא"כ בכל ב"ד שבקיאי' בחשבון הוה וודאי ולא גזרו:

והא כי אתא ר"י בר יוסף יל"ד מאחר דעיקר קו' הש"ס מר"י בר יוסף ובלא"ה ממתני' לק"מ הו"ל להש"ס למפרך מר"י בר יוסף ונ' דבאמת יק' האיך לא עלה ע"ד המק' לתרץ כמו שתירץ אחר כן ונ' משום דק' לי' א"כ היינו הך דמאחר דבפני ב"ד דווקא תוקעי' ממילא אין תוקעין בכל הרואה ואמנם אי לאו הך קו' מריב"ז לחוד היינו מתרצי' ואי לאו ריב"ז ג"כ ממתני' לק"מ ושפיר אצטריך תרוייהו ולמסקנא צ"ל משום זמן ב"ד קרי לי' זאת ועוד אחרת והיינו דפי' רש"י זמן ב"ד היינו עד חצות ואין זה ענין לבפני ב"ד:

אלא לאו איש בביתו שלא בזמן ב"ד נ' משום דהא דלא בעי' ב"ד פשיטא וכמש"כ רש"י דהרי כ' בכל ארצכם וע"כ האי בביתו ר"ל שלא בזמן ב"ד ולבתר דמשני צ"ל דס"ד בצבור מיהא בעי' קמ"ל:

כי אתא ריב"ז כ' רש"י כאן ומדקאמר ביבנה ע"כ אשבת קאי ולא פי' רש"י כן לעיל נ' דלעיל מ' לן דאמתני' קאי ריב"ז וממילא ידעי' דבשבת מיירי אבל השתא מבואר דבאפי נפשי' קאמר ריב"ז לכך הוצרך רש"י לבאר: ד"ה אבל לא לאחר חורבן שתיקן ריב"ז כוונת תוס' ג"כ למ"ש דמיירי לאחר חורבן ביהמ"ק וירושלים עדן בבנינה וריב"ז תיקן לתקוע שם וד' רש"א צ"ע:

תוס' ד"ה כל מלאכת ובמ' שבת תי' בשם רבי' שמואל דדרשי' כל מלאכה ומסקנת תו' שם דא"נ כ' גבי יו"ט מ"מ מאך אשר יאכל בפ' בא ילפי' דאין בין יו"ט לשבת כ"א או"נ ממילא ידעי' גם שבת ואהא מק' בשמעתין דמ"מ ק' אמאי לא מייתי קרא דשבת דקדים ג"כ ונ' לתרץ דמצינו דאף דכל חלב לא תאכלו ואכילה בכזית מרבי' מכל ח"ש וכן הי'

אפשר למדרש גם כאן מלאכה וודאי לא הוה תקיעת שופר אבל מ"מ מכל מרבי' לי' אמנם מדדייק קרא ואמר מלאכת עבודה תרתי ל"ל ש,מ דאתי למעוטי בהדי' תקי"ש ורדיי' הפת והאוכל ג"כ קאי אח"ש כדאמרי' וכי מותר לאפות וכי מותר לברור פחות מכשיעור ואמנם בחי' ר"ן לשבת פ' כ"כ הק' דלמא קרא לרדיית הפת לחוד אתי ומשום דהוה צורך או"נ התירה הכל ולעולם תקי"ש אסור פי' דגם חכמה בלא מלאכה אסרה תורה ורק רדיית הפת ביו"ט מותר משום או"נ ותי' בשם הרא"ה דבכלל היתר רדיי' פת הוה אפי' פת שאינו שלו או של אי' הנאה ול"ש צורך או"נ וע"כ משום דחכמה בלא מלאכה התירה הכ' וה"ה בשבת וכמ"ש תו' הנ"ל ונ' להכריח כד' הרא"ה דלכאורה אם הרדיי' צורך או"נ ל"ל קרא אטו תהא חכמ' חמירא ממלאכ' אע"כ כשאינו לצורך או"נ התירה תורה וממילא תקי"ש בכלל:

תוס' ד"ה וביבנה דאותן שיצאו אין כוונתם שאין רשאי להוציא אחרי' מהי"ת והרי מעשי' בכל יום שמוציאי' לאחר שיצאו כ"א ר"ל בחנם לא היו רשאי לתקוע:

מאי ואם ב"ד כ' רש"י בסו"ד דהא בכל ארצכם כ' הק' החי' ר"ן הא תקיעת שופר ע"כ רק מדרבנן והאיך ממעט מקרא ונ' דכוונת רש"י לד' הטו"ז בה' ר"ה ובה' רבות דמה דצוותה תורה בפי' אין כח ביד חכמי' לעקור וכיון דבהדי' כ' בכל ארצכם לא מצי רבנן לתקן שיתקעו בב"ד דווקא:

ועד"ז מתרצת קו' הרמב' בחומש פ' בהר ע"ד רש"י שהביא כיון דכ' בעשור לחדש ביום הכפורי' למה לי אלא ללמד תקיעת יובל ביה"כ דוחה שבת ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת והק' הרמב' כמו כן הא דרבנן בעלמא הוא ולמ"ש ה"ק ביוה"כ דכ' בכל ארצכם ואין כח ביד חכמים לומר דבב"ד דווקא יתקעו משא"כ בר"ה דלא כ' כ"א יום תרועה יהיה לכם סגי בב"ד ג"כ וזה ענין דרשת תו"כ שהביא רש"י תקיעת יוה"כ של יובל ע"כ דוחה משא"כ תקיעת ר"ה:

וכ' הרמב' בה' שופר ואם חל יום ראשון בשבת במקום שאין תוקעין תוקעי' בשני בלבד וע' בכ"מ מ"ש לפ' ד' הרמב' ודוחק ונ' דכוונת הרמב' דס"ד כיון דבראשון לא תקעי ובשני תקעי' אתי לממני ליוה"כ משני דוגמא לדבר שבטלו קריאת מגילה בי"א וי"ב מה"ט דאתי למנויי לפסחא קמ"ל דלא גזרי':

אלא אמר רבא מדאורייי' משרי שרי יל"ד למאי הל' הוצרך רבא לכפול כן עוד הפעם ונ' משום דקו' ראשונה שהק' יש לתרץ דהא דבמקדש שרי משום והי' לכם זכרון תרועה ונוכל לדרוש לכם ולא לגבוה דבמקדש שרי כדדרשי' במ' ביצה יעשה לכם ולא לגבוה:

ובענין קו' שניי' דלמא אדרבא משום דלאו מלאכה היא אסרה הכ' בהדיא ונ' דקו' שניי' הכי פירושו בשלמא אי תקי"ש הוה מלאכה ומ"מ ביו"ט התירה הכ' וס"ד דאפי' בשבת משום דכ' יום כמ"ש תו' אצטריך זכרון תרועה למיסר משא"כ השתא דלאו מלאכה היא מסתברא טפי למימר דלאפוקי מדר"א אתא דאמר מכשירי שופר דוחין שבת קמ"ל מכשירין אין דוחין ויום אתא ליום ולא לילה הא אי לאו זכרון תרועה היינו מודים לר"א ולר"א י"ל דזכרון תרועה אתא לכדר"א דאמר אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל שאזכור לכם עקידת יצחק והיכן אמר כך הקב"ה ע"כ היינו קרא דזכרון תרועה ואמנם דלא נימא דאפי' דיעבד מעכב כ' קרא יום תרועה יהי' לכם מ"מ דבדיעבד כל השופרות כשרים והיינו דאכפל רבא ואמר מדאורייי' משרי שרי דקרא דזכרון תרועה או לאסור מכשירין אתא או להצריך איל לכתחלה אתא:

ורבנן הוא דגזור כ' רש"י ואין שבות במקדש כוונתו להביא ראי' לשטתו דמקדש דווקא דהתם מודו דשרי דאין שבות במקדש ואמנם לאחר חורבן כשהתיר ריב"ז ביבנה ובמקום ב"ד נחלקו עליו ב"ב ומ"מ התקין ריב"ז אבל אי כד' הרמב' דמקדש לאו דווקא כ"א ה"ה ירושלים וכל סביבותיו ק' אמאי נחלקו ב"ב על ריב"ז:

הכל חייבין וכן קאמר רבה גם במגילה אבל בלולב לא קאמר הכי ונ' דבלולב לא אצטריך דכיון דכ' ולקחתם שתהא לקיח' לכל א' וודאי אתי לשמא יעבירנו אבל בשופר ומגילה דיכול לצאת בתקיעות וקריאת אחר מהי"ת יבא לשמא יעבירנו להכי קאמר רבה דבאמת הכל חייבין בתקיעת שופר ממה שש"צ מוציא רבים ידי חובתן הוא משום ברוב עם הדרת מלך אבל מי שלא שמע מש"צ אף שיכול לצאת ע"י אחר מ"מ מצוה בו יותר מבשלוחו וכ"מ לישנא דלא שמע אודי' מקל תקיעתא דיחידאי שהיה כ"א תוקע לעצמו ואמנם אין הכל בקיאי' ואיכא למיחש שמא יטלנו וילך אצל בקי ואמנם צריך שיטלנו ללכת אצל בקי דאל"כ כ"א שנוטלו לתקוע בו ונמלך להוליכו אצל חכם הו"ל כמפנה חפצים מזוית לזוית ונמלך להוציאן דפטור וזה שאמר רבה יטלנו בידו וילך כלומר שנוטלו לילך:

ויש כאן מקום עיון דנהי דתקיעת שופר בשבת שבות מ"מ מי שיצא אפשר שאסור לתקוע להוציא אחר משום אין אומרי' חטא בשביל שיזכה חבירך דאית' ג"כ גבי רדיי' הפת דהוא ג"כ דרבנן ונ' דתליי' בב' תי' בתוס' פ' השולח בסוגי' דחצי' עבד דלתי' דפשע דווקא הכי ל"ש למימר אמי שאינו בקי פשע דחכמה היא ולאו כל אדם חכם ולתי' מצוה רבה דשבת שאני אולי כאן אסור אא"כ גם ביו"ט ליתסר דהרי גם ביו"ט אסור לתקוע מדרבנן וצ"ע:

והנה ע"ד מה שדקדקנו בד' רבה שאמר יטלנו בידו י"ל ע"ד אחר להיפך מן הראשון דבא ליישב קו' רש"י בסוכה למה לא נקט יוציאנו ולזה קאמר רבה מאחר דלא הלך ללמוד בע"ש ע"כ סלקא דעתי' דהוא בקי ויטול בשבת השופר לתקוע ולכשיראה שלא יוכל ילך עמו אצל בקי וע"כ לא עביד אי' דאוריי' דהו"ל מפנה חפצים מזוית לזוית דפטור על ההוצאה אבל בהליכתו לבקי יעמוד לפוש ויהא חייב על מעביר ד"א ובאמת הן הן ד' רש"י בסוכה שם ומיושב בדברינו קו' תוס' ע"ד רש"י שם:

והנה. כאן בר"ה לא נתעורר רש"א ע"ד קו' זו רק בסוכה וכן במגילה יישב כלאחר יד ונ' דנדקדק עוד הפעם ל' הכל חייבין בתקי"ש דקאמר: רבה ולא אמר הכי בסוכה דרב' בא ליישב מדוע נקט מעביר ד"א בר"ה ולא נקט מוציא דהנה מאן דאזיל לביהכ"נ לשמוע ברכות מלכיו' זכרונות ושופרות הרי ישמע התם תקי"ש וליכא למגזר ואמנם עם שבשדות דאניסי קיי"ל כר"ג דש"צ פוטרן וא"צ לבא לביהכ"נ והיינו דקאמר הכל חייבין בתקי"ש אפי' עם שבשדות שפטורין מן הברכות ולגבי דידהו שהמה לנים בשדות ל"ש כ"א מעביר ד"א ברה"ר ולא אצטריך רש"א לפ' משא"כ בסוכה ומגילה ק' לרש"א ותי' מה שתי':

וכ' רש"י במגילה ומתוך שהוא בהול ולא פי' רש"י כן בר"ה וסוכה ונ' דכוונת רש"י דבר"ה וסוכה דהו"ל מצוה דאוריי' י"ל דמטעה כדר"א דס"ל שופר וכל מכשירי' ולולב וכל מכשיריו דוחין שבת וא"כ ההוצאה בכלל ושריא מדינא משא"כ מגילה דרבנן ל"ש זה ומה"ט באמת פליג רב יוסף וס"ל טעם אחר ואמנם רבה ס"ל דאעפי"כ כיון שהוא בהול לעשות המצוה נח לנו לחוש שיעביר ד"א ברה"ר:

ועד"ז נבא ליישב קו' אלימתא דבפ' לולב וערבה מסקי' דל"ג שמא יעבירנו כ"א בשופר דלא בקיאי' במקום שאין ב"ד אי נתקדש ר"ה ובלולב ג"כ היכא דלא בקיאי' עי"ש וק' הרי גם בהזאה בפסחי' פ' אלו דברים קאמר רבה דמשום שמא יעבירנו גזרו ובטלו ק"פ ובירושלים במקדש הרי היו בקיאי' ומ"מ גזרו ואמנם ע"ד שכ' הענין הוא כך באמת בלולב ושופר דלא הוה בהו שום דחיי' איסור בקיומם דלולב טלטול בעלמא הוא ושופר חכמה ואינה מלאכה ואין כאן מלאכה דאוריי' ומהי"ת יטעו לומר דמכשיריו דהיינו ההוצאה דוחה שבת ואין כאן חשש רק מחמת בהילות וע"כ לא גזרו כ"א בספק אבל בוודאי לא גזרו משא"כ בפסח דשחיטה דוחה שבת יטעו כדר"א דגם מכשיריו דוחה ויאמרו דגם ההוצאה בכלל כדבעי' הש"ס מעיקר' בפ' א"ד שם למימ' אליב' דר"א ומשו"ה גם בוודאי העמידו דבריהם:

ועד"ז נבא ליישב עוד ע"א דהנה הא דמסיק וה"ט דלולב וה"ט דמגילה אי רבא קאמר להא מלתא אתי למעוטי טבילת כלים דפליג רבא אדרבה בביצה שם אבל בסוכה מ' דרבה גופא קאמר לה ולמ"ש ה"ק שופר ולולב טעמא חדא אי' להו דהכל חייבין ואין הכל ויש לחוש לבהילה וע"כ גזרו בספק דווקא וה"ה במגיל' דלא הוה כ"א דרבנן כמ"ש הרמב"ן לפ' ד' הרי"ף במגיל' שם משא"כ בהזא' גזרו אפי' בודאי:

בסוכה טלטול בעלמא ע' רש"י כוונתו דלכאורה גם טלטול משום הוצאה הוי ומאי ק' לי' מעיקר' ומאי ניחא לי' בסוף הכי כל אי' טלטול משום שמא יעבירנו ולזה ביאר רש"י דהרי באוכלי' וכלים שייך ג"כ שמא יוציא וכמ"ש רש"י פ"ק דביצה בסוגי' דעירוב והוצאה אלא שלא גזרו משום שאין הציבור יכולין לעמוד ולא תהא כהנת כפונדקית ומדוע גזרו במקום מצוה מה סייג מצאו לדבר:

ויל"ד אמאי לא מק' הש"ס בקיצור אי משום טלטול מ"ש שבת ומ"ש יו"ט ונ' משום דלבי"ה דס"ל אפי' הוצאה מותר ביו"ט או משום דאין עירוב והוצאה ליו"ט או משום מתוך וא"כ איך נגזור אטלטול אבל בשבת דל"ש תרוויי' שפיר י"ל משום טלטול:

גזירה שמא יטלנה בידו לכאור' הי' אפשר לפ' דה"ק רבה דלר' יוסי לעיל אי טעה בד"מ פטור אלא דאי נפק בי' ועבר אדאוריי' אלא דהא ליתא דהרי אנן הכא אששה במקדש טרינן וא"כ לא נפיק עד דאתי למקדש ושפיר הוה לי' טעה בדבר מצוה אא"כ יל"ד מאחר דאמקדש שקלי' וטרינן א"כ ל"ל שמא יטלנו בידו לימא שמא יוליכנו למקדש אא"כ שוב הו"ל טעה בדבר מצוה ואין כאן חיוב דאוריי' כלל ואמנם השתא ה"ק רבה דהוא יטלנו וכיון דחזי' שהוא אינו בקי ילך אצל בקי וכיון דמטי לגבי בקי יאמר לו דאסור להוליכו למקדש והו"ל טעה בד"מ ולא עשה מצוה דחייב אא"כ שוב לא מחייב מאחר דלא נתקיימה מחשבתו מדלא אזיל עד למקדש י"ל דהיינו דקאמר רבה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי כלומר דעקר לי' ע"ד ללכת אצל חכם: ויל"ד מאחר דאמתני' דלולב ששה קאי א"כ לא חל יו"ט ראשון בשבת ועכ"פ כבר עבר עליו יום ראשון וכבר למד ביומא קמא דיני נענועי' וברכות ומה לנו לגזור שוב בשאר ימים ונ' דמה"ט פ' רש"י ללמד נענועא או ברכות נענוע לגבי דידן דגם בראשון גזרי' ואמנם במקדש רק משום ללמד ברכות גזרו דביו"ט ראשון נטל הלולב בביתו ובשבת רוצה ללכת למקדש וסבר דבמקדש מברכי' ברכה אחרת דהכי מסתבר לכאורה והיינו דכ' רש"י או ברכות והשתא דאתי' להכי גם בנענועא י"ל דסבר במקדש עבדי' הנענועי' ע"ד אחר והנה כ' רש"י כאן ב' חי' אקו' משמא יוציא ובמגילה לא כ' כ"א לן בשדה ונ' דבשלמא בלולב שייך תי' בתרא שנטל הלולב בידו לנענע והרגיש דלא ידע ונמלך ללכת:

אצל בקי ובדרך עמד לפוש וכמ"ש לעיל בביאור ד' רש"י ויישוב קו' תוס' על תי' בתרא אבל במגילה מהי"ת יאחזנו בידו וע"כ משום לן בשדה נ"מ ואולי מ"ש רש"י במגילה ומגילה בידו ר"ל בידו ממש כלומר שהיתה בידו ונמלך ללכת אצל בקי:

ודע דמ"ש תוס' דמרה"י לרה"ר איכא היכיר' ר"ל ולהכי מיירי ע"כ לן בשדה ואין זה תי' חדש ומשו"ה בביצה גבי טבילת כלים לא כ' תוס' כ"א האי סברא דמרה"י לרה"ר איכא חיפופי ולא הזכירו מלן בשדה דהיא היא: ולכאורה יש ליישב קו' רש"י ע"ד אחר דהנה בן עזאי ס"ל בפ"ק דשבת דמוציא מרה"י לרה"ר דרך כרמלית. פטור משום מהלך כעומד ומבואר שם דלמ"ד צידי רה"ר לאו כרה"ר ה"ה במוציא דרך צידי רה"ר דינא הכי לבן עזאי והנה סתם מוציא מרה"י לרה"ר דרך צידי רה"ר מוציא לי' שהוא לפני הבתים ופטור לבן עזאי ואמאי לולב ששה במקדש ואמנם במעביר ד"א כ' תוס' שם דד' גמ' דידן דמודה בן עזאי במעביר דהל"מ הוא דחייב ולכך שפיר נקט רבה מעביר דאית' שפיר גם לבן עזאי והנה בהזאה בפ' אלו דברי' וודאי דל"ש נמלך ולרש"י ותוס' מיירי בלן בשדה ק' קצת מאחר דמי חטאת צריכין שמירה לד' הרמב' אפי' כבר נתן בהם אפר האיך ילון עמהם דקשה עלי' שמירתו:

והנה כבר כ' לעיל לעורר אמאי לא קאמר רבה גם ע"ז כבר עורר בטורי אבן וה"ט דהזאה ונ' דהזאה מלתא אחריתי דבהיל לא שייך התם דהמז' אינו בהול אמנם מדאסרי רבנן להזות בכל שבת משום תיקון גברא אתי למימר דפסח וכל מכשיריו דוחה שבת והזאה ג"כ בכלל כדס"ד דש"ס שם למימר מעיקרא דלר"א הזאה דוחה שבת וא"צ בהול משא"כ שופר לולב ומגילה מהי"ת יאמרו שדוחין שבת הלא אין בהם מלאכה דומיא דשחיטת הפסח ואפשר דעד"ז פליג רב יוסף במגילה דס"ל בשופר ולולב נהי דלדידן שופר חכמה ואינו מלאכה ולולב טלטול בעלמא מ"מ מאחר דבכל שבת אסורי ובר"ה וסוכות שרי אתי למטעי ולומר דדוחין שבת עם מכשיריו וכר"א משא"כ במגילה דאדרבא בכל שבת שרי לקרות לא יטעו א"וו במגילה טעמא אחרינא איכא וע"ז קאמר רבה דה"ט דמגילה ג"כ דלא בטעות תליא מלתא כ"א בבהילות משום דהכל חייבין וכן ביאר רש"י במגילה שם והנה רב יוסף הביא ראי' מבריי' שם דתני' בהדי' דטעמא דמגילה משום דעיני' של עניים ואמנם מסיים שם שמחה אינ' נוהגת אלא בזמנה פי' אלו הוה השמחה ביום שלאחר פורי' גם משלוח מנות ומתנות לאביונים הי' אחר פורי' וממילא עיניהם של עניים תולות במקר' מגלה אבל רבה ס"ל כמו שהביא הרי"ף בשם הירושלמי דסעודת פורי' מאחרין ולא מקדימין א"כ אין עיני' של עניי' תולות במקר' מגלה כ"א בסעודת פורי' ונ' משום דהש"ס הביא בג' מקומות הך וה"ט דמגילה וע"כ לית לן הך דשמחה

אינה נוהגת אלא בזמנה לזה פסק הרי"ף במגלה כהך דירושלמי דסעודת פורי' מאחרין לד' החולקי':

והנה תוס' במגלה שם כ' דנ"מ דלרבה במקדש קורין המגלה דאין שבות במקדש וצ"ע הא שמא יעבירנו גם במקדש גזרו דהרי לולב וערבה ששה ושבעה ובראשון דלולב לא גזרו משום דהוה דאוריי' בגבולין ובז' של ערבה לפרסמה שהיא מן התורה כדאי' בלולב וערבה שם וא"כ עכ"פ במגילה דהוה דרבנן למה לא יגזרו במקדש:

וא' מן התלמידי' נתעורר דגם ע"ד רש"י ריש פ' יו"ט של ר"ה ובמקדש לא גזור יש להק' כן וכ"כ דרש"י כ' כן להביא ראי' לשטתו דמקדש דווקא ולהכי לא מק' הש"ס במקדש מ"ט תוקעין ואף שהי' יכול להק' מלולב וערבה כיון דלאחר חורבן תוקעי' בכל מקום שיש ב"ד לא חש הש"ס אבל ע"ד תוס' הנ"ל צ"ע ומצאתי קו' זאת בס' טורי אבן מגלה שם ולא תי' מידי ונ' דד' תוס' ע"ד שכבר כ' וכבר עורר על זה בס' פ"י במ' ביצה דגזירה דשמא יעבירנו הוא על ב' דרכי' או שיטעו ויאמרו דמצוה זאת ומכשיריו דוחין שבת או כמ"ש רש"י במגלה שם מתוך שהוא בהול וכ' רש"י כן במגלה דטעות לא שייך שם דמאי חזי שיסבור דוחה שבת וכמ"ש לעיל מנ"מ דטעות שייך גם במקדש משא"כ בהול לא שייך דכהני' זריזין ומעתה בשופר ולולב דשייך טעות גם במקדש איכא למגזר וה"ט דלולב וערבה ובשופר כבר תי' תוס' משא"כ במגלה דליכא טעמא אלא משום בהול ס"ל דבמקדש לא שייך למגזר דכהני' זריזין הן:

גמ' בפ' לולב וערבה א"ה ראשון נמי אף דבלא"ה ק' מה לי ראשון מה לי שאר ימי' מאחר דכולהו דאורייי' לא מק' הש"ס מעיקרא מ"ש ראשון ומ"ש שאר ימי' דבעי' למיקם אטעמא תחלה דלמא בכך יבואר ג"כ מה בין ראשון לשאר ימי' אבל לבתר:

דשני רבה מק' הש"ס תי' מ"ט בשאר ימי' אסור אבל מ"ש ראשון דשרי אכתי לא שנית: תקינו לי' רבנן בביתו ע' תוס' ודברי' צע"ג דבזמן המקדש לא הי' מצוה כ"א במקדש שבעה אבל במדינה יום אחד ומאי הו"ל לתקן שיטול בביתו אדרבא כיון דלאו מצוה הוא הלא טלטול לולב אסור ואי ק' אלאחר חורבן כיון דבמקדש לא היו נוטלין בשבת א"כ ל"ש בשבת זכר למקדש ולא מצאתי פשר לד' תוס' כ"א בשטת הרמב' בפי' המשנה כאן שכ' דמקדש לאו דווקא אלא גם ירושלים בכלל מקדש וזה תימא דבר"ה פשיטא לתוס' דמקדש דווקא אף דמתני' דייקא כפי' הרמב"ם כמ"ש לעיל וכיון דלא מסתבר דמקדש ל"ד דכ' לפני ה' אלקיכם ומה"ט השמיט הברטנורא כאן פי' הרמב"ם והתוס' אזלי' בשטתו ונ' דעל מ"ש מדכ' לפני ה' אלקיכם רמז הרמב"ם בפי' המשנה על מ' מע"ש כלומר דגם שם כ' ואכלת לפני ה' אלקיך והמצוה בירושלים ומ"מ יל"ד על הרמב' מהא

דתנן כל העם מוליכין לולבי' להר הבית זה לזה הרי גם בירושלים יקיים המצוה ונ' דמאחר דהיה מנהגם של אנשי ירושלים להוליך עמו הלולב לכל דבר מצוה גם לראיי' פנים בעזרה הי' דרכם ליטול הלולב:

ואמנם לכאורה טפי הו"ל לתוס' להק' מיום ראשון לדידן למה בטלוה ליתקנו שיטול כ"א בביתו ותיהוי היכירא ונ' ד' תוס' דבשלמא במקום מקדש הוה שפיר ביתו היכירא אבל לגבי ביהכ"נ דאיכא אינשי דלא אזלו לביהכ"נ ונוטלין כל שבעה בביתם ולדידהו ליכא היכירא קודם תקנה מא"ל פי' למה משום סכנה תקנו ולא תקנו משום דרבה וד' המתרץ אפשר דגם הא דהוצרכו להוליך הלולב להר הבית מע"ש הוה ג"כ היכירא וד' המק' כיון שהיו מחטפין היו מחטפין אפי' אותן שלא הביאו כלל לולב מע"ש ובדידהו איכא למגזר:

פ' לולב וערבה שם רש"י ד"ה אלא ראשון בסוה"ד וא"ת נמצא ב"ד מתנין יל"ד מה ענין קו' זאת לכאן מיד כדמשני רבה גזירה שמא יעבירנו הו"ל לרש"י להק' בשלמא בר"ה ל"ק כ"כ די"ל דחוץ למקדש לא בקיאי' אבל כאן דאמקדש קאי מיד הוה ק' קו' זאת ונ' פי' ד' רש"י עד"ז דרש"י פי' כיון דראשון גם בגבולין ש"מ דחשיב' לא רצו לעקור ואמנם י"ל דה"פ בשלמא אי גם בראשון גזרו היו עוקרי' מצות לולב לגמרי משא"כ כיון דבראשון לא גזרו ונתקיים מצות לולב בראשון שוב אי לא נטלו לולב במקדש בשאר ימי' לא מקרי עקירה ובא רש"י לבאר מדוע לא פי' כן משום דביבמות מק' מהך דלולב וכי ב"ד מתנין ומשני שב וא"ת שאני ואי ס"ד דכה"ג לאו עקירה היא הו"ל לשנויי דבלולב ליכא עקירה כיון דביום ראשון נוטלין אלא ש"מ כיון דבמקדש המצוה שבעה ימי' מ"מ הו"ל עקירה וע"כ הפי' כמ"ש רש"י וע' בחי' ריטב"א הנדפס בתוך חי' רשב"א פי' נחמד בסוגי' זאת: רש"י ד"ה לא ידעי' בקבוע דירחא כוונת רש"י דהש"ס קאי בחו"ל בזמן שהיו מקדשין בא"י עפ"י ראיי' ול"ק קו' תוס' דאנן השתא בקיאי' ואף שכ' רש"י דהוה לן למעבד כוונתו אנו בני חו"ל שכ"כ אינהו בני א"י שמקדשין עפ"י ראיי':

תוס' ד"ה אינהו דידעי וא"ת מ"ש משופר יל"ד למה הוצרכו לקו' זאת אריכות דברי' של מעלה הלא אמתני' דתנן מוליכין לולבי' לבהכ"נ מצי להק' ונ' דמזה ראיי' למ"ש לעיל דתוס' דשמעתין בשטת הרמב' אזלי דמקדש ל"ד כ"א ירושלים וכ"ת בירושלים ביהכ"נ למה י"ל למי שלא הי' ראוי או לא יכול לעלות להר הבית א"נ לעיר שקרובה ויכולה לבא שהיו נוטלין בביתם כמו בשופר ויל"ד האיך העלימו מיד עין מתי' שני שכ' דשופר שאני שלא היו בקיאי' עדן בקבוע דירחא ונ' דא"כ דדבר זה מוכרח ממתני' דשופר מק'

מה עלה ע"ד המק' האידנא נמי הרי אפי' בזמן מקדש מקום שלא היו בקיאים לא היו תוקעי' א"וו ממתני' אין הכרח דאיכא תי' אחרינא וכמו שתי' בתי' קמא:
ודע דמש"פ המג"א תקפ"ח תי' א' של תוס' דכוונתם משום דבשופר שייך שמא יתקן כלי שיר אין ל' התוס' מורה לכוונה זאת דלא הו"ל להאריך כ"כ כ"א נ' כוונתם כמ"ש במק"א דבשופר דנ' כעין מלאכה אלא דמקרא ממעטי' דחכמה היא ואינה מלאכה מ"מ ידעו ההמון שמצוה זו דוחה שבת ואיכא חשש טובא משא"כ בלולב דלא הוה כ"א טלטול בעלמא ליכא למיחש להכי כמ"ש לעיל ענין קו' מהר"ם פאדווא במג"א תקפ"ח ע' רש"י חולין פ"ד ע"ב: ובענין קו' הדג"מ לענ"ד לק"מ דעכ"פ אם יתקע כמו שאנחנו תוקעי' עכ"פ קיים מצות שופר ולמה לא יתקע ספיקות משא"כ בשבת דאם אין ר"ה חילל שבת בחנם והנה הא דמסקינן לקמן דלאחר חורבן כיון דאנן לא דחינן אינהו נמי לא דחי ופי' רש"י משום לא תתגודדו ואמאי לא חשו ביו"ט: שני ללא תתגודדו ונ' משום דא"כ ע"כ אתה מצריכו אכילת מצות גם אליל ב' ואכילה בסוכה בש"ע וכיון דבקיאי' בקבוע דירחא הו"ל בל תוסיף: והנה כל הצעת ד' תוס' כאן הוא ג"כ בר"ה ר"פ יו"ט אלא שהקדימו שם ד' רש"י דבמקדש הוא דוקא וקו' שם הוא באמת ממתני' דמוליכין לולבי' וזה ראי' למ"ש דתוס' בשמעתין בסוכה בשטת הרמב' אזלי ולכך לא הק' ממתני' ומאחר דהתם הסכימו לפי' רש"י דמקדש דווקא שפיר הק' ממתני' דביהכ"נ וכ"כ ביום תרועה:
ונבאר ד' תוס' כאן דעיקר קו' היתה כיון דמסקי' דמה דאיתא מה"ת בגבולין לא גזרו בו כלל והרי שופר ג"כ מה"ת בגבולין ומ"מ גזרו בגבולין ותי' משום דבשופר שייך טפי שמא יעבירנו וכמו שביארנו לעיל וע"ז הק' כיון דאמרת דבשופר שייך טפי שמא יעבירנו למה הקילו בו לאחר חורבן יותר מלולב ותי' דכ"ז שביהמ"ק היה קיים וזה שער השמים הי' די שם במקדש היו מעלין זכרונם של ישראל משא"כ לאחר חורבן דבמקום ב"ד ע"כ התירו שלא לבטל לא רצו לחלק בין ב"ד לב"ד:
שם ע"ב ערבה שלוחי ב"ד מייתי לה ע' רש"י שהאריך כוונתו בלולב ל"ש שלוחי ב"ד מייתי לה כיון דהמצוה על כל ישראל ליטול לולב שייך עכ"פ שמא יעבירנו וגם ל"ש דמייתי שלוחי ב"ד לכל ישראל משא"כ ערבה דרק הכהני' מקיפין בה לא זולת:
א"ה האידנא נמי יל"ד כיון דעיקר מצוה האידנא בחבטה מאי אהני לן אי שלוחי ב"ד מייתי לה וכי יחבטו בשבת ונ' דמה"ט פי' רש"י לקמן חביט ל' נענוע ושפיר מק' לא ינענעו בה כ"א שלוחי ב"ד ומ"מ מבואר מד' רש"י דלשון א"ה דקאמר הש"ס ר"ל כיון דאמרת דבערבה ל"ש שמא יעבירנו וא"כ יל"ד מאי משני לא בקיאי בקבוע דירחא כיון דליכא חשש שמא יעבירנו מאי אכפת לן בהא דלא בקיאי' ואמנם למ"ש הר"ן והביאו

רמ"א בה' לולב דגם עכשיו המנהג דשלוחי ב"ד דהיינו שמש הקהל מייתי לערבה ועיי' בחי' ריטב"א קו' הגמר' פשיטא כיון דהאידנא ג"כ המנהג דשלוחי ב"ד מייתי לערבה בכל שנה ואמאי לא נטלי' ערבה בשביעי ואמנם ע"כ קו' הש"ס משום לפרסמה שהיא מן התורה היא דהכי אמר ר"י מאן לימא לן דערבה בנטילה דלמא בזקיפה הא עכ"פ מנהג נביאי' בנטילה אלא ש"מ דהעיקר לפרסם שהוא מן התורה בעי' כעין דאוריי' בזקיפה ולא בנטילה וזה א"א:

ומ"ש תוס' דק' לרש"י הבאת ב"ד מאי אהני ולמה לא הרי כ"א יקבל שמה הלולב ואם לא ידע ישאל שמה ומאי שמא ילך שייך נ' דק' להו אכתי איכא למימר דמס' אתסר א' שאינו מגיע לו ערבה וע"ז כ' תדע דאל"כ ליתקנו בלולב ג"כ דשלוחי ב"ד מייתי ומ"ש תוס' דפ"ה דחוק כוונתם דא"כ עכ"פ לא יקיימו מצות ערבה דאוריי' דמצו' על כל או"א ליטול:

לא אקלע פי' רש"י שהיו דוחין ומעברין החדש וק' כיון דמצי מתקנו דשלוחי ב"ד מייתי אמאי מעברין החדש ונ' משום לא תתגודדו קאמר דבא"י יטלו ערבה ובחו"ל לא יטלו ונח להם לעבר החדש כדדרשי' אתם אפי' מוטעין:

גמ' מאי לאו כלולב נ' דק' לי' לאביי כיון דששה ושבעה האמורי' בערבה תלי' ביום שביעי ולולב תלי' בראשון הו"ל לתנא למתני' כל א' בפני עצמו אלא ש"מ לאשמעי' ערבה דומיא דלולב ומשני לי' לעולם הא כדאיתא ודתנן להו בהדי הדדי משום דאי לאו דאתי לפקפוקי אלולב הוה מתירי' ערבה כל שבעה ולכך תנן ערבה ולולב בהדי הדדי ומק' אח"כ מהקפה וקאמר בשלמא אי בערבה טעמא דז' הקפות דלא נימא דווקא בשביעי ערבה דאוריי' ולא בשאר ימי' לכך עבדי ז' הקפות לומר דכל שבעה דאוריי' משא"כ אי בלולב הני ז' הקפות מאי עבידתיי' ותו לעבדנה בראשון ג"כ דדחי שבת ומשני לא לעולם אלולב וז' הקפות לידע דבמקדש כל ז' דאוריי' ודלא עבדי בראשון להודיע דראשון גם בגבולין דאוריי':

רש"י ד"ה תחת האבני' ע' רש"א שהק' הא טלטול מוקצה שרי במקום מצוה מדמק' הש"ס ריש פרקין טלטול בעלמא הוא ודבריו צע"ג דמשנה שלימה שנינו שופר של ר"ה אין מפקחין עליו הגל דהוה ג"כ רק טלטול אבני' ואמאי לא הק' רש"א התם והחילוק היכא דעל המצוה עצמה הוא אי' טלטול משום מוקצה ואמנם כיון דמצותו היום התור' הכינתו וגם הוה בעידנא דעבר אדרבנן קיים המצוה משא"כ בטלטול אבנים דהמוקצה במקומו עומד וליכא בעידנא שפיר לא התירו וכדברי מבואר כמעט בחי' ריטב"א כאן עיי"ש וכ"כ הלח"מ בה' שופר:

מגילה פ"ק תוס' ד"ה ויעבירנה ובמגלה לא גזר שתקו תוס' מלהק' קו' זאת עד השתא משום דבשלמא לולב ושופר גזרו שמא יעבירנו דטעה בר"א דאמר מכשירי שופר ולולב דוחה שבת משא"כ במילה כיון דגזרו על כל מכשירין שאסור לעשות אספלנות ולשחוק כמון ידע דגם הוצאה:

אסורה דלא כר"א אמנם מאחר דרבה גם במגילה אמר הכי ול"ש למימר דטעה בדר"א וע"כ כמ"ש רש"י דעכ"פ בהול הוא ואגב בהילות טועה גם במגילה ק' ומ"מ יל"ד באמת מה"ט נאדי ר"י כאן מרבה וע' בטורי אבן:

תוס' ד"ה ורב יוסף כבר הצענו לעיל קו' ט"א ע"ד תוס' מלולב וערבה דגזרו במקדש ונ' דהתם מצוה מקדש לחוד הוא וס"ד דכל מה שהמצוה במקדש נימא בו במועדו אפי' בשבת וכשם שנסתפק היללּ פ' אלו דברי' אם שכח ולא הביא סכין לשחוט הפסח מע"ש אם דוחה שבת דאולי ג"כ מה"ט דכ' במועדו הוא דמס' לי' ולכך הוצרכו לגזור משא"כ במגילה דל"ש ה"ט שפיר אמרי' אין שבות במקדש דכהנים זריזין הן:

ויע"ל דר"י מ' לי' מאחר דמצות קריאת מגילה עיקר' בצבור דאפי' כהני' מבית רבי מבטלין עבודתם ותורתם לשמוע משום פרסומי ניסא ומגילה בציבור לא שכיח שיכין יחיד מגילה לעצמו וילך אצל בקי:

תניא נמי הכי יל"ד מאי תנא כלל בבריי' דמסייע לרב יוסף דה"ט דבשבת לא קרינן ונ' דלכאור' כיון דבני כפרי' יכולין לקיים מצות מתנות לאביונים בזמנה למה הטילו עלי' להקדי' אלא ש"מ משום דכ' במגילה והימי' האלה נזכרי' ונעשי' מ' דבעי' זכירה דהיינו קריאת מגילה ונעשים דהיינו מתנות לאביונים ביום א' וא"כ ה"ה בשבת ה"ט וזה שסיים התנא בבריי' אבל שמחה אינה נוהג' אלא בזמנה דס"ד דגם שמחה בכלל ונעשים קמ"ל דמדכ' להיות עושי' את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר ימי משתה ושמחה ש"מ דשמחה בזמנה בעי':

והנה גם לד' רש"י שפי' הטעם משום בהול במגילה י"ל דמ"מ לא בהול עד דמתחיל במצוה שהכין לו שופר וסבר שיוכל לתקוע ולא מצי וכן בלולב וכן במגילה משא"כ במילה אם יעבור על שמא יעבירנו ע"כ יעבור קודם שהתחיל למול ואז לא שייך עדן בהול:

והנה כ' הרי"ף במ' מגילה מסקנא דלולב וערבה דל"ג כ"א משום דלא בקיאי' בקבוע דירחא וסיים וה"ט דשופר וה"ט דמגיל' ופי' הרמב"ן במלחמו' במ"ש ה"ט דשופר ר"ל לתרץ קו' תוס' מ"ט בשופר לא התירו אלא במקדש ופשט זה דחוק דאין דרכו של הרי"ף לתרץ קו' תוס' מה שאינו נוגע להל' ולי נ' דבא ליישב ב' קו' על דבריו הא' שהביא הא

דר"ה ר"פ יו"ט והק' הרז"ה הא ר"ה איובל קאי ותו הא דנהג הרי"ף לתקוע שופר בב"ד שלו בר"ה שחל בשבת הא בעי' ב"ד מומחין וע"ז הביא הרי"ף הרי חזי' דמעיקרא לא היו תוקעי' אלא במקדש וע"כ הטעם משום דחוץ למקדש לא היו בקיאי' בקבוע דירחא דהיינו דאיכא בי' שופר ללולב בזמן שביהמ"ק קיים וא"כ הדין עם ר"א דלא הי' תוקעי' כא"ל ביבנה לבד ששם היו בקיאי' ומדקיי"ל כת"ק או כ"א דבכל ב"ד תוקעי' ש"מ דהא דר"ה דקאמר ועם ב"ד ובזמן ב"ד גם אר"ה קאי וטעמא דהתירו בב"ד משום ב"ד זריזין הן ואי הא הוה טעמא מה לי ב"ד סמוכין או אינן סמוכין:

ולפנינו נפ' מ"ט שביק להא מלתא עד מ' מגילה ואמנם מ"ש הרי"ף וה"ט דמגילה נ' דראו ליישב דלא תק' מ"ט הביא הרי"ף טעמא דמגילה מדרבה ולא הביא מדר"י דתניא כוותי' ורמז הרי"ף מדוע נחלק ר"י כאן על רבה דק' לי' לרב יוסף בשלמא בשופר ולולב גזרו דספיקא דווקא וכמ"ש אבל במגלה מ' מד' מתני' דאפי' בא"י דסתם מתני' בא"י מתניא ג"כ אין קורין מגילה בשבת ואמאי הא בקיאי' א"וו במגילה טעמא אחרינא הוה והיינו משום עיני' של ענייי' וא"כ ש"מ להיפך ממ"ש הרמב"ן דוודאי דרבנן לא עדיף מס' דאוריי' וכ"ת באמת טעמא מאי י"ל דבס' דרבנן ג"כ לא גזרו כ"א בשופר ולולב דבשופר עכ"פ אי' דרבנן עובר דתקיעה שבות הוה ובלולב אי' טלטול וכיון דאיכא משום שמא יעבירנו שפיר גזרו אבל במגילה דליכא רק גזירה דשמא יעבירנו לחוד בס' הוא דגזרו אבל בוודאי לא גזרו ואמנם כ"ז אי לא אמרי' כיון דאנן לא דחינן אינהו נמי לא דחי דכן הוא לר"י בלולב וערבה שם דמסיק ערבה בזקיפה ולאחר חורבן לא שייך ומוקמי' לב' מתני' דלולב כאן בזמן שביה"מ קיים כאן לאחר חורבן כדס"ד מעיקרא ומשו"ה ק' לי' לרב יוסף אבל לבתר דמסקי' לר"י בתיובתא ע"כ נחתי' להא כיון דאנן לאו דחינן אינהו נמי לא דחו וכאן בזמן שביהמ"ק קיים כאן לאחר חורבן א"כ ה"ט דמגלה ג"כ ושבק הרי"ף לשופר משום שבא לתרץ גם אמגלה ויש עוד להוסיף די"ל מתני' דידן אפי' בזמן המקדש נשנית דמרדכי וב"ד תקנו מגלה בגולה ושם הי' רוב ישראל אינם בקיאי' וגזרו בקיאי' אטו אינם בקיאי' ואפי' כשעלו אח"כ לא"י לא עלו כ"א ד' רבוא ורוב ישראל נשארו בבבל ותקנו מיד שלא תדחה שבת אפי' לבקיאי' גזירה אטו אינם בקיאי'. וכ' הרמב' פ"ב משופר אעפ"י שתקיעה שבות היא: ובדין הוא דלידחה עשה דשופר שבות של דברי' ולמה אין תוקעי' גזירה שמא יעבירנו ונתקשה הלח"מ הרי כ' הרמב' פ"א משופר דאין דוחין שבות משום תקי"ש ותי' בתי' קמא משום דהתורה התירתו על זה ק' הא לאו מלאכה ונ' כוונתו דכל שבות הוא משום דאמרה תורה עשו משמרת למשמרתי ומה"ט אסרו רבנן כל כלי שיר בין בשבת בין ביו"ט וכיון דצוותה תורה לתקוע בר"ה

הרי כאלו אמרה תורה כאן לא תעשו לי משמרת ומאחר דאין חילוק בזה בין שבת ליו"ט אף בשבת דין הוא דלידחה:
ואמנם לענ"ד בא הרמב"ם לתרץ קו' התוס' למה בשופר החמירו יותר מלולב וכ' משום דבאמת תקיעת שופר עצמו שבות אלא שדין הוא שיהא דוחה עשה של תורה שבות זה ואמנם עי"ז מטעי טעו ויאמרו כי תקי"ש שבות ויעבירוהו ד"א ברה"ר וכעין תי' שני של תוס' פ' לולב וערבה ופ' יו"ט:
ומ"ש הלח"מ דגזירה דשמא יעבירנו הוא בשופר עצמו כוונתו דקודם שיעשה המצוה כבר יחלל שבת משא"כ באי' תקיעה דאין כאן אי' עד שמתחיל לתקוע ובה' לולב פ"ז ה' י"ז כ' דלא ליעבדו ב' תורות גם בא"י והק' הלח"מ א"כ גם ב' יו"ט יעשו ותי' דדמי לקום ועשה נ' כוונתו משום קידוש היום ואולי גם משום בליל פסח ב' ור"ל דהוה בל תוסיף ועד"ז יש ליישב מ"ש הרמב' כאן הל' ט"ז וכשיבנה בהמ"ק יחזרו הדברי' ליושנן ואטו הל' למשיחא בא לאשמעי' אמנם אשמעי' דבזמן המקדש לא היו ראשון בגבולין להוסיף על יום ראשון הכ' בתורה כ"א לע"ע משום זכר למקדש וכשיבנה בהמ"ק שוב לא יטלו בגבולין ומ"מ לא חיישינן שמא גם אז יטלו בגבולין להא לא חיישי' והא קמ"ל הרמב' דמצינו שחששו כן ביום הנף. ועד"ז יובן למה אין אומרים אחרי נטילת לולב בחוה"מ יה"ר שיבנה ביהמ"ק כמו בספירה שכ"כ הרב המאור פ' ע"פ שאומרי' כן דאז תהא ספירה דאורייי' ואמנם בלולב שלא יטלו כלל בגבולין ל"ש והנה הא דהתירו להוסיף משום גזירה שמא יחזור מ' לכאורה דאפי' בקום ועשה יש כח לחכמי' לעקור וי"ל סוכה בשמיני לא מברכין שופר יומא אריכתא מצה מצוה עכ"פ איכא כל ז' אלא שאינה חובה כמ"ש החזקוני. והנה בה' שופר ומגילה כ' הרמב' שמא יטלנו בידו ובלולב לא כ"כ נ' כוונתו דלולב ע"כ כ"א נוטל בידו משא"כ שופר ומגילה א' מוציא רבי' ורק חיישי' שמא יטלנו בידו לצאת בעצמו: בע"ה בענין רותן אדם מעות לחנוני עירובין פ"א לסיומא דמס' עירובין: נקט ר"א לחנוני או לנחתום מבואר מד' רש"י דחנוני קאי אשיתופי מבואות שמשתתפין ביין ונחתום קאי אעירובי חצירות שמערבין בפת אבל מאי נ"מ מהי"ת לחלק בין שתופי מבואות לעירובי חצירות הלא בשני' שייך זכין לאדם שלא בפניו ואמנם מד' רש"י לקמן בד' חכמים שכ' אפי' אם אותו החנוני מערב על כל בני החצר מבואר דל"מ אם אינו מערב בעצמו אפי' אם מערב וכוונתו דאם אינו מערב א"כ נוטל היין ומשלח למי שמערב וודאי שייך לומר שמערב לו במעותיו של חבירו שלא מדעתו של חבירו אפי' אם הוא בעצמו מערב וא"כ עכ"פ משתדל שיהא לנותן המעה חלק בעירוב וס"ד למה זה דומה למ"ש הרא"ש פ"ק דקידושין בשואל מחבירו טבעת לקדש לו אשה

דמקודשת דאפי' שאמר בל' שאלה כיון דשאל לקדש הי' כוונתו באופן המועיל דהיינו במתנה ע"מ להחזיר וה"נ כוונת הנחתום שיהי' באופן המועיל ומזכה לו משלו קסברי חכמים דכאן לא שייך זה ועכ"פ גם לר"א נקט חנוני משום חכמים דפליגי שסתמו אינו השליח להשיתוף כ"א נותן רביעי' יין בעד המעה משא"כ הנחתום סתמא דמלתא מאחר דככר שלם הוא עירוב ובוודאי הנחתום מזכה לכל בני המבוי מ"מ זה שנתן המעה אין לו חלק בעירוב וכמו שביאר רש"י לקמן וזה ג"כ ענין מ"ש רש"י שדר באותו מבוי וחצר דהאי שייך בי' שיערב על כל בני המבוי והחצר ומה שצריך ביאור הוא לפמ"ש רש"י דהטעם משום דלא סמכה דעתא א"כ למה נתן לו המעה וא"ל זכה לי בעירוב והאיך יזכה לו והנה בק"נ מפ' ד' רש"י שנתן המעה ע"ד שיבוא וימשוך הככר ויערב בעצמו ואמנם מאחר שלא בא למה נימא כי דעתו הי' לכך ונ"ל דכוונתו הי' שיתן המעה עצמ' לבעלי העירוב והמ' יקנו בעדה מיד אל יד או היין או חלק בככר ובזה נבין ד' רש"י לקמן במתני' שכ' בגמ' מפ' וכו' הואיל ואין בעה"ב רגיל למכור ככרות ומאי בעי רש"י בזה אלא דר"ל דעל החנוני דווקא משום דלא סמכי' דעתי' הוא הקפיד שיתן המעה לחברת העירוב אבל לבעה"ב שאין דרכו למכור ככרות וסמכא דעתי' עליו אפי' יהיב האי:

בעה"ב מככרותיו הככר לעירוב ג"כ מהני דהו"ל כאמר לי' ערב לי כיון דסמכא דעתא:

ובזה נתיישב לנו דקדוק עצום בגמ' דקאמר לקמן וכן אמר שמואל א"כ שמואל מפ' למתני' הכי ומאי לא שנו דקאמר הרי במתני' תנן לה בהדיא אמנם למ"ש ממתני' לא ידענא כ"א דבשאר כל אדם סמכא דעתי' אבל מ"מ אם בעה"ב הזה יהיב מדילי' ככר לעירוב י"ל דלא מהני קמ"ל שמואל דדווקא בחנוני לא מהני אבל בשאר כל אדם אפי' כה"ג מהני ובזה נבין דרש"י ציין בגמ' בעה"ב פירשתי במתני' ונקט רש"י תחלה כלי ואפשר שהי' לו הגי' כך ואמנם עכ"פ אבעה"ב דקאמר שמואל ציין רש"י זאת ולא אדרב משום דרש"י בא לומר כי ע"י פירושו במתני' מבואר ל' לא שנו דקאמר וכמ"ש: מאי שאר כל אדם ר"ל לא תימא אפי' נכרי בכלל ודנקט תנא ל' זה ולא נקט בעה"ב דס"ל דר"ל דווקא בעה"ב באותו חצר ל"ש:

ל"ש אלא מעה אבל כלי קנה נ' לפ' דס"ד משום דלא אמר לחנוני ערב לי ואמר זכה לי ר"ל זכה לי ע"י אחר א"כ לא רצה לשויה לחנוני שליח וא"כ אפי' קנין סודר לא מהני כיון דאמר זכה לי קמ"ל שמואל דטעמא דמתני' משום דמעות אינן קונות ולא סמכה דעתא משא"כ כלי שפיר מהני ומכ"ש דא"ש לגי' הרא"ש דגרס תחלה ל"ש דאמר זכה לי אבל ערב לי קנה ובתר הכי ל"ש אלא במעה אבל בק"ס קנה ואמנם רש"י גריס תחלה ל"ש אלא מעה ואח"כ ל"ש אלא חנוני ואח"כ ל"ש אלא דאמר לי' זכה לי נ' דשמואל

אל' דמתני' דלר"א באמת בכ"ג הוה עירוב אבל רבי שסידר המשנה נקט לישנא אליבא דרבנן ודייק שמואל דמעה דנקט למעוטי כלי וחנוני דנקט למעוטי בעה"ב ואמר זכה נקט למעוטי אמר ערב לי:

וסיים רש"י וסמכא דעתי' נ' דבא ליישב ל' וקני דקאמר הש"ס דר"ל דלא תימא משום שהוא חנוני ודרכו לחזור אפי' בערב לי לא סמך עלי' קמ"ל דבמערב לי גלי דעתא דסמכ' דעתא וקני:

רש"י במתני' שאין מערבין אלא לדעתו בסוה"ד אבל אם לקח ככר נ' כוונת רש"י דהך סיפא אתא לאשמעי' דלא תימא דבחנוני אפי' מסר לו ככר כיון שלא אמר ערב לי לא סמכא דעתא קמ"ל וכ"ת הא ג"כ מרישא ידעי' דדווקא מעה ולא כלי ש"מ דבכלי סמכא דעתי' וכ"ש בככר י"ל דאי לאו הך סיפא הוה דווקא דרישא ולא ככר ולא הוה ידעי' מעה ולא כלי משא"כ השתא קמ"ל:

ר"י אמר ונחלקו אמוראי בגמ' אי ר"י לפ' אתא או לחלק והדבר תימא דהרי ת"ק בעירובי חצירות ושיתופי מבואות קמיירי כדפי' רש"י ומסיים שאין מערבין אלא לדעתו וא"כ ע"כ ר"י פליג והנה מצאתי קו' זאת בחי' ריטב"א בשם הרשב"א אלא שהרשב"א בנה קו' זאת על הא דמוקמי' למתני' במזכה ע"י אחר וכבר העיר שם הריטב"א דתי' זה קאי אמתני' דד' פרקים וכ"כ רש"י בהדי' עשוה כד' פרקים וכמסקנא דהעמידו ד' על ד"ת ובאמת ד' הרשב"א נפלאי' דאי מתני' במזכה ע"י אחר מעה זו דתנן ל"ל וגם מה ענין ד' פרקים למתני' וצ"ע:

ומעיקרא הוה ק' לי טובא מ"פ הש"ס מ"ט דר"א הא לא משך דלמא ר"א כר"י ס"ל ועירובי חצירות לא בעי' דעתו וכיון שהחנוני הניח בעדו די אמנם א"כ לאיזו ענין נקט ר"א נותן אדם מעה לחנוני כיון דלאו מטעם המעה קנה לו העירוב אבל קמיית' ק' ונ' דבמתני' מלתא אחריתא כיון דנתן מעה לחנוני וא"ל זכה לי בעירוב ש"מ דניחא לי' למעבד מצוה בממונ' ואינו רוצה לצאת בשל אחרים ומה"ט גם ר"י מודה ואך ר"א פליג מטעמא דמפ' הש"ס ור"י אהא קאי דקאמר ת"ק שאין מערבין לאדם אלא מדעתו ובזה נחלקו הני אמוראי מ"ד ר"י פליג ס"ל דר"י מפ' לד' ת"ק לאו אחנוני כ"א בעלמא וכללא כייל ת"ק דבעי' דעתו ונחלק ר"י עליו וסבר דלא בעי' דעת ומ"ד דלא פליג קסבר דר"י מפ' ד' ת"ק כמו שפי' רש"י ואחנוני דווקא קאי וקאמר ר"י דדווקא בחנוני קאמר ת"ק וה"ה בתחומין אבל בשאר עי"ח לא ועד"ז יתישב עוד דקאמר הש"ס ול"פ והתנן מוסיף וצריך להודיע ואמאי לא פריך ממתני' דידן אלא ש"מ כדכ' דממתני' לק"מ:

תוס' ד"ה נותן אדם מעה ואפי' זיכה צ"ע מאי אפי' הרי עכ"פ צריך לזכות ע"י אחר וצ"ל דכוונתם תחלה אמרו כשזוכה לבני החצר העירוב אמר בהדיא שמתכוין גם לפלוני שנתן לו המעה ואח"כ כ' אפי' זיכה לו בפרט ואח"כ כ' אפי' לקח ככר בשבילו:
ותו"ד התוס' להיפך מד' רש"י כי הנותן מעה הי' דעתו רק לערב בעד המעה הזאת וזה אי אפשר כי מעות אינן קונות ואם החנוני מזכה לו הוה שלא לדעתו ומ"ש רש"א דנוכל לפ' גם ד':
רש"י כד' תוס' הרי רש"י כ' לקנות המעה ולתוס' צ"ל להקנות המעה: והנה בענין קו' הרא"ש ע"ד רש"י למאי הלכתא צריך רש"י לסמכא דעתי' הא בלא"ה מעות אינם קונות י"ל דלרש"י גם הוא ידע ע"כ דמעות אינם קונות וע"כ נתן לו שיתן המעה לאחר ואז יקנה האחר בעד המעות וא"כ כי זיכה לו החנוני עם שאר בני החצר ע"י אחר יהי' ג"כ קונה העירוב אי לאו דהוה שלא לדעתו:
ודע דממ"ש הרא"ש מבואר דבערב לי מהני משום שמזכה לו ע"י אחר וברישא ג"כ כ' דאם זיכה מהני החילוק ע"כ דברישא מהני אם זיכה לו בפ"ע ע"י אחר ובערב לי דיו אם מזכה לו עם שאר בני החצר ע"י אחר והן הן ד' הטור עיי' בק"נ:
והנה מה שנתקשו האחרונים בד' ב"י ע"ד מה שגורס ברש"י וזכה האיך זוכה ע"י עצמו הב"י נשמר מזה שכ' כי בני החצר יקנו ממנו הככר והוא יגלה להם כי גם נותן המעה יש לו חלק באותו ככר והם ימשכו הככר לבית שמניחין בו העירוב וא"כ משיכתן הו"ל להועיל גם לנותן המעה לולי סמכה דעתו:
ומה שנתקשה לי בד' הטור שסיים דבע"ה מהני משום שהי' דעת הנותן שיקח לו ככר וא"כ מה בין בעה"ב לחנוני הרי גם בחנוני מהני אם לקח ככר בעדו לד' הרא"ש והטור אמנם הטור סיים גבי בעה"ב וכאלו עשאו שליח ר"ל דבאמת יכול ליתן אפי' שלו כיון דעשאו שליח משא"כ בחנוני דווקא לוקח מאחר מהני:
ובענין קו' הטו"ז מ"ש מטבעת שאולה דקיי"ל דכוונתו לאופן המועיל הנה לד' הרמב"ם דדווקא בעירובי תחומין מיירי מתני' ור"י לפ' אתא א"כ אם הי' רוצה באופן המועיל מה הי' לו ללכת אצל חנוני א"וו במעות רצה לקנות לא זולת ואמנם בעירובי חצירות כ"כ הטור והשו"ע שכל בני החצר יבאו אצל חנוני זה מ"מ לד' תוס' כי הנותן לא ידע דמעות אינן קונות וסבר דווקא במעות יש קנין ג"כ לק"מ ואמנם לד' רש"י צריך ביאור וצ"ל דלד' רש"י כי היכא דידע מעות אין קונות ידע ג"כ דכלי קונה ואמאי לא נתן כלי א"וו במעות דווקא ניחא לי' לערב ולא בענין אחר:

והרמב' בכלי דצריך ליקח ככר מאחר וצ"ע אמאי וע' ה"ה שלא הי' לו גי' זאת ברמב"ם ולסיים המס' מעין פתוחה הנה סיים ר"ש דהיכא דאתא לידי חיוב חטאת לא שרי רבנן ונ' דהיינו דאמרי' בשמעתין בעירובין הל' כר"י אבל לא במחיצות דבמחיצות בנקל אתי לידי חיוב דאוריי' ועד"ז י"ל דאמרי' מבוי דרבנן תנא תקנתא דמאחר דע"י דתנא תקנתא ידעי' שהוא רק מדרבנן משום היכירא וא"כ אם בשבת נתרבה החלל תחת הקורה ונעשי' למעלה מעשרים גם אנן מודי' לר"י דהותרה לכל השבת כיון דלא אתא לידי חיוב דאורי תא:

בסוגי' דמשרת מה"ב

משנ' אלו עוברין כ' רש"י בבל יראה ורבותא דמתני' קתני בסיפ' דסד"א כקושי' התוס' כיון דמיעט קרא כל הני מכרת גם בל יראה אין בהם קמ"ל כיון דעכ"פ זהו אזהרה מקרי חמץ והו"ל בכלל לא יראה לך חמץ וא"כ לרבנן דס"ל עירובו בלא כלום באמת אין בהם לאו דבל יראה וזה כוונת הטור אחר שראה הפלפול בד' הרמב' אי פסק כר"א או כחכמים בענין אכילה הביא ראיה דע"כ הרמ' פוסק כר"א דעובר על ד' מיני מדינה בבל יראה ואי כרבנן ס"ל נהי דס"ל דאפי' לרבנן אם אכל מהן כזית בכא"פ לוקה מ"מ כ"ז שלא אכל אין שם חמץ עלי' הואיל ואין עומדין לאוכלן כזית כא"פ ולמה יעבור עלי' בבל יראה:

אמנם ד' ה"ה דהרמב' פוסק כחכמים ומ"מ שפיר עובר בבל יראה כיון דאיכא בכא"פ אמנם הביא ה"ה ד' הרמב"ם דאפי' ביותר מכא"פ עובר בבל יראה וזה לחכמים אי אפשר אלא דסמיך ה"ה אד' הראב"ד דמפ' ד' הרמב"ם דפסק כר"א ומ' לי' דגם ד' הרמ"ך כשטה זו ולר"א י"ל כיון דגלי קרא דתערו' חמץ בכלל חמץ י"ל אפי' ביותר מכא"פ ואמנם דברים אלו צריכין ביאור דהרי עכ"פ הצריך הרמב"ם שאכל כל הזית בכא"פ ואז ליכא כ"א לאו וב"י ביותר מא"פ מנ"ל:

ולזה נבא לבאר ד' הרמב"ם מהב' קושי' שהקשה ה"ה חדא דאם אכל כזית כדי אכילת פרס קרא ל"ל ותו למה לא יתחייב ג"כ כרת הב' אלו קושי' בין אם פוסק הרמב"ם כר"ח או כרבנן מעיקר טעמא דה"ה שהחליט דהרמב"ם פוסק כרבנן משום דאמרי' בסוגי' דטעמא דר"ח משום היתר מצטרף לאיסור וא"כ סוגי' באוכל כזית או מכל התערובת ולמה הצריך הרמב"ם שיאכל כא"פ ונ' ד' דוודאי לס"ד דאפי' ממשרת היתר מצטרף:

לאיסור מסתבר לן דלר"א כל דחמץ ג"כ להיתר מצטרף לאיס' אתי ובהא פליגו עלי' אבל למסקנא דכ"ז אליב' דר"ע אבל לרבנן משרת לטע"כ והיתר מצטרף לאיסור פלוגתא דר"א ורבנן במיד' אחרינא תלי' דהנה טע"כ דמשרת פי' הרמב"ם דהיינו דר"י בפ' השוכר הטעם וממש דהיינו בכא"פ ואכל כל הא"פ ומרגיש בו טעם האי' וזה שאנו דנין ממשרת

לכל התורה והנה ביאר הרמב"ם פט"ו ממ"א שם דאפי' נתערב כזית בכא"פ אם אין שם טעם ה"ז מותר ואם יש שם טעם חלק לג' דינין אכל כל הא"פ לוקה אכל כזית או שנתער' ביותר מא"פ ה"ז לוקה מד"ס נמצא דכל אי' שבתורה דנין טעמו וממשו והנה כבר כ' הטור לדידן דס"ל טע"כ כד' ר"ת מדאורייתא צ"ל דד' מיני מדינה אינם נותנים כ"א קיוהא אבל טעם החמץ אינו נרגש וכן מורה לשון הרמב' כשהביא ד' מיני מדינה לא הזכיר ר"א מכזית כא"פ אבל שיהא בו טעם חמץ נרגש וכמ"ש בה' מאכלות אסורות וזה לא הזכיר כלל ומעתה י"ל דהיינו פלוגתא דר"א ורבנן לרבנן דלא דרשי כל ה"ט כשאר איסור שבתורה וכיון שאין נרגש מבטל בטלי או שיש בהם כזית כמו שביארנו מד' הרמב"ם זה ור"א דדריש כל מרבה ללאו וכרת אין בהם כמו בכל אי' שבתורה וד' הרמב"ם מבוררין ואמנם ד' הרמ"ך דטעמ' דר"א דמרבה ד' מיני מדינה דווקא ולא קאמר תערובות חמץ כזית כא"פ לוקי' אפילו בלא טעמו וש"מ משום דהחמץ בהל' ד' מיני מדינה הו"ל אי' קיוהא דקיהיב כמו דבר המעמיד דלא בטיל ולהכי מחייב ר"א אף בלא טעם ושפיר כ' מאחר דטעם דר"א דדבר המעמי' לא בטלי נהי דלענין אכילה לא עדיף דבר המעמיד מטעם כזית כא"פ מ"מ לענין בל יראה שפיר עוב' אפי' יותר מכא"פ:

ועלינו. לבאר עוד ד' הרמב"ם בפ"ה מה' מ' איסור' שכתב דלוקה על עירובן של שאור ודבש ומ' דס"ל היתר מצטרף לאיס' ועיי' נ"כ שם שנתקש' לרבא דס"ל אין הקטרה פחות מכזית ופסק הרמב"ם כוותי' אמנם המעיין בד' הרמב"ם שם צח דמפ' עירובן חצי זית שאור וחצי זית דבש דהיינו חי' עם חי' ומאי' עם היתר לא מיירי וכ"ת הרי כ' שם הרמב' אם עירב כ"ש דבש בקטורת והקטיר בהיכל לוקה ולטעמך דבש מאי היתר מצטרף שייך הא בעין דלא נפיש היתירא אלא פשט ד' הרמב' שם מאחר דענין אם נתן זית דבש פסלה הרי הוא עם קטרת זה להיכל משום ביאה ריקנית כמ"ש הרמב' במנין המצות ל"ת ס"ח ומשו"ה דייק הרמב' וכ' בהיכל ועיי' בזה:

ר"פ אלו עוברין תוס' ד"ה אלו עוברין נחלקו הרא"ש והר"ן בפי' ד' ר"ת ד' הרא"ש דקו' ר"ת היה גם על תערובת חמץ וד' הר"ן דקו' ר"ת רק על נוקשה ונבאר דד' הר"ן בפלוגת' ר"א ורבנן בכזות בכא"פ אלא דלרבנן מאחר דאם אכל כל הזית בטלה דעתו אין כאן לאו ולר"א היתר מצטרף לאי' ולא בעי' שיאכל כל הזית ועכ"פ מיירי בענין שהזית בעולם ולענין בל יראה א"צ קרא וד' הרא"ש דע"כ מיירי דאין כאן טעם חמץ וכמ"ש הטור כ"א קיוהא בעלמא והו"ל ממשו ולא טעמו וא"כ לרבנן דלי' להו קרא אין כאן חמץ דאוריי' כלל דבטל ברוב והנה ד' רש"י פשיטא דהוה כר"ן אלא דס"ל דליישב קו' ר"ת וביאר הרי באזהרה ואין בהם כרת הפי' הא דבאת ל' דעוברין על אלו בב"י היינו משום דאין בהם

כרת ס"ד דאין כאן בל יראה ומ"מ מאחר דאלו הן באזהרה א"כ אני אומר לך שהן בכלל חמץ ועובר עליו ולא יראה לך חמץ:
והנה ד' רמ"כ שהביא ה"ה דאפי' בכזית ביותר מכא"פ ג"כ עובר בב"י צריך ביאור ונ' דעתו כד' הפוסקי' דטעמא דאוריי' עד ס' אלא שאין לוקין על יותר מכא"פ יהי' מאיז' טעם שיהיה וס"ל דד' מיני מדינה יש בהם טעם אפי' ביותר מכא"פ אלא שאין לוקין עליו לרבנן כמו בכל אי' שבתורה ולר"א הוא דלקי דדריש כל ולא לרבנן אבל בל יראה מיהא שייך כיון דאיכא טעמא דאיסור מדאוריי' ואמנם עד"ז אי אפשר שהרמב' דפסק בכל האי' דביותר מכא"פ אפי' נרגש הטעם בטל מדאוריי' א"כ ע"כ לית לי' הא דה"ה וד' ה"ה שנסתפק בזה צ"ע:
גמ' יכול יהי' חייב כרת על עירובו ר"ל מאחר דאתרבו שמקרי חמץ גם לכרת אתרבי:
רש"י ד"ה ת"ל כי כל אוכל חמץ וגבי כל מחמצת לא כ' כרת ותמה רש"א על דבריו הרי כ' כל אוכל מחמצת ונכרתה ומה שביאר בפי' הגמ' וכ' שיש ליישב גם ד' רש"י עד"ז לא זכיתי ואמנם כוונת רש"י כפשוטו דהנה כ' קרא עונש כרת על חמץ ועונש כרת על מחמצת וכנגדן אזהרה על חמץ ולא יאכל חמץ ואזהרה כל מחמצת לא יאכלו ואזהרה זאת שלא לחלק בין נחמץ מאליו לע"י ד"א ואמנם כ' כל לרבות:
לאזהרה זו גם תערובות ואמנם מאחר דבהאי קרא דאתרבי מכל לאכיל' כרת דיו לנו לומר שנתרבה רק ללאו ולא לכרת וז"ש רש"י דגבי כל מחמצת בקרא דכל מחמצת לא כ' כרת וסיים ולקמן מפרש לה כלומר דוודאי אי הוה ילפי' תערובת מל' מחמצת עצמו בהדי' כ' אוכל מחמצת ונכרתה אבל למסקנא רק מכל מרבינן ובהאי קרא לא כ' כרת והיינו דכ' לקמן מפ' לה ומעתה בשלמא אי מכל לא מרבי' כ"א לאו ולא כרת שפיר טרח וכ' לן הכא תרי כריתות חד בנחמץ מאליו וחד בנחמץ מחמת ד"א משא"כ אי נימא דמאחר דאתרבי תערובת חמץ מכל גם בכלל כרת הוה האי כרת דכי כל אוכל חמץ ל"ל דכיון דמכל אתרבי הכ' מהי"ת נחלק בין נתחמץ מאליו לנתחמץ מחמת ד"א הא מכל הכל מרבינן ומעת' קו' הש"ס לקמן הכי אזלא הן אמת דכל אוכל מיותר אבל נימא אפכא כל דמחמצת לרבויי כרת גם על תערובת וקרא דכל אוכל חמץ לרבויי נשים ומשני כיון דקאי באוכלין לא מרבי' נאכלין ועד"ז גם ד' הר"ן והרז"ה שהניח הרש"א בתימא מיושבי' דנהי דהמיעוט מכל אוכל חמץ היינו משום דאייתר דהשתא נתחמץ מחמת ד"א חייב עליו מחמת עצמו לא כ"ש אמנם נימא דלאו מיעוט הוה רבוי לנשים הוא דהוה ורבוי דמחמצת הוא לכרת על תערובת ולק"מ אלא אי קשיא הא קשיא גם אתי' ופי' רש"א מאי מק' לסוף ולר"א נימא כל לרבות נשים כי כל לרבות עירובו דא"כ שוב ק' כי כל חמץ

למה לי ונ' דסד"א דהנ' דחייבה תורה גם על תערובת חמץ כרת היינו דווקא אם החמץ שנתערב נתחמץ מאליו אבל לא אם נתחמץ ע"י ד"א והיינו דממעט כי כל אוכל חמץ כלומר האי כי כל שכ' לך לרבוי תערובת היי' דנתחמץ מאליו אבל לא בנתחמץ מחמת ד"א ונ' דמה"ט לא קאמר הש"ס כ"א קשיא דמאחר דלא חילק התורה בין נתחמץ מאליו לנתחמץ מחמת ד"א וחייבה כרת בשתי' וגם בתערובת את אמרת דחייב כרת מהי"ת נימא דתערוב' שנתחמץ מחמת דבר א' מיעט הכ':

תוס' ד"ה כיון כר"א הא שלא הקשו מיד מדרבנן דסוכה היינו התם ליכא מלקות וכ"כ תוס' לקמן דלענין מלקות דווקא פליגו רבנן אר"א אמנם מר"ע ק' להו שפיר דהתם איכא ג"כ מלקות ואמנם לד' הי"מ ברש"י נזיר בריש שמעתין דאף מאן דלא דריש כל וכל דריש ל"ק מר"ע ג"כ דהתם בחטא' ג"כ וכל כ':

והנה יל"ד בד' מדוע פי' ד' הברייי' אליבא דאביי ולא אליבא דרבא ונ' דמ' לי' לרש"א בשלמא לאביי דרשי' תחילה דחייב מקצתו דהיינו חצי זית ואח"כ עירובו אבל לרבא למה לא נדרוש עירובו מכ' כמו גבי חמץ וכמו כ' מקצתו אלא ש"מ דכאביי ס"ל:

כ' אי' שבתורה אין היתר מצטרף חוץ מנזיר שהרי אמרה תורה משרת ונל"פ דר"י לטעמא דס' ח"ש אסור מה"ת אלא דליכא מלקות משום דלא מקרי אכילה וא"כ ס"ד אם אכל כחצי זית אי' עם חצי זית היתר דהי' אכילה ג"כ מלקי נמי לקי קמ"ל והביא ראי' דהרי אמרה תורה בנזיר משרת להיתר מצטרף ואי בכל התורה היתר מצטרף משרת ל"ל ואמנם כ"ז לר"ע דלא בעי להאי משרת לטע"כ דיליף מגיעולי נכרי' ואמנם יל"ד לד' הפוסקים דגיעולי נכרי' ליכא מלקות לימא משרת לטע"כ ולמלקות וצ"ל דעכ"פ ק' גיעולי נכרים ל"ל:

ואמנם לרבנן מפקי לי' לטע"כ לשרה ענבים במים אבל הרמב' בה' נזירות כ' דאצטריך משרת דאם אכל רביעית יין בתערובת היתר בכא"פ דלוקה כמו על כל איסור שבתורה ולא מ' מדבריו דכ' התורה מנזיר ילפי' כ"ה ב"כ התורה סברא הוה מאחר דאמרה תורה דכ' אכילה דכ' כא"פ מצטרף בשלמא אי נתבטל טעמו של אי' הרי ליתי' בעולם אבל אי איכא טעמו וממשו למה לא יהי' חייב אא"כ ק' למה אצטריך בנזיר דווקא קרא ונ' דהרמב' לטעמי' דפסק דשיעורא דיין לנזיר ברביעי' וקיי"ל במשקין דשיעורן ברביעית דהיינו ביצה ומחצה ג' זיתים משערינן הצירוף ג"כ ברביעית אבל מכא"פ לא מצינו במשקין לכן אצטריך קרא דמצרפינן כא"פ:

והנה לרבנן דמוקי לקרא לשרה ענבי' במים א"ש דכ' משרת לא ישתה וכן למה שכ' הרמב' ולפיר' ולא ישתה דמשערינן ברביעית אבל לר"ע מאי לא שתה וצ"ל דפת ויין לאו

דווק' כ"א ה"ה מיים ויין מיירי קרא: וכ' רש"י דאין לומר דקרא אתא היכא דאיכא כזית דמאי קמ"ל ואף דהש"ס מתרץ קו' זאת לקמן לר"ע היינו דר"ע או לאפוקי מת"ק אתא וזה לא שייך אקרא דאטו כזית כ' בקרא או דר"ע אשמעי' ע"י תערובת ולכאור' הא וודאי גם אקרא שייך וכ' דהא דקאמר הש"ס דלמא ע"י תערובת הכוונה דס"ד ר"ע מודה לת"ק דבעי' רביעי' אלא ר"ע:

ביין קרוש קמיירי דכזית קרוש היינו רביעי' כדאמרי' בפ' המוציא יין קמ"ל ר"ע בשרה פתו דע"כ ביין צלול מיירי אבל כל לא שייך לקרא דמשרת: והנה כ' רש"י דהיתר מצטרף היינו חצי זית ענבי' וחצי זית פת נ' שדחקו לרש"י לזה קו' תוספ' דלמה לא נקט ר"י גם חטאת וכ"כ במה"ק דתי' תוס' אינו מספיק דהרי יקשה לן אמאי לא ילפי' מנזיר וצ"ל משום דנזיר וחטאת ב' כתובין הבאי' כא' וא"כ הכרח למינקט גם חטאת ולזה כ' רש"י דהיתר מצטרף דחטאת היינו שהאי' מובלע בהיתר אבל בנזיר לא בעי' מובלע כא' אפילו חצי זית יין וחצי זית פת רוב ומ"מ היו שני כתובי' הבאי' כא' דלא לכתוב רחמנא כ"א נזיר ומכ"ש חטאת דמובלע ועוררני תלמיד א' דהתוספ' ע"כ לא היה מפ' ד' רש"י דקאי אענבי' ממש כ"א ליין קרי ענבים דאל"כ למה שתקו תוספות מקו' ע"ד מחטא' עד זעירי ולא מקשה מיד: ועד"ז נבא אי"ה לבאר ד' הי"מ שהביא רש"י הנה מה שהק' רש"י ע"ד מקו' הש"ס לקמן גם לי"מ הוה ק' להו אף לשיטת רש"י דמאחר דמצינו ר"ע דריש כל וגם מצינו לר"ע בזבחי' פ"ב דדריש כל לחוד וכל לדרשה אחרת א"כ מאי מק' הש"ס דלמא טע"כ ממשרת ומוכל ילפי' היתר מצטרף ותו למה שביק ר"י חטאת א"וו ר"י תרתי קאמר ממשרת ילפי' היתר מצטרף דומיא דחטא' במובלע דווקא ומוכל מרבי' אפילו אינו מובלע והא ליתא בחטאת וע"כ שביק ר"י חטאת ד"א ליכלינהו נזיר וחטאת בחדא מחתא וכד' תוס' ואמנם קו' הש"ס לקמן עד"ז וודאי אי ממשרת גופי' להיתר מצטרף י"ל דרבויא דוכל אתי לרבויי אפי' אינו מובלע משא"כ אי משרת לטע"כ דיו שנא' דמוכ' מרבי' היתר מצטרף במובלע דומיא דטע"כ אינו מובלע מנ"ל ואי ר"י במובלע מיירי למה לא נקט חטאת:

זעירי אמר הנה עיקר פלוגתת רש"י ותוס' רמז רש"א דרש"י מפ' אליבא דרבא עירובו מנין כפשוטו מנ"ל דגם על תערובת חייבין עליו ותי' דמנחות ובנזיר פשיטא להו דלהא אצטריך א"וו עירובו היינו היתר מצטרף לאי' ומעתה נשאר לרש"א לפ' דזעירי או כרבא מיירי דלתרווי' לית לך קרא לרש"י להיתר מצטרף כ"א זעירי סמך אקו' הש"ס דאי ר"א דריש כל וכי כל אז גם כרת ליחייב א"וו ר"א לא דריש כי כל בפ"ע ופליג אברייי' דמנחות כ"א מוקי קרא דכי כל למקצתו ואמנם לא מסתבר למימר דמקצתו חצי זית דס' אין

הקטרה פחות מזית א"וו מש"ה הקטיר חצי זית שאור וחצי זית מצה ואמנם גם לרבנן דלא דרשי' כל וכי כ' דרשי' הו"מ זעירי למימר למלתי' אלא מאחר דלא מצינו דס"ל לרבנן היתר מצטרף מסתבר לאוקמי לקרא כרבא דחייב אחצי קומץ אבל כזית אי' לחוד בעי' משא"כ לר"א דמצינו לי' דגם בחמץ דרש מכל היתר מצטרף מסתבר' דגם התם הכא דרשי' והיינו דמקצת כמאן כר"א ולא כרבנן ואמאי משום דר"א גם בחמץ הכי ס"ל א"כ למה לא נקט זעירי גם חמץ:

תוס' ד"ה א"ה עיי' רש"א שסיים ויש ליישב כוונתו מאחר דבקו' ס"ל לתוס' דאפי' מלקות שייך לר"י ארבייא דכל שפיר ק' להו דלענין אי' לא אצטריך בחמץ דמחלה ילפי' מה לי בעין מה לי בתערובת משא"כ לתו' דס"ל לר"י ארבויא דכ' לא מלקי' היינו מהל"מ דבעי' כזית:

המקפה כ' רש"י בפסחים תבשיל עב מה"ט משום דמפר' רש"י דמיירי שהתערובת אינו ניכר מדמק' הש"ס לגי' רש"י ליבטל ברובא אבל בנזיר גי' רש"י כתוס' דמפחות מכביצה פריך שפיר מפ' דמיירי ברוטב ואדרבא מיירי שהשום והשמן ניכר:

ויל"ד הא אבייי קאמר בפ' כל הבשר דטעמו ולא ממשו ע"כ לכ"ע דאוריי' דאל"כ למה לא נילף מבב"ח וא"כ הרי תבלין לטעמא עבידא והאיך הוה דימוע דרבנן ש"מ דלטעמא עבידא אין לו ענין לטעם כעיקר דטעם כעיקר היינו בב"ח שמרגיש חלב וכן ענבים במים טעם יין וכן חלב לתוך גריסין אבל תבלין נהי דיהבי טעמ' אבל אין טעם זה כעיקר וזה ע"ד שכ' הטור בד' מיני מדינה דאין הטעם כעיקר עצמו נרגש ותדע לך מדאמר רבא בפ"ה דביצה שם תבלין לטעמא עבידי וכ' דלטעמא עבידי לא בטל בקיצור הי"ל טעמא לא בטיל אלא ש"מ כדכ':

וכ'. עוד רש"י דשום ושמן נתונין בו לתבלין מבואר דאזיל רש"י בנזיר דדווקא משום דנתונין בו לתבלין שייך היתר מצטרף לאי' אף דנפש היתירא:

רש"י וכזית בכא"פ דאוריי' מבואר מדבריו דמ' לי' דאביי בהא גופא נסתפק אם הצירוף בכא"פ דאוריי' וזה תימא משנה שלימה שנינו בכריתות דחייב חטאת קבועה ע' שיעור אכילת פרס וצ"ל:

דע' רש"י מאחר דקיי"ל ח"ש אסור מן התורה וא"כ בשוגג אי אכל ח"ש הרי אכ' אי' דאוריי' אלא דפטור מחטאת דאין זה מקרי אכילה אבל כי משלים לשיעור אכילה בכא"פ חייב שפיר חטאת משא"כ לענין מלקות כי אכיל ח"ש קמא הרי פטור ממלקות ומהי"ת נימא דכי אכיל בתר הכי כא"פ עוד ח"ש שיהא חייב ואמנם מה דמבי' לרש"י לפ' כן ולא פי' כד' תוס' בכריתות ונזיר דע"י תערובת היא דתמיהא לאביי ונ' דמ' לרש"י דוודאי גם

אביי ידע להא דר' יוחנן פ' השוכר דטעמו וממשו דהיינו כזית בכא"פ לוקין ואי נימא דמ"מ תמיהא לי' בשמעתין הטעם משום דטעמו דתבלין לאו טעמו ממש היא וכמ"ש וא"כ הכי הו"ל לאביי למימר וכזית בכא"פ בלא טעמא דאוריי' היא אלא ש"מ דאעיקרא דמלת' קמתמה מאן יימר לן דאכילה ע"י שהייה שמה אכילה:

תוס' ד"ה אלא מאי עי' רש"א מה שהקש' משום ושמן וד' תוס' דמיירי בשהם בעין לק"מ ומ"מ רש"י דשמעתין גרס לי' וצ"ל דאביי לא ק' לי' דלמא רבנן דכותח הבבלי הן הן רבנן דר"ע דלית להו היתר מצטרף לאי' ואמנם קו' הש"ס היה א"כ אתה מחזיק שלש מחלוקת דכ"א מדאצטריך כ' דחמץ להיתר מצטרף ש"מ לית לי' דר"ע ולכ"ע אפי' בלא כל שייך בחמץ היתר מצטרף ולרבנן בכל התורה אין היתר מצטרף וגם חמץ בכלל וכצ"ל גם למסקנא דמשני הנח לכותח הבבלי ומ"מ לאביי ק' מטעם היתר מצטרף עכ"פ יהי' חייב כמו בכל התורה אלא ש"מ רבנן דר"ע הן הן רבנן דכל דלית להו היתר מצטרף כלל:

רש"י ד"ה היכי אמרי' שאני אומר לקולא בעון מיתה נ' כוונתו דוודאי גם המק' ידע דתרומת תבלין דרבנן אלא דק' לי' משום ושמן וכמו שהקשו תוס' וע"כ משום דתרומה עון מיתה החמירו גם בתרומה דרבנן וע"ז משני הנח לתרומת תבלין דרבנן ושום גזרו אטו שמן והוי דאוריי':

ולד' תוס' דהתם מיירי שהאיסור בעין וודאי שפיר כ' ויש לחלק: וההיא משרת להכי הוא דאתא ההיא מבעי' לי' ובנזיר דלמא לטע"כ הוא דאתא והנה בשמעתין התם גמ' מק' ובנזיר אביי היא דאקשי ומטע"כ ג"כ פריך התם בנזיר ואביי מעיקרא ק' לי' וכו' ובשמעתין דלא אתמר משמ' דאביי לא מק' הש"ס מידי והנה אביי ס"ל טע"כ ע"כ דאוריי' דאל"כ מבב"ח מ"ט לא ילפי' והיינו דקאמר דלמא משרת לטע"כ הוא דאתא וממילא גם בבב"ח בתר טעמא אזלי' אבל לעולם גם מבב"ח נוכל למילף ולזה קאמר דלמא משא"כ סוגי' הש"ס דמבב"ח לא מצינו למגמר דחידוש הוא שפיר פריך בפשיטות האי בעי לי' לטע"כ:

שאם שרה ענבים יל"ד דלמא לשרה פתו ביין ונ' דממ"נ אי איכא כזית בכא"פ בכל התורה דינא הכי ומשרת ל"ל ואי דליכא בלא"ה פטור נמצא דמהך ברייתא מבואר דכזית בכא"פ ול"צ קרא דהו"ל כאילו אכלו בעין ומכאן פשיטא לי' לר"י פ' השוכר את הפועל דכזית בכא"פ לוקין עליו דאין בו טעמו והיינו דקאמר וזהו כזית בכא"פ:

והנה בד' ר' יוחנן יש כאן ד' שיטות ד' ר"ת דר"י אליבא דר"ע קאמר ולי' לא ס"ל כ"א מפיק למשרת לטע"כ כרבנן דברייתא דידן ודקאמר ר' יוחנן טעמו ולא ממשו אין לוקין עליו היינו מב"מ וד' ר' אליהו דא"נ טעם כעיקר אבל יותר מעיקר לא הוה וא"כ טעם

מפחות מכזית אין לוקין עליו כשם שאין לוקין על חצי זית בעין אבל לעולם אסור מן התורה וכן מ' פ' גיד הנשה גבי ההוא פלגא דזיתא דתרבא דנפל לדיקולא דא"ל רב אשי למר ברי' ועוד האמר ר"י ח"ש אסור מן התורה אלמא גם בתערובת אסור מן התורה ואמנם לא ק' לד' הרמב' דס"ל דכל שאין כזית בכא"פ אסור רק מדרבנן דה"ק לי' רב אשי למר ברי' מאי דעתיך משום דלא הוה כזית בעית לאקולי אם היא מדברי' ג"כ לא תזלזל ועוד דביותר מכא"פ ג"כ ליכא דאוריי' וע"כ משום דבעין מיהא אסור מה"ט הרי אמר ר"י גם ח"ש אסור מן התורה:

וד'. ה"ר יוסף דר"י מדסתם למלתי' אליבא דר"ע ש"מ כר"ע ס"ל ומשרת להיתר מצטרף וטע"כ מגעולי נכרים ילפי' ולא מלקי' עליו:

וד' רש"י ורמב"ם דר"י פסק כר"א ורבנן דכותח הבבלי דתרוויי' לית להו טע"כ דרבנן כל לא דרשי ור"א מיהת אצטריך כל ולמלקות דווקא וסברת הטור דד' מיני מדינה אין בהם אלא קיוה' כ"א טעם מקרי נמצא דבסברת הטור תליא כל ההלכה אי קיי"ל טע"כ או לא:

ומכאן אתה דן לכל האי' ומסיים וה"ה לערלה בשתים ונ' דה"פ דמה"ט כ' תורה משרת לטע"כ גבי נזיר ולא גבי ערלה וכלאים דשייך ג"כ ביין משום דנזיר קיל מכל האי' וממנו אתה דן לכל האי' משא"כ כלאים וערלה דחמיר אי הוה כ' בי':

טע"כ לא הוה ילפי' מנייהו לנזיר דקי' מכלאים בג' ומערלה:

כתב רש"י ותוס' בנזיר אי' אי' הנאה דמערבין לנזיר ביין הכוונה דאפילו ר"י דס"ל דאין מערבין בביה"ק משום אי' הנאה מודה דמערבין לנזיר ביין אבל מאי דחיק להו לפ' הכי דווקא ונ' דלא תידוק מכאן דנזיר מותר לעשות סחורה ביין דאדרבא אמרי' לנזירא סחור סחור לכרמא לא יקרב וכוונת תנא דידן לכגון דא דמערבין לנזיר ביין:

והנה בפ' כל שעה גבי ההוא דמשני התם משום דזיע' בעלמא הוא מק' תוס' מ"מ משום טעם כעיקר ליחייב ואמנם בפ"ק דבכורות הק' תוס' גם כן ל"ל קרא דהטמאים לאסור צירן ורוטבן תיפוק לי' ממשרת ותי' כי אצטרי' קרא לציר כלומר דס"ד זיעא בעלמא הוא כדאמרי' פ' או"ב גבי ציר דגים וא"כ פשיטא להו לתוס' דבזיע' ל"ש טע"כ ואמנם י"ל דקו' תוס' פ' כל שעה הוה ל"ל קרא בתירוש ויצהר דהוי זיעא וכי יש לך טעם גדול מתירוש ויצהר ואמנם תי' עוד בבכורות שם דס"ד דרך שתיי' אין לוקה דאכילה כ' וא"כ מתורץ שפיר קו' התוס' דאי לאו קרא בתירוש ויצהר הו"א כל בשתיי' אינו לוקה אבל בתר דכ' קרא ק' למה לא נימא ג"כ בשאר פירות כך וצ"ל דבשאר פירות זיעא בעלמא הוה:

ואמנם היה ראי' מזה למסקנת ה"ה בה' יסודי התורה דאהנאה לא מלקי דאי ס"ל מלקי' אהנאה אין לך הנאה גדולה משתיי' וג"ש פרי פרי לתירוש ויצהר ל"ל ר"י דאמר כר"ע

ויל"ד מ"ט לא קאמר ר"י הכי בהדיא ואליבא דר"ע ונ' דעיקר רבותא דבכל אי' שבתורה אין היתר מצטרף לאי' ור"א לר"ע אתמר אלא דל"ע בנזיר מיהת היתר מצטרף לאי' ולא אצטריך לר"י למימר ואליבא דר"ע דאדרבא ס"ד דלרבנן בכל התורה היתר מצטרף רש"י ד"ה הי' ר"ע כלומר דאיכא ר"ע טובא כ"א מאיזו דברי ר"ע אתה למד כן: רש"י ד"ה מיין לחודי' והאיך משערין יל"ד מה ענין ד' רש"י אלו כאן לעיל כדמייתי הש"ס מתני' הו"ל לפ' ונ' דאי' הפי' ע"י צירוף היתר לאי' א"צ לשער האי' כ"א באומד משא"כ לפי התי' ע"כ צריך להיות כזית שלם שפיר הוכרח רש"י לפ' האיך משערין:

דלמא ע"י תערובת ובנזיר משני לאפוקי מת"ק וכ"כ במה"ק דמ"מ אצטריך לתי' דשמעתין כאן דא"כ בקיצור הו"ל לר"ע למימר כזית אלא ש"מ משום תערובת נקט הכי ונ' דלפי האי תי' ר"ע לא פליג את"ק כ"א דרך אכילה אבל דרך שתיה מודה דשיעורו ברביעית אבל תוס' בנזיר יישבו קו' זאת דלא ניחא להש"ס בנזיר לשנויי ע"י תערובת דא"כ מ"ש בנזיר דאשמעי' ר"ע א"וו העיקר לאפוקי מת"ק ודנקט שרה פתו מלתא אגב אורחא קמ"ל דאפי' ע"י תערובת:

רש"י ד"ה מפת ומיין מבואר מדבריו דלא כד' ה"ר אלי' בתוס' פ' השוכר דבפחות מכזית לא שייך מלקות אטע"כ כ"א מאחר דאמרי' ע"י טעם נהפך ההיתר להיות איסור אפי' אם נהפך ע"י פחות מכזית אמרי' הכי וזהו שהביא לרש"י להכריח דר"י בפ' השוכר דמחלק בין כזית לפחות מכזית לית לי' טע"כ:

ונ' ד' רש"י דמאחר דבמסקנא מסקי' נזיר וחטאת הו"ל שני כתובי' הבאים כא' ואי מוקמי' משרת להיתר מצטרף לא ילפי' מני' היתר מצטרף משום שני כתובי' וטע"כ ממילא לית לן קרא מסתברא לרבנן דכותח הבבלי לאוקמי להיתר מצטרף ומוטב דלא נילף שום אי' חדש לא היתר מצטרף ולא טע"כ דקרא אסמכתא בעלמא דמאן יימר לן דמשרת הי' שרה ענבים במים דלמא שרה פתו ביין וכ"ת משום דכבר ידעי' מגעולי נכרים טע"כ א"כ שוב הוי ב' כתובי' וע"כ אתה צ"ל גיעולי נכרים חידוש הוא ומה"ט הדר בי' רש"י כדפי' בשמעתין:

ונ' דמ"ש רש"י טע"כ היכא דליכא אלא טעמא וכו' כוונתו דלא תימא הש"ס הכי ק' לי' מאחר דר"ע ס"ל בשרה פתו ביין היתר מצטרף והתם ע"כ אתה צ"ל תחלה דטעם יין הנבלע בפת כעיקרו של יין ומנלן הא לזה כ' רש"י דלא היא דטעם יין הנבלע בפת א"צ קרא דמ"ש משאר אי' דרוב על כזית בכא"פ ואשרה ענבים הוא דמק' הש"ס:

יליף מבב"ח כ' רש"י בשר שנתבשל בחלב ר"ל דמש"ה הוציאה תורה אי' אכילה בבב"ח בל' בישול ללמדך דבעי' טעם חלב בבשר וכד' הפו' פ"כ הבשר דרך בישול אסרה תורה

ש"מ טעמא מילתא היא ויש לעורר דלמא לעולם טעמא לאו אכילה היא ובב"ח משום הנאה אתי' עלה וצ"ל דמ"מ גם אי' אכילה אפקי' רחמנא בל' בישול ש"מ דמשום טעמא מקר' אכילה ונ' דהיינו דקאמר הש"ס ה"נ ל"ש ה"נ אף דאי' אכילה בלא הנאה ל"ש אמרי' טע"כ וא"כ לרב אשי דיליף אי' אכילה והנאה מלא:

תאכל כל תועבה ולא מלא תבשל אין ראיה לטע"כ:

בבב"ח והיה נ' לומר דאביי ורבא בפ' כל הבשר בהא פליגי אביי כרב אשי שם גם לאביי פי' דילפי' מג"פ לא תבשל והדין עמו דאלת"ה בקיצור הו"ל לאביי למימר אי בכל התורה טעם לאו כעיקר בבב"ח מנ"ל דבעי' טעמא כלל א"וו גם אביי ידע דל' בישול מ' נ"ט אלא דק' לי אי בכל התורה קיי"ל טעמא לאו כעיקר מהי"ת נימא דהא דנקטה תורה אי' אכילה בלשון בישול משום טעמא הוא ואהדר לי' רבא דל' בישול מורה על זאת דסתם בישול יהיב טעמא ודע דלולי ד' רש"י היה מ' דאביי ה"ק ע"כ אית לן קרא לטע"כ א"נ לא ילפי' מבב"ח ומה"ט אמרי' גם בב"ח דבטעמא תליא מלתא דאלת"ה אתה צריך לומר דמבב"ח ילפי' מיהת טעמא דאם אתה ר' לחלוק בי' בבב"ח לשאר אי' אף לענין דלא בעי' טעמא כלל מצית לחלק:

ובענין קו' תוס' בחולין אד' רש"י שם דמפ' חידוש הוא דהאי לחודי' שרי והרי בשמעתין דחי' להא כ"כ במה"ק דהכריח לרש"י לפר' כן דאל"כ כ"א דחידש דאביי ג"כ בתרי לי' ואמאי הנה תרי לי' חידוש משום דאיכא נו"ט ואמנם א"כ האיך. קאמר אביי אי חידוש אע"ג דליכא נו"ט אי ליכא נו"ט א"כ לאו חידוש הוא כלל:

ואמנם נ' עוד דמדלא ק' לאביי דליכא נו"ט כ"א אי חידוש הוא אבל אי לאו חידוש הוא א"ש ואמאי הלא בכל אופן חידוש הוא ואמאי לא יק' נו"ט מנ"ל א"וו דה"ק אביי דמחידוש דתרי לי' לא איירי אביי כלל כ"א חידוש כלאים וה"ק לכאורה הא לאו חידוש היא כדדחי' בשמעתין דגם בכלאי' מצינו כן וע"ז אמר אביי אנא לנפשאי אימא דבב"ח לא חידוש ואם באת לומר דחידוש הוא א"כ אפילו ליכא נו"ט נמי:

ודחי רבא דרך בישול אסרה תורה ופי' רש"י אין לך בישול שאין בנו"ט פי' דאם פי' דאם בישל חתיכת בשר גדולה במעט חלב פחות מנ"ט הרי לא נתבשל הבשר בחלב דאם היה די בחלב לבשל בו הבשר ע"כ יהיב בי' טעמא: רש"י ד"ה תרי לי' וד"ה בשיל לי' כ"כ במה"ק דעיקר כוונת רש"י דהא דפשיטא לן דתרי לא שרי בבב"ח משום דג"פ לא תבשל כ' והנה לא תבשל קמאי וודאי אין כבוש בכלל וכשבא הכא לקרות לאכילה בל' בישול פ' משום דנימא היכא דוו' עבר על לא תבשל מותר באכילה וז"ש רש"י תרי אי'

שרי כלומר מותר לשרותו ועי"ז ידעי' דשרי בשיל לי' לוקה על בישולו וממילא לוקה על אכילתו:

יליף מגעולי נכרים הקשו האחרונים דלמא משום בב"ח צוה הכ' להגעיל ונ' דלהפוסקי' דכל כלי הולכין אחרי רוב תשמישו וודאי ל"ק דבנכרים בב"ח לא שכיח דהרי אם גם יבשל הנכרי בב"ח בישל על הרוב בשר טמא' וחלב טמא ובשני' ליכ' איס' בב"ח:

ועוד. גם זאת לד' הש"ך סי' צ"ד ובשאר מקומות דלאחר שנעשה כבר בב"ח אין שם בב"ח עליו כ"א כשאר נבילה וא"כ מדהצריכה תורה להגעיל ע"כ בכל אי' צריך הגעלה:

אמנם מ"ש התוס' שהצריכה תורה להגעיל אפי' כלים שבישל הגוי בהם יין ר"ל מדכ' כ' דבר אפי' כלי יין במ' ואין לומר משום יי"נ הצריכה תורה הגעלה הא וודאי ליתא דאטו פנחס לא שיבר כל היי"נ שהיה להם ומה שבשלו בהם מקודם לא הויא הקדרה בת יומא ומשום מגע' ליכא למימר דלא הוה דאוריי' והא דלא אמרי' רוב כלים אין מבשלין בהם הענין כמ"ש הריטב"א במ' ע"ז דהא דאמרי' לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא היינו מה שבשלו בהם השבויי' שהביאו והרי ראו ג"כ שבשלו בהם יין ובד' הריטבא הללו מתו' קו' הרמב' בפ' פנחס שהקשה למה לא ביאר משה אחר מלחמת סיחון הל' גיעולי נכרים דמאחר דלא אמרה תורה אלא קדירה בת יומא בשלמא במדין הי' שבים שבשלו להם דברי' האסור' משא"כ במלחמת סיחון שהחרימו כ' הנפשות לא היתה שם קדירה בת יומא כלל אחר ששבו מן המלחמה:

וכבר עוררנו לעיל להר' יוסף דס"ל על גיעולי נכרים אין כאן מלקות א"כ אכתי אצטריך משרת למלקות על טע"כ ונ' דע"כ הו"ל גיעולי נכרים ומשרת שוב ב' כתובים דלכתוב רחמנא משרת ולא אצטריך גיעולי נכרים ומוטב לאפוקי למשרת להיתר מצטרף ויהיה נזיר וחטאת ב' כתובים הבאים כא' וטע"כ יהיה בכל אי':

תוס' ד"ה קדרה בת יומא נמי הנה בע"א שם ביארו דבריהם ונ' דכאן בקיצור מ' להו דר"ש ור"ע ס"ל דקדירה בת יומא לא פגמה כלל וילפי' טע"כ מגעולי נכרים ומנבלה נ"ט לפגם ורבנן ס"ל גיעולי נכרים חידוש הוא ולא ילפינן מני' ומנבלה ילפי' נ"ט לפג' מותר ור"מ ס"ל מגיעולי נכרים ילפי' טע"כ ונ"ט לפג' אסור ונבלה מעיקרא:

ומה שהק' התוס' בע"א א"כ פליגי ר"ע ורבנן:

במציאות דנחזי אנן י"ל אין כל בישול שוה אם נמצא בהתירא דידן דקדרה בת יומא פגמה דלמא גרם לדבר שלא בא אל הכלי טעם גמור ובאי' יכול היות שבא טעם גמורה והא פגמא אפי' פורתא:

ונתקשו המפו' בד' רבי' יקיר בד' תוס' בע"א שם שכ' דר"ש לא קאמר אלא בכ"ש בעין אבל לא בתערובת דא"כ מאי מק' הש"ס בפ' שבועות שתים אי ר"ע כר"ש ס"ל ל"ל צירוף הרי בתערובת מודה ר"ש ויש מקשי' עוד מגמ' דסוגי' בנזיר דמק' ולר"ש דלית לי' צירוף והא וודאי לא ק' דע"י תערובת בהיתר קאמר רבי' יקיר אבל לא ע"י תערובת באי' אחר מאותו אי' אי' נזיר באי' נזיר ואמנם קו' ראשונה ק' טובא והמעיין בנזיר בתוס' שם ד"ה ולר"ש דלית ימצא דעיקר כוונת תוס' דהא דר"ש ס"ל כ"ש למכות היינו דס"ל כר"י דח"ש אסור מדכ' כל חלב וס"ל דארבוייא דכל מלקי' ולא כר' יוחנן ואמנם לפי"ז דרק מכל מרבי' לח"ש שייך לומר אשכחן מקצתו עירובו מנין ואצטריך משרת לעירובו וזהו שהביאו ראי' מבריי' דכ' שאור ואמנם קרא לא אתי כ"א להורות דאפי' בתערובת היתר מצטרף לאי' ושפיר פריך הש"ס ואי ר"ע כר"ש ס"ל א"כ צירוף עכ"פ ל"ל דיו למימר דגם בתערובת מחייב אכ"ש אבל כזית מאן דכר שמי' ולישנא דהיתר מצטרף היא לאו דווקא כ"א הכוונה כמ"ש תוס' בנזיר דאפי' בתערובת חייב אכ"ש וכן צריך לפ' ד' רבינו יקיר לפי התי' המפורסם בשם הגאון מו"ה משולם טיסמניץ דשרה פתו ביין שאני דאחשבי להאי כ"ש וכאילו בלי תערובת דמי וק' הא גם רבי' יקיר נקיט שרה פתו ביין וצ"ל דלישנא לאו דווקא:

ובמ"ש נתיישב קו' ר"פ ע"ד רבי' יקיר מאי איכא בין כ"ש לר"ש לכזית לרבנן לא היא דהא דמחייב ר"ש אכ"ש היינו מרבוייא דכל ואצטריך שפיר רבוי אחריני לתערובת וכד' תוס' בנזיר הנ"ל:

מדרבנן. נשמע לר"ע ק' להו להמפ' בשלמא לרבנן טע"כ ילפי' לאי' מנזיר אבל היתר מצטרף לאי' לא אצטריך דח"ש אסורין התורה וג"כ למלקות והרי אין עונשין מן הדין ומזה נ' ראי' לדברינו בריש שמעתין דבאמת ח"ש אסור מן התורה והא דלא מלקי' משום דאכילה כ' ואי אמרי' היתר מצטרף א"כ גם אכילה היתר ולמה לא נילף מזה לכל אי' שבתורה מאחר דגם בנזיר אכילה כתיב ומ"מ אכילת היתר מה שזה לאכילת ח"ש אי' אכילה:

נזיר וחטאת ב' כתובי' הק' תוס' בנזיר שם דלמא חטאת לטע"כ אתא ותי' טע"כ מגעולי נכרים ילפי' ולד' ה"ר יוסף בע"א בתוס' שם דאגעולי נכרים לא לקי ק' דלמא אצטריך חטאת למלקות וצ"ל כיון דלה"ר יוסף לא אמרי' אהדרי' לאי' קמא גם אקרא דכל אשר יגע בבשרה יקדש ליכא מלקות אבל אי ק' הא ק' בין אד' תוס' נזיר הנ"ל בין אד' רש"י בשמעתין שכ' ג"כ חטאת לטע"כ דמגעולי נכרי' לא ילפי' דחידוש הוא בחטאת גיעולי נכרים למה לי הרי כ' בהדי' בכלי נחשת מריקה דהיינו בחמין ושבירה בכ"ח וצ"ל דאי

לאו דידעי' טע"כ מעלמא הו"א מריקה ושטיפה גזיה"כ והא דילפי' משבירת כלי חרס דאין כלי חרס יוצא מידי דופיו היינו למסקנא דידעי' מטע"כ והתם ג"כ משום טע"כ אתי' עלה משא"כ אי לית לן קרא אחרינא לטע"כ: תוס' ד"ה נזיר וחטאת נימא נזיר וחמץ נ' דע"כ צ"ל ג"כ דנזיר מחמץ לא ילפי' דנזיר קל מכל אי' ואתה אומר חמץ מיותר הרי אי לא הוה כ' חמץ דהיינו כ' מחמצת וילפי' לחמץ מנזיר הי' כרת ג"כ מחייב אבל השתא דכ' כל מחמצת אתערובת חמץ וכי כ' קרא בתר הכא כי כל אוכל חמץ ונכרתה אנא ידענא דאין כרת בתערובת:

בענין דיוק ד' רבינו יקיר הייתי אומר ע"ד שכ' למעלה דר"ש יליף מכל חלב ח"ש ס"ל מלקות ארבויא דכ' אבל דווקא דומיא דחלב שהוא אי' בא מאליו אבל לא באי' הבא מעצמו ואצטריך משרת בנזיר שהוא אי' הבא מעצמו מדכ' רחמנא כל חלב ולא נילף מנזיר ש"מ דבנזיר היתר מצטרף דמה דאמרה בשאר אי' כ"ש ואמנם ר"ע בשבועות שם דס"ל בשבועה שהוא אי' הבא מעצמו ג"כ לקי אכ"ש שפיר פריך הש"ס א"כ צירוף בנזיר ל"ל:

למדתי בעה"י סוגי' עמוקה זאת תחילתה ביסורין קשין ל"ע וסיפה בדאגות וטרדות וש"ל על המעט אשר זכיתי לחדש בה:

דרוש לער"ח אלול פ' שופטים

בענין בבית הספר הנקרא ראבינער שוהל:

בענין צדק צדק תרדוף למען תחי' וירשת' את הארץ כ' רש"י כדאי הוא מינוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן וסמוך לי': לא תטע לך אשרה וד' רז"ל ללמד שכל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל מזבח הענין אמר הנבי' מלאכי על אהרן הכהן תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא וד' רז"ל אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו הכוונה הנביא ביאר מה דתנן באבות הוה מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה והנה הדבר קשה ההבנה מאחר דארז"ל האי צורבא מרבנן דסני לי' בני מתא משום דמוכח להו והאיך יתכן להיות אוהב שלום ורודף ומקרב הבריות לתורה ואמנם מדתו של אהרן היה עד"ז הוא בירר בפני עם בני ישראל כל פקודי תוה"ק ולא הזכיר עון להתפש לאמר הלא על מצות האלו אתם עוברים ואמנם כל השומעים היו מחשבים איזו מן המצות הם עוברים עלי' ושבין עלי' וז"ש תורת אמת היתה בפיהו הוא לאמור כ"א תורת אמת שמוטל על האיש הישראלי

אבל ועולה לא נמצא בשפתיו לא אמר הלא עול זה תעשו ועי"ז בשלום ע"י שלא הזכיר העול ובמישור ע"י שלמד תורת אמת הלך במישור השיב מעון וזה ענין אוהב שלום ואעפי"כ מקרב הבריות לתורה ואמר עוד ע"ד שכ' העקידה על פסוק בלב נבל תנוח חכמה ובקרב כסילי' תודע כי הנבון לא יביע מדעיו לאחרים זולת אם יבקש ממנו והיינו תנוח חכמה אבל בקרב כסילי' אין מעצור למיעוט בינתם ע"ד שארז"ל אסתר' בלגינ' קיש קיש קריא כי אין הלגין מוכן לקבל בתוכו מיעוט וז"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת בקרבם ותורה יבקשו מפיהו יען כי הוא דומה בעיני ה' למלאך ה' צבאות וז"ש רז"ל כי רק מרב שדומה בעיני העם למלאך ה' צבאות יבקשו תורה ולא מאחר ואמנם באיזו ענין ידמה למלאך ה' צבאות המלאך לא ישמש לקבל פרס כי אין פרס למעלה כ"א עושה שליחותו שנשתלח עלי' וכן יהיה ענין הרב כמ"ש רש"י ע"פ ראה למדתי מה אני בחנם אף אתם בחנם אמנם ממה דמק' הש"ס עלה ור"מ היכי למד תורה מאחר ש"מ כי יש דברים בגו והענין תנן במ' אבות כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת הענין לימוד התורה למי שיחקור בה לעומקה הוא מתוק מדבש ונופת צופים כמ"ש דהע"ה מה נמרצו לחכי אמרתיך מדבש לפי אבל מי שבא עד אותה מדה יוכל להיות שעוסק בה לתענוג נפש ועיקור התעסקות בה לחדש חידושים ואם תמצא מדה זאת ברב אי אפשר שתצליח תורתו בלב תלמידיו כי גדול שימושה של תורה יותר מלמודה והשימוש הוא שהתלמיד (סיפר לי צורבא מרבנן שבא לבערלין לבית ספר אחד ונצבים שם שני צורות בולטות מגיבס צורות נקיבות ונתקיים בהם והמה שולחים הזמורה אל אפם וז"ל שו"ע יו"ד סי' קמ"א סעי' ד' וצורות אדם ואם עכו"ם עשה אסור להשהותם בד"א בכולטות וכו' ועיי' ר"ה כ"ד ע"ב) רואה התנהגות הרב בכל עניני תורה ועבודה וכזה יקבל התלמיד בנקל יותר מאשר יקבל דרך הפלפול ואם הרב רק חכמתו מרובה ולא מעשיו אין חכמתו מתקיימת אצל תלמידיו משא"כ כשמעשיו מרובין והתלמיד שנה מדותיו של רבו כמו שאר"ש לתלמידיו שני מדותי שמדותי תרומות מתרומות מדותיו של ר"ע ובא וראה עד היכן הדברים מגיעים שארז"ל פ' ג' שאכלו אפי' קרא ושנה ולא שימש ת"ח ה"ז ע"ה והנה המלאכי' גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו הפי' ע"י כל שליחות שעושה המלאך זוכה שוב לשמוע מפי הקב"ה טעמי תורה נמצא כי ע"י המעשה הגיע לחכמה ובזה יהיה הרב דומה למלאך ה' שיהיו מעשיו מרובין מחכמתו ואז תהי' חכמתו מתקיימת ושפיר מק' הש"ס ור"מ היכי למד תורה ומשני ר"מ רמון מצא אין הכוונה כי אחר הוא הרמון שהרי ד' רז"ל ע"פ כפלח הרמון רקתיך פושעי ישראל מלאים מצות כרמון אמנם הכוונה ר"מ רמון מצא בעת שבא

אצל אחר כבר הי' מר"ע רבו מלא מצות כרמון אלא שלא ירד לדעת ר"ע ואחר הבינו טעם כל ענין וענין והיינו תוכו ר"ל פנימיות הרמון שמצא אכל מאחר ואם לפעמים אחר הי' משיג על ד' ר"ע קליפתו זרק ומעתה אם הרב אינו דומה למלאך שאין מעשיו מרובין אזי התלמיד שלמד אצלו אין מעשיו מבוררין וחכמתו של רבו אין מתקיימת ובזה נ' לפרש מאמר תמוה פ' חלק כל ימי עני רעים אלו בעלי תלמוד וטוב לב משתה תמיד אלו בעלי משנה רבא אמר אפכא כל ימי עני רעים אלו בעלי משנה שנ' מסיע אבנים יעצב בם וטוב לב משתה תמיד אלו בעלי תלמוד שנ' ובוקע עצים יסכל העניין רבא מוקי לקרא ברב עם התלמידים דמאחר שגדולה שימושה של תורה יותר מלמודה:

וארז"ל. הני תנאי מבלי עולם שמורין הלכה מתוך:

משנתן וכ' התוי"ט דבכלל זה ג"כ המורה הלכה מתוך השו"ע ומעולם לא ירד לעומקה של הלכה וזה ענין דלרבא כל ימי עני רעים אלו בעלי משנה אשר תלמידי' אין בהם שום הבנה בחדרי תורה ונמשלו לאבן וע"ז אמר שהע"ה מסיע מבית מדרשו אבנים יעצב בם כי תלמידיו יהיו בכלל תלמיד שלא הגיע להוראה מורה וטוב לב משתה תמיד אלו בעלי תלמוד המשיגי' לתלמידיהם תהלוכות הלימוד ועומקה של תורה שנמשל לעץ כמ"ש רז"ל במ' תענית למה נמשלו ד"ת לעץ מה עץ א' מדליק את חבירו אף ת"ח קטנים מחדדי' הגדולים וא"ר יוסי הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכלם וע"ז אמר שהע"ה ובוקע עצים יסכן בם כי הוא לומד מתלמידיו יותר מרבותיו והנה ארז"ל במ' סוטה מ"ד כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה הכוונה דתנן במ' אבות חרב באה לעולם על המורים בתורה שלא כהלכה וזה רבים חללים הפילה וחרב ר"ל כי שונאי ישראל מתגברים וזה כוונת ד' רש"י כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן כי כ"ז שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו ואמנם ארז"ל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל מזבח במקום הצדיק שמה הרשע:

ונציע לפנינו ד' תוס' חגיגה ט"ז ע"א ד"ה שובו בנים בירושלמי מפ' למה אירע לו כך וסוף ד' הירושלמי שא"ל אחר לר"מ מהו טוב אחרית דבר מראשיתו והשיב לו ר"מ וא"ל אחר ר"ע רבך לא כך דרש אלא טוב אחרית דבר שהוא טוב מראשיתו ובי הי' המעשה אבי אבי הוה מגדולי ירושלים וביום שבא למהולי קרא לכל גדולי ירושלים והושיבן בבית אחד ולר"א ולר' יהושע במקום אחר מן דאכלין ושתין שרין מטפחין ומרקדין אמרי עד דאילין עסקין בדידהו נעסוק בדידן ישבו ונתעסקו בד"ת ירדה אש מן השמים והקיפה אותם אמר לין אבויה אבא גברין מה באתם לשרוף ביתי אמרו לו ח"ו אלא יושבין היינו

וחוזרין ד"ת מתורה לנביאים ומנביאים לכתובי' והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני לא באש נתנו אמר הואיל וכך כחה של תורה אם יתקיים הבן הזה לתורה אני מפרישו ולפי שלא היה כוונתו לשמים לפיכך לא נתקיימה בו ע"כ ומה יעשה באותם התלמידים אשר האבות לא יסתפקו במה שהבטיחה תורתינו ולמדתם אותם את בניכם למען ירבו ימיכם וימי בניכם והמה יעברו ע"ז ר' צדוק במ' אבות א' חל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכך הי' הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף בא וראה שכר לימוד בניו לש"ש בעת יצקתי מים ע"י מורי בעיר פ"ב סיפר לי הרב הגדול קדוש ישראל מוה' מרדכי פישל סופר זצ"ל כי כהיום ההוא שאל אותו רופא יהודי א' אם הדבר אמת שיש לו ארבעה בנים וכלם עוסקים בתלמוד תורה והשיב לו הן וא"ל הרופא ומה יהיה תכלית הבנים האלה והשבתי לו הקב"ה צוה עלינו להניח בכל יום תפילין כ"כ וקשרתם אותם לאות על ידכם והיו לטוטפות בין עיניכם ובאותו ציוי נאמר ולמדתם אותם את בניכם כשם שאיני חוקר מה יהיה תכלית הנחת תפלין ודי לי לעשות צווי ה' ית' כך לא אחקור על תכלית ולמדתם אותם ועלינו להתבונן מה זכה הצדיק הזה באמונתו זאת שלשלת בניו המה מאורי הדור והבכור אשר נאסף בחצי ימיו לא הניח כמותו כמעט בתלמידי מרן הגאון ח"ס כי היתה תורת רבו שגורה בפיו:

סיומא לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאינו יך ויחבשינו אמר הכ' וישב מצרף ומטהר את בני ישראל כזהב וככסף הכוונה צירוף זהב וכסף הוא להסר הסגים וכן הבטיח הנביא ישעי' ואצרוף כבור סגיך ואסורה כל בדיליך ואמר וברותי מכם וגו' והפושעים בי ואמר מהרסיך ומחריביך ממך יצאו הן המה הקטני אמנה אשר תוה"ק עליהם למשא ולא זו שהם פורצים גדרה של תורה משתדלים בכל עוז להמית תמימים וישרי לב עמהם כמ"ש שהע"ה חמד רשע מצוד רעים ושרש צדיקים יתן וכללו של דבר שהם סרסורי שונאי התורה ומשתדלים להפוך הקערה ר"ל על פיה וכבר ראה כ"ז יעקב אבינו ע"ה ולזה ספרה לנו תוה"ק ממנו ויחץ את הילדים לשני מחנות ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה ראה יעקב אשר יבא עת אשר ישאר לו זרע אמת אין תקוה כ"א להחצות לכלל ישראל לשתי מחנות למען אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו שיסורו למשמעתו לכה"פ לא יהי' באגודה א' למען לא ישחיתו את הכל והיה המחנה הנשאר לפליטה וז"ש לכו מאתנו אתם המכחישים אמתה של תורה ומיד ונשובה אל ה' כי הוא טרף חלק מאתנו שהיינו לשני מחנות וע"ש וירפאינו ואם מהלאה עוד יך ויחבשינו:

ואמר יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ברבות פ' וירא ע"פ ויהי ביום השלישי ז"ש הכ' יחיינו מיומים ביום השלישי יקימינו ונחיה לפניו נ' לבאר דהרגישו רז"ל במדרשות מאחר דאברהם הי' דר בחברון שמתה שם שרה ומחברון להר המוריה מהלך חצי יום האיך הלך אברהם מהלך זה בשלשה ימים והאריכו בזה במדרשים כי השטן עמד לשטנו והובא ג"כ בפ' חלק שא"ל זכר נא מי הוא נקי אבד ואמנם אברהם עמד נגד השטן ולא השגיח לדבריו ובזמנינו בעוה"ר המה בני פריצי עמינו העומדים לשטן לנו ובזכות שנצח אברהם את השטן יבער ה' שוטנינו מקרבינו והיינו על מה שאמר כי הוא טרף וירפאינו אמר יחיינו מיומים משני ימים שהי' לאברהם מלחמה עם השטן ואמנם ביום השלישי שהי' העקידה ונשבע הש"י לאברהם והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ובחטאינו לא נתקיים עד עתה ואמנם לע"ל כאשר יתקיים ומל ה' אלקיך את לבבך יתקיים כמו כן והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' בית אלקי יעקב כי מציון תצא תורה וז"ש ביום השלישי בזכות מה שנעשה ביום השלישי יקימינו ונחיה לפניו ר"ל לעשות רצונו כיה"ר בב"א:

בע"ה מילי דהספידא:

על הרב מו"ה חיים זאנענקלאר מורה הוראה בנ"ה יום ב' פ' יתרו י"ז שבט תרמ"ה:

בפ' יתרו רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרץ בהם ה' הנה ראינו במקר' הזה מ' שהע"ה ואל תת חכם יותר למה תשומם וכ' החו"ה בשער היחוד תכלית שנדעהו אשר נדע שלא נדעהו והנה במות אדם צדיק בעודנו באבו טרם כלות לו שלשים שנה בנקל ח"ו נבא להרהר אחר משפט הש"י שכ' בתוה"ק ל"ו כריתות ועינינו יחזו כי עברייני' שעוברים על כל הל"ו כריתות עתקו גם גברו חיל ותמים כזה אשר לפנינו פה בעודו באבו נקטף וצריכין אנו כמו כן לאזהרת הש"י רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות אמר מרע"ה במזמו' השבת מאוד עמקו מחשבותיך ורז"ל הביאו לנו ע"ז ענין יודע בעל התאנה אימתי הגיע זמן ללקט תאינתו ואמרו בירושלמי על ר' בון שמת בן שבע עשרה שנה מתוקה שנת העובד אם מעט אם הרבה יאכל גע ר' בון בי"ז שנים מה שלא ייגע אחר בשבעים שנה וסיים הכ' והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון פי' על בעל שמועות אשר גם אחרי מותו ע"י שאומרים דבר שמועה מפיו יתקיים בו דובב שפתי ישינים והכוונה כי הת"ח המיועד להניח שמועות אחריו הוא שיאריך ימים אף כי גם בנערותיו יגע לעצמו ואמנם בכל זאת עלינו לחפש דרכינו אולי בחטאינו נאסף הצדיק אולי בחטא המון עם ששמעו מפיו דברי תורה והשליכום אחרי גיווים ואחרים שבאו לבית התפלה ואחרי התפלה הלכו לדרכם ועברו

על מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה וגם הלומדי תורה אשר ילמדו בביתם בד בבד ולא התחברו עם הצדיק ללמוד בחבורתו פשעו בנפשם כי אחד שעוסק בתורה הקב"ה קובע לו שכר אבל שנים שעוסקים שכינה שרויה ביני' ומכ"ש חמשה או עשרה וכ' ההפלא"ה לעול' יעסוק אדם בתור' אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה הכוונה כי העוסק בתורה לא יאמר שכבר הגיע אל השלימות ועי"ז לא יעשה לו רב ולא יקנה לו חבר כ"א יהי' בעיני' כעוסק שלא לשמה ועי"ז יבא לשמה וז"ש וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו יחתרו אחרי קדושה ולא יאמרו כבר הגענו לשלימות פן יפרץ בהם ד':

בגמ' מ"ק א' ר"א לבר אבין וב"ק ההוא יומא מאי אמרת ח"א בכו לאובדים ולא לאבידה וכעס עליו ר"א אבידה קרית לי' והכוונה כי לא זה שאין הצדיק נאבד כ"א נשמתו צרורה בצרור החיים כ"א גם לדורו גדולים צדיקים במותן יותר מבחייהם ואידך אמר אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי הקיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק וכעס ר"א ושלהבת וחכה בצדיקים מי איכא הענין אמר הכ' צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו יש לפ' דארז"ל במ' מו"ק דתמר היינו הצדיק העושה פירות הלומד עם תלמידים משא"כ בארז והנה עיקר אהבת הש"י לאאע"ה הי' למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו כי זה העיקר אצל הש"י אבל הצדיק הדבק באהבת התורה לפעמים קשה בעיניו לבלות זמן עם תלמידי' כדי שיגיע מהר יותר אל שלימותיו והמליץ על זה מרן זצוק"ל ואהבת לרעך כמוך ר"ע אומר זה כלל גדול בתורה כי בלימוד התורה היא כלל לחסר משלימות עצמו ולהשפיע לאחרים ואם אמנם הצדיק מונע בר ע"כ ישבו תלמידים קטנים בראש וז"ש אם הצדיק אשר ראוי לו להיות עושה פירות ויפרח כתמר אמנם הוא כארז בלבנון ישגה שאינו משתדל כ"א לשלימות:

עצמו עי"ז שתולים בבית ה' בחצרות אלקי' אותן התלמידים שעדן לא הגיע זמנן ע"כ יפריחו וז"ש הספדן אם הצדיק מחמת שרצה להיות כארז ושלהבת אהבת התורה הביאתו לידי כך ובכל זאת פגעה בו מדה"ד מה יעשו אוזובי הקיר בני אדם מליאי חסרונות והנה ארז"ל בזמן שביהמ"ק קיים הקב"ה משחק עם לויתן ובזמן החורבן מלמד תורה עם תינוקת של בית רבן הנה לויתן הרג הקב"ה בימי בראשית בת זוגו כמ"ש רש"י ע"פ ויברא אלק' את התנינים והוא יחיד בין כל הברואי' וכל הקדוש ה' בד קדש ילבש ימשיך עצמו מחברת העולם למען יעלה מעלה בקדש ומדמה עצמו בזה ללויתן והקב"ה שש וישמח בו וזה משחק עם לויתן וז"ש הספדן לויתן בחכה הועלה שפי' מדביקות הש"י ועי"ז פגעה בו מה"ד מה יעשו דגי רקק שאין להם נחת רוח כ"א ממה שנכנס

לתוך פיהם ואמנם ר"א שהעמיד תלמידיו לאלפי' ואף שהי' אתו תורה וגדולה לא עסק כ"א בתורה אמר שלהבת וחכה בצדיקים מי איכא ובזמן החורבן אמר הכ' מלכה ושריה בגוים אין תורה כי האבות תמור אשר להם להשתדל שיגדלו בניהם בתורה כמצווה עלי' ושננתם לבניך ולמדתם את בניכם הם חושבים להקנות להם חיי העוה"ז ואין להקב"ה מהם כ"א בני עניים שמהם תצא תורה וזה הוא כי הש"י פקח בעינים פקוחות שיהי' מעט מזעיר תינוקת של בית רבן והיינו יושב ומלמד תורה עם תינוקת של בית רבן נותן להם חכמה ומדע וכח לעשות חיל וזה הוא עוד תקותינו שיתקיים וזרח השמש ובא השמש יום שמת ר"ע נולד רבי' הקדוש כיה"ר א"ס: בע"ה דרוש לז' אדר פ' תצוה:

והספד על הגאון מו"ה אברהם יצחק וו"ב אב"ד בקליין ווארדיין תרמ"ה: במו"ק כי נח נפשי' דרבינא ספדו עליו תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר הצדיקים שעושין פירות ונמשלו לתמר המה יספדו על צדיק כתמר שנעדר נשים לילות כימים על מי שעשה לילות כימים כי הצדיק ע"י אהבת התורה שישים בלב עמו משים להם לילות כימים כמ' דהע"ה לולי תורתך שעשועי וגו':

ברבות פ' זו ע"פ ואתה הקרב אליך הה"ד לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי כשאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך הרע לו תורה שלי היתה ונתתי לך שאלולי היא אבדתי עולמי תמן תנינן שמעון הצדיק הי' אומר על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמי"ח:

אמר שהמע"ה בסיף ספר קהלת את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם כוונתו בזה אחרי כי השי"ת ברא את האדם מן העליונים דהיינו נשמתו ומן התחתונים היינו הגוף צריכין שניהם לעבדו ועבודת הנשמה ביראת ה' ועבודת הגוף במעשי המצות והיינו כי זה כל אדם הגוף והנשמה ואמנם הדרך ליראה את ה' היא רק בתוה"ק כי זולתה אי אפשר לדעת את ה' כמו שאמר הכ' אתה הראתה לדעת כי ה' הוא אלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מלבדו כי ביצי"מ ובמתן תורה הראנו ה' את גדלו וטובו ונודע לנו בזה כי לא אשר יראה האדם שהוא טוב הוא טוב וכן לא אשר יראה האדם רע הוא רע כי קושי השעבוד במצרים היה לטובתינו והצלחת המצרים הי' לרעתם ועפ"י התורה לא יבעט האדם בעת תופיע לו משמש ההצלחה ולא יבא להתרעם בעת הנסיון וז"נ פי' הפסוק אם לא בריתי אם לא התורה יומם ולילה חקות שמים וארץ אשר פעם יומם ופעם לילה כאשר בארנו ההצלחה והנסיון לא שמתי התורה היא העומדת לנו לבל ימעדו אשורינו ואמנם העבודה היא המכנעת הגוף וכל מאודינו לעבוד בו לד' לבדו ואלמלא העבודה אשר הגוף ומאודו יעבדון את ה' לא נתן יומו שמים וארץ ר"ל הגוף

שהוא חומריי עם הנשמה שהוא שמימי ואמנם אחרי כי האדם קצר ההשגה וכחו תהו לא יעלה האדם הפרטיי בידו די לעבוד למלך הכבוד ואמנם בהשתתפות בני האדם איש עם רעהו וזה לזה יעזורו הן אל כביר לא ימאס ונפש ישראל אחת והן הן ד' שמעון הצדיק כי על ג' דברים העולם עומד והנה משה נקרא איש אלקים וארז"ל מחציו למטה איש ומחציו למעלה אלקים כוונתם בזה דמלבד שהי' איש אלהי' נביא וקדוש נוסף ע"ז הי' מבחר הגופים כי כל המדות טובות סמוכות למדת הענוה ומפאת זה השתוקק לעבוד עבודת ה' במשכן ה' ולחבר ע"י תורה ועבודה את האוהל להיות אחד ומפני זה הרע למשה כשאמר לו השי"ת ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך כלומר התורה מנת חלקך והעבודה מנת אהרן וזרעו וא"ל הש"י בדעתו הי' להורות בעצמו:

תורתו לעמו לולי פתחו הם ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה והיינו ונתת יהלך נמצא הכהן המבקש לעבוד עבודה על פיך יצא ועל פיך יבא וע"ז אמר משה לולי תורתך שעשועי אחרי שמסרת העבודה לאהרן אז אבדתי בעניי: סיומא כי מרדכי היהודי וגו' עו"ש על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור וצריך ביאור מה ענין נס עשה לנו הפיר הזה בגמ' מגלה רבא פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא ברבות צדיקים ישמח העם זה מרדכי שנ' והעיר שושן צהלה ושמחה ובמשול רשע יאנח עם זה המן שנ' והעיר שושן נבוכה אמר דהע"ה לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלקי' הענין כל מושל על בני אדם צריך להאמין כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהי' עליהם כי אז יבין כי עתיד ליתן דין וחשבון וימשול בעמו לטובתם וז"ש מושל באדם צדיק אזי מושל יראת אלקים וזה כוונת שהע"ה באמרו ברבות צדיקים ולא אמר במשול צדיקי' כי הצדיקים יש להם רב' דהיינו גדולה כי המלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ואמר שמואל לשאול הלא אם קטן אתה בעינך אבל ראש שבטי ישראל אתה ואין לך למחול על כבודך אבל ממשלה אין להם כי לא יעשו מאומה כ"א עפ"י התורה כמ"ש וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה ולזה אמר אצל הצדיקים ברבות ולא במשול וברשעים במשול כי הרשעי' אשר אין פחד אלקים לנגד עיניהם המה מושלים וזה ג"כ הענין בצדיקים אמר לרבים ברבות צדיקים משום שהצדיקים לא יעשו דבר כ"א מסוד חכמים ונבונים לא כן הרשעים שהולכים אחרי לבם אמר עליהם ובמשול רשע ל' יחיד והנה המן הרע הזה הראה לכל גודל רשעתו כי טרם עוד דבר למלך אשר בלבו לעשות הפיל פור תחלה וביום שעלה לו הגורל קבע הזמן והנה ענין הפור הזה הי' נודע לכל כי מאחר שכ' האגרות בי"ג ניסן וכבר יצא אז פתגם המלך למה זה יאחר עת נקמתו עד י"ג אדר ועי"ז נתפרסם כי עפ"י הגורל נבחר יום זה והענין הזה הוקשה לכל העולם אם היהודים נתחייבו ראשם

למלך למה יענה את דינם ונודע מזה כי אין ליהודים משפט מות המן משנאתו יעשה כן ומאחר שאין נקמה אחר המות אף גם זאת יעשה לנקום מהם בחייהם ע"י שהיו חייהם תלוים להם מנגד והנה בעשרים ומאה ושבע מדינות היו אומות שונות ואם היום או למחר יבא שנאה בלב המן על אומה אחרת גם עליה תעבור כוס וזה סמיכות הפסוקים הרצים יצאו דחופים בדבר המלך כאילו הזמן דוחק והדת ניתנה בשושן הבירה וידעו הכל כי עוד חזון י"א ירחים למועד ואין זה אלא נקמת אויב ומתנקם וזה הי' ענין והמלך והמן ישבו לשתית כוס של נקמה ועי"ז והעיר שושן נבוכה כל העיר וז"ש רבא במשול רשע כי הרשע מושל ועי"ז יאנח עם והנה ענין הגורל הזה הי' כ"כ מפורסם עד שגם האומות משיצאו אגרות המן קראן אותו פורים לאמור כי אין ליהודים חטא משפט מות רק המן הטיל גורל עליהם ובחר לו יום א' בשנה אשר ממנו יקוה שתתקיים מחשבתו ועי"ז הכשרים שבאומות חרה להם כל הענין ואויבי היהודים החשו על היום שנפל עלי' הגורל וכן הוא אומר ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ואמנם כ"ז מעשה המן שחישב להתנקם אבל מרדכי אחרי שראה כי אין פוצה פה ומצפצף מטעמים שכתבנו המתין עם אגרותיו שבעים יום שלא יראה גם הוא כמתנקם ולא זכר שם אומה באגרותיו כ"א אשר נתן המלך ליהודים להקהל ולעמוד על נפשם להרוג כל חיל עם ומדינה הצרים אותם והנה בהגיע היום לא נמצא בשושן הבירה קרית מלך רב כ"א שמונ' מאות שונאי ישראל ורוב העיר היו מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם אמר הכ' והעיר שושן רוב' צהלה ושמחה אמנם ליהודים היתה אורה ושמחה וגו' וזה כוונת הכתובים כי המן בן המדתא חשב על היהודים לאבדם ובזה הי' לבו נכון ובטוח שישיג זה מאת המלך אמנם הפיל פור הוא הגורל להמם בחייהם להתנקם מהם ובסוף לאבדם ובבאה אסתר לפני המלך אמר עם הספר שנכתב בי"ג בניסן על י"ג באדר הבא נראה לכל כי אין ליהודים חטא כ"א המן הרע יבקש להתנקם מהם אמר עם הספר ישוב מחשבתו על ראשו על כן אחרי שגרם הפור כל כך טובות כמו שבארנו כי עי"ז נצולו עד בא הזמן מיד אויביהם קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת ומה ראו על ככה ומה הגיע עליהם כי ראו על ככה שניצולו ביום הזמן והגיע אליהם הגאולה והנה פקודה זאת שמר מרדכי כל זמן היותו משנה למלך הי' גדול ליהודים כי ע"י גדולתו מנשאים את היהודים ורצוי לרב אחיו המבינים חכמתו ולא לכל אחיו המיעוט שהיו מבקשים להתנקם משונאי' בכל עת אבל מגמת מרדכי הי' דורש טוב לעמו ועי"ז שלא התנקם מעולם היו מטיבים ליהודים ודובר שלום לכל זרעו שלא הניח שונא אחריו ונתקיים בו ויכחשו אויביך לך:

דרוש לז' אדר ראשון פ' תצוה תרמ"ג

ובו הספד על הרב הגאון מוה' מרדכי ברודא אב"ד בקהל מיאווא והרב הגאון מוה' יוסף שמואל סג"ל אב"ד בטרענשין והרב המאור הגדול מוה' יששכר בער אב"ד בקהל יאקע והמאור הגדול מוה' פנחס לינקזיין בקהל ט"ש והרב מוה' ליב פריינד מורה הוראה בשאללא והרבני מוה' איצק הרש פאשקעס בכפר מאצעהאז והרב המופלג מוה' פנחס צבי המכונה זעליג הרעש מורה הוראה בקהל גאלאנדא והרבני מוה' יעקב אדלער בפעסטו:

בתנחומא ע"פ ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע באורך נראה אור ואתה מצוה שנדליק לך נרות א"ר יצחק בית מלא פנסר (לאנטערנא) אמר בעה"ב לעבדו הדלק לנו בתוך החצר נרות א"ל כל הבית מלא אורה ואתה אומר שאדליק בו נרות א"ל הדלק בשביל העבדים שיהי' מאורין להם וכך הוא אומר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות אמר הקב"ה לא שאני צריך לאור ב"ו הזהרתי אתכם על הנרות אלא שתדעו מה חבתכם לפני תדע שהרי כ' ולא יכול משה לבוא אל אוהל מועד כי שוכן עליו הענן וכבוד ה' מלא את המשכן אלא בשביל חבתכם אמרתי לכם: במ' רבות קהלת ע"פ גם במדעך מלך אל תקל' ע"פ היטיבו אשר דברו תרי מ"ד ח"א הטבה כהטבת נרות כמה שנא' בהיטיבו את הנרות וח"א כהטבת קטורת שנאמר הדק היטב וכו' נ' לפ' דתחלת דברי ה' אל משה בהר סיני היה ועתה אם תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש:

ביאור דברים כי כל אומה ואומה שבעולם לולא נגלה לה השם ית' בכבודו היתה מקבלת התורה מפיו אבל היתה התורה רק מנת כוסה ואמנם האומה ישראלית יש להן ב' מעלות יתירות האחת שהנבוא' ירושה אתם מאבותיהם ולא יסתפקו בה כלל יכולין לספר שמו ית' בגוים כמ' דהע"ה ספרו בגוים את כבודו וזה ענין ממלכת כהני' כי כל אחד מישראל צריך להיות כהן לה' להגיד אמונתו לבני אדם וזאת שנית אחרי כי זרע אברהם מוכתר בג' מעלות טובות בושה רחמנות וגמי"ח והיה כאשר יתנהגו במעלות אלו יראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם כלומר על ידיהם יראו מה' כך פי' הטל אורות פסוק זה ויראו ממך וז"ש אמת כי לי כל הארץ ויכלתי לבחור גם שאר אומות אמנם אם אתם תשמעו בקולי והייתם לי סגולה יותר מכל העמים כי אתם תהיו לי ממלכת כהנים ע"י דברי פיכם תפרסמו אמונתי בעולם וגם גוי קדוש ע"י מעשיכ' ידבקו האומות ועד"ז שיבח שהע"ה בשה"ש אותנו אמר נפת תטופנה שפתותיך כלה מתוקים כנפת

תשובותיך שתשיב לאומות העולם ולא תהי' צריכה להתבונן להשיב אמרים כ"א דבש וחלב ר"ל מתוק וחיות כי החלב הוא חיות להיונק תהי' תחת לשונך ומעשיך הטובים יריחו שמך מרחוק וז"ש וריח שלמותיך מלבושיך מדותיך שתתנהג בהם כריח לבנון והנה לשנים אלו צוה הש"י על המנורה ועל הקטרת המנורה היא להאיר בחכמה לבני תבל והקטרת הוא כנוי על המע"ט כמ' רש"י ז"ל ע"פ מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן ואמרה תורה בשני' ל' הטבה כי החכמה לא תאיר אם לא בהשכל ודעת ידובר בה וכן רוח המע"ט צריכין להיות שקולין זה מול זה וחזרה התורה אותם יחדו ואמרה בהטיבו את הנרות יקטירנה לומר כי כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת וצריך הת"ח להיות נאה דורש ונאה מקיים והנה נ' כי מטעם זה שיבח הש"י את ישראל על שאמרו קרב אתה ושמע ואת תדבר אלינו כי אם ישראל יקבלו כלם התורה מפי הש"י לא יהיו מוכשרים כל כך להורות גם לאו"ה כי אינו דומה מי שראה את החדש למי שלא ראה והאמת שראה אדם בעיניו אינו מייגע בו להבין טעמו וסודו משא"כ אם ילמדו מפי מרע"ה והוא נצטווה מפי הגבורה אלה המשפטים אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך כפי' רש"י שם תהיה התורה ערוכה ושמורה אצלם ויוכשרו ביותר להביע אמריה לאו"ה והיינו ושמענו ועשינו ע"ד את הנפש אשר עשו בחרן והיינו הטבה כהטבת נרות ואמנם יש עוד דברים בגו כ"א הש"י ילמד תורה לעמו ישראל ישפוך רוחו על כל בשר וכדכתיב כי כלם ידעו אותי מקטנים ועד גדולים וא"צ הכנה לקבלה משא"כ אם המלמד ב"ו צריך התלמיד להכין עצמו לשמוע כמ' רז"ל כך היא דרכה של תורה חיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ואמרו אין התורה מתקיימת בגסי הרוח וכיו"ב כל שאין יראת חטאו קודמת לחכמתו אין חכמתו מתקיימת והיינו הטבה כהטבת קטורת ופליגו במלת ועשינו דלמ"ד נרות קאי על ועשינו:

לאחרים ולמ"ד קטורת קאי אאומה ישראלית והנה זה תו"ד המ' הקב"ה בעצמו יש בכחו להאיר לכל העולם כמו שהבטיח לעיל וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר אבל מחמת אהבתו אותנו צוה אותנו להיות ממלכת כהנים להאיר ליושבי תבל ולתכלית זה נתן לנו תוה"ק ע"י מרע"ה וכמו שבארנו אבל לעומת זה אנו צריכין להכין לבנו לקבל ממלמד ב"ו תוה"ק וז"ש ואתה תצוה את ב"י אחרי שאתה המלמד אותם תורה ומצות כאשר שאלו בעצמם קרב אתה ושמע לזה ויקחו אליך שמן זית זך שיהיה שכלם צלול לקבל אמרותיך וכתית למאור שילמדו תורה ע"י ייסורין ועי"ז יזכו להעלות נר תמיד לבני תבל: בגמ' כתובות פ' הנושא אר"א בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו א' אומרת לו יבא בשלום וא' אומרת הולך נכחו וא' אומרת לו

יבא שלום ינוחו על משכבותם ארז"ל ת"ח מרבים שלום בעולם שנא' וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך אל תקרא בניך אלא בוניך העני' ארז"ל במ' תענית כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח הענין כמ"ש העקידה ע"ד מעשה שאירע בימים שפרצו אנשי הדור לזנות עם בתולות ובאו אליו לתקן בבתי זונות שומרות שישמרו הזונות נדתן להציל החוטאי' מאי' כרת ולעג להם העקידה ואמר להם ימותו החוטאי' האלה ואלף כיו"ב ואל יבטל אות אחת מן התורה שאם נציב להם יד בבתי זונות מחזי כאלו ח"ו התירו ב"ד לעבור על לאו דלא תהיה קדישה וזה ראש כל חטאת אם יתפתו ח"ו חכמי הדור להתיר אפי' איסור קל שלא יבאו בני הדור לחטוא באיסור חמור כי כל איסור ואיסור שיתירו ב"ד הרי הרסו ופרצו גדר התורה וכרם שנפרץ גדירו מוטלים על כל ב"י ראו עד היכן הגיע פרצת הדור בימינו התחילו לבנות בתי כנסיות כאו"ה ועברו על לא תלכו בחקות העמים והגיע הדבר עד שנפרץ ונעשה כהיתר לחלל שבת בפרהסי' וע"ז אמר ישעי' ע"ה המתקדשי' והמטהרים בגנות אחר אחת בתוך יאכלו בשר החזיר השקץ והעכבר יחדו יסופו לא כיון הכל בזה על אלה שהיתר להם חזיר ושקץ ועכבר ואמר הכ' לגר תתנה או מכור לנכרי כ"א על פישעי ישראל שאוכלים בשר חזיר ושקץ ועכבר ואמר על הצבועים האלו המתירים לעם דברים האסורים לאמור עי"ז לא יפרקו מעליה עול תורה לגמרי ובאמת בלבם הם כופרים בתוה"ק וידוע כי בנין התפעל שרשו על דבר שנר' ובאמת איננו כמו מתעשר ואין כל ולני' בגנות כוונתו על יושבי ביה"מ כמ"ש רש"י בשה"ש ע"פ היושבת בגנים ואמר המתקדשים והמטהרים שדומים לקדושי' וטהורים בגנות אחר אחת בתוך לאמור נברור לעם דרך התוך דרך האמצעי והמה אשר הביאו לעם ב"י לאכי' בשר חזיר והשקץ והעכבר ואלו המתקדשים גם תלמידיהם אוכל' חזיר יחדו יסופו שלא יהי' תלמידיהם בגיהנם והם בג"ע והנה ידוע כי הברזל כל יותר שנאן תוך עוד יבדלו סוגי' ועפרורותיו ויחזק אח"כ וכל הת"ח כל יותר שהדור נפרץ ומבקשים להתיר להם איסורים צריך יותר לעמוד על משמרתו והיינו קושה כברא והנה מאחר שע"י הפרצת הגדרים באים להפרצת תורה עלינו להחזיק בגדרי חז"ל שלא ישנו כמו התורה שניתנה בסיני שאנו אומרים עלי' לא יחליף הוא ולא ימיר דתו ואמנם הפורץ גדרות חז"ל מביא להפרצת התוה"ק וז"ש ישעי' או יחזק במועדי הת"ח המחזיק במועדי של הש"י ולא ישנה דתו לפי שנות סדר הזמנים יעשה שלום לו ורוצה שלא יכעיסו בני אותו ושלום יעשה לו אני אעמוד ימינו שיהא דבריו נשמעי' ולא יפרצו בני דורו בתוה"ק וז"נ ענין מ' רז"ל בפ' אלו קשרים איזהו ת"ח המדקדק בחלוקו ללובשו כדרכו שלא יהי' מלבושיו של היום משונים משל אמש כ"א יעמוד על תכונה א' ימי חייו אשר יתן לו

ה' יתּ' וזה ענין מ' הכ' לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כשם שאני לא אחליף חק ולא אשנה דת כן הם לא יחליפו הוראתם אזי עי"ז לבד יתקיים בכם ברצות ה' דרכי איש אם השי"ת ירצה דרכי המנהיגי' הנקראים איש גם אויביו משלים ויתקיים בכם כמעט אויביהם אכניע וגו' אשיב ידי ואם גם בלב שונאי' מ"מ משנאי ה' יכחשו לו וארז"ל אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו הענין כי אם הרב דומה למלאך אזי ייראּ ויחת התלמיד מלחלוק על רבו כי הוא בעיניו דומה למלאך ממילא יבקשו תורה מפיהו ואמנם אם הרב אין אימתו על תלמידו ותלמידיו יחלוקו על דבריו ויבא מזה הירס התורה נוח שאל יבקשו תורה מפיהו ולזה אמרו תלמידי חכמים התלמידים שלמדו אצל חכמים ואימת רבן עליהם המה מרבים שלום בעולם כי הרב דומה בעיניו למלאך וכשם שלא יעלה ע"ד אדם לחלוק על מלאך ומכ"ש לחלוק על השכינה כך לא יחלוק האדם על רבו וז"ש וכל בניך למודי ה' שדומה בעיניו כאלו:

למדו מפי הגבורה ואחרי דבריו לא ישנו אזי ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך והנה כ"ש צדיק זה נפטר מן העולם אומרים לו כ"א א' של מה"ש יבא בשלום שהרבה בעולם והכ' השנייה תאמר לו הולך נכוחו אחרי כי לא פרץ גדר הדור יקוה כי הולך נכוחו ע"ד שעזב את עמו ככה ילכו גם הלאה והכת השלישי כלפי מי שפרץ גדר התורה וכל אשר יוסף העם לחטוא העון תלוי בראשו ולא ינוח על משכבו אבל זה אשר יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו הש"י יגדור פרצת עמו ישראל וירם קרן משיחו בב"א: בע"ה להקמת מצבת המנוח ה' בנימן זאב סג"ל שפיטצער ביום א' פ' נשא תרמ"ג:

ארז"ל במ' סנהדרין אבעי' להו הספידא יקרא דחיי או יקרא דמותא למאי נ"מ דאם אמר אל תספדוני שומעין לו דמצוה לקיים ד' המת אמנם דווקא אם הכבוד שלו אבל אם הוא יקרא דחיי אין המת יכול לצוות בשל אחרים ונהוג עלמא דשומעין לו וכן ראיתי ממורי שצוה חמיו הגאון ר"ע איגר שלא לספדו והיה מורי מצטער ע"ז ובכל זאת שמע לו ואמנם ד' האבעי' צ"ע כיון דעכ"פ איכא יקרא דחיי ג"כ למה נשמע לו וכי אם יצוה אדם על שלו ושל חבירו נשמע לו אמנם הענין הוא כך ההוא יקרא דחיי הוא לראות בין צדיק לרשע מה אומרים אחרי הרשע ומה אומרים אחרי הצדיק והנה זה שמצוה שלא יספדוהו טעמו יוכל להיות שמתירא מ"מ רז"ל דאם הספדן מרבה בשבח הנפטר נפרעין מן הנספד והשתיקה טובה לו ועד"ז אין כאן יקרא דחיי אבל יוכל להיות כי המצוה ברוב ענותנותו שלא היה נחשב בעיניו למאומה חשב אם יספידו איש כערכו הרי זה בושה לחביריו הטובים ממנו ומשום יקרא דחיי הוא שצוה כן ועד"ז שפיר שומעין לו דעל כבודו מחל ויקרא דחיי איכא צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאוד נפלאת אהבתך לי

מאהבת נשים הכוונה כי אהבה בין הדומי' אבל לא בין עבד לאדון המושל עליו ובבחינה זאת האשה ג"כ שגזר עלי' הש"י והוא ימשל בך ובכל זאת תאהב אותו ואמנם יוכל להיות מחמת קבלת הטובה ממנו אמנם יונתן היה היורש עצר והיה יודע כי המלוכה תהיה לדוד כמו שאמר לו אתה תהיה למלך על ישראל ע"ז אמר דהע"ה נפלאת. אהבתך ע"י יותר מאהבת נשים ובזה יפלא אהבת המחזיק ת"ח עם ת"ח המקבל טובה ואמנם יש לפרש יקרא דחיי בניו של הנפטר אשר ברבות הימים לא ידעו מי היה אביהם ולא ידעו בדרכיו הלוך ואמנם לתכלית זה בונין נפש על קברו למען אבן מקיר תזעק ותאמר לבני המנוח ראו הדרך אשר הלך בו אביכם ובאותו הדרך תלכו וממנו לא תסורו ואין כאן חשש משום יקרא דחיי כמו זה:

והנה זה טעם א' להקמת מצבה אשר הנהיג אותנו בו יעקב אבינו ע"ה שהעמיד מצבה על קבורת רחל אבל כבר אמרנו במקום אחר כי נ' עיקר טעם הקמת מצבה לחזק בלבנו אמונת תחית המתים כי במה שאנו מסמנין מקום הקבורה בסימן זה אנו מעידין כי אנחנו מאמינים כי הקבור ספון פה עוד יגלה ברבות הימים לעינינו כי על דבר האבוד אין אדם עושה סימן והנה ענין תחית המתים נתקשה בו הרמב"ם במאמר ת"ה אף כי מקרא מלא בדניאל ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אבל הצורך לזה נעלם מאתנו הכי אין די בתענוגי גן עדן והרמב"ן בשער הגמול השיב כי אחרי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ואפי' הכלבים במצרים קבלו שכרם על שקיימו גזירות הש"י לא יחרץ כלב לשונו למה לא יקבל גם הגוף שכרו שהיה כלי מעשה לנשמה לקיים על ידו כל המצות בפועל ועד"ז יש להבין ד' אנשי כה"ג שתקנו בתפלת י"ח מחיה מתים ברחמים רבים הענין הגוף הזה צריך השגחה מהש"י לקיים בריאותו ושלימותו בקרבו ובכל עת ובכל שעה אנו אומרים רופא כל בשר ומפליא לעשות ומה שכר עוד יבקש אחרי כל הטוב והחסד שעשה הש"י עמו משך ימי חייו וז"ש מחיה מתים ברחמים רבים לא עפ"י שורת הדין כי הש"י סומך נופלים ורופא חולים ומה לו לגוף עוד לבקש וזה ג"כ אמרינו בפיוט יגדל מתים יחיה אל ברוב חסדו אף שרבו חסדיו עם הגוף בכל זאת מתים יחיה אל:

ואמנם עדיין ק' מ"ש לדניאל ורבים יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפת ולדראון עולם לחרפת ולדראון למה יחיו וכי לא די להם בעונש גיהנם ואמנם ישעי' ע"ה ביאר ענין זה יותר בסוף ספרו באמרו ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תועלתם לא תמות ותולעת לא שייך כ"א בגוף ואשם לא תכבה היינו אש של גיהנם וסיי' והיו דראון לכל בשר הענין כי החוטאים במזיד שני כתות הכת האחת שנלכדה ברשת היצר ולא תוכל להמלט מרשת:

זו והכת הזאת לא תשנא את ההולך בדרך ה' ואדרבא על הרוב תקנא אותו והכת השנית שנקראו פושעים המה המורדים ועושים להכעיס הוא מתלוצץ על הצדיקים ההולכים בתורת ה' ותשתדל בכל עוז להסיר ממנו כו' ומדה כנגד מדה יחיה הש"י אותן הפושעים כמו שביאר ישעי' למען יראו הצדיקים בעונשם הקשה חלף אשר נצטערו מהם בעוה"ז:
וצריכין אנחנו עוד לבאר מאמר א' בכתובות פ' שני דהיינו אמר ר"א ע"ה אינן חיים ומסיק מקרא אחד אני דורש כי טל אורות טליך ר"ל תחילת הפסוק הקיצו ורננו שוכני עפר מי שיש לו טל תורה טל תורה מחייהו המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו כיון דחזיי' לר' יוחנן דקא מצטער א"ל ר' מצאתי להם תקנה מן התורה ואתם הדבקי' בה' וכי אפשר לידבק בשכינה אלא כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכ' כאילו נדבק בשכינה:
הביאור הנה הע"ה אשר עיקר עסקיו בעניני העוה"ז אם גם שעה א' ביום יעבוד הש"י אבל כ"ג שעות יעסוק בצרכי הגוף ה"ז דומה לאדם שהיה חייב לחבירו כ"ד זהובים ופרע לו זהב אחד הכי יבקש עוד שכר על הזהב אשר פרע אם קבע לחבירו כ"ג זהובים וכל איש הזה שחייב לפרוע להש"י בכל יום כ"ד שעות והוא יקבע מהם כ"ג שעות בכל יום ויבקש עוד שכר ת"ה זאת לא כן הת"ח אשר לא זה שיעסוק רוב היום בתורה גם אכילתו גם שינתו לש"ש כמ' הרמב"ם אם כוונתו להוסיף לעסוק גם על אכילתו יקבל שכר וזה כוונת ר"א אמנם כ"ז בע"ה אשר כל מסחרו רק להרבות בתענוגי הגוף לא כן הע"ה העומל למען על ידו יעסוק ת"ח בלי דאגה בתוה"ק כזבולון עם יששכר ושמעי' אחי עזריה עליו אמר שהע"ה מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו והטעם כי אם אין קמח אין תורה וז"ש אם הע"ה מהנה ת"ח מנכסיו ועושה פרקמטיא לת"ח עליו נאמר ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום:

דרוש לז' אב פ' דברים תרמ"ג

ובו הספד על הגאון מו"ה שמעון סופר ז"ל אב"ד בקראקא והגאון מו"ה שמואל עהרענפעלד אב"ד בקהל מט"ד ועל הרב מו"ה משה הערנפעלד תושב בסערדאהעלי:
ברבה פ' זו ע"פ אלה הדברים זש"ה מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון מוכיח זה משה אדם אלו ישראל שנ' ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם מהו אחרי אמר הקב"ה בשביל להביאן אחרי חן ימצא זה משה שנ' וגם מצאת חן בעיני ממחליק לשון זה בלעם שהחליק בנבואותיו וגבה לבם ונפלו בשטים: ארז"ל בפ' אלו מגלחין כי לח נפשי' דר' זירא פתח עלי' ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה הענין כי במקו' שנולד ונתגדל האדם וכל ימי חייו

עומדים לנגדם וראו קדושתו מנערותו עד זקנתו אין מן התימא אם תיקר נפש האדם הזה בעיני' אבל בבא אדם מארץ מרחק ואין אהבה לגר כמו לתושב ובכל זאת יגבה נפשו בעיני' הנה זה אות מופת כי ה' שלחו למקום הזה ואמנם כל זמן שהצדיק בחיים והעם יוצאים ונכנסי' על פיו ולא יוודע אם העם מעצמם צדיקים או הוא מעשה ידי הצדיק אבל בעת צאת הצדיק מן העיר וחשך עליו השמש בעוד יומם אזי יוודע כי הוא היה הודה זיווה והדרה וז"ש ארץ שנער הרה את ר' זירא ובכל זאת ארץ צבי גדלה את שעשועי' של ארץ שנער ולאחר פטירתו אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה וכן הצדיק הזה נתגדל במדינותינו ובכל זאת ארץ צבי ארץ פולין גדלה את שעשועי' של מדינתינו ולאחר פטירתו אוי נא לה אמרה רקת שנתרוקנה מן הצדיק כי אבדה כלי חמדתה ונוכל להמליץ על הצדיק הלזה ד' המקונן רוח אפינו משיח ה' אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים נלכד בשחיתותם כי הצדיק הזה ישב במסבת שרי ויועצי המדינה שלש שנים בכבוד ויקר כאשר סיפר עליו הפרעזידענט במה שהספיד עליו במסבת היועצים וע"י ישיבתו שם היה לחומת ברזל שלא יבואו פריצים להרוס דת תוה"ק במדינת פולין והנה הצדיק בצדקתו בשעה שהקב"ה יעורר ח"ו אפו על עמו ומסתכל בצדיק הזה יעביר רוח הנחה לפניו כמ"ש רש"י ע"פ ויזכר אלקי' את נח ויעבר אלקים רוח על הארץ רוח הנחה בשביל הארץ וז"ש רוח אפינו רוח משכך האף העולה בחטאינו משיח ה' פי' רש"י בכמה מקומו' כי ל' משיחה הוא ל' גדולה ות"א רבותא שגדלו ה' אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים נלכד בשחיתותם: אמר הכ' וזרח השמש ובא השמש והק' רז"ל וכי אין אנו יודעי' שזרח השמש ובא השמש אלא עד שלא שקעו שמשו של מרע"ה כבר זרחה שמשו של יהושע: ויש אתנו לפ' ע"ד אחר אמרה דבורה כן יאבדו כל אויביך ה' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו הענין גלה לנו הש"י בריש פ' פנחס אשר אם גם בחטאתינו ח"ו תעלה חמת ה' ותבקש לנקום ממנו בקום צדיק א' כפנחס שקנא קנאת ה' השיב חמת ה' מעל בני ישראל וכן הוא בכל דור ודור כ"ז שיש צדיקים בדור ומקנאים קנאת ה' ומוכיחים ביד רמה לעוברי עבירה יתנחם ה' על מחשבתו הרעה ובאפס תוכחה בעו"ה יגבה ח"ו בע"ח את חובו וכן ארז"ל לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זא"ז שנאמר היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וביארו רז"ל מה איל זה כשהוא חלש מחמת שלא מצא מרעה ויצאו בלא כח לפניכם בושה וכלימה הוא לו ונתן ראשו בצד זנבו של חבירו ואמרו כי זה משל על המנהיגים בעת החרבן כלא ידע מומי עצמו ולא היה מעיז פניו להוכיח לאחרים שיאמרו לו טול קורה מבין עיניך ולא די לו טול קורה מבין עיניך וזה ענין ראשו של זה הגביה את חבירו משום מומי עצמו והנה זה כוונת דבורה כן

יאבדו כל אויביך ה' שלא ינתן להם רשות להרע לישראל כאשר אוהבי ה' המה כצאת השמש בגבורתו שלא יחוס על יושבי תבל ויתן חומו אף כי הרבה מצטערין עי"ז והנה בשעה שדברי החכם נשמעים אין מן התימ' אשר החכם יוכיח את עמו וכבר המלצנו ע"ז במקום אחר הרוצה לנסך יין ע"ג המזבח ימלא גרונות של ת"ח יין ר"ל הנה שמוע מזבח טוב והמקבל תוכחה מנסך יין ע"ג מזבח ועי"ז יוסיף החכם כ"כ בגרונו ויקיים קרא בגרון אל תחשוך ואמנם אפילו בעת שיראה החכם שאין דבריו נשמעים לא יאמר לריק איגע כ"א ידע כי ע"י תוכחתו וע"י שמבייש עוברי עבירה הוא מסלק החרון אף למעלה והנה השמש זורח בכל עת בערך אחד אלא כי לפעמים עבים יכסוהו ולא יראה אורו ופעמים רוחות צפון הקרים ישביתו חומו אבל השמש לא יזוז ממשמרתו ואם לא יפעל על הארץ מאומה יפיג אורו כלפי מעלה כלומר עשיתי כאשר צוויתני וז"ש שהע"ה וזרח השמש אף כי בא השמש אף שאורו מכוסה בכל זאת זורח ואם לא יפעל על הארץ על מקומו למעלה שואף זורח הוא שם והמשל על הצדיק אפי' בשעה שתאות העוה"ז והבלי' יסורו ויאטמו האזן מלשמוע תוכחה בכל זאת יעשה את שלו ואם לא יפעל למטה יפעל למעלה להשקיט חימה וכעס וכמ"ש והנה התוכחה היתה מדתו של מרע"ה ולא נשא בזה פנים למגדול ועד קטון ויקצף על אלעזר ואיתמר ויקצוף על פקודי החיל:

ויש לכוין בזה מ"ש דהע"ה ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה' הנה אהרן אחי מרע"ה היתה מדתו כמו שמפורש בפרקי אבות אוהב את הבריות וע"י אהבתו מקרבן לתורה ואמרו ע"ז באבות דר"נ כשהיה רואה אדם מישראל העוזב ארחות יושר היה מתקרב אצלו למען ישיב אל לבו לעזוב דרכו טרם יוודע לאהרן מה מעשיהו ובאהבתו זאת זכה להיות קדוש ה' כו"ג ומרע"ה היתה מדתו להכות על קדקד החוטאים והרע לישראל אחרי שרואה מדתו של אהרן ורב התועלת למה לא ילך גם היא הצעיר מאהרן בעקבות אחי' הגדול וז"ש ויקנאו למשה חרה להם על משה במחנה אשר שם אהרן קדוש ה' ואמנם משה לא סר ממדתו יען ידע כי ע"י מדתו זאת מעציר אף וחימה וטרם מותו כנס כל ישראל ופרט להם כל חטאת' מאז יצאו ממצרים וכמו שביאר אונקלוס ע"פ אלה הדברים וביאר רש"י טעמו של משה בתוכחתו ואמר מוכיח אדם אחרי אם גם בעיני העם לא ימצא חן בעיני חן ימצא כמ"ש וגם מצאת חן בעיני והיתה תוכחתו ההפך מפעולת בלעם שהחליק להם לשון והפיל כ"ד אלף: בגמ' פ"ק דקידושין אבימי ברי' דר' אבהו א"ל אבהו אשקיין מיא אדאייתי' לי' נמנם גחין קאי עליו עד דאתער אסתייעא מלתא ודרש אבימי מזמור לאסף פי' רש"י מקרא זה לבדו דרש קינה לאסף מבעי ליה ודרש שאמר אסף שירה על שכילה חמתו בעצים ואבנים שבביתו ומתוך כך הותיר פליטה

בישראל שאלמלא כך לא נשתייר משונאי של ישראל שריד וכה"א כלה ה' חמתו ויצ' אש בציון המתבונן בד' רש"י יראה דק' לי' דהרי בפסוק שני מיד כ' נתנו את נבלת עבדיך וגו' ולזה כ' רש"י פסוק זה לבד דרש וסיים דמ"מ הותיר הש"י עי"ז פליטה לישראל:

והנה בימי בחרותי אמרתי לפרש המאמר על דרך משל למלך שמרדה בו מדינתו וביקש ממלך אחר לבא בעזרתו וכן עשה אמנם המלך האחר הזה היה בלבו שונא עצום של המלך המבקש עזר ויהי כבאו הרג תחלה כל העבדים הנאמנים אשר למלך והנה המלך לא היה עם ידו לומר לו מה תעשה כי יאמר אני אמרתי אלו הם שונאיך ואמנם הצורר הזה קם אח"כ ובא ללכוד גם בית המלך ונתגלה מחשבתו ואז המלך תבע ממנו גם נפשות נאמנים אכן הש"י שלח בחטאינו בעד נ"נ ובעד טיטוס ליסר עוברי:

רצונו והם שלחו יד בקדושי עליון ואמנם תשובתם עמם שלא ידעו להבחין בין רע לטוב אבל מאחר ששרפו גם בית ה' ונתגלה קלונם שפיר טען אסף אתה פרע להם גם על מה שנתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים והיינו שירה שאמר אסף:

אמנם לע"ע נ"ל לפ' ע"ד אחר בנפ' תחלה מדרש בפתיחא דאיכה אלו זכיתם הייתם קוראים במסלה נעלה ועכשיו שלא זכיתם אתם קוראים סלה כל אבירי ה' בקרבו הענין כאשר התפלל מרע"ה בעת חטאו המרגלים אמר בתפלתו אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עלי' כוונתו בזה לולא השראת שכינתך היה נ' עין בעין לא היה בזה החילול ה' כ"כ משא"כ עתה אשר בעין נ' כי אתה ה' בקרבם החילול השם עצים שיאמרו מבלתי יכולת ה' והנה ישראל שלחו למלך אדום במסלה נעלה ומאין ידעו שיש בארץ אדום מלבד דרך המלך עוד מסלה כזאת שיעברו עלי' ששים רבוא מלבד נשים וטף אמנם הרי העמוד ענן היה הולך לפני' ומיישר להם כל אדרכתא נמצא כי עיקר סמיכתם על העמוד ענן היה והנה בעת החורבן לולא לא הרג האויב בישראל רק אחר שריפת ביהמ"ק לא הי' חילול השם כ"כ אחרי שכבר נסתלקה השכינה מעליהם אבל באמת רוב ההרוגות הי' בעוד ביהמ"ק קיי' החילול הי' עצום כמ' ירמי' ע"ה למה תהי' כאיש נדהם כגיבור לא יוכל להושיע וזה ענין המדרש אלו זכיתם היה העמוד ענן הולך לפניכם ומיישר הדרכים ואינכם צריכין לדרך המלך כ"א במסלה נעלה ועכשיו שלא זכיתם אתם קוראי' סלה כל אבירי בעוד הן בקרבי ואמנם אסף ראה ברוה"ק כי עיקר ההריגה לא יהיה כ"א לאחר החורבן אז נהרגו עשרה הרוגי מלכות וכיו"ב הר המלך וכרך ביתר ולא היה חילול ה' כ"כ וע"ז אמר מזמור כי תחלה באו גוים בנחלתיך ואח"כ נתנו את נבלת עבדיך:

במ' איכה כד דמך ר' יוסי ממלחיא סליק ר"י ור"ל לג"ח וסליק עמהון ר"י פסאקא והוה תמן חד סב' בעי מיעל ומפתח עליו ולא שבקינא וא"ל ר"י פסאקא קדם אילין אריותא

דאוריית' את פתח פומך א"ל ר"י שבקי' דהוא גברא סב ייעול וישתבח באתרי' עאל ופתח וא' מצינו שסילוקן של צדיקים ק' לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחורבן ביהמ"ק בתוכחה כ' והפלא ה' את מכותך ובחרבן ביהמ"ק כ' ותרד פלאי' אבל בסילוקן של צדיקים כ' לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו אר"י פסאקא יהוי דין גברא בריך פומא א"ל ר"י אלו לא שבקתונא מנן הוינן שמעין דא מרגלותא:

ועדן ק' מ"ט נדחק לפרוש קודם ר"י ור"ל הנה מה שמי"צ מכפרת למדו רז"ל תחלה ממה שנסמכה מי"צ ליוה"כ ושוב למדוה ממה שנסמכה מיתת מרים לפ' פרה והענין דמה שמי"צ מכפרת אמרו רז"ל במ' שאמר אע"ה לפני הש"י אם בני יחטאו מה תהא עלי' אמר הקב"ה יביאו קרבן ויתכפר השיב אע"ה בזמן שאין ביהמ"ק קיים מה תהא עלי' אמר הקב"ה הרי נוטל צדיק א' ומכפר עליהם נמצא כ"ז שיש צדיקים בדור מיתתן מכפר כביהמ"ק בזמן שהיה קיים ואמנם אם ח"ו צדיקי' כאלו יעברו אזי ח"ו על הכלל יצא והומלצנו ע"ז במקום אחר כי תשא את ראש בני ישראל כשיעדר הצדיק ח"ו ונתנו איש כופר נפשו כ"א יכפר על עצמו וע"ז אמרו רז"ל במ' גדלי' בן אחיקם שלא הניח כמותו בענוה ויראת חטא אשר ע"כ לא קיבל לה"ר על ישמעאל בן נתניה ששקולה מיתתו כשריפת בית אלקינו שאין מי שיכפר על כלל ישראל ע"י מיתתו ואמנם לפעמים יש צדיקים גמורים בדור ומוכיחים אנשי דורם והתוכחה לא תכנס באזניהם ועי"ז תוכחת הצדיק ח"ו עוד יעורר דין על הדור והש"י מסלקו למען לא יהיה מי מוכיח את ישראל וזה מ' ישעי' ע"ה כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ואמנם הנה שמוע מזבח טוב אבל לבו רחק ממני לכן הנני יוסיף להפליא הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו וזה הוא הדמיון לפרה אדומה שמטהר טמאים ומטמא טהורים כי סלוק הצדיק הזה מטהר עוברי עברה שלא יאבו לקבל תוכחה אבל מטמא טהורים השואפים לקבל מצדיק זה תורה ומוסר ול"ק מ' זה על מ' רז"ל במ' ר"ה שאמר כי שקולה כשריפת בית ה' והנה ההוא סבא רצה לעורר את ר"י ור"ל שידעו כי פטירת ר"י ממלחיא לא היה ע"ד מיתה המכפרת כ"א ע"ד סילוק כי לא רצו בני עירו לקבל תוכחה ממנו ולזה נדחק ופינ' קדמי' ונ' סיי' בד' הגאון בעל מחצית השקל דהיינו דכל שאלו שלום ירושלים התפללו שיבנה ביהמ"ק ולא יהיו צריכין לצדיקים לכפר וממילא ישליו אוהביך אמן כי"ר:

בע"ה עש"ק פ' חיי שרה כ"ג מרחשון תרמ"ד:

מילי דהספידא על הקצין ה' קלמן שווארטץ בלאפאש גיארמאטה:

ברבה פ' זו ע"פ ואברהם זקן בא בימים וש"ה עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא ר"מ אזל לממלא ראה אותן כולן שחורי ראש א"ל רבי התפלל עלינו א' שמא מדבית עלי קאתיתו לכו וטפלו בצדקה שנ' עטרת תפארת שיבה וגו' וכן אתה מוצא באברהם שנ' בו למען אשר יצוה לעשות צדקה וזכה לזקנה שנ' ואברהם זקן:

ענין צדקה ומשפט ביאר ישעי' ע"ה באמרו שמרו משפט ועשו צדקה דהיינו סור מרע ואח"כ עשה טוב כמ"ש נורו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים וביאר ענין המשפט שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע דהיינו נושא ונותן באמונה ואל ישיאכם היצר כי עד"ז אי אפשר לכם לכלכל את ביתכם לא כן כ"א אדרבא בשבת כ' ויברך אלקים את יום השביעי והנושא ונותן באמונה מעשי ידיו מתברכים בכל הין צדק יהיה לך אם יהיה לך הין צדק יהיה לך כמ"ש רש"י שם וכמ' רז"ל ברכות מברכות את בעליהן ובצדקה כ' כי בגלל הדבר הזה יברכך וז"ש כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות והנה באמת הכל ענין אחד כי המשמר שבת מאמין כי הש"י ברא את העולם ומקיימו וכן העושה משפט כי יודע אשר גבוה מעל גבוה שומר וכן העושה צדקה אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך ואמנם עדן יל"ד למה באברהם נאמר להיפך לעשות צדקה ומשפט ולא משפט וצדקה וביאר מרן זצוק"ל כי הכוונה הצדקה צריכה משפט דכשם שמצוה לרחם על הרחמנים כך מצוה להתאכזר על האכזרים והנה העושה צדקה עד"ז הוא שלוחו של הש"י ממש וספרו רז"ל במדרש כי לאיש א' נגלה אלי' ז"ל על פני השדה וא"ל שבע שנים טובות נגזרו עליך אימתי אתה רוצה בהם מיד או לעת זקנותך א"ל לאשתי אשאל והוא יועצתו לבקש עליו מיד וכן היה מצא מטמון והעשיר והאשה פזרה מתן לאביונים באותן ז' שנים וכתבה כל צדקתה בספר ויהי ככלות הז' שנים בא אלי' ז"ל וא"ל דע לך כי הז' שנים שלמו והלך לאשתו ונתנה לו ספרה לאמור ראה מה עשינו במשך השנים הטובות ולמה יבקש הש"י לו גבאי אחר והסכים הש"י עמה ולא נטלה מהם וז"ש ע"י צדקה ומשפט זכה אברהם לזקנה שהיה מבורך עד יום מותו ומבואר הכל מאין בא צדקת אברהם ואמר כי הסבה יען וה' ברך את אברהם בכל הכל חישב לברכת ה' כמ' דהע"ה כי ממך הכל ומידך נתנו לך:

דרוש לז' אדר פ' תצוה תרמ"ד פה שוראן

ובו הספד על הגאון מוה' יקותיאל יהודא אב"ד בקהל סיגעט ועל הגאון מוה' אברהם יהודא כ"צ אב"ד בקהל מאדע:

בתנחומא פ' זו ע"פ ואתה תצוה וש"ה הנך יפה רעיתי עיניך יונים א"ר א"ל הקב"ה דוגמא שלך דומה ליונה כיצד כשהיה נח בתיבה כ' שם וישלח את העורב ואח"כ וישלח

את היונה מה היונה הביאה אורה לעולם אף אתם שנמשלתם כיונה הביאו שמן זית והדליקו לפני את הנר שנ' ואתה תצוה וגו' כ' רש"י פ' נח ע"פ עשה לך תיבת עצי גומר והלא הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו ונ' כוונתו מאחר שכ' כל מקום שאתה מוצא ערוה אנדרלמוסיא באה לעולם והגם שכ' והורגת טובים ורעים מ"מ לא יבצר מה' ית' להגן על נח וביתו והטרחת תיבה זו למה ונ' דהנה כ' ע"פ קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס אעפ"י שהיה שם גם ע"א וגילוי עריות מ"מ לא נחתם גז"ד אלא על הגזל ונ' לבאר הענין הנה רש"י כ' בפ"ק דחולין דמומר לחלל שבתות גרע ממומר לע"ז דחמירא שבת מע"ז וכ' המג"א סי' ש"ן דדייק לי' רש"י מדאמרינן פ' כל כתבי כל המשמר שבת כהלכתו אפי' עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו ומ"מ צריך ביאור ונ' הענין ע"ד שפירשתי במקום אחר מ"ש רש"י בפ' ואתחנן ע"פ אשר חלק ה' אלקיך לכל העמים החליקו בדברים הכוונה אחרי שלא יוכלו האומות להכיר האמת כי אשר ברא העולם התחתון הזה הוא מנהיגו היה להם ליפול ברשת האומות או ככת שאמרו העולם קדמון או ככת שאמרו ע"י מקרה נתהוה העולם כאשר המינות הזאת בעו"ה פרחה בזמנינו עד למרבה והם קוראים עצמם מאטריאליסטען ואומרים לית דין ולית דיין ופרי שורשם הוא הארכאניסמוס בזמנינו אשר רציחה וגזילה וגניבה היתר גמור בעיניהם ועלי' נאמר ותעש אדם כדגי הים שא' בולע את חבריו ולזה החליקן הש"י בדברים שיאמינו כי הש"י אשר ברא עולם העליון והתחתון מסר העולם השפל ביד כוכבים ומזלות ועכ"פ היה עליו מורא מהכוכב והמזל שפחדו אותו במצרים טלה ובפלשתים דגון וכיו"ב והנה המחלל שבת כמו כן סבתו יען לא יאמין במעשה בראשית ועושה כן להראות כי לית דין ולית דיין וממילא הוא חמור מע"ז ועתה בא וראה מ' ישעי' ע"ה כה אמר ה':

שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות אשרי אנוש יעשה זאת שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רעה החל הנביא במשפט וצדקה וסיים בשמירת שבת אמנם הכל הולך אל ענין אחד כי אם האדם רוצה לקרב אליו ישועת ה' וכן עם ב"י בכלל את תשועתם העיקר בזה האמונה להאמין כי הש"י ברא העולם ומנהיגו וגומל לאיש חסד כמפעלו ומשלם לעושה רעה כרשעתו ואמר יהושפט האמינו בה' ותאמנו ואמר הנביא טוב ה' ביום צרה ויודע חוסי בו והנה זאת נכרת בראש אם ישמור אדם עצמו מעשות עול יען ידע כי תועבת ה' כל עושה עול ונוסף על סור מרע ועשה טוב כי יאמין אשר הכין הש"י עניים בעולם הוא לזכות בהם את הבריות וע"ז אמר שמרו משפט דהיינו לא תעשו עול ועשו צדקה וע"י שתים אלו אחרי רואי אמונתכם כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות אמנם גם שני מדות טובות האלו יוכל להיות

באדם סבתם סבת המשפט מורא מלכות וסבת הצדקה לב טוב בטבע ואמנם אם העושה משפט וצדקה שומר כמו כן שבת מחללו ומעיד ע"י שמירה זאת עדות על מע"ב אז מבואר כי אמונת שבת הוא שמונעתו מלעשות עול וליתן צדקה והנה זה ג"כ כוונת רז"ל שלא נחתם גז"ד של דור המבול אלא על הגזל הכוונה כי על ע"א ועל ערוה היה די באנדרלמוסיא אבל על הגזל שחטאו לאמור לית דין ולית דיין לא היה די באנדרלמוסיא כי היו תולין הענין בעיפוש האויר ואומרים מקרה הוא שהיה ולא יתקיים נודע ה' משפט עשה אכן שע"י שארובות השמים ומעינות תהום נפתחו עליהם למחותם מן הארץ אזי נודע לכל כי ע"י מעשיהם הרעים ההפך עליהם בלהות נמצא כי טורח המבול לא היה בשביל שיאבדו הרשעים כ"א ללמוד לנח ובניו משפטי ה' למען יאמינו בה' ויבטחו בו ולא יפנו אל עושק וגזל וכזה באת היונה להורות להם ותבא אליו לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה לאמור נוח שיהיו מזונותיו של אדם מרורים כזית ע"י הקב"ה ולא מתוקים כדבש ע"י בו"ד וזה כמ' שהע"ה הטריפיני לחם חקי למען לא אשבע וכחשתי ולא אורש וגנבתי כי אם אודה שמך ואומר ברוך ה' יום יום והנה אנחנו עם ב"י צריכין לאמונת היונה הזאת ביותר כי אחרי שגדר ה' בעדינו למנוע מכל מעשה עול ולשמור שבת קדשו ומקראי קדש מבלי עשות בהם כל חפץ הלא בנקל יפתח היצר לאיש הישראלי ויאמר מאין יבא עזרך אף אתה השב לו יהיו מזונותי מרורים כזית ע"י הקב"ה מבלי עבור רצונו של מקום וז"ש הש"י למרע"ה אחרי שנתתי לפניהם תורתי תצוה את ב"י ויקחו להם שמן זית זך כתית שמן מר הובא ע"י יגיעה כזה למאור להעלות נר תמיד כי אמונה זאת לבד תועיל להעלות נר התורה תמיד וע"ז ביארו רז"ל אמר שהע"ה עיניך יונים מה יונה זו הביאה אורה לעולם ע"י מאמרה זה יהיו מזונותי מרורים כזית אף אתם תביאו שמן זית ותאירו לפני:

ארז"ל במ' מגילה כיון שנפל פור באדר שמח אמר נפל פור בירח שמת בו משה רבן ולא ידע אותו רשע כי בז' אדר מת משה ובז' אדר נולד משה הנה א' מהענינים הסתומים בתוה"ק הוא חטא מרע"ה במי מריבה עד שכ' הרמב"ן כי הענין יתבאר רק ע"ד הקבלה וכן הוא בזהר חקת שם ואמנם אחרי שרבים חקרו לבאר גם ע"ד הנגלה הענין נבא בעקבותם לחתור עד מקום שיחוננו החונן דעת ונקדים תחלה ענין מסה ומריבה בפ' בשלח אשר גם שם התלוננו למה העליתנו ממצרים ואחרי כי ה' ית' הלך לפני' יומם בעמוד ענן ולילה בעמוד אש כמ"ש מרע"ה במרגלים אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם וגו' והאיך תלו הכל במרע"ה אמנם הענין היה עד"ז הם ידעו והבינו כי אמונתם ומעשי' אינם כדאי לכל המראה הגדול אמנם הבינו ג"כ כי זה משה האיש

עליו נאמר ותחסרהו מעט מאלקי' וכל הנסים שנעשו להם תלו רק בזכות משה ואמנם קדושתו הרבה ועמו קדושתו של אהרן ופחיתת אמונת העם הם ענינ' המעוררים חמה זע"ז וכמו שאמרה הצרפית לאלי' ז"ל איש האלקי' באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני אשר ע"כ בעת באו בצרה הן בחוסר לחם או חוסר מים התרעמו על מרע"ה לאמור הלא ידעת משפל מצבינו בענין האמונה הזכה וידעת כי אין אנו כדאי לעשות לנו נסים ולמה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת מקני בצמא ולזה כפל הכ' בפ' בשלח וירב העם וילן העם וכמ"ש הרמב"ן בפ' בשלח כי כנוי העם על ההמוניי' זולת הצדיקים ולתכלית זה צוה עליו ה' ית' שם לקראת עמו מזקני ישראל והמה יעידון כי השכינה נגלית שם על הצור ובאמת הצור לא רצה ליתן מים יען לא היו כדאי מחמת תלונתם אבל מרע"ה הכה בצור ויצאו ממנו מים רבים וככה עמד:

להם שפע הבאר עד יום מיתת מרים וז"נ כוונת הכ' על נסותם את ה' לאמור היש ה' בקרבינו אם הש"י עושה להם נס בזכות עצמם ואמרו רז"ל אמר הקב"ה יבא עמלק ויבדוק אתכם ע"י מלחמת עמלק יבורר על איזו אופן הנסים יעשו ומה"ט לא יצא מרע"ה ללחום בעמלק כי אם כאשר ירים משה ידו ותנן במ' ר"ה וכי ידיו של מרע"ה עושות מלחמה אלא בזמן שישראל משעבדין לבם לאביהם שבשמים היו נוצחים והנה ענין בחינה זאת לישראל ממרע"ה מבואר ממה שאמרו בחטא העגל עשה לנו אלהי' כי זה משה האיש לא ידענו מה הי' לו וביאר הרמב"ן כי ע"י שנסתלק מרע"ה מקרבם פחדו שתסתלק גם השכינה מהם והנה במיתת מרים נסתלק לפי שעה הבאר מהם והם לא הבינו כי באמת נסתלק הבאר על שלא הספידו אותה כהלכה כי היא היתה השליח להביא את משה מבית פרעה לחיק אמה והתנבא' עליו טרם לידתו ומשה ואהרן קיימו בעצמם ישב בדד וידום כמו שעשה אהרן במיתת נדב ואביהו אבל כ' וכל בית ישראל יבכו את השריפה וכן מצינו בימי דהע"ה שהיה רעב שלש שנים ה' על שאול ופי' רז"ל על שלא נספד וארז"ל כל המתעצל בהספידו של ת"ח ראוי לקוברו בחייו נ' הכוונה דמי שאינו מרגיש בהעדר הצדיק הסבה גסות הרוח אשר בו לאמור כי אינו צריך לזכותו וכדאי הוא להפקיע עצמו והנה ארז"ל כל שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער כלומר שאינו עומד בתה"מ ורמז' רז"ל כי תכלית המית' הוא ושב העפר על הארץ ואח"כ בזמן תה"מ יקבץ ה' עפרו ויפשוט עקמימות שבו וא"כ זה שי"ל גסות רוח ואינו עומד בתה"מ היה ראוי לקוברו בחייו ואינו מועיל לו ששב אל העפר:

ומעתה י"ל דמה שאמר הש"י למרע"ה בפעם הזאת ודברתם אל הסלע לא היה הכוונ' לדבר אל הסלע כ"א אל פני הסלע וצוה אותו הש"י להקהיל את כל העדה ולבאר להם כי

הסתלקות הבאר היה בחטא מניעת ההספד על אחותו הצדקת וכמו שעש' דהע"ה בענין שאול אמנם טרם פתח להם מרע"ה בענין זה בא להראותם כמה גדול הקצף למעלה כי בפעם הראשונה ע"י הכאה א' יצאו מים לא כן עתה ולזה פתח ואמר שמעו נא המורים שמעו כמה חטא הממרות גרם לכם לכו לכם שאתם מורים נוציא מן הסלע לכם מים אבל ע"י שבייש את ישראל ולא האמין במה שאמר לו הש"י אם יעוררם לתשוב' ויראה להם כמה מיתת צדיק א' גורם אף הם יחזרו בתשוב' שלימה ומיד ע"י דברו בלי שום הכאה יוציא הסלע מים וידעו ויבינו חשיבות הצדיקים וגודל החטא ממי שמתעצל בהספד וכמה גדול כחה של תשובה ובזאת היה עליו קצף מאת ה' כמ"ש דהע"ה כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו וכיון שקראם מורים שוב לא היה אפשר להוכיח בטוב טעם ודעת וה' נתן להם מים בלי החזרת תשובה ואמר למרע"ה ולאהרן שלא היה בכעס ושתק לד' מרע"ה יען לא האמנתם בי להקדישיני לא האמנתם כי בני ישראל עוד ישימו דבריכם על לב ויעשו תשובה לכן לא תביאו כי אם המנהיג יגמור בדעתו. כי עדתו בני קשי ערף וערלי לב אי אפשר לו להחזירם למוטב וזה ענין שכפל מרע"ה בפ' ואתחנן ויתעבר ה' בי למענכ' גם בי התאנף ה' בגללכ' כלו' ע"י שבזיתי אתכם נענשתי ואמנם העונש היה רק לא תביא אבל לא מת משה רגע אחת קודם זמנו הקצוב לו כמ"ש היום מלאו ימי ושנותי לפי דרשת רז"ל ואפשר לולי קנס זה הניחם מלך אדום או מלך מואב לעבור ואחרי כי חביב על הש"י חיי הצדיק כמ"ש יקר בעיני ה' המותה לחסידיו הכביד הש"י לב מלך אדום ומלך מואב למען יתאחר ביאתם לארץ עד הגיע יום מיתתו של מרע"ה והנה המן הרשע היה סבור כי מת מרע"ה בחדש אדר קודם זמנו הקצוב לו וע"כ כי בחדש הזה מדה"ד מתוחה על ישראל אבל לא ידע אותו רשע כי טעם מיתתו של מרע"ה בחדש אדר משום שנולד באדר ותדע שמת ביום לידתו כי בז' אדר מת ובז' אדר נולד:

סיומא ברבות אסתר ר"ע היה יושב ודורש ונתנמנמו התלמידים בעא לערערא יתהון אמר מה זכתה אסתר למלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה אלא כך אמר הקב"ה תבא אסתר בת' של שרה שחיתה קכ"ז שנים ותמלוך על קכ"ז מדינות ובגמ' פ"ק דמגיל' מהודו ועד כוש רב ושמואל ח"א הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם וח"א הודו וכוש גבי הדדי הוה קיימי וכשם שמלך מהודו ועד כוש כך מלך מסוף העולם ועד סופו ויל"ד מאי נ"מ בפלוגתא זאת ותו בשלמא למ"ד גבי הדדי הוה קיימי אצטריך למכתב שבע ועשרים ומאה מדינה דלא נימא רק אהודו וכוש מלך אלא למ"ד הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם שבע ועשרים ומאה מדינה ל"ל ועו"ש שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור א"ל אמרו אתם אמרו מפני שנהנו מסעודתו של אותו

רשע א"ל א"כ שבשושן יהרוגו של כל העולם לא יהרוגו אלא: מפני שהשתחוו לצלם וכי משוא פנים יש בדבר הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה אלא לפנים שנ' כי לא ענה מלבו וגו' ויל"ד ולדידהו מי ניחא אם נתחייבו על אכילת טריפות וכיו"ב כליה וכי משוא פנים יש בדבר ותו הכי שפיר קאמר רשב"י ומ"מ כל המדרשים מחליטין כי על אותה סעודה נחתם גז"ד וכן מורין כמה פסוקי' במגילה עי' ביוסף לקח ותו למה המתין הש"י בחטא של צלם עד היום ונ' דארז"ל העובר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו והנה בפ' חלק שאלו על חמו"ע אחרי שקדשו השם להיכן הלכו שלא נמצא מהם בכתוב ואמרו ברוק שרקו או"ה על פני ישראל על שבגדו בה' ולא עשו כחמו"ע טבעו ורגיל אני לפ' הענין הרי דניאל ושאר צדיקים מה עשו אלא דאמרו שם כי יחזקאל הנביא אמר להם חבי כמעט רגע וחמו"ע דווקא בקשו שיתקדש השם על ידם ובזה מתורץ ק' תוס' פ' מקום שנהגו על מה שאמרו מה ראו חמו"ע להפיל עצמן לתוך כבשן האש ה"פ מפני מה לא החביאו עצמם כמו שאר הצדיקים ועכ"פ ע"י שנתביישו על ידם כל ישראל פגע בהם מה"ד והיינו ברוק טבעו וכפר עליהם בושה זאת והנה בעת אכלו וישבו בשושן על שלחן המלך אף כי המלך צוה על כל רב ביתו אין אונס וכמו שמבואר ביוסף לקח ונשמע החילול ה' בכל ישראל היה המצוה עליהם לפרסם התקפצם על אנשי שושן וכמו שעשו כל ישראל בפלגש בגבעה ומדשתקו ש"מ ניח' להו לומר אילו הם היו בשושן כמו כן היו אוכלין נתעורר עליהם חטא הצלם של נ"נ וזה ענין החידוש של רשב"י וודאי החטא היה אכילתן בשושן ומה שאתם סוברי' כי ע"י שתיקת הדור הוה כאלו נתנו הסכמתם בשביל זה לבד ועדן לא נתחייבו הריגה אלא שהיה אתם גם כן חטא הצלם אשר אם גם לפי שעה הבושה כפרה עליהם לא נמחל להם לגמרי והנה לד' רשב"י מעולם לא נתחייבו אלא לפנים וא"צ לד' ר"ע שזכותה של שרה ע"ה שחיתה קכ"ז שנה עמדה לאסתר אמנם לפי סברת התלמידים באמת נתחייבו על מעשה האכילה אלא שזכותה של שרה עמדה להם וז"נ פלוגתת רב ושמואל ח"א הודו וכוש גבי הדדי לא אייתר הך מאה ועשרים ושבע מדינה וכמ"ש אמנם מ"ד הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם מאה ועשרים ושבע מדינה מה ראתה אסתר להודיע לן בזה א"וו לדרשא דר"ע אתא בזכותה של שרה עמדה ויש להסמיך זה על הכ' שכ' ויהי חיי שרה ואח"כ ותמת שרה ואח"כ ויבא אברהם לספוד לשרה דמ' כי על ויהיו חיי שרה הוה ההספד ואמנם בברית בין הבתרים גילה הש"י לאברהם ד' מלכיות וראה אברהם בנבואה כי ימי חיי שרה יגיעו על מדינות שיגלו בני' של שרה שם ואמנם דאג כי יהיו יותר מקכ"ז מדינות ובכה על

שלא חיתה יותר וזכותה של אמנו שרה ע"ה יעמוד גם לנו להשבית מעלינו כל מסטין ויקוים בנו ויכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך אכי"ר:

בע"ה דרוש לפ' ואתחנן ז' אב תרמ"ד:

ובו הספד על הגאון מוה' דוד יהודא זילבערשטיין אב"ד בקהל יראי' ווייצען בעהמ"ח ס' שבילי דוד על ארבע שו"ע:

ואתחנן אל ה' בעת ההיא ואין אנו יודעין באיזה עת עד ויתעבר ה' בי למענכם וגו' וברבה פ' זו שז"ה בתוכחות על עון יסרת איש ע"י עון אחד שהיה ביד משה שהוכיח את בניך ואמר שמעו נא המורים יסרת אותו והוכחת אותו ואין איש אלא משה שנ' והאיש משה עניו מאוד וחמס חמודו כל חמדה שנתאוה משה ליכנס לארץ המסת אותו כעש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן ואין חמודו אלא א"י כענין שנ' ואתן לך ארץ חמדה אם כך הגיע למשה הצדיק עאכ"ו שאר כל הבריות שהם מתוקנים להבל אך הבל כל אדם:

טרם נבאר מ' הנ"ל עלינו לעורר על העדר הצדיק הנ"ל ונאמר כי עליו רמז יעקב אבינו ע"ה גור אריה יהודה מטרף בני עלית ופי' רש"י שנתנבא על דהע"ה כי בימי שאול היה רק גור המוציא והמביא את ישראל וכאשר מלך נעשה אריה ככה הצדיק הלז בימי עלומיו ישב בקהל סענטע ולמד תורה ומצות לקהל יראים שמה ואף כי היתה פרנסתו שמה בשופי עזב את מקומו והלך לארצינו הקדושה למען יתגדלו בניו שם על ברכי התורה וזה מטרף בני עלית אף כי היה לך טרף די והותר עלית משם ובמשך איזו שנים העיר ה' את רוחו ושב אל ארץ מולדתו ונתקבל לאב"ד בקהל יראים בווייצען ושמה היה אריה על מצפה ויומם ולילה לא היה לו דומיה מלהשקיף בכרם ה' צבאות ופרנסת ביתו היתה טפילה בעיניו כמ' מטרף בני עלית ונאה לו שקרא ספרו שבילי דוד כי באמת בשבילי דהע"ה היה בכל עת דרכו בקדושה: והנה צוה עלינו בוראינו ית' לא תשנא את אחיך:

בלבבך הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא הנה אם ארז"ל ע"פ כפלח הרמון רקתך אפי' פושעי ישראל מלאים מצות כרמון ומה גם הבינוני' שבנו כל א' מישראל יש בו מדות תרומיות וע"ז אמר בלעם מי מנה עפר יעקב אפי' המשולי' לעפר אי אתה יכול למנות כי כל א' שוקל בפ"ע זה בגמי"ח וזה בצדקה וזה בשמירת שבת וכיו"ב אשר על כן אם נראה כי א' מאתנו יעשה מעשה אשר בעינינו הוה עון גדול לא נשנא אותו מחמת מעשה העון כ"א נתבונן במדותיו הטובות ונמצא כי הוא מלא מצות כרמון ואדרבא נאמר כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ומתוך כך בא לידי חטא זה וז"ש הנה כל אדם יש לו יצה"ר ויצ"ט כארז"ל בינונים זה וזה שופטן ולכך נקרא הלב לבב משא"כ במלאכי'

וכן דרשו במתני' ר"פ הרואה בכל לבבך בשני יצריך ומעתה שמא תאמר הלא גם אני כי יש לי מלחמה מידי יום יום עם היצה"ר ותמיד עיני פקוחות שלא יפרש רשת לרגלי ומדוע אתה אחי מסור ביד יצרך לא תשנא את אחיך בלבבך בשני יצריך כ"א תסתכל בו כי הוא עמיתך דהיינו עם שאתך בתורה ובמצות ובבאך להוכיחו תאמר לו עמיתי ידעתי מאין באת לידי עבירה זאת יען שאתה עם בתורה ובמצות וכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו והיינו הוכח תוכיח את עמיתך ועד"ז ולא תשא עליו חטא כ"א תאמר כי מחמת גודל מעלתו נתגברה בו היצה"ר:

ועד"ז נבא לפ' מ' רז"ל במ' שבת לא חרבה ירושלים אלא על שלא הוכיחו זה את זה שנ' היו שריה כאילים מה איל זה ר"ל כי שאין לו כח לרוץ ראשו של זה בצד זנבו של זה כך ישראל שבאותו הדור כבשו פניהם בקרקע כי שרי ישראל היה כל א' מחשיב את חבירו לצדיק ממנו ואת עצמו אחרי כי ידעו חסרונותיהם לא חשבו לכלום ועי"ז נמנעו מלהוכיח זה את זה וזה ענין כבשו פנים בקרקע כלומר שהיה נפשם כעפר בעיני' והנה האיל כ"ז שהוא בכחו יגבר על חבירו וירוץ לפניו אבל בעת תש כחו אדרבא ימתין כל א' על חבירו שירוץ לפניו אולי עי"ז יגבר עז והיינו ראשו של זה בצד זנבו של זה כלומר הראה אתה גבורתיך ולבסוף נופלים שני' ביד רודף כך היו מנהג שר ישראל כ"א היה ממתין שיבא חבירו ויוכיחנו על חסרונותי' ובין זה לזה לא הגיעו אל השלימות:

והנה ד' הרמב' כי כל חטאו של מרע"ה היה יען התקף על אבותיו בעת שלא היה קצף למעלה כי למעלה לא הרעו ע"ד אשר שאלו מים אחרי כי דבק לשון יונק אל חכו בצמא והרמב"ן דחה דבריו כי עכ"פ לא היה להם להתלונן ולהתרגז כ"א להתפלל אל ה' שירחם עליהם ואמנם ד' המ' הנ"ל מורה לפום רהיטא כד' הרמב' דזה היה חטאו של מרע"ה על שאמר שמעו נא המורים והאיך העלים הרמב' עין מד' המאמר הזה ונ' דפי' הכתובי' לד' המ' ע"ד אחר דאחרי שאמר ה' למשה ולאהרן הקהילו את כל העדה אל פני הסלע ודברתם אל הסלע ונתן מימיו לא היה לו למרע"ה כ"א לעשות שליחותו אכן יען חרה לו תלונתם אמר להם שמעו נא המורים אחרי שאין אתם מאמינים בהשגחת ה' אין אתם כדאי שיתן הסלע לכם מים כמ' הכ' האמינו בה' ותאמנו ועי"ז באמת נתעורר מה"ד עליהם ולא רצה הסלע לתת מים ומשה בראותו כי ה' ימנע טובו ע"י שהזכיר עון ישראל הכה הסלע פעמים ע"ד שאמר רפב"י לגינאי נהרא חלוק לי מימך ואחרי כי גזר משה בהכאתו פעמים על הסלע שיתן מים ע"כ נתן מים נמצא כי ראו ישראל אשר צדיק גוזר גזירה והקב"ה מקיימו אבל התברר לעיני כל כי לולי גזירת משה כבר מתו בצמא כל העדה ובאמת היו מים מוכנים להם בתוך הסלע לולא שגירה מרע"ה מה"ד עלי' ואם

בעת צרה שעמדו כל העדה בחפר מים לא עצר משה את רוחו לעורר דין עליהם מה יעשה אם יבאו אל ארץ הצבי ויהיו בתיהם מלאים כל טוב ויעזבו ארחות יושר הלא אז יקללם באפו ויחרפם בחמתו וימנע מהם כל טוב וז"ש הש"י יען לא האמנתם בי להקדישיני לעיני בני ישראל שידעו בי אף בעת חטאם אני משפיע להם טובתי ואתם לא כן עשיתם כ"א מנעתם טובתי מהם לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם וזה ענין המ' ע"י שאמר מרע"ה שמעו נא המורים ניטל ממנו חמודו שלא זכה ליכנס לא"י והנה בשעת מעשה הצדיק מרע"ה הדין על עצמו ולא התפלל לבטל הגזירה ואמנם אחר שכבש ארץ סיחון ועוג והנהיג את ישראל בשלוה ולא אירע דבר חשב משה כי עתה תועיל תפלתו וז"ש בעת ההיא כפי' רש"י אחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג ואמר אחרי אשר החלות להראות את עבדך גדלך וידך החזקה העברה נא ואראה גם את הארץ הטובה ועל ידי לא ימנע טוב מבני ישראל ואמר ויתעבר ה' בי למענכם אחרי כי ידע הש"י כי בבאכם אל ארץ טובה תבעטון בטובה ולא שמע אלי למענכם ובמו שבארנו:

סיומא ברבה פ' אחרי א"ר אבא בר אבינא מפני מה נסמכה פ' מיתת מרים לאפר פרה אלא מלמד כשם שאפר פרה מכפרת כך מיתת הצדיקים מכפרת א"ר יוד' מפני מה נסמכה מיתתו של אהרן לשביר' הלחות בפ' עקב אלא מלמד שהיה קשה לפני הקב"ה מיתתו של אהרן כשביר' הלחות א"ר חייא בר אבא בא' בניסן מתו בניו של אהרן ולמה מזכיר מיתתן ביום הכפורים אלא מלמד שכשם שיום הכפורים מכפר כך מיתת צדיקים מכפרת ומנין שיום הכפורים מכפר שנ' כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת דכ' ויקברו את עצמות שאול ואת עצמות בניו ויעתר אלקי' לארץ: ונ' לבאר דמיתת מרים ע"י שלא הספידוה כראוי גרם להם אשר לא היה להם מים לשתות ולולי באו למרע"ה ושאלו לו מה זאת למה חסרנו מים היה משה אומר להם המים הי' בזכות אחותי הצדקת ולולא ספדתם אותה כראוי לה כבר היה לכם מים ואמנם הם באו בתלונה וחרה למשה ואמר להם המן הסלע הזה נוציא אני ואהרן לכם מים היתה כוונתו כי מרים אשר בזכותה היה להם המים מתה ורצה להראות להם זה והכה הסלע ולא נתן מים ואלמלא לא הכהו פעם שנית כבר היה נודע להם מה לעשות דהיינו להספיד כראוי למרים הצדקת והמים היו באים בזכותה כי גדולים צדיקים במיתתן ואמנם ע"י שהכה את הסלע פעמים נתן הסלע בגבורתו של משה מים אבל לא היה קידוש השם כל כך כאשר היה אם לא נתן הסלע מים שהיו יודעים כמה גדול זכותן של צדיקים וז"ש יען לא האמנתם בי להקדישיני נמצא דעכ"פ ע"י מיתתה של מרים ניטל המה"ד מעל ישראל ונתנה על ראש משה ואהרן וזה היא המשל בפרה אדומה שמטהר טמאים

ומטמא טהורים ואמנם ענין שביר' הלחות להורות כמה החטא גורם כי זה אחת מדברים וקשי הבנה האיך יגרום חטא גשמי לחלל נפש רוחני ואמנם גם הלחות מעשה אלקי' היו ולא היו ראוים להשתבר וחטא העגל גרם שפרחו האותיות מהם וברגע נשתברו ועי"ז עשו ישראל תשובה שלימה על חטא העגל ואמנם גם במיתתו של אהרן כ' ויבכו אותו כל בית ישראל כי אמרו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר ועשו כמו כן תשובה שלימה נמצא דמיתת אהרן ושביר' הלחות ענין א' הם ואמנם ענין יום הכפירים קיי"ל דעצומו של יום מכפר דהיינו שמענה עצמו והנה גם במיתת בני אהרן כ' וכל בית ישראל יבכו את השריפה הענין ע"י שהיו ישראל מקרבי' עצמם למקום הקדש ולא יכלו לסבול אשר המקדש קדושתו מסכנת לקרובי' אליו וכמו שמצינו להם בפ' קרח שאמרו כל הקרב קרב אל משכן ימות האם תמנו לגוע ולזה אמר הש"י למשה ונקדש בכבודי על ידי יקרב א' ממכובדי במקום שאינו רשאי ולכשימות יבינו אח"כ קדושת המשכן ולזה אמר משה הוא אשר דבר ה' לאמור אם בקרובי אקדש שיראו עונשן של צדיקים ואז כל העם יסוגו אחור והיינו ועל פני כל העם אכבד ולזה אמר הש"י לאהרן ראשיכם אל תפרעו כי אין לכם חלק במיתת הצדיקים כ"א וכל בית ישראל יבכו את השריפה נמצא דהצער שנצטערו על מיתת הצדיקים כיפר להם כמו יום הכפורים וע"ז מק' המדרש מאחר דבפ' עבודת יוה"כ כ' מנ"ל דהתענית לבדו מכפר ומייתי מקרא דביום הזה וכמ"ש הרמב' בה' תשובה בזה"ז שאין שעיר המשתלח עצומו של יום מכפר והדר מק' דלמא וכל בית ישראל יבכו היינו למצוה מנין שמכפר ומייתי אחר שספדו לשאול כ' ויעתר ה' לארץ וכן יתקיים בנו ויעתר ה' לארץ אכי"ר:

דרוש לער"ח אלול פ' ראה תרמ"ג מרחץ איינאטשקא

במדרש רבות ר"פ זו הל' אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לקרות התוכחות בקריאות הרבה כך שנו חכמים אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולם ילמדינו רבותינו למה אין מפסיקין בקללות וכו' א"ר יושע דסכנין בשם ר' לוי אמר הקב"ה אני כתבתי על כבודי עמו אנכי בצרה אין שורת הדין שיה' בני מתקללין ואני מתברך כיצד אם יקראו את התוכחות קריות הרבה אין קרוי וקרוי שאינו מתברך שני פעמים לפניה ולאחריה אלא א' קורא את כולם רבנן אמרי אמר הקב"ה לא לרעתכם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיען איזו דרך טובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר מנין ממה שקרינו בענין ראה אנכי נותן לפניכם היום וצריך ביאור הברכות האיך ס"ד שיהיו לרעתינו הענין הנה באמת הכ' ראה אנכי נותן צריך ביאור מה ענין לו' ראה במ' ראה דבר תמוה ומה תמוה

יש כאן ואמנם באמת הכתובים נ' כסותרים זה את זה סיים הכ' בפ' ואתחנן ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו:

ות"א ומשלם לשנאוהי טבייין דאינון עבדין הרי רשע וטוב לו וכ' והיה עקב תשמעון ושמר ה' וכו' הרי צדיק וטוב לו נאמר כי כאשר ייסר איש את בנו כן ה' מייסריך הרי צדיק ורע לו ואמר כי אז יעשן אף ה' באיש ההוא הרי רשע ורע לו ואמנם הענין הוא עד"ז שארז"ל במ' רשע שאינו גמור דהיינו עם רשעתו יש בידו מע"ט שעושה אותן לש"ש וע"ז נאמר ומשלם לשונאיו אל פניו ואמנם הרשע גמור אשר אם גם יעשה טוב אין כוונתו לשמים ואין תביעה על הש"י לשלם לו ע"ז נאמר אז יעשן והוא רע לו ואמנם כמו כן צדיקי' הנלחמי' עוד עם יצרם והש"י מביא לעתיד עליהם יסורים למען לא יפלו ביד יצרם הן הנה שנ' עליו כאשר ייסר איש את בנו אמנם הצדיקים אשר דרך ה' סלולה לפניהם ולא ידעו דרך אחר כמ' הכ' אשרי אדם עוז לו בך הוא דבק כ"כ בך עד אשר מסלות בלבבם אין צריכין להדרכת אחרים וזה החילוק שבין נח שהי' צריך סעד לתומכו לאברהם שהתהלך לפני ה' מאליו וצדיק כזה הוא צדיק וטוב לו ומעין זה היה אאע"ה שנ' עליו וה' ברך את אברהם בכל ועל כיו"ב תנן הנוי והכח והעושר והכבוד נאה לצדיקים ונאה לעולם ע"ד בי יכתירו צדיקים ר"ל יסבבוני צדיקים כמ' כתרו את בני בנימין כי תגמול עלי ואמר הכ' ויאמר אדם אך פרי לצדיק אם יאכל רק פירות מעשיו אוכל בעוה"ז כמו שאמר ישעי' אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם לא יצטער הצדיק ע"ז שאוכל פירות מעשיו בעוה"ז כי ע"י שאוכל פרי מעלליו יאמר האדם אך יש אלקים שופטים בארץ בעוה"ז לא לעוה"ב לבד וזה מענין ברכות בפ' כי תבא וראו כל עמי הארץ בעוה"ז כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ואמנם לפי המבואר נמצאו שני המדות הן שלוה הן יסורין בין בצדיקים בין ברשעים ואם יתראו ייסורין ברשעים ויבאו חכמים להביא מוסר לבני אדם עי"ז ישיבו הרי גם בצדיקים ימצאו יסורים ואם יראה שלוה בצדיקים ויבאו חכמים להורות ראו גורל צדיק ישיבו להם הרי גם רשעים בשלוה וזה ענין מ' ר' ינאי במ' אבות אין בידינו ר"ל אין ביד חכמים לתקן העולם משני צדדים כי שלות הצדיקי' לא יועיל מפני שלות הרשעים ויסורי הרשעים לא יועיל מפני יסורי הצדיקי' וזה בכלל מה שנ' עמו אנכי בצרה כי כן יסורי הצדיקי' המה כדמות חלול כבודו ית' וכמו שאמר יחזקאל ע"ה ויבא אל הגוים ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו וז"ש אחרי כי היסורין אצל הרשעים לא יועילו למוסר מפני יסורי הצדיקי' אין ראוי לברך עליו יען עלי' נאמר עמו אנכי בצרה ואמנם עד"ז גם מהברכות שניתנו לצדיקי' אין תועלת לאחרים מפני שלות הרשעים ג"כ והיה נח לצדיקים שלא יאכלו פירותיהם

בעוה"ז אבל באמת הענין ענין אחר תכלית הברכות והקללות הוא עד"ז התורה העידה אם שמוע תשמע בקול ה' אלקיך ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וכיו"ב והעידה והיה אם לא תשמע יבאו ח"ו הקללות ואם מאיזה סבה יצאו מלפניו ית' אשר צדיק רע לו ורשע טוב לו אבל הדרך מבואר בתוה"ק איזו דרך יבחר ראה זה דרך הטוב וההולך בו ישיג אורחות חיים כמו רופא נאמן שאומר למקשיבים לקולו עד"ז תתנהג ותעמוד בבריאות ואם גם לפעמים ע"י איזה סבה לא יבאו דברי הרופא לא מפני זאת עצתו איננה נכונה וזה ענין המאמר לא לרעתך אחרי שאמר הכ' ראה דבר תמוה אנכי נותן לפניכם ומה הדבר תמוה וביאר המדרש שלא תאמר לרעתכם אני נותן לכם ברכות וקללות כי הברכות שיחולו על רשעים והקללות שיגיעו לצדיקים שני רעות הנה לא כן כ"א תכלית הענין למען תדעו איזו דרך החיים וזה ענין הכ' ראה אנכי נותן לפניכם היום ר"ל בכל יום ויום ברכה וקללה ברכה לצדיקי' ולרשעים וקללה כמו כן ואתה תתמה על זאת אודיעך ביאור הענין תכלית הברכה למען תדעו כי זה דרך החיים והיינו אשר תשמעו אל מצות ה' ואמנם יסורי הצדיקים אינם קללה כ"א אשר יאהב ה' יוכיח אבל פורענות הרשעים אמר עליו ישעי' אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו והיינו והקללה הייסורין הם קללה רק אם לא תשמעו ולא שייסורי הצדיקים קללה הם:

סיומא דרשו ה' בהמצאו עד כי ירבה לסלוח תקנו לנו רז"ל בנשמת כל חי לומר לפניו ית' וה' לא ינום ולא יישן המעורר ישנים והמקיץ נרדמים הענין ע"ד שכ' רש"י בשיר השירים אני ישינה ישינה מן המצות ולבי זה הקב"ה שנ' עליו חלקי וצור לבבי ער שומר לראשינו ופותח לנו דרך למען נשוב אליו וגם כן קול דודי דופק הש"י דופק על פתחינו ואמר שובו אלי ואשובה אליכם ואמר שראשי נמלא טל אם תשובו אלי אהיה כטל לישראל מלא רצון וברכה ואם לא תשובו ח"ו וקווצותי רסיסי לילה אייסר אתכם ח"ו בייסורין ואמנם אם הישן נרדם בשינה צריך דפיקה חזקה והנה בעת יסתר ה' ח"ו פניו מאתנו נקרא כביכול שינה לפניו כ"כ עורה למה:

תישן ואמנם אם דיו דפיקה מועטת נקראת תנומה וזה שאנו אומרים וה' לא ינום ולא יישן אין רצונו להסתיר פנים מאתנו כלל וכלל אבל אם מתנמנם הוא לעורר אותנו שאנחנו ישנים ואם יישן הוא מפני שאנחנו נרדמים וזה ג"כ ענין אמרינו בערבית אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים והנה ל' מעריב ערבים צריך ביאור מעריב יום היה לו לומר אבל הענין ע"ד שארז"ל משחרב ביהמ"ק אין יום שאין קללתו מרובה משל חברו וביאר זה המגיד מדובנא במשל לאדם שהיה לו חולי שינה שקורין[שלאפזוכט]וצוה הרופא שימעטו כר אחד מראשותיו

ואמנם לאחר זמן מועט לא הועילה תחבולה זאת כי היה רגיל לשכוב על שני כרים והסירו עוד כר אחד מראשותיו עד שהשכיבוהו על הארץ וכן אנחנו בעו"ה בעת חרב בית קדשינו קרינו בקול גדול נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו אבל אחר שהורגלנו בלא בית המקדש לא עשה זה רושם בנו ובא אחר זה חרבן ביתר ועשרה הרוגי מלכות ואח"כ נתפזרנו בארבע כנפות הארץ וזה אמרינו אשר בדברו מעריב ערבים אף שכבר הוא ערב מעריב הש"י עוד אותו ע"ד וימש חושך שביאר רש"י יאמש חושך שיהא חושך כפול ומגמת ענין זה לעורר אותנו לתשובה וזה בחכמה פותח שערים ובמה הוא ענין פתיחת השערים הלא כמו שראינו בעו"ה זה שנתים אחרי אשר היינו לחן ולחסד נתגברו בנו שונאינו והיינו בתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים וזה שאנו אומרים בסיום הברכה אל חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד וצריך ביאור הרי בעינן מעין פתיחה סמוך לחתימה אבל הענין א' ע"ד שכ' רש"י סוף פ' שלח לך אני ה' אלקיכם שנית למה נאמר שלא תאמרו אין אנו עושין ואין אנו מקבלין שכר ת"ל אני ה' אלקיכם על כרחכם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם וזה ענין מעריב ערבים וביארו רז"ל זה בחתימת הברכה אל חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד וזה ענין התגרות שונאינו בנו אבל עד אתה היתה רק תנומה ע"ד שארז"ל במ' רבות דומה דודי לצבי הצבי הזה כשהוא ישן עינו אחת פתוחה וכן היה בשנה הזאת מצד אחד נתקשרו עלינו ומצד שני קמו אנשי צדק להצדיק אותנו ואמנם אם ח"ו לא נשוב מה יהיה בנו וע"ז אמר ישעי' דרשו ה' בהמצאו כ"ז שהוא במצא לנו לעתות בצרה קראוהו בהיותו קרוב טרם יתקיים ח"ו למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה ואמר יעזוב רשע דרכו הענין רשע נקרא כל העובר עבירה שחייבין עליו מלקות וזה אם שב אל ה' ירחמיהו אבל האיש און הוא הרע בין אדם לחבירו שב כזה אין ביד ה' למחול אבל בעת ישוב בכל לבבו יתנהו ה' לחן בעיני האנשים אשר הרע להם ויסלח לו והיינו ואיש און מחשבותיו וישב אל ה' וירחמיהו ר"ל הרשע בין אדם למקום ואל אלקינו כי ירבה לסלוח ר"ל לאיש און ה' ישיבינו בתשובה שלימה לפניו ויתנינו לחן ולחסד ולרחמים בעיניו ית' ויתקיים בנו ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו אכי"ר (כ"ד שבט תרמ"ג על ברית מילה אצל הילד אהרן יהודא בן הרבני מוה' משה שמואל לוסטיג): בפ' השבוע ועבדתם את ה' אלקיכם עד את מספר ימיך אמלא ובגמ' ב"ק ועבדתם זו ק"ש ותפלה וברך את לחמך ואת מימיך זו פת של שחרית וקיתון של מים מכאן ואילך והסרותי מחלה מקרבך ומפ' כמנין מחלה תלויין מיני חלאים במרה וכולן פת של שחרית וקיתון של מים מבטלתן הענין העובד הש"י למען ישפיע לו עושר ונכסים ואם לפעמים ינסיהו ה' ית' ולא יעשה יקיים

והיה כי התקצף אבל המבין ויודע כי אם הש"י יתן לאדם חיות אפי' לא יהיה לו כ"א לחם צר ומים לחץ יודה לה' חסדו וישבח ויפאר על שזכה לעבוד ה' ית' והנה אם האדם יבחר בדרך הסתפקות כזה ולא יתן עיניו באחר וישמח במתת גורלו יסר כעס מלבו וז"ש ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך ואת מימך שאינו נותן לך כ"א לחם ומים וזה כ' ברכתו עי"ז והסרותי מחלה מקרבך וארז"ל דהיינו אם האדם בימי ילדותו הרגיל עצמו על פת חרבה וקיתון של מים עי"ז יבטל כל החלאים התלוים במרה שלא יהיה מתקצף ע"י אחרים ואמר ראה כמה טובה יגיע ממדה זאת כי השם זהב כסלו אם יהיה לו בנים יפנה אותם אל רהבים ולא ילמדם תוה"ק ויתקיים בו מ' ע"פ ולמדתם את בניכם למען ירבו ימיכם וימי בניכם שכל שאינו מלמד בנו תורה כאלו קוברו ולא די בהגיון תורה משפה ולחוץ כ"א תהיה האמונה שידע להשיב למתעקש כמ' רז"ל הוה שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפקורס ואמר הכ' בענין זה וחכך כיין הטוב כפי' רש"י שם והנה ברבות פ' עקב ע"פ לא יהיה בך עקר דרשו שלא יהיה עקר מתשובה למתעקש ואמנם: השם אמונתו לא כסף וזהב עיקר וידרוך את בניו בתוה"ק עליו נאמר לא תהיה משכלה קוברת בניו מתשובה בארציך והעיקר כי ההתקצפות על חוסר המאווים יקצר חייו של אדם ועל המסתפק נאמר את מספר ימיך אמלא: (מלה זעירא לברית מילה הילד אליעזר בן ה' ישראל חיים צבי בלוהם כ"ז תמוז תרמ"ג):

בגמ' שבת פ' ראד"מ תניא רשב"ג אומר כל מצוה שקבלו ישראל בשמחה עדן עושין אותה בשמחה ואיזו זו המילה שנ' שש אנכי על אמרתיך פי' רש"י אמירה יחידית ונ' לפ' תחלה הפ' שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי כללא כיילו רז"ל במ' אבות כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו וכלל זה יסודו במ"ש יאר ה' פניו אליך ויחנך כ"ז שהש"י אהובך ומקבלך בסבר פנים יפות יהא לך חן וכן אמר אסף לו עמי שומע לי משנאי ה' יכחשו לו ואמר שהע"ה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו וז"ש דהע"ה שרים רדפוני חנם בלא גרמתו וע"כ מדברך שאמרת יאר ה' פניו אליך ויחנך פחד לבי ואמנם באמת שנאת או"ה לישראל היא מפורשת בתורה אמר הכ' ויהי שם לגוי גדול שהיו מצוייני' שם ועי"ז וירעו אותנו ואמנם לא נוכל בשום אופן להתערב בגויי הארצות חתם אותנו הש"י מלידה ומבטן באות ברית קודש וממילא בראותינו שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי נזכרתי בברית המציין אותנו וידעתי כי לא בי העון אשר רדפוני והיינו שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב:

(מילי דאגדה על ברית מילה של הילד ניסן בן מוה' יעקב וועכסלער בוועראביל כ"ב שבט תרמ"ד):

במ' שאל טורנוסרופס הרשע את ר"ע איזו מעשים נאים של הקב"ה או של בו"ד א"ל של בו"ד והביא לו חטין וגלוסקין א"ל מפני מה נימולין א"ל יודע הייתי מה דבלבך לשאול והקדמתי לבאר לך וק' הרי טוב הוה ולמה זה חזר ושאל הנה קהלת חתם ספרו סוף דבר הכל נשמע וגו' ובארנו במקום אחר הכוונה הפילוסופים היו אומרים דיו לאדם באמונת נפשו ויראתו את ה' אף שאינו מקיים כלל מצות מעשיות וא"כ הגוף נברא ב"ת ואמנם להיפך המקיים המצות מעשיות מבלי שיכוין לשם ה' עליו הכ' אומר יראתם אותי מצות אנשים מלומדה וז"ש את אלקי' ירא בלבב זה עבודת הנפש כמו שביאר החו"ה ואת מצותיו שמור בגוף כי זה כל האדם הן הגוף הן הנפש ואמנם יש בעבודת הגוף עוד דברים בגו כי על כל מצוה מעשיו' אנו מברכין אשר קדשנו במצותיו והענין כי מאחרי שהגוף נברא לעניני עוה"ז והנפש לעניני עוה"ב נמצא זה מושך אילך וזה מושך אילך והו"ל חמר גמל אבל אם גם הגוף יסייע להשלמת הנפש יתווך השלם בין אלו השני קצוות והנה קו' ראשונה של טורנוסרופס הרשע היה הנפש חלק אלקי והגוף בו"ד ולמה זה אתם משתדלים להשלים הגוף ולא להשלים הנפש והביא לו ר"ע חטין וגלוסקין דע"י מעשה בו"ד נעשה מן החטין גלוסקין וכן ה"נ ע"י מצות מעשיות תזדכך הנפש והשיב אכתי אמאי אתם נימולין אם הערלה מום בגוף למה נבראת והשיב לו ר"ע גם קו' זו מתורצת כי הנה הכח המוליד היא המתנה היותר גדולה שנתן הש"י לאדם אשר אם גם לא יהיה קיים בגוף שיהיה קיים במין ואמנם הכח הזה אם אין האדם משמרו ויהיה מרבה בתשמיש מקצר חייו כמו שכ' הרמב' בה' דעות אמרו הרופאים רוב בני אדם שנפטרי' קודם זמנם הסבה רבוי התשמיש ולזה ברא הש"י הערלה וצוה עלינו לחותכה למען נידע כי מוטל עלינו להשליך ממתנה הגדולה הזאת כל מיני רבוי וה"ז דומה שוב לחטין וגלוסקין וזה ענין שארז"ל על דהע"ה שנצטער שראה עצמו ערום בלא מצוה בבית המרחץ וכשנסתכל במילה נתישבה כי המילה היא מצוה מוסריי' וכמ"ש:

(על הברית מילה של הילד יעקב זאב אייבענשיטץ ט"ז סיון תרמ"ד פ' בהעלותך):

בגמ' חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו ערום בלא מצוה אמר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה כיון שנסתכל במילה שבבשרו נתישבה דעתו כשיצא אמר למנצח על השמינית על מילה שניתנה בשמיני פי' הגאון מוה' יעב"ץ ז"ל כי ב"נ נצטוו על ז' מצות ומילה היתה מצוה השמינית כ' רש"י ר"פ בהעלותך מה ענין מנורה אצל חנוכת הנשיאים כיון שראה אהרן שהקריבו הנשיאים

קרבנם חלשה דעתו א"ל הקב"ה למשה אמור לו שלך גדולה משלהם שאתה מדליק את הנרות ודקדק הרמב"ן מ"ט נחמו בנרות דווקא וכ' עוד רש"י ויעש כן אהרן אל מול פני: המנורה העלה להגיד שבחו של אהרן שלא שינה וצריך ביאור ונ' דענין מה שצוה הש"י אל מול פני המנורה הכוונה כי תורה אור ועיקר המנורה להשפיע שפע תורה ניתנה כמ"ש רז"ל הרוצה להחכים ידרים מנורה בדרום והנה התורה הנקראת תפארת לה שש קצוות חסד גבורה נצח הוד צדק מלכות כמ"ש לך ה' הגדולה וגו' והנה המנהיג אשר משרת התורה על שכמו לא כחפצו בשש מדות אלו כ"א יסתכל בתורה ועל פיה יעשה חסד ומשפט וכיוצא והנה השש נרות המה רומזים לשש קצוות אלו והזהירה תורה את אהרן כי כל מעשיו הטובים על פי התורה יהיו ולא כשאול שלמד ק"ו להחיות עמלק והיינו אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות והנה אהרן שהיה אוהב שלום אוהב את הבריות היה הדבר קשה עליו שלא להטות כלפי חסד נגד רצון התורה ובכל זאת כבש את יצרו ועשה כן והיינו להגיד שבחו של אהרן שלא שינה וזה שנחמו הש"י בהדלק' הנרות מול המנורה שלך גדולה משלהם והנה מול ז' הנרות היו קודם מ"ת הז' מצות לב"נ ואמנם אברהם אף שלא זכה לקבלת התורה אהבתו להש"י הביא אותו אשר שם ה' בו ובצאצאיו חותם אות ברית קדש והנה אהבת ה' לא תמוש מלב הצדיקי' אפי' בעת עסקם בתענוג העוה"ז וזה ענין המאמר כיון שנסתכל במילה שבבשרו שזכה לה אברהם קודם קבלת התורה ע"י ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית נתישבה דעתו: (מלה זעירא על ברית מילה הילד נח יעקב בן מו"ה יוסף סג"ל בפערבעטא כ"א תמוז תרמ"ד):

המנהג בגלילותינו לומר בעת שמכניסין הילד לבית הכנסת פרשה הראשונה דהיינו ג"פ הראשונים בפ' פנחס עד את בריתי שלם ומה ענין פסוקי' אלו להכנסת הברית ואולי סמכו בזה על המ' פנחס הוא אלי' שהוא מלאך הברית אמנם י"ל דבפנחס כ' ויקח רמח בידו וביאר מרן הגאון ח"ס דקאי אק"ש שיש בו רמ"ח תיבות עם הכפל בסוף ומרע"ה קרא אז ק"ש וכמ"ש הת"י ע"פ והמה בוכים וקריין שמע וי"ל ע"ד זה דרש"י פי' ע"פ והיה שמך אברהם כי אברהם בגימ' רמ"ח וע"י שנימול אברהם נתוספו לו בקדושה ה' אברי' ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה נמצא דתכלית הברית קדש להיות נקרא אברהם שהוא בגימ' רמ"ח ואמנם מי שהוא חתום בברית קדש והולך אחרי עצת יצרו ה"ז מחרף חותם קדש שבבשרו וזה שהביא לפנחס להתקנאות כשראה שהקריב הרשע את המדינית לפני משה וע"ז נאמר ויקח רמ"ח בידו אות אברהם שהוא רמ"ח והש"י הודה לו ואמר פנחס השיב חמתי בקנאו קנאתי ואמר לו הנני נותן לו את בריתי הדין עמו כי בריתי שחתמתי

בזרע אברהם לא יצלח כ"א כשהוא שלם ולא כשהוא חסר שמשחית זרעו וז"ש את בריתי שלם כשהוא שלם ולא כשהוא חסר כמו שד' רז"ל ע"פ זה:

(על הנשואין של מו"ה דוד צבי עה"פ):

בפ' אין עומדי' אר"ח ב"א כל הנביאי' לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל עוה"ב עין לא ראתה ואר"ח ב"א כל הנביאי' לא נתנבאו אלא למשיא בתו ועושה פרקמטיא לת"ח אבל ת"ח עצמן עין לא ראתה נ' דהני תרי מילי א' מפ' על חבירו דיל"ד מאי ל' אלקי' זולתך יעשה למחכה לו אמנם ד' רז"ל במ' שבת אל בית עולמו כל צדיק עושין לו מדור לפי כבודו ואמרו כל צדיק נכות חפתו מחפתו של חבירו הכוונה כמו שביאר מרן זי"ע כי אהבת הצדיקי' את ה' יצא בכל צדיק ע"ד אחר אל הפועל לזה בעסק התורה ולזה בעבודה ולזה בגמי"ח וא"כ לא יכלו הנביאי' להתנבאות על העוה"ב כלל וז"ש עין לא ראתה אלקי' זולתך יעשה מה שיעשה הש"י לכל צדיק זולת צדיק חבירו למחכה לו ואמנם כ"ז בת"ח אבל המחזיק ת"ח הרי עושה מצותו ע"ד אחד ועליו אמר שהע"ה בקהלת בצל החכמה בצל הכסף וד' רז"ל עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לעומלי מצות אצל עומלי תורה ואמר לפי יתרון דעת החכמה אצל עומלי מצות תחי' את בעלי' יקבל שכרו וז"ש רחב"א אפי' לעוה"ב התנבאו הנביאי' למשיא בתו לת"ח וכו' אבל לת"ח עצמן אצלם שייך זולתך יעשה למחכה לו ועד"ז יל"פ המאמר סוף כתובות ע"פ אינם חיים שנ' טל אורות טל תורה בעי' ואמ' לבסוף מצאתי להם תקנה עץ חיים היא למחזיקי' הנה בזוהר פי' ענין ת"ה לתקן הקלקול כי אין צדיק אשר לא יחטא אמנם זה בת"ח ששגגות נעשין לו זדונות אבל לע"ה שזדונות נעשין להם שגגות ת"ה למה להם אמנם אם מחזיקי' ת"ח כמה פעמים יסיתם היצר להחזיק ת"ח אחד ולא חבירו ויעמדו בת"ה לתקן חטא זה:

(מלה זעירא בליל י"ט מרחשון בעת התאספו בני קהלתינו ה' עלי' יחי' להתייעץ על ענין הקאנגרעס):

כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא אמר הכ' אשריך:

ישראל מי כמוכה וגו' הכוונה החילוק בין ישראל לאו"ה אם עושין חילהם מיחסין זה לעצמם כי המה גבורי' אנשי חיל אנשי עצה וגבורה כמו שמצינו בסנחרי' וכיו"ב לא כן מלכי ישראל החסידי' אשר הי' כל אמונתם בה' לא יחסו מעולם הישועה לזרועם כמו שמצינו בדהע"ה שאמר ה' סלעי ומצודתי ולא זה אם ה' הושיע להם בלתי אשר עשו דבר לישועתם כ"א אף בעת אשר בכל כחם פעלו לא יחסו הישועה כ"א לה' לבדו והנה באמת בזה אין אומה דומה לעם בני ישראל וז"ש אשריך ישראל מי כמוכה עם נושע בה' בכל עת אתה מאמין כי לה' הישוע' ואפי' אם הש"י רק מגן בעדך שלא תבואך רעה

או שהוא עזרך ואשר חרב גאותיך אפי' עשית גאות וגדולות בחרבך אתה אומר כי ה' הושיע לך ובזה ויכחשו אויביך לך ובגלל זה ואתה על במותימו תדרוך והנה זה ג"כ כוונת דהע"ה באמרו כוס ישועות אשא אם גם אנכי אשא בכפי כוס ישועות להושיע לעמי ונחלתי לא אאמין בעצמי כי הישועה בידי כ"א ובשם ה' אקרא לאמור הושיעני ואמר מה שאנכי אקח כוס הישועות הוא ע"ד שאמר הכ' בזאת יתהלל המתהלל כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה כלומר תכלית החכמה שניתנה לחכם הוא כדי שיעשה משפט ותכלית הגבורה שניתנה לגבור לעשות חסד ותכלית העושר שניתנ' לעשיר לעשות צדקה וז"ש דהע"ה אם אצא למלחמה נגד שונאי ישראל היא רק כי נדרי מה שאני חייב מצד הממשלה שניתן לי לה' אשלם והם אותם הנדרים שאני מחויב נגדה נא לכל עמו:

(ח"א שאמרתי לפני כל בני קהלתינו והגליל בליל ד' כסלו טרם צאתינו מול המתחדשים תרכ"ט):

בר' פ' בראשית בשעה שבא הקב"ה לבראת את האדם נעשו מ"ה כיתות וחבורות מהם אומרים יברא ומהם אומרים אל יברא הה"ד חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים צדק אומר יברא שהיא עושה צדקות שלום אומר אל יברא דכולא קטטה מה עשה הקב"ה נפל אמת והשליכו לארץ הה"ד ותשלך אמת ארצה אמרו מ"ה לפני הקב"ה רבון העולמ' מה אתה מבזה תכסיס שלך תעלה אמת מן הארץ הה"ד אמת מארץ תצמח ע"כ והוא תמוה:

ונ'. לבאר תחילה הסתירה במ' אבות ריש אבות תנן שמעון הצדיק הי' אומר על ג' דברים העולם עומד על התורה וכו' כידוע ובסוף פ"א שם תנן רשב"ג אומר על ג' דברים העולם קיים על הדין וכו' ונ' דהנה מה שהעולם עומד על התורה בנקל ישכיל האדם מעצמו עד"ז אחרי כי יבין האדם כי הוא מורכב מגוף ארציי ונפש משכלת כי הנה הוא רואה אין בהם גם אחת אשר לה כח המשפט והדיבור והשכל וכיו"ב כאשר היא באדם והמושכל הראשון מסכים עם תוה"ק אשר הנפש באדם היא חלק אלוקי ממעל כמ"ש ויפח באפיו וארז"ל המנפח לא משל עצמו הוא מנפח ומאחר שנתברר לנו כי נשמתינו איננה ארציי א"כ כל אשר יהנה בו הגוף של האדם איננו רק מזון לגוף לבדו אבל אין הנפש ניזונת ממנו כלל ומאחר שכן ואנו רואי' כי כל דבר אשר לא יקבל איזו שפע ממנו ישבע למען לא יסוג אחור יפחות משלימות ומה גם שלא יוסיף ישאל לנו מעצמינו היכן ומאין הוא המזון ואחרי כי אנחנו מהות נפשינו לא נדע מאין להכין מזון לה וע"כ כי יש תורה מן השמים מאת אדון כל הנשמות הידע מהותה וטיבה ויודע מה לה להועיל והם המ"ע

ומה יזיק לה והם הל"ת נמצא דהעול' עומד על התור' אמנם באמת גם פילוספי' היונים השכילו זה ובכל זאת הלכו דרך עקלתון כי אמרו להשלים הנפש דיו אם ישתדל האדם רוב זמנו רק במושכלות ואין צורך למצות מעשיות ואמנם ד' תוה"ק אינה כן כ"א כ' בהדי' משה ואהרן כן עשו וכ' רש"י אף משה ואהרן שהיו כמעט בבחינת מלאכים מושכלים מ"מ קיימו ג"כ מצות מעשיות והטעם בזה כי צריכין אנו לידע אחרי כי נפשינו זאת חלק אלוק' היא והיא שלימה בעצמותה לאיזו ענין ניתנה צורה בתוך החומר העכור הזה ואמנם טעמו של דבר כי האדם מבחר יצורי הטבע וכל היצורי' באדם נכללי' כי הדומם עולה בצומח והצומח עולה בחי וכלם עולים במדבר וכאשר יקנה האדם שלימות נמצא כל ברואי הטבע הגיעו על ידו לתכליתם ואמנם כל זה אם הגוף הניזון מן הברואים ג"כ קונה שלימות ע"י עשותו רצון קונו משא"כ אם יעסוק האדם רק במדעות נמצא אם ישעבד הנפש את הגוף לעבודת בוראו נשכיל ונבון לאיזו תכלית ניתנה בחומר העכור הלזה למען השלים על ידה כל מעשה תבל משא"כ אם תעסוק הנפש רק במושכלות גלל כן לא הוכרחה לבא בחומר העכור וזה שאמרו העולם עומד על התורה ולא המדרש לבד כ"א ועל העבודה והנה ידוע בהעמדת גופו של אדם אשר אם יחלה א' מאיבריו של אדם ה"ז חסרון בכל גופו ומאחרי כי כל בני האדם בזמן אחד הרי הם:

כגוף אחד הרוצה להשתדל בשלימות עצמו צריך להשתדל בשלימות הכל כי בלי זה ה"ז דומה לאדם שמשלים בריאות מקצת גופו ועל מקצתו האחר לא ישגיח דגם המקצת אשר השגיח עליו הוא חסר מפאת חסרון מקצתו האחרת וכן הדבר הזה נמצא כל מבקש שלימות צריך להשתדל בטובת הכלל והיינו גמי"ח ונתבארו ד' שמעון הצדיק ובגמ' שבת פ' ב"מ הביאו מעשה בנכרי א' שבא להתגייר לפני הלל ע"מ שילמדנ' כל התורה על רגל א' וא"ל דעלך סני לחברך לא תעביד ואידך פירושו זיל גמור וע' רש"י שם שנדחק ונ' דכוונת הגוי הי' שילמדנו דרך א' או לדרוש במושכלות או דרך המעשה וא"ל הלל בא ואראך הנך מודה כי זולת נפשך לא הי' גופך יודע להנהיג עצמו לא במשא ומתן ולא במאכל ומשתה והרי עתה כי שלימות האדם תלוי בהשלמת נפשו המשכלת ואמנם מכל מה שיהנה הגוף בעוה"ז לא תהנה הנפש מאומה ועל הגוף לחקור שוב מה לעשות לטובת הנפש הגומלת לו טובה בכל עת ואין מקום עמה לידע מה היא טובת הנפש כ"א ע"י התורה וזה שא"ל הלל אם אתה מקיים דעלך סני לחברך לא תעביד ממילא תמצא כי אתה מחויב לשלם שכר טוב לנפשך הגומלת לך טוב ומה הוא הגמול כל התור' העשה והל"ת והיינו ואידך פירושו הוא זיל גמור ומעתה הבין אותנו הלל כי חיוב קבלת התורה עלינו יסודו דעלך סני והיינו דקאמר רשב"ג כי מה שיבין האדם שהעולם עומד

על התורה תלוי בדין אם העולם מקיימי' דין איש ברעהו ועיקר מה"ד הוא דעלך סני לחברך לא תעביד ואמנם דין זה תלוי במדת האמת כי כל זמן שאמת בעולם דין בעולם וכ"ז שדין בעולם תודה ועבודה בעולם ואמנם לפעמים אף כי אין דין ואמת בעולם מ"מ תורה ועבודה בעולם דהיינו כ"ז שאהבת השלום בעולם אם גם האמת נעדרת מ"מ יש קיום לתורה ועבודה והיינו דקאמר רשב"ג ועל השלום כי גם השלום הוא דרך לקיום התורה אם עדן יש בכמה בני אדם דין ואמת והשאר שאין בהם דין ואמת מ"מ מפני השלום ומעתה זה הי' הדין בין פמליא של מעלה הנה מדת החסד היא המעוררת האדם על דעלך סני כי אם הוא עושה חסד עם חבירו וחבירו מונע ממנו חסד ירע לנפשו ואחרי כי כל הברואי' צריכי' לחסד ממילא מדת החסד יביאם לקנות התורה אמנם בעו"ה כ"ז שהשקר ואין אמת בעולם לא יועיל זה כי אם אין אמת אין דין וז"ש חסד אמר יברא שהוא גומל חסדים וממילא יגמול גם לנפשו חסד ואמת אמר אל יברא שכולו שקרים ולא יועיל לו מדת האמת וצדק אמר יברא כי הוא מלא צדקות ואמנם אם גם לפעמים יצדיק בנפשו כי מן הדין ראוי לעשות כך אבל מחמת קטטה שיש לו עם בני ריבו יעשה כנגד שכלו וז"ש צדק אמר יברא אבל שלום אמר אל יברא שכלו קטטות אמנם באמת הוא קיום העולם ואם אין אמת אין כלום ולאחר שתהא האמת נעדרת יפקחו בני אדם עיני' ויראו וז"ש נטל הש"י אמת והשליכו לארץ המתין עד שתשלך אמת ארצה והאמת הוא תכסיסו של הש"י ואם הוא יעדר יעדר קיום העולם והמלאכי' לא הבינו זה לאיזו תועלת יהי' והשיב להם הש"י אמת מארץ תצמח ומעתה פי' הכתובי' לד' המ' עפ"י מה שבארנו הוא כך חסד ואמת נפגשו כלומר למלחמה ע"ד פגש בי וכן צדק ושלום נשקו ל' מלחמה מל' נשק בית הנשק וכן נשקו בר אמנם כאשר אמת מארץ תצמח אזי הצדק משמים יהא נשקף ואז אם גם ה' יתן הטוב וארצינו תתן יבולה לא יהי כמו לעת עתה אשר עי"ז וישמן ישרון ויבעט כ"א אעפ"י שה' יתן הטוב צדק לפניו עצמו יהלך ואין מעכב וישם לדרך פעמי' ר"ל לדרך אשר הכין לו כיה"ר בב"א:

דרוש לחינוך ס"ת

בבית המנוח ה' וואלף שפיטצער ע"ה בנ"ה עש"ק פ' וישב תרמ"ד:

בגמ' סנהדרין אמר רבא אעפ"י שהניחו לו אבותיו של אדם ס"ת מצוה לכתוב משלו שנ' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וביאר הרמב' ס"ת מאחר דקיי"ל אין כותבין ס"ת מגילה מגילה ע"כ הכוונה על כל התורה כולה ויל"ד למה לא כ' קרא בהדי' כתבו לכם את התורה הזאת ובמ' מנחות א"ר גידל כל הכותב ס"ת כאילו קבלה מסיני ונ' לבאר פתח מרע"ה בפ' הברכה ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה

מרבבות קדש מימינו אש דת למו אף חבב עמים כל קדושיו בידך והם תכו לרגליך ישא מדברותיך תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב והפסוקי' צריכין ביאור ונ' דהן אמת משניתנה תורה לישראל היא גלויה לכל העמים וצוה הש"י בעצמו לכתוב. על האבנים בגלל כל דברי התורה באר היטב וארז"ל בע' לשון אבל אם גם התורה בכתב ביד האומות אבל אמר הנביא הלא כה דברי כאש נאום ה' וכפטיש יפוצץ סלע:

פי' רש"י שמתחלק לכמה נצוצות כך מקרא א' יוצא לכמה טעמים אבל מה ענין כאש שאמר הנביא אבל כבר ביאר הרמב"ן בפ' בראשית כי האש האמיתי הוא חשך וכה"א במ"ת חשך ענן וערפל כי ירד עליו ה' באש ותוכן הענין להורות בא כי התורה הנתינה מסיני צריכה ביאור מפה לפה וזולת התורה שבע"פ היא חשך וז"ש הלא כה דברי כאש נאום ה' שהוא חשך והביאור על דברי הוא כפטיש יפוצץ סלע מקרא אחד יוצא לכמה טעמים פשטו רמז דרוש סוד:

ומעתה פי' הפסוקים עפ"י דרכינו כך היא משעה שבא הקב"ה מסיני והניח שם אמרותיו וזרח לעשו משעיר שתרגמו להם התורה וכן לבני ישמעאל מהר פארן אבל לא שזה ההעתקה שיש בידם אתה הש"י כ"א ואתה הש"י בא מרבבות קדש הם שכ' בהם רבבות אלפי ישראל יען מימינו אש דת למו להם הדת חשך כאש ולזה בא משה ואמר לנו פירוש כל אלו הפסוקים וכרת עמנו ברית עליהם כמ"ש כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל וד' רז"ל לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ כי מורה שבכתב היא נחלה לכל העמים וז"ש אף חובב עמים כי תורה שבכתב הראה חבתו גם לעמים ובכל זאת כל קדשיו בידיך ישראל קדושו לבד הוא בידיך והם תכו לרגליך יען ישא מדברותיך כמו מדבריך דברים שצוית להם בע"פ וזה שסיים התורה שבכתב היא נחלה לכל האומות אבל תורה שבע"פ שצוה לנו משה הוא רק מורשה קהלת יעקב לא זולת ואמר ראה אמתיית תורה שבע"פ בתורה שבכתב כ' וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו והנה ח"ו חרפתו לא תמחה ובאה תורה שבע"פ ואמרה כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה והראי' על זה כי אחר שנכתב החטא באותו פסוק עצמו כ' ויהיו בני יעקב שנים עשר בכור יעקב ראובן וז"ש ע"י תורה שבע"פ שצוה לנו משה יחי ראובן ואל ימות והראי' על אמיתות זה ויהי מתיו מספר והנה הכותב ס"ת יראה עין בעין כי רוב מן המצות הכתובים בה לא נתבארו לא ה' שבת שהם כהררים התלוים בשערה ולא ה' שחיטה ולא ה' טריפות ולא ה' יו"ט ולא ה' נדרים כמ"ש היתר נדרי' פורחין באויר שאין כ' בתורה כ"א לא יחל דברו ודרשי' הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו ומכ"ש דיני ממונות ויראה בעת החשך אשר על תורה שבכתב פרוש דומה לחשך שניתנה בו

תוה"ק והיינו כאילו קבלה מסיני נמצא כי תוה"ק שבכתב הוא רק מזכרת שלא תשכח תורה שבע"פ ולז' קרא הכ' כל התורה שירה ואמר עליה ועתה כתבו לכם את השירה הזאת אבל ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת רק לעד בבני ישראל להזכירם את אשר יעשון:

והנה המנוח הנ"ל הניח אחריו ברכה וצוה לכתוב אחרי מותו ס"ת מעזבונו ונבא להתבונן אחרי שלא זכה לקיים מצוה זאת בחייו מה חפצו בביתו אחריו אבל בלי ספק רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו הא' אמר קהלת אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה גם זה הבל ופי' רש"י שם אוהב מצות הנכספים ונקראים כסף לא ישבע מצות ואפי' עשה אדם כמה מצות ולא עשה מצוה הקבוע לדורות כגון לכתוב לו ס"ת מה הנאה יש לו הכוונה כי כ"ז שאדם בחיים אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ואמנם אם יזכה אדם להניח אחריו ברכה אשר מממונו יקיימו שנים הרבה מצות מרובים אז יעלה ע"י מצות אלו בעת ששוב לא יחטא למדרגת השלימות האמתי וזולת זה מאחר שגם המצות שקיים חטא ג"כ מה הנאה יש לו הלא טוב הי' לו שלא נברא נמצא כי זכה המנוח ע"י צוואתו זאת להניח מצוה הקבועה לדורות אשר בגינה תעלה נשמתו מדי יום ביום מעלה בקדש ואמנם יש עוד דברי' בגיו אמר הש"י על אאע"ה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ראה והביטה אחר שעמד אברהם בכמה נסיונות ולאחר שמל עצמו בן צ"ט שנים לא נחשבו לו כל זכיותיו נגד זכות זה אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' והנה האב הזוכה לגדל בניו ומקיים המצוה ושננתם לבניך ולמדתם אותם את בניכם הנה הלך בעקבות אבינו אברהם אבל המנוח הזה שלא זכה לגדל בניו ובא שמשו בעוד יומם התחכם לעשות וצוה לכתוב מעזבונו ס"ת בה יאמר לבניו ראו מה הניח לכם אביכם זה הדרך אשר צוה אתכם ללכת בו אבל לא הי' כוונתו רק על תורה שבכתב כי לזה הי' יכול ליקח ס"ת מן השוק כ"א כמו שבארנו הכותב ס"ת כאלו קבלה מסיני שיחקרו בתוה"ק הזאת ויהגו בה יומם ולילה ועליו נאמר מי זה האיש ירא ה' יורנו הש"י בדרך יבחר למען נפשו כטוב תלין וגם זרעו שהניח אחריו יורש ארץ ומה הוא הדרך הזה סוד ה' ליריאיו ובריתו התורה שבע"פ שכרת הש"י ברית עליה להודיעם ויש לרמז זה כי אחר שאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב סמך אח"כ ואמר עי"ז יחי ראובן הזוכה לראות בן יחי בחיי עלמא ואל ימות כמו שת"א מותא תניני ויהי מתיו בנים ובנות שהניח מספר כענין שנ' והי' מספר בני ישראל כחול הים אמן כיה"ר:

קיצור:

תוכן ענייני כל הששה חלקים "ליקוטי חבר":
חלק ראשון תופס 17 באגען:
תוכן ענינו:
תולדות המחבר:
הערות בה' שבת וגיטין:
דרוש להצלת אדונינו הקיסר יר"ה:
חי' אגדה והערות על ס' בראשית מהגאון ח"ס זצוק"ל ומהמחבר:
הערות על משניות ס' זרעים:
ליקוטי מס' ברכות:
והגהות על הרא"ש ותר"י:
והל"ק:
ורמב"ן הל' בכורות:
ליקוטי ירושלמי ס' זרעי':
ליקוטי הרמב"ם מנין המצות וס' המדע וס' זמנים:
ליקוטי טור או"ח:
ליקוטי שו"ע או"ח עד סי' ר"מ:
ליקוטי מחה"ש:
פמ"ג או"ח:
אלי' רבא עד סי' קל"א:
ליקוטי חיי אדם ליקוטי נוב"י מה"ק ותניינא חאו"ח:
ליקוטי ח"ס
חאו"ח:
ליקוטי יהודא יעל' חאו"ח:
סוגי' דהרהור כדבור סוגי' דמצ"כ:
סוגי' דאומן:
סוגי' דחזקה אין אדם פורע תוך זמנו:
סוגי' דשליש:
סוגי' דתנ"כ:
סיגי' דצינור:
סוגי' דריחא מילתא:

הספד על הגאון מו"ה וואלף האמבורגר והג' מו"ה אברהם וועקסלער והג' מו"ה אברהם בעק והג' מו"ה שמעון קרומענוי:
הספד על הג' מו"ה ליפמאן אב"ד בס"ה והמה"ג מו"ה יעקב שלום סופר:
הספד על הג' מו"ה מאיר א"ש והג' מו"ה געץ שווערין והמה"ג מו"ה ישראל וואהרמאן והמה"ג מו"ה שמעון אופ"ה: הספד על הג' מו"ה יחזקאל בנעטה והמה"ג מו"ה יוזעף פלעש והמה"ג מו"ה שמואל עוזר כ"ץ והגאון מו"ה ישעי' אב"ד במאדע:
הספד על הג' מו"ה משה פערלס והמה"ג מו"ה שאול לאנדא:
הספד על הג' מו"ה שמואל זאממער והג' מו"ה מאיר באסקאוויץ והמה"ג מו"ה ליפמאן נייזאטץ והמה"ג מו"ה יוסף בער רעבענוואורצעל:
הספד על הג' מו"ה ישראל ט"ש והג' מו"ה דוד אופ"ה:
דרושי' לחינוך ביהכ"נ:
דרושי' לחינוך ס"ת:
חלק שני תופס 24 באגען:
תוכן ענינו:
תולדות הגאון ח"ס:
דרוש ליום ניתן הכתר על הקיר"ה:
חי' אגדה על ס' שמות מהגאון ח"ס ומהמחבר:
דרשה נפלאה מהגאון ח"ס לפ' בשלח:
ח"א על מגלת אסתר מהגאון ח"ס ומהמחבר ביאור על הגדה ש"פ:
דרוש לשבת הגדול:
ליקוטי משניות ס' מועד:
ליקוטי ירושלמי ס' מועד:
ליקוטי תלמוד בבלי עם נו"כ התלמוד ועל הרי"ף עם נו"כ סדר מועד:
סיומא למס' מגילה:
ליקוטי רמב"ם ס' נשים:
ס' קדושה:
ליקוטי שו"ע או"ח מסי' רמ"ב עד סוף:
ליקוטי אלי' רבא מסי' קל"ד עד רפ"ח. ליקוטי מס' מגילה:
סוגי'
דדבר שא"מ:
סוגי' דכבתה:

סוגי' דהרצאת מעות לנ"ח:
סוגי' דפרסומי
ניסא:
סוגי' דמאי מברך:
סוגי' דשמן שריפה:
סוגי' דכל ששהה ל' יום:
סוגי' דחפצי הפקר:
סוגי' דבריר':
סוגי' דחשדא:
סוגי' דשבות ל"ג ביה"ש. סוגי' דבר טביא סוגי' דחמץ נוקשה:
סוגי' דהרהינו סוגי' דהמשכיר בית לחבירו סוגי' דהואיל:
סוגי' דזוז"ג:
סוגי' דתופס לבע"ח:
סוגי' דמכשירי או"נ:
סוגי' דרוב וקרוב:
סוגי' דעירוב תבשילין:
סוגי' דח"ע וחב"ח בראיית פנים:
סוגי' דמלאכת מחובר במועד:
סוגי' דשמא
יעבירנו:
סוגי' דנשים סומכות:
סוגי' דחצי שיעור סוגי' דאין מערבין שמחה בשמחה:
הספד על הג' מוה' מרדכי זאב בעל מפ"י:
הספד על הג' מוה' יודא אסאד והמה"ג מוה' יעקב ביטש והמה"ג מוה' זינדל ומוה' נחום בירושלים:
הספד על הרבני מוה' גבריאל שווארץ:
הספד על חמותי מ' פראדל זיידל:
הספד על הג' מוה' מנחם א"ש והמה"ג מוה' אברהם זוטרא והמה"ג מוה' יחזקאל ג"וו:
הספד על הג' מוה' זלמן או"ד:
והמה"ג מוה' גרשון יודא קרעסטור:
הספד על מ' אסתר ברוין:

דרוש
לחינוך ס"ת:
חלק שלישי תופס 25 באגען:
תוכן ענינו:
מנהגי הגאון ח"ס:
מכתב בענין זה מהמחבר להגאון מוה' הלל ל"ש:
מכתב מהגאון מוה' הלל ל"ש בענין נסיעה לאה"ק להמחבר:
דרוש ליום עברו להקיר"ה כ"ה שנים מיום חתונתו:
ח"א על ס' ויקרא מהגאון ח"ס ומהמחבר:
דרוש לפ' ויקרא צו, תזריע, מצורע, אחרי, אמור, בהר, בחקותי,: ח"א על מגלת שה"ש מהגאון ח"ס ומהמחבר:
דרוש לשבועות ליקוטי משניו' ס' נשי':
ליקוטי ירושלמי סדר נשים:
ליקוטי תלמיד בבלי עם נו"כ ס' נשים ליקוטי הרמב"ם ס' הפלאה. וס' זרעים וס' עבודה
ליקוטי טיו"ד ליקוטי שו"ע יו"ד ליקוטי ס' ח"א ליקוטי נוב"י מה"ק ומה"ת חיו"ד:
ליקוטי ח"ס
חיו"ד:
ליקוטי יהודא יעלה חיו"ד:
ליקוטי אמרי א"ש או"ח ויו"ד ליקוטי מנ"י עם תוה"ש ליקוטי פמ"ג יו"ד:
ליקוטי תב"ש:
סוגי' דמסיח לפי תומו סוגי' דקטן או"נ:
סוגיא דתרי ותרי סוגיא דתק"א סוגי' דשליחו':
סוגי'
דסבלונות:
סוגי' דרבה ורבא:
סוגי' דשמא יחפה סוגי' דשי"מ:
סוגי'
דנודר':
סוגי' דק"פ:
סוגי' דמטמא ומדמע:
סוגי' דעד א' נאמן באיסורין:

סוגי' דהיזק שא"נ:
סוגי' דכותבין מגלה להתלמד:
סוגי'
דאמתלא:
סוגי' דחוץ:
סוגי' דבי"ש וב"ה סוגי' דחליפי אי"נ:
סוגי'
דחזקה שע"ש:
הספד על הג' גרשון כ"צ אדלער:
הספד על הגאון מו"ה משה גראס והמה"ג מו"ה שמעון ווינר והמה"ג מו"ה דוד א"ש והרב מו"ה נתן יודא ה"פ:
הספד ראשון על הג' כתב סופר והג' מו"ה יעקב עטלינגער והמה"ג מו"ה יעקב עהרליך והמה"ג מו"ה אברהם ארנשטיין והמה"ג מו"ה אברהם צבי אבעלעס:
הספד שני על הג' מו"ה וואלף פוכס והגאון מו"ה וואלף ט"ב והגאון מו"ה אנשיל בטשענגער:
הספד על הג' דברי ירמיהו:
הספד על הג' מו"ה צבי מליסקא:
הספד על הג' מו"ה יוסף שאול סג"ל נאטאנזאהן בעל מפ"י והגאון מו"ה שמעלקי בסילוש והג' מו"ה אלי' גרעדיץ:
הספד על ה' מאיר פייש כ"ץ:
הספד על הרב מו"ה וואלף רייכארד:
דרוש ליציאה מביהכ"נ הישנה בקהל יראי' בנ"ה:
דרוש לכניסת ביהכ"נ החדשה בקהל יראי' בנ"ה. דרוש לחינוך ס"ת:
חלק רביעי תופס 25 באגען תוכן ענינו:
הקדמה:
כללי ש"ס מהגאון ח"ס:
דרוש על ענין החירו' עמאנציפאציאן במדינתנו:
ח"א על מגל' רות מהגאון ח"ס ומהמחבר:
דרוש לשבועות:
ח"א על ס' במדבר מהגאון ח"ס ומהמחבר:
דרוש לפ' במדבר, נשא, שלח, קרח, חקת, בלק, פנחס, מטות, מסעי,:

ליקוטים מס' הזוהר ליקוטי משניות ס' נזיקין וס' קדשים:
ליקוטי ס' אלי' רבא מסי' ת"ה עד סוף:
ליקוטי ירושלמי ס' נזיקין:
ליקוטי תלמוד בבלי עם נו"כ והרי"ף עם נו"כ ס' נזיקין:
ליקוטי הרמב"ם ס' טהרה:
ליקוטי טור אה"ע:
הגהות הגאון ח"ס על שו"ע אה"ע:
ליקוטי שו"ע אה"ע:
ליקוטי נוב"י מה"ק ומה"ת חלק אה"ע.
ליקוטי ח"ס חלק אה"ע ח"א וח"ב סוגי' דדינא דגרמי':
סוגי' דתקפו כהן:
סוגי' דקיימו ולא קיימו:
סוגי' דמשיכה:
סוגי' דאין הולכין בממון אחר הרוב:
סוגי' דשעבודא דאורייתא:
סוגי' דערב לאחר מתן מעות:
חידושי פ' השוכר את הפועל:
סוגי' דשיקול הדעת:
סוגי' דליכא מידי דלישראל שרי ולנכרי אסור:
סוגי' דאומר מותר חי' מס' שבועו':
סוגי' דשומר אבידה:
סוגי' דקציצה:
סוגי' דטענו חיטין:
סוגי' דקתא דמגלא:
הספד על הרב מו"ה משה ראזנער כ"ץ:
הספד על הג' מו"ה נתן בנימין ליבערלס סג"ל:
ושנית על מו"ה משה כ"צ הנ"ל:
הספד על המה"ג מו"ה יחזקאל טעראצאל והמה"ג מו"ה משה יוסף באטארקעס והמה"ג מו"ה אלי' דערעטשקע: הספד על הגאון מו"ה משה קאמארן והמה"ג מו"ה ישראל אונגוואר בוועדבוי והמה"ג מו"ה אברהם ר"ב בפ"ב והרב הנגיד מו"ה עקיבא לעהרן באמ"ד והרב מו"ה משה קרעמזיר בירושלים:

הספד על הג' מו"ה ליב ליטש והרב מו"ה איסר פרוסטיץ והרב מו"ה יוסף משה בדינע:
הספד על הג' הנגיד מו"ה שמואל באנדי במיינץ והמה"ו מו"ה אברהם גלאזנער בקלוי"ב והרב מו"ה יוסף ברעזניץ בוואכטעליץ:
הספד על הג' מו"ה אהרן דוד דייטש ביארמוט ואחין הרב מו"ה שמעון דייטש בירושלים והגאון מו"ה מאיר אויערבאך בירושלי' הספד על ה' מענקעשמעלן. הספד על הגאון מו"ה משה שיק ברעזאווא והג' מו"ה זעליג בער באמבערגער בוו"ב והרב מו"ה חיים הוממנע:
הספד על ה' אברהם:
אדלער שו"ב בקהלתנו:
הספד ראשון על הג' מו"ה יוסף צבי ווייס בערלוי:
הספד שני על הג' הנ"ל והג' מו"ה עזרא בס"ה והג' מו"ה אורי ברעזאווא והג' מו"ה שלמה דייטש:
והרב מו"ה חיים ווייס בנאדאש:
דרוש לחינוך ביהכ"נ:
דרוש להנחת אבן שתיה בביהכ"נ היראים בערלוי:
ג' דרושים לחינוך ס"ת:
הספד על זוגתי הרבנית מ' מלכה נ"ע:
הספד שני להקמת מצבת הרבנית הנ"ל:
חלק חמישי נחלק לשני חלקים ותופס 55.5 באנען:
תוכן ענין חלק ראשון:
הקדמה:
מכתב מהרמב"ם להסולטאן בעניני בריאות הגוף:
סגולות ורפואות מס' אמתחת בנימין:
כללי ש"ס מהמחבר:
דרוש לכבוד המלך הקיר"ה ביום מלאת לו חמשים שנה. דרוש ליום חתונת בן המלך קראנפרינץ רודאלף יר"ה: דרוש לשבת הגדול אחר הפר עצת אנשי הקאנגרעס ביום שושן פורים תר"ל: ליקוטי מגלת איכה מהמחבר:
ליקוטי ס' דברים מהגאון חתם סופר ומהמחבר:
דרוש לפ' דברים ובו הספד על הרבני' המאוה"ג מו"ה יוסף בער אב"ד במעדיער ומו"ה דוד אב"ד בפישטיאן והרבני מו"ה יוזעף סופר בנ' שור הי"ד:
דרוש לפ' ראה במרחץ פישטיאן ער"ח אלול תר"ס:

דרוש לפ' שופטי' ער"ח אלול תרכ"ד:
דרוש לפ' כי תצא:
דרוש לפ' כי תבא:
דרוש לפ'
נצבים:
דרוש לליל ר"ה:
ודרוש לפני תקיעת שופר:
דרוש לשבת שובה פ' וילך:
דרוש לכל נדרי:
דרוש לשבת שובה פ' האזינו דרוש שני לכל נדרי ובו הספד על הג' מו"ה ליב ליטש בפ"ב ועל המאה"ג מו"ה יוסף משה אב"ד בדינע ועל הרב מו"ה איסר פרוסטיץ בפ"ב
סמיכות התורה מהגאון חתם סופר ומהמחבר:
מכתב להרב מו"ה איציק פאלאטשעק בעיר מולדתי מענין פטירת מרן חתם סופר:
צוואת הגאון ח"ס:
פתיחה רבתי לבני הישיבה בפ"ב מהגאון כתב סופר יום אחר שלשים לפטירת אביו הגאון ח"ס:
ליקוטי ס' קהלת מהגאון ח"ס ומהמחבר:
ליקוטי בתר ליקוטי ס' בראשית מהג' חת"ס ומהמחבר. ליקוטי ס' אלי' רבא מסי' תרכ"ו עד גמירא:
ליקוטי משניות ס' טהרות:
ליקוטי מס' זבחים ליקוטי צאן קדשי' זבחים ליקוטי מס' מנחות: ליקוטי מס' בכורות:
ליקוטי ה' בכורות להרמב"ן עם הרי"ט אלגאזי:
ליקוטי רש"א מס' בכורות:
ליקוטי מס' חולין:
ליקוטי רא"ש חולין:
ליקוטי רש"א חולין:
ליקוטי חין רשב"א חולין ליקוטי הרי"ף ונו"כ חולין:
ליקוטי מס' ערכין:
ליקוטי מס' תמורה:
ליקוטי פי' המשניות להרמב"ם תמורה ליקוטי מס' כריתות. ליקוטי מס' קינים ליקוטי מס' נדה: ליקוטי הרא"ש נדה. ליקוטי הר"ש והר"מ משניות ס' טהרו':

ליקוטי הרמב"ם ונו"כ מס' נזיקין:
הל' נזקי ממון, הל' גזלה ואבדה, הל' חובל ומזיק, הל' רוצח, ליקוטי הרמב"ם ונו"כ ספר קנין:
הל' מכירה, הל' זכייה ומתנה, הל' שכינים, הל' שלוחין, הל' עבדים, ליקוטי הרמב"ם ונו"כ מס' משפטים:
הל' שכירות, הל' שאלה, הל' מלוה, הל' טוען, הל' נחלות:
ליקוטי הרמב"ם ונו"כ ס' שופטים,:
ה' סנהדרין, הל' עדות, ה' ממרים, הל' אבל, הל' מלכים:
ליקוטי טור חו"מ ונו"כ:
הגהות הגאון חתם סופר על שו"ע חו"מ:
ספר כרם שלמה על שו"ע חו"מ ליקוטי חבר על שו"ע חו"מ עם נו"כ:
ליקוטי נוב"י מה"ק חלק חו"מ ליקוטי שו"ת חתם סופר חלק חו"מ:
ליקוטי שו"ת ח"ס חלק ששי:
ליקוטי שו"ת אמרי א"ש חלק אה"ע:
ליקוטי שו"ת אמרי א"ש חלק חו"מ, חי' המחבר בסוגי' דתחומין למעלה מי':
ליקוטי ס' יהודא יעלה חלק שני:
ליקוטי שו"ת הריב"ש:
ליקוטי שו"ת הרא"ש. ליקוטי שו"ת מהרי"ק ליקוטי שו"ת צמח צדק:
ליקוטי שו"ת אבן השהם:
ליקוטי שו"ת חכם צבי:
ליקוטי שו"ת חות יאיר:
ליקוטי שו"ת רמ"ע מפאנו ליקוטי ס' ברכי יוסף חלק או"ח:
ליקוטי שו"ת מהרשד"ם.
ליקוטי ס' גידולי תרומה:
סוגי' דטבעת של ע"ז פ' התערובת מה"ק ומה"ב:
סוגי' דקדירות בפסח זבחי' ופסחי' מה"ק ומה"ב:
סוגי' דחדש מנחות וקידושין:
סוגי' דנקצר ביום סו"פ ר' ישמעאל:
סוגי' דיוצא מן הטמא מס' בכורות פ"א מה"ק ומה"ת ומה"ב:
סוגי' דכל הראוי לבילה מנחות יבמות וקידושין:

סוגי' דמעלין בקודש מנחות מגילה שבת סוגי' דאי עביד לא מהני תמורה פ"א: שלהי תמורה מתני' הפילה שליא:
סוגי' דאין עושין שדה מגרש ערכין בענין נפלה פרוטה מן הכיס מעילה סוגי' דחזקה דרבא יומא ונדה מה"ק ומה"ב:
חי' אגדה לנישואין ולנחמות ירושלים:
חי' אגדה לברית מילה:
חי' אגדה לבר מצוה:
הספד על הגאון מו"ה אברהם צוועבנטר ועל הגאון מו"ה חיים הלברשטאם בסאנדעץ.
הספד על הגאון מו"ה אהרן קארנפעלד ביעניקוי במדינת:
בעהמען והגאון מו"ה שמואל פרענקל בדאראג והמאה"ג מו"ה אברהם ברודא בנ' ברעזנא:
והמאה"ג מו"ה עקיבא קליין בנייטרא:
והרב מו"ה בנימין זאב גראסמאן בנייהייזעל:
דרושים לחינוך ביהכ"נ:
ולחינו' ס"ת:
תוכן
ענין ח"ש:
חי' מס' חולין:
ושו"ת:
ודברים אחדים:
תוכן ענין חלק ששי:
מגילת אתלאר עם מכתב אשכנז:
ליקוטי בתר ליקוטי חבר בן חיים על הרמב' ס' יד החזקה ח"א ספר המדע וספר זמנים:
הגהות הגאון חתם סופר על ש"ע יו"ד:
דיני תרתי לריעותא:
שמעתתא סוגי' דמשרת:
סוגי' דברי ושמא:
סוגי' דתדיר ומקודש:
סוגי' דשבת ויו"ט הסמוכין:
סוגי' דהמשכיר בית לחבירו בי"ד:
סוגי' דשמא

יעבירנו:
סוגי' דנותן אדם מעות לחנוני:
דרוש בענין ראבינער שולען:
הספד על הרב מו"ה חיים זאננענקלאר מורה הוראה בנייהייזעל הספד על הגאון מו"ה אברהם יצחק ווינבערגער אב"ד בקליין ווארדיין עם דרוש לז' אדר:
הספד על הגאון מו"ה מרדכי ברודא אב"ד במיאווא והגאון מו"ה יוסף שמואל אב"ד בטרענשין והמאור הגדול מו"ה ישכר בער אב"ד ביאקע והמאור הגדול מו"ה פנחס לינג בטאפאלשאן והרב מו"ה ליב פריינד מורה הוראה בשאללע והרבני מו"ה איצק הרש פאשקעס בכפר מארצעהאז והרב המופלג מו"ה פנחס צבי המכונה זעליג הרש דיין בגאלאנדא:
והרבני מו"ה יעקב אדלער בעיר פעסט:
דרוש להקמת מצבת ה' בנימין זאב שפיצער בנייאהייזל הספד על הגאון מוה' שמעון סופר אב"ד בקראקא והגאון מוה' שמואל עהרענפעלד במאטערסדארף והרב מוה' משה הערצפעלד בעיר סערדאהעלי הספד על הגאון מוה' יקותיאל יהודה אב"ד בסיגעט והגאון מוה' אברהם יהודה כ"ץ אב"ד במאדע הספד על הגאון מוה' דוד יהודה זילבערשטיין אב"ד בווייצען: דרוש לער"ח אלול דרושים לברית מילה דרוש לנשואין:
דרושים בענין
הקאנגרעס:
דרוש לחינוך ס"ת:
מחזיקנא טיבותא לשני תלמידיי ה"ה הרבני מוה' יצחק כ"ץ כעת תושב מיהאלדי והב' המופלא ה' מנחם בן הרבני מוה' משה מרדכי ברוין מילדי קהל ערלוי אשר יגעו בהעתקת ספרי זה ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלימה:
פיר אבנעהמער דיא אדרעססע:
פיליף פלויט ראבבינער פאסט אונד באהן שטאטיאן גרויס שוראני: